

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
ОДЕССКАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ АКАДЕМИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА И АРХИТЕКТУРЫ
АРХИТЕКТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ИНСТИТУТ

*75-ЛЕТИЮ ОДЕССКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ АКАДЕМИИ
СТРОИТЕЛЬСТВА И АРХИТЕКТУРЫ ПОСВЯЩАЕТСЯ*

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ АРХИТЕКТУРЫ И ГРАДОСТРОИТЕЛЬСТВА

Сборник научных трудов

**ВЫПУСКИ 7 – 8
СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ**

Одесса
«Астропринт»
2005

УДК 624(0)

Сборник научных трудов
**“Региональные проблемы
архитектуры и градостроительства”**
Выпуски 7 – 8
Состояние и перспективы развития

Збірник включено до переліку
фахових видань ВАК України,
Протокол № 1-02/5 від 10.05.2000 р.,
в яких можуть публікуватися основні
результати дисертаційних робіт

В сборник вошли статьи, освещающие актуальные региональные проблемы исследований в области архитектуры и градостроительства. Ряд статей посвящен теоретическим аспектам архитектуры и градостроительства, а также вопросам реконструкции существующей застройки и дизайна архитектурной среды.

Рассчитан на сотрудников научно-исследовательских и проектных организаций, архитекторов, научных работников и студентов архитектурных специальностей.

Редакционная коллегия:

- д-р архит., проф. **В. П. Уренев** (*председатель, главный редактор*);
- д-р техн. наук, проф. **В. Н. Выровой**;
- д-р техн. наук, проф. **В. С. Дорофеев**;
- д-р архит., проф. **В. И. Проскуряков**;
- д-р архит., проф. **В. И. Соченко**;
- д-р техн. наук, проф. **В. В. Стоянов**;
- д-р техн. наук, проф. **А. В. Школа**;
- д-р архит., проф. **В. И. Ежов**;
- д-р архит., проф. **Н. М. Демин**;
- д-р архит., проф. **Л. Н. Ковальский**;
- д-р архит., проф. **И. А. Фомин**;
- архитектор **А. А. Харитонов** (*ответственный секретарь*).

Рекомендовано в печать
Ученым советом ОГАСА.
Протокол № 2 от 27.10.2005 г.

Издание осуществлено при финансовой поддержке Управления охраны
объектов культурного наследия облгосадминистрации

ISBN 966–318–490–6

© Одесская государственная академия
строительства и архитектуры (ОГАСА),
2005

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК АРХІТЕКТУРНО-ХУДОЖНЬОГО ІНСТИТУТУ

Підготовка архітекторів в Одеському інженерно-будівельному інституті почалася в 1930 році, у період його заснування. Архітектурний факультет був створений на базі архітектурного факультету Одеського художнього інституту. На кафедрах факультету працювали талановиті архітектори й інженери з великим досвідом проектування і будівництва.

Пізніше, у зв'язку з обмеженим набором студентів архітектурної спеціальності, кафедра “Архітектура” входила до складу факультету ПЦБ, деканами якого були (у період навчання архітекторів) доценти: Рябушин П. Ф., Кобус Г. Л., Прокопович І. Є., Лопатто А. Е. Викладачі кафедри працювали зі студентами інших спеціальностей, керували дипломним проектуванням.

З 1966 року набір студентів архітектурної спеціальності відновився, продовжував збільшуватися. У 1970 році був знову створений архітектурний факультет. В різні роки деканами факультету були: доц. Непомнящий С. В., доц. Козаков В. В., доц. Орлов Н. В., доц. Марченко В. С., доц. Сасенко М. М., проф. Уреньов В. П.

Одним з головних напрямків підготовки архітекторів було сполучення навчального процесу з проектною, науково-дослідною і виробничою діяльністю. Початком реалізації цієї програми було створення у 1964 році студентського проектно-конструкторського бюро (СПКБ), у якому значну частину проектних і науково-дослідних робіт виконували студенти і співробітники кафедри. Під керівництвом викладачів і штатних фахівців, архітекторів і інженерів студенти проектували реальні об'єкти, здобували професійні навички, закріплювали теоретичні знання.

Незабаром ефективність діяльності СПКБ настільки зросла, що в 1969 році спільним наказом Держживлібуду при Держбуді СРСР і Мінвуза УРСР №257/726 була створена Науково-дослідна лабораторія експериментального проектування (НДЛЕП).

Створення такої науково-виробничої бази при кафедрі було унікальним явищем у практиці архітектурної освіти. Цю особливість відзначив у книзі “Методика архітектурного проектування” відомий фахівець в області архітектурної освіти професор Московського архітектурного інституту, доктор архітектури Бархін Б. Г.

На базі НДЛЕП студенти та викладачі архітектурного факультету брали участь в реальному та експериментальному проектуванні, виконанні наукових досліджень, розробці рекомендацій та вказівок для всесоюзного користування. Основною тематичною направленістю проектної та наукової діяльності НДЛЕП була організація відпочинку та туризму молоді.

Наступним етапом удосконалювання архітектурної освіти було створення в системі ОДАБА Архітектурного (у 1996 р.), потім Архітектурно-художнього інституту (у 2004 р.).

Поглиблена художня освіта архітекторів дозволяє відродити втрачені у важкі післявоєнні роки естетичні якості архітектури і прищепити молодим архітекторам розуміння краси (на новому рівні технічного прогресу, комп'ютеризації архітектурного проектування) і бажання створювати архітектуру, гідну високих

міжнародних вимог. Наявність в ОДАБА розвинутої структури інженерно-будівельного профілю, лабораторій, бібліотек і т. і. дозволяє оперативно вирішити задачу будь-якої складності, що виникає в процесі діяльності інституту і кафедри.

З метою розвитку художньої освіти в Південному регіоні України, в ОДАБА ближчим часом відкриваються дві нові спеціальності “Дизайн архітектурного середовища” і “Образотворче і декоративно-прикладне мистецтво”, а уже зараз відкриті нові спеціалізації “Історія і теорія архітектури, реставрація пам’ятників архітектури” та “Дизайн архітектурного середовища”.

До складу інституту входять кафедри: “Архітектура та містобудування”, “Основи архітектури”, “Архітектурні конструкції, реставрація і реконструкція будівель, споруд та їх комплексів”, “Малюнок, живопис і основи архітектурної графіки”, “Нарисна геометрія і креслення”.

Інститут готує бакалаврів, фахівців і магістрів по різних напрямках архітектурної спеціалізації. Випускаючими кафедрами є “Архітектура та містобудування”, “Основи архітектури”, “Архітектурні конструкції, реставрація і реконструкція будівель, споруд та їх комплексів”. Кафедра “Нарисна геометрія і креслення” і “Архітектурні конструкції, реставрація і реконструкція будівель, споруд та їх комплексів” значною мірою виконують навчальне навантаження по навчанню студентів інших спеціальностей академії.

Інститут має бібліотеку з читальним залом, фотолабораторію, учбово-методичний центр, макетно-модельну майстерню, комп’ютерний клас, виставочний зал. Видається збірник наукових праць по архітектурі та містобудуванню “Проблеми теорії і історії архітектури України” і “Регіональні проблеми архітектури та містобудування”. Збірники включені в перелік спеціальних видань ВАК України, у яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт.

Інститут регулярно бере участь у щорічних оглядах-конкурсах дипломних проектів вищих архітектурних шкіл України. Рівень підготовки випускників Архітектурно-художнього інституту незмінно відзначається дипломами першого і другого ступеня. На останніх оглядах у 2003-му і 2004 роках якість підготовки дипломних проектів в Одеському архітектурно-художньому інституті була визнана кращою на Україні. Так, на огляді-конкурсі дипломних проектів вищих архітектурних шкіл України 2004 року, що проходив у м. Одесі, Одеська архітектурна школа була представлена 22 дипломними проектами бакалаврів, фахівців і магістрів. Рішенням журі огляду-конкурсу всі проекти були нагороджені дипломами першого ступеня. Так само, протягом ряду років, Архітектурно-художній інститут є учасником Всеукраїнського фестивалю архітектури і дизайну, який проходить щорічно в м. Києві, де в 2002 році дипломний проект Ольги Незвинської “Центр морських технологій у м. Одесі” був визнаний одним із кращих проектів року серед майстрів архітектури України, зайнявши друге місце з трьох призових. А в 2004 році там же дипломний проект випускника інституту Володимира Короля “Студентське містечко в м. Одесі” одержав Гран-при. Роботи Архітектурно-художнього інституту неодноразово представлялися на міжнародних виставках і форумах, і одержали так само високі оцінки.

У жовтні цього року в Києві проходив XIV огляд-конкурс дипломних проектів “Міжнародний форум КиївАрх-2005”, у якому взяло участь 15 архітектур-

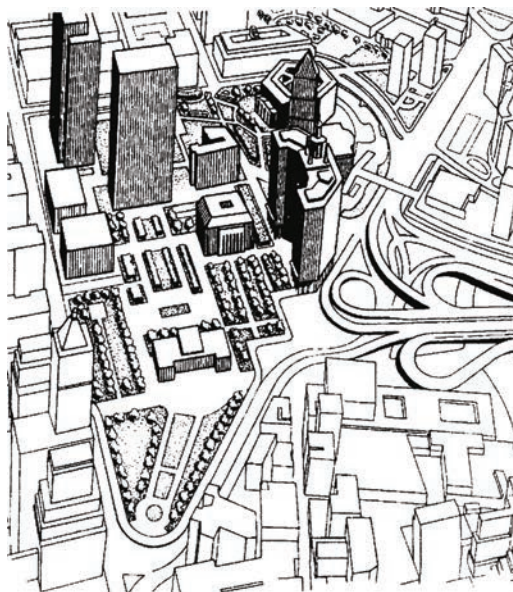
них шкіл України і 3 школи з Нижнього Новгорода, Ростова-на-Дону та Єревана. На суд журі було представлено 215 проектів, у тому числі 43 роботи магістрів, 89 — спеціалістів та 83 — бакалаврів. Крім цього, в рамках форуму проходило засідання “круглого столу”, тема якого “АРХОСВІТА-2010”.

Одеська архітектурна школа була представлена 17 роботами, в їх числі — 3 роботи магістрів, 6 — спеціалістів та 8 — бакалаврів. Тематика дипломних проектів і проведених досліджень в основному торкалась проблем забудови та рішення актуальних містобудівних задач що стоять перед Одесою та Одеським регіоном. Серед них — магістерська робота “Конгрес-центр у м. Одесі” (дипл. Болячевський О. М., керівн. проф. Уреньов В. П., доц. Савицька О. С.), роботи спеціалістів “Науково-морський центр у м. Одесі” (дипл. Каплінський В. Ю., керівн. проф. Глазирін В. Л., ас. Бельська Н. К.), “Аеровокзальний комплекс міжнародного аеропорту “Одеса-2” (дипл. Лукін С. Є., керівн. викл. Бондаренко В. П.), “Зоополіс у м. Одесі” (дипл. Голота Т. І., керівн. доц. Сющук Ю. Г.), роботи бакалаврів “Реабілітаційний центр по догляду за людьми похилого віку в м. Одесі” (дипл. Уреньова Г. В., керівн. доц. Вершинін В. І., ас. Харитоновна А. А.), “Центр сучасного мистецтва в м. Одесі” (дипл. Харитоновна О. В., керівн. доц. Вершинін В. І.) та інші.

16 наших дипломних проектів нагороджені дипломами першого ступеня і 1 дипломний проект — бакалавра — нагороджений дипломом другого ступеня. Додатково 3 роботи відзначені “з відзнакою”. Дипломний проект Голоти Т. І. також був нагороджений Комітетом в області державних премій по архітектурі, дипломом Української академії архітектури та грошовою премією в сумі 2,5 тис. грн. від спільного українсько-французького підприємства “Основа-Солсиф”. По опитуванню суспільної думки студентів архітектурного факультету Київського національного університету будівництва та архітектури, наша архітектурна школа — краща. Потрібно також відзначити, що з метою більш об’єктивної оцінки була створена незалежна експертиза з представників науково-дослідних і проектних організацій; проведено опитування суспільної думки, спеціальне анкетування. На думку експертних комісій і журі міжнародного форуму “КиївАрх-2005”, одеську архітектурну школу, як і в останні роки, виділяє глибоке розуміння особливостей сучасної архітектури, її місця, збереження і розвитку архітектурного середовища.

За великий внесок у розвиток архітектури і містобудування України, Одеси, а також архітектурну освіту, Архітектурно-художній інститут і багато його викладачів нагороджені грамотами і дипломами Держбуду України, Національної спілки архітекторів України, Одеської облдержадміністрації й Одеського міськвиконкому.

*Директор Архітектурно-художнього інституту,
зав. кафедрою архітектури та містобудування,
доктор архітектури, професор В. П. УРЕНЬОВ*

ГРАДОСТРОИТЕЛЬСТВО

Т. Ф. Панченко

ПРИРОДНІ ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ АЗОВО-ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

Азово-Чорноморський регіон належить до таких регіонів України, які мають унікальні туристичні ресурси і, зокрема, різноманітні природні комплекси (рослинні ресурси), ландшафт морських берегів (пляжні ресурси), морські акваторії (водні ресурси), лікувальні мінеральні води та грязі (курортні ресурси) тощо, а також численні матеріальні об'єкти культурної спадщини, які зберегли до нашого часу свою цінність та автентичність.

Так, наприклад, у цьому регіоні в межах 5 областей (Донецької, Запорізької, Миколаївської, Одеської, Херсонської) та Автономної Республіки Крим зосереджені значні *курортні ресурси*, а саме гідромінеральні джерела, які необхідні для санаторно-курортного лікування населення. Це понад 40 родовищ з великими експлуатаційними та розвіданими запасами мінеральних вод, найбільший ресурсний потенціал яких зосереджений у Криму та в Донецькій області. Цінними родовищами мінеральних вод у регіоні є Чокракське родовище сульфідних вод (район м. Керчі), йодобромних вод (район м. Феодосії), вод без специфічних компонентів (м. Одеса) та інші.

За абсолютною величиною затверджених в Україні запасів мінеральних вод їх питома вага в Автономній Республіці Крим становить 33%, в Одеській області — 10%. При цьому експлуатаційні запаси тільки одного Євпаторійського (морського) родовища мінеральних вод без специфічних компонентів становлять більше половини запасів даного типу вод і четверту частину загальних запасів всіх мінеральних вод України. Є у регіоні і понад 50 родовищ лікувальних грязей, серед яких вирізняється Приазовська група родовищ сульфідних мулових грязей, що застосовуються в грязелікуванні на курортах Бердянськ та Кирилівка. На базі Північно-Чорноморської групи родовищ сульфідних мулових грязей функціонують курорти Одеської області — Куяльник, Аркадія, Лермонтовський тощо, а також такого ж типу родовищ на Кримському півострові, який надзвичайно багатий цими ресурсами, — курорти Євпаторія і Саки [3].

Надзвичайно різноманітними є *рекреаційні ресурси* регіону (пляжі, ліси, гірські ландшафти тощо), які зосереджені на території, площа якої становить 10,0% від загальної території всіх рекреаційних ресурсів України і складає близько 769,0 тис. га, з яких освоєно під курорти, зони рекреації та туризму близько 24,0%. У розрізі субрегіонів площа рекреаційних земель складає: у Криму — близько 400,0 тис. га, у Причорномор'ї — 220,0 тис. га, у Приазов'ї — понад 150,0 тис. га [5].

Найбільш вагомою складовою рекреаційних ресурсів регіону є морські пляжі, загальна протяжність яких становить понад 1100 км, в тому числі на Чорноморському узбережжі понад 700 км, Азовському — 400 км.

В рекреаційних цілях, а також для туризму здебільшого використовуються біосферні заповідники, національні природні парки, дендропарки, парки — пам'ят-

ки садово-паркового мистецтва; загальна кількість цих та інших видів територій природно-заповідного фонду (природних заповідників, заказників тощо) у Азово-Чорноморському регіоні становить понад 935 об'єктів [2].

Деякі з цих природних об'єктів мають цікаву історію, унікальну флору і фауну, відомі за межами України.

Так, наприклад, Асканія-Нова — найстаріший заповідник в Україні, розташований у Приазов'ї, в Херсонській області, започаткований наприкінці XIX століття власником великого маєтку Ф.Е. Фальц-Фейном. У заповіднику було створено ботанічний сад і зоопарк, виключено з господарського використання ділянки степу. За рішенням сесії Координаційної Ради ЮНЕСКО державний заповідник Асканія-Нова було визнано і оголошено у 1985 році біосферним. Він є еталонном природи посушливого Степу, єдиної в Європі ділянки такого типу, де охороняється понад 450 видів вищих рослин і утримується близько 50 видів звірів з усіх континентів земної кулі (коні Пржевальського, зебри, бізони, зебу, антилопи та інші).

Крім цього, у Приазов'ї, зокрема в Донецькій області, створено та передбачається створити цілий ряд природно-заповідних об'єктів, привабливих для туристично-екскурсійної діяльності, до яких належать: Український степовий природний заповідник у складі природних заповідників Хомутівський степ, Кам'яні Могили, Мелова флора, національний природний парк Святі гори та регіональні ландшафтні парки Донецький кряж, Клебан-Бик, Половецький степ; на Азовсько-му узбережжі — Приазовський та Азово-Сиваський національні природні парки, регіональний ландшафтний парк Меотида.

На території Причорномор'я, в Херсонській і Миколаївській областях, розташований Чорноморський біосферний заповідник, заснований у 1927 році. Заповідник був визнаний біосферним у 1985 році рішенням сесії Координаційної Ради ЮНЕСКО. Заповідник охоплює як суходільні ділянки причорноморських степів, так і акваторію Чорного моря, виконує особливу роль в охороні гніздових та перелітних птахів 300 видів, в тому числі рідкісних, що знаходяться під загрозою зникнення. Наприклад, у заповіднику охороняється 90 відсотків світової популяції чорноголової чайки, яку називають "санітаром полів". Спеціально для туристичних екскурсій у заповіднику створений музей живої природи.

Природним об'єктом світового масштабу є дельта Дунаю, друга за величиною в Європі. Тут з 1998 року розташований на теренах Одеської області Дунайський біосферний заповідник, сформований на базі природного заповідника Дунайські плавні. Природні комплекси заповідника представлені водно-болотними угіддями, алювіальними островами, ділянками рідкісних видів водяної флори (сальвінії, латаття білого, водяного горіха тощо). Тут здійснюється охорона сотень видів вищих рослин, хребетних тварин та відбувається гніздування рідкісних видів птахів.

Крім цих унікальних біосферних заповідників у Причорномор'ї є чимало інших природно-заповідних об'єктів, флора і фауна яких має специфіку, притаманну Причорноморській степовій і Східноєвропейській лісовій геоботанічним провінціям. Це регіональні ландшафтні парки Тилігульський, Кінбурнська коса, Гранітно-степове Побужжя, Ізмаїльські острови.

Крим має свої неперевершені природні комплекси, такі, наприклад, як Карадазький природний заповідник (створений у 1979 році), єдиний в Європі масив юрського періоду (Свята гора — 577 м над рівнем моря), де збереглися риси вулканічної діяльності (це згаслий вулкан); Карадаг є унікальним природним музеєм цінних мінералів (аметист, сердолік, агат, яшма, опал тощо). Відомий також Кримський природний заповідник, розташований на схилах Головного пасма Кримських гір, заснований у 1923 році; тут охороняються найцінніші в Криму дубові, букові і соснові ліси, рідкісні види тварин (олень європейський та муфлон європейський, дика свиня, куниця кам'яна тощо). Для екскурсійної та екологічної діяльності цікаві і такі природні заповідники, як Ялтинський гірсько-лісовий, де є чимало атрактивних об'єктів природи (водограї, печери, карстові воронки, гроти, скелі) та Мис Мартьян — узбережно-аквальний комплекс, своєрідний еталон взаємодії моря і суходолу.

На базі таких природних об'єктів, як регіональні ландшафтні парки Калиновський та Бакальська коса, а також тих, що можуть бути створені у перспективі, — національних природних парків Севастопольський і Чатир-Даг — в Криму є великі можливості для розвитку екологічного, спортивного туризму, зокрема скелелазіння, спелеотуризму тощо. Значну роль у цьому відіграють Кримські гори: Роман-Кош (до 1545 м), Ай-Петрі (до 1334 м), а також скелі, що круто обриваються до моря: Великий Каньйон, Байдаро-Кастропільська стіна, Чатирдазькі схили та інші унікальні місця — карстові печерні міста (стоянки стародавньої людини), ландшафтні комплекси з 1000-літніми тисовими та буковими лісами. В інших місцях Криму є чимало водно-болотних угідь, наприклад, в прибережній акваторії Керченської протоки, існують господарства культивування форелі та мідії, що приваблює туристів у сезон рибальства.

Азово-Чорноморський регіон має унікальні природні та інфраструктурні можливості для створення об'єктів *міждержавного значення*. Так, наприклад, природний заповідник “Кімеріда” планується створити у Керченсько-Таманському регіоні, що знаходиться у прикордонних межах України та Росії. Специфікою цього заповідника є те, що на відміну від класичних цілісних заповідників з традиційними режимами охорони природи, він може бути створений з окремих ділянок з малопорушеними фітоландами для збереження оригінальної флори і фауни в цьому регіоні.

Ще один європейського значення об'єкт — міжнародний Дунайський біосферний резерват, який планується створити на базі Дунайського біосферного заповідника України, у складі природного заповідника Дунайські плавні, ділянки Стенцівсько-Жебриянівських плавнів та Жебриянівської гряди, а також біосферного резервату Дельта Дунаю та лиманного комплексу Разім-Синоє, які належать Румунії. Природні комплекси по обидва боки кордону є взаємодоповнюючими частинами єдиної екосистеми дельти Дунаю, яка у європейському регіоні поступається розмірами тільки дельті Волги. Цей міждержавний біосферний резерват перспективний для розвитку екологічного туризму, рекреаційного туризму на озерах та морському узбережжі, цікавий для пізнавальних екскурсій до мальовничих місць, для аматорських традиційних форм природокористування — полювання та рибальства.

Азово-Чорноморський регіон має унікальну *історико-культурну спадщину*, об'єкти якої розташовані на території всіх областей регіону і найбільше зосереджені на теренах Кримського півострова та на території Одеської області. Найбільшу цінність для туризму мають пам'ятки, які є автентичними, унікальними і високохудожніми витворами, а також репрезентативними взірцями історії та культури Азово-Чорноморського регіону. Загальна кількість пам'яток археології, історії та монументального мистецтва, що охороняються, становить понад 150 об'єктів, а пам'яток архітектури та містобудування — понад 2900 [1].

Місцями, де історико-архітектурна спадщина не тільки охороняється та підтримується у належному стані, але й використовується у туристичних цілях, є *історико-культурні заповідники*, яких у Азово-Чорноморському регіоні створено 12. Серед них кримські заповідники — Державний архітектурно-історичний заповідник “Судацька фортеця”, Державний історико-культурний заповідник у м. Керчі, Державний історико-культурний заповідник у м. Бахчисараї, Державний палацово-парковий музей-заповідник у м. Алупці, Республіканський історико-археологічний заповідник “Калос Лімен” в смт. Чорноморське, Коктебелський республіканський еколого-історико-культурний заповідник “Кіммерія М.А. Волошина” і Національний заповідник “Херсонес Таврійський” у м. Севастополі. У Донецькій і Миколаївській областях створено відповідно Державний історико-архітектурний заповідник у м. Слов'яногірську та Національний історико-археологічний заповідник “Ольвія” у с. Парутине; на Запоріжжі — Національний заповідник “Хортиця” у м. Запоріжжі, Державний історико-археологічний заповідник “Кам'яна Могила” біля с. Мирного та Історико-архітектурний музей-заповідник “Садиба Попова” у м. Василівці.

В Азово-Чорноморському регіоні розташовані визначні *туристичні центри*, які поділяються на дві категорії: міста — центри туризму, які мають великий культурний та промисловий потенціал, такі, як Одеса, Миколаїв, Донецьк, Запоріжжя, Херсон, Сімферополь та курортні населені пункти — центри туризму: Ялта, Севастополь, Алупка, Алушта, Феодосія, Судак, що мають, крім історико-культурних ресурсів, унікальні природні рекреаційні ресурси.

Найбільше туристичних центрів сформовано в Криму, серед яких чільне місце посідає *Сімферополь* — столиця Криму, поселення, історія розвитку якого започаткована у період III ст. до н. е. — III ст. н. е., як столиці держави пізніх скіфів міста Неаполя. У епоху середніх віків на цьому місці існувало грецьке поселення, а від початку XVI ст. — татарське селище Ай-Мечеть. У XVIII ст. розвивається губернське місто Сімферополь, яке об'єднує “європейську” і “азіатську” частини. Сліди різних народів залишилися сьогодні у назвах вулиць: Грецька, Вірменська, Татарська, Турецька та інші. Велика архітектурна спадщина (Свято-Троїцький і Петропавлівський храми, мечеть Кебір-Джамі, інші пам'ятки), музеї міста (художній, краєзнавчий, етнографічний), природна окраса міста річка Салгир — все це є тими туристичними принадами, які приваблюють людей.

Широко відомим кримським містом є *Севастополь* — започаткована у XVIII ст. військово-морська фортеця на півдні півострова, місто “двадцяти п'яти бухт”, численних пам'ятних місць (Графська пристань, Матроській бульвар, Володимирський собор тощо). Тут створено відомий комплекс — Музей Севастопольської

оборони, будинок панорами “Оборона Севастополя 1854-1855 років”, меморіал “Малахів курган”. На території міста знаходяться численні пам’ятки античності і середньовіччя — Інкерманський і Георгієвський монастирі, фортеця Каламіта (колишній морський порт князівства Феодоро) і фортеця Чембало (побудована генуезцями). Перлиною Севастополя є Херсонес Таврійський — руїни міста, заснованого в V ст. до н. е. греками-дорійцями. Сьогодні Севастополь — одне з найбільш туристично активних міст, яке за величиною туристичного потоку займає четверте місце в країні.

Перлиною Чорноморського узбережжя, провідним туристичним центром Криму є місто *Ялта* або “Велика Ялта”, агломерація з 30 населених пунктів, серед яких найбільш відомі сама Ялта, Лівадія, Гурзуф, Алушка, Сімфієз. Ялта — це столиця Південного берега Криму, яка має неповторний колорит в архітектурі, назвах вулиць, у природному амфітеатрі, де вона розташована. Гора Ай-Петрі, озеро Караголь, водоспад Учан-Су — унікальні пам’ятки природи в цій місцевості. З перших століть нашої ери тут було грецьке поселення Яліта. Поблизу на мисі Ай-Тодор була споруджена римлянами фортеця Харакс. В різні історичні періоди на цій території побували візантійці, генуезці, турки, греки, вірмени, що знайшло відбиток на культурній спадщині Ялти та наближених до неї поселень. У XIX ст. в Лівадії було створено резиденцію російського царя. В Ялті багато пам’яток, пов’язаних з іменами відомих у світі діячів культури: О. Пушкіна, А. Міцкевича, Л. Українки, А. Чехова та інших. Ялтинське сузір’я історичних та курортних місць є одним із головних в Криму туристичних районів.

На Південно-Східному березі Криму знаходиться стародавнє місто *Феодосія*, засноване греками у VI ст. до н.е., яке входило до Боспорського царства, пізніше до Понтійської держави, місто, яке пережило навали готів, гунів, кочівників тощо. У XIII ст. тут споруджується генуезцями фортеця і розбудовується місто Каффа, спочатку як центр торгівлі, а під час панування турків — і як центр работоргівлі, який називали “Кучук-Стамбул”. Від давніх часів тут залишилися пам’ятки архітектури — мечеть Муфті-Джамі, Генуезька фортеця, вірменський храм св. Сергія-Саркіса та інші. Тут знаходиться найстаріший у Криму краєзнавчий музей, літературно-меморіальний музей — корабель О. Гріна, картинна галерея геніального художника І. Айвазовського. Феодосія та наближені до неї історично відомі курортні поселення — Судак, Коктебель, Новий Світ — являють собою унікальний туристичний ареал.

На території Кримського півострова, крім сформованих туристичних центрів, існує значна кількість окремо розташованих пам’яток, які відіграють велику роль у розвитку туризму, і які є своєрідними символами краю, такі, наприклад, як широко відомі фортеця і печерне місто “Чуфут-Кале” (м. Бахчисарай). Поселення засноване у VIII–IX ст., де на протязі століть проживали алани-християни, татари, караїми, поділяється на Старе місто і Нове місто, на території яких збереглися у наш час мури з брамами, поховальний комплекс, караїмські кенаси; частково залишилися руїни монетного двору, мечеті тощо. В свій час тут була перша резиденція кримських ханів, перша в Криму друкарня. Одним з останніх мешканців цього спустошеного міста у XIX ст. був видатний історик і археолог А. Фіркович, садиба якого збереглась донині.

Значним туристичним об'єктом є Ханський палац з парком (м. Бахчисарай), збудований у XVI-XVIII ст. Комплекс складається з багатьох споруд (головний корпус, гарем, корпус бібліотеки тощо), а також до нього входять Велика мечеть, Соколина башта, лазні “Сари-Гюзель”, окремі сади. Тут знаходяться і відомі з поеми О. Пушкіна “Бахчисарайський фонтан” — “Фонтан сліз” і “Золотий фонтан”, розташовані у дворіку головного корпусу, які є одними із найцінніших прикрас палацу.

Унікальними пам'ятками архітектури Криму є Воронцовський палац (м. Алушка) з парком у романтичному стилі, палац Дюльбер (сmt. Корейз) у мавританському стилі та палац у Ливадії з рисами грузино-візантійських та арабо-татарських стилів. Справжніми символами Південного берега Криму є “Ластівчине гніздо” — динамічна споруда на стрімкій прибережній скелі на місі Ай-Тодор, Південно-Східного берега Криму — “Судацька фортеця”, комплекс оборонних споруд на Фортечній горі, який є архітектурно-ландшафтною домінантою у панорамі Судацької долини, а Південно-Західного берега Криму — руїни “Херсонеса Таврійського”. Цим не вичерпується перелік архітектурних пам'яток, які можуть бути задіяні при формуванні туристично-екскурсійних маршрутів.

На території Причорномор'я найбільш визначним туристичним центром є місто Одеса, цікавими для екскурсійного огляду — історичні міста Білгород-Дністровський з Аккерманською фортецею, Вилкове — “Українська Венеція”, приморські міста Ізмаїл, Миколаїв, Херсон та інші, а місцями оздоровчого та рекреаційного туризму — курорти Затока, Кароліно-Бугаз, Скадовськ, Гола Пристань та інші.

За кількістю пам'яток архітектури перше місце займає *Одеса* — місто, розташоване на узбережжі Чорного моря, яке виникло в кінці XVIII ст. на місці старовинного слов'янського поселення Коцюбієве, пізніше названого татарами та турками Хаджибеєм. З 1795 року має назву Одеса, за назвою грецької колонії “Одессос”, що означає “великий торговельний шлях”. Одеса має широку палітру екскурсійних об'єктів: історико-архітектурне середовище центральної частини міста із забудовою в стилі класицизму періоду XVIII–XIX ст.; морський порт міжнародного значення; розвинуту систему курортів в межах міста та обладнані приморські пляжі загального користування; численні пам'ятки історико-культурної спадщини XIX–XX ст. (пам'ятники О. Пушкіну, Т. Шевченку, Л. Толстому тощо), музеї (західного та східного мистецтва, морського флоту, особистих колекцій тощо). Одеса — важливий центр культурного, оздоровчого, круїзного, ділового туризму, має високий рейтинг — третє місце в країні за показниками в'їзного і внутрішнього туризму.

Унікальним туристичним об'єктом, символом Одеси і однією з найкращих споруд у Європі є будинок Театру опери та балету, архітектурний шедевр у стилі віденського бароко, збудований у XIX ст. на зразок театрів у Дрездені, Будапешті та Відні. Крім цієї видатної пам'ятки архітектури, яка функціонує і на сьогоднішній день, в Одесі чимало палаців (купця Абази, графа Воронцова, князя Гагаріна), які є взірцями міських палацових споруд та комплексів XIX ст. і одними із найзначніших серед подібних пам'яток в Україні. Парадним фасадом Одеси є Приморський бульвар, де розташовані “Петербурзький” і “Лондонський” готелі, палаци, пам'ятник першому градоначальнику Одеси герцогу А. Є. де Рішельє та інші пам'ятки.

Серед пам'яток архітектури доби середньовіччя найбільш унікальною на Одещині є фортеця, розташована у м. Білгороді-Дністровському на березі Дністровського лиману. “Аккерманська фортеця” — це комплекс оборонних споруд, створений на місці давньогрецького міста Тіра (VI–V ст. до н.е.), до якого входять цитадель — замок з чотирма наріжними круглими баштами, двома пристінними корпусами та каплицею та оборонні мури заввишки до 15 м з зубцями-мерлонами та бойовими галереями.

На території Миколаївської і Херсонської областей сформованих туристичних центрів, крім самих міст Миколаєва та Херсона, — практично немає, але тут розташовані цікаві стародавні поселення різних історичних періодів (античні, неоліту, римського часу) та городища (середньовіччя, черняхівської та скіфської культури), які є об'єктами туризму.

На Миколаївщині пам'ятки, які представляють художню цінність, знаходяться у самому м. Миколаєві. Це будинок головного командира Чорноморського флоту XVIII ст. — у стилі класицизму та будинок обсерваторії XIX ст. у тому ж архітектурному стилі; обсерваторія в Миколаєві є найстарішою в Україні.

В Херсонській області найбільш визначною пам'яткою є Херсонська фортеця (XVIII–XIX ст.) — історичне ядро м. *Херсона*. Архітектурно-містобудівний комплекс фортеці складається із забудови (Спаський собор та дзвіниця, арсенал, Московська та Очаківська брами) та майдану для військових парадів. Тут збереглися також залишки земляних валів, могили воїнів, які загинули під час російсько-турецької війни (1787–1791 рр.).

У Приазов'ї, зокрема у Запорізькій області, найбільш розвинені туристичні функції в обласному центрі, місті *Запоріжжі*, до історико-культурних об'єктів якого належать Національний заповідник “Хортиця”; антропоморфні стели (III–II ст. до н. е.) та кам'яні баби (XI–VIII ст. до н. е.); пам'ятники М.Глінці, Т.Шевченку, Б.Хмельницькому; музеї — краєзнавчий, історії, запорізького козацтва, народної творчості та етнографії. Пам'яткою XX ст. на Запоріжжі є Дніпровська ГЕС, збудована перед островом Хортиця. До комплексу споруд Дніпрогесу входять гребля, силова станція, трикамерний шлюз тощо. Це пам'ятка промислової архітектури, яка вирізняється цілісністю об'ємно-просторової композиції інженерних споруд і водної поверхні Дніпра, пам'ятка, яку деякі вчені порівнюють “з циклопічними спорудами Давнього Риму — акведуками”, що були художнім прообразом Дніпрогесу.

У Донецькій області, крім самого *Донецька*, що є центром культурного і ділового туризму, розвивається оздоровчий туризм як на Азовському узбережжі в рекреаційних зонах населених пунктів — Маріуполь, Новоазовськ, Ялта, Гурзуф, так і в містах-курортах Слов'янськ і Слов'яногірськ. Найбільш відомим на Донеччині є Святогірський Успенський монастир, заснований у XVII ст., він розташований на правому березі р. Сіверський Донець. Найдавніша його частина — печерний комплекс. До складу споруд монастиря входять Миколаївська церква (XVII ст.), Успенський собор (XIX ст.) та інші будівлі (корпуси келій, готель, будинок ігумена тощо). Цей ансамбль унікальний з погляду гармонійного поєднання споруд різних стилевих напрямів у процесі історичного розвитку краю.

Враховуючи, що в цих двох областях Приазов'я на сьогоднішній день знахо-

диться на державному обліку найменше пам'яток культурного надбання, ніж в інших областях регіону, а рекреаційні ландшафтні ресурси в значній мірі вичерпано, у перспективі тут може розвиватись переважно оздоровчий туризм на базі значних родовищ лікувальних мінеральних вод та грязьових і пляжних ресурсів узбережжя Азовського моря.

Що стосується існуючої *туристичної інфраструктури* і, зокрема, матеріальної бази для функціонування туристичної галузі, то в Азово-Чорноморському регіоні існує розвинута мережа оздоровчих, рекреаційних, туристичних, готельних та інших закладів відпочинку загальною місткістю близько 500,0 тис. місць, що свідчить про провідну роль даного регіону в системі туризму України. За функціональним розподілом оздоровчі заклади (санаторії, пансіонати з лікуванням) на нинішній час налічують понад 87,0 тис. місць, рекреаційні заклади (будинки та пансіонати відпочинку) — понад 58,0 тис. місць, дитячі оздоровчі заміські табори — понад 116,0 тис. місць, готелі — понад 36,0 тис. місць [6]; інші заклади (бази відпочинку, туристичні бази, мотелі й кемпінги, санаторії-профілакторії, заклади 1-2-денного перебування) додатково орієнтовно складають понад 200 тис. місць.

Азово-Чорноморський регіон, маючи такі унікальні світового рівня туристичні ресурси, є найбільш перспективним в Україні з огляду формування системи *туристично-екскурсійних маршрутів* різного тематичного спрямування [4]. Так, наприклад, за темою “Україна в мережі транснаціональних Великих Шовкових шляхів” можливе створення туристичних маршрутів, які поєднують Україну та Крим, зокрема м. Судак, через Росію, Кавказ та Казахстан з країнами Середньої Азії, Східної та Західної Європи, Китаєм і Туреччиною.

За сценарієм туристичного маршруту “До витоків Українського козацтва”, що має за мету здійснити огляд визначних історичних місць — Переяслава-Хмельницького, Канева, Черкас, Чигирин, Суботова, останнім завершальним пунктом повинно бути символічне місто Запоріжжя та острів Хортиця. Подібні маршрути по пам'ятних козацьких місцях можуть бути задіяні на Миколаївщині (Очаків, Первомайськ, Мигія, Богданівка), Одещині (Білгород-Дністровський, Ізмаїл, Вилкове, Кілія).

Нові туристичні маршрути можуть бути прокладені, наприклад, за напрямом “Стародавній Соляний шлях”, що колись сполучав Київську Русь з Прикарпаттям і Кримом, охоплюючи історико-культурні об'єкти Карпатського, Придніпровського та Азово-Чорноморського регіонів. Прикладом організації у перспективі нового туристично-екскурсійного маршруту у Криму може бути “Велике Таврійське кільце”, траса якого охоплює західну частину Кримських гір і південно-західне узбережжя Чорного моря, проходячи через Сімферополь, Бахчисарай, Севастополь, Ялту, Алушту. Головна мета маршруту — відродження культурних традицій багатонаціонального населення Криму. За задумом авторів проекту (В. Кудрявцев, В. Шумський) “Велике Таврійське кільце” повинно перетворитись на природний та етнографічний музей під відкритим небом. При створенні туристичної інфраструктури маршруту передбачається будівництво споруд, характерних для народів, що заселяли Крим (вірмен, греків, караїмів, кримських татар), в тому числі культових об'єктів (храми, кирхи, кенаси, мечеті), обладнання печерних міст та карстових печер тощо. Такі широкомасштабні проекти туристичних

маршрутів можуть бути доповнені камерними проектами, наприклад, “Підводний туризм” (з розробкою підводних маршрутів), “Організація паратуризму” (з використанням малої авіації) та інші.

В даному регіоні можуть бути поширені і спеціалізовані туристично-екскурсійні маршрути, такі, як “Літературна Одеса”, “Художні обрії Криму у мистецтві І. Айвазовського”, “Мисливськими стежками” Азово-Сиваського національного природного парку та багато інших.

Резюме

Потужний потенціал природних та культурних ресурсів регіону, наявність відповідної існуючої туристичної інфраструктури, чільне місце Азово-Чорноморського регіону в системі туризму України і реальні перспективи входження його до міждержавних систем туризму, зокрема, країн Чорноморського басейну (Болгарії, Грузії, Росії, Румунії, Туреччини та України), Румунії та України у дельті Дунаю, Росії та України у Приазов’ї — все це визначає пріоритетну роль розвитку туризму в даному регіоні як засобу задоволення культурних потреб населення та зростання регіональної економіки.

Важливе значення для розвитку міжнародного туризму на узбережжі Чорного моря матиме транснаціональний транспортний коридор, який передбачається створити за напрямком Таллінн — Рига — Гданськ — Варшава — Одеса. Проходження траси по історичних місцях Європи, в тому числі і України, буде сприяти організації на цьому шляху туристичної інфраструктури світового рівня. Не менше значення для туристичного розвитку Причорномор’я має і швидкісна найсучасніша автомагістраль Київ — Одеса, яка значно збільшить туристичні потоки в цей регіон.

Специфікою даного регіону є значні запаси природних лікувальних ресурсів, необхідних для розвитку курортів та оздоровчого туризму у Азово-Чорноморському регіоні, що повинно стати не тільки перспективним напрямком у розбудові туристичної інфраструктури, але й підвищенням його ролі на міжнародному рівні, враховуючи, що в інших морських державах (Іспанія, Франція, Болгарія тощо) перевага надається в основному розвитку рекреаційного та атрактивного туризму.

Азово-Чорноморський регіон може задовольнити різні туристичні потреби: в Криму сприятливі умови як для санаторно-курортного лікування та відпочинку населення, так і для різних видів туризму — культурного, пізнавального, екологічного, етнографічного, спелеотуризму; у Причорномор’ї, крім санаторно-курортного лікування та організації відпочинку населення, ефективним може бути розвиток культурного, круїзного туризму (Чорне море, Дунай, Дніпро), ділового туризму в містах Одесі, Миколаєві, Херсоні, екологічного туризму у Дунайському і Чорноморському біосферних заповідниках; у Приазов’ї найбільш сприятливі умови як для масового відпочинку дітей та сімей з дітьми, так і для організації екологічного туризму в біосферному заповіднику Асканія-Нова і регіональному ландшафтному парку Меотида, етнографічного туризму у місцях компактного проживання національних меншин та ділового туризму в містах Донецьку і Запоріжжі.

Таким чином, туристичні можливості Азово-Чорноморського регіону при їх державно зорієнтованому раціональному використанні, інвестиційній підтримці

та реалізації необхідних інфраструктурних проектів можуть забезпечити створення європейського туристичного іміджу цьому регіону і вивести Україну на рівень туристично розвинених країн світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вечерський В.В. Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яток охоронних досліджень населених місць. — К.: НДІТІАМ, 2003. — 560 с.
2. Заповідники і національні парки України. — К.: Вища школа, 1999. — 232 с.
3. Курортні ресурси України / Під ред. М.В. Лободи. — К.: ТАМЕД, 1999. — 344 с.
4. Національна система туристсько-екскурсійних маршрутів “Намисто Славутича” / Г.П. Науменко, М.Й. Барановський, А.І. Гергуль та ін. — К.: Намисто Славутича, 1997. — 264 с.
5. Панченко Т.Ф. Проблеми туризму та курортно-рекреаційного господарства в Азово-Чорноморському регіоні / Туристичні ресурси України: Зб. наук. праць. — К.: Інститут туризму ФПУ, 1996. — С. 249-257.
6. Статистичний щорічник України за 2002 рік / За ред. О.Г. Осауленка. — К.: Консультант, 2003. — 663 с.

УДК 711.4:72.01

В. О. Тімохін

ПРИНЦИПИ ГЛОБАЛЬНОГО ЕВОЛЮЦІОНІЗМУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МІСТОБУДІВНОЇ ТЕОРІЇ

За думкою сучасних філософів і науковців, інтеграція різноманітних уявлень про еволюційний розвиток, що існують у різних галузях знання, обумовила виникнення і становлення доктрини глобального еволюціонізму, який вже зараз “...перестає бути припустимим знанням, а стає знанням достовірним, теорією, він виявляється спроможним виконувати означені регулятивні та передбачувальні функції” [1, с. 36].

Загальний зміст сучасного періоду становлення глобального еволюціонізму полягає у “...тенденції, що підсилюється переходом від опозиції “чи-чи” до доповнюючих співвідношень на основі принципу “і-і” [1, с. 186] Визнається, що найбільш вагомою ідеєю сучасного етапу глобального еволюціонізму стає ідея доповненості, яка “...дозволяє зрозуміти та примирити такі протилежності, як фізична закономірність та цілеспрямований розвиток живих об’єктів” [2, с. 26], принципи збереження (симетрії) і змін (ритму); пасеїстичний (відбірно-нормативний), актуалістичний (вибірно-екстремальний) та футуристичний (набірно-функціональний) етапи [3].

Саме узгодження взаємодоповнюючих етапів у межах глобального еволюціонізму стало причиною розгортання нової універсальної картини світу (універсу-

му) шляхом відходу від механістичних і функціональних засад і повернення до колись існуючих цілісних і структурних уявлень про гармонічність становлення, головна мета яких "...полягала в тому, щоб зрозуміти, яким чином явище вписується в картину світу, яка його якісна та просторово-часова визначеність у структурі Всесвіту" [4, с. 34], як вони адаптуються один до одного.

Передумовою такого універсального погляду на ноосферні явища став принцип гармонічності, який у різних галузях знання трактувався як принцип комплексності (взаємодоповненої відповідності) і функціональності стадій [5], поліфонічності (паритетності) співвідношень [6], нарешті, як принцип доброзичливості [7]. Очевидно, сучасний період становлення глобального еволюціонізму може отримати назву підбірно-гармонічного (адаптаційного) етапу, упродовж якого "...гармонічне протиріччя, що сформовано симетричними протилежностями, розвивається ритмічно, еволюційно" [8, с. 15], і "...кожний етап еволюції матерії зв'язан з її самоорганізацією...", в реалізації якої "...вирішальна роль належить руйнуванню існуючих симетрій між силами взаємодії поміж об'єктами і появі нових симетрій" [9, с. 36].

На цьому етапі, у різні часи і у різних галузях знання — у тектології, еволюціоніці, теорії функціональної системи, теорії структурної гармонії систем, теорії номогенезу (розвитку еволюції за закономірностями) — були сформульовані фундаментальні принципи, які, на наш погляд, складають ядро і конструктивну основу сучасної доктрини глобального еволюціонізму — майбутньої теорії складних еволюціонуючих систем, що підкоряються законам самоорганізації і гармонічного розвитку їх генезисних перетворень. Серед них найголовнішими є: принцип системного морфогенезу, що визнається наріжним каменем еволюціоніки [10]; принцип структурогенезу систем, які гармонічно розвиваються [11]; принцип тектогенезу в загальній організаційній науці — тектології [12,13]; принцип номогенезу в теорії еволюції [14]; принцип системогенезу в теорії функціональної системи [15]; принцип тоталлогенезу в тоталлогії, де на основі постнекласичної методології вивчається гармонічна взаємодія і оновлення систем різної природи [16,17].

Основний зміст принципу системного морфогенезу полягає у тому, що "...еволюційне формування і подальший розвиток рівнів організації матерії підкоряється певній закономірності, яка виявляється в наявності одних і тих же основних етапів генезису в якісно відмінних рядах розвитку" [10, с. 138]. Вичленування закономірної послідовності чотирьох етапів, які однаково вагомі для еволюції мега- і мікроструктур живої і косної матерії Всесвіту, а саме — уніації, диференціації, інтеграції та індивідуалізації, — складає сутність принципу системного морфогенезу, що реалізується у глобальних процесах самоорганізації, спрямованих на утворення більш складних і досконалих систем.

Сутність явищ і принципу структурогенезу, який був винайдений при дослідженні генезису структурної гармонії еволюціонуючих систем, полягає у встановленні закономірної відповідності між пропорційною будовою систем, що самоорганізуються, і математично вираженою гармонією "вузлової лінії міри" їх поведінки і розвитку, в якості котрої виступає узагальнений ряд "золотого перерізу". "Узагальнені золоті перерізи суть інваріанти, на основі і за допомогою яких у процесі самоорганізації природні системи набувають гармонічної будови, стаціо-

нарний режим існування, структурно-функціональну (тобто симетрично-числову, організаційну, з одного боку, і, з другого, регулярно-ритмічну) стійкість. Точки вузлової лінії мір — результат взаємопроникнення, “накладення” одна на одну діалектичних протилежностей у рамках пов’язуючих їх відношень. Відповідно фібоначчіві алгоритми, яким підкоряється структурогенез “удалені від рівноваги” і стратегії поведінки систем, що засновані на них, ...є альтернатива методу “спроб і помилок...” [11, с. 217].

Дослідження явища тектогенезу і провідного принципу тектології спиралося на уявлення про коливально-хвилоподібні зміни криз і досягнень, консервативного і прогресивного, позитивного і негативного підборів у еволюції організованих систем, у процесах розходження і сходження форм організації, їх ієрархічної і кістякової будови. Уявлення про коливальність еволюційного розвитку доповнювались розумінням його екстремального характеру: будь-які процеси і відповідні їм закони, що “...включають у себе ідеї “максимуму” і “мінімуму” можуть і повинні бути зрозумілими як часткове відображення тектологічної схеми підбору” [13, с. 194].

Усе це базувалось на впевненості в тому, що процеси еволюційного підбору (тектологічні акти) мають закономірну фазову будову, яка включає етапи взаємодії, розходження і консолідації складної системи і оточення у кризовій формі. Головним у принципі тектогенезу є висновки щодо багатоярусного характеру системної організації: “...будь-яка складна система, що розвивається, уявляє ланцюжок угруповань... Історично — це певний ряд послідовних нашарувань: деякі утворились раніше, інші — пізніше, “накладаючись” на них в організаційному сенсі” [13, с. 277]. Зауважується, що “...з тією ж схемою історичних нашарувань знаходиться у зв’язку ще один закон: “онтогенезис” скорочено повторює “філогенезис”, індивідуальна еволюція — видову” [13, с. 280].

Загальнонауковий зміст принципу тектогенезу, який не в прямому, а в опосередкованому вигляді присутній у “Тектології” О.О. Богданова, свідчить про закономірний коливально-хвилювий, екстремально-кризовий і багатожаровий характер еволюції, яка відбувається в умовах нового неklasичного розуміння простору і часу, де “... “абсолютний час”, що тече незалежно від будь-яких подій, точно так, як “абсолютний простір” володіє явно чи скрито характером неоднорідності... Стара схема часу була недостатньо еластична для нового науково-дослідного змісту” [13, с. 141].

На противагу концепції тіхогенезу, що базувалась на уявленнях про домінування випадковості природного відбору в еволюційних процесах, Л. С. Берг розробив теорію номогенезу — еволюції, що відбувається на основі внутрішніх закономірностей [14]. Сутність принципів номогенезу полягає у визнанні не випадкового характеру еволюційних процесів, їх споконвічній доцільній спрямованості, поступовій ускладненості і прогресивності морфофізіологічної організації у живій природі. Серед принципів і закономірностей номогенезу провідну роль відігравали пріоритет конвергенції (сходження) над дивергенцією (розходженням) у будові і функціях еволюціонуючих організмів, випередження філогенезу (історичного розвитку) онтогенезом (індивідуальним розвитком), філогенетичне прискорення (з’явлення в організмі більш високих ознак) і т. ін.

Спираючись на аналіз явища гетерохронії у біології, "...сутність якого полягає в різночасовості, зсуву в часі закладення якогось органу чи змінення темпів розвитку..." [18, с. 24], П.К. Анохін відкрив закономірність, яку він назвав системогенезом [15]. У відповідності до принципу системогенезу "...фрагменти будь-якої функціональної системи ...визрівають прискорено, вибірково і одночасно" [18, с. 24]. При цьому "...поняття системогенезу принципово відрізняються від понять морфогенезу і органогенезу..." [15, с. 88], гармонічно доповнюють їх.

Загальнонауковий зміст принципу системогенезу надає чинності і обґрунтованості щодо висновків про активність і цілеспрямованість еволюційних процесів самоорганізації, які одночасно, не випадково, а вибірково охоплюють складні функціональні системи та їх фрагменти, сприяють визначенню ефективних, доцільних і гармонічних напрямків розвитку. У методологічному аспекті знання механізмів системогенезних процесів відкриває шлях не тільки до діагностування станів еволюціонуючих систем, а також до прогнозування напрямків їх майбутнього гармонічного перетворення у відповідності із законами самоорганізації.

Сьогодні у розвитку нової методології намітилась тенденція до розгляду еволюціонуючих систем і їх оточень з позицій тоталогії — "...нового філософського напрямку в руслі постнекласичної методології, концептуальною основою якого є вчення про тотальність. Останнє розглядає органічні цілісності, що, розгортаючись і трансформуючись у собі, залишаються ідентичними собі, і базуються на вивченні проблеми оновлення" [17, с. 523].

Пов'язуючи існування тотальності з процесами тоталогенезу, автори концепції ідентифікують поняття тоталогенезу з еволюцією тотальності, де "...відбувається породження кооперативних явищ, процесів синергії. При цьому гармонізація частин і цілого в одному місці породжує небезпечність кризи в іншому. Тому існування тотальності (тоталогенез) — це постійний перенос (трансфер) центра подій" [16, с. 75], що утворює гармонічно узгоджену траєкторію процесів самоорганізації. З цих позицій процеси тоталогенезу можна трактувати як такі, що мають принципове значення в узгодженні всіх видів генезисних перетворень — морфо-, структуро-, текто-, номо- і системогенезу — в єдиному тотальному просторі-часі еволюції складних і досконалих систем, що самоорганізуються і розвиваються разом із самою еволюцією.

Узагальнюючи зміст принципів усіх видів генезисних перетворень, слід зазначити, що їх загальнонаукове і методологічне значення полягає у визнанні існування однакових і закономірних етапів еволюційного розвитку в якісно відмінних рядах і рівнях; у екстремальних і кооперованих станах і подіях, що відбуваються в єдиному і неперервному просторово-часовому і функціонально-генезисному континуумі багатовимірної і багаточислової тотальної коеволюції форм, структур і організацій, а загалом — систем, які безперервно оновлюються і гармонізуються у процесах самоорганізації.

Таким чином, основним методологічним змістом сучасної доктрини глобального еволюціонізму стають системні уявлення про закономірності, що виявляються в наявності узгодження між якісно відмінними етапами, рядами і рівнями всіх видів генезисних перетворень: морфо-, структуро-, текто-, номо-, системо- і тоталогенезу. Послідовна і закономірна зміна цих етапів підкоряється універсальним

принципам симетрії і ритму, самоорганізації та гармонії. Завдяки цим сталим і незмінним у філософії, науці та мистецтві принципам установлюються гармонічні співвідношення між простором і часом, структурами і функціями, законами збереження і змін; визначається закономірна поступовість у досягненні екстремальних станів систем і оточуючого середовища, а також послідовність етапів (фаз) еволюційного розвитку, тобто еволюції самої еволюції.

Ця послідовність, маючи системно накопичувальний градаційний характер, завершується етапом, який по черзі вмістив і інтегрував усі попередні етапи (рівні), тим самим створивши образ єдиного універсуму, що має складну багатовимірну та континуальну будову. У межах цього багатшарового універсуму водночас існують необхідні та достатні умови для вільного становлення етапів, фаз, рядів і рівнів прогресивного розвитку. Серед них пристосувальна еволюція окремих організмів в межах виду, вертикальна відбірно-нормативна еволюція окремих видів у найближчому оточенні, горизонтально-вертикальна вибірно-екстремальна еволюція сукупності видів в біогеосфері, горизонтально-вертикально-глибинна набірно-функціональна еволюція біогеосфери в ноосфері і, нарешті, багатовимірна підбірно-гармонічна еволюція ноосфери, в універсумі якої відбувається еволюція самої еволюції.

Загальнонаукове методологічне значення і евристичний потенціал, який міститься у принципах генезисних перетворень, їх взаємозв'язку, самоорганізації і порядку розгортання послідовності етапів еволюційних процесів, може бути продуктивно скерованим на розгляд аналогічних і близьких за змістом проблем дослідження закономірностей еволюційного становлення планувальних форм, структур і організацій в історичному розвитку міста [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Крисаченко В.С. Философский анализ эволюционизма — К.: Наукова думка, 1990. — 216 с.
2. Мигдал А.Б. Поиски истины. — М.: Молодая гвардия, 1983. — 216 с.
3. Тімохін В.О. Гармонічність еволюційної динаміки самоорганізації містобудівних систем: Автореф. дис... докт. арх.: 18.00.01/КНУБА. — К., 2004. — 34 с.
4. Сондерс П., Мей-Ван Хо, Карпинская Р.//Знание — сила. — 1989. — №5. — С. 33-39.
5. Мещеряков В.Т. Гармония и гармоничное развитие. — Л.: Наука, 1976. — 120 с.
6. Батищев Г.С. Неисчерпаемые возможности и граница применимости категории деятельности//Деятельность: теория, методология, проблемы. — М.: Политиздат, 1990. — С. 21-34.
7. Моисеев Н.Н. Экология человечества глазами математика. — М.: Молодая гвардия, 1988. — 254 с.
8. Аскин Я.Ф. Проблема времени. Её философское истолкование. — М.: Мысль, 1968. — 200 с.
9. Рузавин Г.И. Самоорганизация и развитие систем//Принцип системности в познании процессов развития. — М.: АН СССР. — 1986. — С.25-43.
10. Ларин Ю.С. Системный подход и эволюционика//Система. Симметрия. Гармония. — М.: Мысль, 1988. — С. 130-144.
11. Сороко Э.М. Структурная гармония систем. — Мн.: Наука и техника, 1984. — 264 с.

12. Богданов А.А. Тектология (Всеобщая организационная наука). — В 2-х кн. — Кн. 1. — М.: Экономика, 1989. — 304 с.
13. Богданов А.А. Тектология (Всеобщая организационная наука). — В 2-х кн. — Кн. 2. — М.: Экономика, 1989. — 352 с.
14. Берг Л.С. Труды по теории эволюции. — Л.: Наука, 1977. — 388с.
15. Анохин П.К. Системогенез как общая закономерность эволюционного процесса//Бюллетень экспериментальной биологии и медицины. — 1948. — Т. XXVI, вып. 3. — С. 86-92.
16. Кизима В.В. Введение в метафизику тотальности// Totallogy-XXI (другий і третій випуски). — Постнекласичні дослідження. — К.: ЦГО НАН України, 1999. — С.15-117.
17. Кізіма В.В. Стаття для “Філософського енциклопедичного словника”// Totallogy- XXI (другий і третій випуски). — Постнекласичні дослідження. — К.: ЦГО НАН України, 1999. — С. 521-529.
18. Югай Г.А. Субстанциональный принцип организации живой системы//Проблема целостности в современной биологии. — М.: Наука, 1968. — С. 7-47.

УДК 711.4(477)

М. Ксеневич

МІСТОБУДІВНА СИСТЕМА СУЧАСНОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ МІСТ УКРАЇНИ

Діюча багато десятиліть в Україні система містобудівного планування у складі планування народного господарства колишнього СРСР потребує сьогодні суттєвих змін. Це фактично вже відбувається. Вказане спонукається новими політичними, законодавчими, економічними, інвестиційними, організаційно-управлінськими змінами та реаліями, що відбуваються за останні десятиліття в Україні. Бо ж, як ми знаємо, містобудівне планування формування та розвитку міст, розміщення забудови, що виконувалося з використанням радянських адміністративно-командних методів жорсткої планової системи перспективного та поточного планування, передбачало заздалегідь централізовані державні інтереси, завдання і джерела фінансування на базі містобудівної документації уніфікованих, безадресних нединамічних об'єктів містобудування, — виявило себе сьогодні недієздатним.

Однак нові, так звані “ринкові” методи, ще повною мірою не діють, а застарілі “планові” фактично ще залишились і впливають за інерцією на свідомість та на практику як в органах управління, так і в проектних організаціях та інших суб'єктах містобудівного планування. Ці залишки є суттєвим тормозом у теперішній новій містобудівній діяльності, в новому соціальному, інвестиційному, економічному контексті України. Тому є актуальним для української містобудівної науки та практики визначити завдання, етапи, рівні об'єктів і суб'єктів, засоби сучасного містобудівного планування.

* * *

В першу чергу це стосується вирішення *завдань сучасного містобудівного планування*. Відомо, що значна частина завдань планування народного господарства вирішується за допомогою містобудування, а саме:

- збалансоване розташування (концентрація) переважних народно-господарських об'єктів (потенціалу) в містах або наближених до них приміських зонах для забезпечення найбільш ефективного використання їх ресурсів, територій, населення тощо, що потребує ув'язки з інтересами міської громади;
- забезпечення різносторонньої і оптимальної народногосподарської та містобудівної діяльності необхідної і достатньої у виборі місць прикладання праці, створенні та відновленні трудових, енергетичних, економічних та інших ресурсів, раціоналізації та оптимізації процесів, технологій розвитку виробництва в ув'язці з розвитком міста, тощо;
- збереження та регенерація містобудівного та приміського природного і соціального середовища.

У зв'язку з цим правомірно виникає актуальна потреба визначення та використання прямих та опосередкованих компенсаційних відшкодувань на вирішення вищевказаних завдань від суб'єктів містобудування (інвесторів, забудовників та інших). А для цього необхідна розробка нових методичних підходів, нормативів, зорієнтованих на забезпечення створення та систематичного відновлення спільних інфраструктури і структури міста та приміської зони, що врахують збалансованість інтересів як в цілому громади міста та безпосередньо тих груп мешканців, інтереси яких зачіпаються, так і виробництв відповідного народногосподарського комплексу, інвесторів, забудовників, користувачів ресурсів міста.

Тож все вищевказане вимагає безвідкладного перегляду системи містобудівного планування розвитку міст та приведення його у відповідність до конкретних потреб та реалій сьогодення суб'єктів та об'єктів містобудування. В першу чергу це стосується надання певних законодавчих підстав, повноважень, забезпечення науковими містобудівними методами, нормативно-правовими та інструктивними документами щодо вказаного стосовно базових рівнів — населених пунктів. Бо саме ці об'єкти та суб'єкти містобудування — органи місцевого самоврядування міст, міські громади та їх структурні одиниці, як базові у плануванні життєдіяльності міста, сьогодні вирішують головні завдання, визначають важелі і пріоритети теперішнього містобудівного планування розвитку підвладних їм населених пунктів та їх структурних одиниць. До цього слід також додати, що вже тепер в Україні суттєво законодавчо підкріплюються завдання містобудівного планування у напрямі забезпечення збалансованого сталого розвитку населених місць, що передбачає екологічні, соціальні, економічні важелі та реалії.

Однак, в методичному плані містобудівний аспект сучасного планування розвитку міст ще потребує значного науково-практичного доопрацювання відповідно до об'єктивно існуючих та нових реалій і завдань, в тому числі в частині формування і реалізації довгострокових перспективних, середньострокових і короткострокових планів розвитку міст, а також відповідно до розуміння їх як цілісних соціальних, екологічних, економічних та містобудівних комплексів та таких, що

мають суттєві об'єктивно діючі новаційні та інерційні процеси. Як приклад нового підходу до вирішення вказаного можна назвати започатковані в м. Києві наукові і практичні розробки з питань соціально-економічного та містобудівного розвитку міста [1]. Разом з тим треба зауважити, що саме містобудівна сфера діяльності як вагома складова планування розвитку міста в цілому потребують подальшого науково-методичного забезпечення у вказаному контексті. Для цього необхідна, в першу чергу, подальша розробка та втілення на практиці містобудівних основ збалансованого сталого розвитку міста [2]. Це обумовлено тим, що сфера містобудівного планування у порівнянні із сферою економічного, соціального планування має суттєві відмінності та пріоритети, тому потребує відповідного повноважного правового, нормативно-методичного та інструктивного забезпечення для реалізації процесів формування і розвитку міста як в цілому, так і окремих його частин — усталених комплексних районів міста, в тому числі: сільбищних, виробничих, комунікаційних, обслуговування, рекреаційно-ландшафтних територій та резервів розвитку.

Якщо коротко, то відмінності об'єкта містобудівного прогнозування, планування, проектування, реалізації та експлуатації вбачаються в першу чергу в тому, що він має суттєво більший термін існування, часові ритми змін, ніж економічні, соціальні об'єкти міста. Так, експлуатація капітальної споруди міста нормативно планується до 100 років (фактично може існувати значно більше), а технологічне обладнання сучасного виробництва потребує заміни або поновлення у термін 5-10 років (у розвинутих капіталістичних країнах ще менше) [2, 3]. За містобудівний термін суттєво міняються соціально-економічні реалії суб'єкта містобудування.

* * *

У зв'язку з цим, на основі багатостороннього аналізу та розробок вчених-містобудівників України визріли пропозиції вдосконалення методики сучасного містобудівного планування розвитку та забудови міста. Основний зміст пропозицій до вказаної методики передбачає виконання системи взаємозбалансованих дій та відповідної деталізації *містобудівного планування за наступними етапами*:

– Перший етап. Визначення *окремим документом містобудівного прогнозу* (стратегії) збалансованого сталого розвитку міста на довгостроковий період (на віддалену перспективу 75–100 років). В цьому документі має бути *визначений стратегічний напрям* збалансованого сталого розвитку міста в цілому та його інфраструктурних складових: ландшафтно-рекреаційної, екологічної, соціальної, виробничої, інженерно-транспортної, що віддзеркалюють базові складові та передумови життєдіяльності міста, а також взаємодія міста з приміською зоною, що опрацьовується у генеральних схемах територіального планування розвитку регіону і держави на довгостроковий період.

– Другий етап. Обґрунтування *містобудівного плану* збалансованого сталого розвитку міста на *середньостроковий період* (20 (25)–60 (75) років). В цьому плані *опрацьовується генеральна просторова організація міста* в цілому (схема планування території міста місцевого рівня) з визначенням комплексних усталених районів міста та з урахуванням загальноміської інфраструктури і зони впливу, що визначені на першому етапі містобудівного планування, та обумовлюється гене-

ральною схемою територіального планування регіону і держави на середньостроковий період.

– Третій етап. Опрацювання *містобудівної програми* збалансованого сталого розвитку міста на *короткостроковий період* (до 20-25 років). В цій програмі *визначаються формування і розвиток пріоритетних базових містобудівних утворень* — усталених комплексних районів для реалізації на період, який планується, що відображає пріоритетні екологічні, соціальні та економічні складові і передумови містобудівної програми. (Відомо, що саме цей термін (20-25 років) є первинно соціально-містобудівним, планово-визначальним, бо за цей термін можуть суттєво мінятися соціальні орієнтири і цінності, демографія населення міста). В цій містобудівній програмі враховується план розвитку приміської зони, регіону і держави, що визначені на попередніх етапах, опрацьовуються та визначаються першочергові і перспективні конкретні цілісні містобудівні комплекси (об'єкти) містобудування на короткостроковий термін реалізації із визначенням обсягів та засобів їх вирішення.

– Четвертий етап. Розроблення *містобудівних проектів* розміщення першочергової забудови формування і розвитку міста на поточний період 5-10 років з перспективою до 20-25 років *з конкретизацією містобудівної діяльності по конкретним комплексним сталим районам міста та окремим містобудівним комплексам* (об'єктам) містобудування з врахуванням розвитку інфраструктури міста в цілому та його зони впливу на розвиток інфраструктури приміської зони та регіону. Проектом визначаються конкретні ділянки розпланування і забудови, обсяги, умови першочергового будівництва на поточний термін, конкретні джерела фінансування, підрядні проектні та будівельні організації тощо. Вказане безпосередньо пов'язується з конкретними суб'єктами містобудування та екологічними, соціальними і економічними аспектами формування розвитку міста в цілому та його сталих комплексних районів і мікрорайонів. Подальше планування та підготовка реалізації розвитку та забудови міст ведеться з використанням проектної документації, що потребує окремого розгляду.

Тож виконання містобудівного планування за вказаною методикою передбачає проведення містобудівного планування збалансованого сталого розвитку міста у конкретних реаліях на базі і у відповідності до природно притаманного порядку містобудівної діяльності, робить містобудівне планування більш зваженим, збалансованим за напрямками, складовими, обсягами та наслідками містобудівної діяльності. Відповідно диференційовано враховуються зв'язки різних діючих рівнів об'єктів містобудівної системи, ступінь їх деталізації на певних етапах планування та вірогідність отримання достовірних, деталізованих, очікуваних передбачень і результатів у соціальній, економічній, екологічній та містобудівній сферах.

Таким чином, викладена пропозиція вдосконалення містобудівної системи сучасного планування збалансованого сталого розвитку міста, що певним чином визріла, опрацьована і діє сьогодні лише на окремих її етапах і складових, пропонується для нормативно-правового оформлення, прийняття та застосування в цілому у містобудівній методиці та практиці України. Вона базується на визначеності та збалансованості об'єктивно існуючих часових, просторових та інформаційних реа-

лій містобудівного прогнозування, планування, проектування та реалізації України та високій степені достовірності її в об'ємно-технологічних процесах містобудування у зв'язку з природно існуючими об'єктами містобудування, великою їх установленістю в часі, просторі та інформації, відповідності закономірностям та тенденціям соціально-демографічного стану і потребам громади міста та її структурних формувань та іншого. Крім того, вказані пропозиції щодо містобудівної системи планування також враховують суттєві чинники законодавчих, соціальних, економічних, інвестиційних та інших передумов, що склалися в Україні на сьогодні і, вірогідно, збережуться і на перспективу у зв'язку з отриманням нею статусу незалежної держави, тими незворотними змінами, що вже відбулися за останні більш ніж десять років та потребою суб'єктів містобудування задіяти систему, що забезпечує усталену та ефективну життєдіяльність сьогодні і на перспективу.

Особливо слід виділити необхідність методичного, нормативно-правового та інструктивного забезпечення теперішньої, нової містобудівної діяльності, в тому числі планування щодо підвищення регуляторної ролі органів управління в організації життєдіяльності населених пунктів, прилеглих до них регіонів (областей і районів) і держави в цілому в умовах прориву риночних саморегулюючих форм економіки та становлення нових соціальних відношень на фоні діючої інерції існування планово-управлінських директивно-командних методів минулого, у зв'язку з втратою (винищенням) необхідного власного досвіду саморегулюючих, регуляторно-ринкових методів в умовах України за останні 75 років радянського існування.

Крім того, забезпечення збалансованого містобудівного планування сьогодні потребує відповідного суттєвого коригування також організаційно-управлінської системи органів містобудування всіх рівнів, від центральних державних до регіональних, міських і селищних з метою забезпечення переходу від жорстко централізованої директивно-планової системи та одночасно з цим нерегульованої ринкової, що заповнила тепер діючу сферу містобудування, — до міжрівнево-взаємозбалансованої, регулятивно-саморегулюючої, планово-ринкової системи, що диференційована за рівнями об'єкта містобудування та відповідно рівнями суб'єкта містобудівного планування. Відповідно для цього сьогодні є необхідною розробка спеціальних наукових і експериментальних містобудівних розробок та їх апробації щодо комплексних заходів, взаємоузгодженості діючих сфер містобудівного планування в умовах існування державних адміністративних органів та органів місцевого самоврядування, взаємоузгодженості державних (центральных) і міських, громадських та особистісних інтересів громадян в просторі, часі, інформації міста та зони його впливу.

Отже можна зазначити, що завдання та методика сучасного містобудівного планування тісно пов'язані з підвищенням ролі, місця та ефективності організаційно-управлінського забезпечення містобудівної діяльності в нових умовах ринково-планової, саморегулюючої містобудівної системи, планування, формування та еволюції об'єктів та суб'єктів містобудування в контексті соціальної, економічної, екологічної діяльності в містах України та актуальної потреби суттєвої реорганізації та зміни в органах містобудівного управління і планування. Певні зрушення та перший досвід в цьому плані набутий за останнє десятиліття у м. Києві та в деяких містах України [1, 2, 3].

* * *

Підкреслимо, що вказані взаємообумовлені завдання та методика містобудівного планування, очевидно, повинні диференціюватися, виходячи з об'єктивно існуючих **рівнів об'єктів містобудування**, з метою приведення у відповідність до вирішення (реалізації) безпосередньо або опосередковано на наступні об'єктивно існуючі суб'єкти планування, їх організаційно-управлінські територіальні рівні, що безпосередньо виконують містобудівне планування:

– **рівень країни**. Передбачає виконання робіт з містобудівного планування (районного планування), в тому числі комплексних містобудівних прогнозів (схем) стратегічних, політичних, організаційно-управлінських дій щодо державної інфраструктури просторової організації розселення, розміщення виробничих сил, напрямів пріоритетного соціально-економічного, екологічного та інших аспектів збалансованого, сталого формування і розвитку України на розрахунковий період та на перспективу. Це входить до компетенції центральних виконавчих органів управління країни, в першу чергу Держбуду України. Фінансування робіт цього рівня виконується за рахунок державного бюджету. Однак аналіз практики діяльності цього рівня містобудівного планування та управління на теперішній час свідчить, що покладені на нього завдання та відповідність ним правових, адміністративних і фінансових можливостей та повноважень не співпадають, бо останні дуже обмежені і не відповідають покладеним на нього завданням. Тобто необхідно підняти статус Держбуду України на відповідний рівень вирішення ключових стратегічних завдань містобудівного планування держави, що забезпечують економічні і соціальні питання сьогодення та перспективи організаційно-територіального формування і розвитку держави. Не дивлячись на суттєві обмеження можливостей реалізації містобудівного планування, частина робіт цього рівня вже виконана, такі, наприклад, як Генеральна схема планування територій України. При чому, визначаючи об'єктивні сфери містобудівного планування, слід мати на увазі, що вказаний державний рівень системи планування містобудівної діяльності по відношенню до рівня планування конкретного міста суттєво різниться, бо на декілька порядків має інший обсяг задач об'єктів та суб'єктів планування діяльності, обсягів та видів робіт, має різну деталізацію та просторову адресованість. Тому завданням цього вищого рівня є передусім визначення стратегічних державних передумов містобудівного планування державної інфраструктури в складі (в межах) конкретних регіонів та через них планування конкретних населених пунктів;

– **рівень регіону (Автономна Республіка Крим, області та райони)**. Містобудівне планування, в тому числі плани розвитку відповідних регіональних об'єктів містобудування на розрахунковий період та на перспективу, входить до компетенції регіональних органів управління (Крим, області, райони). Відповідно виконується більша ступінь конкретизації об'єктів містобудування цього рівня в частині пріоритетів формування і розвитку регіону, в першу чергу, систем розселення, виробничої, соціальної, транспортної, інженерної, екологічної інфраструктури регіонів. Ця робота провадиться сьогодні, як правило, епізодично, переважно органами містобудування та архітектури із залученням місцевих спеціалізованих інститутів (організацій) в процесі розробки схем (проектів) районного плануван-

ня тощо. Тому для підвищення якості містобудівного планування так само є актуальна потреба також виконання суттєвих організаційно-управлінських змін та реорганізації системи містобудівного планування;

– *рівень окремих населених пунктів та систем населених місць і агломерацій* — базовий рівень містобудівного планування. Містобудівне планування сьогодні опрацьовується разом з розробкою соціально-економічних та інших планів конкретних населених пунктів з розкриттям їх за видами і обсягами по окремим галузям. Містобудівне планування в силу того, що населені пункти є багаточисельними, різними за розміром, складністю організації та адміністративно-управлінським статусом, ландшафтно-екологічним, історико-культурним станом та іншими, потребують при розробці матеріалів містобудівного планування як окремих планів соціально-економічного розвитку на певний розрахунковий період, так і містобудівної документації по конкретному населеному пункту (в т.ч. концепції розвитку міста (або селища) та генерального плану міста на розрахунковий період, окремих планів розміщення об'єктів містобудування, детальних планів територій і таке інше).

Виконання робіт з містобудівного планування формування і розвитку населеного пункту потребує величезної кропіткої за конкретизованим обсягом та завданнями роботи з розробки містобудівної документації, адресного підходу для врахування конкретики і специфіки населеного пункту. Планування розвитку об'єктів цього рівня потребує від суб'єктів планування також додаткової роботи з містобудівного планування, формування взаємоузгодженості і розвитку групових систем населених місць, агломерацій, що, на жаль, не виконується належним чином з різних об'єктивних та суб'єктивних причин. У зв'язку з недостатньою правовою визначеністю та несформованістю відповідного органу управління, суб'єкта планування на групові системи населених місць та агломерації ці види містобудівної документації майже не виконуються, за деяким виключенням. Як виключення це було зроблено за радянські часи, наприклад, по Донецько-Макіївській агломерації.

Особливо слід наголосити, що виконання робіт з містобудівного планування України на теперішній час з позиції забезпечення суб'єкта містобудівного планування не має достатнього кадрового забезпечення, нового нормативно-методичного та технічного забезпечення, а якщо і виконуються, то на базі значного дефіцита від потреби, що не відповідає новим, збільшеним актуальним вимогам і потребам сьогодення. Це стосується навіть столичного міста Києва. Де спроба реалізувати в необхідному обсязі систему містобудівного планування зіткнулася, в першу чергу, з відсутністю достатнього фахового забезпечення виконання робіт.

Слід відмітити, що планування розвитку першого і другого рівнів об'єктів містобудування — держави та регіонів — сьогодні прийнято називати регіональним (районним) плануванням [5]. Однак, маючи системний зв'язок з містобудівним плануванням об'єктів містобудування — населені пункти та їх групи, вони не можуть бути відокремлені, бо є факторною передумовою містобудівного планування. В теоретичному плані це досить опрацьована та науково і практично розроблена сфера не тільки містобудування, а й у більшій мірі економгеографії.

* * *

Стосовно *основних засобів теперішньої практики реалізації містобудівного планування* — містобудівної документації базового рівня (населені пункти), то в умовах теперішньої нової соціально-економічної ситуації, активізації інвестиційно-містобудівних процесів на Україні є необхідність безвідкладного оновлення та заміни старої нормативно-правової, матеріально-технічної та й методологічної основи містобудівного планування, яка діяла ще за радянських часів та потребує докорінної зміни на базі нових вдосконалених науково-дослідних, проектних, експериментальних опрацювань. Крім того, забезпечення містобудівного планування вимагає також безвідкладного кадрового оновлення, а також систематичного та фінансового забезпечення за рахунок інвесторів та забудовників в умовах дії ринкової системи містобудівного планування, тобто перенесення важелів з державного рівня на місцевий, на рівень зацікавлених суб'єктів містобудування.

Негативні наслідки невиконання вказаного ми маємо вже сьогодні, в тому числі щодо результатів розвитку конкретних населених пунктів та правопорушень безсистемної їх забудови, а ще пагубніше може бути на перспективу, в тому числі з численними негативними екологічними, економічними, соціальними наслідками. Цьому є багато причин, як стратегічних, так і тактичних. Так, в основу розробки містобудівної документації тепер, як і раніше, покладені переважно техніко-економічні показники формування і розвитку міста, такі, як: кількість населення міста, питома кількість житлової площі на 1 мешканця; кількість необхідної території забудови, а також показники розвитку народногосподарського, інженерно-технічного компонентів, стосовно ж соціально-культурного, екологічного, інвестиційного та інших компонентів містобудівного планування необхідні суттєві доопрацювання.

Виконання містобудівного планування та відповідного вишукування джерел фінансування, інвестицій, як вимагає сьогоднішня містобудівна практика, необхідно вести у складі підготовки до розробки містобудівної та проектної документації. Певний досвід, набутий сьогодні Головкиївархітектурою, потребує аналізу, опрацювання та застосування у своїй позитивній основі. Вказане на сьогодні є одним з важливих ключових аспектів забезпечення містобудівної діяльності та її планування. Однак на сьогодні ні науково-методично, ні практично питання наукового та інвестиційного забезпечення містобудівного планування та проектування в достатній мірі не доопрацьовано і нормативно-інструктивно не впроваджено на Україні.

Кожен з наявних сьогодні на Україні містобудівних документів (прогнозів, програм, планів, проектів) потребує подальшого адресного до об'єкту містобудування вдосконалення, розробки питань просторової організації, її функціонального призначення (виробництво, сільбище, обслуговування, комунікації, озеленення, резерви розвитку), розрахунку містобудівних фондів (ресурсів), їх дислокації в системі міста та умов їх використання з послідуною адресацією до користувачів, інвесторів, уточнення в часі та просторі, цільового призначення та забезпечення збалансованого сталого розвитку в залежності від рівня і статусу конкретного об'єкту та суб'єкту містобудування.

Містобудівна документація з планування розвитку та розміщення забудови міста (генплан міста, детальний план території окремих частин міста, містобудівні обґрунтування розміщення об'єктів містобудування та проекти забудови для окремих об'єктів та ін.) певним чином пов'язані із довгостроковим планом соціально-економічного розвитку міста та його районів, як складових частин (при наявності). В майбутньому ступінь диференціації та деталізації містобудівних розробок, очевидно, буде поглиблюватися у зв'язку з правовим підняттям значимості самоврядування та самоуправління. Особливу роль в містобудуванні, містобудівному плануванні мають відігравати просторово-організаційно-розпланувальний, урбаністично-історико-екологічний та інвестиційно-будівельно-технологічний розділи. Їх розкриття потребує окремого розгляду. Для забезпечення оперативного планування містобудівної діяльності розміщення забудови згідно діючого законодавства України з питань містобудування розробляються правила функціонального зонування та використання територій міста, а в разі їх відсутності — містобудівні обґрунтування розміщення об'єктів містобудування.

* * *

Отже, сучасна містобудівна система містобудівного планування формування, розвитку і забудови міст України набрала за останнє десятиліття певного практичного та теоретичного досвіду, ведуться окремі ініціативні наукові розробки, однак дійовості щодо її науково-методичного опрацювання та впровадження — недостатньо. Саме на сьогодні науково-теоретичне, методично-інструктивне опрацювання, узагальнення та впровадження напрацювань у містобудівну практику планування, проектування та реалізацію, їх експериментальна апробація та забезпечення достатнього фінансування на ці важливі завдання державного, регіонального, міського рівнів за рахунок державних та місцевих джерел, а також за рахунок безпосередньо зацікавлених інвесторів, замовників стає важливим пріоритетним завданням містобудівного управління нарівні з законодавчими, нормативно-правовими, науково-дослідними, експериментально-проектними, організаційно-управлінськими діями.

Залучення до містобудівного планування збалансованого формування та розвитку міст України різних верств населення — суб'єктів містобудування, державних органів влади і місцевих органів самоврядування та самоуправління — стає пріоритетним завданням української містобудівної науки та практики сьогодення. Вирішення вказаних завдань буде сприяти реалізації головної мети містобудівної діяльності — створення сприятливих умов збалансованого, сталого повноцінного життя мешканців усіх соціальних верств міста, задоволення необхідних духовних, культурних, матеріальних та інших життєвих потреб їх у праці, побуті та відпочинку, в тому числі за рахунок вирішення соціальних, економічних, екологічних, містобудівних та інших складових завдань містобудівного планування і реалізації адресованих по сферах діяльності: промисловості, транспорту, енергетиці, обслуговування, культурі тощо, а також забезпечення засобами ефективного економічного, естетичного, технічного та інших якостей планування та забудови населених пунктів України, створення повноцінного життєвого середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сталий розвиток м. Києва у ХХІ сторіччі: стратегія та механізми. — К., 2001. — 342 с.
2. Ксєневич М.Я. Містобудівні основи сталого розвитку міста Києва. — К.: Головне управління містобудування та архітектури м. Києва, Українська академія архітектури, Державний науково-дослідний і проектний інститут містобудування, Інститут урбаністики в м. Києві, 2002. — 170 с.
3. Ключніченко Є.Є. Управління містом: Навч. посібник. — К.: КНУБА, 2003. — 260 с.
4. Білоконь Ю.М. Типологія містобудівних об'єктів: Навч.посібник. — К.: Укрархбудінформ, 2001. — 67 с.
5. Білоконь Ю.М. Регіональне планування (сутність та значення): Навч.посібник. — К.: Укрархбудінформ, 2001. — 106 с.

УДК 72.03

*Ю. О. Супрунович***ЗАСТОСУВАННЯ АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНИХ
ПРИНЦИПІВ РЕНОВАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ОБ'ЄКТІВ
ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ЗАВОДУ “РАДИКАЛ”**

Разом із поступовим переходом суспільства із індустріальної до постіндустріальної епохи відбулися докорінні зміни в галузі виробництва. Багато заводів тяжкої промисловості опинилися в кризовому стані внаслідок ряду факторів, серед яких можна виділити соціально-економічні, політичні, екологічні та інші. Часто розташовані на цінних центральних територіях міста, заводи простоюють, ускладнюючи функціонування основних зон міста і створюючи екологічний та естетичний дисбаланс. Така ситуація є найбільш вираженою для індустріалізованих міст Європи і Америки, де починаючи з 70-х рр. був напрацьований досвід з реорганізації промислових територій і включення їх в структуру міста в якості повноцінних функціонуючих елементів [1, 2, 3, 4]. Економічна та містобудівна доцільність визначають напрям розв'язання вищезгаданої проблеми подальшого функціонування постіндустріальних територій: реконструкція промислового підприємства (із модернізацією, перепрофілюванням, тощо) або реновація підприємства із створенням на його основі об'єкту громадського призначення.

Аналогічна проблема дедалі гостро постає перед Україною, де в пострадянські часи значна кількість крупних підприємств із незавершеними виробничими циклами повністю або частково припинили виробництво. На багатьох з них працюють лише окремі цехи. Це велика кількість колишніх індустріальних гігантів з віковою історією, таких, як “Укркабель”, “Ленінська кузня”, “Більшовик”, “Арсенал” — в Києві, “Сільмаш”, “Автовантажувач”, “Електрон”, конвеєрний та автобусний заводи — у Львові [5] та інші. За генеральним планом Києва на 2020 р. передбачається перебезування або ліквідація підприємств та окремих цехів за межі житлової зони (всього передбачено перебезувати 32 підприємства), а також перепрофілювання виробництв із зниженням класу їх шкідливості. Обґрунтуванням

такого заходу є санітарна шкідливість підприємств та їх розташування в житловій забудові [6]. Натомість існує дефіцит міської території для розвитку дрібного нешкідливого виробництва, малого та середнього бізнесу, особливо на ділянках, наближених до головних міських магістралей і районів активного житлового будівництва. Аналіз промислових територій міста Києва показав, що найбільші зміни очікують саме виробництва в центральних районах міста, для яких за генеральним планом міста передбачено поліфункціональне використання, без збереження пріоритетних функцій [6], — тобто на цих територіях першочергово буде проведена реновація промислових об'єктів.

До речі, в Києві вже існують такі приклади реновації: це зерносховище 18-го ст., в якому міститься філія бібліотеки; водонапірна башта кінця 19-го ст., перетворена на музей води; торговельно-розважальний центр “Променада” в колишніх цехах заводу “Укркабель” та інші. Однією з нагальних практичних задач є реновація старого “Арсеналу” по вул. Січневого Повстання, а також надання нового життя промислому району Теличка. Але в той же час слід зауважити про відсутність теоретичної бази в цьому питанні, а саме — методики реновації нефункціонуючих промислових територій, яка має спиратися на:

- аналіз закордонного та вітчизняного досвіду;
- економічні, екологічні, містобудівні аспекти сталого розвитку міста;
- районування міста відповідно до історико-архітектурної цінності промислової забудови;
- формулювання принципів реновації;
- дослідження в галузі створення гнучкої просторової організації будівлі й підвищення адаптивності до швидкозмінних умов зовнішнього середовища (в тому числі суспільних потреб);
- новітні розробки в галузі конструктивних рішень.

Важливим питанням при створенні такої методики є формулювання принципів реновації промислових будівель на основі виявлення тенденцій і закономірностей в містобудівних і соціальних процесах, врахування типологічних, екологічних, архітектурно-естетичних особливостей постіндустріальних територій та вимог до їх нової функціонально-планувальної і об'ємно-просторової організації, аналізу світового досвіду містобудівної та об'ємно-просторової реновації. Можна визначити наступні архітектурно-містобудівні принципи реновації:

- виявлення і консервація пам'яток промислової архітектури;
- адаптація до сучасного містобудівного середовища;
- використання пам'яток промислової архітектури в якості ключових елементів при створенні нового архітектурного ансамблю;
- поліфункціональне використання;
- гнучка планувальна організація.

Одним з яскравих прикладів, що може проілюструвати ситуацію, що складається, є завод “Радикал”, або завод хімікатів, в Києві. Аналіз ділянки заводу, який з початком 90-х років перебуває в кризовому стані, а у 1999 р. остаточно припинив виробництво, є складовою частиною загального дослідження, метою якого є апробація застосування архітектурно-містобудівних принципів реновації, з'ясування їх доцільності, тощо.

Дослідження ділянки заводу хімікатів передбачало:

- 1) аналіз розвитку території заводу в контексті розвитку міста;
- 2) містобудівний аналіз території за сучасних умов;
- 3) встановлення тенденцій розвитку та з'ясування перспектив подальшого використання даної ділянки;
- 4) аналіз історико-архітектурної цінності забудови;
- 5) обстеження фізичного стану будівель і території, встановлення придатності використання в новій якості і безпеки довгочасного перебування на території.

Колишній стратегічний об'єкт із закритою назвою “Завод № 1000”, один з головних виробників передової хімічної продукції Радянського Союзу, сьогодні вражає своїм напівзруйнованим виглядом і атмосферою запустіння. Розвиток і функціонування даного заводу, відбувалися у тісному зв'язку із розвитком міста, незважаючи на те, що початково ділянка заводу була розташована на межі міста, в периферійній зоні. Історія виникнення та занепаду заводу є частиною загальної історії зміни містобудівних концепцій і відповідно — ролі промислових об'єктів в структурі міста (від містоутворюючої і містоформуючої — до повної залежності від містобудівних чинників).

“Завод № 1000”, відомий як завод хімікатів, проектувався в складі промвузла, який мав включити в себе ВО “Хімволокно”, Дарницький шовковий комбінат і ТЕЦ-4. Технологічно підприємства були пов'язані наступним чином: завод хімікатів виробляв каустичну соду ОСЧ (особливої чистоти), що використовувалася для виробництва віскозної ниті на “Хімволокні”, яка, в свою чергу, була сировиною для Дарницького шовкового комбінату. Територію для будівництва новоутвореного промислового вузла було передбачено за генеральним планом міста 1938 р. [7]. Слід зазначити, що у 30-ті роки Лівобережна частина ще не мала сформованої інфраструктури, нове будівництво велося локально вздовж основних магістралей [7], але існувала малоповерхова житлова забудова в районі Микільської, Кухмістерської, Воскресенської і Передмостної Слобідки, селища Осокорки, Позняки, Биківня Дарницького вагоноремонтного заводу, Стара Дарниця, Нова Дарниця, Ліски, Червоний Хутір та Хутір ім. Шевченка. На той час це була периферійна зона, мабуть, тому саме в цій частині міста було вирішено закласти виробництва першої і другої категорії шкідливості, санітарно-захисна смуга яких становить 1000 м до житлової забудови.

Одним з головних виробництв заводу було отримання каустичної соди та хлору ртутним методом із використанням ртуті в якості катода в процесі електролізу. Одночасно у виробництві перебувало до 100 т ртуті. Процес супроводжувався виділенням хлористого вуглецю, що навіть після фільтрації потрапляв в атмосферу. Крім цеху електролізу, існувала “хлорна” група цехів по випуску гербіцидів (ДДТ, ТХУК, ТХАН та ін.). Ці фактори обумовлювали несприятливу екологічну ситуацію на території заводу та в межах санітарно-захисної зони.

На початку 1950-х років разом із будівництвом нового промвузла поруч закладається так зване Аварійне селище для розміщення інженерно-технічних робітників поблизу заводу на випадок аварії. Згодом територія отримала розвиток і набула назву Соцмісто. Тепло та електроенергію селище отримувало з ТЕЦ-4, яка обслуговувала енергомісткі виробництва заводу хімікатів (наприклад, виробниц-

тво каустичної соди ОСЧ взимку споживало до 1 млн. кВт / добу) та інші заводи промвузла і мала надлишок тепла, енергії та пари. Пізніше цей економічний фактор також зумовив наближення житла до заводу, що призвело до порушення санітарно-гігієнічних норм.

У 50–60-ті рр. у зв'язку із активним соціально-економічним розвитком Києва як республіканського та обласного центру відбувається швидке зростання чисельності міського населення, і вже у 1976 р. воно перевищило показники, передбачені генеральним планом міста на 1990 р. [7]. Однією з ділянок активного житлового будівництва стає Лівий берег. З'явилися нові масиви: у 1961–74 рр. — Русанівка, у 1965–75 рр. — Комсомольський масив, у 1971–76 рр. — Березняки. У 1965–73 рр. ведеться забудова Лісового масиву, який обслуговувався ТЕЦ-4. За роною вітрів він опинився у зоні впливу атмосферних вибросів вищезгаданого заводу хімікатів. Таким чином, початково розташована на межі міста, територія промвузла згодом стала частиною міської забудови і вступила в конфлікт із запланованою структурою міста, оскільки таке розміщення промислового об'єкту не передбачало подальшого активного розвитку Києва. Отже, завод хімікатів опинився в залежності від темпів і напрямів розвитку міста, а відтак виробництва першого і другого класів шкідливості були приречені на закриття. Таким чином, першопричиною сучасного проблемного стану підприємства була відсутність своєчасного прогнозування довгострокового розвитку міста.

Починаючи з 1970-х рр. ведуться пошуки вирішення конфлікту міста і виробництва: розробляється техніко-економічне обґрунтування по виведенню хлорних виробництв, і з 1985 р. по 1989 р. було закрито ряд цехів шкідливих виробництв — виробництво монохлораміну, “полідіму”, “кельтану”, три хлорацетату натрію ТХАН, 75-процентного ДДТ. У 90-х роках ставиться питання про перехід на безхлорний метод отримання каустичної соди або винесення особливо шкідливих виробництв за межі міста. Наприкінці 90-х рр. провідними спеціалістами заводу було розроблено мембранний — нешкідливий — метод отримання каустичної соди ОСЧ. Зміна технології потребувала інвестування, і завод перебував у стадії очікування на державну підтримку. Але внутрішньоекономічна ситуація 90-х років та політичні маніпуляції поглибили критичний стан заводу і сприяли остаточному припиненню роботи заводу у 1999 р.

На сучасний момент містобудівний статус території не визначений. За Генеральним планом м. Києва на 2020 р. підприємство підлягає перепрофілюванню, а для його території пропонується поліфункціональне використання без збереження пріоритету існуючих функцій [6]. Територія заводу розташована у зоні впливу однієї з важливих магістралей міста — Броварського проспекту, а також у 10 хвилинах пішохідної доступності від станцій метрополітену Лісова і Чернігівська, у близькості із житловою забудовою (Соцмісто, Лісовий масив). Містобудівна ситуація об'єкту є сприятливою для розвитку на цій території торговельної функції, сфери послуг, дрібного чи наукомісткого виробництва. Такі містобудівні чинники, як розташування у зоні впливу важливих транспортних вісей і наявність соціально-демографічного потенціалу на прилеглих територіях, зумовлюють підвищення інтенсивності використання території і зростання підприємницької активності в цьому районі, про що свідчить будівництво оптово-роздрібного ринку

“Даринок” у безпосередній близькості із заводом, а також інших крупних бізнесових утворень.

Власне ділянка заводу вже частково розподілена понад десятком приватних фірм, які займаються дрібним виробництвом або використовують територію і будівлі в якості складів.

Таким чином, виходячи з економічних, екологічних, містобудівних обставин та соціальних потреб міста, намітилися певні тенденції розвитку території заводу, серед яких можна відзначити:

- максимальне наближення міста до меж заводу;
- поліфункціональне використання території заводу для реалізації бізнесових функцій та дрібного виробництва;
- самостійний розвиток території на основі її розподілу між приватними власниками;
- непорядкована перебудова чи забудова території;
- відсутність прогнозування розвитку окремих елементів системи, неможливість забезпечення сталого розвитку території.

Це — реальна ситуація, яку можна визначити як “хаотична реновація”. Але слід також розглянути іншу, оптимальну ситуацію, що мала б місто при реалізації програми планомірної реновації, із виваженим містобудівним підходом:

- створення поліфункціонального комплексу для розвитку малого і середнього бізнесу, що включає в себе бізнес-центри, склади, торговельні центри, громадське обслуговування, нешкідливе дрібне та наукомістке виробництво;
- планомірне розпланування території;
- єдність архітектурного рішення;
- ансамблевість забудови;
- гнучка просторова організація;
- благоустрій всієї території.

Використання території заводу для створення осередків малого та середнього бізнесу є доцільним і перспективним також через наявність на заводі матеріально-технічної і наукової бази, складських територій і залізничних ввідів. Поліфункціональне використання та гнучка просторова організація є необхідною умовою для адаптації до швидкозмінних економічних та містобудівних процесів і забезпечення різностороннього обслуговування та задоволення соціальних потреб споживачів. Закладання гнучкості архітектурних рішень на всіх рівнях має забезпечити довгострокове безконфліктне існування об’єкту.

В ході історико-архітектурного аналізу заводу хімікатів було виявлено історично та архітектурно цінні об’єкти, що підлягають збереженню та включенню до реєстру пам’яток промислової архітектури. Слід відзначити історичну цінність деяких цехів, оскільки завод був унікальним виробником деяких видів продукції, а саме:

- завод був монополістом по Радянському Союзу по випуску бертолетової солі; поліуретанових клеїв; хлорокису міді; каустичної соди ртутним методом; хлорпарафіну; маркірувальних сіток для атомних підводних станцій;
- завод був монополістом по Україні по випуску каустичної соди ОСЧ; калію, натрію високої чистоти; хлороформу; пінополіуретану.

Офіційна історія заводу розпочинається з грудня 1951 р., коли було введено в

експлуатацію виробництво по випуску добрива ДДТ. Але перші архітектурно-будівельні креслення заводу з'явилися ще у 1938 р., створені "ГСП-3" ("Государственный союзный проектный институт") в Москві, що займався проектуванням хлорних заводів. Проект був виконаний під впливом та у стилістиці московської архітектурної школи 30-х років.

Проектування першої черги заводу: у 1940 р. були закладені будівельний майданчик заводу, допоміжні об'єкти, складське господарство, паро-котельня та цех електролізу. З початком війни у 1941 р. будівельно-монтажні роботи було припинено, обладнання евакуйоване. У 1946-47 рр. відновлення проектування першої черги заводу велося вже ДержНДІХлорпроект, а її будівництво було розпочато у 1948 р. — це були цехи виробництва ДДТ, каустичної соди і хлору, бертолетової солі, рідкого хлору та соляної кислоти.

Таким чином, зведені у 1951–54 рр. корпуси несуть в собі відбитки промислової архітектури 30-х років. Це проявляється у пластиці цегляних стін, характері вертикальних членувань, похилих дахах, використанні декоративних вертикальних лопаток, карнизів арочних віконних прорізів, декоративних гербів та ін.

Найбільш цікавими з архітектурної точки зору здаються цех бертолетової солі (мал. 1), цех хлорметану, цех випарювання та зрідження хлору, цех низькоконцентрованих порошків ДДТ, центральна заводська лабораторія та корпус з компресорними і холодильними установками. Вся інша забудова на території не являє собою культурної цінності, оскільки була виконана у період 60–70-х рр. з типових збірних залізобетонних конструкцій.

Мал. 1. Цех бертолетової солі заводу "Радикал" в Києві

Вишезгадані цінні з архітектурної й історичної точки зору цехи несуть в собі певні стилістичні ознаки і є свідченням технічних та наукових досягнень своєї епохи. За такими критеріями їх можна віднести до пам'яток промислової архітектури, що є історико-культурною спадщиною людства. Одним з головних принципів ре-

новації є виявлення і консервація пам'яток промислової архітектури, що передбачає оцінку історико-архітектурних характеристик будівлі та технологічного обладнання; визначення їх ролі в процесі становлення, розвитку конструкцій, технологій, стилістичних напрямів; заходи зі збереження, відновлення та підтримки їх фізичного стану; занесення до відповідного реєстру пам'яток. При реновації промислової території слід використовувати промислові пам'ятки в якості ключових елементів при створенні нового архітектурного ансамблю. Цей принцип реновації передбачає аналіз складеної системи домінант на території та нове будівництво в контексті середовища, або таке, що не підкреслює архітектурне значення пам'яток.

На жаль, фізичний стан багатьох будівель потребує негайного втручання. У зв'язку із особливими умовами виробництва, період амортизації будівель і споруд хімічної промисловості не перевищує 50 років. В даному випадку в найбільш тяжкому стані опинилися хлорспоживчі цехи (хлористий вуглець і соляна кислота роз'їдають вапняний розчин цегляної кладки) і цехи, пов'язані із отриманням солей міді (потрапляння їх на арматуру призводить до втрати несучої здібності металу). На сьогодні від 30 до 40% знаходяться у стадії руйнації, деякі з них не підлягають відновленню.

З оглядом на вищевикладене, доцільним уявляється збереження фасадів тих промислових будівель, що являють собою історико-архітектурну цінність (особливо у разі втрати архівних креслень). Це можливо за умов зміцнення та відновлення фасадів і створення нової конструктивної системи всередині будівлі. Інші будівлі, в залежності від висновків експертизи несучої здатності конструкцій, підлягають знесенню або капітальному ремонту, разом із архітектурним переосмисленням їх образу.

Територія заводу також потребує ретельного аналізу, оскільки на різних ділянках заводу ГДК ртуті значно перевищує норму. На основі висновків екологічної експертизи має бути розроблена карта режимів функціонування території — із позначенням ділянок, придатних та непридатних для тривалого перебування людей, — і заходи з покращення складної екологічної ситуації.

Слід зазначити, що така територія, як і будь-яка інша постіндустріальна територія, потребує адаптації до сучасного містобудівного середовища. Це має бути екологічна адаптація із створенням сприятливих умов перебування, естетична адаптація, що враховує умови та стереотипи сприйняття, і функціональна адаптація на всіх рівнях.

В цілому, адаптація до сучасного містобудівного середовища передбачає: забезпечення транспортної та пішохідної доступності (створення під'їзних та пішохідних шляхів, автостоянок); вирішення нового функціонального призначення на основі аналізу потреб та перспектив розвитку певного фрагменту містобудівного середовища; заходи з покращання екологічного стану навколишнього середовища; створення цікавих об'ємно-просторових рішень із включенням природного оточення; розкриття території до оточуючих сельбищних районів, транспортних та пішохідних магістралей; заходи щодо сумісності масштабу колишньої промислової і оточуючої житлової забудови; благоустрій території.

Спираючись на виявлення тенденцій і закономірностей в містобудівних і соціальних процесах; врахування соціально-економічних, екологічних, архітектурно-

естетичних особливостей постіндустріальних територій та вимог до їх нової функціонально-планувальної і об'ємно-просторової організації на прикладі аналізу заводу "Радикал", можна відзначити доречність та актуальність застосування принципів реновації промислових будівель для забезпечення сталого розвитку постіндустріальних об'єктів як складових сучасного міста і створення повноцінно функціонуючого середовища.

Напрямок подальшого дослідження має стати розроблення методики реновації промислових будівель.

ЛІТЕРАТУРА

1. Казаков С. Реконструкция промышленной застройки во Франции // М.: Архитектура СССР. — Март-апрель 1988. — С. 116-121.
2. Комплекс реконструированных и новых зданий в Калвер-сити // Проект International 5. — С. 82-89.
3. Мамлеев О. Реновация исторических производственных зданий и их адаптация в городской среде // АСД 01 (23) 2001. — С. 21-27.
4. Хан Мейер. Лондонский Доклендс: между частным жильем и планом регионального развития // Проект International 6. — С. 47-88.
5. Мазур Т.М. Реструктуризація промислових територій в умовах реконструкції історично сформованого міста (на прикладі міста Львова) // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2002. — № 439. — С. 113-121.
6. Генеральний план м. Києва на період до 2020 р. Основні положення // АТ "КИЇВ-ПРОЕКТ". Інститут Київгенплан. — Київ, 2002 р.
7. Ксеневич М.Я. Містобудівні основи сталого розвитку міста Києва. — К.: Головне управління містобудування та архітектури м. Києва, Українська академія архітектури, Державний науково-дослідний і проектний інститут містобудування, Інститут урбаністики у м. Києві, 2002. — 170 с.

УДК 72.01

О. І. Косаревський, В. В. Товбич

ІСТОРИКО-РЕГІОНАЛЬНЕ КАРТОГРАФУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ ТА ПРИРОДНОЇ СПАДЩИНИ ЯК ОСНОВА АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ (частина 2, закінчення)

Потребу зберігати культурно-природну спадщину у всіх європейських країнах не тільки усвідомлено, а й належно врегульовано державним правом та національним законодавством, створено ефективну систему її захисту.

Досвід в сфері організації охорони культурної спадщини таких європейських країн, як Англія, Франція, Польща, Чехія, Сербія, Німеччина, а також США, Ка-

нади та інших свідчить, що управління в цій галузі можливе за умови існування єдиного координаційного державного органу охорони. У одних країнах він функціонує в системі гуманітарних міністерств науки, освіти, культури, туризму, оскільки ця галузь наближена до соціально-культурної діяльності. Так, в системі Міністерства культури Французької республіки створена Дирекція культурної спадщини. Ця дирекція включає кілька департаментів, комісій, інспекцію, які поділяються на різні відділи.

У Польщі функцію охорони культурної спадщини покладено на Державну службу охорони пам'яток Міністерства культури і мистецтва. Державний консерватор ("пам'яткоохоронець"), який очолює Бюро охорони надбань культури, безпосередньо підпорядкований міністру культури. Бюро охорони надбань культури з організаційно-правничими відділами та територіальною інспекцією вирішують всі питання стосовно охорони пам'яток. До структури бюро входять Головна і Спеціальна пам'яткоохоронні комісії, Центр вивчення і охорони пам'яток, який складається з спеціалізованих установ ("інституцій"): осередок документації пам'яток, управління охорони палацово-паркових ансамблів, міжвідомча експертна комісія у справах цінностей міст і староміських ансамблів, осередок музейних об'єктів, тощо.

У Сербії головною організацією системи охорони культурної спадщини є структура типу комітету ("Завод"). Очолює його директор, підпорядкований також Міністерству культури. До структури заводу входять підрозділи, які відповідають за охорону пам'яток архітектури, археології, етнології. Вони здійснюють реставрацію всіх типів пам'яток, а також відповідають за музейну справу і сферу туризму. Аналогічна структура створена у департаменті охорони культурної спадщини Міністерства культури Чеської республіки. В Німеччині основні повноваження з охорони культурної спадщини покладені на земельні уряди, і всі питання вирішуються згідно із місцевим законодавством, наприклад, в Баварії, де понад 300 тис. пам'яток, охорона і облік покладені на Міністерство освіти, культів, науки і мистецтва, а утримання визначних пам'яток — на спеціальну дирекцію при Міністерстві фінансів.

Інша справа в США і Канаді, де кількість об'єктів культурного надбання рахується мільйонами, а унікальних, особливо комплексних природно-культурних об'єктів налічується хіба що кілька сотень. У цих країнах, з підвищеною самосвідомістю та хворобливим ставленням до своєї історії, служба охорони національного культурного надбання, або адміністрація національних парків, підпорядкована Міністерству внутрішніх ресурсів і діє нарівні з поліцією. В Ірландії — Міністерству навколишнього середовища та житлової політики, у Англії (біля 500 тис. пам'яток) — Міністерству навколишнього середовища.

У пострадянських республіках державне управління охороною культурної спадщини здійснюється переважно окремими відомствами, які підпорядковані або безпосередньо уряду країни (Литва, Вірменія, Грузія, інш.), або перебувають в системі Міністерства культури (Росія, Молдова, Казахстан, інш.). Структура державного управління цих країн, як і України, має перехідний характер, тому що будується ще на слабкій законодавчій базі. У більшості західних країн законодавство про охорону культурної спадщини має розвинутий характер. Так, у Фран-

ції тільки за період 1991–1996 рр. прийнято 72 закони та підзаконних акта в сфері охорони пам'яток.

Характерною рисою структури державних органів охорони культурної спадщини та навколишнього середовища в західних країнах є відокремлення контролюючих органів — інспекцій від органу, який здійснює загальне керівництво використанням об'єктів спадщини (департаменту, дирекції, бюро, заводу). Інспекції працюють на підставі окремого закону.

Другою рисою системи охорони спадщини в західних країнах є те, що охороняються всі категорії пам'яток: рухомі і нерухомі. Охороні підлягають також архівні документи, бібліотечний фонд (рукописи і стародруки), фотографії і т.і. Здійснюється контроль не тільки за державними установами, архівами, музейними фондами, бібліотеками, а й перевіряється діяльність антикварних, букіністичних, комісійних крамниць, аукціонів.

Третьою рисою системи охорони спадщини є органічна єдність її із сферою туризму. Об'єкти культурної спадщини, музейного та природно-заповідного фондів працюють на туризм, а кошти від туристичної діяльності є одним із головних джерел фінансування пам'яткоохоронної та природоохоронної справи. Об'єкти культурної спадщини, незаймані природні території, окрім тих, що перебувають у приватній власності, передаються у довірчу власність неурядовим господарчим товариствам — “трастам”, а деякі — безпосередньо фінансовим установам на утримання для реставрації та створення музеїв, рекреаційних установ, просвітницьких та наукових організацій.

Четвертою рисою охорони пам'яток у західних країнах є політика жорстких фінансових покарань за порушення законодавства й стимулювання за допомогою пільгового оподаткування заходів щодо утримання об'єктів культурної та природної спадщини і їх використання, матеріального заохочення посадових осіб, відповідальних за охорону, державна фінансова допомога громадським організаціям охорони пам'яток.

Створення єдиної Національної служби охорони культурної та природної спадщини в Україні давно вже є нагальною потребою, особливо в умовах, коли галузь фактично може існувати лише за кошти державного та місцевого бюджетів. Багато проблем не вирішується завдяки диспропорції поміж складністю і масштабністю завдань і можливостями існуючої системи. Зокрема, Законом України “Про охорону земель” об'єктом особливої охорони, у складі всіх земель в межах території України, визначені землі історико-культурного призначення, відповідальність за належне використання, збереження, утримання (“охорону”) яких покладена на центральний орган виконавчої влади з питань земельних ресурсів (Держкомзем) та центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів (Мінекобезпеки). До складу вказаних земель, згідно з ст.53 Земельного кодексу України, належать землі, на яких розташовані:

а) історико-культурні заповідники, музеї-заповідники, меморіальні парки, меморіальні (цивільні та військові) кладовища, могили, історичні або меморіальні садиби, будинки, споруди і пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями;

б) городища, кургани, давні поховання, пам'ятні скульптури та мегаліти, наскальні зображення, поля давніх битв, залишки фортець, військових таборів, по-

селень і стоянок, ділянки історичного культурного шару укріплень, виробництв, каналів, шляхів;

в) архітектурні ансамблі і комплекси, історичні центри, квартали, площі, залишки стародавнього планування і забудови міст та інших населених пунктів, споруди цивільної, промислової, військової, культової архітектури, народного зодчества, садово-паркові комплекси, фонові забудова.

При цьому Законом України “Про охорону культурної спадщини”, ст. 34, визначено, що “території пам’яток, охоронних зон, заповідників, музеїв-заповідників, охоронювані археологічні території належать до земель історико-культурного призначення”. Відповідальність за охорону (збереження) вказаних земель покладена на центральний орган виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини (Міністерство культури і мистецтв України). Таким чином ми маємо три центральних органи, які відповідають за охорону нерухомих об’єктів культурної спадщини.

В Україні потрібно створювати не владні структури перехідного типу, а науково-правничий координаційний центр, наприклад, Національне агентство по охороні культурної та природної спадщини при Кабінеті міністрів України або при спеціально призначеному центральному органі виконавчої влади, що має опікуватись територіальним розвитком України, її природними та культурними ресурсами. Це утворення можна було б зробити на базі існуючих підрозділів зацікавлених міністерств і відомств (Мінекобезпеки, Мінкультури, Міносвіти, Мінлісгосп, Держбуд, Держкомзем, Держводгосп, Держжитлокомунгосп, Держкомтуризм, Головархів, тощо) із залученням Національної академії наук України. Разом з тим доцільно було б створити управлінську вертикаль на рівні областей, районів, визначних історичних місць, міст Києва та Севастополя, а також налагодити підготовку фахівців для кадрового забезпечення.

Суттєвим підґрунтям для створення майбутньої цілісної системи управління повинна бути мережа об’єктів (територій) культурної та природної спадщини як середовищних елементів екомережі України. На сьогодні в Україні 130 тисяч нерухомих пам’яток — об’єктів культурної спадщини. Водночас, окрім значної кількості територіальних об’єктів природно-заповідного фонду (заповідники, заказники, національні парки, дендропарки, ботанічні сади, пам’ятки садово-паркового мистецтва та ін.) — понад 3,5 тис. об’єктів, з яких 20% становлять особливу, унікальну цінність, нараховується, разом з національними, більше 60 історико-культурних заповідників. Основною проблемою охорони та створення заповідників є вилучення з народногосподарської діяльності частини земельних угідь, оскільки головне завдання полягає в збереженні всього історичного і природного ландшафту.

Розробка комплексних проблем збереження та розвитку природного та історичного середовища потребує докорінних змін. Проблема полягає в тому, що життя вимагає перейти від захисту окремих об’єктів — мікрооб’єктів (за оцінками експертів, потенціал об’єктів історичної культурно-природної спадщини сягає 10 тис., з яких тільки пам’яток садово-паркового мистецтва понад 1,0 тис.) до цілісних природно-культурних комплексів — макрооб’єктів. Особливістю останніх є те, що це великі територіально виділені та архітектурно-планувально (містобудівельно) упорядковані визначні місця зосередження презентативних об’єктів куль-

турної та природної спадщини з глибинним історичним та духовним потенціалом. Тобто їх потрібно розглядати як найзначніші природно-культурні комплекси України (ПККУ).

Орієнтовна площа таких ПККУ — 0,5-1,5 тис. кв.км. ПККУ може мати декілька центрів або один загальний центр. На території України можна виділити до 40 ПККУ. Вони репрезентують всі економічні регіони держави, основні етнографічні райони — землі, охоплюють як природні об'єкти, так і територіально зорієнтовані культурні здобутки. Ґрунтовні теоретичні розробки створення і функціонування ПККУ нададуть можливість підняти на більш високий рівень охорону культурно-природної спадщини, накреслити першочергові завдання по створенню розгалуженої мережі заповідних територій, які за змістом наближені до західного поняття “Національний парк”.

З метою поступового природньо-безворотного (суксесійного) розвитку створюваних ПККУ передбачається заснування так званих “стратегічно-планувальних центрів” (СПЦ), на які спеціальними урядовими рішеннями можуть бути покладені певні функції. СПЦ, на нашу думку, повинно бути поселення або щільно розташована група поселень, в сфері впливу яких перебувають як обліковані, так і нововиявлені заповідні, меморіальні та інші визначні місця зосередження об'єктів культурної та природної спадщини.

За результатами аналізу вихідної ситуації пропонується попередній перелік найбільш вагомих та перспективних земель України щодо першочергового картографування та формування їх стратегічно-планувальних центрів (СПЦ) за історико-культурними, етнічними та природно-ландшафтними ознаками (див. таб. 1). Вказаний перелік, особливо назви земель (підрегіонів), не претендує на повноту, а лише окреслює напрямок для подальших досліджень та уточнень.

Таблиця 1

Попередній перелік найбільш вагомих та перспективних земель України щодо першочергового картографування та формування їх стратегічно-планувальних центрів (СПЦ) за історико-культурними, етнічними та природно-ландшафтними ознаками

№	Земля (підрегіон)	СПЦ	О б л а с т ь
I. Карпатський регіон, центр – м. Львів, Івано-Франківськ, Ужгород, Чернівці			
1.1	Галичина	Галич-Рогатин	Івано-Франківська
2.2	Гуцульщина Покуття	Коломия	Івано-Франківська
3.3		Жовква-Крехів	Львівська
4.4	Закарпаття	Виноградово	Закарпатська
5.5	Бойківщина	Турка, Сколе	
6.6	Буковина	Вижниця-Верховина	Чернівецька
7.7	Бессарабія Придністров'я	Хотин-Залещики-Тлумач	Чернівецька, Терноп., Ів.- Франківська
II. Причорноморський регіон, центр – м. Одеса, Херсон, Миколаїв			
8.1	Буджак	Білгород-Дністровський – Ізмаїл	Одеська
9.2	Таврія (Новоросія)	Білозерка	Херсонська
10.3	Ольвія	Парутіно	Миколаївська

№	Земля (підрегіон)	СПЦ	О б л а с т ь
III. Крим, центр – м. Симферополь			
11.1	Тавріка	Бахчисарай-Севастополь	АР Крим
12.2	Старий Крим	Старий Крим (Феодосія-Судак)	АР Крим
IV. Донецький регіон, центр – м. Донецьк, Луганськ			
13.1	Донеччина	Слов'яногорськ-Ізюм,	Донецька
14.2		Старобільськ	Луганська
V. Придніпровський регіон, центр – м. Дніпропетровськ, Запоріжжя			
15.1	Гетьманщина	Новомосковськ	Дніпропетровська
16.2	Запоріжжя	Мелітополь (Терпіння)	Запорізька
VI. Центральний регіон, центр – м. Київ			
17.1	Правобережжя	Київ (Китаєво-Пірогово)	Київська
18.2	Канівщина	Канів	Черкаська
19.3		Чигирин	Черкаська
20.3	Уманщина	Умань-Тальне,	Черкаська
21.4	Переяславщина	Переяслав-Хм-кий	Київська
22.5	Нова Сербія	Мала Виська (Хутір Надія)	Кіровоградська
VII. Східний регіон, центр – м. Харків, Полтава, Суми			
23.1	Полтавщина	Лубни	Полтавська
24.2		Гадяч-Лебедин	Полтавська, Сумська
25.3	Слобожанщина	Ахтирка-Краснокутськ	Сумська, Харківська
26.4		Готвальд-Чугуїв	Харківська
27.5		Глухів-Путівль	Сумська
VIII. Поліський регіон, центр – м. Луцьк, Рівне, Житомир, Чернігів			
28.1	Волинь	Володимир-Вол.-Зимне	Волинська
29.2		Стара Вижівка, Мильці-Шацьк	Волинська
30.3		Дубно-Берестечко,	Рівненська, Волинська
31.4		Новоград-Вол.-Корець	Житомирська, Рівненська
32.5	Надніпрянщина	Овруч-Коростень	Житомирська
33.6		Вишгород-Остер	Київська, Чернігівська
34.7	Сіверщина	Новгород-Сіверський	Чернігівська
35.8		Мена-Сосніца	Чернігівська
36.9		Прилуки-Ічня	Чернігівська
IX. Подільський регіон, центр – м. Вінниця, Тернопіль, Хмельницький			
37.1	Волинь	Ізяслав-Острог	Тернопільська, Рівненська
38.2	Галичина	Кременець-Почаїв	Тернопільська
38.3	Поділля	Меджибож-Летичів	Хмельницька
40.4		Хмельнік	Вінницька
41.5	Брацлавщина	Брацлав-Тульчин	Вінницька

Примітка: Назви регіонів подані відповідно до офіційних державних програм соціально-економічного розвитку регіонів, назви земель (підрегіонів) – на підставі офіційних підручників з географії та суджень фахівців, які на сьогодні не мають одноставної думки.

Ю. С. Козидуб

РОЗМІЩЕННЯ МОБІЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ ЕКСПРЕС-ОБСЛУГОВУВАННЯ В МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

В сучасних умовах розвитку нашої держави швидке громадське обслуговування, або, іншими словами, експрес-обслуговування стає одним з найбільш розповсюджених видів обслуговування. Звичні вже для нас кіоски, невеликі павільйони, лотки, ларьки та столики — саме вони надають споживачу послуги під час його пересування по місту, потреба в цих послугах виникає майже завжди спонтанно та має бути негайно задоволена. Підприємства швидкого обслуговування за своєю функцією перш за все призначені для задоволення потреб населення в певному виді громадського обслуговування з мінімальними затратами часу.

Якість обслуговування населення та ефективність роботи підприємств швидкого обслуговування в багатьох випадках залежить від правильності вибору місця розташування даного типу підприємств у структурі міста. Отже, головним чинником, який впливає на формування та організацію експрес-обслуговування, є містобудівний фактор. Формування мобільних об'єктів швидкого обслуговування в тій чи іншій містобудівній ситуації є відгуком на потреби населення в певному виді обслуговування. Місце розташування мобільних об'єктів експрес-обслуговування в планувальній структурі міста залежить від конкретних особливостей просторово-планувальної структури міста та ступеню використання цих об'єктів. *Об'єкти експрес-обслуговування, як правило, розміщують в житлових районах, на транспортно-пересадкових вузлах міста, в рекреаційних зонах, громадських центрах.*

Формування мобільних комплексів експрес-обслуговування відбувається в зонах концентрації громадських функцій, таких, як міські площі різного функціонального призначення, транспортно-пересадкові вузли, зони, які належать до крупних торгово-громадських центрів як районного значення, так і загальноміського, пішохідні вулиці.

Для мобільних підприємств швидкого обслуговування характерне як локальне розміщення в структурі міста окремих об'єктів, так і утворення цілих мобільних комплексів. Комплекси можуть функціонувати як тривалий час на одному місці, так і мати короточасний характер функціонування. Термін функціонування залежить від конкретних потреб на певний вид обслуговування в конкретній містобудівній ситуації. Певна містобудівна ситуація вимагає певного функціонального набору підприємств експрес-обслуговування (табл. 1).

Аналіз вітчизняного та закордонного досвіду проектування та будівництва об'єктів швидкого обслуговування виявив реальні передумови активного використання мобільних підприємств експрес-обслуговування у вирішенні ряду містобудівних проблем. За допомогою мобільних об'єктів швидкого обслуговування стає можливим в значній мірі подолати існуючу зараз у нових житлових районах некомплектність забудови; забезпечити стабільність торгово-побутового обслу-

говування в місцях, де існує дефіцит стаціонарних будівель даного профілю (райони новобудови, реконструйовані ділянки міської забудови); створити додаткові торгові площі в період проведення різноманітних святкових заходів, тощо.

Суттєве значення при формуванні об'єктів швидкого обслуговування на містобудівному рівні відіграє оточуюча міська забудова. Конкретний характер її функціонального, об'ємно-планувального та естетичного рішення істотно впливає на специфіку формування експрес-обслуговування, його архітектурно-конструктивне та естетичне вираження.

Новостворювані об'єкти експрес-обслуговування повинні відповідати наступним вимогам: мати гнучку та варіабельну архітектурно-конструктивну систему та орієнтуватися на індустріальні методи виготовлення та зведення; легко пристосовуватися та вписуватися в оточуючу забудову; їх організація та розміщення повинні здійснюватись з урахуванням основних пішохідних потоків, функціональних та кількісних потреб в обслуговуванні; мати можливість зміни функції та локалізації у залежності від миттєвих потреб, яка і досягається мобільністю даних об'єктів.

Оскільки містобудівна ситуація зон концентрації громадських функцій досить різноманітна, то й прийоми розміщення в них закладів швидкого обслуговування різні.

Найбільш розповсюджене розташування окремих об'єктів експрес-обслуговування та їх комплексів на площах, які належать до різних містобудівних рівнів. Характер використання всієї системи площ міста дозволяє розділити площі за приналежністю до трьох містобудівних рівнів — загальноміські, районні та місцеві (локальні). Аналіз існуючих у практиці площ дозволяє виділити наступні типи площ: громадські, транспортні та змішані — громадсько-транспортні. Громадська площа передбачає високу соціальну значимість та естетичну освоєність міського простору, сформованого за принципом цілісності соціально-просторового комплексу. Транспортні площі призначені для реалізації перетинів, розв'язок, під'їздів, зупинок, стоянок та інших дій на транспорті, а також для організації безпечних та зручних пішохідних зв'язків між зупинками транспорту. Громадсько-транспортні площі, найбільш розвинені в сучасній містобудівній практиці, повинні задовольняти вимоги як до першого, так і до другого типу площ. В функціональному розмаїтті сучасних громадських площ можна виділити парадні, ритуальні, аванплощі, ринкові та рекреаційні, а також поліфункціональні. Практика функціонування сучасних площ показує, не дивлячись на тенденцію функціональної спеціалізації площ, що поєднання доповнюючих одна одну функцій на одній території дозволяє більш повноцінно та активно використовувати міські громадські простори.

Містобудівні вимоги до організації мобільного експрес-обслуговування на площах різних містобудівних рівнів та різного функціонального призначення є відмінними.

Формування експрес-обслуговування громадських площ парадного типу, як правило, здійснюється у підземному просторі цих площ. Лише розташування окремих об'єктів швидкого обслуговування можливе на поверхні самої площі, при цьому воно носить тимчасовий характер та організується саме за рахунок мобільності обслуговування. Функціональний склад об'єктів експрес-обслуговування в підземному рівні може включати повний функціональний набір: від торгівлі, швид-

кого громадського харчування до культурно-розважального обслуговування. Прикладом формування експрес-обслуговування громадської площі загальноміського значення є організація підземного торговельного комплексу “Глобус” на майдані Незалежності в місті Києві (рис.1), де поруч із магазинами великої площі функціонують відкриті кіоски з продажу газет та журналів, дрібних ласощів, організовані підприємства швидкого громадського харчування типу МакДональдс.

Рис. 1. Розміщення об'єктів експрес-обслуговування в підземному комплексі “Глобус” на Майдані Незалежності

Ритуальні площі мають першочергову функцію — проведення різноманітних мітингів, демонстрацій, різних святкових заходів локального характеру. Формування об'єктів експрес-обслуговування даного виду площ носить тимчасовий характер. Термін функціонування підприємств швидкого обслуговування ритуальних площ є періодичним або епізодичним, він розповсюджується лише на період проведення масових заходів. Об'єкти експрес-обслуговування повинні мати високий ступінь мобільності.

Рекреаційні площі можуть включати об'єкти експрес-обслуговування як тимчасові, так і довготривалого функціонування. Громадському обслуговуванню цих площ притаманний сезонний характер експлуатації та навантаження. Періодичність обслуговування рекреаційних площ забезпечується перш за все мобільними об'єктами та об'єктами, які здатні до трансформації та сезонного розширення. Серед функцій, які обов'язкові для обслуговування, — громадське харчування, торгівля, культурно-розважальна функція.

Найбільш розповсюджені в містобудівній практиці громадсько-транспортні площі, які мають поліфункціональне навантаження. Прикладами таких площ в місті Києві є Московська, Голосіївська, Бессарабська площі тощо. Переважно ці площі утворені внаслідок перетину декількох транспортних шляхів, навколо яких, через інтенсивний транспортний та пішохідний рух, виникли містобудівні утворення з громадськими функціями. Транспортні та громадсько-транспортні площі мають безліч проблем, як із забезпеченням належного громадського обслуговування транзитного населення, так і з організацією безпечного транспортного руху та розпо-

ділу пішохідно-транспортних потоків. Роль об'єктів експрес-обслуговування в таких місцях надзвичайно важлива. Саме на таких площах доцільно та необхідно створювати цілі комплекси швидкого супутнього обслуговування (рис. 2)

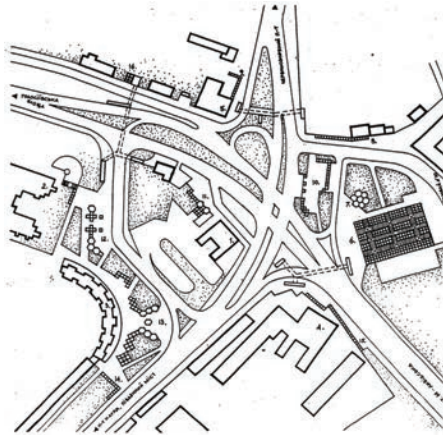

Рис. 2. Приклад розміщення системи експрес-обслуговування Московської площі

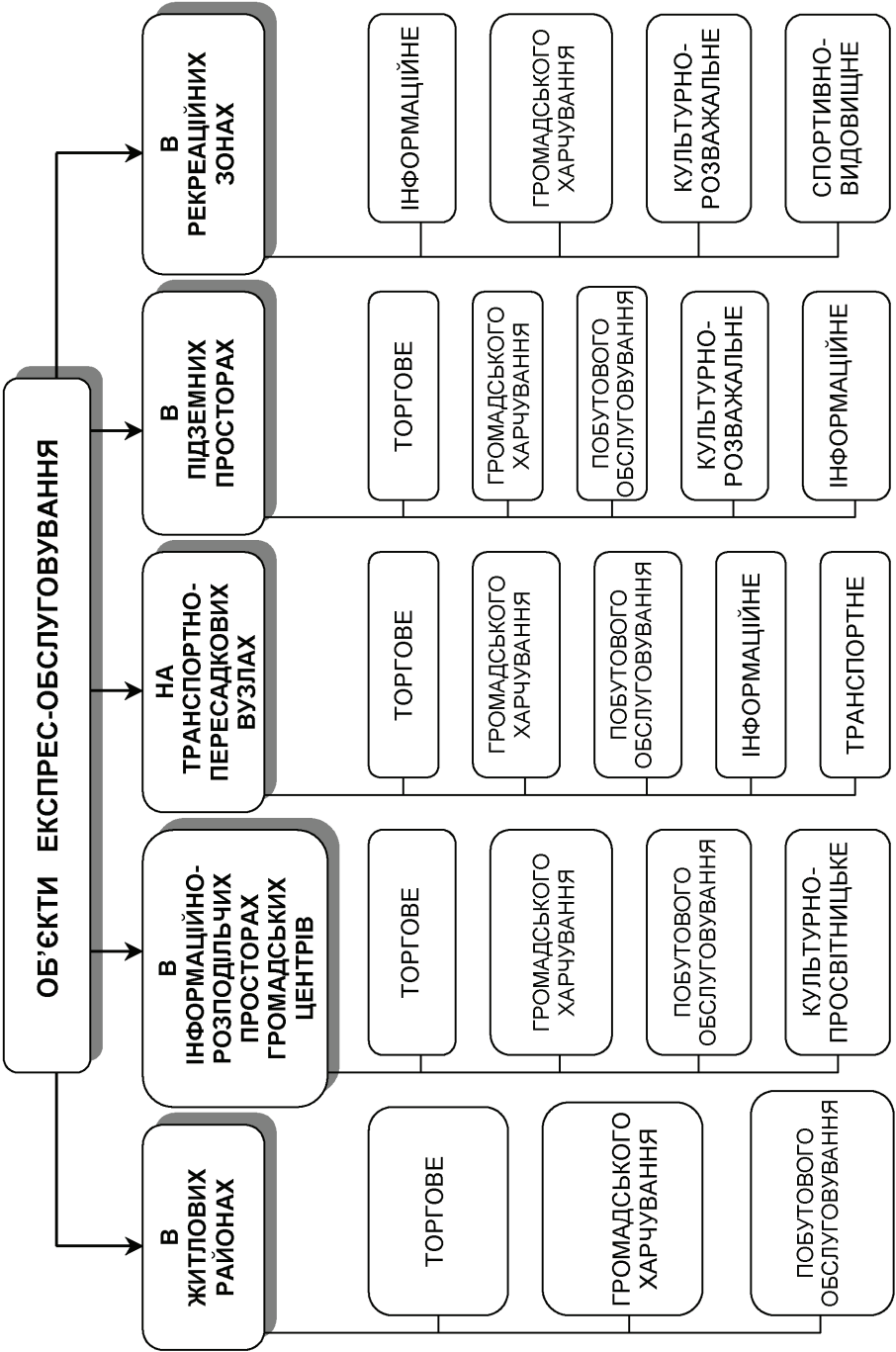
Розміщення підприємств експрес-обслуговування в зонах громадсько-транспортних площ можливо здійснити двома основними методами. Перший метод — формування комплексів швидкого обслуговування вздовж основних (наземних) потоків пішохідного руху. Характер функціонування підприємств експрес-обслуговування є короточасним і формується з мобільних об'єктів або об'єктів на основі легких збірно-розбірних конструкцій по мірі виникнення потреби споживачів у певному виді обслуговування. Розширення обслуговування здійснюється за рахунок збільшення кількості підприємств обслуговування.

Другий метод — формування підземних комплексів швидкого обслуговування на основі підземних переходів з розміщенням в них супутнього громадського обслуговування. Цей метод досить розповсюджений у вітчизняній та закордонній практиці, особливо доцільний він при поєднанні декількох видів громадського транспорту — наземного та підземного (метро). В більшості випадків на практиці застосовується поєднання наземного та підземного експрес-обслуговування.

Значне місце в закордонній практиці проектування експрес-обслуговування займає експрес-обслуговування, яке розміщується в інформаційно-розподільчих просторах громадських центрів, воно організовується на основі мобільних об'єктів на основі легких відкритих збірно-розбірних чи об'ємно-блочних конструкцій, які здатні до швидкого трансформування.

Отже, розміщення об'єктів експрес-обслуговування в структурі міста носить тимчасовий характер і формується в залежності від потреб в ньому населення та у відповідності до містобудівних вимог — мобільність підприємств швидкого обслуговування, швидке реагування на зміну містобудівної ситуації та потреби у видах обслуговування.

Таблиця 1

Ю. О. Хараборська

СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО МЕТОДІВ ОЦІНКИ ПРОЕКТНИХ РІШЕНЬ ПЕРВИННИХ СЕЛЬБИЩНИХ ТЕРИТОРІЙ МІСТ

На сьогоднішній день пошуки концепцій нової архітектури виявляються в різних формах, основними з яких є:

- експериментальне проектування, що полягає в творчих пошуках “міста майбутнього”;
- наукові (теоретичні) дослідження — розробки нової методології, яка б відповідала сучасному стану архітектури. Ці та інші форми вимагають застосовування кількісних методів оцінки при проектуванні, використання сучасної обчислювальної техніки.

Складність проблем, які висуває життя, дає підстави думати, що тільки “експериментальні” пошуки не зможуть дати необхідні результати. Їх можна досягти лише на підставі фундаментальних теоретичних досліджень.

Існуючий досвід проектування свідчить про те, що рідко вдається створити високоякісні проекти, користуючись традиційним методом інтуїтивної оцінки. До основних проблем оцінки та вибору проектних рішень можна віднести наступні:

- 1) визначення критеріїв оцінки;
- 2) постановка мети проектування;
- 3) реалізація оцінюючих процедур.

Методи експертної оцінки неспроможні вирішити ці проблеми. Сучасний стан процесу проектування вимагає створення більш точних та швидких оціночних операцій.

Таким вимогам більшою мірою відповідають кількісні системні методи оцінки. Вони дозволяють оперативно та об’єктивно проаналізувати проектні рішення та внести необхідні якісні зміни. Перехід від якісного розгляду до кількісних вимірів повинен проводитись в тих випадках, коли невизначеність, неясність якісного розгляду занадто велика, наприклад, при варіантному чи конкурсному проектуванні.

Пошук оптимального варіанту та необхідність покращання технології проектування роблять обов’язковими використання кількісних методів. Це дає можливість підвищити ефективність проектних рішень та сприяє покращанню якості проектування.

Використання методів кількісної оцінки можливе на будь-якому етапі проектування, де виникає проблема вибору, але найбільш суттєву роль методи кількісної оцінки грають на ранніх етапах проектування, коли приймаються основні концептуальні рішення. І чим складніше об’єкт, тим важливіше та обов’язковіше використання кількісної оцінки якості.

Сучасні методи кількісної оцінки є універсальними, оперативними, доступними та достовірними. Вони охоплюють всі елементи архітектурного середовища, які впливають на якість рішення; спираються на кількісні категорії; вирішують

широке коло завдань; спираються на надійну нормативну базу. Розвиток та вдосконалення методик оцінки повинні вестись в галузі придбання ними функцій порівняльного характеру, підвищення надійності експлуатації та скорочення затрат праці при їх використанні.

На сьогоднішній день розроблена велика кількість методів кількісної оцінки, які дозволяють об'єктивно аналізувати проектні рішення різних типів архітектурних об'єктів різного рівня складності. Найбільш значне місце серед них займають методи оцінки житлових об'єктів. Це пов'язано з масовим характером будівництва цього типу архітектурних об'єктів. Найменше розроблено методів оцінки містобудівельних об'єктів та структур. Це можна пояснити складністю об'єкту оцінки та недосконалістю методів.

Тому необхідно поставити за мету сприяти підвищенню економічних та архітектурно-планувальних якостей забудови міст, що передбачає втручання в процес проектування оціночних процедур на ранніх етапах роботи над проектом (на стадії прийняття архітектурно-концептуальних рішень), — тому що процес формування проектних рішень повинен супроводжуватись процесом оцінки їх ефективності. Розрив цих процесів в часі, тобто оцінка ефективності готового проекту, а не його варіантів, не дозволяє наблизитись до рішення проблеми оптимального проекту, а відводить в сторону від рішення цієї проблеми. Варіанти в рамках обмежень, накладених завданням на проектування, можуть суттєво відрізнитись один від одного, як по якісним, так і по економічним характеристикам. В традиційному проектуванні процес пошуку кращого варіанту проектного рішення здійснюється архітектором-проектувальником, як правило, на основі власного професійного досвіду.

Містобудівельник Дж. Форрестер, аналізуючи структуру міста, відмічав, що складні системи зовсім не реагують на зміну одних параметрів і чутливі до найменших змін інших параметрів. Тому при аналізі системи будь-якого ієрархічного рівня необхідно визначити важливі для даної системи ознаки. А отже необхідний системний підхід до рішення таких складних задач.

Системний підхід до оцінки об'єктів є подальшим розвитком кількісних методів оцінки. Він виходить на новий рівень оцінки та характеризується зменшенням кількості якісних критеріїв і використанням ряду наступних загальносистемних принципів, а саме:

1) Принципу цілісності та компактності, можливості розробки загального для всієї системи критерію ефективності (цільової функції), який передбачає якийсь визначений спосіб врахування таких категорій, як функціональність, естетичність та вартість. На перший погляд може здатись, що використання цього принципу в архітектурі призведе до жорсткої однозначності об'ємно-планувальних рішень, але досвід показав, що в дійсності це не стається, оскільки архітектурні об'єкти, які виконують одну і ту ж функцію, можуть відрізнитись геометрією форми при ідентичних вихідних даних. На основі використання цього принципу існує можливість пошуку і створення “генерального” критерія оптимальності.

2) Принципу визначальних ознак (принципу сигнатур), тобто врахування не всіх, а лише основних факторів, які визначають функціонування та розвиток системи. Причому чим вище ієрархічний рівень системного об'єкту, тим більш уза-

гальнена має бути вихідна інформація. Особливо це важливо для містобудівельних систем з їх складною структурою.

3) Принципу інваріантності структури, тобто універсальності формальних моделей архітектурних об'єктів, використання їх для дослідження та оцінки об'єктів різного ступеня ієрархії. Це означає, що всі архітектурні системи, незалежно від рівня їх складності та рівня ієрархії, можуть мати однакову кількість системоутворюючих елементів і можуть бути відображені однією формальною моделлю.

– Загальні системні принципи, взяті самі по собі, ні до яких конкретних висновків призвести не можуть (це притаманне всім фізичним і біологічним принципам), але при використанні їх в рішенні конкретної задачі вони дозволяють розробити ефективні методи дослідження та проектування різних по складності та призначенню архітектурних об'єктів. Тобто, вони можуть бути сформульовані лише в словесній формі, а математична інтерпретація застосовується лише в конкретній ситуації. На основі цих принципів є можливість розробки загального для всієї системи критерію ефективності (цільової функції), який передбачає якийсь визначений спосіб врахування таких категорій, як функціональність, естетичність та вартість. На перший погляд може здатись, що використання цих принципів в архітектурі призведе до жорсткої однозначності об'ємно-планувальних рішень, але досвід показав, що в дійсності це не стається, оскільки архітектурні об'єкти, які виконують одну і ту ж функцію, можуть відрізнятись геометрією форми при ідентичних вихідних даних.

– Під системним аналізом мають на увазі *кількісні* дослідження системних об'єктів, тобто усі без винятку функціональні системоутворюючі компоненти повинні бути кількісно визначеними. Наявність хоча б одного не формалізованого у необхідній формі компонента системи свідчить про те, що мова може йти лише про системний підхід.

– Під системним підходом слід розуміти якісний (не кількісний) рівень визначення складу та змісту компонентів і структури об'єкта, що досліджується або проектується, на рівні онтологічних (сутнісних) моделей. Системний аналіз ґрунтується на системному підході як методологічній концепції і для вирішення своїх завдань використовує сучасні методи оптимізації і прийняття рішень, основою яких є побудова узагальнюючих функціонально-математичних моделей, що відображають системні взаємозв'язки у конкретних реальних ситуаціях.

При детальній розробці системних методів об'єктивно виникають деякі складності, а саме:

- недостатня вивченість певних аспектів суміжних галузей знань;
- відсутність необхідного понятійного і термінологічного апарату (до речі, слід відзначити, що на сьогодні архітектурна термінологія не відповідає сучасним формальним вимогам “наукової мови”).

Подальші шляхи розвитку системного підходу полягають в наступному:

- 1) розробка загальних математичних моделей архітектури, які включають окремі конкретні математичні моделі;
- 2) визначення критеріїв ефективності на різних рівнях системи;
- 3) розвиток архітектурної теорії в галузі фундаментальних досліджень (архіте-

тури як системи, зв'язок архітектури з соціально-економічним та науково-технічним прогресом, який дозволяє науково прогнозувати етапи розвитку архітектури, її задачі, визначати та обґрунтовувати експерименти в будівництві.

Якщо якісну сторону варіанту можна оцінити інтуїтивно, то для оцінки економічності рішення необхідні об'єктивні, кількісні методи, які б дозволили виключити неточність в судженнях, випадкові помилки, — тобто ті елементи, які можуть супроводжувати діяльність людини в процесі оцінки варіантів.

І тому найголовнішими вимогами до сучасних кількісних методів оцінки є такі:

- 1) метод має охоплювати тільки суттєві сторони об'єкту, що досліджується;
- 2) метод має бути кількісним, тобто всі функціональні системотворчі компоненти об'єкту, що визначають ефективність його рішення, мають бути вимірювані;
- 3) метод має бути оснований на використанні єдиного ("генерального") критерія оптимальності рішення архітектурної системи;
- 4) метод має бути універсальним з точки зору використання для дослідження та проектування систем різної складності;
- 5) метод має бути оперативним, тобто забезпечувати обробку інформації та отримання результатів за необхідний проміжок часу.

Всім цим вимогам відповідає системний метод оцінки, за допомогою якого з'являється можливість провести аналіз і оцінку архітектурно-функціональних рішень об'єктів містобудування, а також визначити шляхи їх покращання.

Якщо виникає необхідність подальшої конкретизації економічної (вартісної) ефективності того чи іншого варіанту, то детальний аналіз існуючих вартісних методів оцінки дозволив виділити серед них метод підрахунку вартості об'єкту за групами розширених елементів цього об'єкту, який володіє великими потенціальними можливостями. За його допомогою можливо не тільки отримання вартісних показників об'єктів містобудування, але й проводити аналіз архітектурно-планувальних особливостей цих об'єктів з позиції економічності.

Всі ці методи вимагають подальшого розвитку теоретичних принципів, поглиблення формалізації оціночних процедур, удосконалення нормативної бази та розширення галузей їх використання в практиці архітектурного проектування, тобто перетворення їх в методики: системної оцінки за критерієм оптимальності (цільовою функцією) та вартісної оцінки проектних рішень об'єктів містобудування, які були б оперативними і діяли в умовах мінімальної інформації про об'єкт при наявності планувальної схеми і основних параметрів.

Ю. В. Третьак

ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ ВИПРАВНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Параметри мережі виправно-адаптаційних центрів (ВАЦ) для неповнолітніх засуджених в Україні, класифікація закладів за чисельністю та функцією були покладені в основу розробки моделі функціонального зонування та функціонально-планувальної організації території комплексів пенітенціарних закладів різних видів і типів. Будівлі, споруди та земельна ділянка складають єдине ціле через зв'язок головних функціональних зон з відповідними групами будівель комплексу. Організація території комплексів ВАЦ відповідає загальній організаційно-педагогічній та функціонально-планувальній структурі будівель закладу, яка базується на принципах демографічної диференціації засуджених та ізоляції груп приміщень відповідно видам діяльності з урахуванням режиму утримання та педагогічного процесу.

За результатами формування територіальної мережі ВАЦ, містобудівне проектування комплексів здійснюється шляхом визначення місця розміщення виправних центрів в структурі міста чи села. При цьому передбачається максимальне урахування конкретних умов, що впливають на вибір містобудівного рішення. До них відносяться плани соціального розвитку міста та області, встановлення потенційних спонсорів та благодійників, існуюча мережа транспортних та пішохідних зв'язків, мережа побутового обслуговування, природно-кліматичні умови, економічні ресурси та можливості міста та району.

На основі аналізу нормативних документів та узагальнення вітчизняного та закордонного досвіду встановлено, що заклади ВАЦ усіх видів різної ємності треба розмішувати на гарних у природному відношенні ділянках міста, які б не були суміжними з центральними та сельбищними районами населеного пункту, з відступом від магістралей з інтенсивним транспортним рухом, бажано поблизу ведучого промпідприємства чи колгоспу. Не рекомендується розміщення поблизу дитячих установ, а також залізничних вокзалів та річкових портів.

Ділянка, що виділяється для влаштування ВАЦ, мусить відповідати екологічним та гігієнічним вимогам: чистоті повітря, води і ґрунтів; рівню допустимого шуму та інсоляції з урахуванням напрямку пануючих вітрів. Показником правильного розміщення функціональних зон на ділянці виправного закладу є час безперервної сонячної радіації на протязі трьох годин на добу з березня по вересень для центральної зони. За умовами шумозахисту будівлі та комплекси ВАЦ треба розмішувати в місцях, де рівень зовнішнього шуму не перевищує 45 Дба.

Дослідженням встановлено, що склад та площі функціональних зон визначаються відповідно ємності та типу закладу з урахуванням таких чинників:

- ізоляції різних груп і категорій засуджених та заарештованих;
- диференціації вихованців за віком та режимом утримання;
- інтенсивності використання відведеної ділянки;

– місткості навчальних та професійних груп при проведенні різних видів діяльності на ділянці.

На основі дослідження проектного матеріалу виявлено, що *адміністративна зона* закладів ВАЦ усіх типів і видів призначена для розміщення служб контролювання, охорони та управління комплексом; включає службову, обслуговуючу та підзону відпочинку персоналу. В адміністративній зоні передбачається розміщення таких будівель та споруд, як контрольно-перепускний пункт, шлюз для перевірки транспорту, службова будівля з кабінетами адміністрації, їдальня та спортивний зал для службового персоналу, готель для відвідувачів.

Адміністративна зона відіграє роль “буфера” між містом та ізольованим закладом і тому розміщується безпосередньо перед ВАЦ з влаштуванням зручного транспортного під’їзду до перевірного шлюзу. Розміщення будівель та споруд на ділянці адмінзони проводиться з урахуванням транзитного транспортного та пішохідного зв’язку з режимною зоною закладу. Підзону відпочинку персоналу бажано розміщувати на кращій у природному відношенні частині ділянки на відстані від транспортного проїзду та огорожі режимної зони.

Аналіз нормативних документів (ДБН “Громадські будівлі”) дозволяє встановити, що усі будівлі і споруди адміністративної зони повинні забезпечуватися зручними пожежними під’їздами. Ділянку адмінзони необхідно огороджувати. У закладах малої ємності (96 та 144 особи) адмінзону рекомендується об’єднувати з господарсько-складською зоною і організовувати її з урахуванням санітарно-гігієнічних та протипожежних вимог.

Збірна зона призначена для прийому і оформлення у заклад заарештованих та засуджених, тому повинна входити до складу ВАЦ усіх типів і видів. Являє собою невелику ділянку з будівлею збірного відділення, в якій перебули підлітки тимчасово утримуються, доки проходять медичне обстеження та санобробку. Ділянка відділення складає окрему зону з причини своєї транзитності та спільного використання різними категоріями вихованців, наприклад, заарештованими та засудженими. Але у спеціалізованих ВАЦ та центрах невеликої ємності допускається блокування чи територіальне об’єднання збірної зони з житловою чи адміністративною зоною.

При розміщенні збірної зони на ділянці ВАЦ треба враховувати необхідність прямого зручного сполучення з адміністративною та житловою зонами комплексу. На ділянці збірної зони рекомендується розміщення розворотного майданчика (розміром 18 x 18 м) та майданчика для вивантаження та перевірки засуджених і заарештованих. Збірна зона розташовується у межах головної огорожі комплексу ВАЦ, тобто входить до складу режимної зони комплексу.

Дослідження літературних джерел та проектних матеріалів дозволило встановити, що *зона слідчого ізолятору* (СІЗО) собою охоронну територію окремого режимного закладу, призначеного для утримання заарештованих та проведення слідчої роботи; входить до складу загального типу виправного центру ВАЦ+СІЗО. Ця зона об’єднується з адміністративною через збірне відділення (зону) шляхом блокування чи критим переходом. Зона СІЗО включає: службову підзону, на якій розташовується слідче відділення з кабінетами слідчих та адвокатів; режимну підзону, в якій розташовується режимна будівля, що скла-

дається з камерних блоків для утримання в'язнів; обслуговуючу підзону, у якій розміщуються допоміжні служби.

Зону СІЗО рекомендується розміщувати таким чином, щоб забезпечити зручні та безпечні зв'язки між нею, адмінзоною та господарсько-складською зоною без перетинання потоків службовців, заарештованих та сировини. У закладах малої та середньої ємності допускається блокування ділянок перелічених функціональних зон.

На основі результатів аналізу проектних та нормативних матеріалів виявлено, що відстань від будівель СІЗО до огорожі зони рекомендується приймати не менше, ніж 15 м. Огорожа ділянки СІЗО мусить бути подвійною і складатися з внутрішньої металевої сітки та зовнішньої цегляної стіни, шириною 51 см та висотою 4,5 м.

Дослідження нормативних документів виявило, що *головна режимна* зона ВАЦ призначена для утримання засуджених неповнолітніх і складається з підзон адаптації, діагностики та розподілу; житлової для засуджених; соціальної реадaptaції та підготовки до звільнення, підзони виробництва. Головна режимна зона комплексів ВАЦ усіх типів і видів має спеціальну огорожу по всьому периметру ділянки. Вона блокується з адміністративною та господарською зонами ВАЦ. На ділянці режимної зони пенітенціарних будівель і комплексів розміщуються житлові будівлі для вихованців, навчальні та навчально-спортивні, лікувальні, побутові, громадські та виробничі будівлі. Ділянка режимної зони ВАЦ усіх типів різної ємності мусить проектуватися з урахуванням загальних природно-кліматичних, санітарно-гігієнічних та протипожежних вимог, які використовуються при організації ділянок будь-яких цивільних та промислових будівель та споруд. Таким чином, з'являється можливість поєднати загальноприйняті норми та принципи організації територій цивільних багатофункціональних комплексів (зокрема, навчально-виховних та лікувальних) з технологічними режимними нормативами та специфічними принципами організації територій ВАЦ.

Підзона адаптації, діагностики та розподілу (АДР) засуджених призначена для утримання на протязі двох місяців тільки-но прибулих до виправного центру підлітків. На території підзони АДР мусить розміщуватися житловий блок, що розраховано приблизно на восьму частину усіх вихованців, з приміщеннями для денної праці підлітків, та блок діагностичного обстеження нових засуджених. Рекомендується поєднання будівель підзони АДР із збірним відділенням за допомогою критого переходу або шляхом блокування цих будівель у ВАЦ невеликої ємності. Підзона АДР не відгороджується від житлової підзони для основного контингенту засуджених, але рекомендується візуальна та пішохідна ізоляція цих двох підзон. На ділянці підзони АДР рекомендується влаштовувати місця для відпочинку засуджених із розрахунку 2,5–3 м² на особу.

Встановлено, що *житлова підзона* для засуджених є основною функціонально-планувальною частиною території комплексів ВАЦ усіх типів і видів. Вона включає декілька ділянок для розміщення гуртожитків, навчального центру, проведення занять фізкультурою та спортом, проведення навчально-дослідницької праці, розміщення медичної частини, побутово-громадського корпусу та місць для відпочинку. Для розташування житлової підзони обирається найліпша у при-

родному відношенні частина ділянки закладу. Ділянка гуртожитків мусить організовуватися відповідно нормам та вимогам для ділянок гуртожитків шкіл-інтернатів, ПТУ та інших виховних та навчальних закладів але з додатковим урахованням вимог безпеки та ізоляції.

Досліджено, що площа земельної ділянки гуртожитків для засуджених залежить від ємності ВАЦ, а також від характеру розселення вихованців: централізованого чи розосередженого. В усіх випадках повинні передбачатися пожежні об'їзди навколо будівель та обслуговуючі господарські під'їзди, що проектується шириною 3,5–5,5 м. Площа озеленення житлової підзони приймається не менш, ніж 40-50% території. Рекомендується організація місць для відпочинку для кожної вікової групи вихованців окремо, виходячи з норми 2,5 м² на одну особу. Ці місця розраховуються на 50% чисельності кожної вікової групи.

Аналіз результатів експериментально-методичного проектування дозволив виявити, що територія житлової підзони повинна зв'язуватися критими чи відкритими пішохідними переходами з рештою ділянок режимної зони, а також мати транспортний зв'язок з адміністративною та господарською зонами комплексу.

Досліджено, що навчальна підзона розташовується суміжно з житловою на ділянці режимної зони. В центрах невеликої ємності допускається блокування та кооперація житлової та навчальної підзон. У закладах лікувального типу та у ВАЦ для багаторазово засуджених малої та середньої ємності доцільно здійснювати поєднання навчальної та житлової функцій відповідно вимогам закритого режиму утримання. У цьому випадку навчальні блоки можуть дисперсно чи централізовано розміщуватися при кожному житловому блоці, що є призначеним для утримання окремої групи засуджених, утворюючи *навчально-житлові чарунки*.

За допомогою аналізу нормативних документів виявлено, що розміри земельних ділянок централізованого навчального центру, який включає загальноосвітню школу, приміщення теоретичного циклу ПТУ, інформаційний блок (бібліотеку та радіоцентр), блок спортивного залу, залежать від кількості учнів та розраховуються таким чином: школярі складають 100%, а учні профтехучилища — 50% від загальної кількості вихованців. Розміри ділянки навчального центру слід приймати для закладів ємністю до 300 осіб — 20-25 м² на одного учня, для закладів з більшою ємністю — 15 м² на учня. Норматив приймається з урахуванням можливості подальшого коректування в процесі експериментального та реального проектування. На території *навчальної підзони* рекомендується розміщення майданчиків для кожної навчальної групи вихованців окремо, виходячи з 50% ємності груп. Бажано дисперсне розташування цих майданчиків по території підзони у тихих та озелених місцях.

Фізкультурно-спортивна підзона мусить розміщуватися суміжно з навчальною та житловою підзонами. Номенклатура майданчиків приймається відповідно програмі фізичного виховання учнів з урахуванням режимних вимог. У ВАЦ кожного типу малої ємності, а також у закладах для хворих та для дівчат, допускається відсутність стадіону з футбольним полем, який можна замінити універсальними спортивними майданчиками.

Наступною підзоною ділянки житлової зони є підзона соціальної реадaptaції

та підготовки до звільнення (СР). У ВАЦ великої та надвеликої ємності (480, 576, 720, 864 особи) ця підзона може влаштовуватися як окремий заклад — центр соціальної адаптації та, при умові виконання режимних вимог, вноситися за межі режимної зони. В цьому випадку рекомендується забезпечити ділянку зручними транспортними та пішохідними зв'язками з боку міста, а також візуальними та пішохідними зв'язками з боку адмінзони ВАЦ. У закладах малої та середньої ємності ділянка СР розміщується на території житлової зони для засуджених з урахуванням можливості ізоляції і забезпечується зв'язками з навчальною, громадською та виробничою підзонами. На ділянці служби реадaptaції розташовуються житлові блоки вихованців, блоки соціальної та психологічної допомоги, місця для відпочинку та зустрічей з родиною.

Отже, у статті розглянуто основні функціональні вимоги до організації ділянок виправних та адаптаційних закладів для неповнолітніх засуджених, на основі яких були розроблені рекомендації до проектування генеральних планів вищеозначених комплексів в Україні.

УДК 72.01, 7.01

Р. О. Косаревська

ПАРК “ОЛЕКСАНДРІЯ” В М. БІЛА ЦЕРКВА КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ. ІСТОРИКО-СЕМІОТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сади і парки¹ з давніх часів були втіленням різних релігійних і етнічних концепцій відношення людини до природи, відображенням філософських поглядів епохи на життєве середовище. Семіотичні моделі², що були застосовані в них, підпорядковувались загальній системі традиційної культури, орієнтованої на канон (ціннісний орієнтир). Цитатою цього може слугувати Версаль, улюблена резиденція Людовика XIV — Короля-Сонця. Проте не всім паркам поталанило мати історичні свідчення про мотивацію їх ідейного задуму і, тим більше, маршрут-путівник огляду композиційних картин, складений самим творцем³. До речі, згідно з путівником Короля-Сонця, прогулянки по версальському парку не передбачали безцільне споглядання за картинами пейзажів; цей гід вимагав чіткого дотримання визначеного маршруту з регламентованими зупинками для огляду тих чи інших об'єктів парку. Так Король-Сонце хотів надати можливість відвідувачам відчувати найпотаємніше в своєму творінні, побачити Версаль його очима.

Констатація того факту, що вітчизняні пам'ятки садово-паркового мистецтва, які на цей час вже майже втратили основи притаманних їм композицій (планувальної й пейзажної) і не мають відомостей щодо застосованої в них семантики, не позбавляє зацікавленості сучасних дослідників “прочитати” символічні послання, приховані в архітектурних і дендрологічних композиціях парків, їх гео- та аквапластиці, алеях, малих формах, скульптурах, бо лише у такий спосіб можна “пережити” парк, одержати дійсне просторове і динамічне враження від спілкування з ним, зрозуміти його настрої й архітектурні особливості.

Яким же чином можна найбільш точно відтворити семантичний підтекст елементів-символів, що складали сценарність та міфопоетичну означеність історичних об'єктів ландшафтної архітектури, їх художню й об'ємно-просторову неповторність? Якими мають бути межі процесу інтерпретації (прочитання) виявлених у парках символів як “текстів” для передачі ідейного задуму?

На прикладі історико-семіотичного дослідження романтичного парку класичистичного стилю кінця XVIII — початку XIX століття “Олександрія” (м. Біла Церква Київської області) пропонуємо свій шлях до вирішення цієї проблеми.

Отже, як вже нами було з'ясовано, при формуванні образного ладу парку важливе значення відігравала особистість замовника, який в міру свого світогляду привносив неповторне бачення символів, властивих часу утворення парку, і тим самим, впливав на ідейно-художній задум у цілому.

Недостатність джерельної бази та втрата основи притаманних зазначеному парку композицій, для виявлення застосованої в них знакової системи, спонукала нас насамперед провести дослідження, пов'язане з мотивацією її появи. Головним завданням в нашій роботі стало історичне дослідження мотивації на рівні епохи, оточення та особистості. В історичному дослідженні нас цікавили події, що так чи інакше могли вплинути на формування ідейного задуму парку. Ось результати наших пошуків.

Дослідження мотивації на рівні епохи

Загальновідомими характеристиками XVIII ст. стали — століття Розуму, століття Просвітництва. Одночасно воно було і епохою духовної кризи: стара, нерозсудна віра вже не задовольняла, вона була зруйнована під тиском наукового пізнання. У цьому Просвітництво схоже на Відродження. Проте, панування раціоналізму, культу Розуму, філософського скептицизму, а то й атеїзму влаштувало не всіх. Виникали претензії на духовне володарювання над суспільством, а з ними і філософсько-ідеалістичні течії.

Меж пізнанню немає — з цим погоджуються усі, але як відокремити дійсне від неможливого — мало кому відомо. Поряд з космогонічними системами Канта, математичними теоріями д'Аламбера, створювалися вчення, що подвигали на пошуки філософського каменю й містичного єднання з Богом і Космосом. Серед тих, хто піддавався тайнознавству, були і короновані особи. Сам Гете в роки молодості мав таку пристрасть. Хтозна, чи зміг би він без цього написати другу частину “Фауста”.

Ідеалістичні, а з часом й утопічні ідеї поступово проникали і в політичну сферу. Ще з часів царювання Петра I, який бажав “деварваризувати” свою неосяжну країну і тим самим змінити образ світу, Росія була спрямована до величі. Сучасники Петра вважали Росію “рівною небесам”, “новим Сіоном”, “новим Єрусалимом”, “новим Римом” і “ новою Грецією”.

Катерина II наслідує ці ідеї, і під впливом Вольтера, Монтеск'є і Беккарія починає обговорення власного проекту конституції (1767), не приховуючи свою мрію про ідеальне суспільство: “Боже сохрани! чтобы после окончания сего законодательства был какой народ боле справедлив, и следовательно больше процветающ на земле” [1, с. 58].

Проголошуючи загальне щастя, засноване на досконалих законах, і підкрес-

люючи свій гуманізм, Катерина викликала захват у сучасних філософів. Останні вітали в ній давно очікуваного Освіченого Монарха, міфічну постать, що знаходиться “на грани утопии и реформы” (Баско). Письменник того часу М.М. Херасков (1733–1807) у своєму романі “Нума, или Процветающий Рим” (1768), що був присвячений великому законодавцеві і благодійникові народу, помістив вірш, в якому провів паралель між Петрівською епохою і світлим дійсним: “Петр россам дал тела, Екатерина душу” [1, с. 59].

На той час країна Петра і Катерини здавалася багатом як іноземним, так і російським мислителям просторим полем для соціальних, політичних і філософських експериментів, і вони не шкодували надавати такі утопічно завищені оцінки її діяльності.

Запалена від таких оцінок та своєї могутності, Катерина замислює проект створення “нової раси”, яка буде вихована за кілька поколінь на тих самих фундаментальних і справедливих законах, що створені нею. За основу ідеї “нового людства” вона обирає християнство.

Ось ще одна характеристика того часу, викладена сучасними французькими філологами-слав’яністами Л. Гелером та М. Ніке: “Еще в начале XVIII века Лейбниц выдвинул теорию, согласно которой науки, зародившиеся в Греции, покидают ее и путешествуют по всем странам, прежде чем вернуться к месту своего зарождения. Поэтому пришла очередь России принимать гостей. Знание в концепции Лейбница играет двойную роль, социально-культурную и метафизическую: оно отличает цивилизованных людей от варваров и позволяет человеку подтвердить свое право на центральное место в мире, сотворенном Богом, на главенство в природе и управление ею. Уже при Елизавете Ломоносов настойчиво превозносил эту роль, предвещая появление российских “Ньютонов и Платонов”, и заложил основы великолепной “эвсофии” (“благомудрости”), мечты о познании и преобразении природы. Эта мечта, разделяемая многочисленными учеными и поэтами, стала в эпоху Екатерины официальной идеологией” [1, с. 61].

І все ж таки головну свою турботу імператриця спрямовує на посилення міжнародного впливу Росії. Честолюбна північна Семіраміда плекала небачені утопічні завойовницькі плани, пізніше названі Грецьким проектом. Їй не давали спокою спогади про дві древні імперії, що колись розташовувалися біля російських кордонів: імперія Олександра Великого на південнім сході та імперія Костянтина Великого на південнім заході. Втручання у справи Польщі і Швеції мали природним наслідком війну з Отаманською Портою. Але розділ Туреччини, за планами Катерини, повинен був завершитися відродженням Візантійської імперії, трон якої призначався російському цареві (Костянтинові). Ідеолог глобальних російських домагань, імператриця на роль виконавця своїх задумів на початку 1770-х років, серед безлічі готових слугувати їй, обирає Григорія Потьомкіна.

Григорій Олександрович Потьомкін був рідним дядьком володарки парку “Олександрія” гр. Браницької. Він допомагав племінниці впорядковувати парк. Після його смерті у парку було встановлено меморіальний комплекс, присвячений його пам’яті. На згадку про нього Браницька також заснувала Григорівську лікарню в м. Біла Церква, а в степу Херсонщини, на місці його смерті, встановила пам’ятний знак [2, с. 41]. З огляду на це ми вважали за необхідне докладні-

ше ознайомитися з цією людиною. Водночас це стало *дослідженням мотивації на рівні оточення*.

Свою імперську діяльність князь Потьомкін розпочав з переконання Катерини здійснити анексування Криму і тим самим набути панування на Чорному морі. Все подальше творення кн. Таврійського, що розкрило його державні таланти — воєнний, дипломатичний і адміністративний, зробило його незамінним помічником імператриці. Він був представником державного діяча нової формації — практикуючим романтиком. Його відрізняв холодний розрахунок, жорсткий прагматизм і нестримність устремлінь, причому устремлінь неодмінно до грандіозних і небувалих цілей. Він відчував гордовите презирство до повсякденності — до усього буденного, досяжного, вірогідного.

Але наділений напівдержавною владою, забезпечений усіма можливими засобами для досягнення немислимих імперських цілей, Потьомкін повинен був грати роль розторопного підручного підмайстра при державній імператриці, що творила небувалу велич і славу нової Росії. Насправді ж, Потьомкін без малого 20 років діє не як соратник імператриці, а як її співправитель. Граючи “роль підмайстра” при дворі, він робить це винахідливо, талановито і навмисно грубо, а на поприщі державному — енергійно, розумно і натхненно. Потьомкін будує нові міста (Севастополь, Херсон, Єкатеринославль, Миколаїв), робить реформу армії, формує зовнішню політику Росії, заселяє безлюдні степи. Як розумний прагматик, сповідає віротерпимість. Ця риса в ясновельможному природним образом поєдналась з пристрастю до богослов'я, тяжів до якого він ще з дитинства.

Важливим доповненням до портрету Потьомкіна стало наступне: навчався у Московському університеті, в 1756 р. отримав золоту медаль за успіхи в навчанні; був представлений серед кращих студентів імператриці Єлизаветі в 1757 р. [3, с. 12]; мав пристрасть до читання. Навіть в часи воєнних кампаній його супроводжувало 12 обозів з книгами. У всьому, що він читав, він робив свої нотатки. З приводу виразу: “Изобилие денег не то, что благоразумие души: деньги истрачиваются” він зробив такий запис: “И это сущая правда, и я целую эти золотые слова”. З богословських книг він любив “Слово про священство” Іоанна Златоуста [3, с. 156-157]. За легендою — 8 липня 1774 р. був таємно обвінчаний з Катериною II (свідectво зберігалось у гр. Браницької), реально — від Катерини мав доньку Єлизавету Тьомкіну [4, с. 123].

Як бачимо, історичні дослідження на рівнях епохи та оточення поки що не наблизили нас до розуміння семантики парку. Разом з тим, нами було знайдено один цікавий факт. Надаємо витяг з нотаток Л.М. Енгельгардта (1766–1836), родича гр. Браницької, ад'ютанта кн. Потьомкіна:

“Погребение князя происходило 13 октября следующим порядком... На середине амвона сделано было возвышение, покрытое богатой парчой, на коем поставлен был гроб, обитый розовым бархатом, выложенным богатым золотым позументом, с серебрянными скобами на серебряных подножиях... Над гробом сделан великолепный балдахин из розового бархата... Балдахин поставлен был на 10 древках, обтянутых розовым бархатом и перевитых серебряным позументом, укреплен к земле восьмью золотыми шнурами с золотыми кистями. На верху балдахина, по углам и посередине, укреплены страусовые черные и белые перья... По

сторонам катафалка поставлены две пирамиды из белого атласа... по сторонам пирамид поставлены кейзер-флаг, гетьманское знамя, еще два знамени великого гетьмана” [3, с. 267-268].

Більш менш розумних пояснень з цього приводу, крім того, що подібний похорон був у Петра I, ми не знайшли. Для отримання їх нам прийшлося знову повернутися до історичного дослідження епохи і детальніше розглянути події, що там відбувалися.

Саме початок царювання імператриці Катерини II став поштовхом до розвитку ідеалістичної течії російської суспільної думки — масонства. Масони, що почитали Бога як Великого Архітектора Всесвіту [5, с. 504], прагнули до удосконалення людини і очищення її натури. Свої домагання на духовне володарювання вони обґрунтовували тим, що релігія “обряду”, як і іслам, вичерпали себе, і тому настав час релігії Духу.

Глибоке внутрішнє потрясіння, що зазнала перша інтелігенція після ознайомлення з ідеями вольтеріанства і занадто швидким переходом від старих установок, призводило до усвідомлення повного духовного розладу. Ідеї масонів у цій ситуації, як своєрідне коло порятунку, стають рушійною силою в прагненні впорядкувати життя. Масони ідеї “нації” додали нову цінність. Вони разом із Лейбницем чекали приходу нової Церкви зі Сходу, роль якої цілком могла зіграти Росія. Інтерес російських прихильників до цього руху був пов’язаний також із старою ідеєю Москви — Третього Риму.

В цей час у Польщі 24 червня 1770 р. стольник Август Мощинський організував з приводу установаження першої Великої польської ложі урочисте святкування, що привело в обурення папського нунція у Варшаві Дуріні, який доніс у Рим, що на цьому святкуванні був присутній сам король Станіслав-Август (вступивши до варшавської ложі “Під трьома шоломами” у 1777 р.). Майже всі придворні сановники та найзначніші державні діячі двору були членами масонських лож.

Незабаром поживавлена діяльність Великої польської ложі звернула увагу імператриці Катерини II, і російське посольство у Варшаві стало вживати заходів до забезпечення за собою керівництва польським масонством. У 1779 р. син познанського воєводи гр. Понінський, пред’явивши підроблений диплом страсбурзької директорії, що нібито давав йому повноваження на заснування нових і реформування старих лож, заснував у Варшаві шотландську ложу “Катерини під Північною зіркою”, названу так із раболіпства до освіченої государині-покровительки вільного каменярства у своїй державі, що отримала в 1780 р. від великого лондонського сходу *magnat chartan* (диплом) на звання ложі-матері, яка слідувала завітам “Братства Злато-Рожевого хреста”. Ложа “Катерини під Північною зіркою” входила до складу об’єднаних 13 лож. А з 1784 р., не признаючи першого поділу Польщі, конституція Великого сходу підкорила ложі-матері “Катерини під Північною зіркою” “все земли и края, находившиеся под польским владычеством, а также края и провинции, лежавшие за границей”[6, с. 371]. Обов’язки Великого майстра з 1785 р. по січень 1789 р. виконував гр. Станіслав-Щенсний Потоцький, що відмовився від свого молотка через майбутній розрив Польщі з Росією; на його місце був обраний кн. Казимир-Нестор Сапега.

Тут ми надамо деякі пояснення. Вивчаючи відповідні довідкові матеріали, нами було з'ясовано, що характерна емблема кольорів лож, підпорядкованих юрисдикції Великої Ложі Шотландії, зокрема Ордену “Братства Злато-Рожевого хреста”, відповідає саме тій, що вказана у нотатках Енгельгардта про похорон кн. Потьомкіна, — біло-рожева. У даному випадку, срібний (білий) втілює чистоту, невинність, непогіршеність; малиново-рожевий (варіації до пурпурного) — атрибут однієї з лож англосаксонської федерації; золотий — символ Великого Сходу, Сонця, як найвищої святині.

Емблема кольорів ложі під час траурного церемоніалу звичайно не використовувалася. Це відбувалося лише по відношенню до тих її членів, що належали до високого та вищого ступеню капітулу. За законами братства, емблема була символом вічного життя [7, 127], її застосування під час похорону для небіжчика ставало черговою ініціацією (смерть-відродження), або посвідченням на вищому рівні.

За таких обставин ще один історичний факт із життя кн. Потьомкіна добирає інших значень. Єрусалимським патріархом в 1788р. кн.Потьомкіну була дарована частка Животворного Дерева у хрестоподібній золотій оправі за взяття Очакова. Відповідно до завіту рицарів сходу шотландського ритуалу, рицар повинен “охранять Храм (Соломона в Иерусалиме) и Святилище Господа от иудеев, турок и других виновников Голгофы” [8, с. 250]. Оскільки кн. Потьомкіним м. Очаків було взято під час війни з Османською Портою, то ця нагорода від Єрусалимського патріарха стає алегоричною.

Герб князя Священної Римської імперії германської нації Г.О. Потьомкіна-Таврійського також стає цікавим об'єктом вивчення у цьому контексті. Проведемо його блазонування.

У центрі гербу розміщено головний щит, поділений у шаховому порядку на чотири поля, з маленьким щитком на перехресті, який у свою чергу вертикально поділено навпіл. Ліворуч (від глядача) площа маленького щитка є парафразою шахової дошки. У рицарів-тамплієрів, традиції яких наслідували масони, бойовий штандарт Beau Seant [9, с. 115, 328] (бо сан, або босеан) представляв собою двоколірне полотнище: чорне вгорі та біле знизу. Чорне полотно символізувало темний світ гріховного життя, покинутого після ініціації, а біле — чисте життя, що почалося під знаменом Христа. Ця символіка також стала основою масонської напольної мозаїки — шахова дошка уособлювала Схід. Штандарт на відміну від знамен лож, що відповідають емблемі кольорів ложі, є вищим ступенем і одночасно прапором Ордену. Орденські прапори належать федераціям верховних радників і великим ложам.

Права сторона (від глядача) маленького щитка має зображення руки з шаблею наголо, на руці — манжет рицаря. Першою офіційною місією рицарів ордену Храму Соломона (храмовників, або тамплієрів), яких наслідувала частина масонів, був захист паломників, що направлялися до Гробниці в Єрусалимі. Храм в Єрусалимі, зведений Соломоном, є палацом “царя небесного Яхве, местом его престола и местом стопам его” (Єзекііль 43, 7). “Как храм выбран и избран в собственность Бога, также и Иерусалим” [10, с. 320]. Значення цього поля символізує благородство, відвагу, вірність.

У лівому (від глядача) верхньому полі головного щита, з повторенням у шаховому порядку в нижньому, зображено пентаграму, знизу якої на світлому полі (передбачаємо золотому) двоголовий орел (повинен бути пурпурного кольору) з нижньою частиною тіла у вигляді анх-хреста з вушками.

Пентаграма, як геометрична фігура, має досконалі пропорції Золотого Перетину. За Піфагором, послідовниками якого також є масони, пентаграма — це святий символ фізичної і духовної гармонії, символ вищого ступеня посвідчення — “палаюча зірка”, синонім Полярної зірки.

Єгипетський християнський хрест (увінчаний овалом з вушками) для масонів є символом Храму, космосу, еволюції.

Орел — символ всепереможної влади, а також Римської і Російської імперій.

Праве поле головного щита, з повторенням у лівому нижньому полі, має стилізоване зображення башти у вигляді корони. Башта уособлює божественне Слово, мудрість.

Центральна частина герба з'єднана покровом, у вигляді горностаєвої мантиї, з великою короною і частиною колони, яку завершує сфера з птахом, що нагадує хрест, на ній. Горнотай є атрибутом королівських осіб.

Колона у масонів — це склепіння Храму (Королівська арка) у складі трьох чеснот: Мудрості, Сили, Краси. Хрест над небесною сферою означає благовіщення Христової перемоги над гріхом і смертю, вказує на владу Христа у світі, що ґрунтується на силі його спокутної жертви і його воскресінні.

Поряд з головним щитом розміщені щитодержателі: фігури робітників (масон, з французької, — ремісник, каменярь) з перев'язами на верхній частині тулуба у вигляді андріївського хреста. У лівого (від глядача) ремісника в руках штандарт із зображенням руки з оголеною шаблею, у правого — штандарт з баштою. Андріївський хрест в ложах є знаком верховної посадової особи. Над головним щитом велика корона, над якою розміщено три рицарські шоломи, увінчані: головний — двоголовим орлом, лівий — короною-баштою, правий — зображенням руки з оголеною шаблею. За законами геральдики, потрібна корона — це знак Папи Римського.

Отже перед нами герб високоповажного майстра, сьомого ступеня *kavalier gozanego krzyza* (найвища ступінь, намісник міфічного архітектора Соломонова храму Хірама) капітулярної ложі “Трьох шоломів” ордена “Братство Злато-Рожевого хреста”, що знаходилася під юрисдикцією єдинбурзької ложі “Церкви Діви Марії”⁴. Тобто, глава периферійної ложі.

Стверджувати напевно ми, звичайно, не можемо, проте приналежність кн. Г.О. Потьомкіна до членів вільних каменярів велика. А якщо ще пригадати опис похорону і сприйняти його по-новому... До речі, піраміда за значеннями масонів, знаменує духовну могутність і перевагу, вільних від матеріального світу і людської особистості, що прагне до неосяжної вершини істини.

Вищезазначені історичні факти, меморіал кн. Г.О. Потьомкіну на території парку “Олександрія”, а також родинний зв'язок його господарів із керівниками ложі “Екатерина под Северной звездой” гр. С. — Щ. Потоцьким (засновник парку “Софіївка” в м.Умань Черкаської області) та кн. К-Н. Сапегою, ми вважаємо вагомими і такими, що свідчать на користь існування масонської символіки в парку.

Подальше знайомство з біографічними відомостями засновників парку стало одночасно *дослідженням мотивації на рівні особистості*.

Парк-садиба “Олександрія” був заміською резиденцією поляка (мати німкеня) великого коронного гетьмана Польщі і старости білоцерківського Франтішека-Ксаверія Браницького герба Корчак (1730–1818) і його дружини Олександри Василівни Енгельгардт (1754–1838), що доводилася рідною племінницею Ясновельможному князю генерал-фельдмаршалу Григорію Олександровичу Потьомкіну-Таврійському (1739–1791), а також була улюбленою камер-фрейліною імператриці Катерини II (1729–1796), після одруження отримала підвищення і стала статс-дамою.

Гр.Ф.-К.Браницький (за Л. Діденко) у 1759-1760 рр. брав участь у Семирічній війні у Вестфалії на боці французького короля як волонтер. Отримав багато подяк від верховнокомандуючого маршала Франції Віктора де Броглі (племінник польського короля С.-А.Понятовського, відомий спеціаліст у геральдиці). За участь у переможній битві під Корбах отримав генеральське звання. Графський титул дарований королем Людовиком XV. Зберігся власноручний запис Людовика від 7 січня 1761 р. З 1768 по 1773 рр. брав участь в дипломатичних місіях до Парижу, Берліну, Петербургу.

10 квітня 1773 р. Браницький отримує звання великого коронованого гетьмана Речі Посполитої, а у 1774 р. король Станіслав-Август Понятовський (1764–1795) вручає велику коронну булаву та дарить кам'яний будинок у Варшаві.

З молодих років був у дружніх стосунках з принцем Карлом та майбутнім королем Станіславом-Августом Понятовським, не раз останньому надавав допомогу в скрутних становищах, зокрема в 1758 р. [11, с. 282-283], під час виконання ними обома дипломатичної місії в Росії⁵. З тих часів особисто був знайомий з княжною Катериною — майбутньою імператрицею.

У 1774 р. за заслуги перед вітчизною графу Ф.-К.Браницькому було даровано у довічне спадкове володіння Білоцерківське староство, яке до того належало самому Станіславу-Августу Понятовському (Р. Афтаназі, Л. Діденко, В. Репрінцев). У М.Костомарова з цього приводу сказано наступне: “Въ 1774 году Б•люю-Церковъ постигла важная перем•на. Сеймъ отдалъ ее во влад•ніе королю Станиславу Понятовскому, а тотъ подарилъ ее въ в•чное влад•ніе коронному гетману Браницкому со вс•м краемъ, принадлежавшимъ къ бело-церковскому староству. Въ привилегіи, по которой получили ее Браницкій, значатся 134 села и два города: Б•лая-Церковъ и Ставище” [12, с. 254].

“Зазначений королівський привілей на Білоцерківщину було датовано від 13 грудня 1774 р., проте початок його володіння містом датують 1778 р. — зі смертю останнього білоцерківського старости, маршала коронного і кастеляна Краківського, Єжи-Августа Вандалін Мнішек (1715–1778). У всіх привілеях, якими король роздарював свої староства, був вписаний пункт про те, що останні старости тих королівщин мають тримати їх до кінця свого життя.

Цей дарунок вводив гр. Браницького до кола польської магнатерії як за посадою, так і за заможністю — Білоцерківське староство тоді було одним з найбільших і найбагатших у східній Польщі (поступалося лише Канівському й Богуславському). Через розташування дарованих земель на самому польсько-російському

кордоні їх власник, у разі продовження анексування польської території, безпосередньо залежав від відношення до нього російського престолу” [13, с. 257].

У 1791 р., під час зборів польського чотирирічного сейму, гр. Браницький підписав протест проти введених Конституцією 3 травня обмежень влади шляхти і проголосив про створення Тарговицької конфедерації, яка мала за мету знести реформи короля Станіслава-Августа, а на Гродненському сеймі — погодив загарбання Росією частини Речі Посполитої і цим назавжди увійшов в історію Польщі як один з найбільших її зрадників і ворогів. Від російського престолу гр.Браницький отримав гарантію збереження маєтностей та чин генерал-аншефа [14, с. 185]. З 1792р. Білоцерківські землі входять до складу Російської імперії.

Гр.О.В.Браницька по-батькові походила з курляндського дворянського роду, що обрусів, по-матері — з польської шляхти, яка оселилася у XVI ст. під Смоленськом. Батьком Браницької був Василь Енгельгардт, мати — Марфа (Олена) [14, с. 172] Олександрівна Потьомкіна, старша сестра кн.Потьомкіна.

Ми приділили так багато уваги питанню походження графині, тому що за всіма польськими джерелами вона начебто є донькою Катерини II та її фаворита (1752-1754) камергера С.В.Салтикова [15] (дальнього родича цариці Прасков'ї Федорівни), яку після народження віддали на виховання до Енгельгардтів. Це, на нашу думку, сумнівно з двох причин. Перша — прізвища таким дітям за традицією надавалися або усіченими (Тьомкіна від Потьомкіна), або від імені, або назви маєтку (як у випадку з незакононародженим сином Катерини II гр.А.Г.Бобринським). Друга — таким дітям надавалася відповідна освіта, а як ми знаємо від Шумігорського “...получив обыкновенное провинциальное воспитание... она не способна была уже к принятию блестящей образованности Екатерининского двора...” [14].

На думку дослідника Є.Чернецького, фальсифікація походження від “царських батьків”, пов’язана із спробою гр.Ф. — К.Браницького зайняти королівський титул у Польщі — дійсне походження дружини у такому випадку було не пристойним [2, с. 46].

Після смерті матері, з 13 років Браницька виховувалася у бабусі Д.В. Потьомкіної у передмісті Смоленська, жили бідно. У 1774 р., після піднесення майбутнього князя, разом із бабусяю і сестрами переїжджає до Москви, де кн. Потьомкіним представлена Катерині II і взята до двору.

Шлюб гр. Ф.К. Браницького і О.В. Енгельгардт відбувся 12 листопада 1781 р. у Санкт-Петербурзі й “відповідав політичним запитам імператриці — вона бажала мирного возз’єднання Польщі з Росією і заохочувала шлюби росіянок з поляками” [14].

“Таїнство вінчання поляка великого коронного гетьмана Ф.-К. Браницького, римсько-католицького сповідання, з росіяною камер-фрейлиною О.В. Енгельгардт, православного сповідання, відбулося у палацовій церкві в присутності Катерини II, яка перед цим благословила Олександрю Василівну іконою святої великомучениці цариці Олександри і святого великомученика Георгія у срібному вимонтированому окладі” [2]. Згідно з описами (1852) церкви Преображення Господнього⁶, що розташована в м. Біла Церква, цю ікону разом з часткою Животвор-

ного Дерева у хрестоподібній золотій оправі⁷ Олександра Василівна заповіла цій церкві⁸. Про це є також свідчення М. Костомарова [12, с. 254].

“Въ бракъ съ графомъ Браницкимъ Александра Васильевна прижила двухъ сыновей: Владислава и Александра, и трехъ дочерей: Екатерину, Софію и Елисавету; всѣ они родились при жизни императрицы, близко принимавшей къ сердцу семейныя радости своей любимицы” [14, с. 176]. “...Графъ Владиславъ Браницкій сдѣлался крестникомъ императрицы, а затѣмъ, ея любимцемъ. Радовало Екатерину, что Браницкая слѣдовала ея методу воспитанія: это очень льстило ея самолюбію. “Я здѣсь забавляюсь съ маленькимъ пятилѣтнимъ графомъ Браницкимъ”, — писала она изъ Кіева къ воспитателю своихъ внуковъ, графу Салтыкову, въ 1787 году, во время путешествія своего въ Крымъ. — “Мать, насмотрясь, какъ содержали великихъ князей, велитъ точно наблюдать съ своимъ сыномъ мои правила, и то столь удачно, что сей мальчикъ не только прекрасенъ собою, но притомъ таковъ, какъ только по его лѣтамъ желать можно..., кто его увидитъ, всякій къ нему привяжется” [14, с. 177].

Виходячі з листування Браницьких, їх родинні відносини були душевними, щирими і теплими [16, с. 79-82]. Гр. Браницький через займану ним посаду мав належати до членів товариства вільних каменярів.

Результати дослідження дають можливість стверджувати, що в основі композиції великої мистецької картини парку “Олександрія” була закладена масонська система знаків. Хто є безпосереднім майстром цієї містерії, навряд чи можливо тепер дізнатися, але оцінити красу і досконалість втілення її задуму ми повинні, хоча б тому, щоб зберегти цей унікальний витвір ландшафтного мистецтва та духовного надбання нашої культури. Книга парку все ще чекає свого прочитання за цією чи іншою семантичною системою.

ПРИМІТКИ

¹ Парк у нашому розумінні є сукупністю садів, композиційно об’єднаних за відповідною тематикою.

² Семіотичні моделі — це моделі, що пояснюють світ, в якому ми живемо; пояснюючи світ, вони водночас його конструюють.

³ Людовик XIV склав довідник-путівник маршруту огляду відвідувачами версальських садів і парків під назвою “Как показывать парки-сады Версаля”, що містив 25 параграфів.

⁴ Найстаріша лока в світі, свій відлік веде з 1598 р. Єдина, де в емблемах поряд з сонцем присутній місяць.

⁵ Після цієї місії Катерини народила від С.А. Понятовського доньку Анну.

⁶ Висвячена 24 серпня 1839 р. високопреосвященним Філаретом митрополітом Київським і Галицьким, була однією з найвеличніших на теренах Київської єпархії.

⁷ У 1788 р. була принесена в дар кн. Потьомкіну Єрусалимським патріархом за взяття Очакова і перед своєю смертю князем передана гр. Браницькій.

⁸ Костомаров на власні очі її бачив, про що зазначив у “Поѣздке въ Бѣлую-Церковь // Кіевская старина: ежемѣсячный историческій журналъ. — Кіевъ. — Годъ первый. — Томъ II. — Май. 1882. — С. 254.

ЛІТЕРАТУРА

1. Геллер Л., Нике М. Утопия в России: Пер. с ф. Н. В. Бурлаковского.— СПб.: Гиперион, 2003.— 312 с.
2. Чернецький Є. Браницькі герба Корчак. — Біла Церква, 2003.
3. Г.А.Потемкин. От вахмистра до фельдмаршала. Воспоминания. Дневники. Письма.— Кн.1.— СПб.: Изд-во “Пушкинского фонда”, 2002.
4. Пчелов Е.В. Романовы. История династии.— М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2004.
5. Новейший словарь иностранных слов и выражений.— М., 2002.
6. Масонство.— Мн.: Плопрес, 2002.— 490 с.
7. Соловьев О.Ф. Масонство. Словарь-справочник.— М., 2001.
8. Уайт А.Э. Новая энциклопедия масонства (великого искусства каменщиков) и родственных таинств: их ритуалов, литература и история.— СПб., 2003.
9. Робинсон Д. Масонство. Забытые тайны / Пер. с англ. В. Симакова, А. Блейз.— М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. — Серия “Таинственный мир”.— 480 с.
10. Энциклопедический словарь символов.— М., 2003.— С. 320.
11. Дашкова Е.Р. Записки. Письма сестер М. и К. Вильмонт из России.—М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987.— 496 с.— (Университетская библиотека).
12. Костомаровъ Н. По•здка въ Б•лу•ю-Церковъ //Кіевская старина: ежем•сячный историческій журналъ.— Годъ первый.— Томъ II. Май.— Кіевъ, 1882.
13. Чернецький Є. Старожитні часи на Поросі.— Біла Церква: Видавець О.В. Пшонківський, 2003.— 428 с.
14. Шумигорский Е.С. Графиня А.В. Браницкая //Исторический В•стникъ. Историко-литературный журналъ.— СПб, 1900.— Т.LXXIX.
15. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej.— Tom 11.— Wroslaw, 1997.— S.40-142.
16. Сторінки епістолярної спадщини графів Браницьких (1807–1816 рр.) // Юр'ївський літопис.— 1996.— №1.— С.79-82.
17. Адорно Теодор. Теорія естетики / Пер. з нім. П. Таращук.— К.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2002.— 518 с.
18. Вергунов А.П., Горохов В.А. Русские сады и парки.— М.: Наука, 1987.— 418 с.
19. Історія української архітектури / Ю.С. Асєєв, В.В. Вечерський, О.М. Годованюк та ін.; За ред. В.І. Тимофійєнка.— К.: Техніка, 2003.— 472 с.
20. Лихачев Д.С. Поэзия садов. К семантике садово-парковых стилей. Сад как текст.— СПб.: “Наука”, 1991.— 372 с.
21. Ожегов С.С. История ландшафтной архитектуры: Краткий очерк.— М.: Стройиздат, 1993.— 240 с.
22. Сады, парки и заповедники Украинской ССР / И.Д. Родичкин, О.И. Родичкина, И.Л. Гринчак, В.С. Сергеев, П.И. Фещенко.— К.: Будівельник, 1985.— 167 с.
23. Салатіч А.К. Парк Олександрія в Білій Церкві.— К.: Вид-во Академії архітектури УРСР, 1949.— 104 с.

РУКОПИСИ

1. Діденко Л.М. Резиденція графів Браницьких у Білій Церкві — яскравий приклад монументального класицизму та садово-паркової архітектури.— 7 с.
2. Репрінцев В.В. Як Браницькі отримали Білу Церкву.— 6 с.

Н. М. Ярёмко

ПРОБЛЕМЫ ПРОЕКТИРОВАНИЯ И СТРОИТЕЛЬСТВА В ПРИБРЕЖНОЙ ЗОНЕ ОДЕССЫ

В последние годы наблюдаются всё возрастающие темпы строительства на побережье Одессы. Этому поспособствовало, в первую очередь, изменение политической ситуации и законодательной базы. Положительным моментом в этой ситуации является возможность повышения архитектурной выразительности морского фасада Одессы и возможность решения планировочной связи города с побережьем.

В настоящее время в институте ГИПРОГРАД происходит разработка перспективного генерального плана Одессы, рассчитанного на 15-20 лет. В 2004 году завершен первый этап генерального плана — выработана концепция развития города. За период решения концепции произошли изменения в использовании и застройке прибрежных участков. Уже сейчас наблюдается некоторое противоречие между теоретическим решением (схема планировочного развития города) и практической реальной ситуацией (функциональное назначение строящихся объектов на побережье). В концепции развития города затронуты общие вопросы зонирования города. Детально рассмотрено лишь несколько удаленных от центра прибрежных участков. Одной из первоочередных задач на сегодняшний день является решение единой концепции организации побережья города. В этих новых условиях возникает необходимость использования также дополнительных средств координации и регулирования процессов освоения и развития территории. Необходим ввод зонниговых правил застройки в г. Одессе, которые будут учитывать особую ценность участков существующих и потенциальных приморских архитектурных объектов. Основная проблема организации застройки Одессы — это *отсутствие правил использования и застройки прибрежных территорий города*. Для Одессы с её высоким потенциалом развития и очень ограниченными территориальными ресурсами разработка таких правил особенно актуальна. За рубежом подобные правила являются способом регулирования городского землепользования и получают статус местного закона.

Сложившаяся ситуация ведет к опасности строительства объектов без учета общей взаимосвязи и приоритетных нужд города. Когда взаимодействие города и моря приобретает стихийный характер, возникает выборочное строительство в прибрежной зоне, т.е. строительство отдельными участками. Выборочное строительство на побережье наносит ущерб архитектуре города, так как в этом случае трудно связать отдельные благоустроенные участки берега в единый фасад города при восприятии его со стороны моря. В таком случае функциональное назначение участков решается по желанию инвестора, учитывая только экономическую эффективность. На основе исследования проектируемых и строящихся объектов на побережье выявлено, что в Одессе в настоящее время возникла именно такая *“аварийная” ситуация — хаотичность и беспорядочность застройки*.

Несовершенная нормативная база, в частности, не учитывающая современные

средства и методы строительства, а также возросший уровень строительной техники, является ненужным сдерживающим фактором, ограничивающим возможности проектировщиков.

Некорректное отношение к ценнейшим прибрежным территориям проявляется в появлении огороженных частных участков в непосредственной границе с пляжной зоной (территория 8–10-й станций Большого Фонтана), а также строительстве явно неэстетичных объектов (ряд кафе в р-не пляжа “Ланжерон”). Особые требования должны быть поставлены к архитектурному образу и планировочному решению объектов, которые играют важную роль в формировании архитектурной панорамы со стороны моря.

Требуется реконструкция как промышленной, так и курортно-рекреационной зоны. При организации единого архитектурно-ландшафтного ансамбля в первую очередь необходимо освободить побережье от промышленных и складских объектов, вынести за пределы прибрежной зоны малорентабельные, неэстетичные сооружения, ликвидировать ветхие, аварийные постройки. Курортно-рекреационная зона морского побережья Одессы занимает значительную площадь и имеет важное градоформирующее значение. Эта зона морского побережья Одессы имеет территориальные резервы, которые могут быть выявлены в результате комплексной планировочной организации приморского курорта. Необходимо вынести за пределы морского побережья города некоторые нежелательные объекты (специализированные санатории). Освободившиеся в процессе реконструкции участки будут рассматриваться как территориальные резервы.

Важное значение прибрежных территорий города и выявленные проблемы требуют повышенного контроля над:

- решением функционального назначения отдельных участков (решение концепции развития побережья города, зонинговые правила);
- архитектурно-композиционным решением объектов (применение тендерных условий проектирования для особенно ответственных в композиционном смысле участков побережья, обязательное вынесение объектов на рассмотрение градостроительным советом и критическая оценка представляемых проектов);
- процессом строительства (использование качественных стройматериалов, соблюдение технологий строительства, обязательное применение противооползневых мероприятий, надзор, обеспечивающий соответствие проекта и реализованного объекта).

Изменение соотношения функциональных зон побережья Одессы за последние 5 лет отображено на рис. 1. Определено, что новое строительство в прибрежной зоне — это преимущественно строительство элитных жилых домов и общественно-развлекательных объектов.

Строительство новых объектов происходит, в основном, на участках:

- освобождаемых посредством выноса ветхого, аварийного жилого фонда;
- территорий санаторно-курортных учреждений;
- курортно-рекреационной зоны.

В последнее время активно застраивается южная часть города. В основном, строительство происходит на более легких для конструктивных разработок территориях непосредственно прибрежной полосы и участков плато.

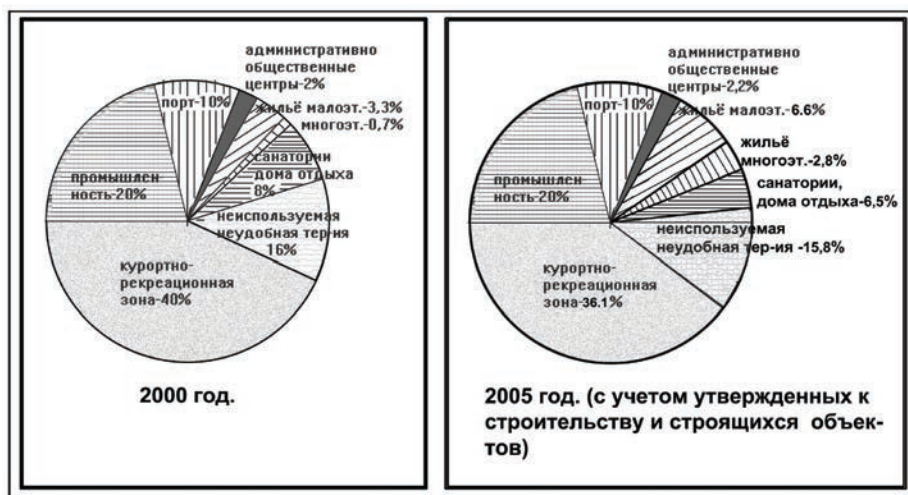

Рис. 1. Процентное соотношение функциональных зон побережья Одессы
(По состоянию на 2000 и 2005 годы)

Наибольшая часть строящихся объектов расположена на участке побережья Морской вокзал — мыс Большой Фонтан (Рис. 2) Тип прибрежного рельефа рассматриваемой территории — преимущественно оползневые склоны, которые можно условно разделить на три участка: прибрежные пологие участки; непосредственно склоны; вершины склонов — плато.

Прибрежные пологие участки.

Участки вблизи границы акватории и суши требуют повышенного внимания при решении их функционального назначения. Объекты, размещаемые здесь, создают “первый план” морского фасада. При архитектурно-композиционной разработке таких объектов необходима тщательная проработка деталей, т. к. восприятие этих объектов часто происходит с близкого расстояния.

За последние годы на прибрежных участках проектируется и строится ряд объектов. Наиболее крупные из них:

- “Морская Симфония” — многоэтажный комплекс элитного жилья, расположен на 8-й станции Большого Фонтана на высоте десять метров над уровнем моря. (Рис. 3).

- Комплекс жилых коттеджей (8–10-я станции Большого Фонтана), состоит из нескольких линий блокированных частных домов.

- Комплекс отдыха с рестораном “Коламбус”, расположен на площадке, примыкающей к причалу яхт-клуба на 8-й ст. Б. Фонтана.

Размещения жилья в рекреационной прибрежной зоне, безусловно, обладает рядом преимуществ — это и благоприятный микроклимат, и удаленность от городского шума. Жилые многоэтажные комплексы требуют наличия гостевых стоянок автотранспорта, детских площадок... Элитные комплексы предполагают наличие в составе спортивных клубов, салонов красоты, объектов общественного питания, магазинов. На территории комплекса располагают спортивные площа-

Рис. 2. Схема расположения строящихся архитектурных объектов в прибрежной зоне Одессы

Рис. 3. Строящийся жилой комплекс “Морская симфония”, расположенный на непосредственной границе с акваторией.
Проектировщик — архитектурная студия “МДМ”

дки, теннисные корты. Для комфорта проживающих территория таких комплексов огораживается, становится закрытой территорией, предназначенной для жильцов и гостей комплекса. Каждый коттедж имеет свою, пусть и небольшую, частную приусадебную территорию. Таким образом, жилое строительство непосредственно на прибрежной территории противоречит системе общедоступной приморской рекреационной зоны.

Эффективно размещение на ценных прибрежных территориях культурно-зрелищных и других общественных объектов. В прибрежной зоне следует размещать наиболее интересные по объёмно-планировочному решению и наиболее экономически оправданные объекты, как в случае комплекса отдыха “Коламбус” (арх. Н. Чепелев). Зрелищно-развлекательные центры (концертный комплекс, ресторан, океанариум, круглогодично работающий гидропарк, отвечающий международным стандартам яхт-клуб и центр водных видов спорта) могут быть объектами притяжения не только жителей близлежащих селитебных территорий, но и общегородскими центрами.

Склоны.

Приморские территории Одессы используются не во всю силу. Склоны представляют собой беспорядочный зеленый массив. Практически не используется интересный рельеф. С первыми холодами эта территория становится непривлекательной для отдыхающих. Влияние зеленых насаждений на устойчивость склона незначительно, они применяются для закрепления отдельных участков оползневых территорий, создания микроклимата, декоративного оформления склонов. Противооползневая защита может быть достигнута чередованием террас, небольших участков застройки и озеленения.

Верхний участок плато.

Участки на вершинах склонов очень ответственны — объекты, расположенные здесь, создают силуэт города. Санатории и пансионаты, разместившиеся на плато, скрыты со стороны моря густой зеленью приморского парка. В последнее время часть территорий санаториев приватизируется частными инвесторами. Участки аварийной малоэтажной застройки освобождаются. Для организации “морского фасада” здесь целесообразно размещать высотные, силуэтные объекты. С верхнего участка плато открывается живописный вид на Одесский залив и рекреационную зону побережья. Ряд проектов многоэтажных жилых домов на этих территориях находятся в стадии разработки и реализации. Создается так называемый второй план морского фасада.

Рис. 4. Жилой комплекс (Лидерсовский бульвар в г. Одессе)
Арх. Базан Н. К.

Один из наиболее ярких объектов — строящийся элитный жилой комплекс по Лидерсовскому бульвару на границе с территорией парка им. Шевченко (Рис. 4). Этот комплекс размещен на верхнем уровне мыса Ланжерон, одном из самых ответственных участков при восприятии города с моря. Выразительная архитектура определяет доминантность объекта. На рис. 5, 6 представлены проекты строящихся жилых домов, расположенных на плато и влияющих на организацию “морского” фасада.

Элитное многоэтажное жилое строительство предполагает индивидуальное проектирование каждого отдельного объекта, что соответствует повышению архитектурной выразительности морского фасада города.

Главная цель при проектировании на побережье заключается в нахождении компромисса между требованиями охраны особо ценных рекреационных ресурсов и необратимыми процессами урбанизации и индустриализации этих же территорий. Современные градостроительные преобразования приморской зоны

Рис. 5. Строящиеся 5-ти и 10-ти этажные жилые дома (Мукачевский пер. в г. Одесса) Арх. Базан Н. К. Вид со стороны побережья.

Рис. 6. Жилой комплекс “Белый парус”.
Арх. Беликов Ю. Вид со стороны побережья

Одессы продиктованы новыми требованиями жизни, изменившейся политической ситуацией. Прибрежная часть — одна из важнейших в непрерывно развивающейся структуре города. Это развитие остановить невозможно. В сложившейся ситуации свободного рынка и ограниченных материальных возможностей государства необходимо регулировать и координировать частную инвестиционную деятельность в приморской зоне. Архитектура побережья Одессы должна соответствовать всем функционально-техническим и эстетическим требованиям, которые предъявляются к крупным городам мира.

ЛИТЕРАТУРА

1. Генеральный план г. Одесса. 1-й этап. ТЭО. Концепция развития города. Альбом иллюстративных материалов. — ГИПРОГРАД, 2004.
2. Глазырин В.Л. Проблемы и концептуальные основы перспективного развития г. Одессы // Региональные проблемы архитектуры и градостроительства: Сборник научных трудов — Одесса: Астропринт, 2003. — Вып. 5-6. Состояние и перспективы развития. — С. 32-40.
3. Крогиус В. Р. Город и рельеф. — М.: Стройиздат, 1979. — 124 с.

О. С. Петраковська

РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ МІСТОБУДІВНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ В УМОВАХ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ

В період роздержавлення та приватизації земель актуальною проблемою постає управління землекористуванням. В результаті приватизації значний відсоток міських земель переходить у приватну власність. Станом на 1.01.2004 в приватній власності перебуває 44,76% земель населених пунктів. Оскільки приватизація триває, у майбутньому не менше половини міських земель буде знаходитись у приватній власності і дуже гостро постане проблема вилучення земель для суспільних потреб. Особливість процесу управління землекористуванням в населених пунктах полягає в тому, що управлінський вплив присутній у всіх сферах життя суспільства. Безсумнівно, цей процес включає велику кількість учасників, що призводить до проявлення конфлікту між різними органами виконавчої влади і між ними та власниками (користувачами) землі. Конфлікт між різними органами виконавчої влади пояснюється існуючою структурою суб'єкту управління земельними ресурсами і невизначеностями в правовому полі. Конфлікт між різними органами виконавчої влади та власниками обумовлюється різницею суспільних і приватних інтересів при використанні землі в умовах ринкової економіки. Особливо гостро цей конфлікт проявляється в населених пунктах, які характеризуються великим соціоантропогенним навантаженням територій. До того ж, розвиток економічної реформи супроводжується соціальним розшаруванням населення, що приводить до виникнення суперечливих потреб і інтересів різних категорій і верств населення і супроводжується постійними змінами кон'юнктурної економічної поведінки великої кількості конкуруючих між собою суб'єктів економічної діяльності.

Структура землекористування постійно змінюється у відповідності з розвитком суспільства, і питання прав власності на нерухомість мають бути адаптовані до нових умов.

Абсолютного права власності на землю сьогодні не існує в жодній країні. Обмеження прав власності на землю спричинено необхідністю контролю над збереженням цілісності природних ресурсів, забезпечення соціальної справедливості та досягнення економічної ефективності і стабільності.

Основною задачею управління землекористуванням в населених пунктах є створення гармонічного середовища, що відповідає соціальним, економічним, психологічним та фізичним потребам населення в цілому (та окремого індивідуума зокрема) з урахуванням існуючих політичних, соціально-економічних, природно-кліматичних та ін. умов.

Не має сумніву, що ринкові механізми є діючими, але взагалі ринкова система має певні недоліки, пов'язані як з суспільною ефективністю, так і соціальною справедливістю. Кожний власник бажає використовувати свою нерухомість на свій

розсуд. Існує багато випадків, коли певний вид землекористування, або його потужність, негативно впливає на функціонування інших територій, але його власник не несе відповідальності за причини і наслідки негативного впливу. Такі наслідки можуть проявлятися в забрудненні повітря, порушенні інсоляційного режиму, створенні шумового режиму, тощо. Існують також більш вагомі, з точки зору функціонування міста, ефекти від землекористування, які не відображаються у ринкових цінах та впливають на розвиток населеного пункту. Наслідки можуть виявлятися на суміжних територіях, а іноді чинити вплив на території, розташовані на значних відстанях. До таких наслідків можна віднести збільшення транспортного та пішохідного руху, концентрацію споруд комунального обслуговування та зростання кількості мешканців тощо.

Розробка та впровадження містобудівної документації, в першу чергу, спрямовані на забезпечення сталого розвитку населених пунктів. Але останнім часом з'явилися нові проблеми, обумовлені інститутом приватної власності:

- Затвердження містобудівної документації без урахування правових аспектів приводить до невиправданих фінансових витрат при необхідності постійного корегування цієї документації або виплати компенсацій при вилученні;
- Реалізація містобудівної документації ускладнюється при необхідності вилучення земель у приватних власників;
- Практично відсутній контроль за динамікою землекористування приватного сектору.

Згідно до Конституції примусове відчуження об'єктів права власності може бути застосовано лише як виняток, з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом. Чинним законодавством встановлено: вилучення земельних ділянок, необхідних для суспільних потреб, може бути здійснено тільки за згодою власника, тобто шляхом укладання цивільно-правової угоди. Але власник може взагалі відмовитись від продажу своєї власності або бути не згодним з розміром компенсації. У разі незгоди і відмови власника питання має вирішуватися через суд. Це призводить до того, що, у випадку необхідності вилучення земель для суспільних потреб, цей процес займає багато часу на знаходження механізмів, які й досі чітко не урегульовані законодавством, і рішення можуть прийматися з точки зору суб'єктивного погляду посадових осіб, що не завжди є доцільним і ефективним. З другого боку, це надає можливість власникам земельних ділянок створювати перешкоди щодо вилучення, заволювати процес примусового продажу, невиправдано завищувати ціну. Таке становище негативно впливає і гальмує розвиток міських територій.

Необхідно зауважити, що контроль за використанням та забудовою земельних ділянок суттєво відрізняється на первинному та вторинному ринках. В першому випадку існує жорсткий контроль, який здійснюється в процесі вилучення земель із державної і комунальної власності та при проходженні всіх визначених етапів узгодження та затвердження відповідної документації. На відміну від цього, на вторинному ринку, при придбанні забудованих земельних ділянок шляхом цивільно-правових угод, важко відстежити зміни в функціональному використанні і потужності містобудівних об'єктів, які можуть призвести до погіршення стану навколишнього середовища, порушення містобудівних, будівельних, санітарно-

гігієнічних норм, тощо і, як наслідок, порушення встановлених земельним та містобудівним законодавством норм використання та забудови земель і прав власності окремих землекористувачів.

Ці ринкові недоліки свідчать, що ринок не може без сторонньої допомоги гарантувати ефективне використання земельних ресурсів в комплексі. Інакше кажучи, вони виправдовують суспільне втручання з точки зору корегування питань, які не вирішуються ринком і коригують структуру міського землекористування відповідно існуючих потреб і вимог населення.

Також ринок не завжди забезпечує загальну економічну та соціальну ефективність. Загально відомо, що ринок не приводить до справедливого розподілу багатств, доходів, землі, тощо серед громадян в суспільстві. Цей факт може виправдовувати державне втручання в питання перерозподілу земельних ресурсів, спрямоване на захист суспільних інтересів та інтересів соціально незахищених верств населення.

Вплив ринкової економіки змінює підходи до визначення ефективності використання земельних ресурсів. Ці зміни обумовлені тим, що інвестором виступає не тільки держава, а й окремі юридичні та фізичні приватні особи. Критеріями ефективності використання земельних ділянок для інвестора є максимізація прибутковості і мінімізація витрат, в той час як ефективність функціонування містобудівної системи в цілому потребує накладання обмежень щодо функціонального використання та навантаження територій, де розташовані ці земельні ділянки. Таким чином, загальна ефективність землекористування містить дві складові, що мають бути поєднані і збалансовані: ефективність функціонування містобудівної системи і інвестиційна ефективність окремого землекористування.

Планування використання територій є, фактично, втручанням держави в питання власності земель з метою забезпечення ефективного функціонування містобудівних систем і справедливого розподілу земельних ресурсів.

Свої регулюючі повноваження органи державної влади, на рівні планування, реалізують за допомогою розробки і затвердження містобудівної та землепорядкової документації, впровадження різних видів обмежень, встановлення будівельних, санітарних, протипожежних норм та правил тощо.

Комплексне дослідження системи землекористування, кількості її рівнів, факторів, які обумовлюють її структуру та обмеження щодо використання, має велике значення для визначення основних складових цієї системи взагалі, і дозволить:

- Визначити взаємозв'язок, взаємовплив та взаємну обумовленість різних складових системи;
- Розробити структуру показників та визначити критерії ефективності, які відображають функціонування та розвиток системи;
- Обґрунтувати та запровадити механізми управління системою землекористування на різних рівнях.

Система землекористування може бути розглянута на різних рівнях, наприклад, світове землекористування. Але, враховуючи відмінності правового поля різних держав, доцільніше, як первинний, розглядати рівень національного землекористування. В національній системі землекористування України можуть бути розглянуті підсистеми, виділені на основі економічного, природного районування та адміністративно-територіального устрою.

З точки зору управління земельними ресурсами вважається за доцільне виділяти підсистеми на основі правового аспекту, враховуючи адміністративно-територіальний устрій. Таким чином, враховуючи ієрархічність планування використання земельних ресурсів в загальній системі землекористування України, доцільно дослідити підсистеми регіонального та місцевого землекористування.

Планування територій в Україні ведеться на державному, регіональному та місцевому рівнях, при цьому необхідно акцентувати увагу на тому, що безпосередньо місцевий рівень забезпечує реалізацію національних та регіональних програм.

Необхідно зауважити, що для кожного рівня — державного, обласного, міського та інших — характерні свої, об'єктивно обумовлені ступені конкретизації та деталізації цілей, задач та шляхів реалізації. Якщо на державному рівні вирішується питання прокладання транснаціональної магістралі, то забезпечення необхідних територій для цієї задачі вирішується на нижчих рівнях. Проблема надання територій, необхідних для потреб суспільства, шляхом викупу або вилучення їх у власників вирішується, як правило, на місцевих рівнях. Тому первинною неподільною складовою системи міського землекористування пропонується вважати окрему ідентифіковану земельну ділянку з розташованими на ній будівлями і спорудами, встановленими щодо неї правами і з певним видом діяльності, тобто первинне землекористування.

Автором проведено аналіз динаміки задач регулювання використання територій. На загальнодержавному рівні головною метою управління земельними ресурсами є забезпечення збалансованого, комплексного соціального, економічного і екологічного розвитку територій, яке здійснюється на підставі:

- визначення потреб населення і галузей економіки в земельних ресурсах;
- визначення диспропорцій розвитку територій;
- визначення шляхів підвищення ефективності використання земельних ресурсів;
- забезпечення збалансованості соціально-економічних умов розвитку територій та ефективності використання земельних ресурсів;
- визначення державних пріоритетів розвитку систем розселення, виробничої, соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури.

Деталізація задач загальнодержавного рівня здійснюється на наступному — регіональному рівні. Його метою є запровадження державних рішень відносно раціонального розміщення продуктивних сил з урахуванням соціальних, економічних, екологічних, демографічних, історичних, географічних та інших особливостей території. На цьому етапі вирішуються наступні задачі:

- деталізація та впровадження державних програм використання та забудови території;
- забезпечення ефективного використання потенціалу територій та охорони земель із врахуванням конкретних зональних умов;
- координація діяльності регіональних органів виконавчої влади в питаннях управління земельними ресурсами.

Завершальним в цьому ланцюгу є місцевий рівень, який має забезпечити створення соціально-економічного та функціонально-просторового середовища, яке забезпечує життєдіяльність суспільства. На цьому рівні здійснюється:

- забезпечення землями, при реалізації державних, регіональних програм та для містобудівних потреб;
- організація раціональної функціонально-планувальної структури міста;
- забезпечення охорони природних ресурсів;
- забезпечення охорони та збереження об'єктів культурної спадщини;
- координація діяльності місцевих органів виконавчої влади в питаннях управління земельними ресурсами;
- узгодження громадських та приватних інтересів при вирішенні питань використання та забудови територій;
- моніторинг забудови та іншого використання територій;
- контроль за відповідністю використання та забудови територій затвердженій містобудівній документації.

Кожному рівню територіальної організації суспільства відповідають певні види містобудівної документації: Генеральна схема планування територій України, Схеми планування територій областей, Генеральні плани міст (ГП). Місто є територіально організованою системою, яка складається із сукупності просторово поєднаних та взаємопов'язаних матеріальних елементів, а його структура визначається змістом та просторовими зв'язками цих елементів, внаслідок чого режим використання міських земель зумовлений додатковими містобудівними вимогами та умовами. Структура містобудівної документації на місцевому рівні має чітко визначену ієрархічну структуру — від генерального плану до проекту забудови або проекту розподілу територій і до сьогодні не адаптована до врахування приватної власності на землю та нерухоме майно.

Однією з об'єктивних причин такого становища є недостатній досвід планування використання території в умовах приватної власності на нерухомість. Сьогодні основними нормативно-правовими документами, які регламентують розробку містобудівної документації, є: Закон “Про основи містобудування”, “Закон про планування та забудову територій”, ДБН Б.1-3-97 “Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження генеральних планів населених пунктів” (надалі ДБН).

Законодавством визначено, що при здійсненні містобудівної діяльності повинно буди забезпечено урахування законних інтересів власників або користувачів земельних ділянок та будівель, що оточують місто будівництва, згідно ДБН, обґрунтування і пропозиції генерального плану повинні відповідати вимогам узгодження приватних громадських та державних інтересів (п. 1.2.). Також в п. 1.4. визначено, що ГП найзначніших міст рекомендується виконувати в комплексі з ГП населених пунктів, які розташовані на приміських територіях, але не визначено і не прописано, як при цьому має проходити процес узгодження. В аналітичній частині (п. 3.5.) передбачено аналіз інформації про сучасний стан містобудівного розвитку та використання територій населеного пункту, але не має жодного пункту, який передбачає аналіз сучасного стану розподілу території за правами власності. Передбачено також проведення комплексної оцінки планувальних обмежень, важливих при плануванні різних видів використання, але матеріали ГП є секретними, тому конкретний інвестор не має можливості ознайомитись з переліком планувальних обмежень, передбачених ГП.

В прогностичній частині, яка містить обґрунтування та пропозиції генерального плану, також не відображаються будь-які правові питання. Надані пропозиції базуються на аналітичній частині, яка не надає необхідної інформації, і як наслідок цього, розроблені не для конкретної існуючої системи землеволодінь і користувань, а для міста з державною власністю на землю та плановим господарством. Але в реальних умовах рішення ГП іноді вимагають вилучення земель для суспільних потреб у приватних власників. Тому можливість реалізації та ефективність цих рішень залежить від процесу вилучення земель, який потребує певного часу та фінансових витрат. Але сьогодні ці питання не мають відображення ні в одному документі, який регламентує розробку містобудівної документації.

Між містобудівною документацією і управлінською діяльністю щодо використання земельних ресурсів в населених пунктах лежить невпорядковане правове поле, яке не відповідає сучасним вимогам правових відносин, що формуються на базі державної, комунальної і приватної власності на землю.

Необхідність примусового вилучення земель для містобудівних потреб може бути відомою на стадії розробки генерального плану при вирішенні стратегічних питань планування використання міських територій і може виникати в процесі оперативного управління, внаслідок необхідності проведення реконструктивних заходів.

В першому випадку витрати, необхідні для забезпечення необхідних для розвитку міста територій, можуть бути визначеними заздалегідь шляхом аналізу існуючих землекористувань та отримання попередньої домовленості щодо продажу з власниками земельних ділянок. У разі неможливості досягнення згоди на попередньому етапі розробки генерального плану, питання може бути вирішеним в судовому порядку тільки після офіційного прийняття генерального плану, коли цей документ набуває юридичної сили.

В обох випадках мають бути розглянуті та вирішені наступні питання:

- Чи є обґрунтованим і доцільним примусове придбання, чи може бути інший шлях реалізації прийнятих містобудівних рішень;
- Які земельні ділянки, або їх частини, підлягають вилученню;
- Що підлягає відшкодуванню;
- Розмір відшкодування.

Висновки щодо доцільності примусового придбання мають прийматися в результаті комплексного, ретельного аналізу містобудівних вимог розвитку територій, економічної ефективності та соціальної необхідності існуючих та майбутніх землекористувань, наслідків від запроваджених рішень та витрат на них. Сьогодні повноваження рішення окремих питань загальної проблеми належать різним відомствам, чи взагалі не визначені. Все це приводить до ускладнення, затягування, плутанини цього процесу, невиправданого збільшення трудових та матеріальних витрат.

В населених пунктах сьогодні також є характерним:

- використання земельних ділянок шляхом “самозахоплення”, без наявності правостановлюючих документів;
- будівництво об’єктів без дозволу, при відсутності затвердженої проектною документації;

– будівництво об'єктів, які не відповідають проектній документації, що узгоджена та затверджена.

Законами “Про планування та забудову територій” (ст. 23) та “Про основи містобудування” (ст. 25) встановлено перелік правопорушень щодо планування, забудови та іншого використання територій, які підлягають відповідальності. Законом України “Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування” (ст. 1) визначена адміністративна відповідальність юридичних осіб при проведенні будівельних робіт без дозволу на їх виконання або без затвердженої містобудівної документації. Постановою Кабінету міністрів від 6 квітня 1995 р. № 244 затверджено “Положення про порядок накладення штрафів за правопорушення у сфері містобудування”, але на сьогодні визначені механізми не є вагомими для правопорушників, внаслідок чого практично не діють. Законом визначено, що у разі виявлення порушень в використанні та забудові — зупинення такого будівництва в порядку, встановленому законом [1. ст. 13, 14]. Але до сьогодні не існує законодавчо-нормативних актів, які б чітко визначали процедуру припинення будівництва у разі порушення закону: порядок його здійснення та повноваження і відповідальність різних органів виконавчої влади.

Виходячи з наведеного вище, можна зробити висновки, що негайного вирішення потребують:

- демократизація процесу розробки та затвердження містобудівної документації, розробка практичних заходів щодо оприлюднення та обговорення запропонованих проектних рішень;
- забезпечення нормативно-законодавчої бази, яка чітко регламентує порядок викупу земельних ділянок, що перебувають у приватній власності, для потреб територіального розвитку міст і забезпечує прозорість цього процесу;
- запровадження механізмів моніторингу та контролю за використанням та охороною земель на міжгалузевій основі, з визначення термінів актуалізації даних;
- розробка та опрацювання адекватних сучасним умовам механізмів притягнення до відповідальності осіб, які порушили містобудівні вимоги функціонування та використання територій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України “Про основи містобудування”, 1992.
2. Закон України “Про планування і забудову територій”, 2000.
3. Закон України “Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування”.
4. Земельний кодекс України, 2001.
5. ДБН Б.1-3-97. “Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження генеральних планів населених пунктів. Державний комітет України у справах містобудування і архітектури, 1997.

В. В. Шулик**АНАЛІЗ ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНИХ МОДЕЛЕЙ ВИВЧЕННЯ ПОПИТУ НА РЕКРЕАЦІЮ**

Рекреація є важливим фактором розвитку суспільства, оскільки в результаті рекреаційної діяльності зменшується кількість захворювань, зростає термін середньої тривалості життя людини, та, що особливо важливо, збільшується проміжок її повноцінної фізичної і духовної життєдіяльності. При цьому ефективність рекреаційної діяльності в значній мірі залежить від інтенсивності використання природних і антропогенних ресурсів рекреаційної системи та, безумовно, ефективного функціонування такого виду систем в цілому. Неабияка складність процесу проектування та функціонування відкритих систем в цілому, та рекреаційних систем зокрема, потребує використання сучасних засобів і методів, одним із головних серед яких можна вважати моделювання. Окремі автори прямо вказують, що метод моделювання є основний метод системного підходу [5, стор. 21]. Моделювання — це метод дослідження реальних і абстрактних об'єктів-прототипів на умовних образах, схемах, фізичних об'єктах, що відрізняються від прототипу, але аналогічні йому за будовою чи типом поведінки [3, 13].

Відомо, що рекреаційна діяльність людини [1, 2, 4, 7, 8, 12] — це її поведінка, націлена на відновлення і розвиток власних фізичних і духовних сил, використання у процесі праці. В свою чергу, мотиви вибору рекреантами того чи іншого місця відпочинку допомагають встановити причини формування рекреаційних потоків, а також, що є не менш важливим, керувати цими потоками. Архітектурна наука володіє на сьогодні набором методів прогнозування [10, 11], які дозволяють визначати певні параметри існуючих та перспективних рекреаційних систем. Поряд із цим існує ряд техніко-економічних моделей вивчення попиту населення на рекреацію, що представлені у формалізованому вигляді. Це метод кривих попиту (автор М. Клаусон), гравітаційні моделі (автори Л. Кремpton; Р. Вольф і Б. Томпсон; К. Джерінг, В. Свот і Т. Вар), а також регресійні моделі (автори П. Девідсон, Г. Адамс, Я. Сенека; В. Іванов, В. Сторчевус, В. Доброхотов) та методи вірогідності (автори К. Тапіро, І. Даян), аналіз яких проводився групою науковців [6]. Однак вказані вище техніко-економічні засоби моделювання, виходячи із положень вказаного вище джерела, не піддавались аналізу з точки зору їх відповідності принципам системної концепції архітектурної методології та доцільності їх використання науковцями-архітекторами в процесі формування просторового середовища рекреаційних систем.

Так, *метод кривих попиту*, запропонований М. Клаусон, використовуючи інформацію про кількість рекреантів і пункти, звідки вони прибули, дозволяє знайти граничні ціни на рекреацію в деякій зоні, за яких попит на послуги стає рівним нулю. Суть методу заключається в наступному. Нехай на різних відстанях від рекреаційної зони знаходиться N населених пунктів, жителі яких користуються її послугами. Вартість відвідання складається з витрат на проживання, харчування,

проїзд і т. і., тому неоднакова для різних пунктів. Різною є кількість відвідувань зони, для кожного пункту вона залежить від вартості відвідувань і чисельності населення. Прийнято, що відомою є функціональна залежність f_i (f_i передбачає бути такою, що зменшується при зростанні вартості відвідування) числа V_i відвідин рекреаційної зони жителями населеного пункту i від вартості C_i відвідування зони для них та чисельності P_i населення пункту i , тобто

$$V_i = f_i(C_i, P_i) \quad (1)$$

(залежність V_i від інших параметрів тут не враховується).

В багатьох роботах, які використовують криві попиту, замість V_i розглядається $X_i = \frac{V_i}{P_i}$ — число відвідувань рекреаційної зони на душу населення пункту i та передбачається, що

$$X_i = \frac{V_i}{P_i} = \varphi_i(C_i). \quad (2)$$

Загальне число V^0 відвідин може бути вираховане за наступною формулою:

$$V^0 = \sum_{i=1}^N f_i(C_i, P_i). \quad (3)$$

В разі, коли встановлена додаткова платня ΔC за відвідування рекреаційної зони, тоді загальне число відвідувань рекреаційної зони зміниться і стане рівним V^1 :

$$V^1 = \sum_{j=1}^N f_j(C_j + \Delta C, P_j), \quad (4)$$

а $V^1 \leq V^0$.

Продовжуючи змінювати вартість відвідування рекреаційної зони і виходячи з того, що знаходиться відповідна кількість відвідин до тих пір, доки досягнеться $= 0$ (для достатньо великої вартості).

Таким чином, в результаті будується крива попиту для даної рекреаційної зони, яка виражатиме залежність загального числа відвідувань V від вартості C .

На наш погляд, при детальному вивченні даного методу можна отримати наступні результати. Вартість відвідування рекреаційної зони C_i складається з таких компонентів, як витрат на проживання $C_{ж}$ в даній зоні, витрат на харчування C_x , витрат на проїзд до цієї зони C_m , а також в окремих випадках інших складових. В разі, коли йде мова про визначення V_i конкретної рекреаційної зони, то показники $C_{ж}$ і C_x можуть бути прийнятими в розрахунках сталими величинами на протязі певного проміжку часу (наприклад, літній сезон). Змінюватиметься лише показник C_m . Чисельність населення P_i також можна конкретизувати, вираховуючи потреби мешканців населеного пункту в певних видах і формах рекреації (наприклад, за методикою [9, додаток 24]. Такі розрахунки можуть надати можливість встановити потреби мешканців населеного пункту в конкретних видах і формах рекреації і спі-

вставити їх з функціональною направленістю даної рекреаційної зони. Тобто, на кількісні параметри V_i впливатиме також функціональна спрямованість рекреаційної зони. Суть даного методу можна звести до того, що кількість відвідувань V рекреаційної зони залежить від вартості проїзду від населеного пункту до рекреаційної зони та, відповідно, вказує в тій чи іншій мірі на залежність показника V окремої рекреаційної зони від відстані між пунктом формування рекреаційних потоків та місцем їх локалізації (рекреаційною зоною). При цьому не чітко прослідковується залежність рекреаційного потоку до рекреаційної зони від її функціональної спрямованості (наявності тих чи інших рекреаційних ресурсів).

Для оцінки числа V_{ij} відвідувачів рекреаційної зони j , прибулих із населеного пункту i , використовуються так звані **гравітаційні** моделі. Назва пов'язана з ідеєю, що взаємодія між сукупностями людей підпорядковується законам, які є аналогічними закону гравітаційного тяжіння. Одна з найпростіших форм гравітаційної моделі розглядається в роботах таких дослідників, як Л. Кремpton, Р. Вольф:

$$V_{ij} = K \frac{P_i^p C_j^c}{D_{ij}^d} \quad (5)$$

де V_{ij} — число рекреантів населеного пункту i , які відвідали рекреаційну зону j ;
 P_i — кількість населення пункту i ;
 C_j — ємність рекреаційної зони j ;
 D_{ij} — відстань між пунктом i та рекреаційною зоною j ;
 K, p, c, d — розрахункові коефіцієнти (наприклад, автори пропонують $K=20,3$; $p=1,11$; $c=0,71$; $d=1,53$).

На думку окремих дослідників [6, 57-58], дана гравітаційна модель достатньо проста і виявилась прийнятною для відстаней D_{ij} від 100 до 150 миль. Для інших відстаней вона дає похибки. Формула (5) переоцінює число коротких рекреаційних поїздок і недооцінює число тривалих, тому що не враховує фактор психологічної інерції людей. Справа в тому, що багато людей не бажають здійснювати подорожі будь-якої тривалості внаслідок своєї психологічної “інерції спокою”. З іншого боку, серед тих, хто подорожує, є такі, котрі вважають, що подорож сама по собі є настільки захопливою, що тривалість її не має значення (можна назвати це явище “інерцією руху”).

З нашої точки зору, слід додати, що тут кількість відвідувачів V_{ij} від населеного пункту i рекреаційної зони j також є залежною від відстані D_{ij} між i -м населеним пунктом та j -рекреаційною зоною, адже чим менша відстань D_{ij} , тим більшою буде кількість відвідувачів V_{ij} рекреаційної зони. Крім цього, в даній моделі, окрім кількості мешканців населеного пункту та відстані до рекреаційної зони (є зворотно пропорційною величиною до розміру рекреаційного потоку), вводиться ще один показник — ємність рекреаційної зони, що дозволяє враховувати певним чином екологічні аспекти даного процесу.

Інші автори: Р. Вольф (який пропонує модель інерції, в якій враховується фактор психологічної інерції людей при виборі подорожі), П. Вількінсон (котрий досліджував використання моделей вище вказаного автора для малих відстаней D_{ij}), Б. Томпсон (який розглядає гравітаційну модель, що враховує наявність зон від-

починку між пунктами i та j), а також група авторів: К. Джерінг, В. Свот, Т. Вар (які пропонують гравітаційну модель, призначену для оцінки потоку рекреантів в міжнародному туризмі), в цілому удосконалюють та видозмінюють гравітаційні моделі. Хоча кількість рекреантів, які переміщуються з місця формування потоку до місць його локалізації, є зворотною пропорційною відстані між цими об'єктами. Тобто їх суть — ріст кількості відвідувачів рекреаційної зони із зменшенням відстані — не змінюється.

Регресійні моделі дозволяють враховувати ряд параметрів, котрі не були відображені у гравітаційних моделях. Зупинимось на деяких роботах, що описують залежність рекреаційного попиту від формуючих його факторів.

Групою дослідників (П. Девідсон, Г. Адамс, Я. Сенека) отримана регресійна модель, яка оцінює вірогідність того, що рекреант прийме участь у подорожі:

$$P=0,4298-0,0112A+0,1929Y+0,0559S+0,1248E+0,1716R, \quad (6)$$

де P — вірогідність того, що рекреант буде приймати участь в подорожі; A — вік рекреанта; Y — дохід; S — стать; E — освіта; R — інші характеристики.

Такі дослідники, як В. Іванов, В. Сторчевус, В. Доброхотов, отримали рівняння регресії, яке пов'язує кількість Y автомобілів, котрі виїжджають на тривалий відпочинок (на кожні 1000 індивідуальних авто), з відстанню X до приморського курорту (в км):

$$Y = \frac{A}{\sqrt{X}} + B. \quad (7)$$

Для конкретних рекреаційних регіонів були встановлені такі значення коефіцієнтів A, B : для Криму $A=0,04347, B=-0,00871$; для Кавказу $A=0,27749, B=-0,06263$; для Одеської області $A=0,12174, B=-0,03737$; для Азовського узбережжя $A=0,10466, B=-0,02818$; для Балтійського узбережжя $A=0,1906, B=-0,0617$.

В даному рівнянні також чітко пов'язується кількість автомобілів, що виїжджають на тривалий відпочинок, з відстанню до приморського курорту. Чим менша відстань до курорту, тим більша кількість автомобілів, за даною формулою, виїдуть до нього на відпочинок.

Науковці К. Тапіро, І. Даян використовували методи вірогідності для визначення попиту на рекреацію та отримали рівняння, які описують вплив відстані від населеного пункту до рекреаційної системи на кількість відвідувань. Вірогідність p відвідувань рекреаційної системи має такий вигляд:

$$p = \frac{A \cdot C^n}{N} \cdot (1 - e^{-\mu r})^{N-n}, \quad (8)$$

де N — попит населення пункту, розташованого на відстані r від рекреаційної системи;

μ — параметр (коли відстань r збільшується на , то вірогідність невідвідування рекреаційної системи однією людиною збільшується на).

На наш погляд, в даній формулі також відслідковується чітка залежність кількості відвідувань рекреаційної зони від відстані між пунктом формування рекреаційних потоків та місцем їх локалізації.

В цілому можна стверджувати, що переважна більшість представлених вище техніко-економічних моделей (за винятком рівняння 6) констатують існування відповідності принципів організації рекреаційних просторів загальносистемному принципу компактності. Складові компоненти їх формалізованих моделей вказують на залежність, що наочно підтверджує — кількість рекреантів зі зростанням відстані між пунктом формування рекреаційних потоків та місцем їх локалізації зменшується. Регресійна модель, яка оцінює вірогідність участі рекреанта у подорожі (рівняння 6), не пов'язує кількість рекреантів з відстанню до рекреаційної зони, а вказує на залежності рекреаційного попиту від формуючих його факторів, найбільш вагомим серед яких пропонується приймати дохід рекреанта. Враховуючи неабияку складність процесу формування просторового середовища рекреаційних систем, можна передбачити використання представлених вище техніко-економічних методів і моделей для встановлення кількісних показників рекреаційного потоку до зон відпочинку і туризму на початкових стадіях проектування рекреаційного середовища в процесі аналізу існуючого стану функціонування заміських рекреаційних утворень. Однак, для формування перспективної просторової структури такого типу систем, використання моделей, де розглядається відношення потенційної місткості рекреаційної зони до її транспортної досяжності, є недостатнім, тому що лише відображає можливі порушення екологічної рівноваги приміських територій внаслідок рекреаційної діяльності людей, та не дозволяє виправляти такі порушення. Тобто, констатується можливе максимальне насичення рекреантами заміських зон, наближених до міста, та, відповідно, мінімальне — при віддаленні таких зон від населеного пункту. Не враховуються в даних моделях функціональні можливості рекреаційних зон, які в більшості випадків є різними, і тому можуть притягувати до себе людей для забезпечення власних тих чи інших рекреаційних потреб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архитектура: Короткий словник-довідник / Під ред. А.П. Мардера. — К.: Будівельник, 1995. — 317 с.
2. Безродний П.П. Архитектурні терміни: Короткий російсько-український словник: Довідк. посібник / За ред. В.В. Савченка. — К.: Вища шк., 1993. — 272 с.
3. Богобожий В.В., Курбанов К.Р., Палій П.Б., Шмандій В.М. Принципи моделювання та прогнозування в екології: Підручник. — Київ: Центр навчальної літератури, 2004. — 216 с.
4. Градостроительные основы развития курортно-рекреационных районов СССР / В.Я.Городской, Т.Ф.Панченко, А.А.Мазуркевич и др. — М.:Стройиздат, 1990. — 196 с.
5. Коротковский А.Э. Методологические основы системной теории архитектуры: Учебное пособие. — М., 1987. — 103 с.
6. Лемешев М.Я., Щербина О.А. Оптимизация рекреационной деятельности. — М.: Экономика, 1985. — 160 с.
7. Лобанов Ю.Н. Отдых и архитектура. Будущее и настоящее. — Л.: Стройиздат, Ленинград. отд-ние, 1982. — 200 с.
8. Реймерс Н.Ф., Яблоков А.В. Словарь терминов и понятий, связанных с охраной живой природы. — М.: Наука, 1982. — 144 с.
9. Рекомендации по разработке раздела “Социальная инфраструктура” в схемах и про-

- ектах районной планировки / ЦНИИГрадостроительства. — М.: Стройиздат, 1989. — 160 с.
10. Рябушин А., Дворжак К. Прогностика в архитектуре и градостроительстве / Под ред. А.В. Рябушина. — М.: Стройиздат, 1983. — 184 с.
11. Сиденко В.М., Грушко И.М. Основы научных исследований. — Харьков: Вища школа, 1978. — 200 с.
12. Советский энциклопедический словарь. / Гл. ред. А.М. Прохоров. — 4-изд. — М.: Сов. энциклопедия, 1989. — 1632 с.
13. Старіш О.Г. Системологія. Підручник. — Київ: Центр навчальної літератури, 2005. — 232 с.

УДК 711.4-122; 721.011

Ю. В. Лисенька, В. В. Товбич

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ ПЕРЕДПРОЕКТНОГО АНАЛІЗУ В НОРМАТИВНО-ПРАВОВОМУ АСПЕКТІ ГЕНЕРАЛЬНОГО ПЛАНУ МІСТА

В системі містобудування місто повинно вирішувати конкретні прагматичні задачі, такі, наприклад, як раціональна функціонально-просторова організація різних видів діяльності і забудови; забезпечення муніципальною інженерно-технічною інфраструктурою всіх видів будівництва відповідно до існуючих вимог; забезпечення раціональної часової послідовності будівельного засвоєння частин міської території.

На сьогодні маємо розходження системи місторегулювання, що практикується з соціально-економічним контекстом і потребами ринкових перетворень. Свідомством того є ряд протиріч, деякі з них: інвестори не мають правової інформації щодо капіталовкладення в потенційну нерухомість; забудовники не мають гарантованих довгострокових прав щодо володіння земельними ділянками; власники нерухомості не мають можливості оперативно реагувати на зміни умов ринкової конкуренції, тощо.

За умов існування одного повноправного власника землі — держави, не було необхідності встановлювати в чіткій юридично фіксованій формі права використання землі. Жодна стадія містобудівного проектування не фіксує певним чином права на використання нерухомості, тобто встановленого виду дозволеного використання і параметрів будівельних змін об'єктів нерухомості, щодо виділених територіальних зон (генеральним планом це не передбачено). Документ наступної стадії, план детального планування (ПДП), конкретизує попередню (генплан), в свою чергу ця конкретизація передбачає ще більшу конкретизацію в наступній стадії (проекти забудови квартала чи конкретного земельного майданчика). Таким чином маємо цільове рішення кожного конкретного будівельного майданчика. Таке вирішення питання по кожній конкретній ситуації є оптимальним в сучасних ринкових умовах конкуренції вибору найкращого й ефективнішого використання землі.

Попередня, і на сьогодні впроваджена, ситема містобудівної документації не має завчасно підготовленої відповіді щодо можливості використання конкретних земельних ділянок (необхідно пройти довготривалий шлях проектування конкретного об'єкту на конкретній ділянці, можливо ще й опрацювати декілька варіантів). На жаль, не маємо продуктивного діалогу між адміністрацією міста і потенційними інвесторами.

По прийнятті інвестором принципового рішення про доцільне вкладання коштів в інвестиційно-будівельний проект, визначається, що відсутні відповідні характеристики, а разом з тим і відсутні підґрунття для придбання прав на довгострокове володіння земельною ділянкою. Це результат того, що нині діюча система підготовки містобудівної документації не передбачає необхідності розробки саме таких характеристик, адресованих земельним ділянкам, розташованим в межах міських територій. Існуюча містобудівна документація дає можливість розташування і будівництва споруд за умови містобудівного обґрунтування, що в свою чергу не є досконалим.

Містобудівне обґрунтування було передбачено на період відсутності правил забудови, для користування в тих містах, де не затверджено містобудівної документації. Але, якщо затверджено правила забудови, то ніяких містобудівних обґрунтувань не повинно бути. Якщо впроваджувати в роботу “містобудівні обґрунтування”, то тільки за умови унікальних територій, які мають особливий статус і потребують додаткових історико-містобудівних обґрунтувань. [1]

На сьогодні маємо розроблений і затверджений правовий зональний документ. Процес зонування — це процес розділення території міста на визначене число зон з визначеними межами. Зонінг визначає правила використання і забудови міської території. Ці правила включають: функціональне призначення об'єктів будівництва, дозволене використання об'єктів реконструкції; граничні показники площі і геометричні розміри земельних ділянок; граничні параметри дозволеного будівництва на земельних ділянках; мінімальні відступи від меж земельних ділянок; максимальні показники висоти/поверховості споруд; частку забудови ділянок (відношення площі поверхні ділянки, зайнятої спорудами, до всієї площі земельної ділянки); коефіцієнт використання земельних ділянок; показники місць парковки автомобілів, інші показники й вимоги.

Правовий зонінг виконується органами місцевого самовпорядкування, а його результати заносяться до місцевих правових нормативних документів, так, наприклад, як “Правила забудови”. Ці правила мають юридичну силу і повинні виконуватися всіма суб'єктами, що здійснюють зміни об'єктів будівництва, реконструкції, або мають відношення до таких дій. Правила забудови повинні ґрунтуватися на затверджених планах детальних планувань, які на сьогодні не розроблені (щодо міста Києва та інших міст).

Правовий зонінг є засобом реалізації планів розвитку міста. Йому необхідний вихідний документ — генеральний план. Склад документів місторегулювання визначається в залежності від політики органів місцевого саморегулювання й специфіки окремого міста.

В якості моделі можна запропонувати таку схему:

– документ містобудівного планування розвитку міста — генеральний план;

- місцевий правовий нормативний акт, що регламентує права використання земельної ділянки — “Правила забудови”;
- містобудівні документи, щодо використання частин міських територій (ПДП);
- проекти окремих об’єктів.

Два останні пункти — саме та ніша, яка потребує більш ретельного осмислення і розробки щодо регулювання забудови міських територій відповідно до стратегії генерального плану міста.

До стратегії генерального плану міста маємо додати більш **конкретизований просторовий план**. Якщо перший передбачає реалістичну і потенційну оцінку міста, декілька сценаріїв можливого розвитку міста, заснованих на підґрунті загального контексту регіональної економіки, концепції міських програм улаштування міста, то другий встановлює:

- опис функціональної зони з позиції її потенційної можливості для різних видів будівництва, по відношенню до інших функціональних зон міста;
- опис основних транспортних та інженерно-технічних комунікацій, програми по їх будівництву, що загалом відповідає загальноєвропейським правилам місторегулювання [2].

Така програма може існувати у вигляді рекомендацій до розробки документів “Правил забудови” у формі схеми обмеженого землекористування за різними ознаками — охорони культурної спадщини, екології, охорони природних ландшафтів, співвідношення забудованих і незабудованих територій, інше.

Проекти окремих об’єктів.

Проект — це процес, який має чітко зафіксований початок і кінцевий результат у визначений термін.

В даному випадку, що розглядаються, об’єктами виступатимуть окремі території (відведені ділянки під забудову) населених пунктів (міст, селищ, сіл), яким властиві висока концентрація забудованих або намічених під забудову земель, їх вартість, потенційна можливість використання під різні типи забудови.

Типами забудови виступатимуть споруди громадського призначення:

- готелі, готельні комплекси;
- торговельні центри;
- виставкові споруди і комплекси;
- спеціалізовані розважальні комплекси.

Визначений перелік даних типів споруд зорієнтований на можливість їх зведення в усіх зонах міст і селищ, за виключенням промислових.

В останній час з’явився ряд компаній, що дають розвиток новому напрямку в керуванні інвестиційними проектами. Світовий досвід керування проектами показує, що метод, застосований для десяти реалізованих проектів, є діючим і для одинадцятого [4].

Керівники підприємств розуміють, що на сьогодні бізнес має бути прозорим, передбачуваним, керованим. Це компанії, що здійснюють реконструкцію, модернізацію, будівництво, виробництво. Це компанії, що моделюють свій виробничий процес з використанням практики керування проектами, з метою оптимізації власних ресурсів, вкладу прибутку в інші інвестиційні проекти. Вони бажають

бачити всі стадії проектування прозорими, щоб контролювати вкладені кошти і кінцевий результат. Такі питання дозволяє вирішити світова практика управління проектами.

Модель, що пропонується, управління інвестиційно-будівельного проекту на стадії проектування дозволить прогнозувати бажаний отриманий результат, оцінити його доцільність, прийняти оптимально вірне рішення на основі аналізу і порівняння.

Об'єкти, розміщені на ділянках в системі міста, **визначено схемою генерального плану**, що в свою чергу ієрархічно розділені на **цільове призначення кожного об'єкту**, тобто що має бути побудованим за генеральним планом міста на **конкретній ділянці**. Для визначеного типу забудови використовується структура роботи (СР), де аналізується проект з різних сторін (доцільність, естетичність, геометричні параметри, ТЕО, економічність, тощо).

Структуру роботи необхідно розбити на результати по окремим об'єктам проекту — **модулі** (земельна ділянка, геометрія споруди, поверховість споруди, конструктивна схема, будівельні матеріали, попередній кошторис).

В попередньому дослідженні [3] запропоновано методику розрахунку інваріантної моделі готельного комплексу на основі багатокритеріального вибору функціонально-планувального об'єму, та визначення доцільності і рентабельності обраного варіантного рішення у визначеному містобудівному середовищі на стадії передпроектного аналізу.

На даному етапі ведеться розробка можливості використання такої методики щодо інших типів громадських споруд, з урахуванням характерних особливостей об'єктів.

Розділимо запропоновані типи споруд на основні модулі на прикладі готелів, готельних комплексів:

- клас і тип готелю, готельного комплексу; Тип (Т)
- зональне місце розташування (центральна частина міста, віддалені райони)

Район (Р)

- площа ділянки, S Ділянка (S1)
- геометричні параметри ділянки (ширина, l, глибина, t); Геометрія (Г)
- геометричні параметри споруди (будівельний об'єм, надземний, V, підземний, V) Об'єм (V)
- паркінг; (S2)
- рівень сервісного обслуговування (готельні мережі) Якість (Я)
- кількість готельних номерів, N; Кількість (SK)
- площа горизонтальних комунікацій; (ST)
- площа вертикальних комунікацій; (SB)
- площа допоміжних приміщень; (SD)
- приміщення громадського призначення; Сервіс (SG)
- розрахункова кошторисна вартість будівництва; Вартість (B)

K1 — коефіцієнт відсоткового збільшення площі ділянки під забудову, в залежності від збільшення житлового фонду готелю;

K2 — коефіцієнт відсоткового збільшення будівельного об'єму, в залежності від збільшення житлового фонду готелю.

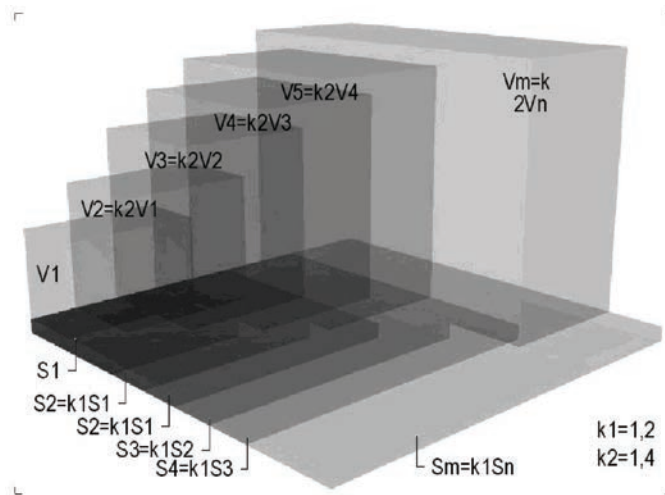

Рис. 1. Діаграма збільшення геометричних параметрів споруди в залежності від місткості готельного комплексу

Зведемо основні модулі в табличний вид, для порівняння основних об'ємних показників (табл. 1)

Таким чином бачимо, що характерні модулі для проектування і розрахунку запропонованих видів споруд в основному співпадають, в такому випадку є можливість розширити сферу застосування розробленої методики.

Порівняння основних модулів

Тип споруди		Основні модулі споруд									
		Тип закладу	Місце розташування	Площа ділянки	Геометричні параметри ділянки	Геометричні параметри споруди	Паркінг	Рівень сервісного обслуговування	Корисна площа	Транзитна площа	Площа доп. прим.
1	Готелі, готельні комплекси	T	P	S1	Г	V	S2	Я	SK	ST	SD
2	Торговельні центри	T	P	S1	Г	V	S2	Я	SK	ST	SD
3	Виставкові споруди і комплекси	T	P	S1	Г	V	S2	Я	SK	ST	SD
4	Спеціалізовані розважальні комплекси	T	P	S1	Г	V	S2	Я	SK	ST	SD

ЛІТЕРАТУРА

1. Скорик Л.П. Правила не терпят исключений // PROPERTY TIMES. — К., 2005. — №1(52). — С. 11.
2. Товбич В.В. Архітектурний менеджмент. Системний підхід. — С.26-32. // Строительство, материаловедение, машиностроение / Под общей ред. В.И. Большакова. Днепропетровск.. — Вып.27, часть 3. (Серия — Староубовские чтения). — 2004. — С.232.
3. Лисенька Ю.В. Проблеми та перспективи розвитку готельних комплексів в Україні. Методика передпроектного аналізу // Збірник наукових праць., 3-я наукова конференція молодих вчених. “Архітектура та будівництво України в нових соціально-економічних умовах”. — К., 2004. — С. 71-76.
4. Старинская Анна // Директор компании “Технологии Управления Спайдер Украина” // К.: КИЕВСКИЙ КАПИТАЛИСТ. — Апрель-май 2004.
5. Гусаков В.М., Валетта У., Нудельман В., Вашкулат О. Довідник. Регулювання використання і забудови територій населених пунктів. (Зонінг). — К., 1996. — С. 85.
6. Змеул С.Г., Маханько Б.А. Архитектурная типология зданий и сооружений. — М., Стройиздат, 2000. — С. 233.
7. Архитектура общественных зданий. — М.: Стройиздат., 1980.
8. СНиП 2.08.02-89. Общественные здания и сооружения.

УДК 725.21

*О. М. Карасьова***АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНІ РІШЕННЯ
ГЕНЕРАЛЬНИХ ПЛАНІВ МАЛИХ ГОТЕЛІВ
НА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ**

Серед існуючих видів туризму одним з тих, що найбільш динамічно розвиваються, є екологічний туризм, або екотуризм. Під екологічним туризмом розуміється туристична діяльність на території природно-заповідного фонду без завдання шкоди оточуючому середовищу.

Для забезпечення зазначеної діяльності доцільне створення відповідних засобів розміщення — екологічно чистих готелів, або екоготелів, що не зашкоджують оточуючому середовищу і дозволяють відвідувачам бути у тісному контакті з природою [1].

Однією з задач при цьому є відповідне розміщення функціональних зон, будівель та споруд на ділянці таким чином, щоб завдати якнайменше шкоди оточуючому середовищу водночас із забезпеченням можливості візуального та іншого контакту відвідувача з природою.

Відомо, що на формування готелю і умови відпочинку значний вплив здійснює площа території, прийнята на 1 місце. Оскільки екоготель в більшості випадків знаходиться на незабудованій природній території та враховуючі потребу максимальної компактності забудови, очевидно, є доцільним часткове зменшення норми площі до 50 м.кв (на основі даних канд. арх. Курдіані).

Одною з характерних рис екоготелів також є те, що вони знаходяться у виді окремих об'єктів (а не в комплексах багатофункціональних споруд) і досить часто розташовані на значних відстанях від сервісного обслуговування. Внаслідок цього, а також при умові багатопрофільності готелю, склад елементів функціонально-планувальної структури може буди дещо розширений у порівнянні зі звичайним готелем малої місткості.

Як правило, при функціональному зонуванні готелю виділяють такі основні зони:

1. Вхідна зона, де розміщується контрольно-пропускний пункт, приміщення реєстрації, а також адміністративні приміщення.

2. Зона розселення відпочиваючих. В цій зоні розміщуються спальні корпуси, а також окремі об'єкти періодичного культурно-побутового обслуговування рекреантів (такі, що не несуть значного шумового навантаження). Можливе виділення двох підзон — корпусів цілорічної експлуатації та літніх будиночків.

3. Зона культурно-побутового обслуговування з можливим виділенням підзон спортивних споруд і медично-відновних закладів.

4. Зона рекреації та зелених насаджень загального користування.

5. Житлова зона обслуговуючого персоналу.

6. Господарча зона. Згідно такої характеристики екотуризму, як поширення екологічної свідомості, при наявності сонячних колекторів, вітро- та гідроенергетичних установок тощо рекомендується включення цих частин господарчої зони до доступної для огляду території комплексу з метою виконання ними освітньої функції.

При проектуванні генплану важливо забезпечити зручні зв'язки між основними функціональними зонами території. Незважаючи на те, що взаєморозташування основних функціональних зон і їх частин може змінюватись в залежності від місцевих будівельних, кліматичних та ін. умов, аналіз планувальних рішень готелів малої місткості свідчить, що взаємозв'язки функціонально-планувальних елементів земельної ділянки досить уніфіковані. Це, разом з виявленням специфічних для екоготелів принципів проектування генплану, дозволяє запропонувати принципові моделі і схеми функціонального зонування окремих об'єктів і комплексу екоготелю (рис.1).

При взаєморозміщенні цих зон, споруд та будівель слід дотримуватись вимог екологічної нешкідливості комплексу (що не знайшло достатнього відображення в діючих будівельних нормах), а також вимог комфортності проживання у готелі. Врахування цих вимог та узагальнення світового досвіду проектування і будівництва споруд, що досліджуються, дозволило сформулювати 2 групи принципів, дотримання яких пропонується при проектуванні генплану.

1. Принципи, пов'язані з екологічними вимогами:

- 1.1 Зменшення фізичних навантажень на середу.

- а) Вибіркове розміщення зон відносно до різного екологічного стану ділянок території. Очевидно, що при розміщенні споруд на ділянці слід прагнути до найменшого впливу на природну середу. Внаслідок цього для будівництва доцільно вибирати вже деградовані ділянки. Разом з тим, необхідно забезпечити відвідувачам можливість спілкування з непорушеною людською діяльністю природою.

Рис. 1. Взаємозв'язок основних функціональних зон екоготелю

Саме тому автором рекомендується зони інтенсивного використання, зони підвищеного ризику забруднення середовища, а також такі, що не потребують високого рівня естетичності, розташовувати на порушених людською діяльністю або природними процесами територіях (табл.1).

б) Максимальне збереження флори, фауни та рельєфу. Світовий досвід свідчить, що при розміщенні будівель та споруд доцільно уникати необхідності знищення дерев та іншої рослинності; в більшості випадків не рекомендується також нівелювання природного рельєфу або інші зміни існуючого ландшафту. При наявності на ділянці різновидів фауни для забезпечення її вільного переміщення будівлі та споруди слід розташовувати на достатніх відстанях [2].

с) Рациональне використання існуючих природних особливостей. Закордонні дослідження еколого-орієнтованої архітектури свідчать про доцільність використання потенціального позитивного впливу природних особливостей ділянки (наприклад, рекомендується застосування існуючих дерев та іншої рослинності для затенення, природного рельєфу для терасної забудови тощо). З цієї ж метою доцільно вивчення топографії території з подальшим розташуванням будівель, паркінгових майданчиків та доріг таким чином, щоб забезпечити стікання води з ділянок природним шляхом.

Таблиця 1

Розміщення функціональних зон готелю на ділянці

Екологічний стан ділянки	Функціональні зони
Деградовані території з їх частковим або повним відновленням	господарча зона, житлові приміщення персоналу, фруктові та овочеві плантації, зона дослідницької і наукової роботи
Території середньої деградації та мальовничості	житлові приміщення персоналу, зона дослідницької і наукової роботи, приймально-адміністративна, спортивна зони
Непорушені території з високим рівнем естетичності	житлові корпуси, зони харчування та культурно-масового обслуговування, зона рекреації та зелених насаджень, зона лікувально-оздоровчого призначення
Пам'ятки природи, археологічні або духовно цінні території, особливо цінні ландшафти, сільськогосподарські угіддя місцевого населення, ділянки з нестійкою до витоптування флорою, тощо	Забудова не рекомендується; забезпечення можливості огляду та візуального зв'язку

d) Використання існуючих будівель і споруд. Згідно світової практики, адаптація існуючих споруд для потреб туристів в більшості випадків є більш екологічно нешкідливим процесом, ніж їх демонтаж та нове будівництво. Окрім того, використання пам'яток народної архітектури — старих млинів, вітряків, тощо користується успіхом у відвідувачів [3].

e) Застосування пасивного дизайну. Мається на увазі розміщення та орієнтація споруд з метою забезпечення можливості пасивного обігріву або охолодження приміщень [4].

1.2 Зменшення естетичних навантажень на середовище.

a) Збереження відчуття “природності” середовища. Очевидно, що екоготель має бути продовженням оточуючого природного середовища. Для цього рекомендується залишати якнаймога більше нерозроблених територій. З цією ж метою доцільно розташовувати споруди на тих ділянках, де вони будуть найбільш непомітні, та у разі необхідності екранувати їх рослинністю.

b) Акцентування природних особливостей. Оскільки головним об'єктом туризму є природна, а не штучна среда, при розміщенні будівель слід прагнути виявлення найбільш мальовничих ландшафтів та інших присутніх на ділянці особливостей (наприклад, застосування вісьової симетрії з розкриттям на водоспад і т.і.).

2. Принципи, пов'язані з вимогами комфортності проживання:

a) Відокремлення зон внутрішнього і зовнішнього використання. За умов експлуатації зони культурно-побутового обслуговування тільки тими туристами, що проживають в готелі, її доцільно наближати до зони розселення відвідувачів з дотриманням санітарно-гігієнічних вимог. Досягти цього легше, розміщуючи заклади громадського обслуговування в центральній частині території комплексу [5].

В іншому випадку може передбачатись доступ одноденних відвідувачів на територію екоготелю. При цьому з метою забезпечення приватності відвідувачів готелю доцільним буде деяке розмежування зон, якими користуються одноденні

туристи (тобто зони зовнішнього використання), та житлової зони екоготелю (відповідно, зони внутрішнього використання). Досягти цього можливо за допомогою розміщення зони зовнішнього використання поблизу головного в'їзду на територію, влаштування буферного простору, екранування рослинністю, тощо. Визначення типів відвідувачів та відповідної обслуговуючої інфраструктури, до якої туристи можуть мати доступ, дозволило встановити групу приміщень і будівель зовнішнього та внутрішнього використання, що наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Елементи інфраструктури зовнішнього та внутрішнього користування

Зони	№ п/п	Елементи обслуговуючої інфраструктури	Види відвідувачів			
			Одноденні туристи		Туристи, що проживають у готелі	
			Еко-туристи	Шкільні екскурсії	Еко-туристи	Наукові співробітники
Зона зовнішнього використання	1	Ресторан	+	+	+	+
	2	Бар	+		+	+
	3	Торгові приміщення та кіоски, виставка-продаж сувенірів	+	+	+	+
	4	Інформаційний центр з експозиційними приміщеннями	+	+	+	+
	5	Інші заклади організації дозвілля туристів (обсерваторія тощо)	+	+	+	+
	6	Науково-дослідницький центр з лабораторією		+		+
	7	Конференц-зал	+	+	+	+
	8	Медично-оздоровчі заклади	+		+	+
	9	Пункт прокату туристського спорядження	+	+	+	+
	10	Відкрита для огляду частина господарчої зони	+	+	+	+
	11	Лекторій на відкритому повітрі	+	+	+	
	12	Зона зелених насаджень та рекреації	+	+	+	+
	13	Оглядові майданчики	+	+	+	+
	14	Пішохідні (кінні та ін.) доріжки для оглядових прогулянок	+	+	+	+
	15	Майстерня	+	+	+	
Зона внутрішнього використання	15	Житлові корпуси туристів			+	+
	16	Басейн			+	+
	17	Тенісні корти та інші споруди спортивного призначення			+	+
	18	Послуги пошти, зв'язку			+	+

б) Забезпечення приватності відвідувачів. Оскільки однією з мотивацій туризму на не порушених людською діяльністю територіях є перебування “наодинці з природою”, слід відокремлювати не тільки спальну зону від споруд громадського використання (шляхом розташування її на периферії ділянки та ін.), а й забезпечувати високий рівень приватності житлових котеджей та спальних корпусів один від одного.

с) Забезпечення візуального зв'язку з природним оточенням. При розташуванні та орієнтації будівель та споруд, де відвідувачі проводять значну кількість часу — ресторан, спальні корпуси та ін., слід визначити найбільш мальовничі краєвиди та забезпечити можливість їх безперешкодного огляду (не тільки для відвідувачів, а й для місцевих жителів, якщо їх житлові споруди знаходяться поряд з ділянкою будівництва). Для огляду найбільш мальовничих ландшафтів, а також для спостереження за птахами та іншою фауною також доцільне влаштування оглядових майданчиків. Не рекомендується широке застосування огорож, що візуально блокують краєвиди.

д) Комфортність зовнішнього простору. Статистичні дані свідчать, що більшість денного часу відвідувачі резерватів проводять назовні. Внаслідок цього буде доцільним розглядання ділянок для відпочинку, оглядових майданчиків та ін. як своєрідних зовнішніх “зелених” кімнат та надання їм комфортності приміщень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hawkins, D. The Ecotodge Sourcebook for Planners and Developers. — Burlington, Vermont, USA, The International Ecotourism Society, 1995. — 151 с.
2. Hiltesh, M. International ecotodge guidelines. — Burlington, Vermont, USA, The International Ecotourism Society, 1998. — 120 с.
3. Полянський О.Т. Архитектура комплексов отдыха. — М.: Стройиздат, 1988. — 240 с., ілл.
4. Neufert Ernst, Neufert Peter. Architects' data. — Oxford, UK, Blackwell Science, 2000. — 636 с.
5. Барановський М.І. Комплексы отдыха и туризма. — К.: Будівельник, 1985. — 104 с., ілл.

УДК 711.122+711.13:504

І. І. Устинова

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОГО ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ

Важливою складовою у вирішенні проблем сталого розвитку є регіональне планування. Його сучасне реформування в Україні базується на Конституції країни, на Законах “Про охорону навколишнього природного середовища” (1991), “Про основи містобудування” (1992), “Про екологічну експертизу” (1995), “Про планування і забудову територій” (2000), “Про загальнодержавну програму фор-

мування національної екомережі України” (2000), “Про Генеральну схему планування території України” (2002), на Указі Президента “Про пріоритетні напрямки в галузі містобудування” (1997), на концепціях “Сталого розвитку населених пунктів” (1999) та “Державної регіональної політики” (2001), на Комплексній програмі реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку (2003).

Негативний вплив на сталість розвитку України має сучасне скорочення чисельності її населення, яке супроводжується прискореним скороченням кількості міських мешканців в інтенсивно освоєних та найбільш забруднених регіонах країни. В наш час Держбудом України спільно із УДНДПМ “Діпромисто” підготовлені Державні будівельні норми, що регламентують “Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження схем планування території Автономної Республіки Крим та областей України” (<http://www.dipromisto.gov.ua/index.htm>). В цьому документі означені основні завдання планування території на регіональному рівні, серед яких: вдосконалення системи розселення та забезпечення умов сталого розвитку населених пунктів; розроблення раціональної планувальної організації території регіону в частині забезпечення оптимальних умов проживання населення, раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища.

Проте в екологічному аспекті забезпечення умов сталості розвитку, розроблені за новим ДБН схеми планування території все ще не будуть достатньо науково обґрунтованими [1–5]. Річ у тім, що в цьому документі відсутні екологічні нормативи, тому екологічна складова регіональних норм базується на:

- методичних засадах комплексної оцінки території — результатах пофакторного аналізу стану компонентів навколишнього природного середовища у порівнянні із середньодержавними та середньообласними (республіканськими) показниками;
- економічних показниках природно-ресурсного потенціалу — сумарній вартості мінеральних, водних, земельних, лісових та природно-рекреаційних ресурсів, виражених у гривнях у розрахунку на одиницю площі;
- санітарно-гігієнічних нормах — виділенні зон забруднення середовища;
- середньозважених показниках “екологічного розвитку території” — комплексному індексу, який розраховується шляхом приведення індексів викиду шкідливих речовин в атмосферу, скидання забруднених стічних вод та обсягів накопичених твердих побутових та промислових відходів.

Комплексна ж оцінка середовища, з точки зору системного вирішення екологічних питань регіонального планування, має ряд істотних недоліків, серед яких: сумарність оцінки — визначається сумою оціночних показників виділених компонентів середовища, втім, середовище, як ціле, більше за суму його частин [6, с.20,23; 7, с.15-16]; відносність результату — дає порівняльну характеристику: гірше чи краще, ніж на суміжній території, більше чи менше середніх значень прийнятого показника по країні чи регіону [8, 9]; невіршеність головної екологічної задачі регіонального планування — забезпеченості містобудівних умов екологічної рівноваги [10,11] (рис. 1).

Вартісні показники, як показує світовий досвід охорони середовища й регулю-

вання природокористування, не є коректною мірою природних ресурсів [7,12]. Означені показники враховують сучасні ринкові вартості, але не враховують неринкові цінності. Крім того, вони мало пристосовані до прийняття еколого-містобудівних рішень.

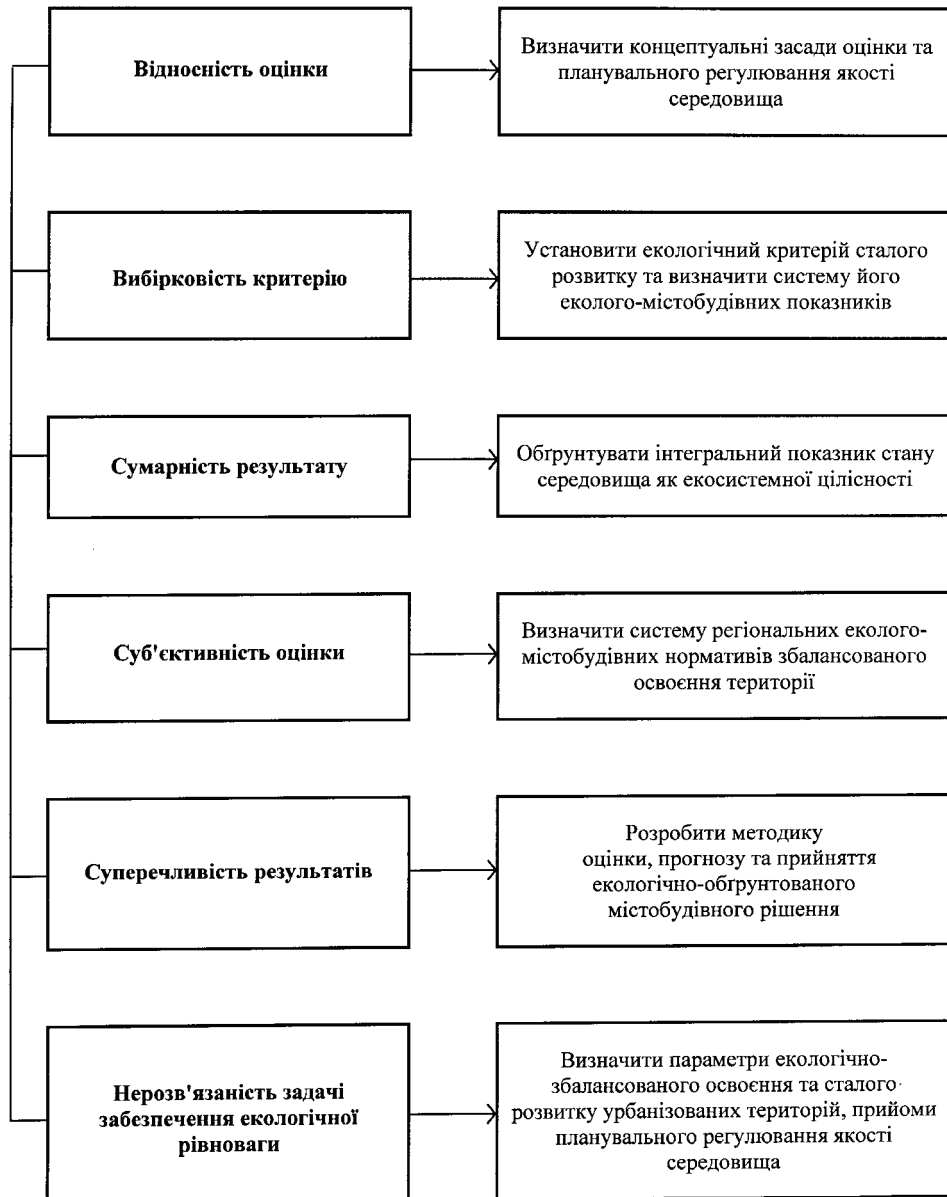

Рис. 1. Недоліки комплексної оцінки середовища й завдання щодо удосконалення методів екологічного обґрунтування планувальних рішень

Втім основною проблемою сучасних еколого орієнтованих методів оцінки є зведення екологічної проблематики лише до проблеми забруднення середовища, а екологічних нормативів — до санітарно-гігієнічних норм. Сьогодні розроблено більш ніж 1000 таких нормативів [13, с.4]. Однак не всі природні об'єкти можна нормувати за регламентами людини, оскільки збідніння видового складу та порушення сталості екосистем також призводить до погіршення умов існування людства. У центрі уваги гігієнічних нормативів знаходяться прояви токсичності на рівні окремої людини та її наступних поколінь (ДСТ 12.1.003-88). При екологічній же регламентації об'єктом нормування повинні бути природні системи надорганізмового рангу — популяції та співтовариства [7,12,13]. Тому при визначенні екологічних нормативів мова йде не про більш жорсткі ГПК (ГДД, ГДР, ГДВ, ГДС), а про зміну об'єкту нормування [13, с.5-6], теоретичного базису та методології регламентації антропогенних навантажень [13, с.11].

В Законі України “Про охорону навколишнього природного середовища”, в статтях 51 та 59 записано, що визначення екологічної ємності території при плануванні розвитку міст та регіонів є обов'язковим. Проте необхідність цього показника в регіональних ДБН не означена, що може бути пояснено складністю її розрахунку в існуючих методиках (В.В. Владіміров, І.К. Бистряков). Тому задача виявлення методичних засад та опрацювання спеціальних еколого-містобудівних норм регіонального планування території все ще остається актуальною.

Необхідність визначення екологічних закономірностей функціонування та розвитку урбанізованих територій, як еколого-містобудівних систем, зумовило проведення спеціального дослідження, яким з'ясовано, що ці системи формуються в процесах саморегуляції; їх поведінка визначається принципом внутрішньої динамічної рівноваги; головною умовою екологічної сталості розвитку є досягнення мети — стану рівноваги та головного обмеження розвитку — параметрів демографічної ємності (рис. 2) [1-5]. Завдяки кількісно визначеним “рамковим” умовам та екологічним принципам сталого розвитку, було сформовано відповідну балансово-нормативну модель регіону, яка визначила систему екологічних нормативів регіонального планування, запропоновано конструктивну інтерпретацію механізму саморегульованого розвитку еколого-містобудівної системи України (рис. 3) [1,5].

Отже, в наш час, в нових соціально-економічних та екологічних умовах, коли регіональне планування трансформується з відомчо-галузевого у територіальне, з адміністративно-командного в науково обґрунтоване та суспільно прийнятне, з політично детермінованого в науково вірогідне, необхідно:

- еколого-зорієнтоване доопрацювання розглянутих регіональних ДБН;
- розроблення “екологічних правил” містобудівної діяльності, виходячи з її “екологічної суті” — конструктивної екології простору існування людства;
- визначення стратегії й тактики містобудування у вигляді відповідної “Національної доктрини”, як, наприклад, це розроблено в Росії [14].

В свою чергу, це потребує й відповідної підготовки спеціалістів, здатних вирішувати новітні містобудівні задачі.

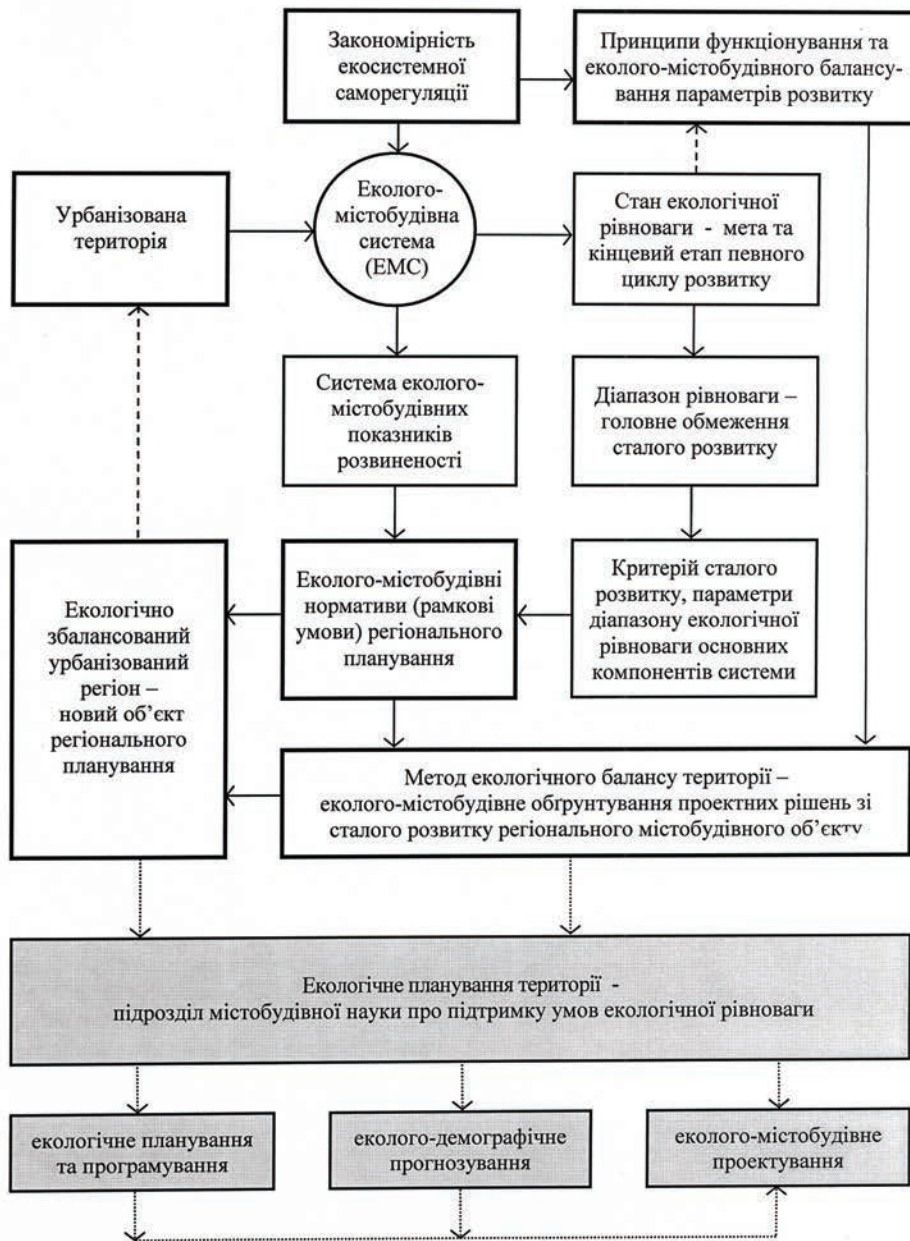
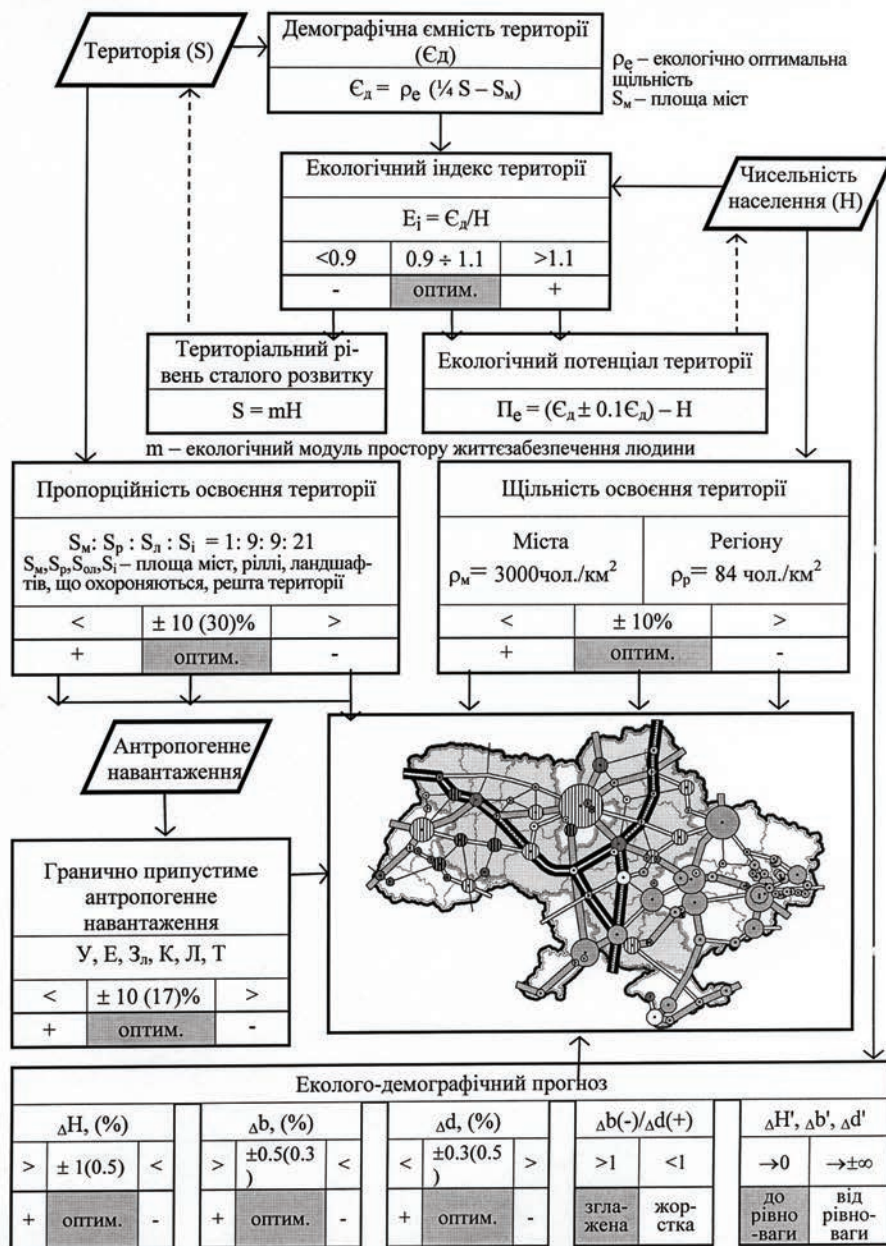

Рис. 2. Структурна схема понятійних зв'язків та засобів екологічного планування території

($ΔH, Δb, Δd$ — динаміка та зміна динаміки ($ΔH', Δb', Δd'$) чисельності, народжуваності, смертності населення)

Рис. 3. Послідовність еколого-містобудівного обґрунтування проектного рішення зі сталого розвитку

ЛІТЕРАТУРА

1. Устінова І.І. Еколого-містобудівне обґрунтування сталого розвитку у контексті екосистемної саморегуляції // Містобудування та територіальне планування. — К.: КНУБА. — 2004. — Вип.17. — С. 339-351.
2. Устінова І.І. Екологічна рівновага як наріжна засада сталого розвитку // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Сталий розвиток та екологічна безпека (регіональна політика). — Львів.: Ін-т регіон. досл. НАН України. — 2000. — Вип. XX — С. 71-77.
3. Устінова І.І. Урбанізоване середовище та екосистемна саморегуляція // Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми: В трьох частинах. — Львів.: Ін-т регіон. досл. НАН України. — 1998. — III частина. — С. 57-61.
4. Устінова І.І. Еколого-містобудівне обґрунтування проектних рішень // Містобудування та територіальне планування. — К.:КНУБА. — 2004. — Вип.18. — С. 244-253.
5. Устінова І.І. Еколого-містобудівне обґрунтування сталого розвитку урбанізованих територій України. Автореф. дис... к. арх.: 18.00.04 / КНУБА — К., 2005. — 19 с.
6. Бергаланфи Л. фон. История и статус общей теории систем // Системные исследования. — М.: Наука, 1973. — С. 20-37.
7. Одум Ю. Экология: В 2 т.: Пер. с англ. — М.: Мир, 1986. — Т. 1. — 328 с.
8. Владимиров В.В., Фомин И.А. Основы районной планировки: Учебник. — М.: Высшая школа, 1995. — 224 с.
9. Чистякова С.Б. Охрана окружающей среды: Учебник для вузов. Специальность “Архитектура”. — М.: Стройиздат, 1988. — 272 с.
10. Білоконь Ю.М. Регіональне планування (сутність та значення): Навчальний посібник / За редакцією І.О. Фомина. — К.: Укрархбудінформ, 2001. — 106 с.
11. Владимиров В.В. Экологические основы методологии расселения и районной планировки. Автореф. дис... д-ра арх.: 18.00.04 / Моск. арх. ин-т. — М., 1985. — 72 с.
12. Реймерс Н.Ф. Экология (теории, законы, правила, принципы и гипотезы). — М.: Журнал “Россия молодая”, 1994. — 367 с.
13. Базель В.С., Кряжмский Ф.В., Семериков Л.Ф., Смирнов Н.Г. Экологическое нормирование антропогенных нагрузок // Экология. — 1992. — № 6.
14. Национальная доктрина градостроительства России. Концепция градостроительной политики России на начало XXI века: Научное издание. — М.: Эдиториал УРСС, 2001. — 96 с.

УДК 726(477.7)

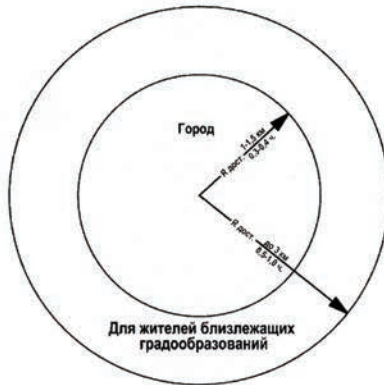
Н. А. Плахотная

ПРИЕМЫ РАЗМЕЩЕНИЯ ПРАВОСЛАВНЫХ ХРАМОВ В СОВРЕМЕННЫХ ГРАДООБРАЗОВАНИЯХ

Рассмотрение современного состояния вопросов размещения православных культовых зданий и сооружений, и, главным образом, приходских православных храмов, в условиях современных градообразований позволяет выделить два основных аспекта: собственно архитектурно-градостроительный и социально-демографический. Архитектурно-градостроительный аспект проектирования православного

храма включает в себя следующие основные факторы (рис. 1): религиозные, градостроительные, типологические, объемно-пространственные, архитектурно-планировочные, климатические, конструктивные, инженерно-технические, экономические. К религиозным факторам относятся все основные канонические требования православной церкви, которых следует строго придерживаться при проектировании православного храма. По религиозным традициям и канонам православной церкви, указывается возводить храм на месте старого, разрушенного, т.к. такое место считается священным. Большинство храмов строят на могилах святых и праведников, в местах знаменательных событий и явлений религиозной и общественной жизни. Градостроительные факторы включают в себя выбор участка для возведения храма с учетом плотности окружающей застройки, городской планировочной структуры, функционального удобства и радиуса доступности территории. К таким факторам (рис. 2), определяющим место для храма, следует отнести наличие коротких и наиболее безопасных подходов к церкви, удобство ориентации восток-запад; возможность размещения всего комплекса зданий, сопутствующих приходской церкви, возможность дальнейшего развития эксплуатируемой территории. Социально-демографические факторы подразумевают плотность населения градообразования, его социальный состав, максимальное количество прихожан проектируемого храма, определяющее его объем. К объемно-пространственным факторам относятся: объемно-планировочная композиция православного храма, его композиционно-планировочное решение и эстетическая выразительность, подчеркивающая связь храма с природным окружением и городской средой. Архитектурно-планировочные факторы включают в себя архитектурно-планировочную композицию храма, функционально-целевую схему помещений церкви и расчет планировочных параметров. Экологические факторы — это климатические и инженерно-геологические условия района строительства православного храма. Конструктивные факторы: конструктивное решение церкви, типы используемых конструкций и используемые материалы. К инженерно-техническим факторам относятся: энергоснабжение всего церковно-приходского комплекса, его теплоснабжение, водоснабжение и канализация, а также вентиляция помещений и другие необходимые для нормального функционирования храма решения. К экономическим факторам можно отнести стоимость строительства, источники инвестирования, экономику строительства и эксплуатационные затраты. Учет всех этих факторов способствует созданию цельного гармоничного образа православного культового комплекса. В условиях современного градообразования размещение православного культового комплекса является сложной задачей и требует индивидуального подхода при ее решении. Однако следует учитывать необходимость выделения приходского православного храма как доминанты окружающей застройки и гармоничного взаимодействия с ней. При этом используются формальные средства классицизма: прямые перспективы к храму, расположение его в центре площади или на высоком холме, возвышенности; предусматривают также и органичное сочетание храма с природным окружением или застройкой. Если высота храма теряется в окружающей застройке, то его следует поднять на высокий подиум, что придаст еще большую величественность храму. В подиуме или в цокольном этаже обычно располагается нижний храм, если церковь не отвечает требованиям вместимости, или же вспомогательные или

Для городских приходских храмов и кафедральных соборов

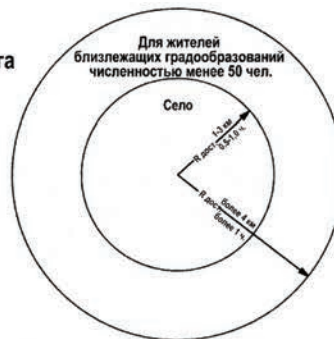

S зоны обслуживания - от 50 до 150 га
при $R_{\text{дост.}} = 0,4$ ч
и плотности населения от 30 до 80 тыс. чел.

S зоны обслуживания - от 150 до 900 га
при $R_{\text{дост.}} = 1,0$ ч
и плотности населения от 30 до 80 тыс. чел.

Для сельских приходских храмов

S зоны обслуживания - от 50 до 200 га
при $R_{\text{дост.}} = 0,5 - 1,0$ ч
и плотности населения до 2 тыс. чел.

Расчет количества приходских храмов для районов г. Одессы

Районы г. Одессы	Демографическая характеристика, чел.	Кол-во храмов (реальное)	Тип храма по вместимости		
			Малый 45-100	Средний 100-300	Большой 300-1000
Одесса	1 005 000	36	293	97	30
Киевский р-н	265 000,00	9	77	26	8
Малиновский р-н	230 000,00	4	67	22	7
Приморский р-н	250 000,00	19	73	24	7
Суворовский р-н	260 000,00	4	76	25	8

Радиусы пешеходной доступности православных приходских храмов юго-западного региона Украины

Рис. 1

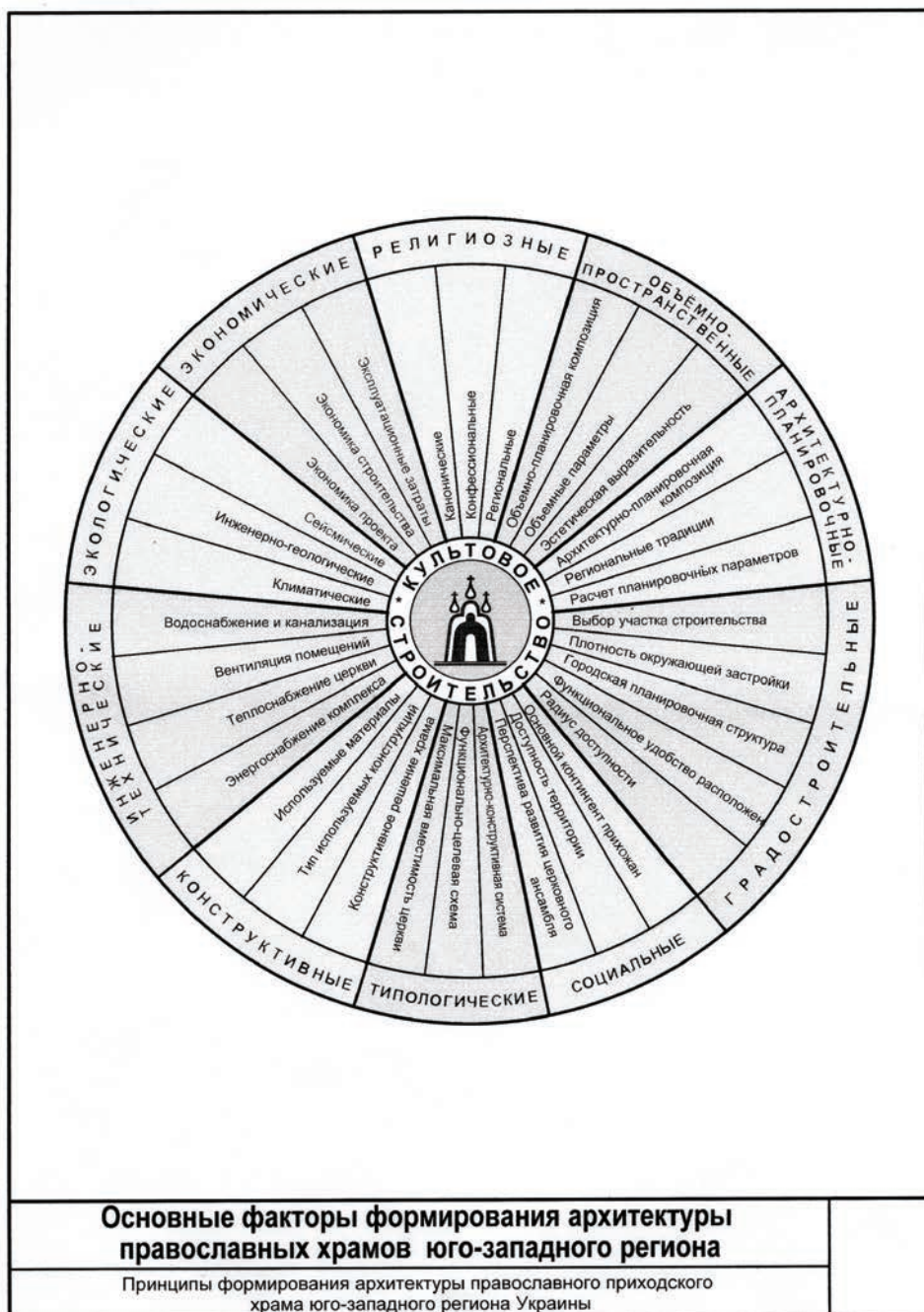

Рис. 2

дополнительные помещения. Это решается в большей или меньшей степени также и возведением большого по объему приходского храма либо размещением храмового комплекса за чертой массовой застройки.

В небольших населенных пунктах размещение православного храма производится традиционными методами, а именно либо в центральной части градообразования, либо на его главных транспортных магистралях. Размещение православных приходских храмов Украины позволило выделить четыре основных приема расположения культового комплекса по отношению к окружающей застройке в градообразованиях:

- размещение на периметре застройки;
- размещение на угловых участках застройки;
- размещение в центре существующей застройки;
- размещение на участке, свободном от окружающей застройки.

Каждый из этих вариантов расположения православного приходского комплекса предполагает принятие своего композиционно-планировочного решения. Вторым основным аспектом, определяющим размещение православного храма в условиях современного градообразования, является социально-демографический аспект, который подразумевает размещение храма с учетом демографических характеристик градообразования. Процесс возведения нового храма всегда начинается с создания общины будущего прихода. Община собирает средства для строительства церкви и содержания в дальнейшем своего прихода и самого храма.

Для храмового зодчества в последнее десятилетие можно выделить два основных направления развития: первое — это восстановление и реконструкция старых храмов; второе — возведение новых церквей и ансамблей. Новые приходские храмы возводятся в районах современной застройки. Для современного православного храмового зодчества характерен весь набор композиционных, стилевых и объемно-планировочных решений. Можно отметить, что характерным является то, что главным фактором, влияющим на выбор места для строительства новой церкви, является функциональность ее размещения в городской застройке. Развернувшееся в последние годы строительство православных приходских храмов в юго-западном регионе Украины проходит путем обновления когда-то освященных мест и построек, возвращения сохранившихся храмов православным конфессиям и верующим, а также, в большинстве случаев, строительством новых православных храмов и комплексов.

2

АРХИТЕКТУРА ЗДАНИЙ И СООРУЖЕНИЙ

В. Проскуряков, Л. Шулдан

ДОСВІД ПРОЕКТУВАННЯ І БУДІВНИЦТВА МОДЕРНИХ ШКІЛ ТА КОМПЛЕКСІВ ЗА КОРДОНОМ І В УКРАЇНІ З РЕАЛІЗАЦІЄЮ ІДЕЙ ЕНЕРГОЗАОЩАДЖЕННЯ

Актуальність проблеми.

Шкільні будівлі, споруди, комплекси, як один з найпоширеніших архітектурних типів, формувалися тисячі років. До таких споруд обов'язково слід віднести гімназії, палестри, стадіони, бібліотеки Давньої Греції; терми Давнього Риму; Академію Давньої Греції, академії середньовічної Європи, бібліотеки і школи для дітей “Нарочної чаді” в Русі-Україні. Безперечно, початок і формування школи мали унікальний характер. Шкільні будівлі з'явилися як наслідок незмінності в часі сутності педагогічного процесу (не дивлячись на множину його форм) і пов'язаних з ним основних видів освітньої діяльності. Для такого процесу необхідні простори, які спочатку створювалися інтуїтивно, залежно від відношення суспільства до освіти. Структуру шкільних ансамблів різних епох (в межах європейської традиції) утворили стійкі в еволюції композиційні елементи, що відповідають основним видам педагогічної діяльності.

Аналіз розвитку архітектурної типології шкільних будівель доводить, що вона перманентно вдосконалювалася — про це свідчать значний спектр збудованих шкільних будівель в Європі і за океаном та відомості про шкільні споруди С. Євдокімова, Г. Власіна, Н. Устиновича, О. Пекарської, А. Авруса, К. Френкени, Л. Газерова, В. Степанова та ін. Це знайшло відображення і в рекомендаційній літературі, енциклопедіях, наприклад, Г.В. Барановського, з яких стає зрозумілим, чому в XIX столітті стабілізувались поверховість шкіл, їх пропорції, функціональна організація та формувалися заходи енергозаощадження [5]. Що, наприклад, проглядається в рішенні об'ємно-планувальної схеми навчального корпусу будівлі реального училища в Нижньому Новгороді архітектора К.К. Лигіна. Корпуси училища разом з допоміжними будівлями створюють закритий внутрішній двір. А розташування допоміжних будівель з південної сторони, завдяки їх незначній висоті, не перешкоджає інсолюванню простору дворику та дворових фасадів основної будівлі (рис. 1).

В спеціальній літературі “радянської доби” авторства Г.А. Градова, В.І. Степанова, А.А. Баталова, Н.П. Афанасьєва та ін. стає зрозуміло, що саме школи, їх організація та призначення, можливо, є головним ідеологічним завданням для кожної країни [1],[2],[3],[4]. Важливим також є і те, що сучасний досвід архітекторів Паоло Піва, Вільгельма Гольцбауера, Гюнтера Домініга, Капфгамера-Вега-на-Коссдорффа, Мікаеля Шишковітца, Карли Ковальські і ін. ілюструє, що архітектура навчальних закладів не може формуватися без досягнень в галузі розвитку засобів і передавачів інформації, технічного і технологічного забезпечення освітнього процесу, без урахування досягнень природничих, прикладних, спеціальних і фундаментальних наук. Серед яких питання енергозаощаджування в архіте-

ктурі в цілому є далеко не вичерпаними, динамічно розвиваються в архітектурі шкільних будівель за кордоном, але не досягли апогею, а в Україні ще й досі знаходяться на рівні декларацій. Це підкреслюється в офіційних резолюціях, спеціальних документах та постановах Української академії архітектури (наприклад, в Національному плані дій на 1996–2000 р. і на період до 2010 року), в рішеннях ведучих інституцій в країні КНУБА, НУ “Львівська політехніка”, Київ ЗНДІЕП і ін.

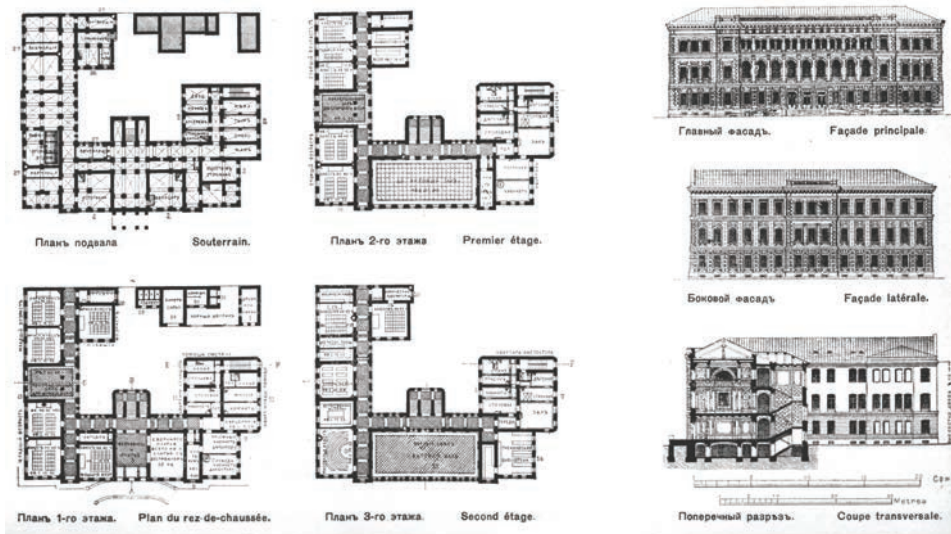

Рис. 1. Плани, фасади і розріз будівлі реального училища в Нижньому Новгороді, арх. К.К. Лигін

Аналіз останніх публікацій та досліджень

Аналізуючи сучасні наукові публікації та дослідження в галузі архітектури навчальних закладів — Л. Ковальського “Проблеми формування нових типів навчально-виховних закладів в умовах радикальних соціально-економічних змін в Україні”, В. Шпаковської “Архитектурная организация среды для учащихся подготовительных классов общеобразовательных школ”, Н. Консулової “Принципы формирования архитектурной среды школьных зданий с учетом ее воспитательного воздействия”, О. Дячок “Принципы формування архітектури шкіл з нетрадиційними методами навчання” [7], [8], [9], [10], можна зробити висновок, що архітектурно-типологічна наука отримала розвиток в напрямках культурологічних аспектів освіти, національних її відмінностей, модернізації планувальних схем, освітніх технологій, побудови простору, функціональної організації, естетичних рішень, розробки інших аспектів.

Але в той же час в нашій національній науці ще не сформувався спеціальний науковий напрямок архітектури шкільних будівель з урахуванням енергозощадження ні в теоретичній науці, ні і в практичному досвіді, як це є в напрямку енергозощадження в житлових будівлях. Ось чому важливою є будь-яка інфор-

мація, що стосується результатів, пропозицій і пошуків в галузі енергозощадження в архітектурі освітніх закладів, інформація, аналіз якої дозволить зробити узагальнення, визначити стан і перспективи розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Ретроспектива архітектурної діяльності доводить, що представників модерної архітектури завжди цікавило питання енергозощадження в архітектурі та в архітектурі навчальних будівель і споруд. В першу чергу це стосується "піонерів" сучасної архітектури. Наприклад, Алвара Аалто, Вальтера Гропіуса, Ле Корбюзьє, радянських архітекторів Г. Градова і В. Степанова.

Алвар Аалто постійно експериментував в архітектурі навчально-виховних будівель і споруд. Серед найкращих його робіт — Університет в Ювеспулі, Політехнічний інститут в Отаніємі, Університетська бібліотека в Орегоні, гуртожиток студентів Массачузетського технологічного інституту в Кембриджі, США, і інші споруди. Чи впливали на рішення цього майстра архітектури в названих будівлях питання енергозощадження? Безперечно. Так, всі зазначені будівлі мають явно виражений раціональний характер, з ухилом до мінімалістичних рішень, з любов'ю до естетики прямого кута, циркульних рішень планів великих аудиторій. Але всі планувальні композиції комплексів вирішені з інтеграцією в природне середовище, як комбінації відкритих, напіввідкритих та закритих просторів. В спорудах завжди використовувались перекриті двори — фойє, ніші, засклені переходи поміж корпусами, аудиторіями і допоміжними спорудами.

При створенні комплексу Баухауз в Дессау інший видатний "піонер" архітектури XX століття Вальтер Гропіус також вирішував питання енергозощадження засобами архітектури. Вся композиція комплексу розвинута довкола внутрішнього двору — рекреації. Навчальні корпуси і майстерні пов'язані в єдину систему переходами (рис. 2).

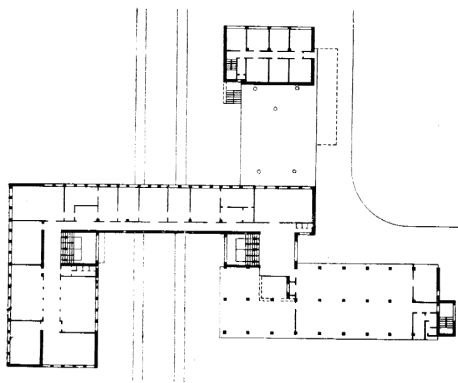

Рис. 2. Комплекс Баухауз в Дессау, арх. В. Гропіус. План

Такі заходи були результатом не тільки пошуку досконалих композиційних або ж функціональних рішень. Безперечно, також і енергозощаджувальних, що підтвердить аналіз проектування і будівництва шкіл в Європі і світі, що буде наведений нижче.

При всій зневазі до питань енергозбереження в навчальних будівлях в добу “розвинутого соціалізму”, все ж і в СРСР ними займалися. Відомі архітектори Г. Градов і В. Степанов при проектуванні радянських шкіл, яке за їх пропозиціями носило надзвичайно уніфікований і затипізований характер, проектуванні, що було жорстко прив’язане до ступеневого обслуговування населення радянських міст, в певній мірі розвивали енергозаощаджування. Наприклад, всі школи колективних домів-мікрорайонів Г. Градова — це комбіновані схеми споруд з пов’язаних поміж собою навчальних корпусів, майстерень, громадських блоків — закритими галереями, естакадами, рекреаціями.

А взагалі увесь досвід шкільного будівництва в світі в XX столітті можна рахувати також і пошуком архітектурних засобів енергозаощаджування.

Наприклад, до таких пошуків можна віднести комплекс школи, спроектованої архітектором Молсом з Франції, — комбінації закритих і відкритих просторів, що створюють умови значно комфортніші для контингенту учнів, ніж в інших спорудах. Також цікавими були пропозиції архітектора Ж. Пруве, школа якого — класи, рекреації, комунікації, вхідна група розмістилася під єдиним дахом — конструкцією у вигляді консольної рами (рис. 3).

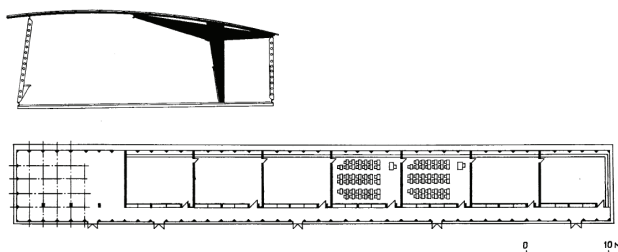

Рис. 3. Розріз і план школи, арх. Ж. Пруве, Франція

Близьке до цього рішення використав при будівництві школи в Лос-Анджелесі в 1926 році архітектор С. Нейтра. Весь простір будівлі у вигляді системи крупних анфіладних приміщень-класів із виходом у класні подвір'я також був запроєктований під одним дахом. Цікавою є пропозиція “зальної школи” в м. Солна архітекторів Н. Теша та Л. Гіртца зі Швеції, композиція якої запроєктована по периметру прямокутного центрального залу — двору (рис. 4).

Також з міркувань енергозаощаджування в Осло, Норвегія, комплекс університету, спроектованого архітекторами Ф. Брюнном, І. Еллефсенем і С. Педерсенем в 1926–1937 роках, і особливо будівлі факультетів, вирішені у вигляді прямокутних блоків з подвір'ям у кожному (рис. 5). Або ж абсолютно інше рішення. Школа Мункегорд в Данії, що була збудована архітектором А. Якобсенем в 1956 році і вирішена як система прямокутних дворів поміж класами і лабораторіями з верхнім світлом. Двори — рекреації були запроєктовані з урахуванням провітрювання, а не продування. В Данії архітектором К. Фіскером була збудована школа у вигляді системи павільйонів, перекритих одно- і двоскатними дахами, найбільший з яких перекривав центральне подвір'я — фойє прямокутної форми (рис. 6).

Рис. 4. “Зальна школа” арх. Н. Теша та Л. Гіртца, м. Солна, Швеція

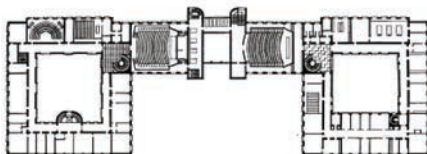

Рис. 5. План, загальний вигляд комплексу університету в Осло, Норвегія, арх. Ф. Брюнн, І. Еллефсен і С. Петерсен.

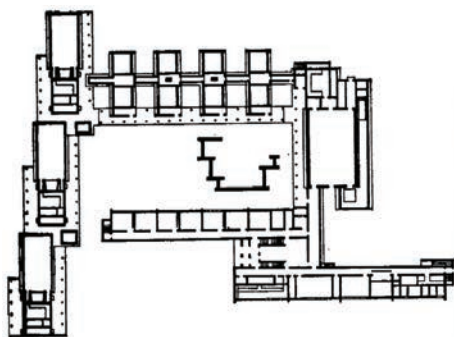

Рис. 6. План, загальний вигляд школи, арх. К. Фіскер, Данія.

Працювали в XX столітті над питаннями енергозаощаджування архітектори А. ван Ейк, В.М. Дудок в Нідерландах; Р. Кюенці, Е. Гізель, Г. Баур в Швейцарії; Й. Гончар в Чехії, Ел. Саарінен, Р. Нейтра в США; Томпсон, Бервік, Пратт, Файрфелд, Дюбуа з Канади і багато інших.

Серед таких робіт можна сміливо назвати школи в Хілверсумі в Голландії, які довгий час вважалися зразковими: вони мали однобічні рекреаційні коридори, лабораторії, спортивні зали, що розташовувались з врахуванням орієнтації за сторонами світу; на вимогу Комітету естетики архітектор В.М. Дудок в екстер'єри

вніс традиційні архітектурні елементи, які до того ж забезпечили зменшення тепловтрат в будівлях (рис. 7).

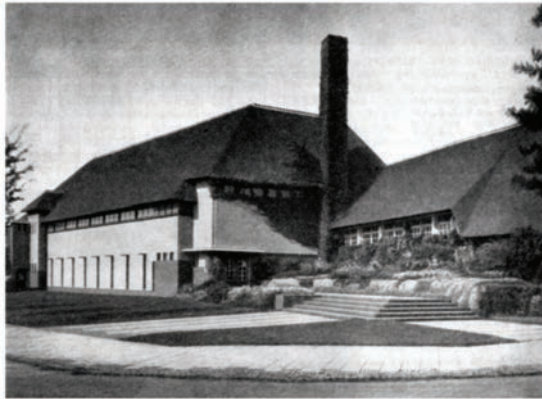

Рис. 7. Школа в Хілверсумі, Голландія, арх. В.М. Дудок. Загальний вигляд

Початкова школа (арх. Р. Кюенці) в швейцарському місті Альбіс — павільйонного типу, концепція якої складається з компактних будівель під скатними дахами, розташованих довкола дворику. Мінімум площ північних фасадів контрастує з вільним рішенням блоків південної частини. Крім того, комплекс розташований на рельєфі з вмілим використанням його орієнтації на південь (рис. 8).

Цілий ряд новаторських рішень застосовані арх. Йозефом Гончаром при будівництві шкільного ансамблю в Градце Карлове в Комплексі французьких шкіл в Чехії, зокрема, диференціація приміщень, намагання створити компактно-павільйонну систему учбових комплексів з комунікаціями — галереями (рис. 9).

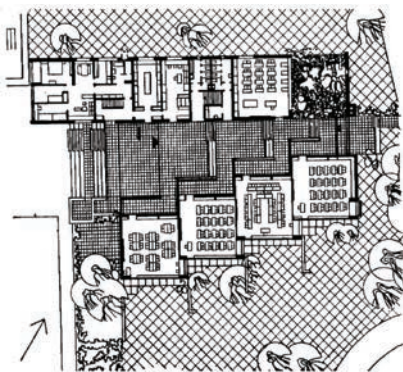

Рис. 8. Початкова школа м. Альбіс, Швейцарія, арх. Р. Кюенці.
План, загальний вигляд

В центральній технічній школі в Торонто (арх. Файрфелд, Дюбуа) за допомогою різних архітектурних засобів спроектовані рельєфні ярусні фасади та зовнішнє горизонтальне розчленування будівлі, і, в той самий час, сформовані оптимальні енергоефективні інтер'єрні простори (рис. 10).

Рис. 9. Загальний вигляд шкільного ансамблю в Градце Карлове, арх. Йозеф Гончар

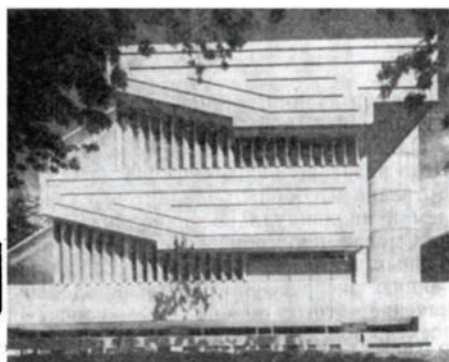
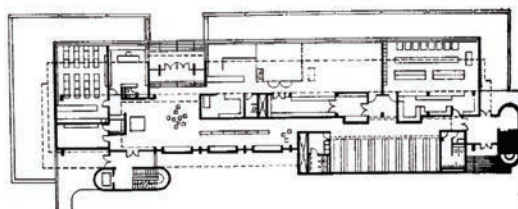

Рис. 10. Технічна школа в Торонто, арх. Файрфелд, Дюбуа.
План. Боковий фасад

Прикладом вирішення питань енергозбереження засобами архітектури можна визнати будівлю початкової школи в Нью-Йорку архітектора Кліфорда Пірсона з дуже раціональним вирішенням містобудівної та архітектурної, зокрема об'ємно-планувальної в контексті енергозаощадження, задач, що супутні проектуванню будівлі на обмеженій міській території та зі специфічними функціональними вимогами. Компактна будівля розмірами 42 x 24 м (8,000 sq ft) має дуже скромний північно-східний вуличний фасад в два поверхи з мінімальною площею стін та оптимальною кількістю глухих вікон спортзалу і приміщень цокольного поверху (рис. 11). Наголос зроблено на вхідний вузол, закритий з півночі виступаючою частиною будинку. Підйом даху тамбуру зі склопакетів і металу зорієнтовано на схід, чим забезпечено максимальне освітлення внутрішніх вхідних сходів і мінімальні тепловтрати. Злам даху з вікнами в ньому південно-західної орієнтації забезпечують природне освітлення протягом всього дня. Південно-західний фасад в три поверхи вихо-

дить на ігровий і тенісний майданчик. Ці майданчики формують пришкільне подвір'я, закрите зі сторони вулиці самою будівлею, крім того, їх відмітку понижено, чим була забезпечена його захищеність від панівних зимових вітрів [11].

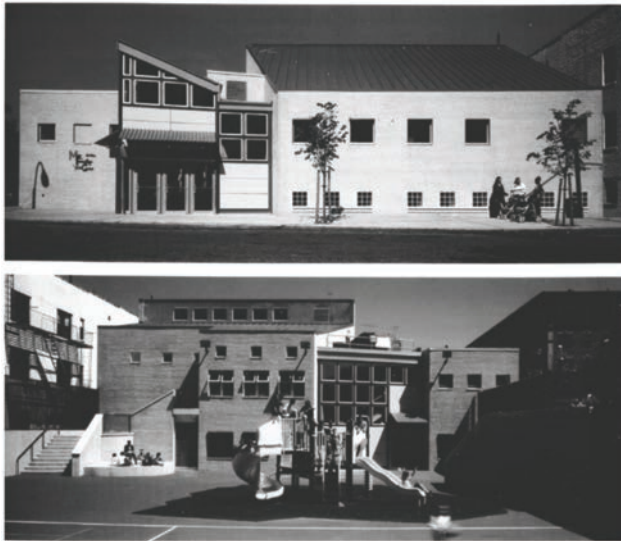

Рис. 11. Будівля початкової школи в Нью-Йорку архітектора Кліфорда Пірсона

Серед найоригінальніших робіт можна назвати комплекс нових будівель Королівського коледжу в Оксфорді, що запроєктований і збудований Джеймсом Стірлінгом біля річки Cherwell. При будівництві довкола комплексу збережені луки та дерева, які склали основу благоустрою. Будівлі розташовані “підковою”, формуючи двір, відкритий до старовинних будівель коледжу, який і був задуманий схожим на традиційні чотирикутні двори навчальних закладів з кам’яним мощенням та газонами, до того ж, з кав’ярнею для студентів у вигляді подіуму — ці поверхні утворюють цілий ряд теплоаккумулятивних елементів, що нівелюють денні і нічні температури (рис. 12).

Захищеність двору новими корпусами з північної і частково північно-східної та північно-західної сторін від зимових вітрів та впливу ріки пом’якшує його мікроклімат. Все це пояснює, чому фасади корпусів вдовж периметру двору — південно-східної, південної, південно-західної орієнтації — сміливо вирішені похиленими скляними панелями з конструкціями сонцезахисту — жалюзі. Такий ухил надає змогу тепловому повітрю внутрішнього двору підніматися і перетікати вверх плавною похилою площиною внутрішніх фасадів.

Площі поверхів по висоті не змінюються, та з кожним поверхом відбувається зміщення повздовжніх осей чотирьох поверхів корпусу уступами в зовнішньому напрямку на похилі опори. Недарма цю будівлю порівнювали з квіткою, що відкрита південному сонцю та закрита пелюстками з півночі. Що стосується планів, то вони вирішені строго згідно розподілу на температурні зони. Автор проекту наголошував, що набір приміщень для двох сторін будівлі різний, з одного — кімнати для навчання, класні та лекційні аудиторії, а з другого — сходи, коридо-

ри, санвузли та інші приміщення, вимоги до внутрішнього мікроклімату (значення температури, повітрообміну та вологості, освітленості, рівня шуму) яких є значно нижчими. Фасади оздоблені матеріалом, що імітує червону цеглу, щоб витримати зв'язок трьох різних в часі серій будівель Королівського коледжу, та мають сучасне вирішення теплозахисту [12].

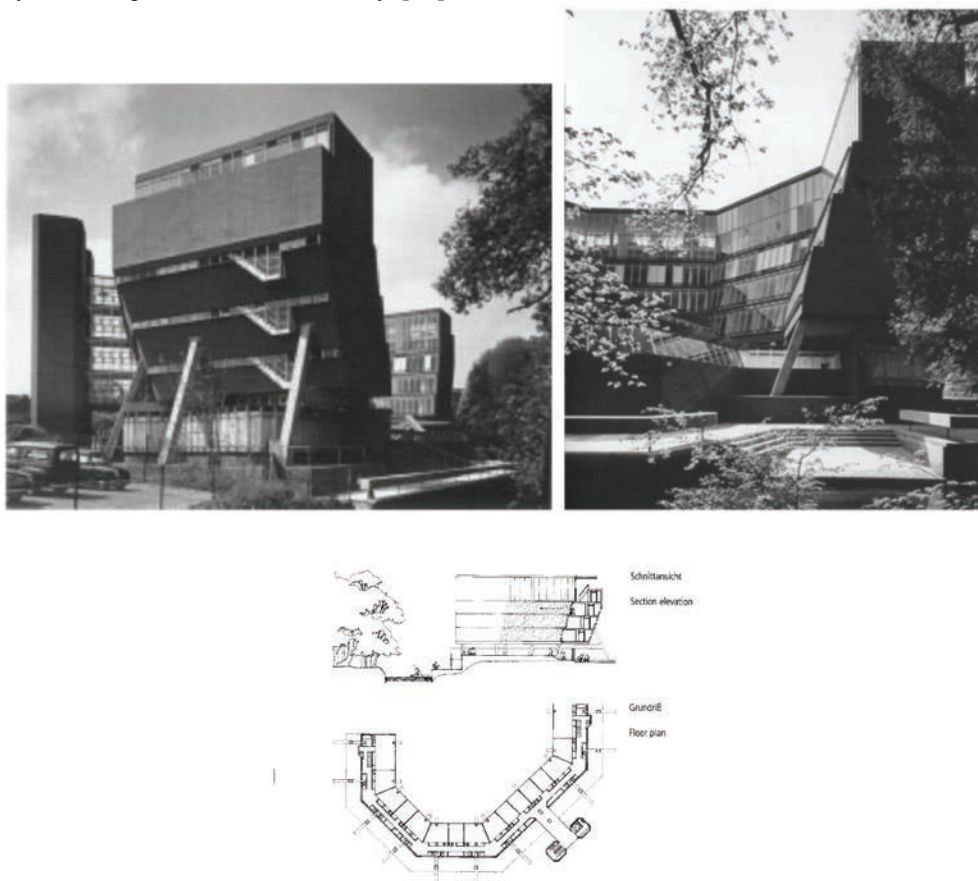

Рис. 12. Комплекс нових будівель Королівського коледжу в Оксфорді, арх. Дж. Стірлінг. Вигляд комплексу ззовні. Фрагмент внутрішнього двору. Розріз. План

Проблеми заощадження енергії в будівлях шкіл, проектуванні та будівництві освітніх установ, що відповідають сучасним вимогам, на початку XXI століття намагаються вирішити в країнах пострадянського простору. Вдалою спробою такого вирішення можна назвати будівлю загальноосвітньої школи №354 в Москві, яка спроектована колективом під керівництвом К.С. Шехояна. Крім застосування ефективних теплоізолюючих матеріалів стін, потрійних склопакетів у віконних прорізах та інших енергозаощаджувальних архітектурно-конструктивних рішень, застосовані планувальні прийоми, такі, як підковоподібне планування самої будівлі, введення в планувальну структуру зимового саду (рис. 13), як рекреаційно-комунікативної та вхідної компоненти.

Рис. 13. Загальноосвітня школа №354 в Москві, арх. К.С. Шехоян.
Вигляд з двору. Майбутній зимовий сад

Знайшло відображення питання енергозаощаджування в пошуковому, експериментальному та навчальному проектуванні. Наприклад, за кордоном, в Технічному університеті м. Відня, в навчальних проектах “Майбутнє Баухаузу”, де студенти досягали енергозаощаджування різними шляхами — створенням багатофункціональних закритих та напівзакритих подвір’їв; розміщенням блоків класів, аудиторій, майстерень в єдиному просторі, перекритому спільним дахом; створенням єдиних просторів рекреацій з функцією комунікацій, фойє, перекритих ліхтарями і без них; використанням горизонтальних і вертикальних комунікацій на фотоелементах і ін.

Оригінальні ідеї енергозаощаджування архітектурними засобами є також в доробку ІАРХ НУ “Львівська політехніка”. Роботи, виконані під керівництвом проф. В. Проскуракова, доцентів Н. Консулової та М. Яціва, викладачів Р. Стоцько, І. Пестрія, Б. Михайлюк, Л. Шулдан, Р. Рудика, Р. Кубая, В. Якубовського, не обмежуються утепленням стін, дахів, вікон, а спираються на пошук оптимальних форм дахів, ефективних рішень відкритості та закритості рекреаційних та комунікаційних просторів, раціональної просторової організації шкільних будівель; на середовищний підхід, застосування архітектурних деталей, оздоб, пофарбувань. Такі підходи знайшли місце в проектах “Розбудова академічної гімназії”; “Реконструкція будинку по вул. Морозенка у Львові під Школу мистецтв”; “Реконструкція факультету міжнародних відносин НУ ім. І. Франка по вул. Січових Стрільців, №19 у м. Львові”; “Реновація школи в с. Волосянка Львівської обл.”; “Проект архітектурної організації просторів будинку монахів студійського уставу центру Вищої Богословської Освіти і Формациї у Львові по вул. Хуторівка” і в інших.

Головні висновки і пропозиції

– Енергозаощаджування в архітектурі громадських будівель і споруд в шкільному будівництві має глибокі історичні корені, які знайшли відображення в пошуках активної архітектурної думки кінця XX — початку XXI століття.

– В національних зобов’язаннях щодо забезпечення економії паливно-енергетичних ресурсів слід, окрім розробки ефективних моделей міст, оптимізації систем транспорту, використання нетрадиційних джерел енергії, впровадження в будівництво громадських — навчальних будівель ефективних теплоізоляційних ма-

теріалів в складі огорожувальних конструкцій та вдосконалення інженерних систем, вводити пошук ефективних формальних архітектурних, просторових, планувальних рішень і рішень дизайну архітектурного середовища.

– Вирішення питань теплозахисту деяких будівель можна розв’язати ще на етапі містобудівельного проектування створенням локального мікрокліматичного територіального захисту. В планувальній структурі будівель шкіл дуже важливо строго дотримуватись розподілу приміщень за вимогами до їх внутрішньої температури, або груп приміщень за температурними зонами.

– Перед тим, як розпочинати активне проектування і будівництво, слід узагальнити світовий досвід, визначити основні напрямки ведення наукових досліджень і експериментів.

– Виконавши всі названі заходи, можна буде сподіватися на зменшення розходу палива в громадських будівлях на опалення і гаряче водопостачання (тепер це становить 75% витратної частини енергоносіїв).

ЛІТЕРАТУРА

1. Градов Г.А. Город и быт — Москва: Изд-во литературы по строительству, 1968. — 251с.
2. Гусаков В.Н., Муляр Л.Х., Нечаева Т.С., Присяжнюк В.Ф. и др. Устойчивое развитие населенных пунктов и обеспечение населения жильем / Национальный доклад ко второй всемирной конференции ООН по населенным пунктам — Київ.: Ковчег 95, 1996. — 75 с.
3. Афанасьев Н.П. Структуры школьных зданий с обучающей техникой. — Москва: ЦНИИЭП учебных зданий, 1974. — 40 с.
4. Степанов В.И., Баталов А.А., Дворкина Е.Б. и др. Методика проектирования зданий общеобразовательных школ с выделенными блоками помещений для учащихся и населения. — Москва: ЦНИИЭП учебных зданий, 1984. — 81 с.
5. Барановский Г.В. Общественные здания. (А-В-С-D)//Архитектурная энциклопедия второй половины XIX века. — С.-Петербург, 1908. — Т. 2(А-В)-(С-D).
6. Всеобщая история архитектуры в 12 томах / Ред. кол.: Н.В. Баранов, А.В. Бунин, В.Е. Быков,...Ю.С.Яралов. Изд. лит-ры по стр-ву, Москва, 1973. — Т.11. — 887с.
7. Ковальський Л.М. Проблеми формування нових типів навчально-виховних закладів в умовах радикальних соціально-економічних змін в Україні //Праці н.-т. конф. "Проектування нових типів навчальних закладів". — Тернопіль: АБНПВ Корпорація "Терно-КОРС", 1997. — С. 15-23.
8. Шпаковская В.Т. Архитектурная организация среды для учащихся подготовительных классов общеобразовательных школ. Автореф.дис... канд. арх.: 10.00.02/ Киев. инж.-строит. ин-т — К., 1984. — 30 с.
9. Консулова Н.А. Принципы формирования архитектурной среды школьных зданий с учетом ее воспитательного воздействия,. Дис. канд. арх.: 18.00.02. — К., 1987. — 185 с.
10. Дячок О.М. Принципы формирования архитектуры шкіл з нетрадиційними методами навчання. Дис... канд. арх.: 18.00.02. — К., 1999. — 192 с.
11. Mary Mitchell Family and Youth Center Bronx, New York. By Clifford Pearson // Architectural Record. A publication of the MCGRAW — Hill companies. — Vol. 12/1997 P.70-71.
12. Robert Maxwell. James Stirling, Michael Wilford. Basel, Berlin, Boston: Birkhauser, 1998. — P. 207, p.46-48.

В. В. Куцевич

ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПЕРСПЕКТИВНЫХ ТИПОВ ТЕАТРОВ МАЛОЙ ВМЕСТИМОСТИ

Театры малой вместимости — явление исторически сложившееся, корни которого уходят во времена формирования театрального искусства эпохи Возрождения и поиска соответствующего ему архитектурного пространства. Театры-студии и малые сцены театров получили широкое распространение в годы становления советского театрального искусства. С их деятельностью связаны имена крупнейших режиссеров — К.С. Станиславского, В.Э. Мейерхольда, Е.Б. Вахтангова, Л. Курбаса и др.

Именно в студийных залах рождались новые театральные коллективы — театр “Березиль” в г. Харькове, театры им. Е. Вахтангова, “Современник”, драмы и комедии на Таганке в Москве.

В последнее десятилетие повысился интерес к постановкам спектаклей в специально оборудованных залах театров малой вместимости [1, 2, 3, 4].

В отечественной и особенно в зарубежной практике многие театральные здания проектируются и строятся с двумя залами: большим и малым. Однако одним из распространенных приемов создания малых залов в существующих в театрах является приспособление для этих целей репетиционных помещений. При этом нарушается функциональная структура зданий, а помещения-залы не в полной мере соответствуют своему назначению. В то же время театры малой вместимости (далее ТМВ) как самостоятельные объекты в нашей стране пока не строятся, а формируются на базе приспособления и реконструкции исторических зданий.

На основании проведенного анализа отечественного и зарубежного опыта проектирования, строительства и эксплуатации театров малой вместимости их можно классифицировать по различным признакам: по функциональному назначению; архитектурной и сценографической организации; особенностям градостроительного расположения. Так, по функциональному назначению можно выделить два основных вида театров — малые сцены театров (камерные) и театры-студии (студийные-экспериментальные). Малые сцены театров (далее МСТ) предназначены для постановок пьес, требующих ограниченного пространства сцены и зала. Театры-студии (далее ТС) способствуют поиску и развитию новых приемов и средств сценической выразительности спектаклей, а также повышению профессионального уровня молодых артистов театра.

В сценографической организации этих театров используются, как правило, исторически сложившиеся типы сцен — глубинная, трехсторонняя и сцена-арена.

Театральный бум в Украине, в конце XX и в начале XXI веков, привел к возникновению многочисленных театров-студий, которые сформировали труппы, не имея материально-технической базы (помещений), и первое время были хаотично размещены в городской структуре в приспособленных помещениях. Со временем многие из них просто прекратили свое существование, а остальные теа-

тры перебрались в центральные части города на участки с удобным транспортным обслуживанием.

Анализ градостроительных, функциональных и технологических условий формирования театров-студий, малых сцен театров в крупных и крупнейших городах Украины, проведенный автором, выявил, что при повышении спроса на эти учреждения наблюдается дефицит удобных участков для их расположения в центрах городов.

В то же время следует отметить, что памятники архитектуры и исторические здания создают уникальные условия для приспособления их под ТМВ. Морально устаревшие жилые дома, различные общественные здания и даже промышленные сооружения могут быть использованы с применением средств реновации [5, 6].

Обобщение опыта практики проектирования, строительства и эксплуатации ТМВ позволило их подразделить по вместимости и дать предложения по ориентировочным составам и параметрам помещений:

- тип I — ТМВ со зрительным залом 50-150 мест;
- тип II — ТМВ со зрительным залом 150-300 мест;
- тип III — ТМВ со зрительным залом 300-500 мест.

Для всех типов ТМВ рекомендуется набор помещений, который должен составлять: вестибюль, гардероб, санузлы, фойе, зрительный зал, соответствующий вместимости театра, а также группы вспомогательных и административных помещений. В ТМВ с большей комфортностью желательно дополнительно предусматривать помещения гостиных, буфетов, выставочных залов. Возможно объединение в едином пространстве этих помещений и фойе.

Для ТМВ типа I предлагаются следующие функционально-технологические характеристики: сцена-эстрада с небольшим подиумом (беспортальная или с небольшим порталом), со штанкетными площадками; набор артистических от 2-4 помещений не менее 15,0 м²; с карманом сцены, равным по площади сцене, высотой сцены не менее 4,8 м. Мастерские, склады и администрация могут располагаться в одном здании с зрительным залом или в отдельно стоящих помещениях зрительского комплекса.

ТМВ типа II характеризуется глубинной сценой или сценой-эстрадой, оборудованной штанкетными, с расположением мест и сцены незафиксированными, при этом штанкетные площадки должны располагаться по площади зала, а осветительные мостики по всему периметру зала; планшет сцены может быть приспособлен для установки накладного круга. Пол в зале при фиксированной сцене может быть решен амфитеатром (в одну сторону или к центру) или без него при незафиксированной сцене.

ТМВ типа III — определяется глубинной сценой, с полной или частичной трансформацией, с подвижным планшетом сцены и наличием светопроекционного комплекса, звукоаппаратной и т.д., с организацией нескольких артурборных и мастерских. Зрительный зал должен быть организован с уклоном пола. В состав зрительского комплекса желательно ввести буфет (бар), гостиную и выставочный зал.

Особым видом зданий для ТС могут быть театральные кафе, в которых должны совмещаться одновременно функции кафе и шоу-театра. Для создания таких учреждений могут быть использованы кафе с ограниченным ассортиментом пи-

тания и минимальным набором подсобных помещений (кафе-кондитерские, фуд-корт, фаст-фуд).

Для привнесения театральной функции в кафе необходимо оборудование эстрады, глубиной не менее 6 м, с карманом для хранения декораций (высота этих помещений не менее 4,8 м), артистических комнат параметрами не менее 2х15,0 м, кладовых бутафории, костюмов, не менее 2х15 м², комнаты режиссера 10-12 м², а также свето- и звукоаппаратных не менее 10 м².

Для организации архитектурно-типологического пространства театров малой вместимости предлагается применение принципов гибкой планировки, одним из которых является механизация сценических процессов [7, 8]. Среди средств сценической механизации следует выделить: создание автоматизированных систем программного управления; создание механизмов и систем трансформации “малых залов” и экспериментальных игровых площадок.

При применении в малых залах средств трансформации следует ориентироваться на ручные способы. К наиболее распространенным средствам трансформации малых залов относятся переносные стулья и элементы сцены, телескопически складывающиеся трибуны-блитчеры, простейшие поворотные устройства, подвесные секции со зрительскими местами, разделительные экраны и перегородки. В качестве дополнительных средств применяются подъемно-опускные площадки, меняющие рельеф пола зала, кран-балки, подъемники и средства малой механизации, с помощью которых осуществляются перестановки в зале.

Переносные стулья и кресла рекомендуется применять в зрительных залах до 250 мест, где продолжительность и трудоемкость работ ограничивает их применение вместимостью. Применение подвижных секций, разделительных экранов и перегородок возможно при всех вместимостях зала. Блитчеры рекомендуется применять в залах вместимостью свыше 200 зрителей, а поворотные устройства — в залах свыше 300 зрителей.

В качестве примера комплексной механизации малого зала можно привести экспериментальный проект, разработанный московским институтом “Гипротейтр” [8, 9]. В этом проекте малый зал представляет собой объем с тремя рабочими уровнями. На первом уровне располагаются игровая площадка, зрительские места и первая галерея по периметру зала, которая может использоваться как для размещения зрительских мест, так и в качестве технического участка, в зависимости от того, какой тип игрового пространства используется в данной постановке. На втором уровне организована вторая галерея с возможностью использования её для размещения зрителей или игрового пространства. Здесь же размещаются акустические блоки, перемещающиеся по монорельсу с возможностью акустической настройки зала. Галерея второго уровня оборудована подъемным мостиком, расположенным у прохода из склада в зал. На третьем уровне размещено переносное оборудование: индивидуальные декорационные подъемы (лебедки, блоктросовая система с поворотными блоками); оборудование для освещения зала, игрового пространства и создания световых эффектов. Оснащение этого уровня переносное и может быть установлено в любом необходимом месте.

Перекрытия малых залов ограничивают перемещение декорационных конструкций по вертикали относительно поверхности игровой площадки. Достичь

определенного эффекта в данном положении можно благодаря применению двухметровых станков, с помощью которых организуются проемы в подиуме в любом месте. Зрительская зона формируется из передвижных блок-трибун, станков театральных и, при необходимости, индивидуальных подмостей для уменьшения перепада поверхностей ступенек.

Блок-трибуна состоит из театрального станка и индивидуально установленных на нем съемных кресел. Поодиночная установка кресел позволяет организовать проходы в любом месте без дополнительных технических средств. Зрительские места могут быть выполнены и как съемные, целым блоком (складывающейся скамьей) из четырех мест.

В проекте предусмотрен собственно зал, ограниченный передвижными стенами, которые определяют его размеры в плане. Передвижные стены выполнены из поворотно-передвижных кулис, у которых обе поверхности — лицевые, что дает возможность создавать различный объемно-пространственный облик зала. Конструкция кулис позволяет оперативно менять оформление кулис по требованию режиссера. Поворотно-передвижная кулиса представляет собой “дверь”, вращающуюся вокруг вертикальной штанги, имеющей в верхней части каретку для перемещения по направляющим верхней дороги и в нижней части — колесную опору для перемещения по пазу нижней дороги. Вторая нижняя опора с колесом “рояльного” типа закреплена на каркасе кулисы. Каретки кулис размещены в шахматном порядке, что обеспечивает минимальные габариты пакета сдвинутых кулис.

Рассмотренное оборудование малого зала позволяет адаптировать спектакли для выезда на гастроли в населенные пункты, имеющие с небольшие зрительные залы, и без необходимого изготовления выездного варианта сценического оформления спектаклей.

Театры малой вместимости — развивающийся тип учреждений культуры, отвечающий определенным жанрам и задачам театрального искусства. Целесообразность их создания определяется социальными предпосылками, необходимостью удовлетворения широких культурных запросов населения, всем ходом развития драматургии, сценографии и архитектуры театра.

ЛИТЕРАТУРА

1. Современное театральное здание. Пособие по проектированию / Под ред. В.М. Виноградова, В.Д. Красильникова, Л.Д. Чумакова. — М.: Стройиздат. 1986. — С. 22-29.
2. Гнедовский С.В. Город и малая сцена // Строительство и архитектура Москвы. — 1981. — № 10. — С. 14-15.
3. Fischer D. Babkove divadlo // Projekt. — 1990. — № 3. — S. 17.
4. Куцевич В.В. Новітня архітектура Парижа // Архітектура України. — 1991. — № 6. — С. 52,53.
5. Куцевич В.В. Пам'ятка — середовище — сучасне використання // Будівництво України. — 1994. — № 5. — С. 19-22.
6. Куцевич В.В. Реновація історичного середовища // Архітектура. Наукові дослідження. Проектування. Будівництво: Зб. наук. праць / КиївЗНДІЕП. — 1996. — С. 81-83.

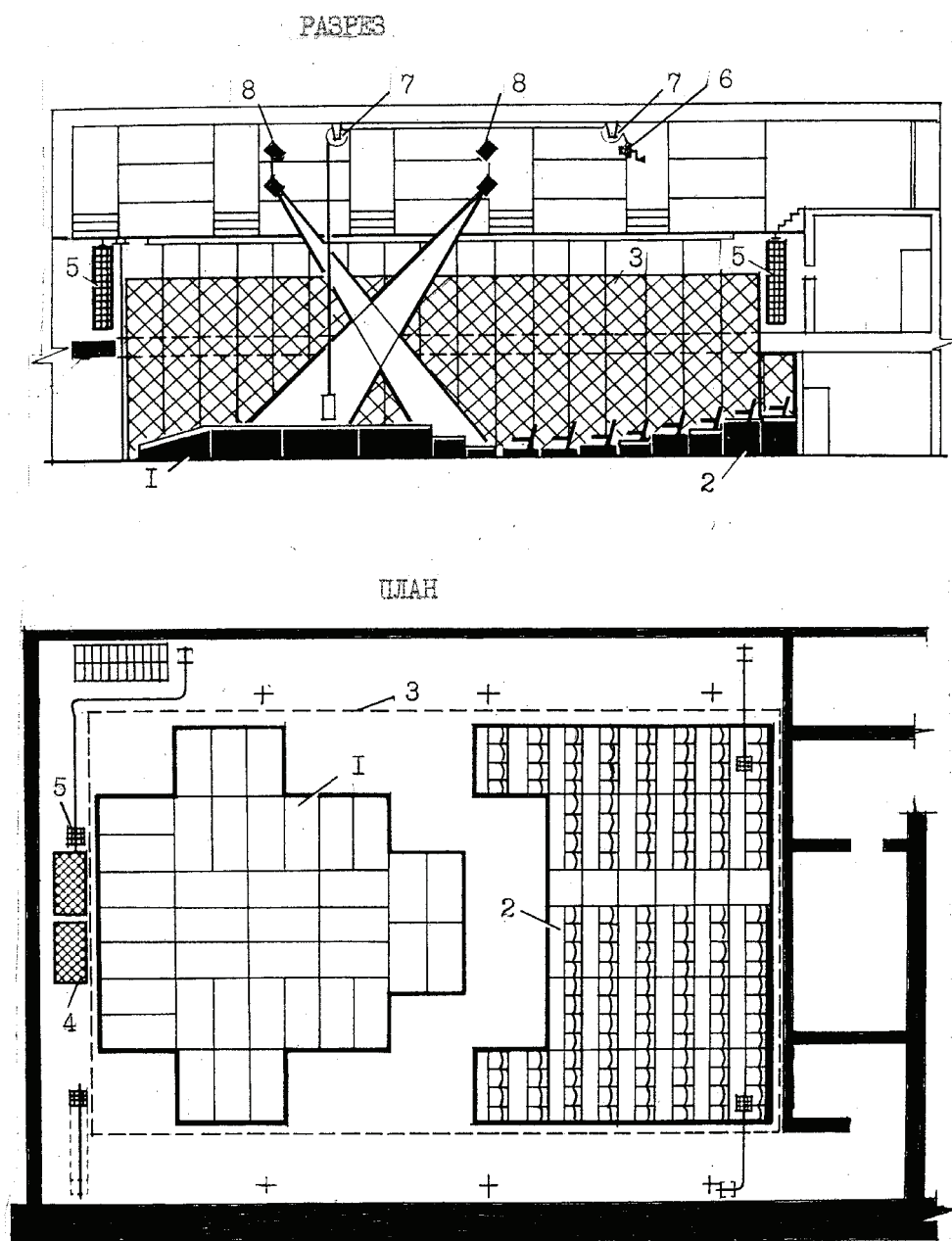

Рис. 1. Предложение по размещению оборудования комплексной механизации малых зрительных залов. 1 — станок трансформируемый театральный. 2 — передвижная зрительская блок-трибуна. 3 — поворотно-передвижная кулиса. 4 — подъемный мостик. 5 — акустический блок. 6 — лебедка с ручным приводом. 7 — блок с узлом крепления. 8 — приспособление для крепления осветительной аппаратуры

7. Абызов В.А., Куцевич В.В. Архитектура общественных зданий с гибкой планировкой. — К.: Будівельник, 1990. — С. 37, 38.
8. Куцевич В.В. Гибкая планировка культурно-досуговых учреждений // Планировка и застройка сел Украинской ССР. Респ. межвед. сб. — К.: Урожай. — 1991. — Вып. 14. — С. 59-64.
9. Еремин В.А., Виноградова И.В. Тенденции и перспективы технологического оборудования для малых залов: Экспресс-информация / Серия: Материально-техническое оснащение учреждений культуры. — М., 1985. — Вып. 9. — С. 1-7.

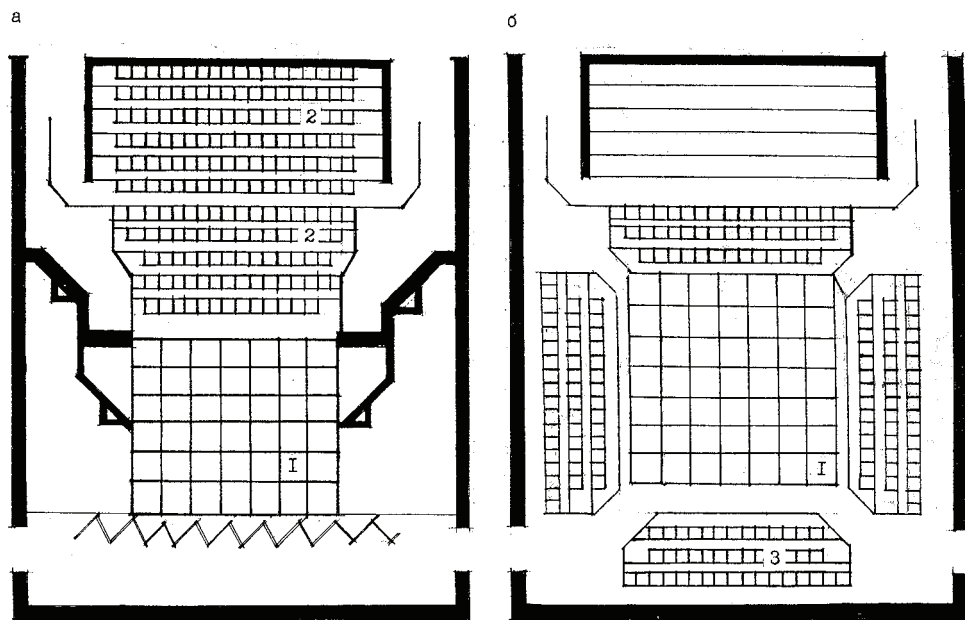

Рис. 2. Предложение по возможной трансформации малого зрительного зала на 250 мест.

А — вариант трансформации с глубинной сценой. Б — вариант трансформации с выносной сценой. 1 — игровая площадка. 2 — стационарные зрительские места. 3 — места, устанавливаемые при организации сцены-арены.

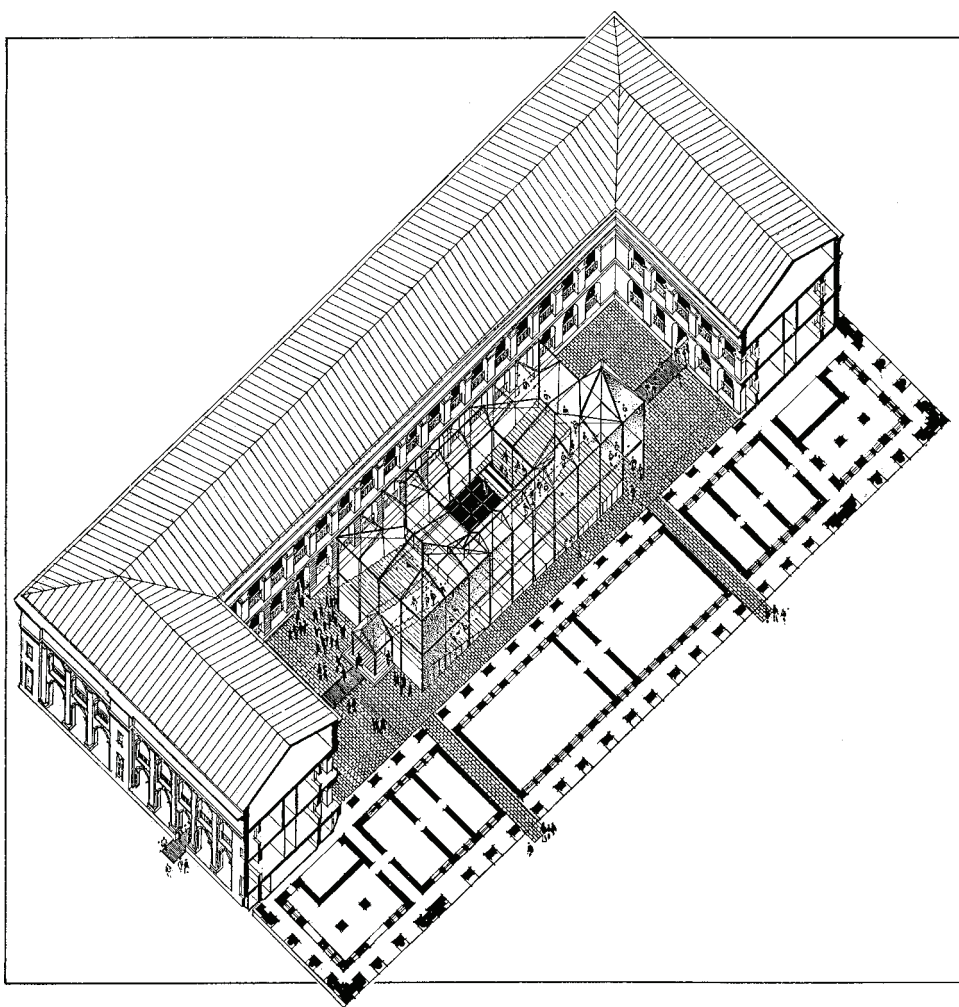

Рис. 3. Проект организации мобильного театра малой вместимости в дворовом пространстве Гостиного двора на Конtrakтовой площади в Киеве. Архит. В.В. Куцевич, А.В. Мороз, Л.С. Кабакова

К. У. Рашковский

ЗДАНИЯ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ОДЕССЫ (XIX — XX вв.)

Условия формирования сети учебных заведений в Одессе были обычными. “Одесса не имела младенчества” — так образно охарактеризовал развитие города известный историк 1-й половины 19-го в. А.А. Скальковский. По статистическим данным, к концу 19-го в. из пяти частей населения четыре были переселенцами и только одна пятая часть — местные уроженцы. Многонациональное население города определило соответствующий состав учебных заведений. В Одессе начальное образование можно было получить на русском, украинском, еврейском, немецком, греческом, польском, болгарском, караимском языках.

В планировочной структуре города четко определены зоны учебных заведений с учетом их особенностей. Зона высших учебных заведений была ограничена улицами Херсонской и Софиевской. Там расположились факультеты университета, комплекс учебных корпусов и клиник медицинского института. К этой зоне примыкают коммерческое училище Файга, рисовальная школа, городская Публичная библиотека, бактериологическая станция, скорая помощь, клиники и больницы, здание русского технического общества со школой десятников, коммерческое училище на Преображенской улице. В советский период эти градостроительные принципы получили дальнейшее развитие — был построен технологический институт пищевой и холодильной промышленности и другие высшие и средние учебные заведения.

Иное зонирование положено в основу размещения учебных заведений низшего ранга: ремесленных, начальных, гимназий и др. Они как бы опоясывают Старопортофранковскую улицу. На пересечениях Старопортофранковской с Торговой, Тираспольской, Успенской улицами располагались более крупные из них: 2-я женская гимназия, институт благородных девиц, 2-я и 3-я мужские гимназии и др. Остальные учебные заведения равномерно располагались между ними, некоторые находились в черте жилой застройки различных частей города.

Такое расположение учебных заведений обеспечивало для широких слоёв населения равномерную удалённость их от центральных и периферийных частей города и удобную транспортную связь.

Необходимо отметить весьма правильный выбор участков и их застройку по условиям ориентации классных помещений. Наиболее протяжённый участок Старопортофранковской улицы между Херсонской и Новорыбной (около 5 км) застроен с западной стороны улицы так, что окна классов ориентированы на восток и юго-восток. В большинстве случаев они представляют собой в плане П-образные здания с устройством главного входа со стороны улицы. Внутренние дворы служили для отдыха детей во время перемен и для хозяйственных целей. Участки учебных заведений, как правило, ограждались каменными или металлическими заборами. Рисунки решёток, оград и столбов выполнялись с большим вкусом,

некоторые из них представляют собой высокохудожественные работы (ограда института благородных девиц, ограда и ворота основных корпусов университета и т.д.). рисунок оград включал архитектурные мотивы фасадов, декоративные элементы, отражающие тему и профиль учебного заведения.

Старейшим высшим учебным заведением в Одессе был Ришельевский лицей, который был открыт 7 мая 1818 г. в составе гимназии, педагогического института и пансионата. Он находился на ул. Дерибасовской, № 16. Здание было приспособлено для лицея в 1819 г. арх. Ф. Шалем.

В 1857 г. по проекту арх. А. Шалина для лицея было построено новое здание на ул. Дворянской, №1. После многолетней переписки и, во многом, благодаря активной деятельности выдающегося учёного, хирурга и педагога Н. И. Пирогова, бывшего попечителем Одесского учебного округа, в 1865 г. был организован Новороссийский университет.

Ришельевская гимназия после отделения от лицея перешла в дом Стембок-Фермора (на углу Садовой и Торговой), это одно из старейших зданий города, предназначенное вначале для хлебных магазинов (складов).

Новороссийский университет расположился в трёхэтажном здании на Дворянской улице, №2. Первый и второй этажи заняты аудиториями, лабораториями и кабинетами. Высота первых двух этажей — 5,5 м, третий этаж высотой 3,5 м отведен для служебных помещений и связан со вторым этажом служебными лестницами, размещенными в торцах здания.

При главном входе в здание находится просторный вестибюль с парадной трёхмаршевой мраморной лестницей, связывающей первые два этажа. Здание университета коридорного типа, причём, коридор шириною 1,6 м смещён с оси корпуса так, что аудитории со стороны Дворянской улицы (ориентированные на юго-восточную сторону) шире и длиннее. Помещения, расположенные по другую сторону коридора, — второстепенного назначения. В этом выражено правильное понимание основных принципов инсоляции учебных помещений и умение распланировать крупное здание.

С большим мастерством запроектирована и выполнена центральная лестница в вестибюле. Соотношение ширины центрального нижнего марша и боковых учитывает сложную особенность разделения потоков людей. Ширина нижнего марша 6 м., верхних — 2 м, со стороны стен вдоль маршей сделаны своеобразные ступенчатые цоколи. Марши опираются на систему каменных сводов. Обращает внимание красивый рисунок чугунных перил, переплётвов окон и величественная фигура атланта, поддерживающая земной шар. Расположенная по оси центрального марша, скульптура хорошо просматривается при входе в здание и при движении людей по вестибюлю. Полы вестибюля, площадки лестниц и частично в коридорах выложены из мраморных плит, в аудиториях и в других помещениях — паркетные.

Все этажи, кроме третьего, перекрыты каменными сводами. Решение интерьеров во многом определено конструктивной схемой сводов и всего здания в целом. При общей ширине аудитории около 8 м, центральная их часть перекрыта крестовыми сводами (размерами в плане 6,6 м), опирающимися на чугунные колонны, расположенные в помещениях на расстоянии 1-1,2 м от стены. Участки перекрытий между колоннами и стенами представляют собой цилиндрические сво-

ды. Таким образом, в конструктивном отношении эта система представляет собой вполне надёжную конструкцию; распор центрального большого свода погашается малыми сводами, и лишь незначительные усилия передаются на стены.

Пристенные участки аудиторий используются как проходы и для размещения шкафов, стеллажей и различного вида оборудования. Крестообразные колонны соответствуют членению арок свода и простенков фасадной части и создают своеобразную “гибкую” основу для планировочного решения. Поперечные членения в плане на аудитории и другие помещения осуществлены при помощи перегородок, которые при необходимости могут быть перенесены без нарушения конструктивной основы здания.

Фасады главного здания университета оштукатурены и расчленены по всей высоте рустами. В уровне пола второго этажа по фасаду сделан пояс, разделяющий здание по высоте этажей на две неравные части в хороших пропорциях. Окна первых двух этажей полукруглые с наличниками и подоконными тягами. Рисунок переплётов выполнен с включением мотивов флорентийского стиля.

Окна третьего этажа спаренные, меньшей высоты, равные по ширине окнам нижнего этажа. Здание завершается развитым карнизом классической формы.

Центральная часть здания с главным входом и наружным крыльцом с лестницей несколько выступает из плоскости фасада. В уровне второго этажа на всю ширину этого выступа сделан балкон, а над карнизом расположен высокий парапет, напоминающий своим очертаниями фронтон.

В 1897–1899 гг. в глубине двора по проекту архитектора Н. Толвинского возведён корпус физико-химического факультета, выходящий боковыми фасадами на Херсонскую и Елизаветинскую улицы. Вход в него предусмотрен со стороны просторного, красиво оформленного и озеленённого двора. Главные помещения дворового корпуса также ориентированы на юго-восток, т. е. на наиболее благоприятную сторону. Проходной двор отделён от улицы изящными решётками, рисунок которых выполнен в стиле самих зданий.

Главные аудитории расположены симметрично по отношению к оси главного входа, занимают всю ширину корпуса и примыкают с противоположной стороны к препараторским и рабочим помещениям кафедр физики и химии. В аудиториях амфитеатром расположены места для слушателей с несколькими проходами в уровне второго этажа и наклонными проходами между рядами кресел. Трёхэтажные корпуса со стороны Херсонской и Елизаветинской улиц принадлежат соответственно кафедрам химии и физики, входы в них, кроме главного, предусмотрены также со стороны двора в угловых частях здания.

Заслуживает внимания решение вестибюля, парадной лестницы и площадки-фойе второго этажа. Мраморные ступени и мозаичные, высокого качества площадки лестницы и вестибюлей, массивные балясины и перила лестничных маршей и галерей второго этажа решены оригинально, с большим вкусом. Широкие марши и просторные площадки учитывают требования движения большого потока посетителей двух больших аудиторий. Рисунок мозаичных полов также привлекает изысканностью и стильностью мотивов. В центре расположена круглая многоцветная розетка, по контуру пола выложена рамка из черного цемента с изящной прорисовкой углов и промежуточных участков. Рисунок пола тщатель-

но выполнен и до настоящего времени сохраняет свежесть цвета. Потолок над площадкой — фойе второго этажа представляет собой крестовый свод, расчленённый тягами на панели. Членение свода увязано с профилировкой крестообразных колонн и пилястр. Фасады здания и интерьер решены с применением стилевых мотивов флорентийской школы итальянского Возрождения. Спаренные окна объединены арочной перемычкой со сложной, весьма пластичной обработкой перемычки в штукатурке. В решение фасада включены скульптурные элементы в виде голов кариатид, львиных масок и т. д. При большом количестве декоративных элементов фасад производит впечатление цельной и интересной композиции. Необходимо также отметить высокое качество проработки деталей дымовых труб, слуховых окон, водостоков, решеток и т.п.

К этим зданиям со стороны Елизаветинской улицы примыкают корпуса юридического факультета университета. И наконец, в конце Херсонской улицы, на улице Преображенской, № 26, расположен трехэтажный корпус историко-филологического факультета с библиотекой, построенный также по проекту архитектора Н. Толвинского. В плане он имеет Г-образное очертание, основная часть здания расположена по красной линии улицы, примыкающее к нему крыло выходит в городской сад. Первый этаж трактован в виде цоколя, обработанного крупными рустами, уличный фасад подчеркнут тремя ризалитами, выступающими в центре и по краям здания.

К лучшим образцам градостроительного искусства следует отнести также комплекс учебных, клинических, вспомогательных и хозяйственных зданий медицинского института, построенный по проекту архитектора Н. Толвинского в 1897-1902 гг. Он разместился на участке между ул. Ольгиевской, Херсонской и Валиховским переулком. Сложный рельеф участка с перепадом крайних отметок в пределах 4 м использован остроумно, с устройством подпорных стенок, открытых лестниц, пандусов.

Архитектура фасадов зданий комплекса со стороны улиц и дворов проработана с большим вкусом. Они решены в стиле поздней классики с применением портиков, фронтонов, сандриков и др. элементов. В архитектуру фасадов включены орнаменты и эмблемы медицинской тематики, которые не только формируют образ медицинского учреждения, но и выполняют чисто функциональную роль — указывают назначение здания.

Центральный учебно-лабораторный корпус расположен со стороны Ольгиевской улицы и представляет собой трех-четырёхэтажное здание; падение рельефа в сторону Нарышкинского спуска позволило полуподвальный этаж вывести полностью на уровень надземного этажа. Здание имеет по фасаду центральный (с главным входом) и два боковых ризалита. Между ними расположены обширные озелененные площадки с приямками, позволяющими осветить помещения подвальных этажей.

Вход в здание со стороны Ольгиевской улицы. Короткий мраморный марш в аванвестибюле ведет посетителя на уровень первого этажа, где находится вестибюль и парадная трёхмаршевая мраморная лестница, которая связывает три этажа при помощи обходных галерей. По оси главного входа, за лестницей, расположена большая аудитория, выступающая во двор крупным полуцилиндричес-

ким объёмом. Верхний свет через плафон сводчатого покрытия проникает в просторные проёмы между маршами и создаёт мягкое хорошее освещение, выявляющее богатую пластику интерьера лестницы и примыкающих площадок. Рисунок перил, решетки и интерьеров лестницы насыщен мотивами классической архитектуры.

Планировка этажей хорошо увязана с учебным процессом. Во всю ширину корпуса расположены залы для занятий (лаборатории) большой вместимости, обращенные на восточную сторону. Продольная капитальная стена отделяет их от группы обслуживающих помещений, находящейся в западной стороне корпуса, — профессорская, ассистентские и др. Такое расположение позволяет весьма удобно обслуживать лаборатории, где могут одновременно располагаться несколько учебных групп. Внутренняя продольная капитальная стена насыщена каналами различного назначения: дымовыми, вентиляционными от вытяжных шкафов, которые завершаются на крыше кирпичными трубами и шахтами в виде своеобразных архитектурных сооружений.

В цокольном этаже размещены гардеробы, туалеты, вспомогательные и складские помещения. По коридорам цокольного этажа можно пройти в лаборатории, расположенные в торцовых частях, имеющих также самостоятельные входы с улицы.

Высота основных этажей (второго и третьего) около 4,5 м.; цокольный этаж несколько ниже.

При строительстве в первоначальный проект были внесены изменения. Так, вместо парапета с балясинами над центральной частью и боковыми ризалитами применены классические треугольные фронтоны со скульптурными группами и угловыми башнями. Решение это пластичное и, безусловно, удачное. Вместо спаренных пилястр по главным плоскостям фасадов в натуре поставлены одиночные пилястры. Их распределение позволило создать более спокойный ритм в обработке фасадов и этим оттенить более парадный декор выступающих частей здания.

Одесса, как торговый город, была населена большим количеством торгового люда. Необходимость в подготовке специалистов привела к появлению частных коммерческих училищ (училище Файга и др.). Они учитывали запросы купечества и давали вполне профессиональную подготовку. В 1849 г. был открыт частный пансион Корчак — Новицкого с отделением для коммерческих наук. В 1861 г. — принят устав коммерческого училища, где главная цель обучения была определена как “доставление специального образования молодым людям по части коммерции”. Вначале коммерческое училище располагалось в арендуемом доме на углу ул. Софиевской и Торговой. В 1869 г. оно было реорганизовано, в нем появилось подготовительное 4-классное отделение, где учащиеся получали общую подготовку, и специальное 2-классное отделение для обучения коммерческому делу.

В 1875 г. городские власти выделили для училища место, занимаемое прежде сиротским домом на Преображенской улице, №8, где в 1876-77 гг. было построено специальное здание по проекту архитектора Ф. Гонсиоровского. Оно представляет собой двухэтажный корпус с развитым цокольным этажом, который из-за падения рельефа в сторону моря превращается в надземный этаж. Существующий третий этаж был надстроен значительно позже и существенно ухудшил архитек-

туру здания. Центральная часть здания с фронтоном и парапетом над ним, хотя и оказалась ниже карниза третьего этажа, все же интересна.

В плане здание представляет собой вытянутый вдоль улицы корпус с центральной лестницей и флигелем, расположенным перпендикулярно главному фасаду. Планировка — коридорная, с двухсторонним расположением помещений.

При весьма скромном и стесненном решении входного вестибюля привлекает внимание своей роскошью центральная парадная лестница. Она состоит из центрального нижнего марша и двух боковых верхних. Ступени и площадки — мраморные, в убранстве лестничной клетки и примыкающих галерей и площадок применены дорогие материалы и большое количество лепных украшений, скульптур. Вокруг лестницы на первом и втором этажах расположены обходные галереи и коридоры, связывающие фронтальную часть здания с дворовым флигелем и небольшой дворовой церковью. Ступени и площадки мраморные, перила, балясины и стены окрашены. Лестница освещена верхним светом через квадратный плафон, расположенный в сводчатом потолке, который решен в виде крестового свода с вырезом для плафона. Внутренние поверхности свода решены в виде кессонов, заполненных розетками и обрамляющими профильными тягами. По углам потолка размещены скульптурные изваяния.

Лестничные марши, площадки и обходные галереи второго этажа и сводчатое перекрытие поддерживаются массивными колоннами сложной формы. Пилястры, расположенные по обе стороны колонн, и соответствующие им пилястры на наружных стенах выполнены с применением коринфского ордера, с каннелюрами.

Во втором этаже со стороны Преображенской улицы расположен актовый зал. Он также богато оформлен скульптурными и лепными украшениями, живописью.

Фасад решен с использованием форм итальянского Возрождения. Центральная часть представляет собой выступ с четырьмя колоннами ионического ордера, треугольным фронтоном и парапетом, образующими портик в классических формах. Окна между колоннами портика с полукруглым верхом, по бокам портика — ниши со скульптурами. Фасад разделён горизонтальным пояском на две части. Нижняя часть выполнена с применением крупной рустовки, верхняя — гладкая. Окна первого этажа завершаются клинчатыми перемычками, подоконной тягой и чередующимися лучковыми и треугольными сандриками. Окна цокольного этажа квадратные, небольших размеров.

Гимназии и некоторые училища размещались по красным линиям улиц, отличались хорошо проработанными, богато оформленными фасадами. Входы обычно располагались в центральных, украшенных портиками, колоннами и пилястрами частях зданий. Характерным для них является также включение в декор фасадов скульптурных украшений в виде бюстов классиков русской литературы и выдающихся ученых.

Здание второй мужской гимназии построено по проекту архитектора Д. Мазирова на участке Старопортофранковской улицы, №26, примыкающем к Градоначальницкой и Внешней улицам. Конфигурация здания в виде буквы “Ш”. При этом на Стропортофранковскую улицу ориентирован главный фасад, а на Внешнюю — торцы крыльев.

Для гимназии запроектировано двухэтажное здание с подвалом, надстройка

третьего этажа была осуществлена позднее. Центральная часть здания с главным входом несколько выступает и образует своеобразный портик со спаренными ионическими колоннами в пределах второго этажа (впоследствии были надстроены спаренные колонны третьего этажа).

Архитектура здания в целом выдержана в строгих формах и хороших пропорциях, по своему художественному образу выражает характер учебного заведения.

Здание третьей мужской гимназии построено также по проекту архитектора Д. Мазирова на Михайловской площади в начале Успенской улицы. Оно предназначалось для обслуживания населения, проживающего в восточной и юго-восточной частях города.

Два крыла здания, расположенных взаимоперпендикулярно, обрамляют квартал с северной и западной сторон; с восточной и южной сторон участок огражден каменным забором с въездом на территорию обширного двора. Главный вход расположен в угловой части здания, где находится вестибюль с парадной лестницей, распределяющей потоки учащихся по всем трем этажам. Угловая часть с главным входом решена пластично и формирует своеобразный центральный объем, который несколько возвышается над трехэтажными боковыми частями здания.

При четком решении планов здания, фасады перегружены мотивами романского, флорентийского и других стилей определенного композиционного замысла. Несколько однообразны примененные декоративные элементы: членение всех этажей горизонтальными поясками, устройство над всеми окнами зубчатого декора, применение аркатурного пояса вдоль всего карниза и устройство также ажурного (типа бойницы) парапета над выступающими частями углового объема здания.

Одесское техническое железнодорожное училище образовано из двух школ: одной, которая находилась на Пересыпи в здании Русского общества пароходства и торговли, и другой — при мастерских Юго-Западной железной дороги. В 1877 гг. они были объединены в одно учреждение. Проект нового здания железнодорожного училища был разработан и утвержден в 1886 г.

Здание училища трехэтажное, с высоким цокольным этажом и наружной лестницей — крыльцом у главного входа. Расположено рядом с вокзалом и ориентировано главным фасадом в сторону Новорыбной улицы.

Это одно из немногих зданий города гражданского назначения, выполненное полностью из кирпича без штукатурки. Пилястры, карниз, обрамления окон, перемычки и подоконные участки представляют собой высококачественную художественную кладку из лицевого и профильного кирпича. Анкеры чердачного покрытия выделены на фасаде в виде декоративных металлических вензелей, расположенных по осям простенков.

При строительстве здания были допущены существенные ошибки. Так, например, ориентация главного фасада на север не обеспечивает инсоляцию классных помещений. Застройка одним зданием узкой полосы квартала по существу не сформировала улицу на этом участке и лишила город возможности раскрыть сквер в сторону Новорыбной улицы. Таким образом, несмотря на интересное архитектурно-строительное решение и высокое качество строительных работ, здание выглядит инородным телом в ансамбле Привокзальной площади.

Художественное училище было основано на базе рисовальной школы, которая до 1875 года находилась в частном доме на Нежинской улице. Новое здание рисовальной школы было построено на Преображенской улице на участке, выделенном в 1875 г.

Вначале рисовальная школа занимала двухэтажное здание с дворовым флигелем, разделявшим весь участок на два двора. Позже по проекту архитектора Я. Пономаренко был построен трёхэтажный корпус с подвалом, который, примыкая к существующим зданиям школы, замыкал дворы и объединял учебные помещения. Он выходил на Преображенскую улицу торцом и получил интересное решение с применением выразительных приемов синтеза архитектуры и скульптуры. Живописные и скульптурные мастерские с большими плоскостями окон ориентированы на наиболее благоприятную для таких помещений северную сторону, благодаря просторному двору с невысокой застройкой, мастерские хорошо освещены. Архитектура здания самобытна, в ней отсутствуют элементы подражательства или попытки “обработать” здание в каком-либо стиле. Членение фасадов подчинено условиям освещения мастерских, декоративные элементы оригинальны, выполнены со вкусом и включают тематику изобразительного искусства. В рисунке орнаментов, карнизов, поясков, а также в технике их исполнения прослеживается влияние модерна.

Консерватория была основана в 1913 г. на базе существовавшего в Одессе музыкального училища. До этого музыкальное образование можно было получить в открытой в 1865 г. обществом изящных искусств музыкальной школе, а с 1895 г. — в музыкальном училище.

Здание консерватории было построено на углу улиц Ямской и Дворянской по проекту архитектора Ф. Кюнера. В глубь участка выступал двухэтажный флигель с большим актовым залом на втором этаже.

Здание двухэтажное, с подвалом, коридорным двухсторонним распределением классов. Главный вход с улицы Ямской ведет в небольшой вестибюль с гардеробом. По оси входа расположена парадная лестница (трехмаршевая) с обходной галереей-площадкой, связанной с помещением второго этажа и входами в большой актовый зал.

Здание консерватории является примером весьма интересного направления в архитектуре Одессы начала XX в. — преднамеренного упрощения классических форм. Капители приобрели форму нависающего прямоугольника с двумя выступами по краям (ионическая капитель), фриз превращался в широкую полосу без каких-либо членений и украшений; сандрики над окнами превращались в выступающие каменные треугольники и т. д. Наряду с упрощением ордерной системы фасада, в оформлении окон, дверей и интерьеров сохранена детализировка довольно вычурного рисунка. Переплеты выточены из дерева и детально проработаны в своеобразной ордерной системе (с капительками, фризами и т. п.), форма переплетов представляет собой сложное сопряжение трех арок и прямолинейных элементов. При оригинальном решении здания в целом, такой прием декоративного оформления вызывает недоумение и воспринимается как творческая неудача архитектора.

Интерьер главного актового зала перегружен декором в классическом стиле с явным нарушением пропорций колонн, пилястр и других элементов ордерной си-

стемы. В зале установлены бюсты великих композиторов, также немасштабные в интерьере.

При размещении училищ и учебных заведений для детей среднего и младшего школьного возраста была широко распространена свободная посадка здания на участке с отступом от красной линии, ограждением территории и образованием одного или нескольких дворов. Это решение связывалось с необходимостью обеспечить безопасное нахождение детей на воздухе во время перемен, игр, и т. д. Этажность для таких зданий принималась в среднем в два этажа.

Характерным для таких зданий было применение местных материалов без штукатурки и формирование в связи с этим своеобразного “одесского” стиля, сущность которого заключалась в следующем. В качестве основного стенового материала применялся камень-известняк из местных карьеров. Камень обладал небольшой прочностью. В связи с чем наиболее ответственные участки стен выполнялись из более прочного красного кирпича. Из последнего выполнялись также клинчатые перемычки (прямые или арочные), карнизы, отдельные простенки, пояски. Иногда, для увеличения прочности кладки, ряды камня-известняка перемежались одним или двумя рядами кирпича. Эти конструктивные приемы, вызванные вначале необходимостью увеличения прочности и долговечности здания, получили архитектурно-художественную орнаментальную и колористическую трактовку. Карнизы, пояски, перемычки, прокладочные ряды в простенках выполнялись в художественной кладке (применение лицевого кирпича, кладка на ребро, углом, с отступом, напуском и т. д.). В итоге получался своеобразный узор с богатой светотеневой и колористической фактурой. Наиболее интересные узоры из кирпичной кладки создавались на подоконных участках, там, где кладка не воспринимает нагрузку от вышележащих конструкций. В итоге фасад приобретал охристо-красный колорит. Завершал эту композицию также характерный профиль карнизов и фронтонов. Повсеместно применяемые Одессе черепичные крыши, несмотря на незначительное количество снега в зимнее время, определяли большую крутизну скатов, фронтонов, слуховых окон. Причем фронтоны прорезались окнами различного очертания, карнизы увенчивались парапетами с балясинами из ракушечника или другими мотивами псевдоготической или древнерусской архитектуры.

УДК 725.812: 534.84

Е. В. Витвицкая

СОВРЕМЕННЫЕ ЭНЕРГОСБЕРЕГАЮЩИЕ СИСТЕМЫ И КОНСТРУКЦИИ ЗДАНИЙ

После введения в Украине новых норм по теплозащите зданий в литературе появилось большое количество информации об использовании в современном строительстве и архитектуре различных энергосберегающих систем для утепления зданий. Обзор и анализ этой информации является содержанием настоящей работы.

Основываясь на информации (имеющейся сегодня в литературе), можно выделить пять основных концепций современных энергосберегающих систем и конструкций зданий:

- конструкции из энергоэффективных современных материалов — многоселевого кирпича, пустотных камней, блоков из ячеистого бетона и др.;
- многослойные ограждения с утеплителем в толще конструкции — стены из трехслойных панелей с утеплителем;
- внутреннее утепление фасадов — размещение различных утеплителей на наружных стенах со стороны помещения и устройство декоративно-защитного слоя из панелей Кнауф, вагонки и т.д.;
- наружное утепление фасадов — вентилируемые и невентилируемые фасадные системы — утепление фасадов здания снаружи различными утеплителями и устройство наружного декоративно-защитного слоя из штукатурки или навесной облицовки;
- наружное и внутреннее утепление фасадов одновременно — система “Термодом”.

Каждая из этих систем имеет свои особенности, достоинства и недостатки, которые вкратце рассмотрены ниже.

- Конструкции из энергоэффективных современных материалов — стены из многоселевого кирпича, пустотных камней, блоков из ячеистого бетона и др.

На рис. 1 представлен пример элемента стеновой конструкции из керамических пустотных блоков с плитным эффективным утеплителем (из пенополистирола, пористого бетона, жестких или полужестких минераловатных плит), а на рис. 2 — различные виды мелкоштучных пустотных камней и блоков [1].

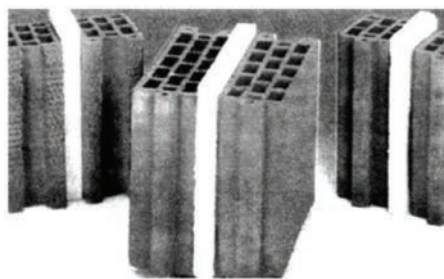

Рис. 1. Конструкция из керамических пустотных блоков и пенополистирольного утеплителя

Рис. 2. Мелкоштучные пустотные камни и блоки

Применение таких конструкций позволяет существенно улучшить теплозащитные свойства наружных стен и резко сократить затраты на строительство и эксплуатацию зданий — до 30-35% по сравнению с однослойными конструкциями старых серий (панельных, блочных и кирпичных) зданий [1]. Поэтому конструк-

ции стен из энергоэффективных современных материалов (блоков из дерева, бетона, пенобетона, многощелевого кирпича, пустотных камней и др.) нашли широкое применение как в высотном, так и в малоэтажном домостроительстве (индустриальном, монолитном, из мелкоштучных элементов).

– **Многослойные ограждения с утеплителем в толще конструкции** — используются для утепления как внутренних, так и наружных стен из различных материалов: кирпичные, панельные, блочные, каменные и т.д. На рис. 3 представлен пример многослойных стен с утеплителем Pol rap: кирпичная наружная (фасадная) и панельная внутренняя [2].

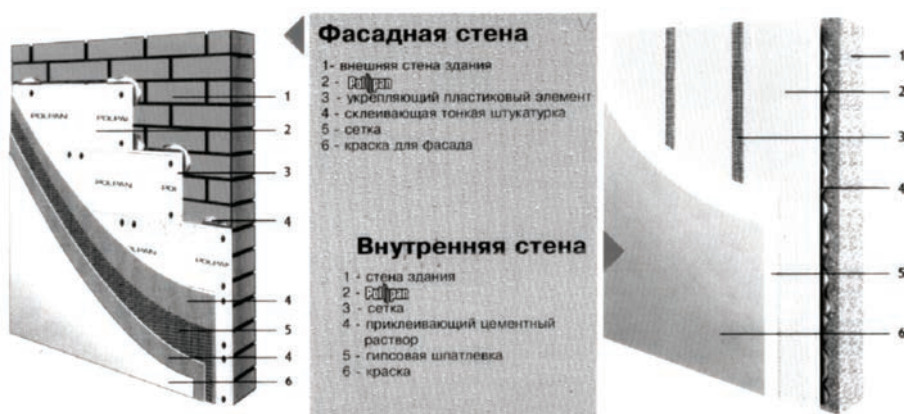

Рис. 3. Многослойные наружные и внутренние стены с утеплителем Pol rap

Разновидностью многослойного ограждения с утеплителем в толще конструкции является *трехслойная стена с использованием различных утеплителей*, обычно включающая: внутренний слой — несущий, средний — теплоизолирующий, наружный — облицовочный. Разделение функций по основным элементам в трехслойной стене позволяет достичь оптимальных показателей по несущей и теплоизолирующей способности наружной стены.

На рис. 4 представлена схема “многослойных теплых стен” — трехслойная конструкция из энергоэффективных современных материалов с утеплителем; такие стены имеют высокие теплозащитные свойства ($R_0 \sim 2,2 — 2,4 \text{ м}^2 \text{ } ^\circ\text{C/Вт}$) и с успехом применяются в современном строительстве, напр., фирмой “Познякижилстрой” [1].

В настоящее время проводятся исследования и разрабатываются технические решения многослойных эффективных систем для стен из различных материалов, с различными утеплителями. На рис. 5 приведены примеры схем многослойных стен из кирпича, мелкоштучных камней, железобетонной панели с утеплителями из пенополистирола и минераловатных жестких плит, разработанные в КиевЗНИИ-ЭП [3].

Строительная система “Пенобетон-утеплитель” — используется при возведении и реконструкции зданий из штучных мелкогабаритных элементов — кирпича, мелких блоков. Предусматривает использование пенобетонных плит как для

Рис. 4. Схема многослойной конструкции „теплых“ стен и пример строительства здания, в котором они использованы фирмой "Познякижилстрой"

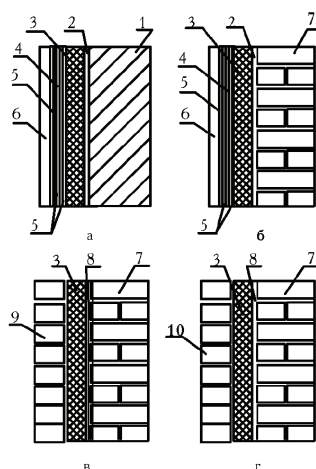

Рис. 5. Технические решения многослойных теплоизоляционно-облицовочных систем для стен, разработанные в КиевЗНИИЭП: а) внешняя теплоизоляционно-облицовочная система на основе пенополистирола со штукатурками на минеральной или органической основе для установления на панельные стены (при реконструкции или новом строительстве); б) то же самое, для установления на кирпичные стены или стены из мелкоштучных камней; в) с облицовкой лицевым кирпичом с расшивкой швов; г) с облицовкой лицевыми мелкоштучными камнями с эффектом расшивки швов

внутреннего, так для наружного утепления [1]. Внешнее оформление (облицовка) стены может быть выполнено в 1/2 кирпича или декоративной штукатуркой по неметаллическим сеткам (см. рис. 6).

Преимущества системы: обеспечивается простота и универсальность способа утепления как новых, так и существующих домов; не изменяется технология возведения стен из кирпича; достигается большая огнестойкость утеплителя; ликвидируется сезонность строительных работ.

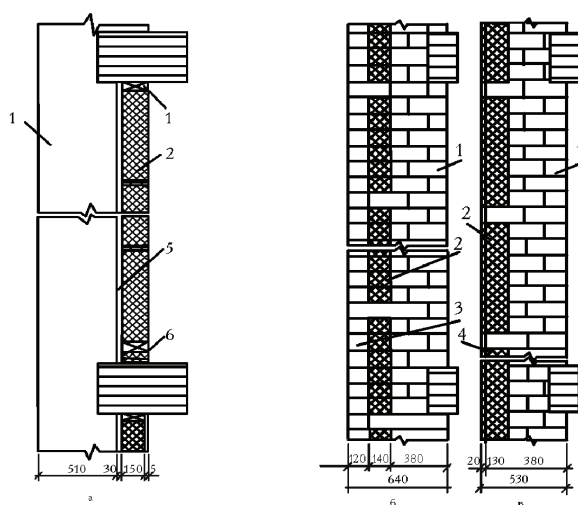

Рис. 6. Утепление наружных стен по строительной системе "Пенобетон-утеплитель": а — утепление с внутренней стороны; б — утепление с наружной стороны и облицовка кирпичом; в — утепление с внешней стороны и декоративной штукатуркой; 1 — несущая часть стены; 2 — плиты утеплителя; 3 — облицовочный кирпич; 4 — декоративная штукатурка; 5 — воздушная прослойка; 6, 7 — отверстия притока и вытяжки соответственно

– **Внутреннее утепление стен** — со стороны помещения наружные стены здания утепляются различными теплоизоляционными материалами (пенополистирол, Pol pan, Isover и др.) с последующим устройством декоративно-защитного слоя из панелей Кнауф, вагонки и т.д. Внутреннее утепление имеет свои достоинства и недостатки.

Достоинства: может проводиться круглогодично, для памятников архитектуры (позволяет сохранить без изменений архитектуру фасада), для зданий со сложной пластикой фасада, в отдельных помещениях и во всем здании.

Недостатки: уменьшение площади помещений; повышение требований к пароизоляции (см. рис. 7) и вентиляции; охлаждение и промерзание массивного (от наружной поверхности до утеплителя) слоя стены зимой.

Одним из способов внутренней теплоизоляции является устройство дублирующей стены теплоизолированной перегородки с применением гипсокартонных листов в один или два слоя по металлическому каркасу, пример которой приведен на рис. 8 [5]. Теплоизоляционный слой выполняется из стекловатных плит KL-E или КГ-11.

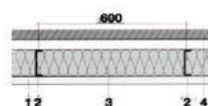
При устройстве этой системы обязательны вентилируемый промежуток между стеной и теплоизоляцией, а также укладка со стороны помещения поверх теплоизоляционных плит пароизоляции, например, из полиэтиленовой пленки.

– Наружное утепление стен — фасады здания снаружи утепляются различными теплоизоляционными материалами (пенополистирол, Pol pan, Isover и др.) с последующим устройством наружного декоративно-защитного слоя одним из двух способов:

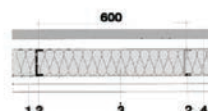

Рис. 7. Пример монтажа внутреннего утепления стен с устройством пароизоляции

Дублирующая стену теплоизолированная перегородка

С металлическим каркасом, обшитым гипсокартонными листами в один слой

С металлическим каркасом, обшитым гипсокартонными листами в два слоя

Рис. 8. Пример устройства дублирующей стены для внутренней теплоизоляции

- “Мокрый” — *невентилируемые фасады* — оштукатуривание и окраска фасада;
- “Сухой” — *вентилируемые фасады* — навесные облицовки на основе из различных материалов (керамическая плитка, кассеты, сайдинг и др).

Невентилируемые фасады — это многослойная “шуба”, которая состоит из утеплителя (прикрепленного к стене), армирующей сетки, штукатурки и окраски. Благодаря возможности нанесения различных красок на фасад, увеличивается вариативность решений цветовой гаммы архитектурного облика здания. Следует отметить, что покраска фасадов при строительстве нового здания применяется все реже, т.к. современные фасадные системы вытесняют этот вид отделки в область реконструкции и реставрации исторических зданий (см. пример на рис. 9).

Рис. 9. Здание в историческом центре Киева после реконструкции и утепления по системе “Мокрый фасад”

Вентилируемые фасады (навесные системы) — на стены крепится утеплитель, создается воздушный зазор и на каркас из алюминиевых фахверков навешивается облицовка [2]. Алюминиевый каркас легок и долговечен.

Наружная облицовка выполняется из различных материалов [2–5] (керамическая плитка, кассеты, сайдинг и др.) и помимо декоративной роли защищает утеплитель от осадков и механических воздействий. Воздушная прослойка обеспечивает вентиляцию, препятствуя скоплению тепла и влаги; утеплитель вентилируется и остается сухим. На рис. 10 приведена схема стены с вентилируемым фасадом, процесс его монтажа и пример устройства вентилируемого фасада при реконструкции здания:

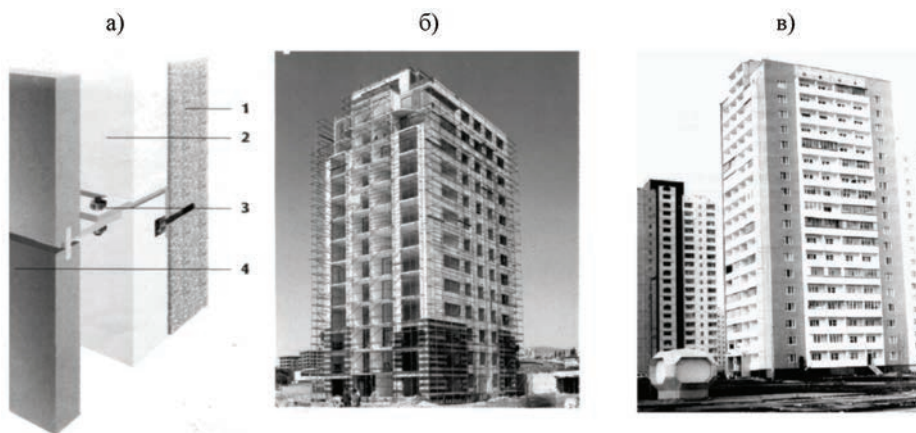

Рис. 10. Вентилируемый фасад: а) схема стены (слева): 1 — наружная стена здания; 2 — утеплитель Pol rap и воздушный промежуток; 3 — профильная система подвески; 4 — фасадная система из керамических плиток; б) процесс монтажа (в центре); в) пример устройства вентилируемого фасада при реконструкции здания (справа): фасад панельного жилого дома № 48-Б в Киеве (массив "Осокорки") после реконструкции и утепления с использованием системы "ABP"

Вентилируемые фасады находят все более широкое применение при новом строительстве и реконструкции зданий (особенно малоценной архитектурной застройки первых серий массового строительства), т.к. позволяют решить сразу две задачи: утеплить наружные стены здания и придать ему современный вид. Госстроем Украины была утверждена программа экспериментального внедрения навесного вентилируемого фасада сайдинг-конструкции "ABP" для утепления панельных зданий старых серий [3]. На рис.10 в приведен пример её использования для реконструкции панельного здания (однослойные стены толщ. 400 мм).

– Наружное и внутреннее утепление фасадов одновременно — напр., система "Термодом" — это дом, стены которого сложены из полых полистирольных блоков, в которые заливается бетон, создавая монолитную конструкцию здания (см. рис. 11). Такие блоки называются "термоблоками", являются по сути несъемной опалубкой, имеют высокие теплозащитные свойства, обладают способностью "дышать", т.е. пропускать через себя воздух.

Общие свойства "термодома" (ТД): — стена толщ. 25 см по теплозащите эквивалентна кирпичной стене толщ. 1,8 м; затраты на отопление и охлаждение помещений снижаются в 3 раза; материал термоблока (пенополистирол) не пропускает радиоактивного излучения и ослабляет влияние электромагнитного поля; стои-

Рис. 11. Процесс заливки бетоном термоблоков и монтажа здания по системе "Термодом"

мость 1 м² коробки ТД на 40 % меньше кирпичного дома; стена ТД тоньше в два раза и позволяет при одинаковом наружном размере дома получить увеличение площади помещений дома на 7 — 10%; система "ТЕРМОДОМ" позволяет строить даже зимой и сократить сроки строительства в 3 раза.

Украина первой из стран СНГ в 1995 году приняла государственные строительные нормы, регламентирующие вопросы строительства домов из полистирольных блоков несъемной опалубки (ДБН В.2.6-6-95), а в 1996 году эти же нормы ввела Россия.

ВЫВОДЫ. Результаты проведенного анализа показывают, что используя *современные энергосберегающие системы и конструкции зданий*, можно существенно улучшить наружный облик зданий и их технико-экономические показатели: обеспечить высокие теплозащитные свойства; резко сократить расходы на отопление; существенно уменьшить толщину и вес конструкций; сократить расход материалов и т.д.

ЛИТЕРАТУРА

1. А.К. Завойский. Повышение теплозащиты внешних ограждающих конструкций. — БУ. — 2001. — № 6. — С. 29-30.
2. Валерий Лазаренко. Фасадные системы. — УСК, 2000. — С. 52-55.
3. Б. С. Дамаскин. Реконструкция 5-этажных домов массовых серий — стратегическое направление. — БУ. — 1999. — № 5. — С. 11-13.
4. ISOVER — профессиональные решения для теплозвукоизоляции /Под редакцией к.т.н., чл.-кор. УАА Нагиевского Ю.Д. — ЗАО "Сан-Гобэн Изовер", 2004.
5. Комерційне квартирне житло. — К.: Особняк, 2004. — № 1 (32). — С. 4-17.
6. Е.В. Витвицкая. Системы наружного утепления зданий. "Проблемы теории и истории архитектуры Украины". — Одесса: Астропринт, 2004. — В. 5. — С. 144-147.

В. М. Лях, В. Л. Долматов

ПРО СУЧАСНИЙ СТАН І ОСОБЛИВОСТІ ОФІСНИХ БУДІВЕЛЬ ТА КОМПЛЕКСІВ В УКРАЇНІ

Одним з ефективних шляхів економічного розвитку України є активне впровадження у виробництво сучасних досягнень у галузі комп'ютерних технологій та діловодства. Як показує досвід зарубіжних країн, з цією метою доводиться збільшувати якісний склад службовців, що задіяні в управлінській діяльності.

Після здобуття статусу незалежної держави, влада України звернула свою увагу на один із головних аспектів економічного розвитку країни — підприємницьку діяльність. З метою урегулювання питань у цій сфері був затверджений закон № 698-ХІІ від 7 лютого 1991 року “Про підприємництво”. Підтримка підприємницької діяльності з боку влади продовжується і надалі, про що свідчить Указ Президента України № 454/2004 від 20 квітня 2004 року “Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави”.

Розвиток підприємницької діяльності у нашій країні також супроводжується створенням широкої мережі приватних фірм та підприємств різної потужності і виду діяльності. Всі вони розпочинали свою діяльність не тільки з організації виробництва та завоювання ринку збуту, а із влаштування власного офісу (або декількох офісних приміщень у різних місцях). Але не завжди були економічно спроможні будувати для себе окремі офісні будівлі і тому частіше орендували пристосовані приміщення, які частіше не відповідали функціонально-планувальним та архітектурно-художнім вимогам до сучасних офісних об'єктів. Проблеми ж, що пов'язані з проектуванням та будівництвом офісних будівель та їх комплексів, поступово накопичувались і сьогодні потребують науково обгрунтованого вирішення.

При проектуванні цих об'єктів в Україні найчастіше використовується зарубіжний досвід, рідше незначний вітчизняний, що базується на типологічній групі традиційних адміністративних будівель [3]. Слід зазначити, що зарубіжний досвід не сприяв врахуванню специфіки та особливостей містобудівельних та інших місцевих умов України, а вітчизняний не враховує сучасні тенденції в організації внутрішнього простору, розвитку діловодства з використанням новітніх комп'ютерних технологій та створення відповідного рівня комфорту для працівників установ управління.

І все ж в останні роки спостерігається активне використання в Україні зарубіжного досвіду будівництва і проектування офісних будівель. Але у вітчизняних нормативних та літературних джерелах поки що достатньо узагальнено використовується термінологічне поняття “офіс” (англ. office), яке визначається як контора, канцелярія, тобто приміщення або група приміщень, що передбачені для управлінської діяльності. У той же час за рубежом отримали широке розповсюдження спеціалізовані офісні будівлі та комплекси, що можуть розміщувати у своїй стру-

ктурі одну або декілька організацій. У вітчизняній структурі типології громадських будівель поки що не існує чіткого визначення офісного комплексу.

Формування нових типів будівель управління — це невід’ємна частина ділового життя України в ринкових умовах. Приклади таких будівель та їх комплексів добре відомі в архітектурній практиці інших країн світу [4]. Останнім часом і в Україні досить високими темпами проходить реконструкція існуючих адміністративних будівель та будівництво нових офісних об’єктів. В зв’язку з розвитком партнерських відносин з організаціями і підприємствами інших країн збільшуються капіталовкладення у промисловість. Все це обумовлює необхідність як подальшого вдосконалення існуючих адміністративних будівель, так і проектування та будівництва нових, більш сучасних (як з точки зору конструкцій і техніки, так і з точки зору естетики) ділових будівель та їх комплексів.

Дослідження показують, що в умовах розвитку ринкових відносин в Україні зростає потреба у створенні нової окремої типологічної групи громадських будівель багатоцільового використання — офісних комплексів. Вони здатні більш повно забезпечувати попит виробництва на розширення управлінських і представницьких функцій з високим рівнем якості та комфорту. Сьогодні вже існує певний досвід вітчизняних авторів у проектуванні та будівництві різного типу офісних будівель, але залишається ще не вирішеною ціла низка питань, пов’язаних з урахуванням містобудівельних, функціонально-планувальних та архітектурно-композиційних особливостей, а також із впровадженням сучасних будівельних та інженерно-технічних технологій. Окремо можна виділити актуальні питання, що пов’язані з урахуванням новітніх комп’ютерних технологій (локальних комп’ютерних мереж та всесвітньої мережі Інтернет) при проектуванні офісних комплексів.

На даний період можна відзначити, що найбільш активне будівництво офісних комплексів відбувається у найзначніших містах-полісах (Київ, Харків), а також в тих обласних центрах, де основними видами трудової діяльності є промислове виробництво і пов’язані з ним управлінські функції (Дніпропетровськ, Донецьк, Запоріжжя). В середніх та малих містах найчастіше спостерігається використання існуючих будівель різного типу під офісні приміщення. При проектуванні в цих містах нової забудови поширюється практика розміщення офісів у складі житлових будинків, готелів або інших типів громадських будівель.

Сьогодні виникла необхідність уточнення класифікації адміністративно-ділових будівель у зв’язку з появою їх нової типологічної групи — офісних будівель та комплексів. Попередньо термінологічне поняття “офісний комплекс” можна сформулювати як сукупність будівель і споруд, об’єднаних територіально і функціонально за рахунок блокування або кооперування для забезпечення у них максимального ефекту від управлінської діяльності та інших видів непромислового виробництва. Серед завдань найважливішими можна виділити вибір архітектурно-композиційних, функціонально-планувальних, об’ємно-просторових та містобудівельних ознак для можливості чіткого визначення їх належності до відповідного типу будівель управління. Слід також враховувати і соціально-економічні питання, такі, як форма власності (державна чи приватна), продаж та оренда будівель або окремих приміщень.

Виходячи з цього, можна зробити попередні висновки відносно класифікації

сучасної номенклатури будівель управління. Слід відокремлювати існуючу типологічну групу традиційних адміністративно-ділових будівель зі сталим функціональним призначенням від новітніх, за архітектурно-функціональними ознаками, офісних комплексів, що можуть у своїй структурі розміщувати будь-які установи непромислового виробництва і забезпечувати сучасний рівень комфорту.

Поліпшення економічного стану держави, зростання обороту коштів на внутрішньому та зовнішньому ринку призводить до активного розвитку мережі офісних будівель приватних та державних кредитно-фінансових установ на всій території України та за рубежом. Цей аспект також передбачається враховувати при розгляді об'єктів даної типологічної групи.

Найбільш перспективними для будівництва офісних комплексів у найближчий час можна вважати великі міста (особливо центрально-східного регіону) України, де більш активно розвивається управлінська діяльність, що, перш за все, пов'язано з ростом виробництва та міжнародних зв'язків.

У структурі певного міста офісні комплекси можуть бути частиною загально-міської адміністративно-ділової зони (у малих та середніх містах) або входити до складу ділового центру окремого району міста (у великих містах). З містобудівельної точки зору офісні комплекси, як правило, являють собою архітектурні домінанти, характер розташування яких у структурі міста та його окремих центрів є також актуальним питанням, що потребує свого вирішення.

У подальшій роботі над даною тематикою передбачається визначити містобудівельні та типологічні особливості офісних комплексів на основі аналізу існуючої практики будівництва і проектування; дослідити сучасні тенденції впливу прогресивних технологій на розвиток діловодства і, відповідно, структуру будівель управління; виявити прийоми містобудівного розміщення офісних комплексів у структурі міста та його окремих центрів; розробити пропозиції щодо функціонального складу офісних комплексів; визначити їх оптимальну планувальну структуру на основі прогресивних засобів діловодства; розглянути сучасні конструкції, будівельні матеріали та технології, що можуть бути використані при будівництві офісних комплексів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамович В. В., Бархин Б. Г. Архитектурное проектирование общественных зданий и сооружений. — М.: Стройиздат, 1985.
2. Ауоров В.В. Общественные здания. — М.: Высшая школа, 1987.
3. Административные здания / Под ред. А.И. Опочинской. — М.: Стройиздат, 1975. — 182 с.
4. Гоулд Б.П. Проектирование современных зданий управления. — М.: Стройиздат, 1987. — 192 с.
5. Розанов Е. Г., Гнедовский Ю. П. и др. Архитектура общественных комплексов. — М.: Стройиздат, 1980.

В. И. Вершинин

ЭТАПЫ ЭВОЛЮЦИИ АРХИТЕКТУРЫ ПРОМЫШЛЕННЫХ СООРУЖЕНИЙ

Промышленные сооружения, являющиеся неотъемлемой частью всей архитектурно-пространственной среды и сыгравшие в своё время важнейшую роль в становлении и развитии архитектуры XX века, прошли длительный, творчески насыщенный путь эволюции от простейших мастерских ремесленника до сложнейших современных производственных комплексов с высокими технологиями. Мировая сокровищница достижений архитектуры включает в себя многие и многие сооружения производственного назначения, отличающиеся своеобразными и сложными объёмами, неожиданными яркими формами и сочетаниями, зачастую совершенно не похожими на гражданские объекты, но, с другой стороны, именно производственная среда во многих случаях ассоциируется с чем-то мрачным, серым и унылым, лишь в самой малой мере имеющим отношение к эстетике и выразительности. Рассматривая эволюцию архитектуры объектов производственного назначения, можно выделить как периоды активного и яркого развития, давшие творчески заметные решения, так и периоды спадов. Отдельные новшества становились на долгое время принципиальными для производственной застройки и во многом определяют сегодняшнюю картину промышленной архитектуры, другие были временным явлением и ушли в историю. Изучение последовательности изменения характера производственной застройки под влиянием изменяющихся факторов и условий её формирования — технологических, конструктивных, санитарно-гигиенических, эстетических и других — позволяет улучшить понимание современной промышленной архитектуры во всем её многообразии.

Важнейшую роль в развитии архитектуры предприятий сыграли три региона — это европейские страны, Россия-СССР и США, давшие замечательные примеры промышленного зодчества, в каждом из которых были отличительные черты на большинстве этапов и которые вносили вклад в модернизацию приёмов формирования производственных комплексов. Эволюция происходила неравномерно в различных странах со сдвижкой границ периодов в ту или иную сторону в силу различия социально-исторических условий, удаленности этих регионов и отсутствия эффективных средств связи и обмена информацией (до XX века). В то же время с развитием технологических контактов между странами, особенно во второй половине XX века, все эти регионы начинают всё активнее влиять друг на друга, интенсивно внедряя достижения каждой из сторон у себя, при этом сдвижка границ этапов во всех странах становится минимальной. Кроме того, во второй половине XX века пути развития промышленной архитектуры западных стран и СССР снова расходятся, но на этот раз уже вследствие совершенно различных политических и экономических условий развития предприятий.

В развитии архитектуры производственных объектов выделены четыре этапа, характеризующихся характерными подходами в области формообразования про-

изводственных зданий и их размещения в городах. Началом последних трёх этапов фактически можно считать три “революции”, произошедшие в промышленном производстве и архитектурном формировании предприятий, результатом которых было коренное изменение принципов организации производства и эстетических взглядов на промышленную застройку. Границы этапов достаточно условны, так как, во-первых, зарождение черт очередного этапа начинается, как правило, задолго до его начала, и в то же время многие постройки последующего этапа ещё долго сохраняют черты предыдущего. Эти границы скорее фиксируют начало новых прогрессивных тенденций в развитии промышленной архитектуры, получивших в дальнейшем распространение или послуживших основой для заметных направлений, нежели отражают характерные черты данного периода. В целом в изменениях промышленной архитектуры прослеживается высокая степень инерции или консерватизма. При наличии ярких и выразительных примеров абсолютное большинство промышленных построек во все периоды достаточно просты, если не сказать, унылы в своих пространственных характеристиках и многие чаще всего в силу инертности промышленной архитектуры несут в себе черты предыдущих периодов.

1. ДОИНДУСТРИАЛЬНЫЙ ЭТАП (с древнейших времен до 1760-х гг.) — предыстория промышленной архитектуры с простейшим производством, основанным на ручном труде. Этап делится на два периода:

1.1. Период аграрно-ремесленного производства с кустарными мастерскими, зачастую размещаемыми в структуре жилья (с древнейших времен до середины XVI в.). Архитектура сооружений, связанных с производством, ещё не имела специфических особенностей и была весьма похожа на гражданскую;

1.2. Мануфактурный период — объединение кустарных производств в мануфактуры с простейшим оборудованием, основанным на ручном труде (с середины XVI в. до 1760-х гг.). Началом периода считается появление в середине XVI века первых мануфактур в Англии. Начиная с этого периода, остались те или иные материальные свидетельства производственной деятельности.

Производство представляло собой небольшие ремесленные мастерские, часто объединенные с жильём и помещением для торговли продукцией. Такая организация обеспечивала самую удобную связь между местами работы и проживания, производство было максимально приближено к потребителю. Внешний облик мастерских повторял архитектурные приёмы гражданских зданий, характерные для данной местности, для них использовались те же местные строительные материалы, что и для остальной застройки в целом, поэтому промышленной архитектуры как самостоятельного направления ещё не существовало. Незначительные размеры оборудования и соответственно объемов выделяемых вредностей обеспечивали гармонию производства и окружения.

Этап характеризуется использованием все ещё ручной ремесленной техники и начавшимся разделением труда, которое, в силу узкой специализации рабочего и орудий труда, способствовало повышению его производительности и в дальнейшем подготовила переход к машинному производству. Наряду с мастерскими, размещаемыми в жилых домах, началось строительство и производственных зданий для специальных видов производств — горнопромышленные и металлообра-

батывающие предприятия, известные, правда, только по архивным описаниям и гравюрам. С расширением производства появляются особые постройки, обслуживающие исключительно промысел, что означало новую стадию в развитии архитектуры — появление первых промышленных сооружений, начало их длительной и сложной эволюции, а также начало разделения застройки на промышленную и гражданскую. Появляются мануфактуры — предприятия, использующие ручной труд и массовое производство.

2. ЭТАП СТАНОВЛЕНИЯ ИНДУСТРИИ (с 1760-х гг. по 1910-е гг.) — характеризуется произошедшей промышленной революцией, начало которой положили технические изобретения в Англии и зарождением собственно промышленности (индустрии). На этом этапе начинается переход от ручного производства к крупному машинному. Благодаря сделанным в это время научным открытиям и разработкам произошёл резкий скачок в производстве. Активное развитие техники и науки привело к массовому созданию машин и соответственно крупных специализированных фабрик и заводов. Появление в производстве машин привело к кардинальному изменению характера промышленных зданий, повлияло на их состав и планировку, а применение пара и электричества в качестве движущей силы окончательно отделило производственную часть от жилого дома. В XVIII веке складываются основные типы производственных зданий, получивших в дальнейшем своё развитие и воплощение в многообразных формах — одноэтажные, многоэтажные, здания для специальных видов производств (чугунолитейные и сталелитейные, а позднее энергетические, элеваторы). В этот период именно в промышленности получают широкое распространение каркасные здания с использованием металла в качестве конструктивного материала. И если ранее мануфактуры были расположены в специальных зданиях, которые первоначально строились подобно общественным и были им соразмерны, то с наступлением механизации в XVIII–XIX вв. здания приобретают все большие габариты и эта соразмерность теряется.

Важнейшей особенностью рассматриваемого этапа является начало эволюции архитектурно-композиционного построения производственных зданий, изменение стилистики их архитектуры, зарождение нового архитектурного языка, который позднее будет перенесен и на архитектуру гражданских зданий и станет основным направлением всей архитектуры XX столетия. Как на этапе ремесленного производства, так и с появлением машинной техники, архитектура новых сооружений сначала использовала стилистику и средства архитектуры общественных зданий, возводимых в то время, хотя пролёты становились много большими, чем в “обычной” архитектуре, так же, как и высоты и длины.

С появлением новых материалов и техники, с увеличением масштабов производственных зданий начинают меняться подходы к их формированию. Эстетические соображения в этот период хоть и играли определенную роль в создании производственных зданий, в целом их организация подчинялась, прежде всего, экономике и целесообразности. Формируемые зачастую не архитекторами, а инженерами, начинали появляться новые технические решения, переходившие постепенно в архитектурные приёмы. Применявшиеся металлические каркасы с металлическими конструкциями, выносимыми на фасад и использовавшимися как

средство выразительности, лёгкие навесные стены, лишённые ненужного декора, но позволявшие обеспечить необходимый высокий уровень освещённости, простые сооружения из нового строительного материала — железобетона формировали новую красоту построек, без ложных украшений и исходящую из функции. В то же время новая архитектура не была сразу повсеместным явлением, а возникала и сосуществовала в виде отдельных образцов параллельно с массовой промышленной застройкой, возводимой в традиционных формах.

Завершением данного периода и началом следующего можно считать промышленные постройки архитекторов П. Беренса и В. Гропиуса в 1910-х годах, в которых уже целенаправленно формируется эстетика функционализма и которые положили начало всей функциональной архитектуре XX века и фактически являлись выражением второй революции в промышленной архитектуре.

3. ИНДУСТРИАЛЬНЫЙ ЭТАП (с 1910-х годов до начала 1970-х годов) характеризуется тем, что, благодаря успехам и открытиям в области промышленного строительства в предыдущий период, функционализм становится преимущественным направлением в промышленной архитектуре и доминирует практически на протяжении всего XX века. В целом его можно назвать этапом функциональной архитектуры. На протяжении данного этапа этот новый стиль сам эволюционировал и пережил расцвет, стабильное развитие и кризис функциональной архитектуры, на этом этапе произошло окончательное размежевание архитектуры на промышленную и гражданскую. Этап подразделяется на два периода — довоенный и послевоенный (до и после 1940-х годов).

3.1. Период развития и укрепления функционализма как ведущего направления в промышленной архитектуре (1910-е — 1940-е годы). Это наиболее творчески интересный период в развитии функциональной архитектуры, и особенно его начало. Отмечен как яркими теоретическими разработками в новом архитектурном направлении, так и замечательными промышленными постройками. Творческие поиски советских конструктивистов 20-х годов, в основе которых во многом лежали образы промышленной архитектуры, их реализованные предприятия в стиле конструктивизма сыграли важнейшую роль в творчестве многих архитекторов XX века. Продолжались творческие поиски и европейских архитекторов в направлении функционализма и экспрессионизма в промышленных сооружениях. В сокровищницу мировой промышленной архитектуры вошли такие замечательные постройки советской индустриализации, как ДнепроГЭС. Совершенствованию промышленной застройки уделил внимание и Ле Корбюзье, считавший, что предприятие должно быть светлым, чистым, построенным на гуманной основе, и разработавший модель современного для того времени предприятия — “зелёный завод”. Американский функционализм в этот период строился, прежде всего, на организации “рациональной фабрики” при максимальном использовании естественных освещения и аэрации. Подлинный переворот произвело введение в 1913 году сборочного конвейера. Важнейшей особенностью американских методов проектирования промышленных зданий являлось стремление к их максимальному упрощению и наибольшей типизации.

3.2. Послевоенный период (1940-е гг. — нач. 1970-х гг.) — характеризуется влиянием на промышленность начавшейся в конце 1940-х — 1950-х годах научно-

технической революции, дальнейшим развитием промышленной архитектуры в направлении функционализма на основе развития автоматизации и компьютеризации производства. Изобретенные ранее армоцемент и перекрестно-стержневые конструкции получили развитие в Европе в промышленных зданиях со сложными и выразительными пространственными покрытиями. В то же время повсеместный функциональный подход к формированию производственных комплексов, безудержная рационализация в сочетании со стандартизацией, унификацией и блокированием, американский подход к созданию герметичных цехов без окон и фонарей привели во многом к утере промышленными сооружениями эстетического начала, негативному отношению к объектам производственного назначения как к серым и однообразным коробкам, их композиционной изоляции в городских структурах. Всё это породило к началу 1970-х годов кризис в промышленной архитектуре и потребовало новых подходов к формированию производственных комплексов, чему также способствовал мировой энергетический кризис 1973 года. В Советском Союзе тенденции данного периода продолжались до начала 1990-х годов, после чего с переходом на “рыночную экономику” здесь начался перманентный кризис в промышленной архитектуре, не преодоленный и по настоящее время.

4. ПОСТИНДУСТРИАЛЬНЫЙ ЭТАП (с начала 1970-х гг. по настоящее время) можно назвать результатом третьей, постиндустриальной революции. Он характеризуется тем, что под влиянием новых социально-экономических и технологических условий, а также с изменившимся отношением к производственным комплексам, безоговорочный функционализм с его первоочередным решением производственно-технологических и экономических задач при формировании объектов промышленности уступает место гуманному подходу, на первые роли выходит задача создания производственной среды, сомасштабной и понятной человеку. Если на всех предыдущих этапах отмечалась постоянная тенденция к росту размеров промышленных комплексов, то сейчас активное развитие получают малые и средние предприятия. Безвредные производства размещаются в городских структурах, их архитектура решается в гармоничном взаимодействии с городом, часто используются приёмы гражданской архитектуры. На первое место выходит универсальность промышленных сооружений, их возможность быстро реагировать на изменения спроса, активно развиваются высокотехнологичные предприятия. Особенностью данного этапа также является объединение производственных единиц с исследовательскими функциями, а также с объектами непроизводственного назначения — с торговлей, выставками, офисами и даже жильём. Такие многофункциональные комплексы с одной стороны способствуют повышению эффективности самого производства (решение задач маркетинга, рекламы и торговли), а с другой способствуют их органичному объединению с городским окружением. Приведенная периодизация, конечно, достаточно обобщенная, и в структуре выделенных этапов отражены далеко не все примеры и события в эволюции промышленной архитектуры. Тем не менее, анализ показывает, что она претерпела непростой путь зарождения и последующего развития со своими взлётами и падениями. Если сначала первые мастерские и предприятия органично вписывались в городское окружение и их архитектура гармонично увязыва-

Рис. 1. Завод цветного литья и бижутерии в Хайденсвиле (США, 1874 г.)
имел выраженную архитектуру общественного здания

Рис. 2. Архитектура фабрики Фагус в Альфельде (Германия. 1911) В. Гропиуса положила начало функциональному этапу в развитии промышленной архитектуры

лась с архитектурой гражданской (1 этап), то постепенно с увеличением масштабов производства и размеров предприятий происходило размежевание архитектуры на гражданскую и промышленную (2-3-й этапы). Возникновение в производственной сфере функционализма на первой стадии было прогрессивным, дало замечательные образцы производственной архитектуры и положительно сказалось на архитектуре в целом. Однако выраженный в крайней форме рационалис-

Рис. 3. Конструктивизм здания аэродинамической трубы ЦАГИ в Москве (арх. Б. Гладков, 1925 г.) — расцвет архитектуры функционализма

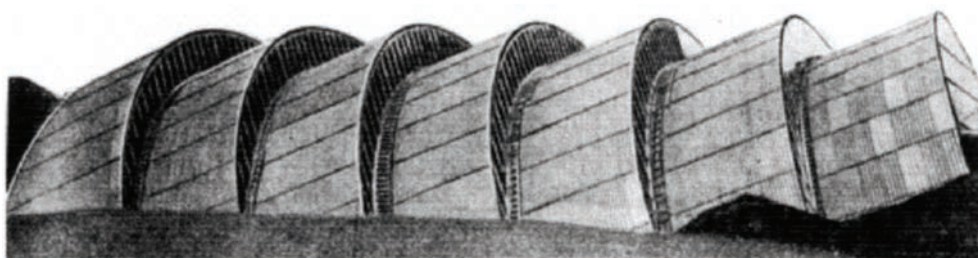

Рис. 4. Сложная объёмная конструкция из наклонных оболочек фабрики резиновой тесьмы в Госсау архитекторов Данцейзена и Фозера (Швейцария, 1950-е гг.)

тический подход к формированию предприятий привел к массовой стандартизации и унификации производственной застройки, утере в ней эстетического начала, возникновению противоречий между производством и городом (период 3.2.). Четвертый этап характеризуется тем, что в промышленную архитектуру возвращается гуманистический подход, она вновь становится во многих своих примерах сомасштабной человеку и городской среде, противоречия между промышленностью и городским окружением сглаживаются. Образы промышленной архитектуры снова начинают сливаться с гражданскими.

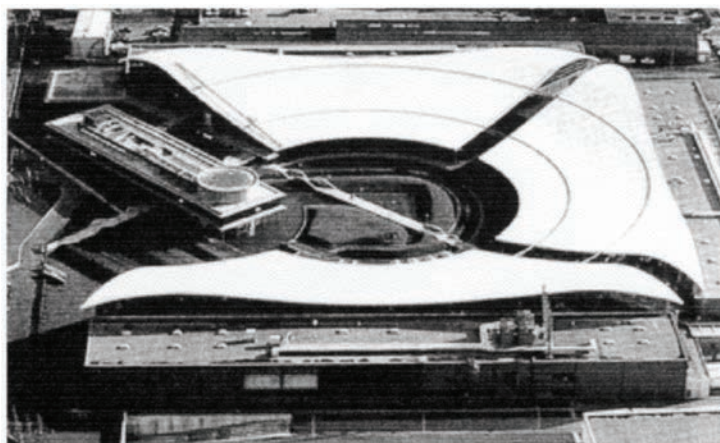

Рис. 5. Близость архитектуры парфюмерной фабрики Л'Ореаль в Олни-су-Буа, Франция, гражданским образам (арх. Д. Валёд, Ж. Пистр, 1991 г.)

УДК 725.84

Т. А. Олійник

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СУЧАСНИХ ТИПІВ СПОРУД СУЧАСНИХ КЛУБІВ

Історію формування та розвитку клубів можна поділити на декілька умовних періодів.

Перший — охоплює період архаїки, античність та середньовічну європейську історію. В цей період клуби мали вигляд груп, гуртків, “братств” та інших суспільних утворень, які займались колективною організацією дозвілля і спілкування, відповідно до своїх запитів та інтересів. Такі заклади існували за різними законами самоорганізації, а їх структурна побудова відрізнялась простим складом приміщень, які не впливали суттєво на психологічний стан учасників зібрань. Архітектурні рішення, що їм відповідали, включали і замкнуті простори, і розвинуті багатoproфільні комплекси. До замкнених належали простори типу віталень, площі для зборів, а також амфітеатри — споруди, обмежені високими стінами, але без даху, призначені для публічних видовищ. До багатoproфільних належали римські терми — громадські лазні, що являли собою величезні зали, з приміщеннями для фізичних вправ та масажу, з ексedрами для відпочинку та бесід, з бібліотеками та читальнями. Також до багатoproфільних комплексів можна, з певним упередженням, віднести навіть дворянські збори.

Другий — припадає на ХІХ ст. та пов’язаний зі становленням профспілкового руху в Європі. Метою цього клубу було просвітництво, виховання, навчання та впровадження в життя робітників здорового побуту і відпочинку. В цей час з’яв-

ляється “пролетарський клуб” та буржуазний “англійський клуб”. Значна увага зверталася на організацію дозвілля, причому архітектурні рішення цих клубів (в Англії, Австрії, Росії) раціонально поєднували розважальні, учбові та оздоровчі заходи. “Народні дома”, які виникли в Росії, особливо після 1905 р., під патронажем добровільних товариств та професійних спілок, включали, як правило, великий глядацький зал для драматичних та оперних гастролей і концертів, приміщення кафе, спортивні зали та зали для занять та лекцій і т. і.

Третій період розвитку клубу — вітчизняний клуб. Зміст роботи цього клубу — політична та просвітницька робота в супроводженні рекреації. В цьому періоді можна умовно виділити три етапи становлення вітчизняного клубу. Перший — 20-ті роки минулого століття. Це був пошук принципово нових архітектурних рішень в умовах децентралізованої клубної діяльності і становлення її самоорганізуючихся форм. Важлива роль відводилась проведенню конкурсів для формування нового типу споруди, створення концепції клубу, формування мети та задач його роботи, аж до визначення вимог до окремих приміщень. В цьому періоді відзначився архітектор Мельников, створивши серію робочих клубів в Москві. Другий етап розвитку вітчизняного клубу (30–50-ті рр.) характеризується пошуком єдиних програм та організаційних форм клубу, впорядкуванням його структури. Вперше з’явилося поняття “мережа клубів”. При проведенні конкурсів уточнювався та визначався тип клубу. Прийняте на III Всесоюзному з’їзді клубних робітників “Положення про профспілковий клуб” сформулювало єдину офіційну концепцію клубної будівлі, визначило його мету, задачі та види діяльності. Відповідно положенню, клубні будівлі повинні були включати: глядацьку частину, зі сценою або естрадою та залом глядачів, а також сценічними приміщеннями; і клубну частину, котра, в свою чергу, складається з чотирьох груп: приміщень лекційно-просвітницької роботи, приміщень гуртково-самодіяльної творчості, бібліотечно-читальної роботи та обслуговування і відпочинку відвідувачів. До складу великих клубів додавалися фізкультурна та дитяча групи приміщень. Третій етап охоплює післявоєнні роки до середини 80-х років. Оновлення клубної мережі йшло під знаком утвердження клубу як закладу культурного обслуговування, переважали ідеї централізованого управління, проектування перейшло до типового з уніфікацією клубних програм. Заклади обслуговування, в тому числі і будинки клубів, прив’язувалися до нових територіальних структурних одиниць — районів, житлових районів та міських центрів з розрахунком місткості клубів, що сприяло остаточній кристалізації клубної типології. З середини 80-х років стан клубної сфери вважався кризовим.

В недалекому минулому організація сфери дозвілля розглядалася, здебільшого, на рівні загальнодержавних політичних та соціальних задач. З часу проголошення незалежності України наша держава зазнала як економічних, так і соціальних перетворень, відмічається активна співпраця українського бізнесу зі світовою економікою, налагоджуються політичні та торгові відносини з багатьма країнами світу. Ці зміни значно вплинули також на сфери дозвілля. На сьогоднішній день однією з важливих основ реформування економіки нашої країни стала приватизація. Відбулися також і серйозні зміни в переліку споживачів різноманітних послуг, а принцип стандартизації та рівномірності в розподілі товарів та різнома-

нітних послуг замінився принципом диференціації. Тому певні зміни відбулися і в самому характері відпочинку, котрий набув більшої розкутості, активності, а розмаїття культурно-розважальних заходів вимагає створення багатого за змістом різнопланового архітектурно-художнього середовища, яке враховувало б збільшення різноманітних запитів і вимог людини.

Будинки клубів, в їх сучасній трактовці, почали з'являтися після проведення реформ, пов'язаних з проголошенням незалежності. Клуб сьогодні продовжує існувати як нова можливість проведення вільного часу. Сучасні клуби, на відміну від періоду Радянської влади, коли нав'язувалися певні форми роботи та заходи, тепер вирішуються індивідуально в кожному окремому випадку, з врахуванням містобудівних особливостей та ініціативи замовника. Всі існуючі на сьогоднішній день в Україні клуби, для зручності подальшого вивчення, доцільно було б поділити на два типи. В першому клуби виступають як *організації*, створені з метою об'єднання людей зі спільними інтересами та зацікавленостями. Для існування цих клубів не обов'язково потрібна будівля, вони можуть займати орендовані приміщення або ж знаходитися "в межах інтернету". Як приклади можна навести: "Клуб підводної охоти", "Зооклуб", "Яхт-клуб", "Динамо-клуб". У другому типі клуб виступає як заклад, тобто споруда, будівля, пов'язана з організацією дозвілля та спорту. До другого типу відносяться розважальні (нічні, диско-, казино-клуби), спортивні, спортивно-розважальні (більярдні, боулінг-клуби, тощо).

Очевидно, як показали проведені обстеження, що кількість клубів постійно зростає. Однак, їх проектування і будівництво ускладнене з причин недостатнього вивчення умов їхньої діяльності та відсутності рекомендацій щодо проектування та впровадження нових форм роботи, висвітлених в сучасному контексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клубы. Бары. Рестораны. — Ватерпас // 2001-2002. — №6 (37).
2. Предприятие общественного питания с досуговой функцией. — М.: ВНИИТАГ, 1989.
3. Учреждения культурно-досудового обслуживания. — М., 1991. — 56 с. (Обществ. раз. Вып. 2).
4. Стефанов И. Клубы-читальни — проекты, реализации, проблемы. — Архитектура, 1981. — №7. — С. 24-27.

А. А. Харитонова

ПРИНЦИПЫ АРХИТЕКТУРНО-КОМПОЗИЦИОННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ЦЕНТРОВ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

Объемно-пространственные предложения в проектировании и строительстве центров современного искусства последних лет отличаются чрезвычайным разнообразием, многообразием в подходе к архитектурно-композиционной и типологической характеристике здания. Появилась целая плеяда зданий центров современного изобразительного искусства с композицией сочетания отдельных объемов, перетекающих пространств не только по горизонтали, но и по вертикали. Основная — экспозиционно-зрительская зона в каждом центре является особенной, предназначается для определенного вида экспонатов, залов постоянных экспозиций и сменяющихся выставок. Дополнительные функции центра изобразительного искусства: кинопоказ, проведение лекций, симпозиумов, студийной работы, фондов, мастерских и т.д.

Центры изобразительного искусства решаются как современный общественный культурный центр города, производя “своего рода вспышку сверхзвезд, получившую выброс множества образов”. Они считаются эмблемой сегодняшней культуры и отражают политическую, социальную и художественную жизнь общества, но также является плодом дерзающего ума, находящегося в поисках более нового, усовершенствованного, логичного.

Для центров современного изобразительного искусства характерно многообразие в подходе к типологической характеристике здания. Процесс превращения музея изобразительного искусства в культурный центр ставит перед архитектором сложные вопросы архитектурно-пространственной композиции. А современная архитектура отвергает сугубо функциональный прием планировочного решения таких многофункциональных зданий, как центры современного изобразительного искусства, и стремится к более гибким архитектурно-планировочным решениям, в которых рекреационно-распределительные пространства дают возможность компактно сгруппировать отдельные функциональные зоны.

Главной функциональной зоной центра современного изобразительного искусства является экспозиционно-выставочная зрительская зона, с более расширенной функцией, где “язык” экспонатов становится более доходчивым, если посетитель может творить сам в мастерских и лабораториях, пользоваться фондами, открытыми для посещения, кабинетами для научной работы.

Второе место по значимости занимает научная и культурно-просветительская деятельность центра, имеющая в составе помещений: лекционные залы с фойе, библиотеки (традиционные и виртуальные), отделы с различной направленностью в работе (международный, молодежный, коммерческий, научно-исследовательский, издательский и др.).

Культурно-развлекательная зона является обязательной для средних и круп-

ных центров изобразительного искусства, она дополняет основную экспозиционно-зрительскую часть, концертными, клубными помещениями, ресторанами, торговыми предприятиями.

Более технологические обслуживающие помещения подчиняются композиционному решению основных помещений для посетителей. Фондохранилища функционально неразрывны с экспозиционно-выставочной частью; каждое хранилище приспособлено для определенного вида изобразительного искусства и изолировано друг от друга: живопись, скульптура, графика, прикладное искусство, книги, нумизматика и др. К фондохранилищам непосредственно должны примыкать реставрационные, столярные, слесарные мастерские, лаборатории, склады, помещения обслуживающего персонала и др.

Все многообразие архитектурных образов центров изобразительного искусства, включая малые, средние и крупные, заключено в семи принципах построения планировки для отдельных зданий. Анализ исторического опыта формирования, практика проектирования и строительства выставочных зданий изобразительного искусства выявили временные рамки и тенденции исторической последовательности появления характерных особенностей объемной композиции в проектировании построения пространства.

Все изученные объекты выставочных зданий изобразительного искусства дают возможность предложить четыре наиболее характерных принципа архитектурно-композиционного построения пространства центров современного изобразительного искусства: компактный, линейный, блочно-сегментный (расчлененный) и разрозненный. Каждый из четырех принципов имеет геометрический и пластический прием архитектурно-планировочного решения. Компактное построение пространства, как самый распространенный принцип, имеет в геометрическом выражении два приема: прямоугольный и многоугольный (треугольный, диагональный и проч.); в пластическом выражении — также два приема: радиально-цилиндрический и свободный (гибкая планировка, скручивающиеся формы). Линейный, блочно-сегментный и разрозненный принцип построения пространства имеет также геометрическое и пластическое архитектурно-планировочное выражение.

Позиции Ле Корбюзье, отражавшие период борьбы, неизбежного перелома, направленного против нелепостей архитектуры, были в полной мере воплощены в первых свободных пространственно-планировочных компактных радиально-цилиндрических и блочно-сегментных схемах организации пространства, они стали отличительной чертой центров изобразительных искусств. Примерами данного типа построения пространства могут служить: Центр современного искусства в Нью-Йорке (1939), где залы для сменяющихся выставок проектировались с учётом перепланировок; перегородки между залами могли трансформироваться, и музей современного искусства в Каракасе О. Нимейера, создавшего “памятник изящества для последующих поколений”. В проектировании современных центров искусств необходимо выполнить основное требование к зданию — равноценности архитектуры и экспонируемых объектов, т. к. центры искусств сами являются произведениями искусства, и совершенно недостаточно ставить целью решение только тектонических и функциональных задач.

Основным принципом архитектурно-композиционной организации центров

изобразительного искусства является компактность, как самый рациональный и наиболее распространенный планировочный прием. Он позволяет наилучшим образом разместить здание в стесненных условиях центра города, максимально вписать в участок, сократить длину потоков перемещения внутри комплекса и транспортных потоков снаружи. При компактном решении центра развитие формы может идти по геометрической (с прямоугольным и многоугольным решением) и пластической схеме (с радиально-цилиндрическим и свободным решением).

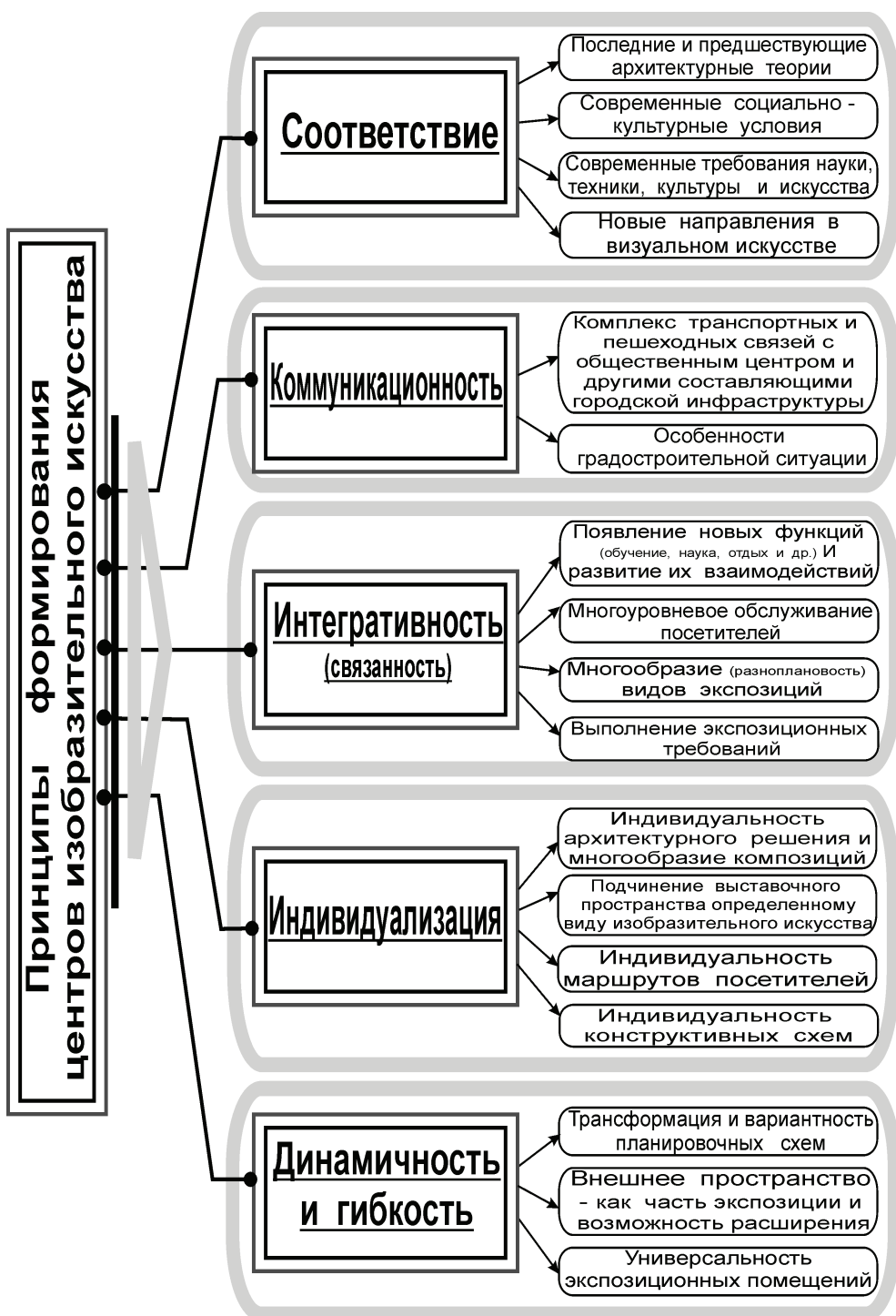
Одним из принципиально новых геометрических направлений в формировании нового образа зданий центров современного изобразительного искусства по компактному принципу является подражание промышленной архитектуре. Здание представляется в виде прямоугольной клетки, причем планировочный принцип, как правило, переносится на образ здания, решенного в прямоугольных формах, имеющего несколько этажей.

Наиболее ярким примером данного принципа архитектурно-планировочного решения может служить Национальный центр искусства имени Жоржа Помпиду в Париже, где наружная поверхность здания представлена в виде металлического каркаса, заполненного стеклом, с обнаженными инженерными и коммуникационными системами. Центр объединил несколько учреждений на восьми этажах: музеи декоративного искусства, которые превратились в центр художественного проектирования с постоянной экспозицией последних разработок, мастерской сравнительных исследований, выставками архитектурных и градостроительных проектов и т. п. Здесь же разместился музей современного искусства, деятельность которого дополнена выставочными мероприятиями, экспериментальная галерея для демонстраций новых направлений в искусстве и отдельные помещения для временных и постоянных выставок.

Гибкая планировка дает возможность воплотить композиционную идею перетекающих пространств не только по горизонтали, но и по вертикали.

Радиально-цилиндрический прием построения пространства подчинен геометрии окружности: радиусным и эллипсоидным линиям, сегментам, цилиндрам и т. д. Популярной в последние годы стала линейная композиция планировки галерей, музеев и более крупных центров изобразительного искусства, которая дает возможность интегрировать здание в сложившейся застройке на узких участках, как правило вдоль дороги.

Блочно-сегментный прием — один из самых распространенных в архитектурно-композиционном решении центров изобразительного искусства. Он может решаться геометрическим и пластическим приемом. Примыкающие друг к другу блоки — экспозиционные залы, которые предназначены для определенного вида экспонатов — логически воплощают данный принцип. Все остальные помещения: фондохранилища, мастерские, лекционные залы, залы кинопоказа, симпозиумов и студийной работы — продолжают развитие по блочной схеме. Блоки отдельных помещений и их групп подразумевают обязательность расширения здания по мере роста сфер деятельности. В форме веера раковины запроектирован центр искусств — “город культуры” для древнего испанского города Сантьяго де Компостела, включающий два музея изобразительного искусства, лекционные залы, театр, библиотеку, аудитории, медиа-центр.

Многие современные музейные здания не поддаются каким бы то ни было легким описаниям; их образ напоминает архитектурную браваду: скручивающиеся формы, имитирующие волнообразные переплетения поверхностей. Такие свободные пластические приемы вызывают наиболее сильное эмоциональное воздействие на человека. Внутреннее пространство, как правило, объединяется атриумом. Пластика внешних форм переходит и во внутреннее решение интерьера. Ключевым проектом свободного приема построения архитектурного пространства и планировки может служить произведение архитектуры, прославленное как наиболее значительное в этом столетии, — здания музея Гуггенхайма или музей современного искусства в Бильбао.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гайдученя А.А. Динамическая архитектура. — К.: Будівельник, 1983. — 96 с.
2. Катенного М. Архитектура музейных выставочных зданий. — К.: Акад. арх. УССР, 1956. — 123 с.
3. Мессер Т. М. Музей Гуггенхайма в Нью-Йорке // Museum ЮНЕСКО. — Париж. — 1990. — № 163. — С. 17-21. — 80 с.
4. Цайдлер Э.Н. Многофункциональная архитектура: Пер. с нем. — М.: Стройиздат, 1988. — 187 с. Multi-use architecture / E.N. Zeidler — Karl Kramer Verlag Stuttgart.

УДК 721/728

Г. І. Шемседінов, Ю. С. Рябець

АРХІТЕКТУРНО-КОНСТРУКТИВНА СИСТЕМА БУДІВЕЛЬ ДРІБНИХ ПІДПРИЄМСТВ ГРОМАДСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

У наш час ми є свідками широкого розвитку будівництва як галузі і будівельного бізнесу. Найбільш великі обсяги житлового будівництва, однак наряду з тим зростають будівлі громадського призначення. Здебільшого це підприємства торгівлі і громадського харчування, тому що ділова діяльність у сфері послуг досить ефективна.

Останнім часом намітилася тенденція до укрупнення підприємств, які організовуються на основі новітніх технологій надання торговельних послуг і по суті є багатофункціональними громадськими центрами з культурно-розважальними закладами.

В той же час не зникає потреба у дрібних підприємствах громадського обслуговування, які ще кілька років тому домінували в населених пунктах. Структура мережі змінюється, дрібні підприємства перебираються під дах більших споруд: вокзалів, підземних пішохідних переходів, торговельних центрів, супермаркетів. Все ж таки певна кількість дрібних підприємств розташовується просто неба. Вони є скла-

довою частиною системи попутного експрес-обслуговування в пішохідних зонах міста. Такі підприємства в більшості випадків легкі, пересувні, нестационарні.

Легкість, гнучкість, зручність транспортування, швидкість монтажу, багаті декоративно-пластичні можливості нових ефективних матеріалів та виробів привертають увагу архітекторів, дизайнерів та будівельників. Втім більшість об'єктів, таких, як автозаправні станції, магазини, кафе, ресторани, ринкові павільйони, кіоски, зупинки міського транспорту, проектуються індивідуально, позасистемно, інколи під час будівництва використовуються також цегла та залізобетон, що вже руйнує чистоту архітектурно-конструктивних рішень, знижує гнучкість споруд, якщо вважати це коло будівель тимчасовими. Бувають випадки, коли об'єкти проектується без участі архітекторів чи дизайнерів і виготовляються та зводяться напівкустарним методом дрібними фірмами, цехами, бригадами будівельників, які не мають досвіду відповідного виду будівництва.

Описані факти характерні майже для усіх міст України. Київ також не є винятком з процесу, що вимальовується. Натурні обстеження, проведені авторами статті в столиці та Умані, показують, що типові містобудівні простори майже стихійно заповнюються дрібними мобільними і немобільними об'єктами обслуговування. Зрозуміло, приватні підприємці, фірми прагнуть встановити свої кіоски та павільйони у місцях з інтенсивним пішохідним рухом, однак їх скупчення можуть в силу різнохарактерності зовнішнього вигляду тільки зруйнувати цілісність архітектурних рішень майданів міста.

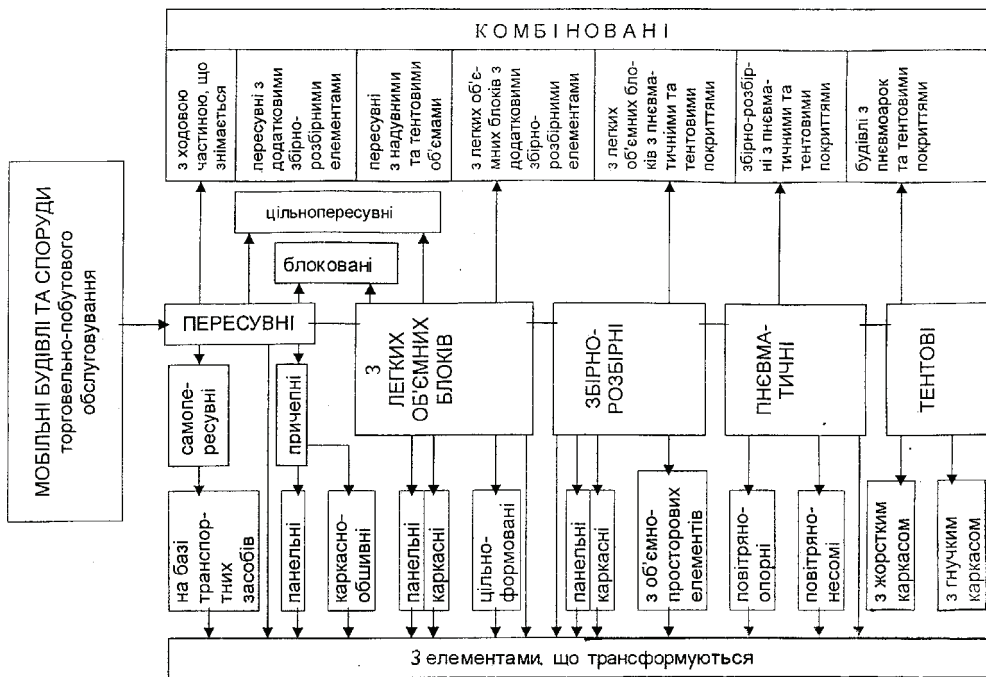
Органи архітектурно-будівельного нагляду намагаються керувати процесом, але ефективність могла бути більшою. У центрах міст кількість невбудованих, окремо розташованих дрібних підприємств експрес-обслуговування обмежується, але їх дизайн не завжди відповідає стилістиці будівель і споруд. Київська міська влада спільно з Головкинвархітектурою провели комплексні реконструкції деяких важливих площ та вулиць. Тут малі підприємства приведені у систему, впорядкований дизайн, покращений естетичний вигляд, деякі об'єкти переведені у підземний простір, де вони утеплених конструкцій не вимагають і формуються з надлегких обладнань та перегородок.

Трохи далі від центральних районів розміщення майже не кероване. Більшість площ, важливих в структурі міста, потребують термінової реконструкції комплексів експрес-обслуговування, особливо це стосується транспортних пересадкових вузлів (в Києві прикладом можуть слугувати простір навколо станції метро "Лісова", Площа Т.Г. Шевченка та інші). В історичному районі Києва Поділ в кварталі між вулицями Хоривою та Верхнім Валом у просторах над лінією метрополітену високого залягання, де неможливе стаціонарне будівництво, велика кількість об'єктів обслуговування з легких конструкцій, але їх архітектура не витримує ніякої критики, хоча не можна сказати, що не було слушних пропозицій. Наприклад, у 80-ті роки авторським колективом під керівництвом архітекторів В. Штолько і О. Гайдучені при безпосередній участі Г. Шемседінова на цьому місці був запроектований комплекс з універсамом торговельною площею 650 м² на основі ефективних матеріалів і конструкцій.

Індивідуальне проектування малих підприємств обслуговування не відповідає обсягам будівництва. Якщо ми вважаємо, що зводити згадані споруди можна і

треба з легких конструкцій, бо вони мають тимчасовий характер, то логічно стверджувати тяжіння об'єктів до індустріального методу виробництва та збирання. Тобто будівлі повинні бути гнучкими, мобільними. Будівлі мобільні — це особливий клас, ще недостатньо досліджений. Мобільні будинки дуже різняться за архітектурними і конструктивними рішеннями: від моторних будинків, що є по суті автомобілями, до майже стаціонарних і досить великих торговельних центрів та виробничих промислових споруд. Мобільні будівлі поділяються на такі основні типи: пересувні (з власною ходовою частиною); об'ємно-блокові (з різних за формою легких об'ємних блоків); збірно-розбірні (з площинних, лінійних елементів та з об'ємно-просторових); пневматичні (повітряноопорні та повітрянонесучі); тентові (на гнучкому та жорсткому каркасах) — см. табл. 1.

Таблиця 1

Аналіз усіх факторів, що впливають на вибір архітектурно-конструктивних систем, дає змогу зробити висновок, що в найближчі часи найбільш ефективними типами для будівництва об'єктів експрес-обслуговування є об'ємно-блокові та збірно-розбірні.

Дизайн мобільних будівель має яскраво виражений техногенний характер, зумовлений промисловим методом виробництва на базі високих сучасних технологій. Здійснити технічний дизайн можливо на базі системного проектування на основі уніфікованих прийомів рішень. Актуалізується розробка і впровадження універсальних архітектурно-конструктивних систем.

Індустріальність не є синонімом безбарвності. Виразність досягається за раху-

нок варіабельності об'ємно-просторових рішень, різноманітної пластики, кольорових сполучень, суперграфіки, реклами. Якості нових матеріалів дають змогу творчо осмислювати уніфіковану систему у досить широкому спектрі.

Потреба в індустріальних архітектурних системах відчувається. Імпортні системи, що широко рекламуються, мають значну вартість, що обмежує їх використання. Напівкустарні будівельні роботи під керівництвом малокваліфікованих проектувальників обходяться замовникам дешевше. Таким чином, треба налагодити широке вітчизняне виробництво уніфікованих збірно-розбірних конструкцій. Українські системи можуть бути кращими за світові зразки. Для цього є все необхідне — і виробничі потужності, і творчо розвинуті архітектори і дизайнери, кваліфікована робоча сила. Вітчизняні вироби повинні бути і якісними, і дешевшими за іноземні. Видається, що впровадження систем у будівельну індустрію буде мати економічний ефект і комерційний успіх також за рахунок можливостей широкого використання конструкцій у найрізноманітніших сферах людської діяльності у якості промислових будівель, гаражів, житла та іншого.

Формування громадських комплексів на базі архітектурно-конструктивних систем дозволяє гармонізувати окремі будівлі, органічно скомпонувати їх, виходячи з містобудівних особливостей. Зовнішній вигляд може бути будь-яким, що випливає з задуму архітектора-містобудівника та безпосередньо дизайнера і конструктора. Варіантність та функційна доречність, легкість збирання та економічність забезпечені.

Автори публікації, виходячи з вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду проектування і будівництва, а також з власного досвіду наукової та проектної діяльності, пропонують архітектурно-конструктивну систему. Система, зрозуміло, з легких ефективних матеріалів, збірно-розбірна. Планувальна сітка ґрунтується на співвідношенні боку до висоти рівнобічного трикутника — $2:1,73$, що дає можливість в одній споруді чи комплексі переходити з прямокутного модуля до трикутного (рис. 1). Принцип геометричної побудови запозичений з розробленої в інституті КиївЗНДІЕП у 80-х роках ХХ сторіччя під керівництвом канд. архіт. Ю.М. Онищенко, О.А. Гайдучені та к.т.н. М.М. Акуленка за безпосередньої участі Г.І. Шемседінова. Однак розміри дарунків планувальної сітки зменшені вдвічі і становлять 3300×2850 мм, це більше відповідає типологічним особливостям дрібних підприємств обслуговування. Каркас просторовий, що збирається з гнутих чи прокатних профілів з сталі. Несуча основа гнучка, універсальна і дозволяє формувати багато варіантів кіосків і павільйонів. У невеликій статті нема змоги перебрати всі можливі види сполучення об'ємів і шляхи їх розвитку у різних напрямках простору. У вертикальному напрямку можливі малоповерхові будівлі, що достатньо для будівель такого класу. Простота конструкцій забезпечує варіантність покрівель та огорож, бо несучі конструкції та огорожуючі розділені, каркас існує незалежно. Архітектура і дизайн може змінюватися залежно від задач проектувальника та оточення. У каркас можна вмонтувати яку завгодно огорожу у вигляді панелей, щитів, площинну чи об'ємну, з металів, пластмас, деревини, з тканин та плівок, армоцементну. Тепер настала черга розглянути деякі приклади архітектурних рішень.

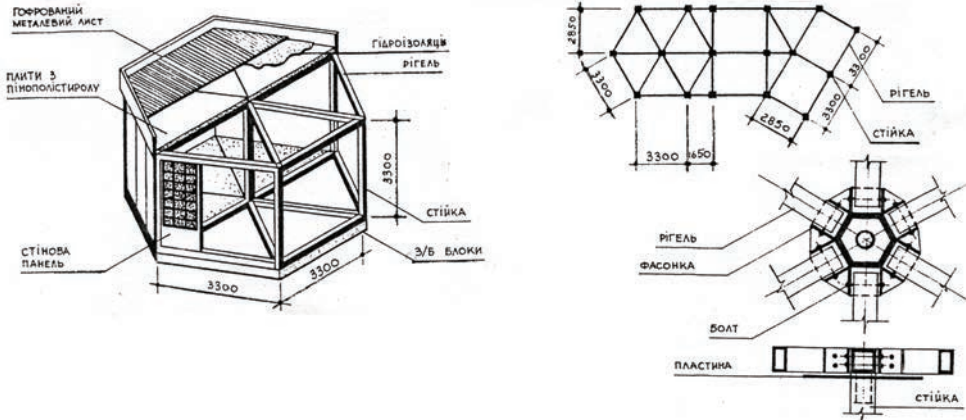

Рис. 1. Конструктивна система. Схема збирання; планувальні параметри; вузол з'єднання елементів каркасу

Почнемо з найменшого павільйону з торговельним залом. Він одномодульний, може бути блокованим або одиночним. Блокований комплекс складається з типових модулів у будь-якій кількості. Модуль призначений для торгівлі дрібними товарами повсякденного попиту: морозивом, хлібом, канцтоварами, пресою, тютюном тощо. Варіантність просторових рішень здійснюється на рівні блокованих комплексів. Зовнішній дизайн — на основі лаконічних геометричних форм, сучасних за характером. Наведене рішення добре впишеться в архітектуру нових районів міст (рис. 2).

Може бути сформований модуль гексагонального типу. Він досить місткий, дозволяє формувати більш складні підприємства не тільки торговельні, а й громадського харчування. Гексагональні будівлі просторово більш цікаві. Дахи можуть бути і плоскі, і зі схилами. Варіювання доцільно і для стінових огорож, де можливе використання різних матеріалів, фасадних систем (рис. 3).

А на рис. 4 будівля, де поєднуються гексагональні та прямокутні форми об'ємів, таким чином використовуються можливості каркасу. Будівля складна і за функцією, і за конфігурацією. Дизайн архітектурних форм — з мотивами, запозиченими в історичних стилях, в даному випадку: аркові закінчення вікон, над шестикутними залами вальмові дахи силуетного характеру. Такі рішення краще використовувати в історичних районах міста, де сучасні форми дисонують з оточенням, а наведені мають на меті вписати легкі павільйони в ансамблі з будинками, що зведені в минулі віки.

В місті є випадки, коли в пішохідних зонах існують малоестетичні глухі огорожі, або стіни без вікон. Взагалі й тротуари мають характер лінії і часто-густо невеликі завширшки. Подібні ситуації потребують лінійної побудови торговельних комплексів експрес-обслуговування. З'єднані між собою в лінію і поєднані загальним дахом, вони можуть суттєво збагатити архітектуру будівель, до яких примикають, або створювати торговельні вулиці (рис. 5).

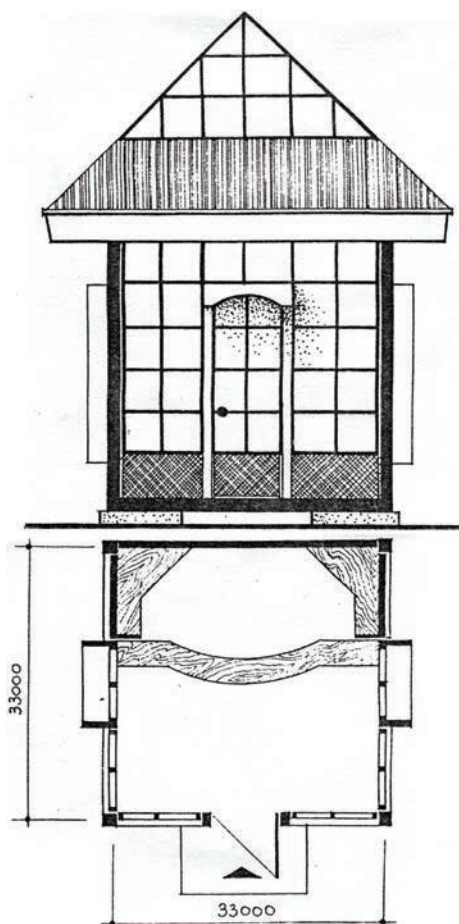

Рис. 2. Одномодульний кіоск-кramниця. Фасад; план

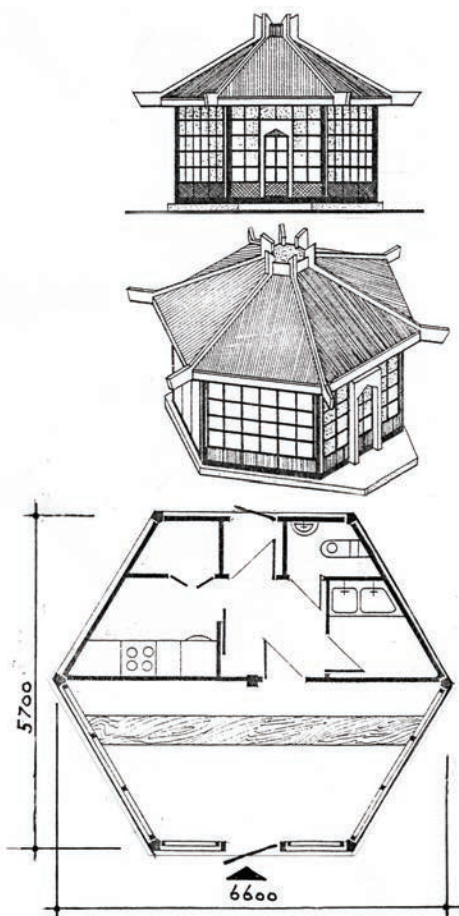

Рис. 3. Павільйон-гексагон, експрес-буфет. Фасад; загальний вигляд; план

В місцях, де простір обмежений, вулиці вузькі, забудова щільна, для підприємств експрес-обслуговування є місце тільки в перших поверхах будинків, а для тимчасових об'єктів доцільна двоповерховість. Це дає змогу зекономити площу міського середовища, зробити будівлі більш виразними, скажімо так — соліднішими (рис. 6).

Архітектура і дизайн цими прикладами не вичерпуються. Система дає простір для пошуків і творчих знахідок. Впровадження в практику розглянутої системи дасть можливість підвищити якість дизайну предметного наповнення архітектурного середовища міст України. Наразі стоїть завдання знайти зацікавленість підприємств будівельної індустрії. Технологія виготовлення конструкцій не вельми складна. Автори чекають цікавого і реального бізнес-проекту в цьому напрямі. Є впевненість, що міський дизайн від цього тільки виграє.

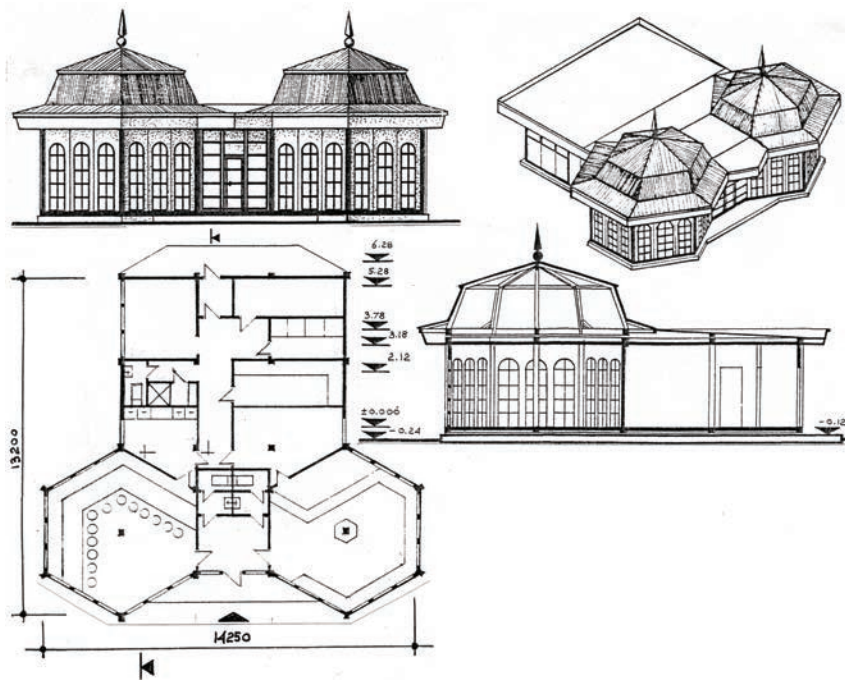

Рис. 4. Експрес-кафе-бар на 25 місць. Головний фасад; план; загальний вигляд; розріз

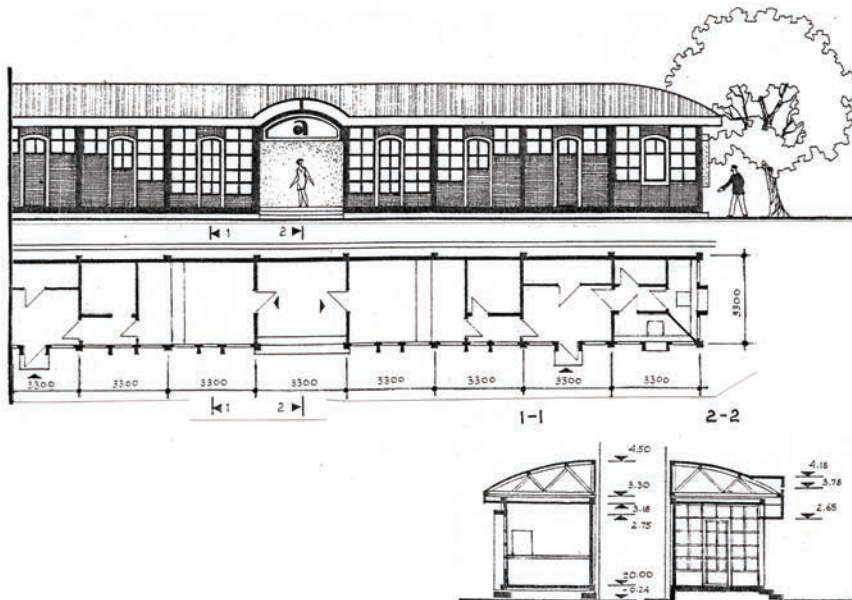

Рис. 5. Торговельний комплекс лінійного типу. Фрагмент фасаду; фрагмент плану; розрізи

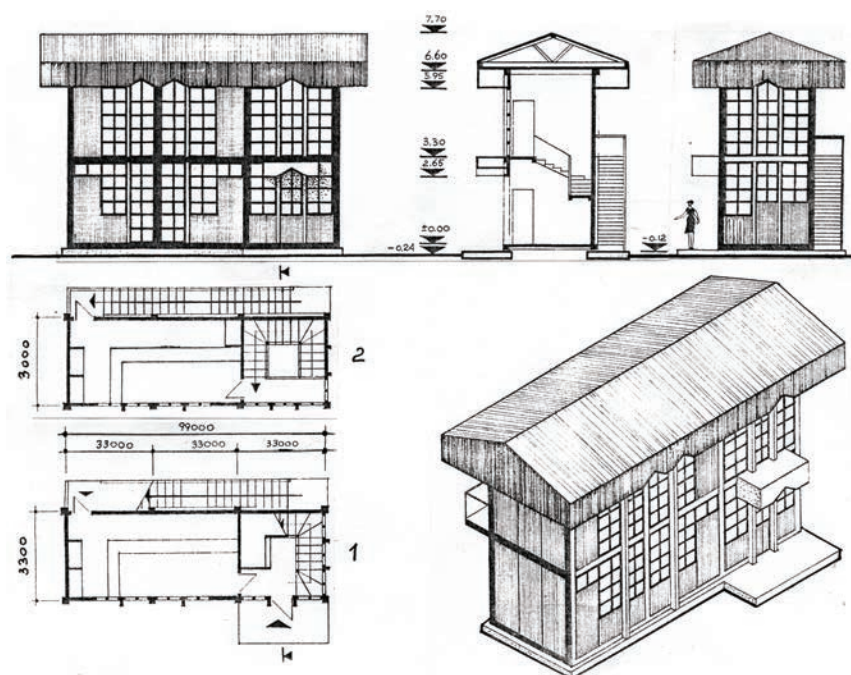

Рис. 6. Павильон торговельний двоповерховий. Головний фасад; розріз; боковий фасад; плани поверхів; загальний вигляд

УДК 725.21

Д. А. Курганов

ТРАДИЦИИ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ БИЗНЕС-ЦЕНТРОВ

В переводе с английского бизнес-центр означает деловой центр, здание, где заключают сделки, где проходит рабочий день, где работают люди. Необходимым атрибутом такого здания являются офисы, помещения, которые помогают организовать рабочую деятельность и которые при необходимости отделяют одно предприятие от другого. Офисное здание является одним из наиболее запоминающихся символов архитектуры 19-го века. Именно в это время появляются знаменитые американские небоскребы, конторы процветающих корпораций. Офисные башни становятся доминантами в силуэтах многих городов. Они начинают символизировать экономическую активность, социально-технологический и финансовый прогресс.

На сегодняшний день выделяют две характерные традиции проектирования бизнес-центров — североамериканскую и европейскую.

Североамериканская традиция. Офис-небоскреб появился в результате огромного взрыва экономической активности в Северной Америке, особенно в Чикаго и Нью-Йорке, в последние два десятилетия 19-го века. История о достижении конструкций всем хорошо известна — стальные рамы, фермы, колонны, лифты, электричество и кондиционирование, менее известна связь между существующей в то время технологией и городским планированием. Строительство вверх означало увеличение ценности земли, но чтобы профинансировать такие проекты и сказать с уверенностью, что они принесут прибыль и будут удобны для работы, требовались новшества в инвестиционной технологии.

Американское отношение к развитию городов ясно видно на примере Чикаго. Город расположился посередине большой равнины, а все огромные монументы коммерции взгромоздились над берегом озера Мичиган. Небоскрёбы стали визитной карточкой центрального делового района и, одновременно, надгробием природному ландшафту. Интересно, что стереотипный собирательный образ Чикаго обычно формируется в виде плотных зарослей небоскрёбов в окружении зелёных пригородов.

Американские архитекторы верили, что небоскрёбы должны связать землю и небо. Поскольку все они учились на европейской архитектуре, они приложили принципы классической композиции к высоким зданиям. В результате появились дома-башни, стены которых вздымались ввысь непосредственно с края улицы, а верхушки соревновались в прихотливости форм и силуэтов. Приоритетным вниманием архитекторов пользовались фасады. В качестве широко известного примера можно назвать Эмпайр Стейт-билдинг или Крайслер-билдинг. Они сформировали “величественный силуэт” новых американских городов. Первые американские небоскрёбы были большей частью узкими, с минимальными внутренними ядрами жёсткости и, соответственно, предлагали отнюдь не обширные пространства для размещения контор. Коммерческие застройщики оценили их как неэффективные. В 1930-х годах достижения в областях строительных материалов и технологий, искусственного освещения, вентиляции с механическим побуждением позволили делать корпуса более широкими и высокими. Сегодняшние успехи в сфере отопления, вентиляции и кондиционирования, освещения, а также в создании специальных видов стекла позволили широко раздвинуть рамки ограничений при проектировании небоскрёбов, в том числе с точки зрения их формы.

Социальные факторы также играют ключевую роль в проектировании высотных зданий.

Так, в американских нормах, в отличие от европейских, нет ограничений по таким характеристикам, как предельная дистанция от работающего до окна как источника дневного света, от работающего до форточки окна как источника свежего воздуха, либо до вентиляционной решетки. Влияние подобных норм неминусом сказывается и на таком параметре, как стройность или “худоба” высотных зданий.

Североевропейская традиция. В Северной Европе — в Германии, Нидерландах, Скандинавии, а также в Великобритании и Франции офисное строительство и проектирование развивалось совершенно по другому пути. Причина здесь не одна, а несколько. Североевропейские города, а точнее, большинство их — более старые, нежели американские. Они были основаны и достигли какого-то равновесия веками раньше, чем появился современный офис. Офисные здания никогда не занимали такое престижное место в экономике европейских городов, и европейские организации вплоть до 1960-х годов допускали к строительству лишь небольшие и недорогие офисные здания в отличие от американских конкурентов. Инвесторы, чьи действия формировали архитектуру североамериканских городов, имели гораздо меньшее влияние в Европе. К примеру, в Германии бизнесмены до сих пор имеют тенденцию брать деньги для строительства нового офиса в банке, причем банк становится акционером предприятия. Часто они устраивают конкурсы для выбора лучшего проектировщика и тратят гораздо больше времени на вопросы менеджмента, чем американские коллеги, пока не будут уверены, что здание полностью подойдет им. В результате получается офис, сделанный на заказ для определенного вида деятельности, который довольно сильно отличается по стилю от американского. Другим критическим фактором, формировавшим офисную архитектуру, был социально-демократический климат в Европе. В результате сложных установленных законом процедур качество рабочей жизни должно было быть удовлетворительным. Поэтому офисный дизайн отражал просьбы и предпочтения работников. Часто помещения были неглубокими, чтоб обеспечить дневным светом, и густо расчлененными в плане на отдельные ячейки. Большое внимание уделялось здоровью работающих. Таким образом, европейские офисы более низкие, чем американские, расположены подальше от центра города, а то и за городом, чаще с естественной вентиляцией, чем кондиционированием, и удовлетворяющие запросам работающих. Несмотря на то, что европейский офисный дизайн являлся менее влиятельным в мировой практике проектирования, он создал тип офиса с высококачественной рабочей атмосферой.

В отличие от Америки, в Европе было запрещено высотное строительство. Коммерческим постройкам было недвусмысленно запрещено затенять соборы и ратуши. Поэтому до второй мировой войны коммерческие небоскрёбы были Европе неизвестны. Повсеместно существовали законодательные ограничения на высоту зданий. В Британии Лондонский строительный закон, принятый в 1894 году, ограничивал высоту зданий 24 метрами до отметки карниза и 30 метрами до верхушки. В Париже до 1964 года максимальная отметка карниза не должна была быть выше 20 метров, а до 1967 года полная высота здания не должна была превышать 33-23 метров. В Берлине нормативная высота зданий зависела от ширины улицы, но не могла превышать 22 метров. Не является простым совпадением то, что даже в старинных уложениях тосканских городов, когда политическая сила была важнее всего другого, высота многочисленных башен была критерием коммерческой мощи.

В отечественной практике прототипом современного бизнес-центра являлись всевозможные НИИ, проектные институты и административные здания, большая часть которых была многоэтажной. Проектирование и строительство их прошло три этапа и охватило период с довоенных лет до 1980-х годов. С начала 1990-х годов появились первые проекты бизнес-центров, проектирование которых прошло ещё три этапа.

Первый, довоенный этап характерен поисками и становлением композиционного типа крупного советского административного здания.

Второй этап (конец 1940-х — начало 1950-х гг.) ознаменован сооружением в Москве, Риге и Минске высотных административных зданий. На этих объектах (при использовании традиционных архитектурных форм) были опробованы новые конструктивные системы и отработаны приемы объемно-планировочных решений высотных зданий.

Третий период, начавшийся с середины 1960-х гг. застройкой проспекта Калинина в Москве, характерен широким развитием строительства многоэтажных зданий, осуществляемого на современной индустриальной технической основе. В эти годы возведены многочисленные многоэтажные здания научных и проектных институтов, министерств, банков, здания Совета Министров РСФСР, ТАСС, СЭВ, завершается застройка Новокировского проспекта. Завершена многоэтажная застройка нового административного центра Ташкента, формируются ансамбли городского центра г. Тольятти и ряда других городов.

Отличительная особенность этих этапов отечественной практики — высокая градостроительная культура и ансамблевость многоэтажной застройки. В прак-

тике капиталистических стран примеры ансамблевого решения (например, Рокфеллер-центр в Нью-Йорке) были исключениями на фоне хаотичности высотной застройки деловых центров городов.

Четвертый период (начало 1990-х годов) характеризуется появлением социальной потребности в бизнес-центрах. В эти годы появившимся мелким организациям, предприятиям и кооперативам требовались площади для организации своего бизнеса. В связи с неимением специально приспособленных для этих целей зданий, стали оборудовать под офисы жилые помещения в первых этажах, а также пустующие площади различных государственных служб.

Пятый этап (1990–1995 гг.) — реконструкция административных зданий, НИИ, проектных институтов под бизнес-центры. Пустующие здания оказались наиболее пригодными для устройства бизнес-центров из-за большого сходства в функциональной и планировочной организации.

Шестой этап (1995 г. — наши дни) — проектирование и строительство бизнес-центров в качестве специальных зданий для последующей сдачи площадей в аренду либо под конкретную организацию.

Таким образом, в отечественной практике здания бизнес-центров являются абсолютно новыми и неизученными. Проектирование осуществляется стихийно без каких-либо нормативных основ, основываясь лишь на чутье архитектора.

ЛИТЕРАТУРА

1. Даффи Френсис. The new office.
2. Архитектура и престиж. — 2/1996. — С. 32.
3. Там же. — 1-2(5)/1995. — С. 27.
4. Осипова Л. Рынок офисов накануне девятого вала // Деловая столица. — 21.10.2002. — № 42.

А. Е. Богомолов

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ АРХИТЕКТУРНЫХ ОБЪЕКТОВ ЯХТИНГА

Все возрастающее воздействие на человека техногенной среды делает актуальным поиск путей, восстанавливающих его связь с естественным, природным окружением. Одним из таких путей является яхтинг как сфера деятельности человека, объединяющая спорт, туризм и отдых на парусных, моторных и парусно-моторных яхтах. Будучи средством физического и духовного развития человека, яхтинг в социальном отношении представляет собой феномен, затрагивающий такие обширные общественно важные области, как экономика, политика, культура. Потому формирование архитектурных объектов яхтинга (марин, яхт-клубов и яхтенных комплексов) идет в тесной взаимосвязи с историко-культурным, социально-политическим и экономическим развитием страны.

Факторы, влияющие на формирование объектов яхтинга, можно отнести к трем группам:

- 1 — природно-климатические,
- 2 — историко-культурные,
- 3 — социально-экономические.

1. Наличие в Украине обширных водных (морских и речных) ресурсов делает возможным их использование не только в качестве транспортных артерий, но и как пространство для спортивно-оздоровительных целей. Протяженная вдоль побережья Черного и Азовского морей рекреационная территория обладает огромным потенциалом развития. Государственной “Концепцией Генеральной схемы планировки территории Украины” прогнозируется поэтапное развитие рекреационного и туристического фонда на период с 2001 по 2026 год с увеличением в 2-3 раза каждые 10 лет.

Перспективы развития региона определены и климатическими условиями, благоприятствующими проведению яхтенных соревнований и осуществлению яхтенного туризма: 120-140 солнечных дней в году, средняя температура летом 22°C и температура морской воды 18-26°C, незамерзающие бухты в осенне-зимний период.

2. Богатые историко-культурные традиции Украины, своеобразие архитектурно-исторического наследия делают ее привлекательной для туристов. Памятники градостроительства и архитектуры — архитектурные ансамбли и комплексы, исторические центры, кварталы, сооружения гражданской и культовой архитектуры, народного зодчества, а также связанные с ними произведения монументального, декоративно-прикладного, садово-паркового искусства в ландшафте морского побережья — все это является ценнейшим отражением истории и самобытности региона. И потому неоспорим рост интереса к заповедным местам Украины, обуславливающий открытость ее “южных ворот” и обязываю-

щий к созданию современных условий их освоения, включая такой неординарный, а потому привлекательный путь, как яхтинг.

3. К социально-экономическим факторам, влияющим на формирование объектов яхтинга, прежде всего нужно отнести кардинальные изменения в составе владельцев и пользователей яхт.

Возникшие как места отдыха аристократических слоев общества в XIX веке и развивавшиеся в качестве учебно-тренировочных баз государственных учебных заведений морского профиля, украинские яхт-клубы сегодня используются более широким кругом людей, занимающихся яхтингом (спортивными соревнованиями, яхтенным туризмом и отдыхом): спортивными обществами предприятий и вузов различной формы собственности, а также частными лицами — арендаторами яхт.

Сегодня создается новый слой заинтересованных собственников в сфере яхтинга. Яхтинг становится индустрией, в которой задействованы различные участники: судостроители, производители яхтенного оборудования, гидростроители, предприятия и организации, имеющие на балансе спортивные общества, ассоциации яхтсменов, страховые агентства, рекламные компании и т.д. Все это определяющим образом влияет на стратегию развития яхтинга.

Очевидно, что формирование объектов яхтинга должно идти по пути решения проблем, которые выдвигают прежде всего сами яхтсмены. Так, в числе основных вопросов, препятствующих развитию яхтинга и требующих активного участия архитекторов в их решении, президент Ассоциации яхтсменов Черного моря Игорь Петров назвал отсутствие на побережье Украины яхт-клубов с благоустроенной гаванью, марин высокого класса. В то же время проблема спроса и предложения в новых социально-экономических условиях определила необходимость реструктуризации всей сферы яхтинга в соответствии с мировыми стандартами безопасности, комфортности, рентабельности.

Сегодняшняя практика формирования объектов яхтинга демонстрирует отсутствие научно проработанной основы планирования и принципов размещения объектов яхтинга, а также рекомендаций по структуре и методике их проектирования. В связи с этим представляется актуальным создание “Системной модели проектирования архитектурных объектов яхтинга”, в которую вошли бы научно обоснованные рекомендации по современной организации функционально-планировочной структуры объектов яхтинга и варианты их композиционно-пространственного решения.

Обязательным условием адекватности создаваемых по такой модели объектов яхтинга современным требованиям является учет всех рассмотренных факторов. Только такой подход соответствует мировому уровню и может способствовать росту престижа и равноправной интеграции Украины как морской державы в мировое сообщество.

ЛИТЕРАТУРА

1. Концепція Генеральної схеми планування території України. — К.: Держбуд України, 1998-1999.
2. Транскордонні території України (Проблеми розвитку) / Ред.-упоряд. Ю. Білоконь, О. Фомін. — К.: Укрархбудінформ, 1999.
3. Шкіпер. — 2001. — № 1.
4. Порты Украины. — 2004. — № 6.

УДК 725.21

О. М. Карасьова

**ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДУ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-
ПЛАНУВАЛЬНІ РІШЕННЯ КУЛЬТУРНО-МАСОВИХ
ПРИМІЩЕНЬ МАЛИХ ГОТЕЛІВ
НА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ**

Відомо, що індустрія туризму та подорожей є перспективним і таким, що динамічно розвивається сектором сучасної економіки. Світові тенденції розвитку туристичної галузі також свідчать про стрімке зростання популярності природоорієнтованих подорожей.

По деяким оцінкам: в різних регіонах світу туризм, пов'язаний з відвідуванням місць не порушеної людиною природи, в середньому складає близько 20-60% від загального об'єму міжнародного туризму (в залежності від регіону). Разом з цим, незважаючи на економічну привабливість, туризм завдяки своїй розповсюдженості здійснює суттєве навантаження на оточуюче середовище і, якщо не дотримані особливі обмежуючі умови, стає небезпечним для природи, особливо в тих країнах, що не мають достатніх фінансових або технічних можливостей для поповнення та відновлення рекреаційних ресурсів. Це викликало появу такого виду подорожей, як екологічний туризм.

У міжнародній практиці під екологічним туризмом розуміється туристична діяльність на не порушених людською діяльністю територіях (найчастіше природоохоронного значення) без завдання шкоди оточуючому середовищу з метою отримання задоволення, вивчення та вшанування природи і культурних пам'яток [1].

Готелі, пристовані для такого виду туризму, також слід проектувати, враховуючі здійснення якнайменшого навантаження на природне середовище та можливість близького контакту відвідувача з середою. В світовій практиці подібні засоби розміщення мають назву екологічно чистих готелів, або екоготелів.

Останні закордонні наукові дослідження принципів проектування екоготелів розглядають такі його риси, як економне споживання енергії, використання водних ресурсів, обробку та мінімізацію відходів, тобто інженерні аспекти проектування [2]. Архітектурно-планувальні рішення природоорієнтованих готельних закладів не знайшли достатнього відображення в подібних роботах; склад примі-

чень екоготелю залишається невисвітленим. Це зумовлює доцільність подальших досліджень у цьому напрямку.

Основним фактором, що впливає на необхідність включення до складу готелю тієї чи іншої групи приміщень, є профіль експлуатації готельного закладу, тобто направленість видів туризму, що розвиваються в даному регіоні. Як свідчить світовий досвід, найбільшого поширення на природоохоронних територіях — національних парках тощо набув пізнавальний вид туризму. Серед туристів широко популярні такі зайняття, як спостереження за фауною та огляд оточуючих ландшафтів [3]. Анкетні опитування показали, що переважна більшість відвідувачів також зацікавлена у наданні інформації стосовно природи і культури місцевого середовища.

Для визначення необхідного складу групи приміщень культурно-масового призначення по даним обстеження проектних матеріалів закордонних екоготелів і анкетного опитування складена табл. 1, де наведено функції даної групи і відповідні їм приміщення. Порівняння набору приміщень, що визначився в таблиці, зі складом приміщень, який рекомендується СНіПом II-79-78 [4], свідчить, що діючі норми потребують деякого уточнення. Зокрема, СНіП не передбачає в складі приміщень культурно-побутового обслуговування інформаційного центру, дослідницької лабораторії та ін.

Світовий досвід експлуатації екоготелів показує, що відсутність цих та інших приміщень негативно позначається на обслуговуванні туристів та роботі обслуговуючого персоналу.

Таким чином, опираючись на наведені дані та вивчення практики проектування, будівництва і експлуатації споруд, що досліджуються, до складу екоготелю можна рекомендувати включення таких приміщень культурно-масового обслуговування:

а) Ресурсно-інформаційний центр. Враховуючи зацікавленість туристів в ознайомленні з інформацією про природу та культуру регіону, а також вимогу виконання готелем екологоосвітньої функції, в екоготелі рекомендується влаштування ресурсного центру.

Узагальнення світового досвіду експлуатації ресурсних центрів, що входять до складу природоорієнтованих готелів, дозволило виявити їх основні характеристики та вимоги до функціонально-планувальної структури, а саме: надання відвідувачам інформації різних видів — графічних матеріалів, аудіо- та відеоінформації тощо; забезпечення можливості проведення як індивідуальних, так і групових занять; необхідність зв'язку з природним оточенням.

Так, окрім експозиції та перегляду друкованих матеріалів, ресурсно-інформаційний центр може надавати такі послуги, як прослуховування місцевої народної музики, перегляд еколого-освітніх кінофільмів, проведення виставок тощо. Внаслідок цього доцільне влаштування різноманітних за призначенням функціональних зон — експозиції, перегляду друкованих матеріалів, зони розміщення комп'ютерів, зони перегляду кінофільмів, відпочинку та ін. Разом з цим при плануванні приміщення слід відвести окремі зони, призначені для дітей, молоді та людей похилого віку. В залежності від місткості готелю, наявності доступу до центру одноденних відвідувачів, екологічних умов ділянки та інших факторів склад функціональних зон ресурсного центру може дещо змінюватись.

Таблиця 1

**Функції групи приміщень культурно-масового обслуговування
та відповідний склад приміщень**

№ п/п	Функції групи приміщень культурно-масового обслуговування	Склад приміщень
1	Проведення конференцій та ділових зустрічей, лекцій; перегляд освітніх або розважальних кінофільмів	конференц-зал
2	Проведення розважальних заходів	зал для проведення розважальних заходів
3	Проведення експозицій	ресурсно-інформаційний центр, музей природи
4	Надання інформації про резерват, еколого-освітньої літератури та ін.	бібліотека
5	Дослідницько-наукова робота	лабораторія
6	Спостереження за зірками	обсерваторія, оглядовий майданчик на верхньому поверсі будівлі
8	Читання, зайняття настільними іграми	кімната для тихого відпочинку, камінна з баром
9	Туристсько-екскурсійне обслуговування	інструкторська з пунктом видачі туристського спорядження
10	Виготовлення предметів місцевого побуту або декоративно-прикладного мистецтва (гончарництво, плетіння з лози, тощо)	майстерня
11	Огляд ландшафтів, спостереження за тваринами та птахами	оглядові майданчики, засклені тераси, лоджії тощо

Форма занять в подібних центрах може бути як індивідуальна, так і групова. Відповідно, при проектуванні ресурсного центру доцільно передбачити зони індивідуальної роботи з розміщенням комп'ютерів і робочих місць на 1–2 чол. та зону групової роботи з розрахунку групи на 10–12 чол.

Вимога зв'язку з природним оточенням пов'язана з бажанням туристів бачити ландшафти, флору та фауну, що вивчаються, а також наданням можливості ознайомлюватись з матеріалами безпосередньо в природному оточенні. Таким чином, в практиці будівництва ресурсні центри часто проектується у поєднанні з оглядовими майданчиками і терасами, а також внутрішніми двориками.

При розташуванні ресурсного центру доцільне деяке відокремлення зони експозиції від житлових номерів. Особливого значення це набуває у випадку користування інформаційним центром одноденними відвідувачами резервату — при цьому ресурсний центр доцільно виносити у окреме приміщення.

b) Нуково-дослідницька лабораторія. Відвідувачами природоохоронних територій часто є також наукові співробітники та студенти. Тому, при наявності наукового виду туризму, доцільне влаштування невеликої лабораторії, що, як правило, розміщується поблизу ресурсно-інформаційного центру.

c) Зал для проведення розважальних заходів. Часто розташовується біля бару із застосуванням розсувних перегородок.

d) Конференц-зал (при наявності ділового профілю експлуатації готелю). Кон-

ференц-зал також доцільно проектувати в безпосередній близькості до бару або буфету; можливе влаштування окремого входу. При конференц-залі доцільно також передбачити підсобні приміщення для зберігання меблів та розміщення офісного обладнання.

е) Кімната для тихого відпочинку. Досвід експлуатації показує, що загальні вітальні в екоготелях, на відміну від звичайних готелей, відвідувачами використовуються досить часто. Внаслідок цього, очевидно, можна рекомендувати влаштування однієї або двох загальних віталень в готелі, обладнання їх каміном, тощо. У разі відсутності бібліотеки або інформаційного центру в загальній вітальні доцільно також виділення зони для розміщення інформаційних матеріалів щодо резервату, книжкових полиць та ін. Розміщувати таку загальну кімнату рекомендується з забезпеченням огляду мальовничих ландшафтів, а також у поєднанні з баром.

ф) Інструкторська з пунктом видачі туристського спорядження.

г) Майстерня. Приміщення для занять традиційними видами виробництва рекомендується розміщувати в окремому блоці.

h) Один або декілька оглядових майданчиків. Можливе влаштування оглядового майданчика на покрівлі будівлі, влаштування терас у поєднанні з баром, рестораном, ресурсним центром, залом для проведення розважальних міроприємств, загальною вітальнею тощо. Рекомендується влаштування закслених просторів для огляду місцевості в зимовий період.

В залежності від типу екоготелю і місцевих умов склад приміщень культурно-масового обслуговування може в деякій мірі змінюватись.

Визначений в табл.1 можливий склад приміщень культурно-масового призначення дещо розширений, що суперечить вимогам максимальної компактності споруди. Саме тому у випадку, коли компактність споруди є необхідною умовою, а також при невеликій місткості готелю, приміщення громадського призначення доцільно передбачати багатoproфільної експлуатації. Доцільне влаштування універсального залу, що може розраховуватись на проведення зборів, танців, вечорів відпочинку, виставок, демонстрації кінофільмів та ін. [5]. При цьому можливе застосування розсувних або трансформованих перегородок, що дає змогу змінювати габарити та місткість приміщень [6] .

Окрім того, для забезпечення зустрічей і заходів різного характеру доцільно передбачати можливість переміщення меблів та сидячих місць.

Місткість залів багатoproфільної експлуатації залежить від ряду умов — місткості готелю, характеру його експлуатації, містобудівних характеристик та ін., найчастіше приймається — 50–60 чол. і, як правило, не опускається нижче за 15–20 чол. (з розрахунку на зформовану групу туристів).

Слід зазначити, що в малій місткості готелю, обмеженій площі забудови тощо такі приміщення харчування, як ресторан або бар, також можливо розглядати як зали багатoproфільної експлуатації та використовувати їх для проведення різноманітних заходів.

Очевидно, з метою більшої економічності, зменшення площі забудови і, відповідно, екологічних навантажень на оточення, доцільне також поєднання функцій інших приміщень культурно-масового призначення.

Проведене автором дослідження визначеного складу культурно-масових приміщень на предмет їх поліфункціонального застосування дозволило виявити, функції яких саме приміщень можуть бути поєднані із збереженням комфортності для відвідувачів (рис. 1).

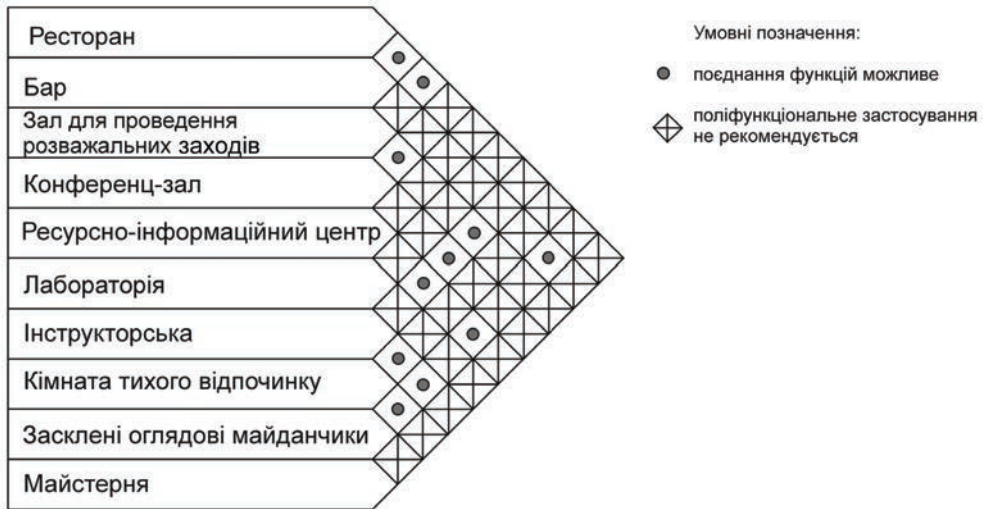

Рис. 1. Поліфункціональне застосування приміщень культурно-масового призначення

ЛІТЕРАТУРА

1. Hawkins, D. The Ecolodge Sourcebook for Planners and Developers. — Burlington, Vermont, USA, The International Ecotourism Society, 1995. — 151 с.
2. Hiltesh, M. International ecolodge guidelines. — Burlington, Vermont, USA, The International Ecotourism Society, 1998. — 120 с.
3. Wight P.A. North American Ecotourists: Market Profile and Trip Characteristics. — Нью-Йорк, Sage Publications, 1995. — 25 с.
4. СНиП II-79-78 Строительные нормы и правила. Гостиницы. — М.: Стройиздат, 1978. — 17 с.
5. Барановский М.И. Комплексы отдыха и туризма. — К.: Будівельник, 1985. — 104 с., ілл.
6. Ольхова А.П. Гостиницы. — М.: Стройиздат, 1983. — 153 с., ілл.

Г. В. Літошенко

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КВАРТИР ЗА РІВНЕМ КОМФОРТНОСТІ ВІДПОВІДНО ДО ПРИЗНАЧЕННЯ ЖИТЛА

Останнім часом, коли відбуваються значні зміни в підході до проектування багатоквартирного житла, що дедалі більше диференціюється відповідно до різноманітних вимог різних верств населення, більшої актуальності набуває проблема встановлення відповідності планувальних рішень вимогам певного кола мешканців.

Крім традиційної класифікації багатоквартирних житлових будинків за поверховістю, типом загальнобудинкових комунікацій, конструктивною системою тощо, особливого значення в наш час набуває розділення житла на певні типологічні групи за призначенням. На даний час сформувалися три основні групи житла (на ієрархічних рівнях “квартира”, “будинок”, “житлове утворення”), які поступово набувають певних планувальних особливостей: соціальне житло; приватне житло; прибуткове житло.

Метою проведеної роботи є вироблення рекомендацій щодо диференціації за рівнем комфортності житла, що відповідає вимогам за типом призначення — у даному випадку являє собою систему із певною ієрархічною структурою. Структуру цілей найзручніше представити ізоморфною (але не ідентичною) структурі житла за призначенням.

Цілі, досягнення яких є пріоритетним для суб’єктів проектно-будівельного процесу по створенню житла, наступні:

При диференціації квартир за рівнем комфортності виникає проблема відбору критеріїв, за якими має здійснюватись розмежування категорій. З одної сторони, логічно спростити процедуру розмежування житла на категорії за одним, вирішальним показником. Але, з другої сторони, при обранні майбутнього помешкання з кількох варіантів завжди враховують кілька факторів. Проте застосування комплексного методу також непродуктивне — у кожному конкретному випадку доводилося б складати окрему шкалу балів по характеристиках житла.

Найкращим шляхом в даному випадку уявляється ієрархічна структура категорювання. Спочатку слід визначити ієрархічну структуру характеристик житла, що визначають комфортність проживання. Визначити головні і другорядні фактори можна, наприклад, із застосуванням деяких статистичних методів. Основне розмежування на категорії проводитиметься за одним, головним, фактором. Слід пам’ятати також, що вибір передбачає існування ще якоїсь ознаки (або кількох ознак) об’єктів, що робить їх співставними для суб’єкта (особи чи групи осіб, організації), що здійснює вибір.

У випадку, коли категорювання за однією ознакою є недостатнім, можна провести наступний рівень категорювання за наступною по впливу ознакою. Наприклад, стоїть задача вибору житла з кількох варіантів, однакових за приведеною ціною і основною категорією. Звузити коло вибору можна, визначивши рі-

вень комфортності цих варіантів за наступною по ступеню впливу ознакою. Такий ступінчастий процес матиме тим більше “ступенів”, чим більше буде вихідних варіантів.

Таблиця 1

**Основні цілі діяльності суб’єктів житлово-будівельного процесу
та процесу експлуатації житла**

Суб’єкти проектно-будівельного процесу по створенню житла	Тип житла за призначенням	Цілі
1	2	3
Держава	Соціальне житло	Забезпечення населення житлом (максимальна кількість родин)
		Зменшення приведених витрат: на будівництво, на експлуатацію, територіальних витрат
Будівельні організації	Соціальне житло	Зменшення приведених витрат на будівництво
	Комерційне житло (приватне – для проживання власників, прибуткове – для здачі в оренду)	Зменшення приведених витрат на будівництво Збільшення прибутку
Організації по обслуговуванню житла	Соціальне житло	Зменшення витрат на експлуатацію
	Комерційне житло	Зменшення витрат на експлуатацію
Власники житла	Комерційне житло	Зменшення приведених витрат на придбання, на оплату за обслуговування
Квартиронаймачі	Соціальне житло	Зменшення приведених витрат на оплату за обслуговування
	Прибуткове житло	Зменшення приведених витрат на оплату за обслуговування, квартирної плати

При категорюванні житла за рівнем комфорту необхідно також дотримуватись виконання “права вето” — при невиконанні будь-якої з вимог обов’язкових нормативів житло переходить в найнижчу категорію (житло тимчасового перебування).

Очевидно, що набір факторів для вищих ієрархічних рівнів житла (будинку, житлового утворення) матиме інший вигляд.

У таблиці 2 наведено приклад розділення квартир міського житла на категорії за рівнем комфортності (за головним критерієм).

Проведення категорювання рівня комфортності житла різних типологічних груп за призначенням може бути проведено:

– для розробки рекомендацій по формуванню архітектурно-планувальних рішень житла різного рівня комфортності різних типологічних груп за призначенням;

- для визначення відповідності ціни житла рівневі комфортності;
- для диференціації комунальних платежів, податків, залогових ставок відповідно до рівня комфортності житла;
- для інформаційних систем, призначених для вибору житла.

Таблиця 2

Розділення квартир у житлі різного призначення на категорії за одним критерієм

Категорія	Позначення категорії	Рошифрування позначення	Кількісне вираження показника за основним критерієм	Категорування житла за призначенням		
				Соціальне	Приватне	Прибуткове
1	2	3	4	5	6	7
1	1/2ПВ 1/2О	1 – категорія; 2 – одиниця приведення (розрах. кільк. проживаючих); ПВ – приватне житло; О – прибуткове житло	Для соціального житла: Перевищення норм по приведених показниках з виконанням принципу приросту дії*, “+” по абсолютних показниках. Для приватного, прибуткового житла: Перевищення норм не менш ніж в 1,2 рази** по приведених показниках, “+” по абсолютних показниках, наявність ознак, що визначають винятковість даного житла***	+	+	+
2	2/2ПВ 2/2О	2 – категорія; 2 – одиниця приведення (розрах. кільк. проживаючих); ПВ – приватне житло; О – прибуткове житло	Для соціального житла: Виконання нормативних вимог по приведених показн., “-” по абсолютних показниках. Для приватного, прибуткового житла: Перевищення норм не менш ніж в 1,2 рази по приведених показниках, “-” по абсолютних показниках	+	+	+
3	1/2С 3/2ПВ 3/2О	1;3 – категорія; 2 – одиниця приведення (розрах. кільк. проживаючих); С – соціальне житло; ПВ – приватне житло; О – прибуткове житло	Для приватного, прибуткового житла: Перевищення норм по приведених показниках з виконанням принципу приросту дії в межах реком. величин	-	+	+

Закінчення табл. 2

Категорія	Позначення категорії	Рошифрування позначення	Кількісне вираження показника за основним критерієм	Категорювання житла за призначенням		
				Соціальне	Приватне	Прибуткове
1	2	3	4	5	6	7
4	2/2С 4/2ПВ 4/2О	2;4 – категорія; 2 – одиниця приведення (розрах. кільк. проживаючих); С – соціальне житло; ПВ – приватне житло; О – прибуткове житло	Для приватного, прибуткового житла: Виконання нормативних вимог по приведених показниках	-	+	+
5	5/2-4/1ПВ 5/2-4/1О	5;4 – категорія; 2;1 – одиниця приведення (розрах. кільк. проживаючих); ПВ – приватне житло; О – прибуткове житло. Примітка: необхідно вказувати умови (зміна одиниці приведення), за яких виконуються нормативні вимоги, оскільки при невиконанні нормативних вимог об'єкт не може вважатися житловим. Таке житло, в якому не виконуються вимоги нормативів, може вважатися житлом тимчасового перебування.	Для приватного, прибуткового житла: Невиконання нормативних вимог по приведених показниках	-	+	+

* Перевищення норм має бути обчислене з виконанням принципу приросту дії (наприклад, у швейцарській методиці визначення якості значимий приріст площі приміщень становить 7% площі приміщення в залежності від його розміру). Кількість кімнат за формулою $k=n$ (де n – кількість проживаючих).

** Перевищення норм в 1,2 рази взято умовно. Дана величина визначена за результатами порівняння загальних площ квартир, що були визначені як “масове житло” та “елітне житло” у доповіді [Стерник Г.М., Черных Е.В. Эволюция качества жилья в переходной экономике России (на примере Москвы). Доклад на науч. конф. Европейской сети иссл. жилища, Вена, 1-5.07.02. –

http://www.realmarket.ru/docs/anl_29.htm]. Для 1-ї категорії приватного та прибуткового житла кількість кімнат за формулою $k=n+1$ (де n – кількість проживаючих). Для 2-ї категорії приватного та прибуткового житла кількість кімнат за формулою $k=n$ (де n – кількість проживаючих).

*** Такими ознаками можуть бути: розташування житла в зоні, де вартість одиниці земельної ділянки є найвищою в місті, розташування поблизу визначних пам'яток архітектури та містобудування тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Товбич В.В., Мельник Г.В. Деякі архітектурно-містобудівні аспекти ціноутворення на ринку житла в м. Києві // Сучасні проблеми архітектури і містобудування. — К.:КНУБА, — 1999. — №6.
2. Мельник Г.В. Вплив архітектурно-містобудівних характеристик житла різних категорій за рівнем комфортності на його ціну в м. Києві // Сучасні проблеми архітектури і містобудування. — К.:КНУБА, — 2000. — №7. — С. 114-118.
3. Василенко Л.В., Літошенко Г.В. Передумови формування принципів категорювання житла за рівнем комфорту // Сучасні проблеми архітектури і містобудування. — К.:КНУБА, — 2001. — №9. — С. 184-189.
4. Омеляненко М.В. Архітектурно-планувальна організація квартир міської забудови, категорюваних за рівнем комфорту: Дис. канд. арх. / КДТУБА. — К., 1994.

УДК 725.6-053.7.011

Ю. В. Третьак

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОЕКТУВАННЯ ТА БУДІВНИЦТВА ВИПРАВНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ

Дослідження проектних та нормативних матеріалів встановило, що будівлі сучасних виховно-трудових колоній в Україні для утримання неповнолітніх засуджених умовно поділяються на декілька типів. До першого відносяться заклади, які розміщено в будівлях іншого призначення, пристосованих до умов ВТК. Такі колонії розміщуються у старих садибах та монастирах і, відповідно своїй випадковості, важко піддаються систематизації та аналізу особливостей архітектури.

Іншим типом споруд ВТК є заклади, які збудовані за типовими проектами, що розроблялися за різних часів та умов. Такі заклади у більшості випадків являють собою функціонально не пов'язані одна з одною окремі будівлі та споруди, що багато разів були реконструйовані. З причини морального застаріння ці будівлі не в змозі забезпечити організацію повноцінного архітектурного середовища, яке відповідало б сучасним вимогам утримання засуджених підлітків. Часто склад приміщень таких будівель не відповідає вимогам функціонального процесу.

Третій тип споруд виправних закладів для неповнолітніх — це комплекси будівель, що запроектовано за індивідуальними проектами. Але, незважаючи на спроби досягти оптимальної зручності, місткості та відповідності вимогам ізоляції та безпеки, авторам проектів не вдалося відійти від традиційного образу “позапарканної” архітектури та об'єднати окремі будівлі та споруди в єдиний архітектурний ансамбль.

В концепції “Основные направления реформы уголовно-исправительной системы на Украине”, яку було розроблено у 1990 році, пропонується переглянути будівельні норми та архітектурно-планувальні рішення гуртожитків, камер, ме-

дичних частин та лікарень, ідалень, пралень та інших будівель та споруд виправних закладів. Аналіз діючих інструктивних документів, що регламентують нинішній стан ВТК, дозволяє зробити висновок про те, що їх основні положення не відповідають встановленим міжнародним стандартам і вимагають перегляду та переробки. Те ж саме стосується і функціонально-планувальних, об'ємно-просторових рішень, а також методів, прийомів та засобів проектування ВТК [1].

Документи європейського рівня базуються на іншій уяві про мінімальний рівень та стандарт, на який треба орієнтуватися при створенні проектної концепції ВАЦ [2]. В них вказано, що слід створювати відкриті виправні заклади для неповнолітніх, де засоби безпеки мусять бути відсутніми чи обмеженими. Кількість осіб повинна бути якомога меншою, що надасть можливість застосовувати індивідуальний підхід до перевиховання підлітка. Пенітенціарні заклади повинні бути децентралізованими та мати розміри, які б полегшували контакти між неповнолітніми та їхніми сім'ями. Виправні заклади для неповнолітніх повинні відповідати цілям перевиховання, враховуючи потреби вихованців усамітнитися, мати емоційні стимули та можливість спілкуватися з однолітками.

Таким чином, важливою тенденцією створення нормативної бази проектування виправного центру для неповнолітніх в Україні є прагнення до гуманізації середовища, до створення "родинних" умов утримування вихованців, але з урахуванням режимних вимог.

Питання об'єднання будівель та споруд пенітенціарного закладу в єдиний комплекс, планування території ділянки таких комплексів відіграє важливу роль при утворенні архітектурного середовища, в якому живуть, навчаються і працюють як засуджені, так і службовий персонал. Принципи планування ділянок пенітенціарних комплексів за межами України припускають створення таких функціональних зон, як адаптаційна, зона безконвойного утримання під час підготовки до звільнення, оздоровчо-профілактичної зони та інших. Але не в усіх закордонних закладах функціональний розподіл має чіткі межі. Наприклад, у перевиховному центрі французького міста Ллодіо та у більшості закладів Швейцарії огорожа навколо комплексів носить символічне значення, а межі об'єднаних чи зкооперованих функціональних зон є зтертими.

В існуючих ВТК України принцип функціонального зонування при організації території є обов'язковим для усіх без винятку закладів. Функціональні зони забезпечувалися охоронними спорудами та поділялися на окремі ізольовані ділянки. Потреба в обов'язковому чіткому функціональному розподілі території з урахуванням безпеки та зручності між усіма зонами та підзонами комплексу становить наступну тенденцію проектування та будівництва пенітенціарних комплексів для неповнолітніх в Україні.

Функціонально-планувальні і об'ємні рішення будівель та споруд існуючих ВТК і закордонних виправних закладів мають більше різних, аніж спільних рис. В західних центрах право на усамітнення підлітка забезпечується наявністю житлових кімнат на 1-3 особи, від яких кожен вихованець має особистий ключ. Місткість спальних кімнат в українських ВТК складає 25 осіб, а кімнати вихователів проектується із розрахунку 5 м² на двох відповідно діючим проектним нормативам.

Аналіз нормативних документів, проектних матеріалів, анкетних даних по

Україні та іншим країнам світу надав можливість встановити ще одну вимогу, яка в сучасних умовах набула вигляд міжнародної тенденції проектування виправних закладів для неповнолітніх засуджених: архітектурно-планувальна та об'ємно-просторова організація пенітенціарних центрів повинна забезпечити необхідні та достатньо комфортні побутові та санітарно-гігієнічні умови утримання вихованців.

Аналіз архітектурних рішень закордонних пенітенціарних закладів для дорослих та молоді, інших режимних комплексів (тюрем, психіатричних лікарень, спеціальних закритих навчально-виховних комплексів) показав, що при проектуванні та будівництві застосовувалися найсучасніші матеріали та конструкції, які забезпечили високу якість будівництва, надійність та безпечність будівель та споруд, просторове втілення авторської концепції архітектора. Широко вживаються містобудівні, ландшафтні, композиційні засоби архітектурної виразності при формуванні зовнішнього та внутрішнього середовища для утримання засуджених. Наприклад, французький перевиховний центр в місті Ллодіо відрізняється вдалим рішенням композиції будівель та споруд, завдяки якому комплекс органічно увійшов до природного ландшафту околиці містечка. Швейцарські виправні колонії, наприклад, як інтернат для неповнолітніх засуджених ім. Песталоцці, являють собою своєрідні мальовничі маленькі селища, де є усе необхідне для повсякденного життя підлітка: класи, майстерні, зимовий сад, кафе, спортивні майданчики та критий басейн.

У відчизняних ВТК існуюча система організації закладу та воєнізований режим утримання вихованців досі не дозволяв застосовувати індивідуальний підхід до формування художнього образу та використання широкої палітри засобів архітектурної виразності. Результатом є повна відсутність позитивного архітектурного середовища, яке мусить стимулювати у вихованців естетичні емоції та прагнення уникнути деградації особистості в умовах ізоляції від суспільства.

Таким чином, тенденція надання ваги естетизації архітектурного середовища, яке враховувало б емоційно-психологічні потреби вихованців та персоналу закладу, поступово починає відігравати значну роль в практиці проектування українських режимних комплексів. Підтвердженням важливості ролі естетичного чинника у рішеннях комплексів режимних закладів можуть послужити проектні рішення тюрми для психічно неповноцінних Фестес Хаус, перевиховного центру міста Ллодіо, центру для неповнолітніх засуджених Торн Крос та інших режимних закладів.

Приведені реалізовані у будівництві об'єкти поєднуються через спільне використання авторами проектів ряду композиційних та архітектурно-художніх засобів, за допомогою яких архітектори намагалися створити специфічне мікросередовище, що повинно викликати в ув'язнених позитивні емоції. До числа таких засобів архітектурної виразності входять різноколірні рішення фасадів та інтер'єрів, візуальний зв'язок із навколишнім середовищем, створення візуально відкритих внутрішніх просторів; вибір матеріалів для оздоблення приміщень, меблів та обладнання.

Встановлення наступної тенденції проектування виправних установ пов'язано із дослідженням місткості (ємності) таких закладів для неповнолітніх в Україні та поза її межами. Ємність сучасних українських ВТК коливається від 350 до 750

осіб у відповідності з діючими нормативами. Треба відзначити, що при розрахунку ємності вітчизняних пенітенціарних закладів не враховувалися ані рівень злочинності неповнолітніх в регіоні розміщення ВТК, ані прогнози розвитку криміногенної ситуації, ані демографічний, статеві-віковий, психолого-педагогічний та містобудівний чинники.

На прикладі проекту центру попереднього ув'язнення у штаті Монтана (Північна Америка) є можливість прослідкувати вплив сучасних тенденцій удосконалення виправної системи на якість архітектурних рішень. Довгий зимовий період та суворий ландшафт цієї місцевості вплинули на конструктивне, об'ємно-планувальне та образне рішення комплексу. Споруда збудована із масивних бетонних блоків, що несуть на собі функцію захисту від холодних вітрів та водночас становлять один із заходів безпеки. Конструкції вікон та їх розміщення на фасадах також виключає можливість втечі заарештованих. Лаконічні архітектурні форми комплексу гармонують із суворим пейзажем, а "притиснута" до землі об'ємна структура споруди контрастує з гірськими верхів'ями.

Одноповерхова будівля центру має лінійну архітектурно-планувальну схему, що пристосована до спеціальної системи перевірки та перепуску в'язнів і відвідувачів. Функціонально-планувальна схема комплексу цікава тим, що надає можливість утримувати в одній будівлі декілька категорій в'язнів: чоловіків (більш та менш небезпечних злочинців), жінок, підлітків (окремо дівчат та хлопців). Усі ці категорії розміщуються в окремих блоках вздовж обслуговуючого коридору. Три блоки центру призначені для утримання чоловіків, по одному — для жінок та неповнолітніх.

Блок чоловіків включає 8 одиночних камер та два приміщення для прийому їжі. Блок для жінок поділяється на дві частини, в одній з яких розташовано 2 камери, а в другій — 3. Блок для підлітків розташовано осторонь від блоків для дорослих злочинців, він нараховує по три камери для дівчат і хлопців. При цьому камерному блоці запроектовані рекреація, кімната для контролера та приміщення для проведення побачень.

Громадська частина комплексу включає відкритий двір для прогулянок із контролерським постом, бібліотеку та закриті рекреації. Ця частина запроектована поряд з блоками для утримання дорослих в'язнів та відокремлена від решти приміщень за допомогою капітальної стіни, по другий бік якої розташовуються медчастина, комори для білизни, пральня, кімнати обслуговуючого персоналу з їдальнею та ванною кімнатою, кухня. Вхідний блок включає вестибюль, кімнату контролювання, кімнати тривалих побачень та адміністративні приміщення. Питома площа на кожного в'язня приймалася у середньому 4 м².

Таким чином, об'єктивно існуючі соціальні тенденції динаміки зростання злочинності неповнолітніх викликали до життя необхідність створення в Україні нового типу закладу виправно-адаптаційного центру (ВАЦ) для неповнолітніх засуджених і заарештованих та їх територіальної мережі. Створення таких центрів, їх територіальне розміщення мусить орієнтуватися на прогресивні тенденції загальної гуманізації режиму утримання, функціональної організації та естетизації архітектурного середовища місць позбавлення волі для неповнолітніх та дорослих, що існують в Україні і за її межами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основные направления реформы уголовно-исполнительной системы в УССР. — К.: МВД УССР, 1990. — 36 с.
2. Европейские тюремные правила: Перевод с англ.. — К.: МВД, 1987. — 288 с.

УДК 725.211

Г. В. Кузьміна

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ АРХІТЕКТУРИ ПІДПРИЄМСТВ ДРІБНОРОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

Торговельна мережа є важливим елементом системи суспільного обслуговування населення України, яка з початку 90-х рр. інтенсивно видозмінювалась та реформувалась завдяки новим соціально-економічним умовам.

Сьогодні розвиток мережі підприємств торгівлі здійснюється за рахунок збільшення їхньої кількості за принципом економічної ефективності і конкурентоздатності. Основні показники для побудови торгової мережі, такі як: радіуси обслуговування, норми забезпеченості, рівномірність розподілу — порушені і утратили своє значення в реальній містобудівній практиці.

Однак, незважаючи на розширення мережі, Україна відстає від середньоевропейського рівня у 2,5 — 3 рази як по кількості торгових площ, так і по якості торгового обслуговування.

Останнім часом сформувалася тенденція поповнення торгової мережі дрібними тимчасовими підприємствами обслуговування. Збільшення в структурі міст кількості лотків, наметів, кіосків і павільйонів у більшості випадків приводить до порушення естетики й екології міського середовища.

Виникаючи в торговій галузі стихійно, ці підприємства не придбали закінчених організаційних і архітектурних форм. Не склався чіткий взаємозв'язок стаціонарної торгової мережі і постійно пульсуючих позамагазинних форм торгівлі.

Аналіз практики проектування, будівництва й експлуатації підприємств дрібнороздрібної торгівлі (лотків, наметів, кіосків, павільйонів) показав, що на їхнє формування і розвиток впливають наступні основні фактори: соціально-економічні, містобудівні, технологічні, технічні та естетичні, без урахування яких неможливо спрогнозувати подальше функціонування мережі підприємств дрібнороздрібної торгівлі (рис.1).

До *соціально-економічних факторів* відносяться: зміна форм власності і системи керування; приватизаційні процеси; збільшення ролі торговельного капіталу; роль іноземного капіталу в економіці країни; зміна структури реалізації і грошового доходу населення; розвиток і підтримка малого і середнього бізнесу; зміна структури зайнятості населення; зміни границь між стандартним і виборчим обслуговуванням; ріст матеріальних і духовних потреб населення.

– Перехід до ринкової економіки обумовлює інші, ніж при адміністративно-командній системі, темпи розвитку і пропорції роздрібно-торговельної мережі, що обумовлює потребу у розробці концепції розвитку роздрібно-торговельної мережі і організації торговельного обслуговування населення в умовах переходу до ринкової економіки.

– Розвиток торгівлі сприяв росту чисельності зайнятих у галузі. На сьогодні в цілому в галузі працює 14,5% від усіх зайнятих у народному господарстві при 7,9% у 1992 року. При цьому аналіз частки зайнятих у торгівлі в економіці розвинутих країн, де вона складає від 17 до 22%, свідчить про те, що потенціал галузі в частині працевлаштування населення України не вичерпаний, і в міру росту купівельної спроможності населення буде рости.

– Економічні зміни особливо вплинули на розвиток середнього та малого бізнесу. Швидкий обіг капіталу в торгівлі, зміна структури прибутків бюджету за рахунок поповнень від малого та середнього бізнесу (переважно в сфері торгівлі) свідчать про те, що цей вид діяльності сьогодні займає значне місце в структурі економіки міст та держави. Розвиток середнього і малого бізнесу викликає потребу в спорудах для здійснення підприємницької діяльності різного характеру, в зв'язку з чим утворилася відносно стійка тенденція розширення та видозміни торговельної мережі завдяки дрібно-роздрібним підприємствам торгівлі. У ряді регіонів більше половини роздрібного товарообігу приходить на частку індивідуальних підприємців, з них 54% здійснюють роздрібну торгівлю через лотки, намети, кіоски, павільйони. З загальної кількості об'єктів роздрібно-торгівлі на кінець 2001 року кіоски та палатки складали 25% (24,1 тис.).

– Сьогодні в Україні кількість малих та середніх підприємств торгівлі на 1000 мешканців складає 3,6 од., в той час як в країнах Європейського Співтовариства — 45, Японії — 49,6, США — 74,2 од. Частка цих підприємств у валовому внутрішньому продукті України складає близько 9%, в країнах Західної Європи — 50-67, США — 52, Японії — 55%.

– З переходом до ринкової економіки, появою власності та приватизаційних процесів, збільшенням ролі торгового капіталу в економіці, а також зміною в структурі зайнятості населення, змінився склад підприємств роздрібно-торгівлі по формах власності та організаційно-правовим формам господарювання. За даними Держкомстату України, на кінець 2001 року кількість об'єктів роздрібно-торгівлі нараховувалося 96,4 тис., з них державні та комунальні — 12%, недержавні — 88% (у 1990 році було відповідно 70% і 30%). При цьому великі та середні організації роздрібно-торгівлі формують 18% загального обсягу продажів, суб'єкти малого підприємництва — 36%, продаж товарів на речових, змішаних і продовольчих ринках фізичними особами — 25%.

У тісній взаємодії з соціально-економічними факторами знаходяться *містобудівні*. До них відносяться: збільшення щільності забудови; містобудівна ситуація і місцеві умови будівництва, регіональні особливості.

– Розвиток житлового будівництва і ріст міст привели до нестримного розповзання міських територій, що спричинило необхідність розробки заходів для підвищення інтенсифікації й економічності використання землі. Це стало стимулом збільшення компактності планування житлових районів, ущільнення їхньої забу-

дови, підвищення поверховості і довжини житлових будинків, укрупнення і кооперування суспільних будинків, розміщення установ обслуговування в нижніх поверхах житлових будинків.

– У великих та малих містах актуальним залишається питання укрупнення і кооперування підприємств торгівлі, а також пристосування підземних комунікацій. Для середніх та малих міст, де присутня проблема капітального будівництва, залишається відкритим питання містобудівного регулювання та розміщення мобільного тимчасового будівництва підприємств торгового обслуговування, модернізація існуючого фонду підприємств торгівлі, як вбудованих, так і окремо розташованих.

– Досвід будівництва та експлуатації показав значні переваги групування підприємств дрібнороздрібної торгівлі у комплексні торговельні групи у порівнянні з розсередженими.

– Відсутні містобудівні норми регулювання стосовно розміщення та функціонування майданчиків дрібнороздрібної торгівлі, до складу яких належать також дрібні підприємства побутового призначення. Натурне обстеження показало, що їх розміри та функціональне зонування досить різного характеру, що свідчить про відсутність регулятивного містобудівного та об'ємно-планувального параметру. Відсутня межа між типологічною ознакою ринкових утворень будь-якого характеру за часом функціонування (тимчасових, постійних) та майданчиків дрібнороздрібної торгівлі, тому що за практикою останні виростають у ринкові (як за розмірами, так і завдяки включенню елементів колгоспної торгівлі) та одночасно вони можуть розміщуватися у складі ринків як самостійні елементи ринкового процесу.

– Для урахування і збалансування інтересів громадськості і інвестиційних запитів треба розробляти схеми розміщення малих архітектурних форм для здійснення підприємницької діяльності, які мають визначити відповідні земельні ділянки, вимоги до архітектурно-ландшафтного вирішення, озеленення та благоустрою території, організації необхідного пішохідного простору та під'їзду транспорту.

До **технологічних факторів**, що впливають на формування підприємств торгівлі, відносяться: розширення асортименту товарів і послуг, удосконалювання технологічних процесів, розмаїття торгового обладнання, широке застосування сучасних технічних пристроїв.

– Сучасні соціально-економічні умови сприяють значним змінам в організації торговельного обслуговування. Створюються нові типи магазинів та реформуються існуючі, що обумовлює пошук нових об'ємно-планувальних рішень з використанням прогресивних матеріалів та конструкцій, впровадження нових технологій. Постало питання вдосконалення технологічних процесів підприємств торгівлі, що дозволить підвищити ефективність та якість обслуговування.

– Впровадження сучасного обладнання, як виставкового, так і складського, дає можливість збільшити торговельну площу та скоротити підсобну, що підвищить товарообіг та прибуток підприємств. Сучасне обладнання є неодмінною умовою розвитку і модернізації мережі, що забезпечить покращення економічних показників діяльності підприємств, високий рівень обслуговування населення.

До **технічних факторів**, які знаходяться в тісному зв'язку з технологічними, від-

носяться: розвиток механізації та автоматизації виробничих процесів; впровадження прогресивних конструкцій та систем; скорочення строків будівництва; підвищення типізації будівництва.

– При проектуванні підприємств торгівлі треба використовувати гнучкі об'ємно-планувальні рішення та конструктивні системи, які дозволяють без значних додаткових витрат переобладнати нові технологічні лінії виробництва.

– Удосконалювання механізації та автоматизації виробничих процесів дозволяє значно підвищити продуктивність праці та скоротити персонал підприємства. В свою чергу, підвищення рівня механізації виявляє необхідність зміни технологічних та планувальних рішень.

– В архітектурній науці постійно проводяться дослідження в галузі використання прогресивних конструктивних систем. У першу чергу до них слід віднести легкі металеві конструкції, які відрізняються від інших систем економічним та недовгостроковим будівництвом, що найбільш актуально в наш час.

При сучасному масовому розвитку підприємств дрібнороздрібної торгівлі необхідно підвищувати якість рівня проектування. В цих умовах особливого значення набувають *естетичні фактори*: підвищення композиційного та архітектурно-художнього рівня; вдосконалення прийомів формоутворення; виявлення засобів та прийомів підвищення естетичної виразності архітектурно-конструктивних рішень. Ці фактори знаходяться у взаємодії з соціально-економічними, містобудівними, технологічними та технічними.

– Призначення споруди, розміри та її розташування впливають на формообтворюючі фактори: висоту, симетричність або асиметричність і т.п.

– Використання сучасних прогресивних конструктивних систем дозволяє шукати засоби та прийоми підвищення естетичної виразності торгових споруд. Для легких металевих конструкцій особливе значення має активне застосування прийомів кольору, дизайну, реклами, прийомів зв'язку з оточуючим середовищем.

В закордонній практиці проектування та будівництва торгових будівель та споруд багато уваги приділяється факторам, пов'язаним з інтересами власників підприємств торгівлі, збільшенням чисельності особистого транспорту та об'ємів будівництва автодоріг, ростом номенклатури товарів і т.п.

Ці фактори набувають значення і в нашій країні. В наш час особливої уваги потребують питання планування та розвитку мережі, рентабельність підприємств, вплив сучасних тенденцій формування мережі.

Швидка зміна соціально-економічних, містобудівних, технічних та естетичних факторів призводить до морального старіння будівель та споруд.

Так, зміна соціально-економічних та містобудівних умов виявляє старіння генпланів міст, типових проектів. Зміна технологічних та типологічних чинників відображається на класифікації та номенклатурі типів підприємств дрібнороздрібної торгівлі та норм проектування, їх функціонально-технологічної організації.

Таким чином, виявлені фактори безпосередньо впливають на розвиток та вдосконалення архітектури підприємств дрібнороздрібної торгівлі та дають можливість намітити шляхи подальшої реорганізації та оптимізації мережі — комплексний підхід до формування архітектури підприємств дрібнороздрібної торгівлі, оснований на урахуванні факторів впливу на їх функціонування.

Рис. 1. Фактори розвитку та вдосконалення архітектури підприємств дрібнороздрібної торгівлі

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоконь Ю.М. Управління розвитком територій (Планувальні аспекти)/ За ред. І.О.Фомина. — К: Укрархбудінформ, 2002. — С. 136.
2. Гайдученя А.А. Новые типы торгово-бытовых зданий в условиях экономической реформы с учётом региональных особенностей. — К.: КиевЗНИИЭП, 1992. — 113 с.
3. Голошубова Н.О, Гончаренко Н.І., Деревець І.О. Теоретичні аспекти розробки класифікації форм роздрібного продажу товарів // Торгівля в умовах приватизації: Зб. наук. пр. / Київ. торг.-економ. ін-т. — К., 1994. — С. 86-94.
4. Ежов В.И. Архитектура общественных зданий массового строительства. — М.: Стройиздат, 1983. — 216 с.
5. Зими́на С.Б. Формирование архитектуры предприятий приближенного обслуживания: Дис... к. арх.: 18.00.02. — К., 1987. — 180 с.
6. Омеляненко М.В. Нормування будівельної діяльності в Російській Федерації сьогодні // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Науково-технічний збірник. — К.: КНУБА, 2001. — Вип. 9. — С. 86-105.
7. Чернявский В.Г. Формирование функционально-планировочных решений местных торговых центров с применением легких металлических конструкций: Дис... к. арх.: 18.00.02. — К., 1989. — 199 с.

УДК 725.39

*Е. В. Семькина***СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПОЭТАПНОГО РАЗВИТИЯ
АЭРОВОКЗАЛЬНЫХ КОМПЛЕКСОВ**

Значительное увеличение перевозок пассажиров авиатранспортом, произошедшее в последнее десятилетие, ведет к необходимости наращивания пропускной способности пассажирского комплекса аэропорта. Это относится ко всем его компонентам: терминалы, бизнес-центр, гостиница, паркинг и т.д.

В связи с этим встает вопрос о строительстве новых и реконструкции существующих объектов, входящих в состав пассажирского комплекса. Возникает необходимость в выработке приемов, позволяющих вводить новые элементы, не нарушая функционально-планировочную и архитектурно-образную целостность пассажирского комплекса аэропорта. Требуется не только разработка законченной композиции комплекса на данный момент, а тщательное прогнозирование состояния его объемно-планировочного решения на последующих этапах развития. Цель прогноза — выявить объединяющее начало совокупности всех элементов строительства. Композиция зданий пассажирского комплекса должна развиваться согласно определенной системе, сохраняя при этом на каждом этапе развития определенную законченность объемно-планировочного решения. Это ведет к разработке специалистами во всем мире различных приемов, позволяющих системно подходить к поэтапному развитию пассажирского комплекса аэропорта.

Наряду с системным подходом к развитию пассажирского комплекса наличе-

твует и бессистемный подход, не учитывающий перспектив развития, а базирующийся на использовании земельных участков в границах аэропорта хаотично. Примером бессистемного подхода к формированию пассажирского комплекса является так называемый “береговой” прием. В этом случае пассажирский комплекс является механической суммой зданий разных лет постройки, которые располагаются вдоль взлетно-посадочной полосы. Такое решение аэровокзального комплекса можно проследить во многих аэропортах Украины и стран СНГ. Наглядный пример — застройка аэропорта Днепропетровск (рис. 1), аэровокзальный комплекс которого складывается из первоначального аэровокзала, построенного в 1950 году, здания аэровокзала, построенного в 1970 году, здания, предназначенного для расширения зоны досмотра и ожидания посадки, построенного в 1984 году. Все они вытянуты вдоль перрона и не согласованы друг с другом ни в стилистическом, ни в композиционном, ни в объемно-планировочном аспекте.

Одним из вариантов системного развития является прием, при котором объекты нанизываются на мощную композиционную ось, в результате чего пассажирский комплекс представляет собой ясную и цельную систему. Композиционным ядром может служить башня КДП (контрольно-диспетчерского пункта) или здание общего назначения (бизнес-центр аэропорта). Формы зданий и сооружений не противоречат друг другу, а связаны одним архитектурным почерком (аэропорты Париж-Де Голль, конкурсный проект аэропорта Симферополь, аэропорт Тегеран) (рис. 1). Продольная композиционная ось является тем объединяющим началом, с помощью которого можно сделать комплекс застройки цельным и единым, даже если он состоит из зданий с различным объемно-планировочным решением и построенных в разные годы.

Учитывая потребности в последующем росте объема пассажирского комплекса аэропорта, а также возможные изменения эксплуатационных требований, можно отметить целый ряд преимуществ использования асимметричной композиции, облегчающей включение сооружений в его ансамбль. Асимметричная композиция в отличие от симметричной не накладывает на технологическую и планировочную структуру пассажирского комплекса аэропорта жестких ограничений, продиктованных требованиями формы. При асимметричной композиции, более жизненной, лишенной искусственности, легче решить функционально-планировочные вопросы формирования аэровокзального комплекса.

Одним из возможных композиционных приемов системного решения застройки аэропорта является поэтапное строительство. При этом на первом этапе возводится часть объема, несколько превышающая половину целого (аэропорт Казань). Асимметричная композиция закрепляется высотным объемом (это может быть как башня КДП, так и бизнес-центр аэропорта). Местоположение этой вертикали определено последующей перспективой развития пассажирского комплекса, который на завершающем этапе может быть решен уже симметрично. В качестве примера еще одного использования этого приема можно привести аэровокзал Берлин — Тегель, архитектура которого носит более свободный характер. Композиция первого этапа строительства является асимметричной. На стадии окончательного развития добавляется кольцо новой секции и расширяется блок общего назначения, который, в свою очередь, решается также асимметрично.

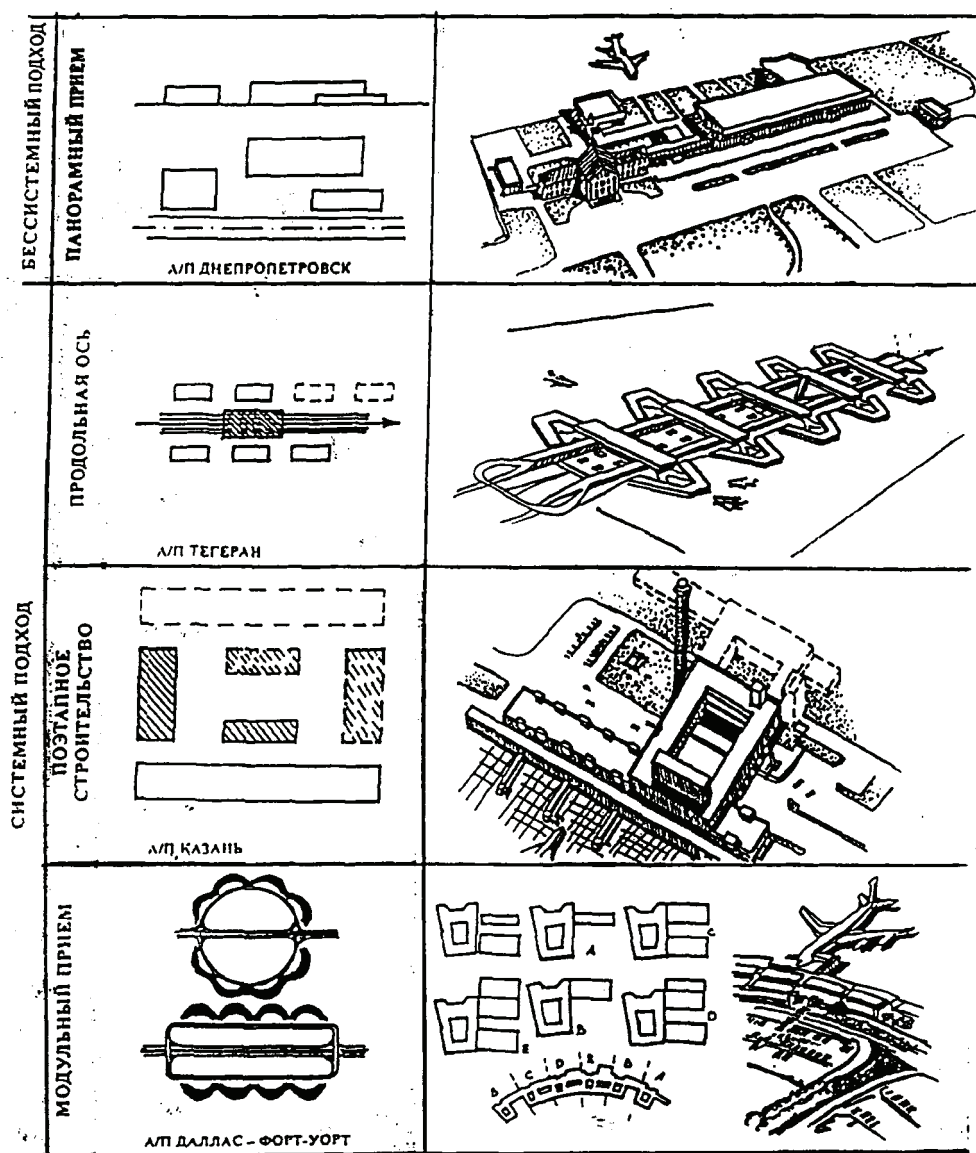

Рис. 1. Приемы поэтапного развития пассажирского комплекса

В последнее время во многих аэропортах мира стал широко использоваться модульный прием, трактуемый целое как сумму отдельных функционально-планировочных блоков-модулей (аэропорт Даллас — Форт-Уорт). Этот прием базируется на технологическом разделении обслуживания пассажиров авиационного транспорта на “первичное” — транспортное обслуживание и “вторичное” — не-транспортное, сервисное обслуживание.

Обоснование принципа децентрализованного обслуживания пассажиров разработано немецкой авиакомпанией “Люфтганза”, аналогичная разработка выполнена французской фирмой “Жирама”.

Архитектурно-технологическая структура аэровокзалов децентрализованного типа по разработкам архитектора Пискова М. Г. (рис. 2) состоит из нескольких планировочных образований. Основополагающим элементом структуры аэровокзального комплекса является модуль, представляющий собой набор помещений и оборудования для единовременного транспортного обслуживания пассажиров одного рейса, независимо от типа самолета. Секция — объединение ряда модулей вместе с залом информации и распределения пассажиров при децентрализованной системе обслуживания. Блок общего назначения — объединение помещений дополнительного (нетранспортного) обслуживания пассажиров (ресторан, кафе, почта и т.д.), различных служб и администрации. В его состав может также входить гостиница. Сектор — объединение взаимосвязанных секций и блока общего назначения, представляющее законченное технологическое и объемно-планировочное образование аэровокзала. Система аэровокзального комплекса — объединение ряда секторов, представляющее собой развитый многовокзальный комплекс, который требует организации специальных транзитных транспортных систем перевозки пассажиров и багажа. Суперсистема аэровокзального комплекса — объединение нескольких самостоятельных систем в пределах одного аэропорта.

В условиях постоянного роста авиаперевозок это позволяет достаточно быстро и свободно наращивать пропускную способность аэровокзального комплекса. Такие модули логично избавить от всех “вторичных” сервисных услуг, т.е. оставить в нем чисто транспортное обслуживание, так как соотношение потребности в сервисных и транспортных услугах не пропорционально. Функциональное разделение обслуживания авиапассажиров на два вида позволяет развиваться элементам пассажирского комплекса по мере необходимости, как отдельно, так и совместно.

В архитектурной практике это породило новый по типу комплекс, состоящий из модульных пассажирских терминалов, соединенных наземным транспортом и отдельно стоящего, но тесно с ними взаимосвязанного здания сервисного обслуживания. В нем находятся магазины, киоски, видеозалы, молельни, офисы авиакомпаний, возможно, номера гостиницы. В нижнем уровне или подземной части часто устраивается железнодорожная станция или многоуровневая парковка машин, или и то, и другое вместе.

Он позволяет, кроме технологических, решить и чисто архитектурные проблемы, найти современный образ сложного транспортного предприятия, каким является аэропорт. Модульность распространяется как на малые, так и на крупные элементы. Она предполагает унификацию крупных разнородных технологических узлов.

При использовании на практике перечисленных выше приемов системного поэтапного развития пассажирского комплекса аэропорта, мы получаем возможность иметь грамотное функционально-технологическое решение, жизнеспособное на протяжении нескольких десятилетий и легко трансформируемое по мере необходимости. Также это способствует созданию целостного архитектурно-планировочного образа большого разнопланового пассажирского комплекса аэропорта, с учетом стилистических особенностей всего ансамбля аэропорта.

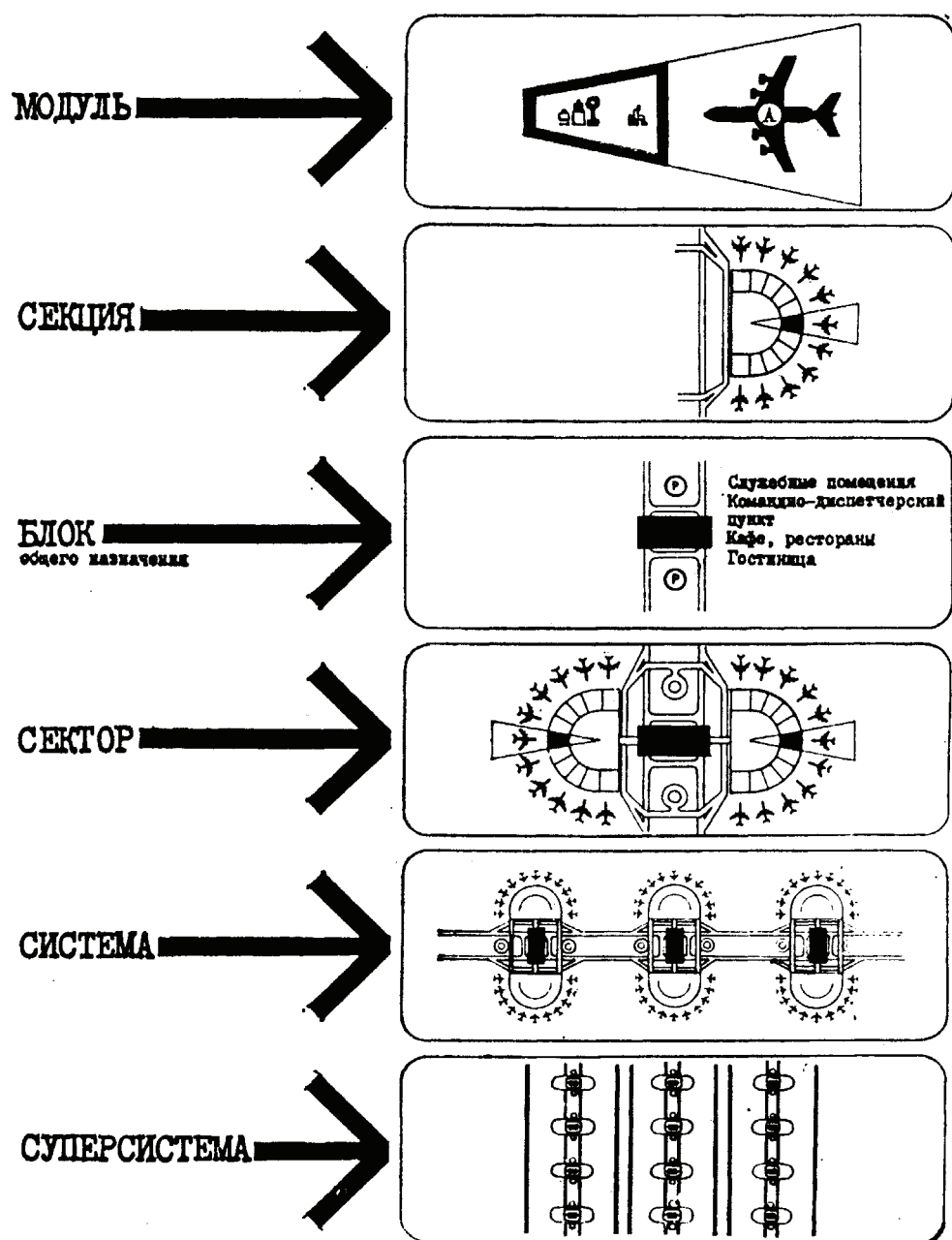

Рис. 2. Архитектурно-технологическая структура аэровокзала децентрализованного типа (по Пискову М. Г.)

ЛИТЕРАТУРА

1. Комский М. В. Рекомендации по оптимальным схемам реконструкции и расширение зданий и сооружений аэропортов. — М: МГА, 1986. — 172 с.
2. Особенности строительства и эксплуатации аэропортов в условиях зарубежных стран / Под ред. Белинского И. А. — К.: КИИГА, 1992. — 175 с.
3. Писков М. Г. Аэровокзальные комплексы аэропортов. — М.: Воздушный транспорт, 1983. — 158 с.

УДК 725.39

*О. В. Романова***ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ АРХІТЕКТУРНОГО
МАСШТАБУ В АЕРОВОКЗАЛАХ**

Сучасна теорія композиції, що спирається на багатовіковий досвід, не надає рецептів готівкою та не блокує архітектора жорсткими обмеженнями.

Композиція визначає взаємодію художніх засобів, використаних в творах архітектури. Двома головними, специфічними для архітектури, взаємозв'язаними засобами художньої виразності є — простір та оболонка, що формує його. Формування простору обумовлено функціональними, технічними, конструктивними та естетичними вимогами. Естетичне — тісно пов'язано з психофізичними закономірностями сприйняття людиною об'єкта архітектури. Ці закономірності обумовлюють таку організацію форми, як — симетрія і асиметрія; нюанс і контраст; ритм та метр; пропорційні взаємовідношення між частиною та цілим. Але, крім вищенаведеного переліку, на характер образної виразності архітектури чинить вплив *масштабність — розмірність споруди людини, що сприймається зором*. У творчій діяльності людина виступає як міра усіх речей, і тому з нею порівнюється все, що створено на землі.

В архітектурі *масштаб* не вичерпується спільномірністю основних величин, одиниць міри. Єдність трьох правил розкриває це поняття:

1. Антропометричні дані про зріст людини та основні параметри фігури людини — є основою при визначенні розміру споруди.

2. Людина виступає у всьому різноманітті своєї діяльності та зв'язків з оточуючим середовищем. Складні та різноманітні процеси проявляються у виникненні нових видів споруд, у народженні нових функцій. У поняття архітектурного масштабу, таким чином, входить співвідношення фізичних величин, зумовлених зростаючими функціональними потребами людини. Нормативи розроблені на цій основі. При цьому антропометричні дані стабільні, а функціональні відповідають попиту суспільства — і є рухомими та мають відносний характер.

3. Автори проектів, архітектори, формують споруду у відповідності зі своїми уявленнями про гармонію різноманітних композиційних засобів — так виявляється індивідуальність в архітектурі.

Але ж глядачем, для якого створено витвір, є людина зі своїм емоційним сприйняттям. І це сприйняття індивідуальне. І якщо перші два аспекти напряму пов'язані з фізичними параметрами, то останній з естетичною категорією. Зв'язки та обумовленість архітектурного масштабу дозволяють виявити цілу низку понять:

– Масштаб нерозривно зв'язаний з призначенням споруди, з функціональною організацією внутрішнього простору і конструкцією спорудження.

– Масштаб визначається системою членувань об'єму, співвідношенням частин і цілого.

– Масштаб споруди залежить від характеру його взаємозв'язку з навколишнім середовищем, будь то архітектурний ансамбль чи природний пейзаж.

– Мірою масштабу в архітектурі виступає людина. Масштаб має широку шкалу градацій, від меншого до великого, та задається в процесі проектування будівлі. Обмірковуючи функціональні зв'язки, архітектор вже в перших ескізах уявляє собі формований об'єм спорудження, його основні членування, масштаб.

Масштаб має широку шкалу градацій, від меншого до великого, та задається в процесі проектування будівлі. Обмірковуючи функціональні зв'язки, архітектор вже в перших ескізах уявляє собі формований об'єм спорудження, його основні членування, масштаб.

Засоби та методи архітектурної композиції, в своїй принциповій основі, не змінюються при проектуванні аеропортів та аеровокзалів, однак мають виразні характерні риси, які відрізняють аеровокзали від міської забудови. При проектуванні цих споруд саме поняття *масштабність* набуває особливого значення. Кліматичні умови, пересування мас повітря — чинять свій вплив на розташування будівель аеровокзалів на території аеропортів. Таким чином, формується основна планувальна структура генплану. Абриси плану зумовлюють форму та характер внутрішнього простору, і в результаті — масштаб споруди аеровокзалу. Поряд із традиційними ознаками вияву масштабу споруди — конструктивними елементами, членуванням закриття, сходами, дверима, є ціла низка специфічних елементів, таких, як перонні галереї, телескопічні трапи, ескалатори, пандуси, — саме вони надають можливість виявити висоту будівлі, її поверховість. ***На підставі доцільної функції виникає масштаб, природний для даного виду будівель.***

Дослідження вказують на особливості сприймання масштабу, що виникають саме для аеровокзалу. Архітектура аеровокзалів сприймається глядачем у великих відкритих просторах. Ця споруда наземної бази повітряного транспорту більш ніж будь-яка інша створює враження на відвідувача в різнобічних ракурсах й ситуаціях, саме в цьому принципова різниця цього об'єкту від звичайної міської забудови.

В наукових дослідженнях таких відомих радянських авторів, як Комський М.Г., Пісков М.В., у статтях вітчизняної дослідниці Семикіної О.В. розглядається поняття архітектурного масштабу стосовно споруд аеровокзалів у *трьох аспектах*:

1. З літака.
2. З привокзальної площі.
3. В інтер'єрі.

Звичайно, такий підхід має право на існування. Але він спрацьовує лише у двох випадках:

а. Перший — коли аеровокзал невеличкий, невеликий і вплив на споруду об'єктів міського транспорту, а літаки не припарковано у безпосередній близькості до аеровокзалу; доставляння пасажирів від споруди до літака здійснює автобус.

б. Другий — коли аеровокзал найбільший, пасажирів дістаються до нього по підземних тунелях, а літаки припарковано безпосередньо до будівлі аеровокзалу з усіх боків.

Але у *третьому* випадку — коли одним фронтом аеровокзал “спілкується” з містом та міським транспортом, а другим фронтом “розмовляє” з літаками, — виникає четвертий, дуже важливий аспект, він характеризує різницю у сприйнятті споруди з боку льотного поля та привокзальної площі. Розбіжності, які виникають при розробці об'ємів та фасадів, розгорнутих перед льотним полем та площею, ні в якому разі не можна ігнорувати. Не треба штучно притягувати одне до одного, тим паче, що з боку льотного поля саме габарити льотних апаратів та спосіб їх паркування є головним, а з боку привокзальної площі це міський транспорт, споруди. Важливого впливу на фасад, що виходить на привокзальну площу, надають габарити міських транспортних засобів та спосіб їх паркування біля аеровокзалу. Це особливо проявляється у великих та середніх спорудах, там, де з боку привокзальної площі є членування естакадою з двома, трьома чи більше рівнями. Міським транспортом, що зв'язує аеровокзал з містом, може бути і монорельсова дорога, і приватний невеличкий автомобіль. Тому проектувальнику необхідно вивчити конкретну ситуацію забудови, взяти до уваги перспективи розвитку всього аеропорту та міського транспорту.

З вітчизняної практики, з цього приводу, можна навести, на жаль, негативний приклад. Сучасна, для свого часу, споруда пасажирського аеровокзалу в аеропорту Бориспіль була розрахована на обслуговування пасажирів перонними автобусами. Автори прогнозували розвиток будівлі і у своїх ескізах пропонували у подальшому добудову довгого критого мосту, який би дозволив діставатись літаків. Цей (до речі, доволі довгий) міст-перехід не псував фасад будівлі, тому що і без нього літаки було розташовано на значній відстані від аеровокзалу. Та минуло декілька десятиріч, і відбулися зміни стосовно часу, який треба витратити, та відстані, яку необхідно здолати, щоб дістатися борту літака від міського транспорту. Аеровокзал Борисполя було добудовано. Зараз на борт літака можна потрапити у відповідності з тенденцією “не замочивши ніг”, рівень комфорту пасажирів, безперечно, зріс, але ми втратили рівень архітектури. Якби то на момент роботи над ескізами було закладено можливість паркування літаків до перону будівлі та враховано різницю масштабів у фасадах — можливо, сьогодні не було б такого сумного почуття втрати образу споруди.

Цей приклад слід взяти до уваги ще й тому, що більшість споруд аеровокзалів України потребують реконструкції, і непродумані полуміри тільки зашкодять існуючим спорудам. Іноді розумніше не губити те, що ми отримали у наслідок, а будувати нове з урахуванням новітніх вимог. Для наземної бази авіації такий підхід є нормою. (Для Борисполя зараз вже прийнято рішення до 2007 року розбудови нового аеровокзалу для компанії “Аеросвіт”).

Стосовно впливу архітектурного масштабу на споруду аеровокзалу ще раз сформулюємо вже *чотири аспекти* та візьмемо їх за основу у подальшій роботі, а саме:

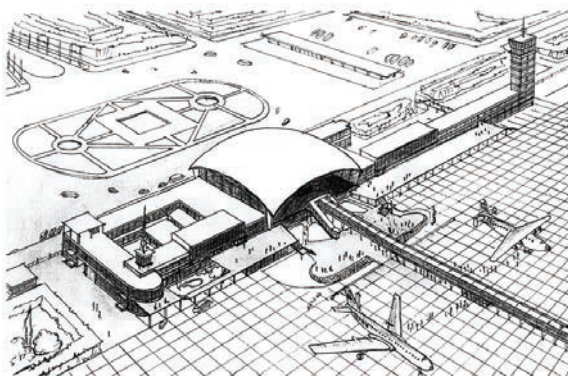

Рис. 1. Бориспіль, 1960 р. Малюнок одного з авторів архітектурного рішення архітектора Попенко Д. (з приватного архіву)

Рис. 2. Бориспіль після добудови, 2002 р. Фото — Аэропорт / Airport № 3/2002, — 5 с.,рос.м./англ.м.

1. *Перше* враження від масштабу споруди виникає з літака, який знаходиться в повітрі, — аеропорт та всі споруди, що знаходяться на його території, сприймаються у вигляді архітектурного малюнку, привабливого графічного панно. Також слід відзначити, що саме для аеровокзалу, як ні для якого іншого об'єкту архітектури, оформлення не тільки по вертикалі, але й по горизонталі (покриття, дахи будівель та споруд) — в рівній мірі набувають значення. Контраст об'єму та площини, що відкривається, до лінії горизонту — є найбільш характерною рисою забудови. Комплекс, що містить в собі льотне поле, аеровокзал, будівлі та споруди, привокзальну площу, розв'язку транспорту, сприймається цілісною органічною композицією.

2. *Друге* враження виникає вже на землі біля споруди аеровокзалу. Так, слід визнати, що габарити літальних апаратів, котрі розташовуються безпосередньо близько до аеровокзалу, диктують масштабність об'ємно-просторових та композиційних рішень. Таким чином враження від будівлі аеровокзалу з боку парку-

вання літальних апаратів є відносною величиною, і його треба враховувати, виходячи з габаритних показників парку повітряних суден, які приймає аеропорт.

3. Третє враження виникає у внутрішньому просторі аеровокзалу. Інтер'єр також має свої особливості сприйняття масштабу, він зовсім інший, ніж масштаб екстер'єру. Зовнішній об'єм відокремлюється від людини. Масштаб інтер'єру на пряму відноситься до людини. Ритм конструктивних та функціональних елементів знаходиться у прямій взаємодії з відвідувачем. Внутрішній простір касових залів, залів очікування, зон концесії, табло візуальної інформації, лінії транспортерів вантажу та багато інших складових задають тон у формуванні масштабу інтер'єру аеровокзалу.

4. Четверте враження виникає біля споруди аеровокзалу. Пасажири, котрі прибувають на посадку, або ті, що від'їздять від аеровокзалу, — помітять, що організаційним центром є привокзальна площа з домінуючою по вертикалі спорудою аеровокзалу. Розміри та масштаб споруди з боку привокзальної площі знаходяться в тісній взаємодії з пасажирами та тими видами транспорту, котрими вони дісталися аеровокзалу, — таксі, автобуси, монорельсова дорога, тощо. Розв'язка безпосередньо перед будівлею аеровокзалу буває в одному або декількох рівнях. Це залежить від того, чи є необхідність розподілу прибулих та тих, що убувають, пасажирів; від обсягу перевезень вантажів. Відповідь на це дає **пропускна можливість аеровокзалу пас/час:**

Малі — 35, 50, 100, 200, 400,

Середні — 600, 800, 1000, 1200,

Великі — 1500, 1800, 2000,

Найбільші — від 2000.

Пропускна можливість є основним техніко-економічним показником, вона обумовлює габаритні розміри будівель аеровокзалів. З боку привокзальної площі необхідно застосовувати прийоми поменшення поверхів, із тим, щоб наблизити споруду аеровокзалу до людини. З тією ж ціллю у підземних поверхах розташовують стоянки автомобілів, та станції руху: метро, залізної дороги, швидкісного трамваю.

Рис. 3. Сеул, новий міжнародний аеропорт, макет аеровокзалу. Фото макет, New Seoul International Airport; Roger A.Chandler, Introduktion by David Gerhard; Fentress Bradburn Architects; — Washington D.C.: Studio Press. — S. 222; s.s.188-189; англ. м.

Таким чином, можна зробити висновок, що саме в аеровокзалах масштаб створює різноманітні прояви та вплив на відвідувачів, саме тому архітектор може використовувати велику палітру засобів для розкриття генеральної ідеї та створення неповторного образу споруди.

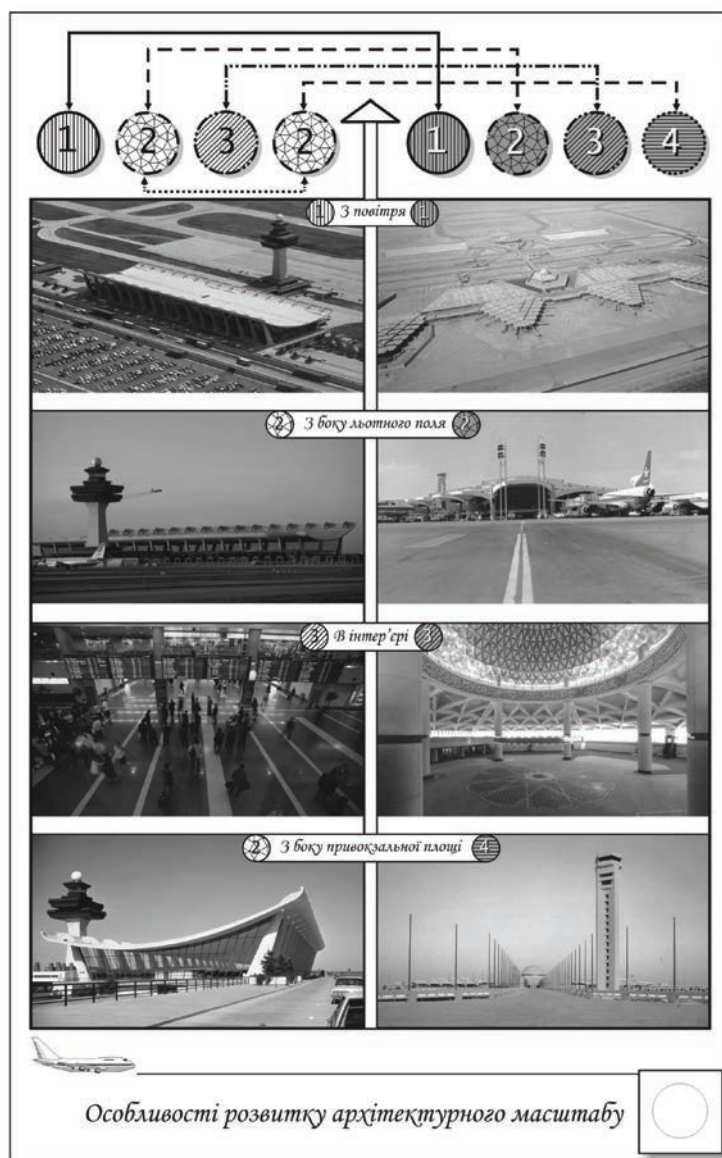
Важливе місце у формуванні екстер'єру та інтер'єру в аеровокзалі несуть деталі. Вони можуть виявляти структуру споруди, зорозумовлювати або збільшувати його розміри, надавати йому легкість або масивність. В підсумку вони або сприяють створенню виразного масштабу або руйнують його. Це відноситься і до декоративних елементів, і до архітектурних деталей.

Масштабна виразність особливо залежить від знання архітектором законів зорового сприйняття. Так, розчленована форма здається крупніше нерозчленованої, в першу чергу це відноситься до горизонтальних членувань. Однак при значному зменшенні членувань та збільшенні їх кількості вони перестають впливати на сприйняття розміру, й форма знову здобуває цілісність. Світла поверхня завжди здається крупніше, ніж рівна їй за розміром темна. Однорідні й однаково освітлені поверхні, розміщені на темному або світлому фоні, також будуть мати різний вид — світловий контраст. Форма одного і того ж розміру, розташована на малому полі чи в оточенні малих елементів, здається більше тієї ж форми на великому полі або серед крупніших елементів. Вертикальні лінії й форми здаються більше рівних їм за розміром горизонтальних ліній та форм, до речі, ілюзія ця стійка. В аеровокзалах недоцільно використовувати велику кількість дрібних елементів. Це захащує споруду, збиває цілісне сприйняття образу.

Цілий ряд викривлень, що приводять до викривлень масштабних, виникають у результаті невідповідності ортогональних зображень на кресленні їх фактичному сприйняттю в натурі. Якщо масштаб проекрованої споруди повинен бути значним, то його розміри на кресленні здаються меншими, ніж в натурі; а споруда, масштаб якої виглядає природним в кресленні, у висновку виявиться здрібненою. Новітні комп'ютерні графічні програми надають можливість відображення трьохмірного зображення вже під час формування основної ідеї, це сприяє нівелюванню промахів.

Інвестор на момент вибору проектувальника має можливість надати пріоритет проектувальнику, який врахує максимум особливостей для розвитку споруди. Не слід забувати, що аеропорти конкурують один з одним, надають рік за роком більш комфортні умови для пасажирів. Не менше змагаються і аеровокзали (розташовані в одному аеропорту), що належать різним власникам. Також з аеропортами конкурують пасажирські споруди залізної дороги та споруди інших видів транспорту.

Тому, звичайно, власники будівель аеровокзалів зацікавлені у тому, щоб споруда відповідала всім останнім тенденціям, а естетичним особливо. Влучно знайдені співвідношення та особливості для розв'язання конкретної задачі гарантують успіх в експлуатації споруди. В Україні ще не збудовано аеровокзал, який би став перлиною сучасної архітектури, тож у інвесторів, архітекторів та будівельників є можливість виправити це становище та вписати свої прізвища в золоті сторінки історії.

Ліва частина таблиці зверху вниз:

1.GA26, EeroSaarinen TWA Terminal Building and Dulles International Airport, — A.D.A. EDITA. — Tokyo,1973. — 47 s; (фото на обклад).

2.3.4.В воздухе и под водой, Воздушный транспорт, Цифровая библиотека дизайнера; Delta-MM Corp., 2003; Навигатор (ООО Программа 2000) www.cdboom.com

Правая часть таблицы зверху вниз:

1.2.3.4.Dr.Abdal -Majeed Ismail Daghistani, Ar-Riyadh urban development and planning, Kingdom of Saudi Arabia Ministry of Information Interior Information; Saudi Arabian printing compani Ltd. —1985. — S. 255, 212-213, 216-217; англ.м./араб.м.

ЛИТЕРАТУРА

1. Азизян И.А. Теория композиции как поэтика архитектуры. — М.: Прогресс-Традиция 2002. — 495 с.: С. 267-283.
2. Голубев Г.Е. Подземная урбанистика (Градостроительные особенности развития систем подземных сооружений). — М: Стройиздат, 1979. — 231 с.: С.145-153.
3. Иконников А.В., Степанов Г.П. Основы архитектурной композиции. — М.: Искусство, 1971. — 224 с.: С. 108-120.
4. Кожевин Н.В. Архитектура и проектирование аэропортов гражданской авиации. — М: Государственное архитектурное издательство Академии архитектуры СССР.
5. Кринский В.Ф., Ламцов И.В., Туркус М.А. Элементы архитектурно-пространственной композиции. — М.: Издательство литературы по строительству, 1968. — 169 с.: С. 26-29.
6. Писков М.Г., Аэровокзальные комплексы аэропортов. — М.: Воздушный транспорт, 1983. — 158 с.: С. 104.
7. Писков М.Г., Комский М.В., Аэровокзалы. — М.: Стройиздат, 1987. — 199 с.
8. Романова О.В. Актуальні тенденції розвитку аеровокзалів. — Київ: КиївЗНІЕП “Сучасні тенденції в архітектурі та будівництві України”, 2003 р.
9. Семикіна О.В. — Автореферат дис. канд. арх. Архітектура бізнес-центрів в системі аеропорту (на прикладах об'єктів цивільної авіації України) — К.: КНУБіА, 2003. — 19 с.: С. 1-3.
10. Соколов А.М. Основные понятия архитектурного проектирования. — Л.: Издательство Ленинградского университета, 1976. — 190 с.: С. 47-58.
11. Чернихов Я. Основы современной архитектуры. — Л.: Изд. Ленинградского общества архитекторов, 1931. — 96 с.: С. 67-69.

УДК 725.512-053.5/6

В. П. Уренев, О. С. Савицкая, Ю. А. Пушкина

ЭВОЛЮЦИЯ АРХИТЕКТУРЫ ЛЕЧЕБНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ДЛЯ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ

В Украине более 150000 тяжело больных детей, что составляет в среднем 12,8 на 1000 детей. Также отмечена тенденция возрастания числа инвалидов за счет инвалидов детства и инвалидности вследствие общего заболевания. Только с 1995 по 2000 гг. инвалидность увеличилась на 24%. В связи с этим в современных условиях чрезвычайно актуальным является вопрос о лечении и социальной адаптации детей-инвалидов. Под влиянием социального и научно-технического прогресса архитектура общественных и лечебных комплексов становится все более сложной, требуя развития новых функций и их взаимосвязей при обоснованном подходе. Развитие и прогрессирующая реорганизация детского здравоохранения сказываются на изменении принципов проектирования детских лечебных учреждений.

Проблема больных детей по-разному рассматривалась в различные эпохи в зависимости от развития медицины, социального мировоззрения, экономического

строая. Поводом для создания первых детских лечебных учреждений стал протест против печальной традиции, возникшей ещё в древности, — умерщвление слабых, больных или дефективных новорожденных.

Раннесредневековые формы социального обеспечения организовывались церковными властями при посредстве монастырей и религиозных общин. Одно из первых подобных учреждений — Дом подкидышей в Милане (787), он просуществовал до конца XVIII века. Сами больницы, в тогдашнем понимании, строились в основном на территории монастырей [1]. Среди них можно выделить 2 типа: 1 — общие больницы, 2 — инфекционные больницы. Инфекционные больницы чаще всего представляли собой лепрозории и “залы умерших”. Они служили не столько для лечебных целей, сколько для противоэпидемических мер. Во избежание распространения эпидемий сюда принимали больных чумой, проказой, холерой, черной оспой, а также их семьи. Среди самых ранних лечебных комплексов Европы можно выделить инфекционную больницу в Тортуре (рис. 1), построенную в XIV веке.

В эпоху Ренессанса, с распространением идеи гуманизма и реформации, начинает радикально трансформироваться характер учреждений подобного рода, приобретая более светский облик. Например, приют для детей (Ospedale degli Inocenti) во Флоренции, построенный по проекту Ф. Брунеллеску в 1419–1459 гг. (рис. 2). Здание имеет вид типичного палаццо с аркадами со стороны площади и внутреннего двора, о его назначении говорят майоликовые медальоны (работа Андреа делла Робиа) на передних фасадах. Однако культура Возрождения не нашла своего места в архитектуре больниц — применение классических правил симметрии (использовавшихся в архитектуре) лишило функционально-планировочное решение гибкости: замкнутые дворы и плотная застройка препятствовали необходимому сквозному проветриванию, высоко находящиеся небольшие оконные проемы недостаточно освещали и инсолировали больничные залы.

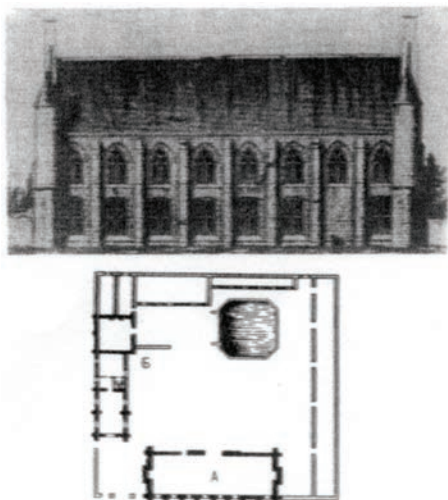

Рис. 1. Инфекционная больница в Тортуре, фасад, план

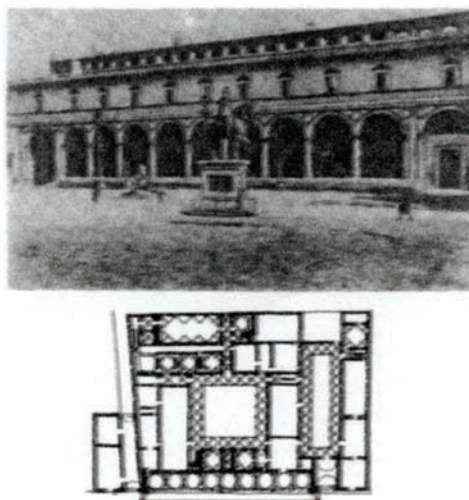

Рис. 2. Приют для детей во Флоренции, фасад, план

С начала XVII века возникают предпосылки, способствующие реформированию больничного дела, — развивается теория и практика лечения детских заболеваний, внутренних болезней, хирургии. Во Франции подписываются декреты об образовании системы социального обеспечения, включающей в себя охрану материнства и младенчества [5]. Несмотря на это, реформа больничного дела была проведена только в середине XVIII века, когда произошло выделение педиатрии из общей медицины. В связи с этим в рамках общих больниц и в отдельно строящихся зданиях организуются педиатрические отделения. Впервые подобное учреждение было открыто в Париже в 1802 году — “больница для больных детей”. Впоследствии подобные больницы возникают во Львове (1845), в Петербурге (1834), в Берлине (1830), в Вене (1837) и других крупных городах Европы [4]. Планировочную схему детских отделений того периода иллюстрирует детское отделение на 62 койки при больнице св. Владимира (рис. 3) в Москве (1876, арх. Гедике) [4].

При всем том уровень развития больничного дела в XIX веке не соответствовал развитию медицинских и естественных наук. Перегруженность и антисанитарное состояние больниц XIX в. стали причиной огромной смертности. По статистике, смертность в детских больницах достигала 40%, а в педиатрических отделениях при общих больницах была еще выше. Так, например, в Берлине — в Шарите смертность младенцев достигала 78% (1874–1884).

В 1878 г. в Париже состоялся Международный конгресс, где освещалась проблема гигиены и профилактики внутрибольничных инфекций. С учетом представленных на нем материалов начали проектировать больничные комплексы, состоящие из отдельных корпусов. Примером такого комплекса может служить построенная в 1890 году Императорская детская больница им. Фридриха в Берлине (арх. Ш. Миден, Вельтцир, Шпеер) на 258 коек (рис. 4).

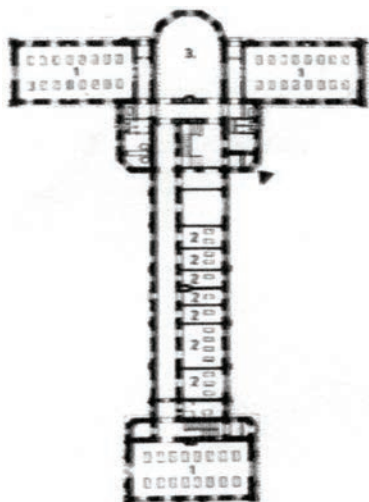

Рис. 3. Детское отделение при больнице св. Владимира в Москве, план

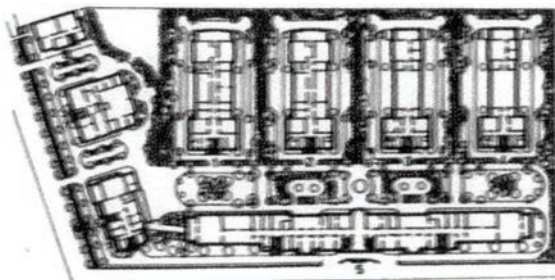

Рис. 4. Императорская детская больница им. Фридриха в Берлине, генеральный план

XX век — век серьезных социальных достижений, а также достижений в области медицинской науки и техники, характеризуется необычайно быстрым развитием строительства детских лечебных учреждений. Из-за прогрессирующей и развивающейся реорганизации детского здравоохранения возникает потребность в поиске новых проектных решений в больничном строительстве, в выделении типологически новых определений лечебно-профилактических учреждений с учетом современных направлений системы здравоохранения:

- Профилактика — программы здравоохранения общества, иммунизации и народного образования;
- Диагностика — физиологический и психологический осмотр;
- Терапия — экстренная, интенсивная, острых заболеваний, широкая, минимальная, на дому и амбулаторная;
- Реабилитация — восстановление физических, психических и умственных возможностей до степени, необходимой для полноценной жизни в современном обществе;
- Медицинское образование и научно-исследовательская работа [6].

Анализ отечественного и зарубежного опыта проектирования и строительства детских лечебно-профилактических учреждений позволяет выделить следующие типы:

- Детские отделения при общих и клинических больницах,
- Детские многопрофильные больницы,
- Специализированные детские больницы,
- Специализированные учебно-лечебные центры (интернаты),
- Санатории,
- Поликлиники,
- Дневные больницы,
- Реабилитационные и консультационные центры.

При выборе объемно-планировочных решений зданий лечебных учреждений используется несколько основных типов, наиболее часто применяемых в больничном строительстве, а именно:

– Павильонная застройка. В качестве примера может служить институт Масарика в Праге (арх. Б. Козак, 1926–1929 гг.) — классическая павильонная система с четкой симметричной композицией (рис. 5) [1].

– Террасная застройка. Ярким примером является Республиканский учебно-лечебный центр (интернат) для слабослышащих детей в Тбилиси (рис. 6) [2].

– Гребнеобразная (блочно-павильонная) застройка. Наглядно представлена на примере городской детской клиники в Вупперталь-Бармене, Германия (1956 г., арх. Хеннеман, рис. 7).

– Моноблочная застройка. К этому типу застройки можно отнести детскую больницу в Аарау, Швейцария (арх. Хафнер, Ведеркер, рис. 8) [1].

– Смешанная застройка. Самая распространенная в больничном строительстве, т.к. дает возможность максимально эффективно и рационально использовать как территорию комплекса, так и внутреннее пространство объекта. Примером может служить детский реабилитационный учебный центр для слепых и слабовидящих, Мюнхен (арх. А. Падженстечер, рис. 9) [3].

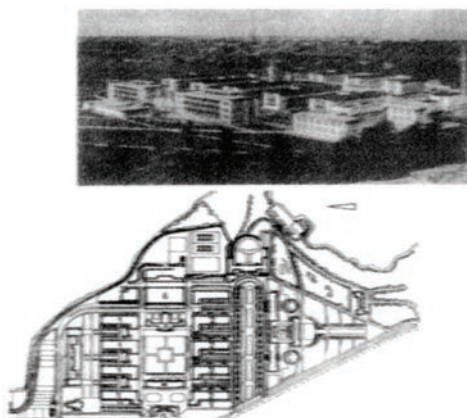

Рис. 5. Институт Масарика в Праге, Генеральный план, панорамный вид

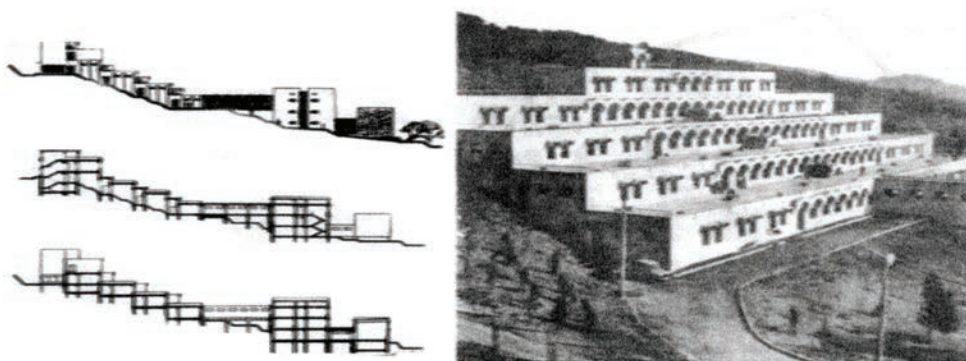

Рис. 6. Республиканский учебно-лечебный центр для слабослышащих и глухих детей в Тбилиси. Разрезы, перспектива

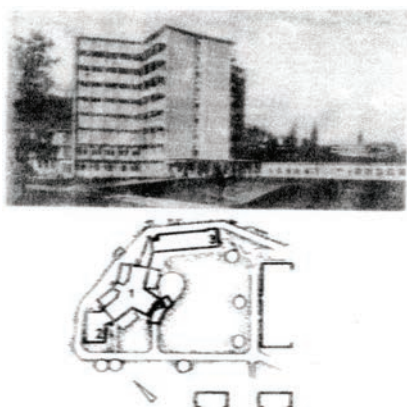

Рис. 7. Городская детская клиника в Вупперталь-Бармене, генплан, перспектива

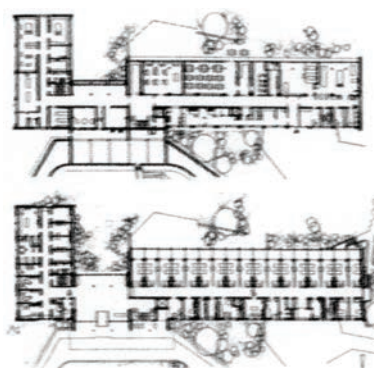

Рис. 8. Детская больница в Аарау

Таким образом, в рассмотренном историческом отрезке времени прослеживается существенная эволюция архитектуры лечебных учреждений для детей и подростков — от примитивных одноэтажных форм до типологически рациональных и многофункциональных комплексов.

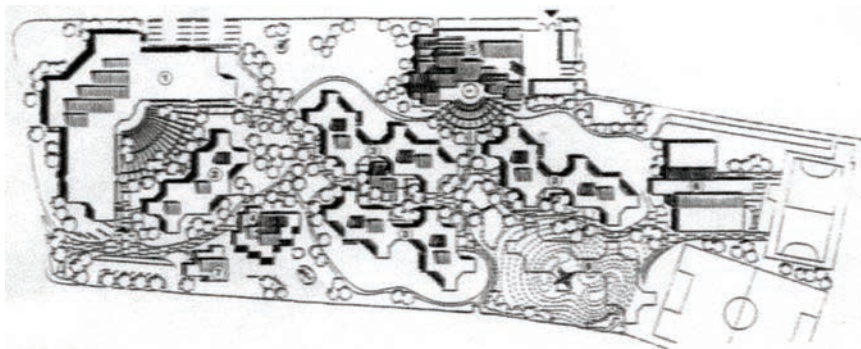

Рис. 9. Детский реабилитационный центр для слепых и слабовидящих в Мюнхене.

ЛИТЕРАТУРА

1. В. Подчаска-Вышинска. Проектирование детских лечебных учреждений. — М.: Стройиздат, 1981.
2. В.К. Степанов. Специализированные учебно-лечебные центры. — М.: Стройиздат, 1987.
3. Walter Meyer-Bohe. Budownictwo dla osób starszych i niepełnosprawnych. — Warszawa: Arkady, 1991.
4. Барановский. Архитектурная энциклопедия. С.-Петербург: Типограф. журн. "Строитель", 1904. — Т. VI.
5. Rochaix M. Essai sur revolution de questions hospitalieres. — Paris, 1957. — (Очерк эволюции больничных проблем).
6. Проектирование больниц, учебное пособие. — М.: Стройиздат, 1977.

УДК 711.455-053.5

Н. С. Захаревская, А. А. Котляр

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫХ ЛАГЕРЕЙ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ

Развитие системы высшего образования на Украине и повышение уровня профессиональной подготовки молодых специалистов включает решение комплекса определенных социальных задач — усовершенствование учебной, воспитательной, спортивно-оздоровительной и лечебно-профилактической работы среди студентов.

Достижению положительных результатов в этом должна способствовать правильная организация учебного процесса, творчества, а также досуга и отдыха учащейся молодежи.

В целях охраны здоровья учащейся молодежи в нашей стране в советское время наряду с многочисленными вузовскими поликлиниками, профилакториями и спортивными комплексами было широко развито строительство студенческих спортивно-оздоровительных лагерей вузовских баз отдыха и оздоровительных лагерей старшеклассников и учащихся техникумов и ПТУ.

В 90-е годы в Советском Союзе функционировало 630 спортивно-оздоровительных лагерей вузовских коллективов, а их пропускная способность в летнее время составляла 280 тыс. чел. При этом 273 базы отдыха функционировало круглогодично и в зимний период обслуживало еще около 100 тыс. студентов.

В те же годы на Украине функционировало 7 тыс. оздоровительных лагерей старшеклассников, в которых ежегодно оздоравлилось около 664 тыс. учащихся.

Если практически все студенческие оздоровительные лагеря были построены по специально разработанным проектам, то оздоровительные лагеря старшеклассников и учащихся ПТУ были в основном приспособленными объектами, не обеспечивавшими санитарно-гигиенических условий для проживания.

Практика эксплуатации в те годы рекреационных учреждений этого вида показала, что они пользовались большой популярностью, как среди студентов, так и среди профессорско-преподавательского состава и сотрудников вузов.

Однако в последнее десятилетие, после обретения Украиной независимости, вузы страны были поставлены в тяжелейшие экономические условия.

Необходимость экономического выживания заставляла руководство вузов перепрофилировать, перестраивать и даже распродавать вверенные им студенческие лагеря. Большинство оставшихся функционировало в условиях недозагрузки и приходило в упадок.

В настоящее время, время перемен в экономике и возрождения Украины, настал момент инвентаризации существующего фонда лагерей учащейся молодежи, его реконструкции и создания новых современных комфортабельных рекреационных учреждений.

Рассматривая зарубежный опыт строительства и эксплуатации подобных рекреационных учреждений, следует отметить их масштабность, качество и количество предоставляемых услуг.

Первый в мире молодежный постоянный двор возник в 1912 году в немецком городке Альтена. Идея оказалась настолько удачной, что повсюду в Германии, а затем и в других странах стали возникать “спартанские” молодежные базы.

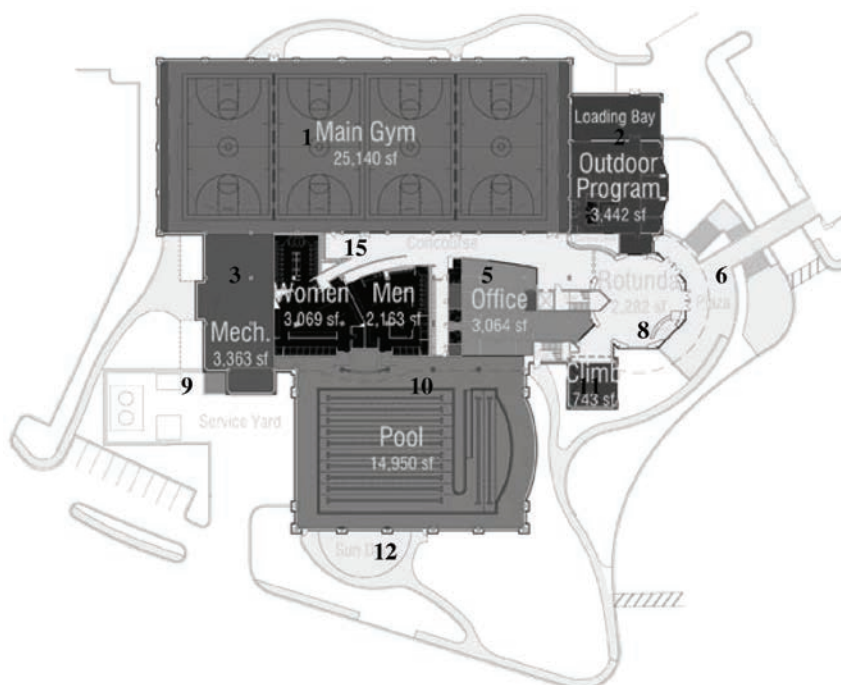
Помимо жилья такие лагеря, или “Sporthotel”, снабжены мощными спортивными базами и культурно-развлекательными комплексами.

Примером современного зарубежного опыта может служить новый студенческий центр отдыха (штат Иллинойс, США), завершение строительства которого намечено на зиму 2005/2006 года. При разработке проекта были учтены все потребности студентов. Внешне центр эстетичен и по своему назначению функционален. На прилегающей территории располагаются различные спортивные площадки, среди них — шесть новых теннисных кортов, футбольное поле и площад-

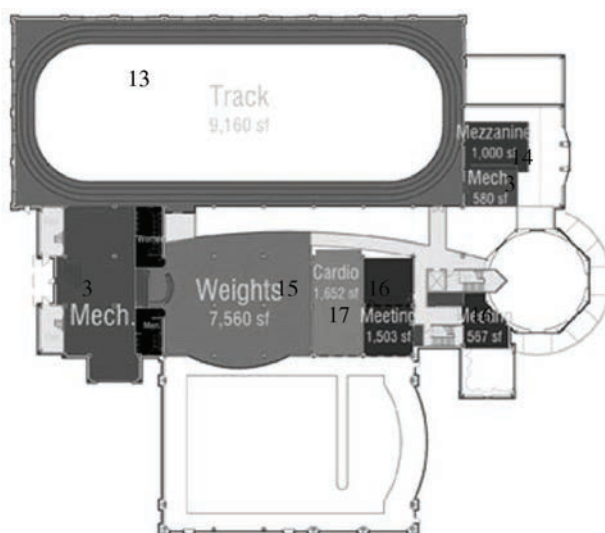
ка для игры в бейсбол. Все открытые площадки имеют профессиональное освещение, позволяющее проводить игры в вечернее время. Недалеко от жилья располагаются плавательный бассейн, гимнастические и тренажерные залы. Студенты могут провести вечер и в клубе, расположенном на территории центра отдыха.

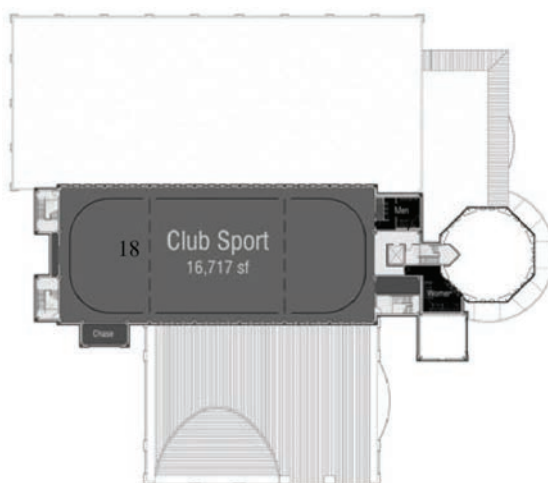
Студенческий центр отдыха, Иллинойс, США

Первый этаж

Второй этаж

Третий этаж

Экспликация помещений к спортивному корпусу студенческого центра отдыха, Иллинойс, США:

1. Основной спортивный зал 2335 м ²	10. Бассейн 1388 м ²
2. Открытая площадка 319 м ²	11. Зал для скалолазания 69 м ²
3. Гимнастический зал 312 м ²	12. Площадка для загораения
4. Женская раздевалка 285 м ²	13. Беговой трек 850 м ²
5. Административная часть 284 м ²	14. Бельэтаж 92 м ²
6. Площадь	15. Тренажерный залы 702 м ²
7. Мужская раздевалка 200 м ²	16. Гостевые 139 м ²
8. Ротонда 212 м ²	17. Медпункт 153 м ²
9. Хозяйственная зона	18. Клубный спорт 1553 м ²

Студенческий центр отдыха в университете штата Орегон, США является наиболее современным и интересным местом отдыха. Отдыхая, студенты могут заниматься альпинизмом, аэробикой, играть в игры, развивающие ловкость и находчивость. На высокий уровень поставлена командная игра. Комплекс предусматривает и клубный отдых, включающий в себя бары и музыку. Студенты могут выбирать себе не только жилье, но и вид деятельности, которой они будут заниматься во время отдыха.

Студенческий центр отдыха в университете штата Орегон, США

Лагерь “Kilberil” к северу от озера Deer располагается в национальном парке. Лагерь состоит из основного домика, одиннадцати кемпингов с отдельными удобствами, столовой, двух конференц-залов, часовни. На территории также располагается открытый плавательный бассейн, баскетбольная площадка. В распоряжении отдыхающих 32 акра земли. Студенты могут участвовать в пеших походах, плавании, гребле на каноэ и многих других видах активного отдыха.

Лагерь “Kilberil”

Студенческий центр отдыха университета Grenstate, США, предлагает отдых студентам, преподавательскому составу и их семьям. На территории центра отдыха, кроме жилых корпусов, имеются парк, часовня, библиотека. В студенческом центре отдыха хорошо развита спортивная инфраструктура, на территории размещены: плавательный бассейн, гимнастический зал, волейбольная и другие спортивные площадки.

Студенческий центр отдыха университета Grenstate, США

При Государственном университете штата Аризона был создан студенческий комплекс отдыха. Студенческий комплекс отдыха (SRC) включает:

- несколько маленьких гимнастических залов,
- три гимнастических зала большого размера,
- 15 внутренних игровых площадок,
- зал боевых искусств, зал для занятий аэробикой и спортивные залы.

На прилегающей территории располагаются игровые площадки, 14 теннисных кортов, и плавательный бассейн олимпийского размера, также на территории комплекса располагаются кинотеатр и библиотека.

В жилом корпусе на первых двух этажах располагается спальная зона, а на двух последних этажах зона полного обслуживания.

Центр отдыха Ван Влиета университета Альберты предназначен для круглогодичного отдыха студентов, их родителей и преподавателей. Центр включает девять театральных студий, библиотеку, плавательный комплекс, школу танцев с разным уровнем подготовки. Также для отдыхающих предусмотрены терапевтические услуги массажа, услуги физиотерапевта.

Спортивный центр включает 8 теннисных кортов, гимнастические и атлетические залы, беговые дорожки, площадки для игры в бадминтон, баскетбол, волейбол. Возможны игры в хоккей на траве, футбол. Также разработаны маршруты восхождения в горы по пересеченной местности.

Студенческий комплекс отдыха (SRC), Национальный университет, штат Аризона

Центр отдыха Ван Влиета университета Альберты

При базе находится исследовательский медицинский центр, занимающийся исследованиями в области здорового образа жизни молодежи.

Проектирование и строительство рекреационных учреждений для учащейся молодежи является актуальными в условиях современной политики в период становления Украины. Необходимо совершенствовать типы зданий и сооружений для организации учебы и отдыха молодежи.

Создание сети перспективных типов баз отдыха вузов и студенческих спортивно-оздоровительных лагерей будет способствовать цели воспитания физически здорового поколения, повышению качества подготовки специалистов и повышению культуры досуга и отдыха.

А. О. Ахаймова

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПЛАНУВАЛЬНІ РІШЕННЯ ТА СПЕЦИФІЧНІСТЬ РОЗВИТКУ ПРИЛЕГЛОЇ ТЕРИТОРІЇ СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ ДЛЯ БЕЗПРИТУЛЬНИХ НЕПОВНОЛІТНІХ

Одне з головних місць в темі сучасного дитинства займає проблема “вуличних” дітей. Соціальне явище “безпритульних неповнолітніх” привертає до себе увагу багатьох фахівців, які працюють з проблемами нужденного дитинства. Працівники соціальних структур формують законодавчу базу щодо статусу безпритульних дітей, контролюють питання майнових прав неповнолітніх, займаються профілактикою негативних явищ у молодіжному середовищі, працюють на вулицях з кризовими категоріями дітей та підлітків. Психологи вивчають питання психологічних та психічних відхилень в розвитку “вуличних” дітей, розкривають причини їх девіантної та делінквентної поведінки¹. Фахівці-педагоги вирішують питання педагогічної занедбаності бездоглядних дітей. Лікарі санітарно-епідеміологічних служб формують та контролюють санітарні правила і норми улаштування, обладнання, утримання притулків для неповнолітніх [2]. Працівники правоохоронних органів контролюють кількість “вуличних” дітей, їх міграції, злочини.

Робота архітектора полягає в організації простору спеціалізованих соціально-реабілітаційних центрів (СРЦ) для утримання безпритульних неповнолітніх.

Проблема створення архітектурного середовища включає декілька рівнів: функціональне зонування закладу, його архітектурно-планувальні та об’ємно-просторові рішення, специфічність предметно-просторового середовища, створення відповідного інтер’єру та екстер’єру будівлі. В сучасних притулках для неповнолітніх найменше уваги приділяється розвитку генерального плану закладу. Мета даної статті — викреслити основні напрямки формування структури прилеглої території сучасного соціально-реабілітаційного центру, визначити її нормування та рекомендувати обладнання.

Вибір та планувальні рішення земельної ділянки для розташування нового СРЦ для неповнолітніх залежать від типу закладу, що проектується, його місткості, вікового контингенту вихованців та вихідної містобудівної ситуації.

Кожен з трьох основних типів СРЦ має свою схему організації прилеглої території.

¹ Девіантна поведінка — це система вчинків або окремі вчинки, протиставлені прийнятим в суспільстві правилам, моральним нормам. Серед неповнолітніх вона проявляється зловживанням спиртними напоями, наркоманією, агресивними проявами, суїцидними тенденціями та психічними вадами. Делінквентна поведінка визначається порушенням суспільних норм поведінки: хуліганством, крадіжками, дрібними правопорушеннями. На відміну від девіантної, делінквентна поведінка характеризується негативними проявами, що направлені більше на оточення, ніж на себе [1].

Консультаційний пункт найчастіше займає декілька приміщень вже існуючого закладу (шкільного, позашкільного та іншого). Тому цей тип установи не має своєї розвинутої схеми прилеглої території. Генплан складається з мінімальної кількості зон: відпочинку та озеленення.

Кризовий центр має більш широкий спектр послуг для девіантної дитини. Тому прилегла територія стає більш розвинутою. Необхідним є обладнання ігрових майданчиків, спортивної зони, зон відпочинку, озеленення та господарської.

Соціальний патронат забезпечує цілодобовий нагляд за вихованцями на протязі часу. Необхідно створити всі умови для повноцінного розвитку дітей та облаштувати ігрові майданчики різних вікових груп, спортивну та дослідну зони, зони відпочинку, господарські майданчики та озеленення території (рис. 1).

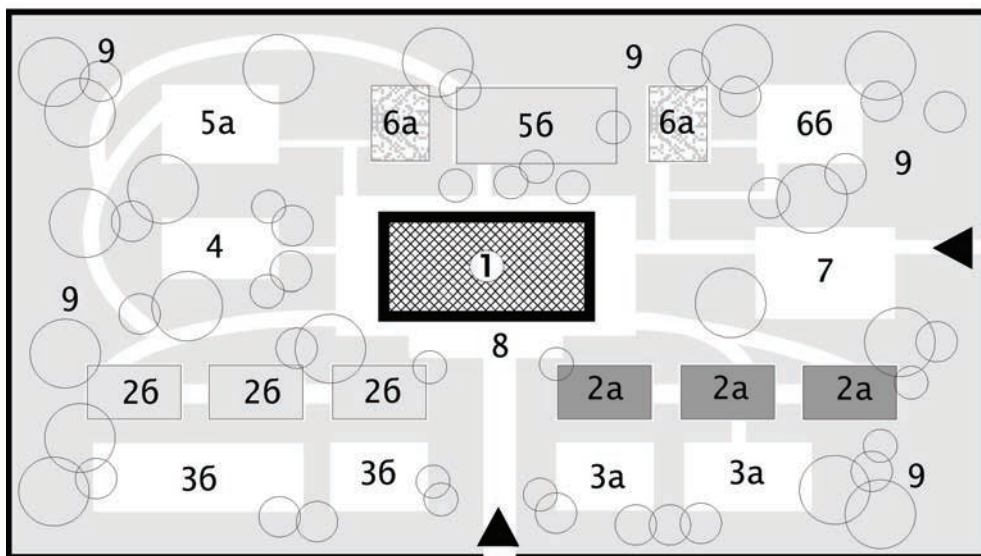

Рис. 1. Схема зонування прилеглої території соціального патронату:

1 — зона забудови (будівля патронату); 2 — зона дитячих майданчиків; 2a — дітей молодшого віку; 2b — дітей старшого віку; 3 — спортивна зона; 3a — дітей молодшого віку; 3b — дітей старшого віку; 4 — майданчик для прогулянок дітей з карантинної групи; 5 — зона відпочинку; 5a — майданчик для рухливих ігор; 5b — зона тихого відпочинку; 6 — зона дослідного господарства; 6a — квітники; 6b — город, теплиця; 7 — господарчій майданчик; 8 — зона проїздів; 9 — зона озеленення

Розміщення, габарити та обладнання майданчиків основних зон та озеленення ділянок необхідно приймати згідно з вимогами до ділянок дитячих будинків. [3]

Проектування ігрових майданчиків при соціально-реабілітаційних центрах повинно враховувати специфіку поведінки девіантної дитини, швидкі зміни настрою, агресію, замкненість, психічну несталість.

У “вуличних” дітей відмічається запізнення розвитку тонкої моторики, але при цьому на рівні звичайної норми розвиток грубої (виконання фізичних вправ, стрибки, лазання) [4]. У зв’язку з цим необхідне застосування повноцінних снарядів, майданчиків, гімнастичних пристроїв для вільного самовиразу дитини, її розкри-

пачення та прояву фантазії. Через гру дитина виражає свій досвід, позитивні та негативні емоції, почуття. Основне обладнання ігрових майданчиків: платформи, ігрові комплекси, башти, драбини, металеві або дерев'яні стержневі конструкції, стенди для лазання, підвісні мости, "шведські стінки", горки, рухоми, ліани.

Крім групових активних ігор на майданчику, дев'янтна дитина повинна мати умови для тимчасового усамітнення. Для задовільнення цих потреб пропонується облаштування невеличких замкнених просторів з м'яким наповненням, так званий образ "дупла" (будиночки, башти).

Частіше за все маленькі клієнти соціально-реабілітаційних центрів відчувають численні комплекси щодо своїх власних здібностей та можливостей. Не слід провокувати загострення цих явищ іграми та обладнанням на кмітливість, швидкість мислення та координацію. Слід використовувати прості та доступні засоби активного відпочинку. Внаслідок подолання ігрових задач в свідомості дитини формується позитивна оцінка самого себе: "У мене це виходить", "Я можу грати в цю гру".

Не бажано розташовувати разом майданчики молодших та старших вихованців центру. У кожній віковій групі свої ігри, ритм відпочинку. Не слід провокувати складні ситуації та можливі образи.

Серед рекомендованих пристроїв для гри слід виділити пісочниці. Ігри з піском використовують в психотерапії вихованців молодшого віку.

Крім специфічних вимог до ігрових майданчиків існує ряд загальних [5]. Безпечність ігрового майданчика забезпечує використання якісних матеріалів, їх обробка та кріплення (дерево, метал, пластмаси). Зі збільшенням висоти обладнання збільшується кількість огорожуючих конструкцій (поручні, щити).

Важливим є передбачення зон безпеки — вільних територій на межі з зонами активної гри. Для ковзанок, каруселей та гойдалок зона безпеки складає 2 м, для нерухомих частин обладнання (башти, будиночки, платформи) — 1,5 м [6]. Починаючи з одного метра від землі слід використовувати поручні висотою 0,85 м. Використання поверхонь, з яких можна впасти, висотою більше 3 м забороняється.

Нестача ігрового обладнання може стати предметом сварки (особливо для нервових дев'янтних дітей). Тому слід передбачити наявність хоча б двох тенісних столів, лав, гойдалок, будиночків.

Зона забудови — це частина ділянки СРЦ, яку займають будівля закладу, тінньові навіси та господарські споруди.

Дитячі майданчики. Розподіл ігрових майданчиків здійснюється за віковим складом вихованців. Кількість майданчиків коливається від місткості закладу (але не менш трьох — для дошкільної, дітей молодшого та старшого шкільного віку). Дитячі ігрові майданчики для дітей від 3 до 6 років проектує із розрахунку не менш 0,7 м²/місце; для дітей шкільного віку — не менш 0,5 м²/місце.

Спортивна зона повинна включати майданчик для спортивних ігор (2,5 м²/місце), майданчик для дітей дошкільного віку (1,2 м²/місце), плескальний басейн площею 20-25 м². Крім цього, до складу спортивної групи рекомендується включати футбольне поле 30 x 60 м, майданчик для гри у баскетбол та волейбол (18 x 36 м), настільного тенісу (4,5 x 7,75 м на один стіл) та майданчик з гімнастичними тренажерами. Серед мінімально необхідних спортивно-оздоровчих при-

строїв — баскетбольне кільце, турник, тенісний стіл. Якщо дозволяє прилегла територія, можливо розширити перелік снарядів: рукоходи, різновисокі та паралельні брусья, лави з упором, горизонтальні та вертикальні спіралі, стенди для перелізання. Спортивне обладнання може бути як стаціонарно закріпленим на вулиці, так і виносним.

Зона відпочинку включає до свого складу майданчики для рухливих ігор ($0,62 \text{ м}^2/\text{місце}$) та майданчики для тихого відпочинку ($0,5 \text{ м}^2/\text{місце}$). Тихий відпочинок вихованців закладу слід організовувати в затишній зоні прилеглої території. Це сприяє емоційній розрядці дітей та дорослих, забезпечує зручне спілкування з рідними батьками, що прийшли на побачення, з співробітниками центру, гостями.

Зона відпочинку може включати до свого складу тіньові навіси, альтанки, лави, паркові скульптури. Необхідним є застосування декоративних рослин, квітів, чагарників. Бажано створити альпійську гірку. Можливе створення водоймища (ставку, фонтану).

Зона дослідного господарства стає елементом генерального плану лише при обладнанні соціального патроната. Виховна та пізнавальна функція цієї зони розрахована на більш тривалий час перебування дитини в закладі. Облаштування теплиці, квітника дозволяє вихованцям бачити реальні результати своєї праці, використовувати в господарстві власні овочі та фрукти, вивчати пори року та закони розвитку природи. Особливе виховне значення надається облаштуванню зверинця (найкращий механізм виховання почуттів турботи та піклування про інших).

Розрахунок основних зон: теплиця з зоокуточком — $1 \text{ м}^2/\text{місце}$, ділянка овочевих культур — $3 \text{ м}^2/\text{місце}$, плодово-ягідна ділянка — $2,7 \text{ м}^2/\text{місце}$.

Господарчий майданчик (з розрахунку $3 \text{ м}^2/\text{місце}$) повинен включати сарай, овочесховище, службовий гараж (на 1-2 машини), навіси для інвентарю та обладнання, місце під пристрій для сушіння білизни, провітрювання матраців та постільної білизни. Обов'язковим є улаштування стаціонарного сміттєзбірника, відстань якого до будівлі повинна бути не менше 25 м.

Озеленення ділянки приймається не менше 50% від загальної площі ділянки СРЦ.

При роботі над генеральним планом прилеглої території СРЦ слід уважно стежити як за зручними зв'язками між окремими зонами ділянки, так і з відповідними функціональними групами приміщень закладу. Наприклад, зона відпочинку та ігор — до житлових чарунок, господарська зона повинна примикати до будівлі з боку кухні, пральні та майстерень. Та, навпаки, спортивну зону слід розмішувати на відстані від основного корпусу закладу. Гармонійний розвиток елементів прилеглої території закладу являється невід'ємною частиною загальної просторової організації дитячого центру. Внутрішнє та зовнішнє середовище установи повинно бути взаємопов'язаним і не розглядатися як окремі структури. Доцільним стає комплексний підхід до проектування та оснащення соціально-реабілітаційних центрів для безпритульних неповнолітніх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Діти “групи ризику”: психологічні, соціальні та правові аспекти. — К.: Київська міська державна адміністрація. Служба у справах неповнолітніх, 2001. — 192 с.
2. Тимчасові санітарні правила і норми улаштування, обладнання, утримання притулків для неповнолітніх та організація харчування і медичного забезпечення дітей / ДсанПіН 5.5.3.052 — 99. — Київ, 1999.
3. Рекомендации по проектированию детских домов и домов ребенка // ЦНИИЭП учебных зданий. — М., 1988. — 74 с.
4. Притулки для неповнолітніх: статус та особливості роботи: Матеріали на допомогу працівникам притулків для неповнолітніх. — Київ: НВФ “Студцентр”, 1998. — 152 с.
5. Агде Г., Нагель А., Рихтер Ю. Проектирование детских игровых площадок: Пер. с нем. Д.Е. Зюзюкова / Под ред. В.А. Коссаковского. — М.: Стройиздат, 1988. — 88 с.: ил.
6. Бельтціг Г. Дитячі ігрові майданчики: Пер. з нім. — К.: “Будівельник”, 1991. — 48 с.: іл.

УДК 725, 212, 061,4

*О. С. Савицкая***ФУНКЦИОНАЛЬНО-ПЛАНИРОВОЧНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ
ФОРМИРОВАНИЯ ВЫСТАВОЧНЫХ КОМПЛЕКСОВ.
ЗОНА ВЫСТАВОЧНОЙ ЭКСПОЗИЦИИ**

Изучение функционально-технологической основы формирования выставочных комплексов, условий взаимодействия основных зон выставочной деятельности, логических функциональных взаимосвязей между этими зонами, возникающих в процессе эксплуатации, позволило определить, что процесс деятельности выставочных комплексов основывается на взаимодействии пяти основных зон:

- выставочной зоны;
- зоны конгрессов и конференций;
- зоны делового обслуживания;
- зоны бытового обслуживания;
- зоны общественного питания.

Выставочная зона формируется из помещений закрытой выставочной экспозиции; открытых выставочных площадок и помещений их обслуживания.

Выставочные павильоны целесообразно соединять между собой крытыми переходами. Эти переходы связывают воедино экспозиции различных элементов комплекса, служат защитой от солнца, дождя, холода и зноя. Несколько расширив переходы, можно разместить в них различные служебные помещения: справочно-информационные киоски, буфеты, гардеробы, туалеты.

Вестибюль выставочной зоны включает в себя множество функций; это — легко идентифицированное место входа в здание, зал ожидания, связь и доступ к помещениям основного назначения, а также информация и контрольный пункт

(стол приема, барьеры). Как коммуникативное пространство вестибюль подчинен интенсивному движению посетителей.

Санитарные узлы как правило устраиваются во входной зоне, зоне гардеробов, зоне общественного питания. Зоны обслуживания подразделяются на три группы: обслуживание посетителей; обслуживание экспонентов; обслуживание штатного персонала.

На 500 м² выставочного зала при максимальном заполнении (посетители плюс экспоненты) санитарные узлы рассчитываются по следующим нормам:

мужчины — унитазы 2, писсуары 5, умывальники 5;

женщины — унитазы 7, умывальники 7.

Оборудование выставочных залов — обычно модульные системы, разработанные по стандартному образцу, и, как правило, включают отделочный слой покрытия пола, рекламные надписи, для обозначения участников, освещение и основную мебель. Дополнительные требования, включая офис или рабочую зону, дополнительное крепежное оборудование и декоративные элементы могут быть добавлены для обеспечения индивидуальности экспонента.

Североамериканские выставочные кабины традиционно отделены натяжными экранами, на каркасной трубчатой структуре, обеспечивая экранирование высотой приблизительно 2,5 м в глубине и до 1,2 м на сторонах, приближающихся к проходам.

Размеры кабин обычно 3,3 м ширины и 3,3 м или 2,6 м глубины; проходы обычно 3,3 м или 3,9 м ширины.

Европейские схемы выставочных модулей составляются при использовании готовых панелей и каркаса. Стандартная выставочная кабина 2,75 м — 3,5 м высотой. Стенды обычно прямоугольные, но могут быть восьмиугольными или с закругленными углами. Типичные размеры — 3 м глубины и 3 м ширины.

Индивидуально разработанные стенды главным образом используются большими экспонентами, для создания особой экспозиции и ее воздействия на посетителя. Они обычно строятся на постаменте, с каркасом и специальной деревянной или пластиковой обшивкой, включающей крепеж, графику и другие особенности. Плазменные экраны обычно используются, для передачи изображения информации. Как правило, выставки более чем 4,0 м высоты нуждаются в специальном разрешении. Строительство всех стендов должно отвечать правилам пожарной безопасности. Фасад выставочной кабины может быть открыт на одну, две или три стороны, обеспечивая лучший обзор экспозиции посетителям.

Для экономии выставочного пространства, а также легкой ориентации соблюдения правил пожарной безопасности при составлении плана расстановки выставочных модулей должны быть запланированы главные проходы. В зависимости от правил пожарной безопасности и типа выставок, главные проходы или проходы — обычно 3 м ширины для торговых показов и 3,5-4 м ширины для больших выставок; второстепенные проходы от 2-2,5 м до 2,5-3 м ширины.

Анализ практики проектирования и строительства выставочных комплексов показывает, что для строительства выставочных павильонов обычно используются стандартные модульные структурные системы, чтобы облегчить индустриальное строительство и сократить сроки строительства.

Для больших залов выставочных павильонов характерны следующие технические параметры. Высота потолка в чистоте с легкими крышами — обычно 7,6–8,6 м, но залы многоцелевого назначения могут иметь высоту потолка в чистоте 16,0 м или больше. Расстояния между колоннами каркаса здания как правило — 30 м поперек зала и 15 м по периметру.

Конструкция перекрытия должна быть разработана с учетом максимальных нагрузок на пол (монтаж тяжелого экспозиционного оборудования и тяжелых экспонатов).

Объемно-пространственная форма крыши выставочного павильона разрабатывается с целью формирования выразительного уникального архитектурного силуэта, что особенно важно при размещении выставочного комплекса в городской среде. В некоторых случаях выразительность силуэта комплекса достигается размещением высотных доминант на его участке — это водонапорные и телевизионные башни, специальные высотные сооружения.

Техническое обслуживание каждого зала делится на две основные группы: услуги, поддерживающие функционирование здания, и сервисное обслуживание индивидуальных стендов.

Максимальная загрузка для залов выставки представляет 1,5 м² на человека, включая персонал стенда, эта цифра используется для расчета запасного выхода. Сравнительный анализ величины потока посетителей позволяет установить, что эта величина изменяется от 2–3 человек на м² арендованной площади стенда на специализированных торговых ярмарках, повышаясь к 10–20 или более посетителей/м² на выставках потребителя.

Передвижение посетителей в зале должно быть запланировано на простой схеме, с фасадами стенда на каждой стороне прохода. Свободно составленные экспозиции главным образом располагают в центре зала, что вносит разнообразие. Доступ к запасным выходам в пределах требуемых расстояний путешествия должен быть соблюден. Главные проходы, проходящие через зал, обычно 3 м ширины, 4 м для больших выставок, второстепенные проходы от 2 м до 2,5–3 м.

Техническое обслуживание к стендам, как правило, направляется в проходящих под полом каналах или траншейных системах с интервалом 3 метра или 6 метров, имеющих съемное покрытие, чтобы обеспечить удобное подключение стенда. Доступ к техническим коммуникациям обеспечивается проходящими под полом экспозиционных залов техническими помещениями. Система коммунального обслуживания включает: трехфазное электричество, телефонные и компьютерные линии, питьевую воду и т. п.

Искусственно созданная окружающая среда, требуемая для показов, как правило, исключает естественное освещение. Но его нужно обеспечить в конференц-залах, вестибюлях, ресторанах, переходах и т. д.

Открытые площадки примыкают к павильонам и служат дополнением выставочной площади павильонов. Площадь открытых площадок должна быть приблизительно равна закрытой площади.

Большая часть открытой площади отводится под проходы и движение грузов. При условии большого скопления посетителей она занимает 40—50% от общей площади.

Все выставочные залы требуют хорошего доступа для транспортных средств, доставляющих оборудование и демонстрируемые изделия. Время, отводимое для доставки и монтажа экспозиции, ограничено. Большое количество транспортных средств должны разгрузиться одновременно. Пиковое движение грузового транспорта обычно происходит в течение периода монтажа экспозиции. Обязательные требования к организации выставок, чтобы гарантировать высокую эффективность использования зала, включают:

- специальную стоянку для транспортных средств, товаров и грузовиков, с прямым доступом к загрузочным входам;
- разделение движения подъезжающего на разгрузку и отъезжающего транспорта;
- устройство пункта наблюдения и контроля въезда транспортного средства, для уменьшения скопления и обеспечения безопасности;
- организацию участка ожидания и стоянки, регулируемых установленной системой запроса;
- организацию погрузочной площадки в одном уровне с выставочным залом. Если выставочный павильон имеет несколько уровней, погрузочные площадки оборудуются пандусами и грузовыми подъемниками.

При погрузочной площадке располагаются склады для хранения оборудования, экспонатов, дополнительных стендов, тары, упаковочных материалов, таможенные склады.

При проектировании многофункционального выставочного комплекса должны соблюдаться все технологические и функциональные требования, предъявляемые как к комплексу в целом, так и к отдельным его группам, обеспечение четкой организации графиков движения посетителей, участников, обслуживания, транспорта в комплексе в целом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Э.Цайдлер. Многофункциональная архитектура. — М.: Стройиздат, 1988.
3. Архитектура общественных зданий (Госгражданстрой при Госстрое СССР. ЦНИИ-ЭП им. Б.С. Мезенцева). — М.: Стройиздат, 1980.
4. Fred Lawson. Congress, Convention and Exhibition Facilities: planning, design and management. — Scribe Design, Gillingham, Kent, UK. 2000.
5. Ревякин В.И. Выставки (Архитектура и экспозиция). — М.: Стройиздат, 1975.
6. Кликс Р. Р. Художественное проектирование экспозиций. — М.: Высшая школа, 1978.

Л. Ю. Брідня

ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ТЕРМІНОЛОГІЇ В ГАЛУЗІ АРХІТЕКТУРНОГО ПРОЕКТУВАННЯ ТА РЕКОНСТРУКЦІЇ ГОТЕЛІВ

Питанням класифікації громадських споруд із тимчасовим проживанням відводиться важлива роль при формуванні нормативної та довідкової проектно-будівельної документації, а також правової бази, що регламентує туристичну діяльність. Розподіл таких споруд на окремі підрозділи, що характеризуються різними класифікаційними ознаками, дає можливість визначення повної палітри закладів такого типу, існуючих у світовій практиці, а відповідно, і формулювання певного списку вимог щодо їх структури та характеристики послуг, що мають надаватися.

Суттєве значення має сам принцип виділення нормативної групи громадських споруд, що передбачають тимчасове проживання у сукупності з різного роду обслуговуванням. Видається доцільним розглядати *готелі* — саме як складову частину багатогранної системи громадських закладів із тимчасовим проживанням. Справді, існує цілий ряд установ, що не підпадають під визначення готелів, оскільки характеризуються іншим функціональним призначенням і особливостями обслуговування, однак у них також надається можливість тимчасового проживання (гуртожитки, пансіонати, санаторії, молодіжні та дитячі табори і таке інше). Тимчасове проживання може виступати як у ролі головної функції (готелі), так і у ролі обов'язкової складової частини структури (наприклад, пансіонати та будинки відпочинку), або необхідної умови, що забезпечує можливість здійснення основної діяльності (так, наприклад, у санаторіях та клініках тимчасове проживання — обов'язкова функція для забезпечення можливості оздоровлення та лікування в умовах стаціонару).

У нормативних архітектурно-будівельних та державно-правових документах різних країн світу існує два відмінних підходи до рекомендацій та вимог щодо таких громадських споруд: функція тимчасового проживання може розглядатися у сукупності з іншими функціями у межах окремої нормативної групи або ж відноситися до загальної нормативної документації для всіх громадських закладів з тимчасовим проживанням. Автором пропонується прийняття останнього принципу, оскільки такий підхід дозволить виробити єдині мінімальні вимоги до тимчасового житла, з урахуванням особливостей, зумовлених різними класифікаційними ознаками.

Таким чином, пропонується прийняття загальної назви — *громадські споруди для тимчасового проживання з обслуговуванням (ГСТПО)* — для всіх відповідних громадських закладів. В багатьох країнах для цього поняття існують спеціальні терміни: наприклад, в Італії — *“struttura ricettiva”* (дослівно — “приймомні структури”), у Чехії — *“ubitovací zarizeni”* (“житлові заклади”) та інші. Терміни проживання в таких установах обмежені, хоча й можуть коливатися у досить широких межах, але обов'язково присутнє різного роду обслуговування.

Громадські споруди для тимчасового проживання з обслуговуванням можна розділити на окремі групи за відповідними класифікаційними ознаками. Пропонується наступний розподіл ГСТПО (див. таблицю 1):

1) **за направленістю туристичної діяльності проживаючих** (а відповідно, і за специфікою послуг, що надаються) на: лікувальні, оздоровчі, спортивні, трудові, розважальні, пізнавальні, ділові, релігійні та військові;

2) **за функціональною організацією споруд**: на готелі, гуртожитки, пансіони, при-тулки, табори, селища, бази, комплекси;

3) **за місцем їх розташування**: природно-географічним, територіальним (місь-кі, сільські, рекреаційні) та транспортно-магістральною приналежністю (побли-зу великих транспортних магістралей та вузлів);

4) **за місткістю**: на малі (10-100 місць), середньої місткості (101-300 місць), ве-ликі (301-1000 місць), гіпервеликі (більше 1000 місць);

5) **за терміном проживання**: короткотривалого перебування, середньої трива-лості перебування, довготривалого перебування. Під короткотривалим перебу-ванням мається на увазі 1-2 ночі, під середньою тривалістю перебування — 3-7 ночей, під довготривалим — більше одного тижня;

6) **за сезонністю використання**: цілорічної та сезонної дії;

7) **за віковим цензом проживаючих**: для будь-якого віку, молодіжні, дитячі.

Така класифікаційна схема дає можливість, з одного боку, розглядати ГСТПО у єдиній системі, а відповідно, розробляти єдині вимоги і рекомендації до тимча-сового житла; з іншого боку — дозволяє виділити головні ознаки, що впливають на особливості структури і організації окремих їх груп та типів.

Таким чином, будь-яка споруда, призначена для тимчасового проживання з обслуговуванням, займає певне місце у окремій класифікаційній групі, але, в той же час, може розглядатись з урахуванням інших можливих класифікаційних ознак. Так, наприклад, *готель* може бути *спеціалізованим* (відповідно оздоровчим, спор-тивним, діловим тощо), *курортним*, *міським* або *сільським*, *сезонного* або *цілоріч-ного* використання, різним за *місткістю*, *терміном проживання* та *рівнем комфор-тності*.

Нормативні вимоги та рекомендації можуть розроблятися для окремих груп та типів ГСТПО відповідно до різних класифікаційних особливостей, з подаль-шим їх корегуванням та деталізацією щодо призначення, кліматичних та соціаль-них особливостей.

Пропонуються наступні визначення окремих складових ГСТПО: *Готелі* — за-клади, що пропонують спеціально обладнані приміщення з обслуговуванням для тимчасового проживання з можливістю харчування, спілкування та здійснення ділової активності. *Гуртожитки* — заклади для спільного проживання людей, що працюють в одній установі або разом навчаються. *Пансіонати* — заклади для тимчасового проживання з повним побутовим обслуговуванням. (*Пансіони* — те ж саме, але, як правило, невеликі, приватні, сімейного типу заклади). *Санато-рії* — стаціонарні лікувально-профілактичні заклади, в яких забезпечується спеці-альний гігієнічний режим проживання у сукупності з бальнео-клімато-терапевти-чними процедурами. *Профілакторії* — лікувально-профілактичні заклади сана-торно-курортного типу, що забезпечують тимчасове проживання, профілактичні,

лікувальні заходи та відпочинок без відриву від виробництва. **Клініки** — заклади стаціонарного (лікарняного) типу, що поєднують лікування хворих з медичною науково-дослідною роботою і викладанням студентам-медикам і лікарям відповідних розділів медицини. **Притулок** — у широкому розумінні — захисток, схованка, місце для заспокоєння. **Табори** — тимчасові місця розташування окремих груп населення поза населеними пунктами. **Табори відпочинку** — виховально-оздоровчі заклади для молоді, що функціонують здебільшого у час зимових та студентських канікул. **Бази** — заклади для тимчасового проживання з мінімальним або спеціфічним обслуговуванням проживаючих.

Готелі — одна з найважливіших складових частин у системі ГСТПО, оскільки тимчасове проживання з обслуговуванням виступає в них у ролі основної та визначальної функції.

При згадуванні про класифікацію готельних споруд в першу чергу згадують про класифікацію за рівнем комфортності та присудження відповідної кількості “зірок” (як це прийнято у більшості країн світу). Така класифікаційна ознака є далеко не єдиною, але саме вона часто набуває найбільшого значення як для власників готелів, так і для проживаючих, — оскільки є визначальним фактором для встановлення вартості послуг — для перших, та визначення сподіваного рівня комфорту — для других.

До 1997 року в Україні не було офіційного документу, що визначав би вимоги до готелів з відповідним рівнем комфортності, і присудження кількості “зірок” проходило досить вільно, фіксуючись у рекламних буклетах та інших неофіційних документах у відповідності із загальноприйнятими уявленнями щодо вимог до готельних закладів та споруд. З 1 січня 1997 року вступив у силу Міждержавний стандарт щодо класифікації готелів, прийнятий країнами — членами СНГ. В ньому регламентуються основні вимоги до готелів різного рівня комфортності. Однак, в даному документі, вказані вимоги стосуються не тільки параметрів, що мають безпосереднє відношення до проектування *готельних споруд*, суттєвий вплив справляють на кількість “зірок” показники, що регламентують обслуговування та вимоги до службового персоналу. Тому, якщо говорити про класифікацію *готельних споруд* по рівню комфортності за кількістю “зірок”, то необхідно обумовити, що таке розділення стосується лише відповідності архітектурно-будівельним показникам, технічному оснащенню та рівню оздоблення приміщень.

Класифікація за рівнем комфортності є далеко не єдиною і визначальною ознакою для розробки нормативів і рекомендацій по проектуванню і реконструкції готелів.

Перш за все, готелі пропонується розділити на *готелі загального типу* та *спеціалізовані*. Під *готелями загального типу* маються на увазі споруди, що пропонують тимчасове житло з найбільш загальним обслуговуванням у відповідності з рівнем комфортності закладу, незалежно від направленості основної діяльності проживаючих та місця розташування готелів. Більшу частину житлового фонду таких готелів складають одно-двох-трьох-містні номери, крім яких передбачається певний процент номерів-“люкс”, що складаються з двох або більше житлових приміщень, одне з яких виконує роль вітальні, з одним або кількома санвузлами, а в деяких випадках, також зоною приготування їжі та їдальнею.

Спеціалізовані готелі пропонується розділити на три групи — туристичні, ділові та клубні. В основу такого розподілу лягає принцип визначення основного характеру діяльності проживаючих на момент їх перебування у готелі: відпочинок; ділова, наукова або релігійна діяльність; спілкування або сумісне заняття чим-небудь у певному вузькому колі — відповідно.

Туризм — вид подорожей, у яких відпочинок і розваги поєднуються з пізнавальною або освітньою метою, часто з елементами активного відпочинку та спорту. Відповідно, *туристичні готелі*, розраховані на прийом різного роду туристів, пропонується розділити (за характером туристичної діяльності проживаючих) на оздоровчі, спортивні, пізнавальні, розважальні, релігійні, з можливим подальшим їх розподілом на окремі підтипи. Такий розподіл дозволить виявити особливості кількісних та якісних характеристик приміщень та послуг, що мають відповідати сподіванням та вимогам проживаючих.

Окремі готелі можуть поєднувати в собі риси кількох підтипів туристичних категорій або ж належати виключно одній з них. Останні, як правило, мають спеціальну назву і певні характерні особливості. Так, наприклад, “*ski total*” (дослівно — “тотальні лижі”) — готелі, що виникли на початку 50-х років XX сторіччя у Французьких Альпах і набули широкого розповсюдження у багатьох гірськолижних курортах Європи і Америки, розраховані виключно на прихильників гірськолижного спорту. Вся їх структура і конструктивне рішення підпорядковані меті забезпечення максимального комфорту для занять цим видом спорту — аж до врахування можливості входу і виходу з готелю з одягнутими лижами. *Казино-готелі*, що мають у своєму складі ігрові зали казино, розраховані виключно на гравців, що спеціально приїждять та зупиняються у таких готелях з метою азартної гри. Такі готелі розповсюджені, як правило, у країнах з суворо регламентованим ігровим бізнесом, коли розміщення закладів з азартними іграми дозволяється у певних місцях і населених пунктах. І таке інше.

Ділові готелі — призначені для проживаючих, що займаються діловою чи науковою діяльністю, комерсантів, підприємців та спеціалістів, які перебувають у готелі під час бізнес-поїздок, відряджень або ж для участі у різного роду офіційних заходах. Готелі, розраховані на прийом індивідуальних відвідувачів такого типу, пропонується визначити як *бізнес-готелі*. Номери у таких готелях часто вирішені у вигляді “суїтів” (“suite”) — готельних номерів, до складу яких входить окреме приміщення або зона вітальні. Наявність такої зони дозволяє проживаючим приймати у себе в номері ділових відвідувачів і проводити невеликі наради та переговори. Крім того, обладнання та технічне оснащення приміщень у таких готелях розраховано, в першу чергу, на здійснення ділової активності проживаючими.

Готелі, призначені для прийому великих груп проживаючих, що прибувають на конференції, симпозіуми, виставки і т.і., які часто проводяться безпосередньо у готелі, називають *конференц-готелями* і “*конвеншин*”-готелями (*convention-hotels*). Останні відрізняються більшими площами приміщень загального користування і розраховані на прийом більших груп відвідувачів порівняно з конференц-готелями.

Особливість *клубних* готелів у тому, що вони розраховані на певне коло відвідувачів, об’єднаних якимись спільними інтересами, заняттями або традиціями.

Часто клубні готелі забезпечують можливістю проведення їхніми гостями вузьких професійних, ділових нарад та переговорів, або ж підтримують певні традиції та ритуали щодо організації проживання та відпочинку.

Що стосується впливу місця розташування готелів, то разом із значенням природно-географічних показників і територіальної приналежності, важливий вплив на структуру готельних споруд справляє їх транспортно-магістральна наближеність — тобто, близькість до великих транспортних магістралей та вузлів (авто-трас, аеропортів, залізничних вокзалів, морських та річкових портів і т. і.).

Терміни проживання у багатьох зарубіжних джерелах називаються традиційною класифікаційною категорією для готельних закладів. За цією ознакою вони поділяються на готелі короткотривалого перебування (для ночівлі), середньої тривалості перебування (транзитні) та довготривалого перебування (типу резиденцій). Перша категорія має у різних країн власні назви: *“meuble”* у Франції та північно-західних областях Італії, *“garni”* у Німеччині, Австрії, Швейцарії та у північно-східній Італії, *“bed & breakfast”* у Великобританії (даний термін став міжнародним). Такі готелі характеризуються невеликими приміщеннями загального користування, що обмежуються, зазвичай, залами для сніданку та вітальнями, з розміщеннями у них телевізорів і зони бару. *Готелі-резиденції* у своєму складі мають, як правило, житлові одиниці з зонами приготування їжі та вітальнями, які поєднуються з розвиненими групами приміщень громадського призначення: ресторанами, барами, вітальнями, салонами краси та клубами здоров'я і розраховані на досить довгий період проживання у них клієнтів (тиждень, декаду, два тижні або місяць).

Серед житлових одиниць готелів можна виділити три основних типи: *звичайні номери*, *“суїти”(suite)* та *апартаменти*. У складі приміщень номерів загального типу — зона передпокою, спальні, санвузлів та зберігання особистих речей. До складу “суїтів” входить, крім того, що зона вітальні (як правило у вигляді окремого приміщення). А до складу “апартаментів” — ще зона приготування та прийому їжі. У даній сфері класифікації існує деяка плутанина — “апартаменти” у нашій країні часто називають номери-“люкс” у складі готелів, у деяких інших країнах, де назва “апартаменти” збігається у перекладі з поняттям житлової квартири, до “суїтів” часто відносять і номери з зоною приготування їжі. Автором пропонується вищезазначений підрозділ та назви видів готельних житлових одиниць, оскільки він видається досить конкретним та чітким. Таким чином, за номерами із зоною вітальні, приготування і прийому їжі (тобто максимально наближеним за складом до житлових квартир) пропонується залишити назву “апартаменти”, а готельні номери підвищеного рівня комфортності називати номерами “люкс”. У ролі останніх можуть виступати як апартаменти, так і “суїти”.

Зона приготування їжі може виступати у ролі фактора, що підвищує загальний рівень комфортності номера, або ж просто підміняти функції підприємств громадського харчування, під час перебування у готелі невисокого класу комфортності чи при тривалому проживанні. У першому випадку номери-“апартаменти” виступають у ролі номерів-“люкс” у складі звичайних або спеціалізованих готелів.

Готелі, що мають у своєму складі тільки “суїти”, називаються “*суїт-готелями* (*suite hotels*), тільки апартаменти — *апартамент-готелями* (*apartment-hotels*, *apart-hotels*). Перші призначені в першу чергу для ділових людей та підприємців, другі — для відпочиваючих та курортників, але у будь-якому випадку, здебільшого, для довготривалого перебування.

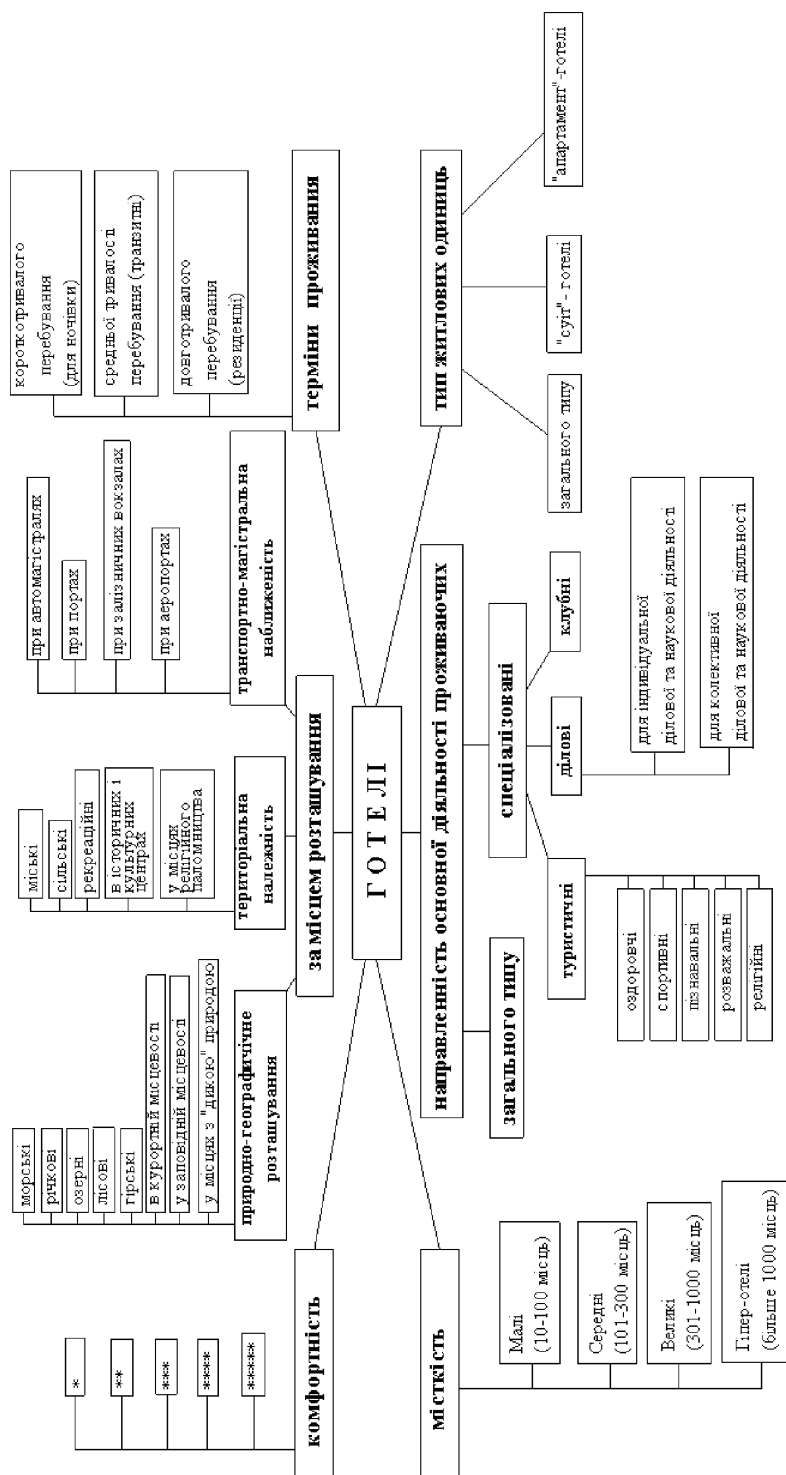
У таблиці №2 наведено класифікацію готелів, за різними класифікаційними ознаками.

Останнім часом в Україні передбачається проведення широкого комплексу робіт по створенню та затвердженню нормативно-регламентаційної бази у туристичній галузі та в області проектування та реконструкції громадських закладів тимчасового проживання з обслуговуванням. Розробка таких нормативів повинна проводитись з урахуванням типологічних особливостей різних груп громадських споруд з тимчасовим проживанням та обслуговуванням, що вимагає створення єдиної затвердженої системи класифікації та термінології в даній галузі підприємництва, проектування та будівництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. ГОСТ 28681.4-95. Межгосударственный стандарт. Туристско-экскурсионное обслуживание. Классификация гостиниц.
2. ГОСТ 28681.0-90. Стандартизация в сфере туристско-экскурсионного обслуживания. Основные положения.
3. СНиП 2.08.02-89. Общественные здания и сооружения.
4. Rutes W.A., Penner R.H. Hotel Planning and Design. Watson-Guptill Publications. — New York, 1985. Edazione italiana. Pubblistampa, Milano, 1990.
5. Buzzelli G.E. Manuale dell'Industria Alberghiera. Progetto, struttura, tecnologia. Turing Club Italiano. — Zanichelli, Bologna, 1990.
6. Туризм в Україні. Статистичний бюлетень. — К., 2001. — С. 25-27.
7. Закон України Про внесення змін до Закону України “Про туризм”. Верховна Рада України, 2003.
8. Архітектура. Короткий словник-довідник. За загальною редакцією А.П. Мардера. — К.: Будівельник, 1995.
9. Архитектура общественных зданий. — М.: Стройиздат, 1980.
10. Архитектурное проектирование общественных зданий и сооружений: Учебник. — М.: Стройиздат, 1970.

Таблиця 2

Т. К. Ернст

ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО ПРОСТОРУ ТА “ДИТЯЧИЙ” МАСШТАБ У ПРОЕКТУВАННІ ДИТЯЧИХ ОСВІТНЬО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ

*“Між дитиною і простором, в якому
вона живе і діє, весь час відбувається дво-
сторонній обмін інформацією та почуття-
ми” [13, ст. 32].*

Постановка проблеми. Архітектурний простір, який пропонується дитині, має відповідати її потребам. Приміщення, в яких ми — і дорослі, і діти — перебуваємо, справляє на нас неабиякий вплив. А простір, в якому живе дитина, — це для неї середовище пізнання світу. Без любові побудовані та умебльовані приміщення не дають дитині можливості ідентифікації з ними, і вона не відчуває себе в них затишно. Це призводить, з одного боку, до вандалізму та злочинності серед дітей, а з іншого — до фізичних та психічних захворювань. Тому актуальним сьогодні завданням архітекторів є створення такого архітектурного простору для дітей, де б дитина відчувала себе затишно і спокійно, в якому вона могла б розвиватися відповідно до своєї природи.

Мета роботи. Встановлення основних принципів формування внутрішнього простору дитячих закладів, з огляду на психосоматичні особливості дитини.

Задачі роботи. Дослідити поняття “дитячого” простору. Розглянути приклади сучасного, найбільш вдалого архітектурно-просторового рішення дитячих закладів. Розробити низку пропозицій, спрямованих на формування внутрішнього простору дитячих закладів, у відповідності до психосоматичних особливостей дитини.

В світі людини існує безліч різноманітних просторів: математичний і антропологічний, внутрішній і зовнішній, абстрактний і конкретний, психічний, педагогічний і фізичний, політичний, культурний і природний тощо. В первісному значенні слово “простір” використовувалося в геометрії та означало тримірний простір.

Архітектурний (внутрішній) простір своєю тримірністю близький до геометричного простору, але тут йдеться насамперед про штучний простір, тобто антропогенний, такий, що оточує саме людину. Штучно створений простір може бути суттєвим стимулом розвитку дитини, але він може стати і, навпаки, перешкодою для розвитку її уяви, психіки та особистості [3].

Відповідно до теорії відомого радянського архітектора А. К. Бурова (1900—1957), людина сприймає масштаб споруди за допомогою трьох “кроків”. Перший “крок” — це масштаб, який зв’язує будівлю з навколишнім середовищем, щонайближчою забудовою — на цьому “кроці” будівля сприймається силуетом. На другому “кроці” має значення об’єм будівлі та її пластика: пластичне рішення стіни, архітектурних деталей відносно до загального об’єму. А третій “крок” — це співвідношення людини і будівлі, коли людина сприймає будівлю саме по від-

ношенню до самої себе [2]. На думку психологів і педагогів, цей третій “крок” є особливо важливим, коли заходить мова про особливості саме дитячого сприйняття будівлі [3].

Архітектурний *“простір не є просто тут, він повинен бути створеним. Простір з’являється завдяки візуальному відношенню різноманітних об’єктів. Без цих об’єктів неможливе пізнання простору — отже — не існує й самого простору”* [14, ст.18]. Завдяки наданню конструктивним елементам конкретного порядку та об’єднання різних об’єктів у просторі з’являється архітектурний простір. Отже внутрішній *“простір визначається своїми межами”* [14, с. 18].

Які ж “межі” створюють собі діти, в яких просторах вони відчувають себе комфортно?

Про розуміння дітьми закритого простору можна зробити багато висновків, спостерігаючи за тим, що вони самі собі будують (рис. 1, 2). Сховища з подушок, печери, схованки, куточки, халабуди та будиночки на деревах — ось звичний дитячий “репертуар”. Все це — виразно обмежений простір, в якому дитина відчуває себе господарем — зі своїми правами, але й обов’язками. Тут вона знаходиться в “безпеці” і може насолоджуватися затишком та самотою на “своїй території” [9].

“Діти мають свої погляди на закритий простір... Приміщення їм не байдужі. Якщо вони можуть обирати, то вони шукають для себе маленькі приміщення: печери, ніші, куточки. На вулиці вони граються в куцах, ...в приміщенні — під столами та сходами, в халабудах з ковдр та подушок, та в туалеті — як в найменшому приміщенні в квартирі. Будиночок у будинку — це так захоплює!” [9, с.21]. Для створення масштабного “дитячого” архітектурного простору необхідно розчленувати “доросле” приміщення дитячого закладу по висоті.

Рис. 1

Рис. 2

Дитина потребує “дитячого” масштабу і *пластичного поділу* простору на своєрідні “дитячі” поверхи, ніші і “гнізда” [5]. При цьому велике значення для неї має забезпечення можливості *простой орієнтації в приміщенні* [6]. Так, наприклад, початкова школа “Полігон” в Алмірі, м. Амстердам, (архітектор Г. Нертцберг) про-

понує дитині і перше і друге (рис. 3). Членування простору по висоті тут відбувається завдяки зручній галереї (з якої можна легко спостерігати за життям внизу), яка є центром архітектурної композиції. А планувальна схема будівлі утримується на прямокутниках; великі, світлі і просторі коридори та галерея лінійно зв'язують всі приміщення, чим полегшують дітям орієнтацію в школі.

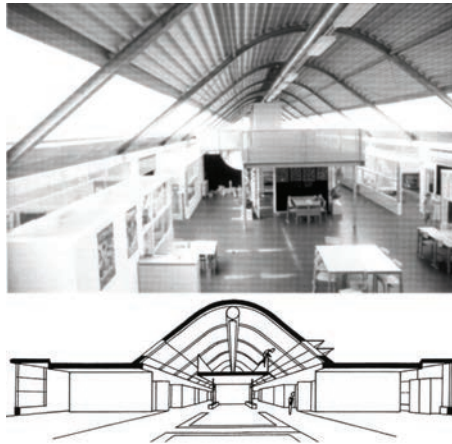

Рис. 3

Так само чіткою планувальною структурою та легкістю орієнтації відрізняється і дитячий садок “Манхінг” (рис. 4) в м. Інголштадт (Німеччина). Архітектор садочку Т. Хугнос хотів спроектувати так звану “ігрову вулицю”, де діти в великому захищеному просторі могли б гратися як “на вулиці”, і з якої вони б легко потрапляли в затишні “куточки” галереї, на другому поверсі. На цій галереї знаходяться ліжка для відпочинку і сну та місця для гри наодинці або в маленьких групах.

При плануванні будинку для дітей потреба в *затишних та безпечних* куточках [12] має враховуватися так само, як і потреба *відкривати нове та потреба творити* [11]. Дитина повинна мати можливість вибору: перебувати їй “в суспільстві” чи “на самоті” [1], мати можливість гратися наодинці, коли в ній виникає в цьому потреба. Тому не рекомендується планувати групи дитячого садка як одну велику кімнату “для всіх”. Дітям слід створити умови для гри в *маленьких групах*, так, щоб їм не заважали рухливі ігри більшості. [4]. Але щоб задовольнити й дитячу потребу в русі, повинні бути також *великі простори* для бігу, фізичної активності, суспільної гри тощо. Прикладом такого планування, де різноманітні простори для спокійної гри наодинці і рухливої гри у “суспільстві” по чергово змінюються, можуть бути дитячий садочок в м. Зіндельфінген (рис. 5), Німеччина (архітектори Е. Рау та У. Фуйіке) та школа Монтесорі в м. Льойсден (рис. 6), Голландія (архітектор Я. Ферхьофен).

Планувальна схема та устрій дитячого закладу мають бути *багатофункціональними* і лишати дитині простір для *творчих дій*: змін дизайну приміщення, створення нового зонування, переоформлення меблів, стін, оздоблення тощо. На цих засадах автором даного дослідження було виконано у 2003 р. конкурсний проект “Глиняний садочок” (рис. 7) в Штуттгартській академії мистецтв. Ця будівля спла-

нована на засадах гнучкості планувальної структури та трансформування її елементів. Простір та предмети обладнання, спроектовані з огляду на можливість зміни їх функції та положення самими дітьми.

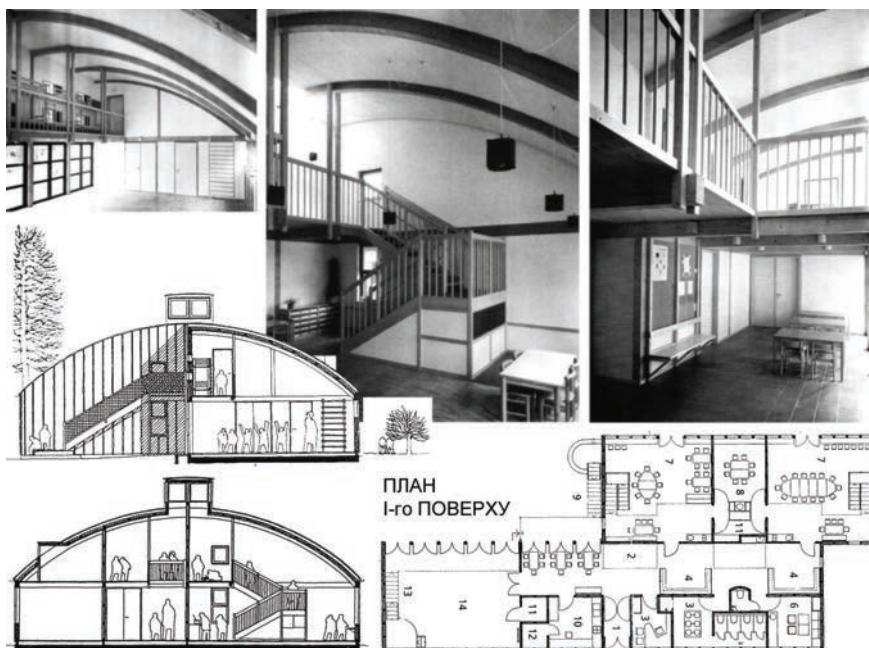

Рис. 4

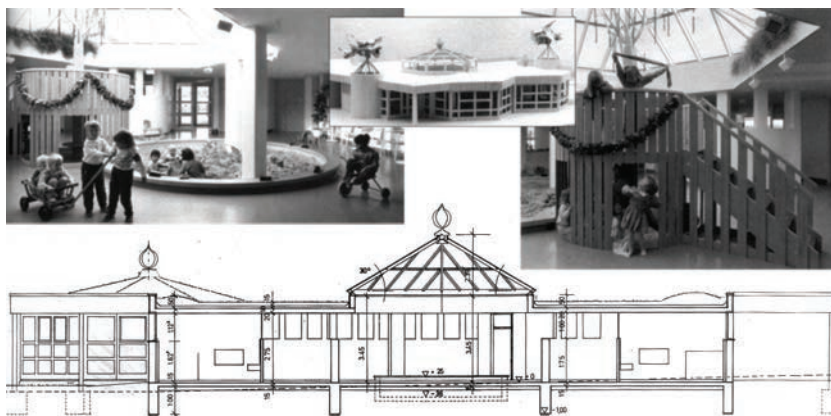

Рис. 5

Матеріально-просторове середовище цього садочку організовано так, щоб дитина пізнавала світ, поступово освоюючи навколишній простір. Планування інтер'єру та обладнання відбувається на принципі руху від загального і простого до конкретного і складного, відповідно до теорії відомого радянського педагога і

ність самостійно збагнути свої потреби і проблеми і, осмислюючи їх, працювати над собою і своїм оточенням, і, таким чином, подолати їх [8]. В дитячому центрі “Боргхеєм” (рис. 8) в Амстердамі Сьотерс втілює ідею вільного розвитку дитини шляхом формування в неї відповідальності за свої дії і вчинки. Майже кожне приміщення цього центру має два або більше рівнів, зі сходами і подестами, гірками, трамплінами, сітками, щоб лазити. Весь внутрішній простір стимулює вихід дитячої енергії руху, створює умови для творчої гри та гармонійного розвитку.

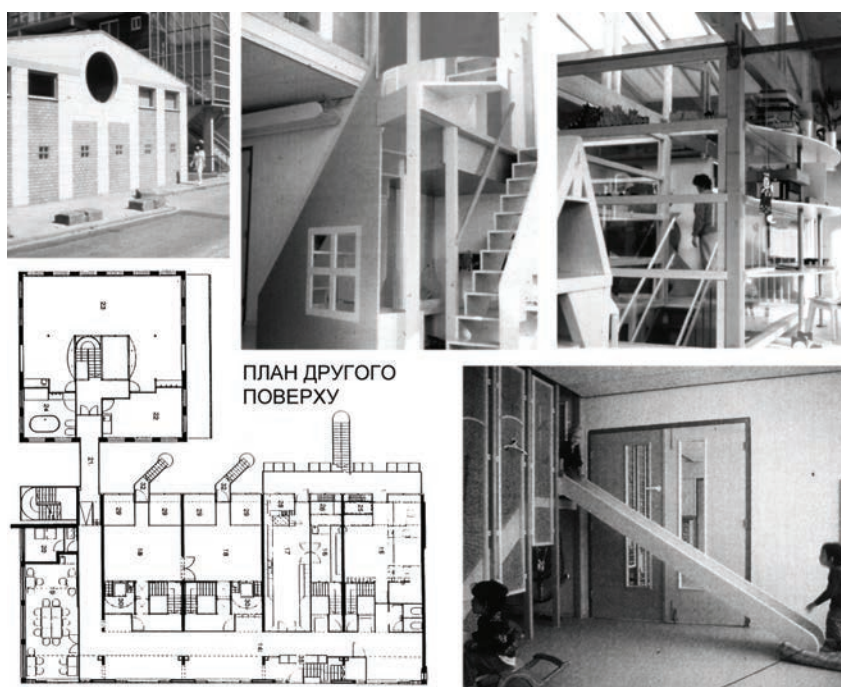

Рис. 8

А головною передумовою розвитку є, як відомо, “виклик”. Тож і простір дитячого закладу повинен весь час стимулювати дієвість дитини, а це неможливо у повністю безпечному приміщенні. **Небезпека** не повинна бути повністю виключена, вона повинна бути тільки **не прихованою**, а явно й виразно визначеною за допомогою планувальних та архітектурно-художніх засобів, і завдяки цьому вона буде “під контролем” [10]. Діти зустрічають сходи, різноманітні подести і зміни рівнів, галереї чи скляні поверхні і за стінами дитячого закладу — отже саме в дитячому закладі вони повинні готуватися до таких “зустрічей”, а не рости в “тепличних” умовах повної безпеки і захищеності.

На засадах “контрольованої” небезпеки ґрунтується архітектурно-просторове вирішення центру дитячої культури (рис. 9) в Лозанні (Франція, архітектор Р. Люшер) та дитячого садку (рис. 10) в Штуттгарті-Хеслах (Німеччина, архітектори П. Хюбнер та П. Майер). Кожне приміщення цих дитячих закладів спроектоване індивідуально, більшість приміщень діти можуть переобладнати та пере-

оформити самі. Тут існують галереї з багатьма затишними куточками і схованками, де можна гратися без нагляду дорослих, та самим спостерігати весь “світ” згори, є тут і балкони, і різновеликі сходи, і схованки тощо.

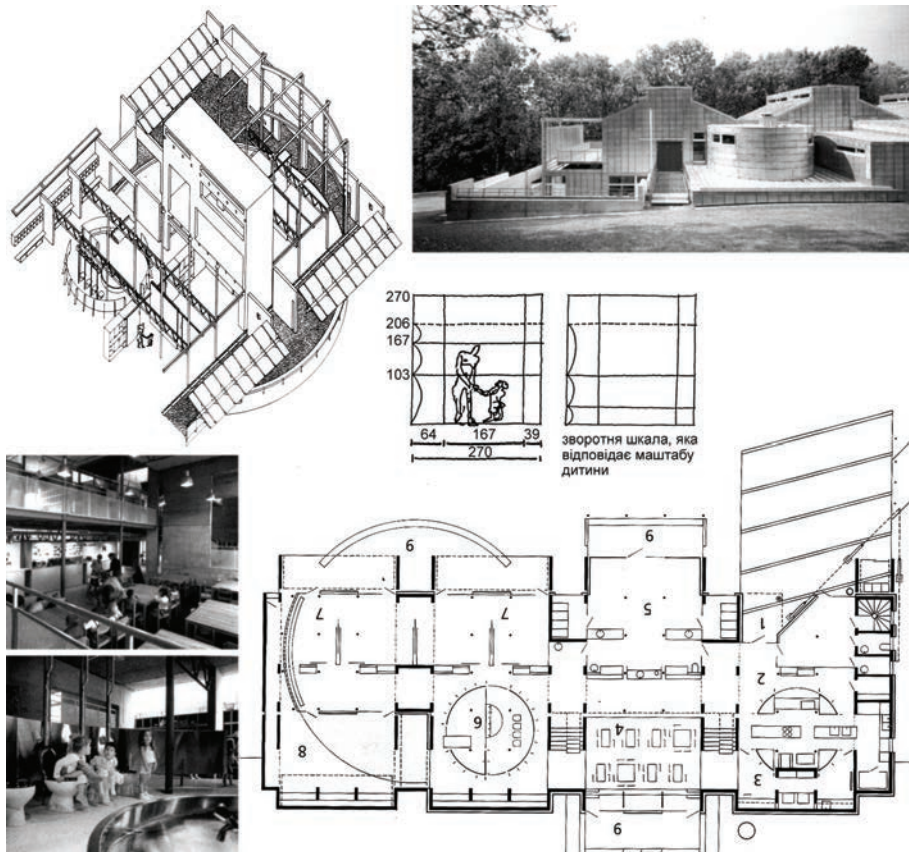

Рис. 9

Підсумовуючи, можна зробити висновки, що в просторі дитячого закладу мають бути наявними такі якості:

- По горизонталі і по вертикалі простір має бути поділений на різноманітні рівні і зони, завдяки чому відбувається наближення “звичайного”, “дорослого” простору до дитячого масштабу.
- При плануванні дитячої будівлі треба приділяти велику увагу можливості легкої орієнтації дитини в приміщенні.
- Поряд із великими просторами для рухливої гри діти потребують і затишних куточків для перебування наодинці, такі куточки потрібні і для роботи в маленьких групах.
- Приміщення для дітей мають бути багатофункціональними, вони повинні залишати дитині простір для творчих дій, давати можливість увесь час відкривати щось нове: простір має бути цікавим та інформативним.

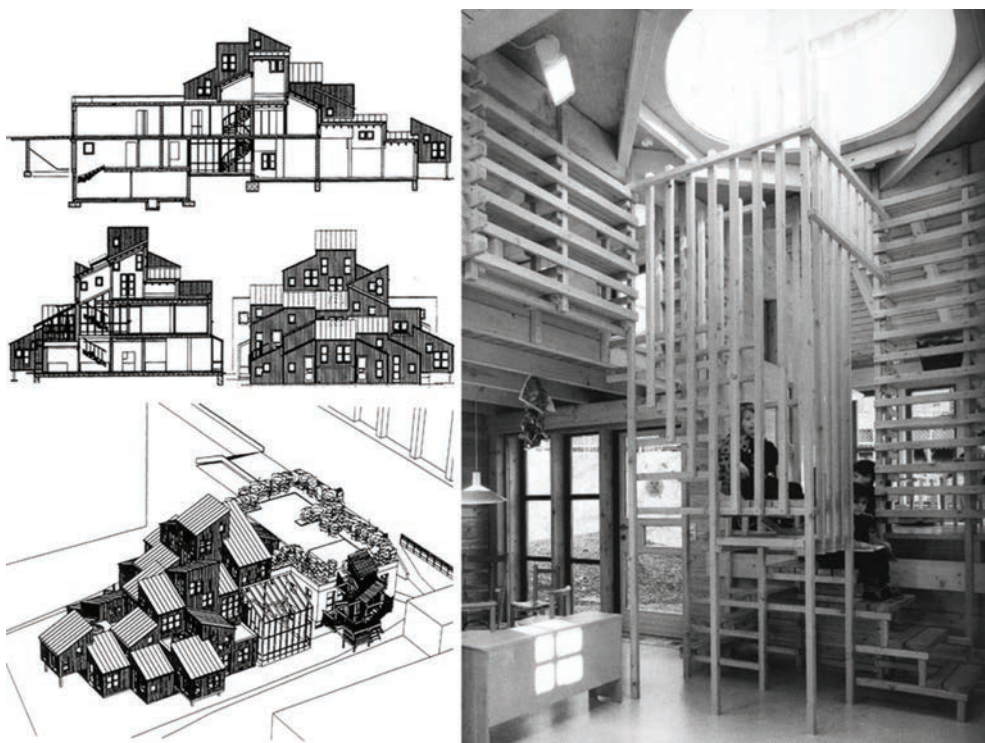

Рис. 10

– “Небезпека” повинна бути не прихованою, а вочевидь визначеною за допомогою архітектурно-просторових засобів, тобто — бути “під контролем”.

Якщо простори дитячих закладів будуть базуватися на цих засадах, то їх виховна дія сприятиме зростанню вільних, самостійних і відповідальних творчих натур. Діти розвиватимуться в таких просторах гармонійно і відповідно до своєї власної природи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Больнов О. Ф. Экзистенциальная философия и педагогика. — М., 1959.
2. Буров А. К. Об архитектуре. — М.: Госстройиздат, 1960.
3. Гайказова Р.Т., Кострикина Т.Д. Оформление детских дошкольных учреждений (Значение архитектурного пространства среды в восприятии дошкольников). — М.: Просвещение, 1974. — 64 с.
4. Кадурина А. О. Принципы проектирования пространственной среды в интерьерах детских садов с учетом педагогических методик // Вісник Одеської державної академії будівництва та архітектури. — Випуск № 13. — Одеса: ОДАБА, 2004.
5. Кириллова Л. И. Масштабность в архитектуре. — М.: Стройиздат, 1961.
6. Ковальський Л. М. Архитектура учебно-воспитательных зданий. — К., Будівельник, 1988.

7. Флерина М. Л. Эстетическое воспитание дошкольника. — М.: Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1961.
8. Френе С. Избранные педагогические сочинения. — М., 1990.
9. Mahlke W., Schwarte N. Raum für Kinder. Ein Arbeitsbuch zur Raumgestaltung in Kindergärten. — Weinheim: Beltz-Verlag, 1989.
10. Mollenhauer K. Vergessene Zusammenhänge — über Kultur und Erziehung. — München, 1983.
11. Montessori M. Kinder sind anders. — München: Deutscher Taschenbuchverlag, 1987.
12. Schmidt-Thomsen J. — P. Räumliche Planungsgrundlagen für den Elementarbereich. — Berlin, 1977.
13. Tausch R. & Tausch A. — M. Erziehungspsychologie. Psychologische Prozesse in Erziehung und Unterricht. — Göttingen: Verlag C.J.Hogrefe, 1991.
14. Winkelvoss W. Architektur und Raum — Sehen und sichtbar machen. — Stuttgart, Berlin, Mainz, 1985.

УДК 725.1

Г. А. Андріанова

ВПЛИВ СПОСОБУ ЖИТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ СВІДОМОСТІ МЕШКАНЦЯ СУЧАСНОГО МІСТА НА ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРИ ЗАКЛАДІВ ГРОМАДСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

За останні роки в Україні здійснилися суттєві соціально-економічні перетворення. Понад десять років ми живемо в незалежній державі. Радянське тлумачення особистості як дрібного незначущого елементу в гігантському механізмі авторитарної системи відходить у минуле. Зросла швидкість інформаційного обміну завдяки глобальній мережі Інтернет, відвертості нашої країни до сприйняття інших культур. Поступово відбувається прогрес в усвідомленні внутрішньої свободи. Звичайно, це відображується на способі життя людей.

Філософія в суспільстві завжди впливала на архітектуру. Багато мислителів для ілюстрації своїх поглядів використовували теоретичні моделі ідеального міста або дома (“Місто сонця” Д. Кампанелі, “Фаланстер” Ш. Фур’є та інші [1]). В Радянському Союзі були масштабні практичні спроби архітектурними засобами формувати моделі поведінки людини; подіяти на неї шляхом штучного впровадження певних форм організації побуту. У 20–30-ті роки ХХ століття це проявилось в концепціях соціалістичних міст, домів-комун та домів-комбінатів, де головною була ідея колективного життя [2, 3].

Пізніше, у 60–80-ті роки, державного значення набула ідея рівності між усіма членами суспільства. Серійні житлові будинки, стандартні квартири та предмети дизайну не залишали людині можливості для самоідентифікації. Набір масових послуг був небагатий, будинки, в більшості, типовими. Вони і зараз існують та утворюють специфічне і таке знайоме кожному пострадянському громадянину житлове середовище (рис. 1).

Рис.1. Мікрорайон “Теремки-1” в м. Києві. Міждомовий простір, місцевий центр громадського обслуговування, 2004 р.

Сьогодні вже немає такої чіткої загальної об’єднуючої ідеї, що відображалася би в усіх напрямках життя, як це було з комуністичною теорією. Наявним стає зворотний зв’язок: людина — архітектура. Наочно це можна побачити у сферах житла та наближеного до нього громадського обслуговування, що найбільш швидко адаптуються до змін у потребах населення. Саме поведінка та звички мешканців міст в наш час суттєво впливають на об’ємно-просторові та функціонально-планувальні рішення будівель. Виявлення взаємозв’язків між суспільним життям та архітектурою закладів громадського обслуговування може бути дуже корисним для вирішення сучасних проектних завдань.

Отже, суспільство зараз розподілилося на шари в залежності від рівня доходів, професії, релігії. В способі життя людей наявною стає індивідуалізація, відокремлення; прагнення зробити свою чарунку, замкнене коло спілкування. В більшості випадків чарункою є сім’я, а місцем спілкування власна квартира. Саме в ній, за даними соціологічного опитування, близько 60% пересічних городян усіх вікових груп проводять вільний час [4]. Через це перелік приміщень в сучасному житлі значно поширюється. В складі міської квартири можна зустріти: басейн, тренажерний зал, бар, їдальню, сауну, дитячу та кімнату для ігор, зимовий сад та інше. Особа, що має відповідні кошти, може задовольнити майже всі побутові та культурні потреби, знаходячись вдома. Але це зовсім не означає, що зникла необхідність у просторах загального користування, місцях для зустрічей та контактів. Підтвердженням є те, що знов стають популярними кінопокази та театральні вистави, будуються і користуються попитом нові клуби, ресторани, зони відпочинку.

Диференціація та різноманітність інтересів сучасних українців привела до збільшення спектру послуг, які можна отримати. З’явилися нові види (солярій, боулінг, фітнес-центр, аквапарк) та різновиди звичних послуг (спеціалізовані школи та дитячі садки, центри нетрадиційної медицини та ін.) В архітектурі це проявляється у виникненні нових типів будівель, що мають певні планувальні та об’ємно-просторові особливості, технологію.

Після зруйнування Радянського Союзу змінилися цінності, “система координат” у суспільстві стала іншою. В наш час багато людей відчують всередині невдоволеність, духовний вакуум, що має бути чимось заповнений. Хвиля місіонерів та представників конфесій різних релігій линула до України. Через це роз-

вивається храмовбудівництво. Будуються нові та переобладнуються існуючі будівлі. Особливо це стосується дрібних храмів, що розміщуються безпосередньо у житловій забудові. Абсолютна більшість з них споруджується на кошти майбутніх відвідувачів або спонсорів. Подібну тенденцію відзначають і російські дослідники [5]. Часто місцеві церкви беруть на себе функцію колишніх державних клубів. При них влаштовують дитячі гуртки, проводять збори, розповсюджують спеціальну та художню літературу (рис. 2). Невеликі храми та часовні звичайно мають індивідуальну архітектуру і можуть взяти на себе роль акцентів в тканині рядової забудови.

Рис. 2. Церква баптистів у мікрорайоні “Теремки-1” в м. Києві, загальний вигляд, 2004 р.

Значна частина закладів обслуговування стала приватною. Швидкість змін та динаміка життя у містах вимагає мобільності архітектурних рішень в сфері послуг. Будівля або приміщення громадського призначення може за невеликий час змінити декілька власників. Нежитлові приміщення у нових домах-комплексах на стадії проект в більшості випадків визначаються як вільні площі для здачі в оренду. Від архітекторів вимагають рішень, що відповідають умовам легкого пристосування до потреб хазяїна.

Сьогодні люди мають можливість вибору серед багатьох пропозицій; часто вони віддають перевагу ціні та якості послуги, ніж її територіальній наближеності. В містах, де розвинений громадський транспорт, багато мешканців мають власне авто; саме якість стає головним чинником, що впливає на вибір споживача. До поняття якості послуги входять й архітектурні складові: зручність планувального рішення, привабливий зовнішній вигляд споруди, цікаві інтер'єри. Архітектурний образ, що гарно запам'ятається, стає визитною карткою будинку або закладу, використовується як символ. Наприклад, характерний “Дім-хвиля” на бульварі Лесі Українки в м. Києві для багатьох втілює в собі образ сучасного “елітного” житла з гарною інфраструктурою (рис. 3). Зображення будинку можна побачити на поліграфічній продукції (календарі), в журналах, на рекламних постерах.

Україна зараз ще не досягла економічної стабільності, існує багато соціально незахищених людей, особливо серед осіб похилого віку, які не впевнені у своєму майбутньому. В цих умовах цінними для мешканців стають обслуговуючі заклади “з історією”, що викликають приємні спогади, мають смислове навантаження, займають певне місце в серцях. Це пішохідні вулиці, куточки для відпочинку, кафе, невеличкі крамниці, що є традиційними, мають неповторне обличчя. Такі місця грають роль своєрідних зон сталості, завдяки ним утримується неперервний зв'я-

Рис. 3. Житловий комплекс з громадськими приміщеннями,
м. Київ, арх. Я.Виг та ін., 2003 р.

зок між минулим та сьогоденням. Наприклад, в Одесі це “Дім книги” на Дерібасовській та міський сад для прогулянок “Пале-Рояль”; в Києві — Хрещатик з різноманіттям дрібних магазинів, схили Дніпра, вузькі вулочки та площі Подолу (рис. 4). Кожне місто пишається чимось своїм.

Рис. 4. Поділ, забудова Контрактової площі,
Київ, 2004 р.

Подібні громадські зони та заклади, що звичайно знаходяться в історичних центрах мегаполісів, саме роблять “атмосферу” міста. Їхнє збереження — важливе завдання для архітекторів та міських влад. Важливим є також утворення нових закладів з індивідуальним характером в масовій житловій забудові.

Способу життя сучасного українця — мешканця міста притаманні деякі риси, що впливають на архітектуру громадських закладів. Перелічимо головні з них.

– Розділення суспільства на шари привело до прагнення людей замкнутися в межах свого кола, відокремитись у власній чарунці-квартирі. Через це збільшується набір її функцій, ускладнюється перелік приміщень.

– Великий спектр інтересів різних груп громадян викликає появу нових видів послуг, які потребують типів будівель з відповідною функціонально-планувальною організацією.

– Зростання духовних запитів у суспільстві зумовлює активне будівництво культових споруд. Більшість храмів невеликі за розміром та місткістю і утримуються на кошти спонсорів.

– Через перехід у приватне володіння громадські об'єкти можуть підлягати швидкій зміні функції за бажанням кожного нового власника, що робить мобільні архітектурні рішення найбільш обґрунтованими.

– В умовах гарного вибору в сфері сервісу вагомими критеріями, що враховує споживач, стають якість та ціна послуги. Архітектура використовується зараз як рекламний засіб для приваблення клієнтів, завдяки чому покращуються художні якості будівель.

– Потреба людей у відчутті емоційної рівноваги зумовлює те, що заклади обслуговування та зони відпочинку, які мають свої традиції та обличчя, набувають особливої цінності.

Для архітектора важливо спостерігати та враховувати особливості свідомості та поведінки людей, що є безпосередніми цінувальниками його творчої праці. З іншого боку, шлях, коли проектувальник виходить тільки з потреб замовника, — неповноцінний. Доцільним є діалог між досвідом, гуманною життєвою позицією, власним баченням архітектора та бажаннями й прагненнями майбутніх споживачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Велев П. С. Города будущего: Пер. с болг. Ланской С.Д. — М.: Стройиздат, 1985.
2. Всеобщая история архитектуры: В 12 т. / Под ред. Баранова Н.В. — М.: Стройиздат, 1975.
3. Былинкин Н.П. и др. История советской архитектуры. — М.: Стройиздат, 1962. — 348 с.
4. Андріанова Г.А., Губов Б.Н., Куцевич В.В. Науково-дослідна робота по коригуванню організації мережі та розміщення об'єктів культурно-побутового обслуговування житлового району "Теремки-1" в м. Києві (тема №6446). — КиївЗНДІЕП, 2004 р.
5. Канаев И.П. Жилым районам Москвы нужны малые храмы//Жилищное строительство. — 2002. — №8. — С. 29.

Н. А. Плахотная

ОБЪЁМНО-ПЛАНИРОВОЧНОЕ РЕШЕНИЕ ПРАВОСЛАВНОГО ПРИХОДСКОГО ХРАМА ЮГО- ЗАПАДНОГО РЕГИОНА УКРАИНЫ

Объемно-планировочные решения православных храмов разрабатываются на основе следующих двух базовых схем: храм единого бесстолпного объема; храм полиобъемный.

Храм единого объема. При такой схеме средняя часть православного храма, алтарь и притвор объединяются в один общий объем, что дает возможность создать выразительное, компактное композиционное решение, основанное на едином бесстолпном объеме, которое наиболее подходит для проектирования небольшого по численности прихожан приходского храма юго-западного региона. Храмы единого объема практически всегда имеют один престол. Если такой храм является центром архитектурной композиции приходского комплекса, то следует в его составе предусмотреть отдельно стоящую колокольню либо звонницу. Такой храм может быть крестово-купольным, базиликальным либо крестово-базиликальным. Все эти системы применимы при формировании такого объема. Планировочная структура приходских храмов такого типа бывает, как правило, двухчастной, а именно, состоит из двух функционально-планировочных элементов — средней части и алтаря. Доминантой храма единого объема является средняя часть, увенчанная одной главой. Планировочное решение средней части православных храмов единого объема в юго-западном регионе основывается на простых геометрических формах: круг, квадрат, прямоугольник, крест, восьмиугольник. Структурное зонирование внутреннего пространства храма на главные функционально-планировочные части — среднюю часть и алтарь — осуществляется введением дополнительных элементов в интерьер, таких, как иконостас, отделяющий пространство алтаря от средней части, и входные ворота, отделяющие притвор от средней части. Алтарь в храмах единого объема может как входить в общий объем здания церкви, так и быть пристроенным к основному объему храма, создавая с ним единый, цельный объем. Пономарка и ризница в таких храмах входит в общий алтарный объем. Храм единого объема может быть решен на основе крестово-купольной системы, когда опирание главного купола приходится на четыре столпа. В этом разделенном столпами пространстве удобно размещаются центральная часть с притвором, составляя вместе единое целое (рис. 1).

К главному объему крестово-купольной системы с востока примыкает алтарная часть, которая традиционно решается в плане полукруглой. Во всех храмах, построенных на основе единого объема, явно выражено стремление создать единый центрический и высокий объем, устремленный к верхней точке над средней частью храма.

Храм полиобъемный. При такой схеме православного храма все его основные функционально-планировочные элементы выделены в отдельные объемы, орга-

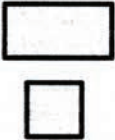
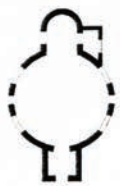
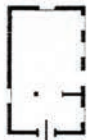
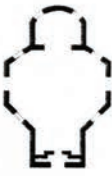
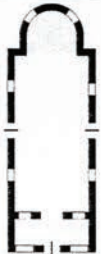
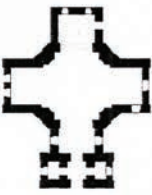
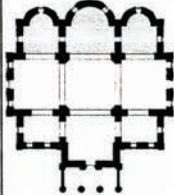
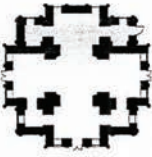
Принципиальные схемы, построенные на основе структуры	Форма плана средней части	Круглая	Прямоугольная	Крестообразная	Многогранная
	Двухчастной				
					
		Ц. Марии Магдалины, с. Марьяновка	Ц. Рождества Богородицы, с. Дубиново	Покровская церковь, с. Сахорово	Никольская церковь, с. Ставрополь
	Трехчастной				
		Параскевинская церковь, с. Топалы	Ц. Святого Петра, с. Раскополь	Георгиевская церковь, с. Борисовка	Введенская церковь, с. Гандрабуры
	Пятичастной				
		Для региона не характерен	Ц. Святого Николая г. Овидиополь	Ц. Иоанна Златоуста, с. Златоуст	Для региона не характерен

Рис. 1. Основные объемно-планировочные схемы православных приходских храмов юго-западного региона

нично связанные между собой. Храм полиобъемный так же, как и храм единого объема, может быть крестово-купольным, базиликальным либо крестово-базиликальным. Все эти системы применимы при формировании такой структуры. Объемно-планировочное решение полиобъемных храмов может базироваться на трехчастной либо на пятичастной структурах, основанных на последовательном присоединении и соподчинении основных объемов, что берет свое начало от храмов базиликальных.

Трехчастная схема храмов. Трехчастная схема храмов основана на последовательном соединении трех основных объемов православного культового здания: средней части, алтаря и притвора. Структура, основанная на последовательном присоединении объемов, является наиболее функциональной. Эта схема позволяет удобно скомпоновать основные и вспомогательные, соподчиненные части храма. Все три главные части храма — средняя часть, алтарь и притвор — обособлены и выделены в объеме здания. Объемно-планировочные решения храмов юго-западного региона трехчастной структуры могут быть очень разнообразны и имеют различные очертания в плане, поэтому эта схема позволяет создавать множество индивидуальных, неповторимых вариантов. Планировочное решение средней части православного храма, являющейся композиционным ядром, основывается на простых геометрических формах: круга, квадрата, прямоугольника, креста и восьмиугольника. Храм трехчастной структуры может быть также решен и на основе крестово-купольной системы. Крестово-купольные православные храмы юго-западного региона Украины были возведены в традиционном русско-византийском стиле. Основу структуры такого храма образует четко читаемый в плане равноконечный греческий крест, образуемый четырьмя либо шестью столпами. Храм трехчастной структуры на основе крестово-купольной системы образуется присоединением к крестово-купольной средней части соподчиненного объема притвора с пристроенной либо надстроенной колокольной. Храм этой системы представляет собой универсальный тип храма и может быть предложен для создания храмов всех типов — от малых до больших по вместимости. Крестово-купольную систему наиболее часто используют при проектировании больших соборных храмов.

Пятичастная схема храмов так же, как и трехчастная, образуется последовательным присоединением объемов, однако при такой схеме к трем главным объемам пристраиваются дополнительные соподчиненные объемы, называемые приделами, правым и левым. Присоединение объемов двух приделов было вызвано необходимостью увеличения вместимости храма. Храмы пятичастной структуры основаны на базиликальной либо крестово-базиликальной системах, которые не позволяют создавать большой средний объем, и для увеличения вместимости храма добавляются симметричные объемы приделов. В юго-западном регионе Украины приделы пристраиваются к средней части храма и имеют в плане квадратную либо прямоугольную форму. Храмы пятичастной структуры широко распространены в юго-западном регионе Украины и позволяют формировать многообразные объемно-планировочные решения. К храмам пятичастной структуры можно отнести также многопрестольные соборные храмы, которые в юго-западном регионе встречаются редко, так как их возводили и возводят только в больших

городах регіона. Частіше всього в соборах юго-західного регіона існує три престолу для можливості одночасно вести декілька служб. При зведенні соборних храмів юго-західного регіона з трьох варіантів об'ємно-планувальних рішень застосовувалася в основному крестово-купольна система і значно рідше — базилікальна. Крестово-купольна система об'ємно-просторовного рішення найбільш відповідає функціям соборного храму, який повинен бути великим за розмірами, а його архітектурний образ — величезним і монументальним. Соборний храм юго-західного регіона України венчає зазвичай п'ять глав. При такій схемі досягається хороша прослідковуваність і єдність великого внутрішнього простору храму.

Незважаючи на все різноманітність об'ємно-планувальних рішень православних храмів і різний склад їх приміщень, дотримуються основні параметри розмірів і співвідношення висот і площей основних частин храму.

ЛИТЕРАТУРА

1. Асеев Ю. С. Стили в архитектуре Украины. — К.: Будівельник, 1969. — 102 с.
2. Довганюк І. Архітектура українських церков. — Львів, 1997.
3. Логвин Г. Н. Украина и Молдавия: Справочник-путеводитель. — М., Искусство, Лейпциг, 1982.
4. Огереев Н. А. Одеса. 1794–1894. — Одесса, 1895. — С. 696.
5. Кондараки В. Х. История Христианства в Тавриде. — Одесса, 1871. — С. 9.
6. Тиц А. А., Воробьева И. В. Пластический язык архитектуры. — М.: 1986.
7. Флоренский П. А. Храмовое действо как синтез искусств // Журнал искусств. — 1922. — №1.

УДК 727.944

Л. М. Абдух

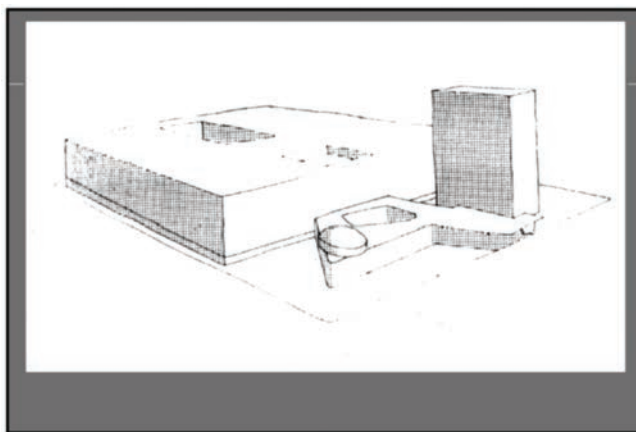
АРХІТЕКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНЕ ФОРМУВАННЯ АПАРАТНО-СТУДІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ В ЄВРОПІ

Телевізійний центр “Granada”, Манчестер, Великобританія

Оригінальний проект апаратно-студійного комплексу, архітектори Ralph Tubbs в співробітництві з Sol Cornberg.

Цей проект має за мету забезпечити не тільки найновішою технічною базою споруду, але й запропонувати такий центр, який би був частиною суспільства, претендував би на залучення людських потоків, таким чином створював би головний штаб суспільного життя в місті. Технічна споруда включає чотири студії, кожна по 42 x 31 м і висотою в чистому вигляді до конструкцій 12,8 м. Дозвіл був отриманий на можливе надання спеціальних прикріплених на балочній сітці камер, з виносним регулюючим управлінням і функціонуванням. Також отримані

дозволи для двох студій з усіх, в яких підлога піднімається і опускається секційно на гідравлічному механізмі, що знаходиться внизу. Кожна студія має при собі контрольні приміщення, але стіни в цих приміщеннях із тонкого картону, а це небажано, тому що там повинно було би бути оглядове вікно, для того, щоб режисер зміг отримати звичне зображення “вид на екрані”, кращий ніж через вікно. Велика увага приділялась недопущенню перетину людей, що мають відношення до різних сфер діяльності. Так, артисти мають свій вхід з цілим комплексом костюмерних приміщень, розміщених в блоки між студіями, це дає безпосередній прохід в обидві студії і цим перегороджує контакт артистів з іншим персоналом. Технічні приміщення згруповані на верхньому поверсі, в частині між чотирма студіями.

Мал. 1. Проект телевізійного центру “Гранада”

Між студіями, на рівні студійних решітчастих балок, є апаратні електронічних пристроїв і освітлювальної апаратури. На цьому рівні, на даху, є сад, кафе і приміщення відпочинку тільки для співробітників телевізійного центру. На рівні студійного поверху розміщені головні механічні цехи та склади декорацій, які знаходяться в широких карманах на перетині, даючи цим можливість пройти до чотирьох студій, а також передбачається можливість подачі реквізиту з задньої частини будинку. Художні зали запроектовані завдовжки 15,24 м і за допомогою цього запроектовані неперервні люки в підлозі. Можна через ці люки опускати декорації, які художники можуть малювати прямо на робочих місцях. Характерною рисою цього проекту є те, що споруда притягує людські маси. В проекті в наявності є приміщення, з допомогою якого є можливість суспільного перегляду будь-якого показу, як з творчої сторони, так і з технічної. Воно розміщене в центрі, і це не потребує втручання людей в роботу персоналу. Місце, виділене для глядачів, — це спеціально виділена на планах “вежа”. Входячи в будинок, люди можуть бачити репетиції в процесі, сидячи в спеціальних галереях, а також виробництво декорацій в художніх цехах. Потім їх піднімає ескалатор на верхні поверхи, де вони можуть спостерігати за процесом через скляний екран в централізовані контрольні приміщення. І в самому кінці бачать через спеціальні довгі вікна чотири високих студій, де спостерігають за виробництвом завершення програми. Другі примі-

щення, які призначені для глядачів, це ресторан з великим проекційним екраном, приміщення телевістави і “Showcase studio”. Це маленька студія, яка огорожена скляною стіною і примикає до того місця, де проходять люди, вони мають можливість спостерігати за діями маленької студійної передачі, а познайомитися поближче можуть лише на виробництві.

***Новий будинок телебачення “Voxson” в Римі, Італія
(інж. Walter Bellota, арх. ас. Pasquale Conti)***

Рис. 2. Телевізійний центр в Римі

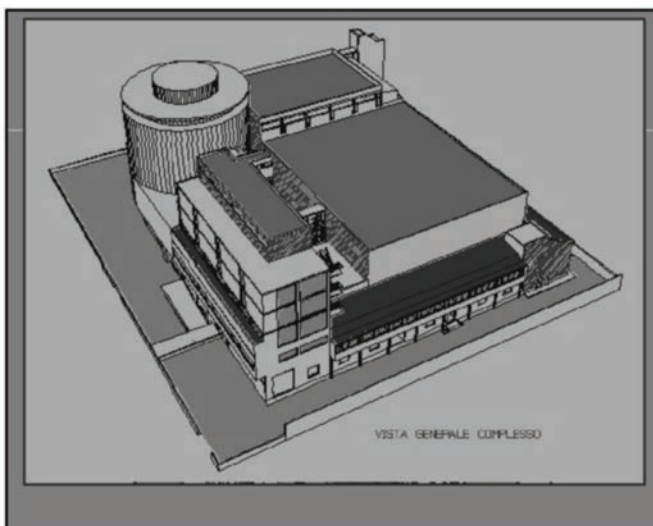

Рис. 3. Аксонометрія проекту

Промислова група приміщень була побудована в 60-х роках за проектом професора архітектури Leonardo Del Bufalo, це символ і один із самих цікавих прикладів промислової архітектури в Римі. Він має близько 19238 м² площі по внутрішньому параметру будинку. Радіо- і телевізійні прилади були випущені компані-

єю електронних приладів “Voxson” разом з промисловим підприємством до 1980 р. Техностудія вимагала забезпечення двома найважливішими компонентами, — відновленням і трансформацією, які включають в себе архітектурно-художній образ, проектування інтер'єрів, конструкторський дизайн і технічний розрахунок компанією “Fincentrouno”. Конструкція все ще вимагала змін.

Найважливіший момент — це передбачити знесення старих навісів, розміщених в центрі будинку, і досягнути нового єдиного покриття, площею приблизно в 1739 м² сталеві конструкції з спеціальною розробкою однієї із найбільших телевізійних студій в Італії, її розміри 37 x 47 м і висотою в чистому вигляді 11 м. Навколо великої студії розміщені 4 маленькі студії, які функціонально пов'язані з великою. З південної сторони будівлі, на двох поверхах, навколо центральної студії, розміщені тільки технічні приміщення, виробничі, костюмерні для акторів, танцюристів, музикантів, а також складські приміщення та майстерні по пошиву одягу. На першому поверсі шестиповерхового будинку, впродовж вулиці Tor Cervara, розміщена вхідна група приміщень, місця очікування та обідній зал з баром. На другому поверсі будинку знаходяться редакційні відділи. В споруді є ведучі системи освітлення та системи кондиціонування повітря, а також інші технологічні системи, які роблять із “Voxson Studios” одну з найпрогресивніших і великих телевізійних споруд в Італії. Проект в дійсності зайняв площу близько 10316 м², де велика студія А — 1739 м², друга студія В — 243 м² і три інших студії. Кожний відділ виробництва новин займає площу біля 205 м². Офіси, виробничі приміщення, репетиційні зали для оркестрів, танцюристів, редакції, місця очікування, обідній зал а також інші приміщення складають одне ціле.

Решта 8922 м² будуть відновлені в найближчому майбутньому, з метою створення однієї із найбільших теле- і кіностудій в Європі.

***Телекомунікаційний центр
“Сантьяго де Компостела”, Іспанія, 1994 р.***

Слідом за студійним проектом Фостера нової телекомунікаційної вежі для Барселони, був запроєктований телекомунікаційний центр для історичного іспанського міста Сантьяго де Компостела і побудований на склоні гори St. Mont Pedroso, де є можливість його обдивлятися з усіх сторін. Тут, на місці вертикальних форм рельєфу Барселони, було досягнуто вертикального рішення. В характерній, більш відкритій місцевості, а також із розрахунку, що відносно високих шпилів міського кафедрального собору над гірською долиною платформа була більш підходящою, аніж вежа. Для досягнення оптимального вписування в цю місцевість конструкція мала достатню висоту в 25 м. Однак потрібно було, щоб вона була достатньо широкою для того, щоб зібрати всередині велику кількість персоналу і дати можливість максимальному підступу людей. Платформа повинна була бути розміщена на дуже привабливому і вразливому ландшафті, а також, в доповнення до цього, проєкт був би інтегрований в головний план міста, для тієї зони, яка б включала програму відновлення лісонасаджень. Проєкт дозволяє всім співробітникам мати самостійні місцезонаштування на платформі, а також прямий підхід до антен і до двох шпилів. Вхід для глядачів в будинок здійснюється через скляний ліфт, який розміщений в галереї стеження, і це дає можливість побачити оточуючий ландшафт.

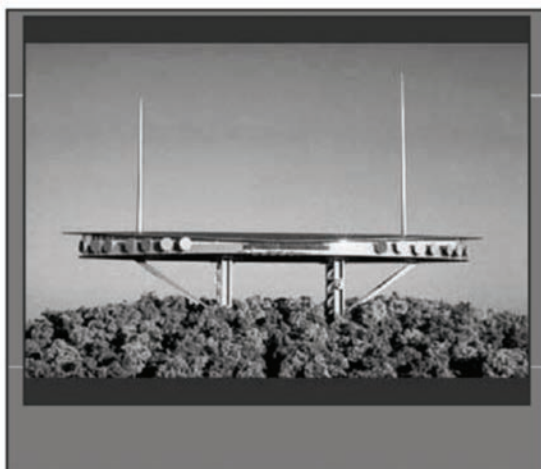

Рис. 4. Телекомунікаційний центр вдень

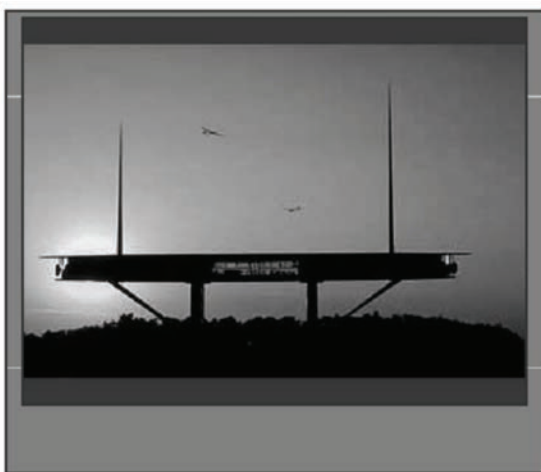

Рис. 5. Телекомунікаційний центр вночі

Віртуальний музей, який веде глядачів до телевізійних штучних робіт, буде рисою в майбутньому для віддалених європейських міст — новим центром відвідування. З неперервним швидким розвитком в області телекомунікацій тільки єдина величина змінюється. Запроектована платформа для міста Сантьяго являється універсальною між технологічною і суспільною стороною, передбачуючи, що цей будинок ніколи не стане застарівати. Ця будівля є сучасним символом міста.

***ВВС радіоцентр.
Лондон, Великобританія, 1982 р.***

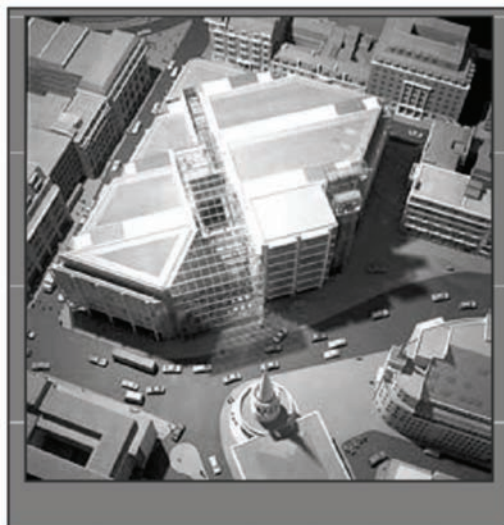

Рис. 6. Макет ВВС радіо центра

Рис. 7. ВВС радіо центр ввечері

ВВС радіоцентр був оригінальним задумом тогочасного голови, Lord Howard, який брав участь і переміг на міжнародному конкурсі в 1982 р. Хоч і ВВС забезпечує громадськість трансляванням, це напрочуд зосереджена організація. Її діяльність тісно пов'язана з штатом ВВС, де, розробивши ряд стратегій, вони створили корпорацію більш доступною суспільству в новій покращеній споруді.

Будівля розміщена на місці готелю “Victorian Langham” (здобутий своєчасно корпорацією за декілька років) з південного кінця Portland Place, напроти трансляційного будинку і церкви John Nash’s All Souls. Це оточуюче середовище було дуже вразливим — обидві будівлі мають відношення, як з історичного, так і міського планування. BBC також мало стратегічні критерії: будівля повинна була забезпечувати технічно-максимальне виробництво, дозволяючи наперед передбачувати транслявальне виробництво; будівництво не могло виступати перешкодою для трансляційної діяльності; по можливості нова будівля повинна була замінити, наскільки це можливо, ті студії BBC, які розкидані по Лондону.

Проект відповідав трьом концептуальним проблемам: взаємозв’язку зі сквером Cavendish на південному заході, необхідності акценту на південному кінці Portland Place та безпосередньому сусідству з трансляційною будівлею і церквою All Souls на звороті вулиці. Більше ніж сто проектів було оцінено.

Кінцевий вибір ярусної будівлі відповідав по висоті до найближчої будівлі. Спостерігалось невисоке підвищення із скверу Cavendish, доки група скляних підйомних башень на північному сході не сформувала найвищу точку на Portland Place. Семиповерхова скляна стіна напроти церкви огородила головний вхід і скляний атриум, розділивши будівлю по діагоналі. Побудовані в ряд магазини, кафе розміщені по осі з церквою, атриум утворює суспільний центр будівлі. Приміщення радіо розташовані по іншу сторону атриума, під ним, в трьохповерховому підземному просторі, розміщені звукова студія і аудиторія. В 1985 р. у зв’язку з назначеному на посаду голови з різними поглядами на BBC, ця схема була відхилена, як тільки це було представлено на планувальному рішенні. Штат BBC, внаслідок того, що було продане місце Langham, перемістився на West London в White city.

Статистика: площа 52000 м².

Клієнт: British Broadcasting Corporation.

Консультанти: Davis Belfield, Everest, Ove Arup, Partners, Tim Smith Acoustics, YRM Engineers.

ЛІТЕРАТУРА

1. Geoffrey Scott. *Architecture of Humanism*. — London 1914.
2. Im Zusammenhang interessante Schritten Kenzo Tanges “From Architecture to Urban Design”. — *Japan Architect*. — № 130.
3. The way urban residences should be (Diskussion mit Tange). — *Japan Architect*. — № 127.
4. Robert Venturi, Denise Scott Brown. *Art and the Vegas Strip*. — *The Japan Architectural Forum*. — Marth, 1968.

В. И. Кныш

**АЛГОРИТМИЗАЦИЯ ПОДХОДОВ К РАЗРАБОТКЕ
ПРОЕКТНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ ДЛЯ МНОГОКВАРТИРНЫХ
ЖИЛЫХ ДОМОВ НА МОНОЛИТНОМ КАРКАСЕ
(на примере 2-пролетных секционных зданий)**

Хотя процесс проектирования любого объекта предусматривает проведение нескольких основных этапов, а именно проектного предложения, эскизного и, собственно, самого проекта, а также рабочей документации, мы ограничимся рассмотрением только первого из них, того, который касается принятия стратегических решений, связанных с освоением предлагаемой к строительству территории. Этот этап, будучи максимально связанным с трудно, а порой и вовсе не формализуемыми моментами, соответственно и минимально методически проработан. Но, коль скоро он реализуется не через одно только “вдохновение”, но также и через посредство “рукописи”, что в нашем случае означает определенный набор графических, математических и лингвистических моделей, определенная формализация и методические предпосылки для его успешного проведения вполне представимы и действенны.

Существующие на сегодняшний день рекомендации различных служб города — а это управление охраны исторической среды, пожарная охрана, санитарно-гигиенические, а также огромное количество регламентирующих строительство технических и правовых служб — уже сами по себе четко очерчивают круг проблем, без учета и решения которых что-либо запроектировать вообще невозможно. Все это вместе достаточно четко обозначает направление и задает первичный импульс к поиску соответствующей конкретному месту объемно-пространственной композиции. Немаловажное значение для выбора типа, размеров и будущего облика здания имеет учет инженерно-геологических и топографических особенностей площадки под будущее строительство. Основание же будущего принципиального решения закладывается градостроительным расчетом, обуславливающим плотность будущей застройки с учетом существующего окружения площадки, ее размеров и ориентации по сторонам света.

Впрочем, еще недавно вышеприведенный перечень ограничений был менее строгим, поскольку градостроительный расчет территории носил в достаточной степени формальный характер и не слишком влиял на принимаемый проектантом объем. Основу принимаемых решений, как правило, формировало мнение заказчика, полностью нацеленного на извлечение из отведенной ему земли максимальной выгоды, причем не путем создания дополнительной потребительской ценности, а за счет реализации “лишних”, превышающих любые мало-мальски разумные пределы площадей. Главным при этом являлись физические размеры практически полностью застраиваемого пятна земли, что дополнялось максимально возможным “растяжением” объекта по вертикали: как вверх, так и — после выхода распоряжения городской администрации о 100% обеспечении квартир (sic!) ма-

шино-местами — вниз. В результате этого город буквально за несколько последних лет приобрел новый, непривычный силуэт и целый ряд перенаселенных кварталов со всеми вытекающими урбанистическими проблемами.

Однако, коль скоро в настоящий момент этот “стихийный” этап развития города в основном в прошлом, мы предлагаем алгоритм, обусловливаемый нынешними, куда более жесткими рамками. В свете этого начальный этап разработки достаточно прост:

- в зависимости от площади отведенной или предполагаемой к отводу территории с помощью заданного коэффициента рассчитывается количественный состав населения, соответствующий данной территории (чем обеспечивается требуемое на 1 жителя количество кв. м. придомовых территорий);

- исходя из средней обеспеченности жилья на 1 жителя, опять же, простым арифметическим действием высчитывается потребное количество кв. м. для людей, подлежащих под расселение;

- далее расчет апеллирует к двум несколько условным показателям, вычисление которых напрямую связано с маркетинговыми исследованиями и прогнозами потребностей рынка в квартирах той или иной площади и с тем или иным количеством комнат конкретно для данного района. Точный выбор пропорции между этими двумя показателями даст также ответ о необходимом количестве мест в автопаркинге (хотя, конечно, требование: 1 квартира — 1 машино-место в данном случае есть как раз пример нарушения правильной пропорции — ведь если при прочих равных условиях мы делаем выбор в пользу дорогих, т. е. многокомнатных квартир, то тем самым уменьшаем требуемое количество машино-мест, и наоборот, проектируя в том же объеме преимущественно дешевые однокомнатные квартиры, увеличиваем требуемое число машино-мест в несколько раз!)

Получив требуемые расчеты и оценки, т. е. все исходные ограничения, следует перейти к расчету оптимальных параметров и пропорций с точки зрения как выбора общих показателей соотношения жилой и общей площади квартир, так и конкретно размеров комнат, кухонь, санузлов и т. п.

При этом часто оперируют таким понятием, как комфортность, причем явно злоупотребляют этим термином, поскольку, говоря о комфортности, как бы по умолчанию подразумевают “высокую”. Что такое именно высокая комфортность, памятуя, что “кому нравится проповедь, а кому и попадья”, определенно сказать трудно. Скорей всего, это понятие родственно понятию “экологичность”, причем в самом широком смысле слова, т. е. включает психологическую комфортность прилегающей территории, уровень шума и загазованности, рельеф, престижность местности, оригинальность и художественный уровень решения экстерьеров и интерьеров, и т. д., и т. п., и проч. Привязываются, однако, прежде всего к площадям квартир. Насколько это правильно — сразу не ответишь, по крайней мере, такой подход явно неоднозначен и требует уточнений. Ведь, например, такое понятие, как альков, возникло именно потому, что площади замковых помещений были психологически слишком велики для спальни, и ее приходилось искусственно отгораживать. С другой стороны, такой подход хорош в связи с простотой его формализации, достигнуть которой при более комплексных подходах представляется затруднительным.

Надо признать, что разделений на уровни комфортности с учетом площади квартир может быть превеликое множество, практически столько, сколько можно разработать принципиально отличающихся друг от друга планировочных схем зданий. Поэтому сразу необходимо ввести ограничение: коль скоро мы говорим о — неважно, какого уровня, — но все же именно комфортности, а отнюдь не о дискомфорте, соотношения площадей жилых и служебных помещений должны быть — хотя бы по видимости, т. е. по здравому смыслу — приближающимися к оптимальным, т. е. мы сразу должны отсеять заведомо нелепые, искусственно раздутые санузлы, спальни и т. п., а, значит, и львиную долю теоретически возможных вариантов. Далее, есть смысл сузить базовую классификацию, ограничившись, например, 5 вариантами комфортности квартир, а именно минимальной, средней, выше среднего, повышенной и максимальной комфортности. Причем, коль скоро речь идет об определенной типологии, то эмпирически, на основе практического опыта работы в этой области, а также и с учетом возможной вариативности (о чем будет сказано ниже), введем пошаговое различие, связывающее комфортность с размерами площадей, а именно, что с переходом на следующий уровень комфортности площади увеличиваются на 25%. Правда, имеет смысл вывести из дальнейшего нашего рассмотрения квартиры максимальной комфортности, поскольку такая комфортность может быть достигнута, помимо прочего, благодаря максимальной индивидуализации проекта как дома, так и планируемых в доме квартир, т. е. сама идея типологизации противна идее максимального комфорта.

С учетом сложившихся еще в советские времена представлений, а также наметившейся тенденции к росту благосостояния и, соответственно, выдвигаемых требований, примем изначальные (базовые) размеры площадей для минимально комфортных квартир и пересчитаем остальные по предложенному алгоритму. В результате получим следующую таблицу:

Таблица 1

Уровень комфортности	1-комнатная (м ²)	2-комнатная (м ²)	3-комнатная (м ²)	4-комнатная (м ²)
Минимальный	36	52	65	78
Средний	45	65	81	97,5
Выше среднего	56	81	101,5	122
Повышенный	70	101,5	127	152

Кроме того, следует учесть и сделать соответствующие поправки на неизбежные потери площади на перегородки и проч., причем понятно, что с увеличением количества комнат процент таких потерь будет снижаться. В принципе, такой поправочный коэффициент достаточно вариативен, но, с учетом допускаемых в настоящем случае приближений, может быть определен для 1-комнатных квартир как +10%, для 2-комнатных — +9%, для 3-комнатных — +8% и 4-комнатных — +7%. Применяв указанный коэффициент, получаем такие данные:

Таблица 2

Уровень комфортности	1-комнатная (м ²)	2-комнатная (м ²)	3-комнатная (м ²)	4-комнатная (м ²)
Минимальный	39,6	56,5	70	83,5
Средний	49,5	70,5	87,5	104
Выше среднего	62	88,5	110	130
Повышенный	77	110	137	163

Понятно, что такая градация площадей говорит об уровне комфорта достаточно условно, но, по крайней мере, она задает определенные ориентиры. Несколько смягчить приведенные показатели можно за счет введения дополнительной вариативности площадей, например, в пределах 10%. Это, учитывая пошаговую 25-процентную градацию, более чем достаточно, поскольку существенно “сближает” показатели соседних групп (например, максимальная 1-комнатная квартира для минимального уровня комфортности может достигать 43,5 м², а минимальная 1-комнатная квартира для среднего уровня комфортности — 44,5 м²). Такого рода ориентирующие показатели, при всей их условности, могут существенно упростить поиск оптимального объемно-пространственного решения и, соответственно, сократить затраты времени, тем самым позволив дополнительно сосредоточиться на эстетико-экологических и других создающих дополнительную потребительскую стоимость аспектах.

Следующий этап предлагаемой алгоритмизации относится к конструктивной схеме. Конечно, в случае применения монолитного каркаса все, на первый взгляд, выглядит достаточно просто: можно в высшей степени произвольно задавать параметры или даже комбинации параметров продольных и поперечных шагов, сбивать и дублировать оси и т. п. Однако, за исключением тех достаточно редких случаев, когда такая “игра карандаша” действительно оправдана рядом естественных требований и (или) ограничений, профессиональный архитектор постарается увязать создаваемую объемно-пространственную структуру с четко выраженным конструктивно-технологическим решением. Но, прежде чем мы перейдем к рассмотрению способов определения оптимальных в рамках заданных ограничений и — насколько возможно — унифицированных параметров продольных и поперечных шагов и регулярной расстановки несущих конструкций, следует провести анализ их влияния на другие общие параметры здания.

Есть смысл начать с поперечных шагов, или пролетов, поскольку их, как правило, существенно меньше, чем продольных. Количество и размеры пролетов обуславливают ширину корпуса дома, и если говорить именно о жилых зданиях, то практически все они, в зависимости от ширины и принятой объемно-планировочной структуры, строятся с использованием одного, двух или трех конструктивных поперечных шагов. Возможно, конечно, применение и большего их количества, но такой подход имеет место в редких случаях и обусловлен решением специфических архитектурно-планировочных задач, связанных, например, с поэтапной перестройкой здания и тому подобными, напрямую не связанными с вопросами типологии причинами. Что же касается продольных шагов, то кажется вполне естественным последующее вычисление их параметров на основании данных о

размерах планировочных модулей (конструктивных ячеек, ограниченных одним поперечным и одним продольным шагом), а также типовых блок-секций как завершенных семантических единиц, которые, в свою очередь, мы будем основывать на предложенной классификации уровней комфортности и выбранных величинах поперечных шагов.

Итак, пространственные размеры поперечных шагов существенно зависят от длины используемых вертикальных несущих элементов и функционального назначения нежилых нижних этажей, в особенности, если их планируют использовать под автопаркинг. Но в куда большей степени они зависят от выбранного — с точки зрения предложенной выше классификации — уровня комфортности и, как следствие, шага конструктивного решения.

Далее, очевидно, что и здесь допустимо ввести предваряющие ограничения, поскольку видится маловероятным использование более чем 2-пролетных конструкций для комфортности не выше среднего, в то время как для случаев более высокой комфортности также маловероятно использование конструкций 1-пролетных, которые даже при планировании небольших по площади квартир, как правило, должны дополняться выступающими за плоскость фасада консолями. Впрочем, 1-пролетные решения вообще трудно считать типичными (в большинстве случаев они обуславливаются специфическими требованиями и ограничениями), да и — в силу вариативности размеров пилонов — типологизируемыми. В итоге мы получаем довольно узкое поле для типологизации, а именно: для минимального и среднего уровней комфортности есть смысл сосредоточиться на исследовании 2-пролетных конструкций, для остальных — 2-х и 3-пролетных, причем последние с точки зрения некоторых аспектов могут рассматриваться как частный случай 2-пролетных.

Правда, помимо секционных домов есть еще и галерейные. Сама структура этих домов такова, что вряд ли применительно к ним можно говорить о комфортности выше среднего, даже, скорее, только о минимальной. В связи с этим рассмотрение такого рода домов также будет вынесено за рамки данной работы.

Начнем рассмотрение с более “узкого”, 2-пролетного дома.

Итак, для квартир минимального уровня комфортности, рассчитав, согласно вышеприведенным лимитам, желательный диапазон площадей (см. таблицу 4) и приняв комбинации минимально разумных длин шагов (см. таблицу 3), а также памятуя о том, что поперечный шаг по ряду обстоятельств — даже если речь идет о применении колонн, а не пилонов — предпочтительно задавать меньшим или, по крайней мере, не большим, чем продольный, получаем две таблицы: таблицу 3, в которой представлены варианты комбинаций шагов, и таблицу 4, в которой приведены наиболее общие из возможных площадей квартир, вытекающие из принятых комбинаций.

Аналогично вышеприведенным получаются и расчеты для квартир среднего уровня комфортности (соответственно таблица 5 и таблица 6).

Разумеется, даже при столь ограниченном наборе вариантов длин шагов количество возможных вариантов квартир гораздо шире приведенного.

Таблица 3

Квартиры минимального уровня комфортности

Единый конструктивный поперечный шаг (А)	Конструктивный продольный шаг для двойной планировочной ячейки (В) ¹	Дополнительный конструктивный продольный шаг (С) ²	Варианты конструктивных продольных шагов для спаренных ячеек ³
5,4	7,2	3,6	3,0 – 4,2
			3,3 – 3,9
5,7	6	3	2,4 – 3,6
			2,7 – 3,3
5,7	6,6	3,3	3,0 – 3,6
			2,7 – 3,9
6	6	3	2,4 – 3,6
			2,7 – 3,3
6	6,6	3,3	3,0 – 3,6
			2,7 – 3,9

Примечания:

¹Под размещение общих комнат и кухню

²Под размещение спален

³Под размещение общих комнат и кухню

Таблица 4

1-комнатные, расчетный диапазон от 35,6 до 43,6 кв. м.	2-комнатные, расчетный диапазон от 51,0 до 62,3 кв. м.	3-комнатные, расчетный диапазон от 63,2 до 77,2 кв. м.	4-комнатные, расчетный диапазон от 75,1 до 91,8 кв. м.
$S = (A*B)$	$S = (A*B + A*C)$	$S = (A*B + 2*A*C)$	$S = (A*B + 3*A*C)$
38,9	58,3	77,8	97,2
34,2	51,3	68,4	85,5
37,6	56,4	75,2	94,1
36,0	54,0	72,0	90,0
39,6	59,4	79,2	99,0

Несколько сложнее выглядят расчеты для квартир более высоких уровней комфортности — хотя бы уже потому, что повышение уровня комфортности всегда подразумевает, как уже было сказано, и повышение уровня индивидуализации проектирования. Так, с одной стороны, повышение площадей позволяет уходить в планировке от строго прагматических прямоугольных решений, а с другой, коль скоро повышение комфортности связано, в том числе, и с повышением эстетических требований к экстерьеру (например, с точки зрения престижности), то, помимо основных, более-менее поддающихся унификации длин шагов, в таких случаях нередко используются дополнительные, иррегулярные шаги, различные консоли, вместо колонн — пилоны и т. п. Также достаточно спорной становится информативность предложенных расчетных ограничений, хотя, как некоторый базис, они сохраняют определенную актуальность.

Таблица 5

Квартиры среднего уровня комфортности

Единый конструктивный поперечный шаг (А)	Конструктивный продольный шаг для двойной планировочной ячейки (В) ¹	Дополнительный конструктивный продольный шаг (С) ²	Варианты конструктивных продольных шагов для спаренных ячеек ³
6	7,2	3,6	3,0 - 4,2 3,3 - 3,9
6,3	7,2	3,6	3,0 - 4,2 3,3 - 3,9
6,6	6,6	3,3	3,0 - 3,6 2,7 - 3,9
6,6	6,9	3,45	3,0 - 3,9 3,3 - 3,6
6,9	7,2	3,6	3,0 - 4,2 3,3 - 3,9

Примечания:

¹Под размещение общих комнат и кухню²Под размещение спален³Под размещение общих комнат и кухню

Таблица 6

1-комнатные, расчетный диапазон от 44,6 до 54,5 кв. м.	2-комнатные, расчетный диапазон от 63,8 до 77,9 кв. м.	3-комнатные, расчетный диапазон от 79,0 до 96,5 кв. м.	4-комнатные, расчетный диапазон от 93,9 до 114,8 кв. м.
$S = (A*B)$	$S = (A*B+A*C)$	$S = (A*B+2*A*C)$	$S = (A*B+3*A*C)$
43,2	64,8	86,4	108,0
45,4	68,0	90,7	113,4
43,6	65,3	87,1	108,9
45,5	68,3	91,1	113,9
49,7	74,5	99,4	124,2

УДК 72.01.12

О. В. Левченко

СИСТЕМНИЙ МЕТОД ПРОЕКТУВАННЯ ЖИТЛОВИХ УТВОРЕНЬ З ВИКОРИСТАННЯМ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

За останній час людство перейшло рівень мікро- й макрокомплексного сприйняття та увійшло до глобалізованих систем осмислення дійсності та відтворення оптимуму у своїй, персональній життєвій системі, та й в узагальненій демоекосистемі людства. Геодемографічне архітектурне планування належить до виду про-

фесійної діяльності, що вимагає національного державного регулювання, тому що її непрофесійні дії несуть в собі потенційну загрозу економічному розквіту країни та добробуту людей.

Оцінюючи сучасний стан аналізу факторів, що визначають системну умову роботи демоекосистем, визначаємо вкрай незадовільний стан проведення системного аналізу проектних рішень. Вхідна інформація, необхідна для демографів, як правило розроблюється самими демографами, тому що науки про населення, виробництво, споживання, комунікації, екологію та ін. не можуть забезпечити необхідний достовірний статистичний базис чи просто відсутні нормативні критерії цієї оцінки. Спеціалісти з містобудівництва та районного планування постійно займаються демографічними розрахунками, розробляють рівні соціального споживання, нормативи необхідного та достатнього рівня забезпечення [1, 2, 3]. Ця проблема потребує негайного розв'язання, тому що від чіткої класифікації та формалізації факторів здебільше залежить успіх достовірного системного проектування.

А проблема здійснення моніторингових досліджень зводиться до банальних соціологічних опитувань та систематизації отриманих даних. Потреби в створенні гнучкої системи перерахування й оптимізації різних за площиною та щільністю систем житлових утворень постають з початку 20-го сторіччя, але й зараз не створена модель цієї демоекосистеми — первинний щабель вирішення задач по прогнозуванню розвитку житлових утворень.

Аналіз сучасного проектування дає багато прикладів нераціональних витрат, що є результатом відсутності належного науково обґрунтованого планування систем житлових утворень. Адекватна оцінка техніко-економічних показників на стадії допроектного аналізу (стадія аналізу концепції і техніко-економічного обґрунтування проекту) дає можливість вирішити актуальну задачу в сучасних економічних умовах.

В зв'язку з цим є актуальною проблема удосконалення методики кваліметричної оцінки рівня демоекосистемного проектування на стадії передпроектного аналізу [5, 6, 7].

Задля вирішення поставлених проблем необхідно представляється розробка системної, структурної, структурно-логічної і математичної моделей роботи демоекосистеми і визначення впливу демоекосистемних чинників на об'єкт районного планування та створення апарату моніторингу житлових утворень. Створення системної моделі роботи демоекосистем узагальненого рівня, розробка апарату дослідження життєдіяльності та моніторингового обстеження житлових утворень.

На меті постає розробка універсальної системи, яка б за допомогою введення елементів, що корегують демоекосистемну сутність, змінювалась та допомагала розв'язувати аналітичні порівняльні задачі демоекосистемного проектування. Розробка математичного апарату для вирішення порівняльних задач дослідження та статистичного аналізу моніторингової роботи [4, 7, 8].

Як свідчать багато визнаних учених, на сьогодні немає чіткого поняття об'єкта районного планування, тому що всі науки, які розглядають системи житлових утворень, по-різному трактують визначення цього поняття. Взаємозв'язок, взаємопроникнення й виникнення нових наук, чи розширення меж пізнання класичних наук — розширює межі пізнання архітекторів [5, 6]. Цією наукою буде злиття

знань про населення, штучне та природне середовище життя людини — ця область буде демоекосистемою, об'єктом дослідження. С позиції екологічного підходу, об'єктом районного планування буде не технічна система, регульована низкою техніко-економічних показників, а ареал життєдіяльності людини, система взаємодії населення та навколишнього матеріального середовища, які забезпечують його необхідними умовами життєдіяльності та налаштовані на надання йому умов здійснення біологічних та соціальних потреб. Також до об'єкту віднесемо й функціональні зв'язки, рівні безпосереднього впливу і наслідування системних факторів, та порівняння дійсних (необхідних для ефективного функціонування) з нормованими критеріями проектних вимог.

Демоекосистемний підхід потребує, по-перше, функціонального аналізу — відокремлення якісно різних функціональних елементів. Таким чином, елементи (складові частки) демоекосистеми — це види діяльності, що характеризують її як цілісну, самоорганізовану систему. Під такі функціональні види узагальнено підпадають: селитебна функція, рекреаційна функція, комунікаційна функція, виробнича функція.

Науково-методологічну базу в процесі розробки методології демоекосистемного проектування складе теоретичне дослідження методик розробки планів та проектів міського та районного планування, збір, узагальнення та аналіз вітчизняного й зарубіжного досвіду. Аналіз та порівняння методів системного проектування демоекосистемних житлових утворень різних рівнів ієрархії та складності. Залучення математичної та статистичної бази наукових знань про демографію, містобудівництво та районне планування геоінформативних технологій, а насамперед методологічної бази архітектурної кваліметрії — дозволить створити модельний ряд та виділити базу ознак поведінки демоекосистеми.

Створення алгоритмізованої моделі для подальшого вивчення та проектування демоекосистем, на різних рівнях ієрархії житлових утворень, та варіантне проектування якнайвигідніше можливе з залученням новітніх методів обробки та моделювання задач дослідження, інформаційної обробки бази даних показників критеріїв системних чинників.

За результатом роботи отримаємо архітектурно-кваліметрічний апарат, завдяки якому одержимо можливість виконувати швидкий перерахунок та оптимізування отриманих результатів, виконувати поточний контроль за здійсненням демоекосистемної якості проектних робіт та корегувати результати галузевого планування господарської діяльності на термін розвитку та життя даної демоекосистеми.

Але для ефективного управління виробничим процесом проектування спеціаліст-архітектор, крім визначених кваліфікаційними характеристиками фахівця, повинен одержати знання з основних категорій й принципів загальної теорії систем, з конкретизацією щодо специфіки архітектурних системних об'єктів; знати й уміти використати в архітектурному проектуванні сучасні кількісні, функціональні моделі і критерії оцінки; мати знання й уміння в області архітектурного менеджменту й маркетингу, володіти сучасними методами ефективної організації, керування й експертизи.

Наразі ми отримуємо висококваліфікований продукт демоекосистемного проектування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Г. И. Лаврик. Основы системного анализа в архитектурных исследованиях и проектировании. — К., 2002.
2. Г. И. Лаврик, Н. М. Демин. Методологические основы районной планировки. — М., 1957.
3. Л. Н. Авдоткин. Системный подход к актуальным проблемам градостроительной теории в ст. "Использование прикладного системного анализа в проектировании и управлении развитием городов. — М., 1974.
4. Е. В. Шлиенкова. Проектная философия. Проблема динамической целостности. — М., 2001.
5. Г. Т. Азгольдов. Квалиметрия в архитектурно-строительном проектировании. — М., 1989.
6. В. С. Белугин. Комплексная система управления качеством проектных работ. — К., 1981.
7. В. А. Егоров. Комплексная система обеспечения качества проектирования. — Л., 1979.
8. Б. С. Посацкий. Основы урбаністики. Частина II. Розпланування та забудова міст. — Львів, 2001.

УДК 725.7

О. И. Марценюк

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ОРГАНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО ПИТАНИЯ В ГОРОДСКОЙ ЗАСТРОЙКЕ

На протяжении многих лет в нашей стране ставилась задача улучшать развитие предприятий общественного питания, тем самым укрепляя их материально-техническую базу. Учитывая на сегодняшний день нормативную обеспеченность населения, необходимо отметить, что она в недостаточно полной мере отвечает социально-экономическим потребностям населения.

В конце 90-х годов, когда инфраструктура столичных объектов общественного питания уже не удовлетворяла имеющийся спрос на качественное и доступное питание, а рынок ресторанов высшего класса увеличивался, очевидной стала потребность развития национального общественного питания, доступного финансовым возможностям населения, но при этом придерживаясь современных требований. Все это было направлено на развитие украинского менталитета, чтобы страна в дальнейшем не утратила свой национальный производственный рынок, а следовательно, часть потребителей.

На данный момент сеть предприятий общественного питания значительно возросла, и каждое предприятие готово удовлетворить самого капризного посетителя, учитывая его вкусовые пристрастия и финансовые возможности. Сегодня общественным питанием пользуется практически все население. Студенты, служащие, отдыхающие перехватывают на бегу хот-доги, шаурму и др. виды этих блюд, к тому же очень сильно и быстро развивается сеть кафе быстрого обслуживания, где также можно быстро и сравнительно дешево перекусить. Неудивительно, что большинство опрошенных студентов сказали, что ходят в предприятия

быстрого питания в первую очередь для того, чтобы провести время с друзьями, и лишь немногие заявили, что главная причина их появления там — это вкусная еда плюс необычная обстановка. Что касается ресторанов — так для большинства жителей Украины они недоступны из-за стоимости предлагаемых услуг, а это не позволяет ими пользоваться ежедневно. В то же время в США далеко не все ходят в рестораны, а на Западе, особенно в Европе, принято обедать и ужинать в ближайших к дому кафе. Нужно учесть, что в каждом заведении общественного питания формируется свой круг посетителей. Иногда даже вводят скидки, чтобы привлечь большее количество посетителей.

Появление сетевых компаний позволяет населению в обеденный перерыв быстро и сравнительно дешево перекусить. Что же касается современной типологии, так она в традиционных заведениях общественного питания позволяет учитывать несколько функций в одном объекте. А также развиваются как в сетевых ресторанах быстрого обслуживания, так и в традиционных заведениях более гибкие системы дополнительных услуг, учитывающие разные возрастные группы населения. Основными тенденциями ближайшего времени являются расширение существующих сетей и появление новых. И эти тенденции не утратят темпов роста, а наоборот, усилят конкуренцию между заведениями. Принимая во внимание эти тенденции, украинские владельцы сетей планируют активно развивать свой бизнес. Необходимо отметить также единогласное мнение всех предпринимателей, что рынок еще достаточно свободен, как для существующих предприятий, так и для новых.

То, как сегодня происходит размещение в городской застройке и выбор типа предприятия общественного питания, в целом зависит от частного владельца, но при этом, конечно, учитываются требования законодательства Украины. А также каждый владелец для развития объектов питания может расширять мелкорозничную сеть, т.е. киоски быстрого питания, сеть кафе быстрого обслуживания. Это, в первую очередь, связано с процветанием частной инициативы в развитии системы предприятий общественного питания. И этому содействует государственная поддержка.

Развитие предприятий общественного питания сегодня передано в частную собственность крупным компаниям, работающим в области общественного питания. Но необходимо отметить, что сегодня каждый человек, в какой сфере он бы ни работал или учился, может выбрать на свой вкус и финансовые возможности кафе, бар, ресторан или же сеть быстрого обслуживания. Это говорит о том, что разновидность предприятий общественного питания сегодня многообразна. Система предприятий общественного питания строится на правах частной собственности, а ее развитие основано на принципах предпринимательства. Уже сегодня частный сектор увеличился как минимум до 70-80 %. А также количество посещений неформальных заведений общественного питания в 2003 году выросло на 5 % в сравнении с 2002 годом. Это связано с концепцией быстрого питания, которая предполагает доступные цены за счет большого оборота, а это повышается быстрым обслуживанием и потреблением. Поэтому владельцы ресторанов начали открывать свою сеть быстрого питания. При этом месторасположение предприятий выбирается с целью максимального приближения услуг к потребителю.

Рынок охватывает всех, кому нужно быстро, недорого и вкусно перекусить: работающие, студенты в обеденный перерыв, отдыхающие, семьи с детьми. Через одно сетевое кафе, торгующее хот-догами, шаурмой, гамбургерами, ежедневно проходит не менее 1000 посетителей. Конкуренция среди объектов быстрого питания в городской застройке становится сверхплотной. Сегодня до 80% роста сети происходит за счет увеличения объектов быстрого питания.

Конечно, каждый владелец кафе, ресторана, бара рассчитывает разместить свое предприятие в центре города, на центральных улицах и ближе к дороге. Это заметно по тому, как быстро размещается в центральной части города большое количество предприятий общественного питания. А также в последние годы быстро развивается сеть торговых центров, которые включают дополнительную площадь под общественное питание. Необходимо отметить, что открытые в центральной части города рестораны, кафе конкурирующих фирм всегда рентабельны, не говоря уже о районах города, где ощущается их явный недостаток. В последнее время начинающие частные предприниматели развивают больше мелкорозничную сеть быстрого питания, так как это дешевле и выгоднее, учитывая обслуживание и размещение в городской застройке, однако власти предпочитают, чтобы больше открывалось стационарных предприятий общественного питания.

Рассматривая вопрос развития предприятий общественного питания в городской застройке, необходимо отметить, что с увеличением степени концентрации предприятий в центральной части города, конечно, улучшаются экономические показатели этих предприятий, но возрастает сложность организации транспортного движения.

В объектах, которые встраиваются в первые этажи или размещаются в подвальной части здания, недостаточно развита или вообще отсутствует зона парковки автомобилей. В ряде объектов недостаточно развита хозяйственная зона, включающая подъезды грузовых автомобилей с разгрузочными площадками. Это создает эксплуатационные неудобства, влияющие на безопасность движения и более рациональное использование территории, прилегающей к предприятию общественного питания.

Сегодня одной из сложностей в более четкой организации предприятий общественного питания в городской застройке является несовершенство нормативной базы, что позволяет частному владельцу строить и развивать свою сеть общественного питания, учитывая, в первую очередь, выгодную финансовую сторону своего бизнеса. Это видно по тому, как быстрыми темпами развиваются объекты быстрого питания, размещение которых не всегда имеет достаточное градостроительное обоснование.

Следовательно, сегодняшние условия функционирования предприятий общественного питания в городской застройке требуют более четких градостроительных решений и удовлетворения предъявляемых требований к участкам предприятий общественного питания, систематизации размещения объектов быстрого питания в городской застройке, определения рациональных приемов размещения предприятий общественного питания в центральной части города и на прилегающих территориях, совершенствования более гибкой типологии предприятий общественного питания, удовлетворяющей широким потребностям населения.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Уренев В.П. Интерьер и оборудование предприятий общественного питания. — К.: Будівельник, 1988. — 112 с.
2. Уренев В.П. Предприятия общественного питания. — М.: Стройиздат, 1986. — 176 с.
3. Уренев В.П. Архитектура предприятий общественного питания. — К.: Будівельник, 1981. — 128 с.
4. СНиП II-Л.8-71. Предприятия общественного питания. Нормы проектирования. — М.: Стройиздат, 1972. — 31 с.

УДК 729.6:693.6

*В. В. Самойлович***ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗБІРНИХ МЕТОДІВ
ОПОРЯДЖЕННЯ З МЕТОЮ ПОКРАЩАННЯ ТЕПЛО-
ЗВУКОІЗОЛЯЦІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ПРИМІЩЕНЬ**

Збірні методи опорядження — це опорядження поверхонь великорозмірними елементами без застосування вологих процесів. В сучасному будівництві для збірного опорядження приміщень застосовують різноманітні листові матеріали та облицювальні панелі. Це, перш за все, гіпсокартонні та гіпсоволокнисті листи, деревностружкові та деревоволокнисті плити, облицювальні панелі на основі вищезначених матеріалів, а також полівінілхлоридні рейки, алюмінієві профілі тощо. Цей перелік облицювальних матеріалів можна доповнити ще й лицевими елементами для влаштування підвісних стель: акустичні плити і рейки, світлопрозорі листи, ґратчасті панелі, плівки для натяжних стель тощо.

До опоряджувальної поверхні листові і плитні матеріали кріплять із застосуванням дерев'яного або металевого каркасу за допомогою шурупів, розкладок або інших кріпильних пристосувань.

Збірні методи опорядження найчастіше використовують для модернізації інтер'єрів старих будівель, які до того ж потребують підвищення їх тепло- або звукоізоляційних якостей. Простір, що утворюється завдяки каркасу між стіною і облицювальним шаром, звичайно заповнюють тепло-звукоізоляційними плитами чи матами. Але, як свідчить будівельна практика, застосування збірного опорядження з метою покращання експлуатаційних характеристик будівлі не завжди дає бажані результати. Одною з головних причин такого становища є те, що для вирішення задач звукоізоляції приміщень застосовують ті ж самі матеріали і архітектурно-конструктивні рішення, які використовують для теплоізоляції огорожуючих конструкцій.

Вимоги будівельної фізики щодо самонесучого шару опорядження стін або ж підвісних стель стосовно тепло- і звукоізоляції змушують підходити до вирішення цих задач диференційовано. Проте, нормативна, довідкова і наукова література ці питання висвітлює недостатньо, надаючи основну увагу технології виконання робіт при облицюванні гіпсокартонними листами [1, 2, 3].

Виходячи з цього, дана робота ставить за мету визначити особливості застосування матеріалів і архітектурно-конструктивних рішень опорядження поверхонь приміщень при необхідності покращання їх тепло-звукоізоляційних якостей.

Для досягнення поставленої мети був проведений аналіз технічної літератури з означених вище питань та експлуатаційних характеристик тепло-звукоізоляційних і опоряджувальних матеріалів.

Облицювання вертикальних поверхонь огорожуючих конструкцій великорозмірними елементами з метою утеплення стін звичайно виконують по дерев'яному чи металевому каркасу або ж без каркаса комбінованими панелями. Основним матеріалом, який використовують для таких цілей, є гіпсокартонні листи. Для облицювання гіпсокартонними листами дерев'яний каркас виконують з брусків, які кріплять до поверхні стіни горизонтально з відстанню один від одного 500...700 мм. Бруски повинні бути захищені від вогню та гниття антипиренами та антисептиками. Кріплять бруски за допомогою дюбелів і шурупів з кроком до 1000 мм. Для того, щоб облицювання знаходилося у вертикальній площині, під бруски підкладають проміжні прокладки, товщину яких визначають за допомогою виска або водного рівня. З метою поліпшення теплоізоляційних властивостей опоряджувальної стіни між дерев'яними рейками поверх мурування прилаштовують ізоляційні мати або плити.

У сучасному будівництві найбільш поширені теплоізоляційні матеріали, що виготовлені на основі мінеральних волокон або вспінених полімерних композицій.

Теплоізоляційні матеріали першої групи мають загальну назву "мінеральна вата". В залежності від сировини, з якої її виготовляють, вона поділяється на скловату, вату з базальтових порід тощо.

Виробництво скляного волокна ґрунтується на здатності розм'якшеної скломаси витягуватись в тонкі нитки. На основі скляного волокна виготовляють теплоізоляційні вироби у вигляді штучних чи рулонних матів або напівжорстких та жорстких плит.

Вироби з скловолокна — найбільш ефективні сучасні теплоізоляційні матеріали, які виготовляють з покриттям на основі крафт-паперу, склотканин, фольги тощо. Коефіцієнт теплопровідності виробів з скловолокна при $t=25^{\circ}\text{C}$ дорівнює 0,037...0,048 Вт/мК.

Кам'яна вата, яку одержують розплавлюванням природних кам'яних матеріалів, відрізняється від скловати вогнестійкістю. Якщо скловата має температуру плавлення 600°C , що стримує розповсюдження вогню протягом 7 хвилин, то кам'яна вата витримує температуру до 1100°C , що дозволяє захищати конструкції від вогню протягом 2 годин. Коефіцієнт теплопровідності кам'яної вати дорівнює 0,033...0,035 Вт/мК.

Серед теплоізоляційних матеріалів на основі вспінених полімерних композицій найбільш поширеним є пінополістирол, або пінопласт. Вихідним матеріалом для його виготовлення служать гранули полістиролу, які після обробки паром набухають, збільшуючись в об'ємі в 50 разів.

До теплоізоляційних матеріалів на основі полімерів належать також вспінений поліетилен, вироби з поліуретану та інші. Теплопровідність теплоізоляційних матеріалів на основі полімерних композицій може бути нижчою за інші мате-

ріали і дорівнює 0,026...0,045 Вт/мК в залежності від величини пор, але температуростійкість таких утеплювачів значно нижча.

З метою підвищення теплоізоляційних властивостей стіни для заповнення простору між стіною і облицювальним шаром звичайно використовують як пінопласт, так і матеріали з мінеральної вати. Проте, при виконанні робіт слід враховувати деякі особливості влаштування опорядження гіпсокартонними листами із застосуванням теплоізоляційних матеріалів.

Відомо, що всі будівельні матеріали характеризуються різною паропроникністю, тобто здатністю матеріалу пропускати водяну пару за наявності різниці тиску біля поверхні огорожень. В холодний період року водяна пара спрямовується з теплого приміщення назовні. Оскільки в зимовий час відбувається конденсація пари, різко підвищується вологість матеріалів стіни із зовнішнього боку, що може призвести до зниження міцності й навіть до руйнування конструкції (4).

Теплоізоляція на базі твердих пінопластів товщиною 30...60 мм характеризується досить високим опором паропроникності, тому вони не потребують додаткового шару пароізоляції. Єдина умова — це заповнення стиків між плитами з пінопласту ізоляційною піною.

Якщо для теплоізоляції використовують матеріали на основі мінеральної вати, то в цьому випадку необхідно влаштовувати пароізоляцію з поліетиленової плівки, алюмінієвої фольги тощо. За допомогою пароізоляції утворюється бар'єр, який перешкоджає проникненню вологи в товщину стіни.

Для влаштування металевих каркасів застосовують стандартні профілі з тонколистової оцинкованої сталі товщиною 0,55...0,6 мм. Для закріплення профілів до стіни у вертикальному положенні використовують саморегулюючі поворотні або ж зажимні скоби. Їх встановлюють на поверхні стіни з відстанню один від одного по вертикалі 1500 мм. Скоби дозволяють регулювати вертикальність несучих профілів, які закріплюють один від одного з шагом 600 мм. Між профілями укладають теплоізоляційні матеріали і, якщо потрібно, пароізоляцію. Гіпсокартонні листи кріплять до металевих каркасів самонарізаючими шурупами.

Деякі фірми пропонують комбіновані облицювальні двошарові панелі, що складаються з гіпсокартонних листів товщиною 12,5 мм та ізоляційної плити з пінополістиролу або мінеральної вати. Зазвичай вони можуть бути поставлені двох стандартних розмірів — 2600x1200 або 2750x1200 мм з різною товщиною теплоізоляційного матеріалу.

Комбіновані облицювальні панелі кріплять до поверхні стін за допомогою гіпсових клеїв.

Для поліпшення теплоізоляційних властивостей перекриття, над яким розташоване неопалюване приміщення, застосовують так звані підшивні стелі. Вони являють собою гіпсокартонні листи або інші листові матеріали, які закріплюють до перекриття за допомогою рейкового каркасу. Простір між поверхнею перекриття і листами заповнюють теплоізоляційним матеріалом. Такі стелі мають ідеально рівну поверхню, яку можна пофарбувати або обклеїти шпалерами.

Облицювання стін і стель листовими матеріалами з метою поліпшення звукоізоляційних властивостей приміщень має цілий ряд особливостей, які необхідно враховувати при проектуванні і виконанні робіт. Як відомо, стіни і перекриття,

що коливаються під тиском звукових хвиль, джерелом яких може бути будь-який шум, переносять зменшену кількість звукової енергії на протилежну сторону стіни. Ця кількість залежить від поверхневої щільності, товщини, геометрії і структури конструкцій, а також їх динамічної жорсткості [5, 6].

Якщо цю сторону стіни облицювати гіпсокартонними листами або іншими матеріалами по дерев'яному чи металевому каркасу, закріпленому на її поверхні, коливання несучої конструкції будуть передаватися облицювальному шару. Таким чином звукова хвиля не тільки не зменшиться, але й посилиться.

Ця проблема вирішується шляхом застосування приставних обшивок, наприклад, гіпсокартонними листами. Дерев'яний або металевий каркас монтують на певній відстані від конструкції, яку потрібно ізолювати. До каркасу кріплять гіпсокартонні листи, заповнюючи простір між стіною і облицювальним шаром звукоізоляційним матеріалом.

Для влаштування каркаса використовують дерев'яні бруски або стандартні гнуті металеві профілі з тонколистової сталі. На відстані, що дорівнює 30...50 мм від стіни, яку треба ізолювати, спочатку закріплюють до підлоги і стелі т.з. напрямні бруски або профілі. Між ними встановлюють стійки каркаса, до яких закріплюють гіпсокартонні листи.

Важливе значення для поліпшення звукоізоляції приміщень має вибір звукоізоляційного матеріалу, який закладають у простір між стіною і обшивкою. Як свідчать наукові дані [5, 6], в конструкціях з оболонками, що характеризуються незначною жорсткістю при вигині, як, наприклад, в гіпсокартонних перегородках, ізоляція від повітряного шуму може бути досягнута лише за умови заповнення внутрішнього шару звукопоглинальними матеріалами. До таких матеріалів відносять волокнисті звукоізоляційні мати і плити. Пінопласти непридатні для покращання звукоізоляції приміщень тому, що вони характеризуються високою динамічною жорсткістю, а також не мають необхідних порожнин, які поглинають звукові хвилі.

Не менш важливу роль при влаштуванні звукоізоляційного додаткового шару відіграє ретельне ущільнення примикання елементів обшивки до огорожуючих конструкцій. Так, наприклад, при закріпленні направляючих брусків або профілей між ними і перекриттям чи підлогою укладають прокладки з пористого матеріалу, після чого обробляють шви герметиком. Якщо звукоізоляційна обшивка примикає до стіни, яка опоряджена гіпсокартонними листами, в них треба пробити пази для того, щоб обшивка доходила до несучої конструкції. Всі стики також потрібно ретельно ущільнити.

Розглянутий вище приклад утеплення стелі з облицюванням поверхні гіпсокартонними листами по дерев'яному або металевому каркасу, закріпленому безпосередньо до перекриття за допомогою дюбель-гвинтів, непридатний для покращання звукоізоляційних властивостей приміщення. Обшивка стелі достатньо ефективна з точки зору звукоізоляції тільки у тому випадку, якщо вона являє собою гнучку оболонку, що вільно коливається і не з'єднана жорстко з несучою конструкцією перекриття та стін. Таку обшивку отримують шляхом влаштування підвісних стель на основі гіпсокартонних листів і дерев'яних брусків або ж металевих профілів.

Підвіски виготовляють в основному із сталі. Вони можуть бути у вигляді мета-

левих стержнів круглої форми, смуг товщиною 2...4 мм тощо. Як правило, підвіски складаються з двох частин і пристрою для регулювання висоти, що забезпечує влаштування несучого каркасу на заданій відмітці.

Несучий каркас з дерева виконують з брусків розміром 40х60 мм, до якого кріплять монтажні рейки розміром 50х30 мм з шагом 600 мм. Саме до них за допомогою шурупів кріплять гіпсокартонні листи, поверх яких укладають звукоізоляційні волокнисті матеріали. Пінопласти, як і у випадку із звукоізоляцією стін, для цього непридатні.

Для влаштування підвісної стелі з обшивкою гіпсокартонними листами по металевому каркасу застосовують С-образні профілі з тонколистової сталі в комплекті зі спеціальними підвісками.

Гіпсокартонні листи, поверх яких укладають плити або мати на основі мінеральної вати, закріплюють до металевого каркасу самонарізуючими шурупами. Необхідною умовою забезпечення звукоізоляції є ретельне ущільнення стиків як між гіпсокартонними листами, так і між обшивкою і огорожуючими конструкціями. Лицьову поверхню підвісної стелі опоряджують фарбовими покриттями або ж шпалерами.

На підставі проведеної роботи можна заключити, що вибір і застосування архітектурно-конструктивних рішень опорядження листовими матеріалами з метою підвищення звукоізоляційних властивостей огорожуючих конструкцій мають певні особливості, які необхідно враховувати при реконструкції будівель. По-перше, дерев'яний або металевий каркаси не можна закріплювати безпосередньо до стіни або стелі за допомогою дюбель-гвинтів. При облицюванні стін каркас монтують на відстані 30...50 мм від поверхні огорожуючої конструкції і закріплюють його до стелі і підлоги. При облицюванні стелі каркас підвішують до несучої конструкції.

По-друге, простір між опоряджувальною поверхнею і облицювальним шаром необхідно заповнити тільки звукоізоляційними матеріалами на основі мінеральних волокон. Звукоізоляційні матеріали на основі вспінених полімерних композицій для підвищення звукоізоляційних властивостей огорожуючих конструкцій непридатні.

По-третє, показники звукоізоляційних властивостей облицювання листовими матеріалами підвищуються в разі застосування металевого каркасу і влаштування повітряного зазору між облицювальними і звукоізоляційними шарами.

При облицюванні листовими матеріалами огорожуючих поверхонь з метою покращання теплоізоляційних властивостей можливе кріплення дерев'яного або металевого каркасу безпосередньо до поверхні стін або стелі. Перевагу, в даному випадку, необхідно віддавати каркасам на основі деревини. Головною умовою опорядження поверхонь зовнішніх огорожуючих конструкцій з внутрішньої сторони є влаштування гідроізоляційного прошарку між теплоізоляцією і листовими матеріалами.

Застосування облицювальних панелей повної заводської готовності на основі деревностружкових та деревоволокнистих плит з декоративною лицьовою поверхнею, полівінілхлоридних або металевих рейок, дерев'яної вагонки тощо можливо лише при утепленні огорожуючих конструкцій.

Роботу необхідно продовжити в напрямку розробки рекомендацій стосовно вибору і застосування підвісних стель в приміщеннях різного призначення.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кушнирюк Ю.Г., Морин А.Л., Чернышев А.А. Справочник по технологии капитального ремонта жилых и общественных зданий. — К.: Будівельник, 1989.
2. Середа Г.И., Резницкий Б.А., Середа Е.Г. Отделочные работы в сельском строительстве. Справочник. — К.: Урожай, 1993.
3. Савйовский В.В., Болотских О.Н. Ремонт и реконструкция гражданских зданий. — К.: Ватерпас, 1999.
4. Роджерс Т.С. Проектирование теплоизоляции зданий. — М., Стройиздат, 1966.
5. Расчет и проектирование ограждающих конструкций зданий / НИИ строит. физики. М.: Стройиздат, 1990.
6. Хануш Х. Гипсокартонные плиты. — М.: Стройиздат, 1983.

УДК 725:33

*Л. Е. Подолянская***ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ
ПРОЕКТИРОВАНИЯ ЖИЛЫХ ЗДАНИЙ**

Типология зданий относится к основным теоретическим дисциплинам для студентов-архитекторов. К IV курсу студенты получили знания по дисциплинам, определенным учебным планом, при постоянном сокращении объема часов аудиторных занятий. Учитывая данную ситуацию, а также необходимость включения современных тенденций, наличие новых достижений и отсутствие информации в программах обучения по ряду вопросов, был введен курс “Типологические особенности проектирования жилых и общественных зданий”. Он дополняет общую типологию зданий, рассматриваются вопросы, касающиеся современных решений жилища и других специальных вопросов, необходимых для общей эрудиции специалиста.

Методика типового проектирования. Рассматриваются история возникновения типизации; основные 4 этапа развития данной системы; практика строительства по типовым проектам, серийность; централизация на первом этапе и децентрализация типового проектирования на последующих этапах.

Изучаются возникающие системы усовершенствованных типовых объектов и элементов; расшифровываются названия систем, типовые проекты, “улучшенные” типовые проекты, блок-секционный метод, блок-элементная система (БЭСП), условный планировочный элемент (УЭП), поэтажная типизация, единый каталог унифицированных промышленных изделий, адресная проектно-производственная система (АППС), объемно-планировочный элемент (ОПЭ) и укрупненный объемно-планировочный элемент (УОПЭ), адресно-конструктивно-технологическая система (АКТС), конструктивно-планировочные ячейки (КПЯ), локальные серии, зональные серии, система “Мобиль”.

Особенности проектирования зданий для районов с жарким климатом. (Экстремальные климатические условия для проживающих). Это районы Южной и Се-

верной Америки, Кубы, Аравийского полуострова, Индии, Южной Азии, почти вся Австралия. Изучаются сложившиеся образ жизни и решения застройки, формирование структуры дома для влажных субтропиков, оазисов и пустыни и полупустыни. Рассматриваются типы домов, оптимально приспособленных для проживания в конкретной среде.

Особенности проектирования зданий для районов с холодным климатом. (Экстремальные климатические условия для проживающих). Это районы Субарктики, арктического бассейна и Антарктиды. Главные условия проживания — возможность адаптации человека, жизненные ресурсы которого ограничены. Морозные и пурговые районы влияют на вид застройки, принятие мер естественного регулирования микроклимата, правильный выбор места строительства и систем расселения, определение габаритов зданий с учетом ветровых теней, оптимальные объемно — планировочные решения с учетом сроков пребывания в данных районах.

Организация хозяйственно-бытовых помещений в городском жилище. Рассматриваются социальные предпосылки совершенствования условий жизнедеятельности семьи в квартире. Выявляются наиболее характерные типы семей для квартир с различной функциональной направленностью. В связи с этим выявлены шесть типов квартир с различной функциональной направленностью зоны хозяйственно-бытовой деятельности. Рассматриваемые на занятиях планировки квартир, взятые из практики строительства, которые успешно эксплуатируются. Хозяйственная деятельность в квартире в будущем, очевидно, сохранится, что благоприятно отразится на стабильности семьи. Социально-демографический фактор является основой совершенствования хозяйственно-бытовых параметров жилища. Все многообразие массовых типов семей сведено в четыре группы, характеризующиеся наиболее существенными и устойчивыми различиями в структуре хозяйственно-бытовой деятельности.

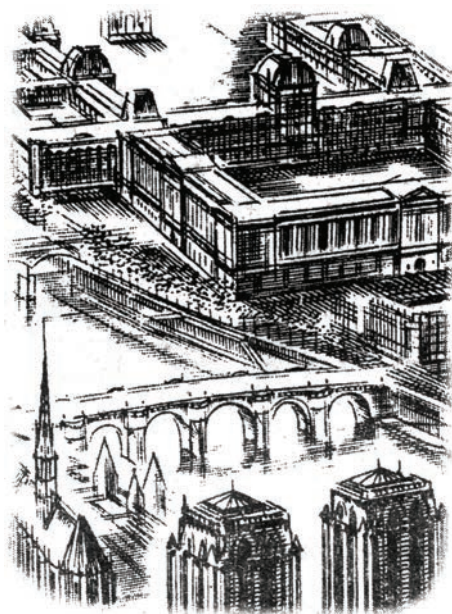
Жилые дома с обслуживанием. Рассматривается история развития общественных функций в жилище; дома-коммуны 20-х годов, закрытые и открытые конкурсы на проект домов коммун, домов коллективного типа, жилых комплексов, экспериментальных проектов с включением в их структуру развитых и выборочных общественных функций, а также современные жилые дома с повышенным комфортом. Рассмотрены вопросы устройства бань, зимних садов, бильярдной, винных погребов, пентхаузов.

Интегрированные архитектурные комплексы. Проблема адаптации жилых зданий к быстро меняющимся функциям обуславливает создание гибких планировочных структур, в основу которых включаются функции для каждой конкретной среды и пространственно корректируется инфраструктура города с уклоном как развития по горизонтали, так и по вертикали. Увеличение плотности городов диктует прием концентрации функций вплоть до противоположных: жилье и производство, административные объекты и вокзальные комплексы, развлечение, учеба и бытовое обслуживание. Многофункциональные комплексы постепенно включаются в сложившуюся застройку и определяют для современной ситуации оптимальное решение. Удачные примеры данного подхода к корректировке инфраструктуры города появились с 60-х годов в городах Европы, успешно функционируют современные комплексы во всем мире.

Солнечные энергоресурсы зданий. Рассматривается солнце как источник энергии (бесплатный). Потoki радиации классифицируются по системам, преобразующим радиацию в энергию, на пассивные и активные. Преобразование солнечной энергии в тепловую и световую осуществляется в настоящее время достаточно проработанными и простыми техническими средствами. Рассматриваются компоненты этих систем, виды коллекторов и аккумуляторов, их размещение. Существуют следящие энергосистемы. В настоящее время накопился большой опыт по проектированию и строительству солнечных жилых зданий и сооружений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Агуф М.М. Методика типового проектирования. — М.: ЦНТИ, 1985.
2. Меерсон Д.С. Жилищное строительство в СССР в десятой пятилетке. — М.: Стройиздат, 1977.
3. Лисмайер Г. Строительство в условиях жаркого климата. — М.: Стройиздат, 1984.
4. Шевцов К.К. Проектирование зданий для различных районов с особыми природно-климатическими условиями. — М.: Высшая школа, 1986.
5. Смотриковский В.И. Хозяйственно-бытовой комплекс в системе “Жилища” // В кн.: Город и центрирование его подсистем. — Тарту, 1983.
6. Карташова К.К. и др. Организация хозяйственно-бытовых помещений в городском жилище. Обз. инф. ЦНТИ. — М., 1984.
7. Репин Ю.Т. и др. Интегрированные архитектурные комплексы. — М.: ЦНТИ, 1988.
8. Градов Г.А. Город и быт. — М.: Стройиздат, 1968.
9. Селиванов Н.П. Энергоактивные здания. — М.: Стройиздат, 1988.

ТЕОРИЯ АРХИТЕКТУРЫ.
РЕСТАВРАЦИЯ ПАМЯТНИКОВ

В. О. Тімохін

ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ ЗАСАДИ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЕВОЛЮЦІОНІЗМУ

Найрізноманітніші сучасні погляди, уявлення та концепції еволюційного розвитку, які, за думкою багатьох вчених, почали складатися з середини ХІХ сторіччя, мають більш глибоке коріння в історії філософії, науки, мистецтва та релігії [1]. Беручи це до уваги і розуміючи надзвичайну складність проблеми формування сучасної концепції еволюціонізму, її розгляд свідомо обмежується колом оптимістичних ідей спрямованого, гармонічного та прогресивного розвитку, які знайшли відображення та втілення не тільки у фундаментальних, але й в прикладних сферах знання, у тому числі в архітектурі та містобудуванні.

Серед цих, на наше розуміння, ключових ідей слід виділити погляди Г. Лейбніца на “наперед установлену гармонію” найкращого із світів; концепції та теорії Ж. Ламарка, Ч. Дарвіна, Г. Спенсера, Л. Берга, Л. Берталанфі градаційно-прогресивного, економічно-відбіркового, номогенезного (закономірного) та еквіфіналітетного (доцільного) розвитку біологічних систем; емпіричні та теоретичні узагальнення ідеї розвитку в умовах протидії ентропійного напрямку “стріли часу” в неорганічному (“геометричному”) світі та часу “дління” живого в організованому (“функціональному”) світі в працях А. Бергсона, В. Вернадського, І. Пригожина; уявлення Г. Мінковського, Б. Рімана, А. Ейнштейна про багатовимірність, нерозривність і топологічну структуру просторово-часового континууму, про вплив її викривленості на зміни у фізичних системах; аналогічні дослідження Д’Арсі Томпсона в біології щодо залежності між трансформативним розвитком органічних форм та деформацією просторово-часових координат; погляди К. Юнга, П. Геддеса, Л. Гумільова на розвиток культури і цивілізації з позицій їх залежності від поступової зміни архетипів і стереотипів поведінки членів етносу, які по-різному сприймають нерозривність часу та простору; ідеї В. Вернадського, М. Моїсеєва, В. Кордюма про ноосферу, коеволюцію живої та косної матерії, “набірність” біологічної еволюції; нарешті, узагальнюючі здогадки багатьох сучасних філософів, вчених і митців щодо універсальних принципів спрямованого, гармонічного та прогресивного розвитку живої та косної матерії шляхом поступового переходу від симетричних і замкнених до асиметричних, відкритих і ритмічних, а надалі — до нової симетрії удосконалених у цьому процесі форм і структур.

Сукупність цих ідей, які за своїм значенням вийшли далеко за межі окремих галузей знання, у “прикордонному просторі” філософії, науки та мистецтва започаткувала становлення сучасної концепції еволюціонізму. Концепція еволюціонізму у вигляді більш-менш узагальнених і систематизованих принципів безперервного та дискретного, спрямованого та вільного, економічного та витратного, організованого та самоорганізованого, з удосконаленням старих і виникненням нових форм, розпочавши своє формування у філософії та біології, охопила інші природничі науки, розповсюдившись не тільки на відносно нові методологі-

чно орієнтовані науки, такі, як системологія, синергетика та еволюціоніка, але й на прикладні дослідження в усіх без винятку галузях знання, включаючи архітектуру та містобудування.

Одна з причин, яка в змозі пояснити подібну розповсюдженість ідей еволюціонізму, полягає в тому, що "...розвиток культури, пізнавального процесу, універсума та самої людини, вочевидь, мають певні інваріантні принципи, завдяки чому стають виправданими аналогії поміж еволюційною біологією, культурною динамікою, процесом наукового пізнання і т.ін. В усіх випадках спостерігається перетворення систем у часі, їх самоорганізація, взаємодія з оточуючим середовищем, прямий і зворотний зв'язок, виникнення нових якостей, відбір і незворотність" [2, с. 40].

Відомі сучасні філософи, вчені та мистецтвознавці, розглядаючи в своїх дослідженнях проблеми історичних перетворень ідеї розвитку як такої, наголошували, що найбільш вагомими та сталими ознаками, причинами та принципами еволюційного розвитку живої та косної матерії є поступова зміна просторово-часових уявлень і їх зворотний вплив на вивчення природи і на саму природу [3, 4]. Саме такий зміст вкладав В. Вернадський у розуміння ноосферних явищ; К. Янч в поняття еволюції самої еволюції в концепції Всесвіту, що самоорганізується; Дж. Бернал — коли зауважив, що "...ми підходимо до кінця тієї фази в історії науки, яка обмежувалась вивченням природи та її закономірностей. У новій фазі повинні бути відкриті закони можливих комбінацій елементів мислення та матеріальних елементів" [5, с. 21]. Пошук тенденцій до подібних комбінацій, тобто закономірностей коеволюції матеріальних та інтелектуальних систем, розпочатий в окремих природничих науках з їх більш-менш ізольованим просторово-часовим світоглядом, швидко розповсюдився, формуючи нову узагальнену та мозаїчну картину (універсум), в якому відбуваються еволюційні процеси.

Таким чином, уявлення про власні "малі" (як у М. Кузанського) універсуми окремих галузей знань почали інтегруватись на основі універсальності категорій простору та часу в існуючий ще за античних часів "великий" універсум. Модифікації такого універсума, у вигляді сукупності "можливих світів" і їх "наперед установленної гармонії" Г. Лейбніца, все активніше впливали на формування сучасної картини незворотного, прогресивного та гармонічного становлення і коеволюції природних, штучних та інтелектуальних систем.

Розуміючи розвиток як гармонічний безперервний процес ("природа не робить стрибків"), Г. Лейбніц започаткував сучасне просторово-часове і функціональне розуміння континууму.

Саме таке розуміння континууму як універсальної багатовимірної просторово-часової структури, що забезпечує функціональну взаємодію між системами та надсистемами, між об'єктами та оточуючим середовищем на основі принципів зворотного зв'язку, самоорганізації та еквіфіналітету, були також запропоновані в системології, синергетиці та еволюціоніці [6–9].

Розгортання змісту континууму у вигляді базової поліцентричної інфраструктури універсума і можливого гармонічного і безперервного розвитку в ньому систем на основі принципів самоорганізації потребувало кардинальної зміни поглядів на взаємопов'язану між собою структуру простору-часу і функцій. На її

можливу топологічну викривленість, уповільненість та прискореність, урівноваженість та інерційність, пропорційну співвідносність указує багатовимірною, неоднорідною та анізотропною будовою часу, який, за думкою багатьох вчених, повинен мати свою власну структуру, яка функціонально пов'язана із відповідною структурою простору [3].

Розвиненість структури часу, яка була характерною ще для найдавніших міфопоетичних уявлень про циклічність і лінійність, про зворотність та незворотність плину часу, про хронотопну єдність простору-часу [4,10,11], періодично відроджувалась у космогонічній багатоплановій моделі Всесвіту Арістотеля; у концепції Ф. Аквінського про існування різних за швидкостями процесів і відповідних категорій часу, віку та вічності; у філософських поглядах І. Канта щодо модусів (вимірів) часу — послідовності, співіснування та стійкості; у моделі шестивимірного простору Всесвіту П.Д. Успенського, яка базується на визнанні існування трьох вимірів часу — спрямування, тривалості та швидкості; у філософії А. Бергсона та в емпіричних узагальненнях В.І. Вернадського, де “дління” живого протиставлено до рівномірно-механічного плину часу неорганічного світу та світу наукових досліджень; у теорії відносності А. Ейнштейна, в якій рівномірна та ізотропна структура часу, викривляючись під впливом взаємодіючих мас та енергій, перетворюється в індивідуальний та власний час окремих об'єктів і систем. Ця ж тенденція багатовимірності часу існує в пропозиціях сучасних вчених і системологів щодо виділення “статистичного” (макро-) і “операційного” (мікро-) часів, “атрибутивного” (структурного) і “ресурсного” (процесуального) часу систем [12,13].

Подібні здогадки про багатовимірну структуру часу та її вплив на людей, цивілізацію та культуру знайшли підтвердження в дослідженнях К. Юнга та його послідовників щодо екстра- та інтровертивних типів психіки та їх залежності від домінування функцій мислення, почуття, інтуїції та почування; у відповідних до цього поглядах на формування архетипів культури; у дослідженнях С. Свободи та В. Флейса щодо сумісного існування неспівпадаючих між собою трьох біоритмів людини — фізичного, емоційного та інтелектуального, — як результату, за висловом П.К. Анохіна, “вписаності” в багатовимірну структуру часу [14]; у дослідженнях Н.І. Моїсєєвої відносно співіснування чистого (фізичного) часу, істинного (власного) часу, а також функціонального часу взаємодії цих часів у біологічних системах [15]; у теорії функціональної системи П.К. Анохіна, в якій обґрунтовується можливість вписування організму в просторово-часовий континуум тільки за умови існування щонайменше трьох параметрів часу — послідовності, повторюваності та ритмічності [16]; у роботах О.П. Дуброва та біохронотопологів щодо хронотипів — біоритмічних стереотипів поведінки людей, що виникають із взаємодії просторово-часового континууму організму з оточенням [17].

У цьому зв'язку найбільший інтерес викликають дослідження Л.М. Гумільова послідовної та закономірної зміни стадій (фаз) розвитку етносу, зміст яких (народження, зріст, розквіт, стагнація) він пов'язав з переважанням на кожній з цих стадій кількості угруповань людей з різними стереотипами поведінки (пасеїсти, актуалісти, футуристи та ті, для яких час не має значення) [18]. При цьому фази розвитку угруповань, які по-різному “вписуються” в багатовимірну структуру часу, базуються на відповідній їм зміні хронотопної єдності простору-часу. По-

няття хронотопа, що в дослівному перекладі означає “час-простір”, яке “...було введено та обгрунтовано на базі теорії відносності (Ейнштейна)...” [19, с. 234], потім знайшло визнання у фізіології (принцип домінанти О.О.Ухтомського, теорія функціональних систем П.К. Анохіна), у археології та етнографії, в антропології та структуралізмі, нарешті, у мистецтвознавстві — в історії та теорії розвитку поетичних жанрів М.М. Бахтіна [19].

При цьому “...хронотопи можуть включатися один в один, існувати, переплітаючись, змінюватись, співставлятись, протиставлятись чи знаходитись у більш складних взаємовідносинах” [19, с.40], не виходячи за межі загального, безперервного, незворотного історичного часу еволюції, у якій “...немає внутрішнього аспекту, немає точки зору для відтворення його із середини” [19, с. 365] і який у відповідності з цим стає основою для формування нового “зовнішнього” уявлення про просторово-часову та функціональну нерозривність (континуальність) універсума. Цей універсум, за думками сучасних системологів, повинен сприйматися водночас у вигляді “цілого як множини” та “множини як цілого” [20].

Таким чином, у формуванні нового сучасного поняття універсума, у якому здійснюється еволюція природних та штучних, інтелектуальних та емоціональних систем поряд з уявленнями про нерозривність, пропорційну та функціональну єдність просторово-часового континууму, все більшої ваги набували питання генезису та еволюції хронотопів сприйняття цієї єдності, поступової зміни відповідних їм стереотипів поведінки окремих угруповань людей і створених ними архетипів культури, які у вигляді первісних для кожної культури схем, алегорій, символів і образів залишали “сліди” своєї “вписаності” в багатовимірну структуру простору-часу ноосфери.

В.І. Вернадський, визначивши біосферу як складову частину ноосфери і як “... земну оболонку, де в станах простору евклідової тривимірної геометрії косних природних тіл включені дисперсним чином і в дисперсній формі нечисленні мілкі риманові простори живої речовини...” [21, с. 34], започаткував нове сприйняття ідеї еволюції як “...закономірного розвитку світу, життя з ходою часу” [21, с. 121].

У цьому аспекті викликають інтерес дослідження: Л.С. Берга щодо номогенезного (закономірного) та не випадкового (відпочатково доцільного) виникнення нових форм у процесах конвергенції (збігу) із несхожих ознак різнорідних організмів [22]; В.О. Кордюма про багатовимірність простору-часу еволюції, яка здійснюється не тільки у вертикальному напрямку, що забезпечує відбіркового характер еволюції окремих видів, але й у горизонтальному напрямі, який зумовлює “набірну” еволюцію між видами та їх оточенням у процесах самоорганізації [23]; П.Г. Светлова, який членує наскрізний еволюційний рух на послідовні фази, у межах яких поступово здійснюється “залежний” та “незалежний” від зовнішніх умов розвиток [24].

Уявлення про екстремальний та фазовий (від випадкового до спрямованого, від ефективного до гармонічного, від відбіркового до набірною) характер еволюційних процесів “найкращого із світів” стали основою для формування нового міждисциплінарного напрямку наукових досліджень — синергетики. Багато сучасних учених, досліджуючи надскладну проблему глобальності еволюційних процесів, прийшли до думки, що синергетика як нова наука про самоорганізацію

здатна внести свій вклад у пошук законів еволюції, які “...роблять самоорганізацію матерії процесом природним” [7, с. 181]. Вони вважають, що “...на їх основі можна зрозуміти “вільні закономірності” розвитку природи та власне спрямування цього розвитку в епоху ноосфери” [7, с. 181] .

Розуміючи, що “...система все одно повинна підпорядковуватись деякому “зводу законів” природи, який вибудовано в жорсткій ієрархічній послідовності” [25, с. 186] і віддаючи належне законам збереження та принципу зворотного зв’язку, наявність якого притаманна тільки живій матерії, відомий вчений М.М. Моїсєєв сформулював принципи, що лежать в основі еволюційних процесів різних рівнів складності. “Замикають “звід законів” тепер два неспівпадаючих принципи — принцип гомеостазу, що вимагає системи негативних зв’язків, і принцип мінімуму зросту ентропії, реалізація якого на рівні живої матерії потребує позитивних зворотних зв’язків” [25, с. 190].

Беручи до уваги, що негативний зворотний зв’язок стабілізує результати функціонування системи, а позитивний — активізує процеси розвитку, а також розуміючи гомеостаз як збереження урівноваженості (симетрії) внутрішнього середовища в асиметричних зв’язках з оточенням, можна стверджувати, що принципи гомеостазу та економії ентропії визначають дію та спрямованість еволюційних процесів в широкому варіативному діапазоні. Вочевидь, ці межі поширюються від поступового формування симетрії внутрішнього середовища до закономірно спрямованого, тобто ритмічного та самоорганізованого процесу, у результаті якого можуть виникати спочатку асиметричні, а потім ритмічні структури, на базі яких формується симетрія нового рівня.

Принцип діалектичної єдності, “...згідно з яким будь-якому об’єкту притаманна та чи інша форма єднання симетрії та асиметрії”, завдяки своїй універсальності знайшов впровадження в сфері еволюційної динаміки, де “...розгляд даного об’єкта в генезі відтворюється переходом від симетрії до асиметрії чи навпаки” [26, с. 5]. Багато дослідників у різних галузях знання приходять до згоди, що в основі статичної та динамічної найрізноманітніших процесів, форм та структур вбачається дія сталих принципів, які за тривалий час розвитку цивілізації та культури набули особливого значення: “...універсальні чи природні символи народжуються як віддзеркалення найзагальніших природних процесів, вони фундаментальні та відначальні по відношенню до людини і тому начебто транскультурні. Симетрія та ритм складають їх основу” [27, с. 204].

Саме акцентування самоорганізуючої та гармонізуючої ролі ритму, що узгоджує минуле, теперішнє та майбутнє еволюції систем у континуумі універсальної картини світу (універсумі), спричиняє сучасне визначення ритму, який “...являє собою повторення, функція якого полягає в закріпленні того, що повинно бути виявлено” [14, с. 73]. До цього приєднуються тлумачення ритму, який “...має визначену цілеспрямованість, передбачає безперервний розвиток через протилежності, через перепони...” [28, с. 75]; який свідчить про закономірність “...змінюючих одне одного підйомів і спадів напруження, про “хвилеподібний” рух художньої системи” [29, с. 181]; який, виконуючи роль інтерпретації часу в художній системі, протистоїть ентропії [27].

Іншою рушійною силою еволюції, яка визначає закономірності виникнення

нового в боротьбі з руйнівними аритмічними процесами, визнається існування механізму, в основі якого лежить "...так званий другий, чи загальний, принцип симетрії П'єра Кюрі, що виведений з його записників В.І. Вернадським. Сутність його полягає в тому, що всі об'єкти, які виникають у природі, зберігають тільки ті власні елементи симетрії, котрі співпадають з елементами симетрії оточуючого середовища" [30, с. 37]

Підводячи підсумки аналізу основних засад еволюціонізму, слід зазначити, що це явище поступово розвивалось у сучасну концепцію шляхом трансформації історичних змін просторово-часового світогляду, а також з огляду на пріоритетність випадкового чи закономірного неузгодженого чи самоорганізованого екстремального чи монотонного характеру розвитку природних і штучних систем в їх циклічних і фазових переходах від симетричних до ритмічних процесів, форм і структур. У сучасній теорії архітектури та містобудування поновлюється і зростає інтерес до фундаментальних і неминущих категорій симетрії і ритму. Як свідчить ряд сучасних досліджень, глибинний потенціал симетрії і ритму стає надійною методологічною основою для створення загальної теорії міського розвитку і тим самим відкриває нові горизонти гармонізації розвитку еволюціонуючих містобудівних систем [31, 32, 33].

ЛІТЕРАТУРА

1. Богомолов А.С. Идея развития в буржуазной философии XIX и XX веков. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1962. — 376 с.
2. Крисаченко В.С. Философский анализ эволюционизма — К.: Наукова думка, 1990. — 216 с.
3. Кузнецов Б.Г. Пути физической мысли. — М.: Наука, 1968. — 350 с.
4. Уитроу Дж. Естественная философия времени. — М.: Прогресс, 1964. — 432 с.
5. Гудожкин Г.С. Место бионики в системе наук. — М.: Знание, 1966. — 43 с.
6. Садовский В.Н. Логико-методологический анализ "общей теории систем" Л. фон Берталанфи //Проблемы методологии системного исследования. — М.: Мысль. — С. 411-442.
7. Климонтович И.Ю. Без формул о синергетике. — Минск: Высшая шк., 1986. — 223 с.
8. Клир И. Абстрактное понятие системы как методологическое средство//Исследование по общей теории систем. — М., 1969. — С.148-162.
9. Ларин Ю.С. Системный подход и эволюционизма//Система. Симметрия. Гармония / Под. ред. В.С. Тютютина, В.А. Урманцева. — М.: Мысль, 1988. — С. 130-144.
10. Аскин Я.Ф. Проблема времени. Её философское истолкование. — М.: Мысль, 1968. — 200 с.
11. Ахундов М.Д. Концепции пространства и времени: Истоки, эволюция, перспектива. — М.: Наука, 1982. — 223 с.
12. Пригожин И. От существующему к возникающему. Время и сложность в физических науках. — М.: Наука, 1985. — 328 с.
13. Никаноров С.П. Системный анализ и системный подход//Системные исследования. — М.: Наука, 1971. — С. 7-12.
14. Куприянович Л.И. Биологические ритмы и сон. — М.: Наука, 1976. — 120 с.
15. Моисеева Н. Время в нас и время вне нас. — Л.: Медиздат, 1991. — 156 с.

16. Анохин П.К. Философские аспекты теории функциональной системы //Вопросы философии. — 1971. — №3. — С. 55-60.
17. Дубров А.П. Симметрия биоритмов и реактивности. — М.: Медицина, 1987. — 176 с.
18. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. — Л.: Гидрометеиздат, 1990. — 527 с.
19. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. — М.: Худлит., 1975. — 503 с.
20. Шрейдер Ю.А., Шаров А.А. Системы и модели. — М.: Радио и связь, 1982. — 152 с.
21. Вернадский В.И. Размышления натуралиста: Пространство и время в живой и неживой природе. — М.: Наука, 1975. — 175 с.
22. Берг Л.С. Труды по теории эволюции. — Л.: Наука, 1977. — 388 с.
23. Кордюм В.А. Эволюция и биосфера. — К.: Наукова думка, 1982. — 264 с.
24. Светлов П.Г. Физиология (механика) развития. — Л.: Наука, 1978. — 279 с.
25. Моисеев Н.Н. Экология человечества глазами математика. — М.: Молодая гвардия, 1988. — 254 с.
26. Ключарев Г.А. Методологическая роль принципа единства симметрии и асимметрии в построении научных теорий: Автореф... канд. дис. — М., 1985. — 16 с.
27. Смолина Н.П. Традиции симметрии в архитектуре. — М.: Стройиздат, 1990. — 344 с.
28. Михозлс С. Статьи, беседы, речи. — М.: Ис-во, 1960. — 346 с.
29. Фортунатов И.М. Ритм художественной прозы//Ритм, пространство и время в литературе и искусстве. — Л.: Наука, 1974. — С. 173-176.
30. Сондерс П., Мей-Ван Хо. Еще одна попытка: Новое направление в осмыслении природы //Знание-сила, 1989. — №5. — С. 33-39.
31. Шебек Н.Н. Принципы пропорционирования композиции городского плана: Автореф. дис... канд. арх.: 18.00.04/ КДТУБА. — К., 1995. — 24 с.
32. Нестеренко О.С. Просторова організація міського планування на основі закономірностей ритмічного розвитку: Автореф. дис... канд. арх.: 18.00.04 / КНУБА. — К., 2004. — 19 с.
33. Тімохін В.О. Гармонічність еволюційної динаміки містобудівних систем: Автореф. дис... д-ра. арх.: 18.00.01/ КНУБА. — К., 2004. — 34 с.

УДК 72.01;727.6

В. В. Товбыч

АНАЛИЗ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО РЫНКА ИНДИВИДУАЛЬНОГО ЖИЛЬЯ — ПОТЕНЦИАЛЬНОЙ БАЗЫ СБОРНОГО ДОМОСТРОЕНИЯ

1. Состояние рынка индивидуального жилья в Украине

1.1. Сегодня на украинском рынке строительной индустрии преобладают высокозатратные, устаревшие технологии и конструктивные решения, имеющие неоправданные экономические, энергетические затраты и не соответствующие современным экологическим требованиям. Учитывая огромную емкость рынка и увеличивающийся подъем строительной индустрии, потери сегодня, а еще более в будущем, будут огромными и невосполнимыми, т.к. современные несовершенные здания достанутся в наследство последующим поколениям. Массовое строительство несовершенных зданий ведет к необходимости их реконструкции уже в бли-

жайшие 10-15 лет. Сегодняшние проблемы связаны с консервативностью мышления и недостаточной информированностью потребителя, нежеланием что-либо менять или недостаточными познаниями производителей работ в освоении новых технологий. Хотя большинство “новых” технологий новыми можно назвать только условно, т.к. любое техническое решение десятилетиями внедряется в такой консервативной сфере, как строительство, и в том или ином виде все профессиональные строители знакомы с основными особенностями распространенных и давно применяемых во всем мире технологий и конструкций. Во многом проблема продвижения современных технологий и дизайнерских решений связана с отсутствием эффективной рекламно-информационной деятельности.

1.2. Существующие и строящиеся здания часто не соответствуют требованиям, предъявляемым к теплотехническим характеристикам ограждающих конструкций. Так, в индивидуальном домостроении Украины преобладают конструктивные решения, выбранные с учетом единственного критерия — снижение затрат на строительство. В результате очень часто пренебрегаются остальные факторы: теплотехнические, архитектурно-планировочные и др. Пренебрежение которыми ведет в конечном итоге к снижению качества и увеличению эксплуатационных расходов. Так, на рынке преобладают дома с толщиной ограждающих стен 510 и даже 380 мм. Часто применяется более плотный, сухого прессования и соответственно более дешевый кирпич керамический или даже силикатный объемной массой больше 1300 кг/м³, что ведет к высоким теплототерям и, естественно, энергозатратам. Это также не обеспечивает нормальный микроклимат и приводит к промерзанию ограждающих конструкций, что, в свою очередь, влечет их разрушение, повреждение фасадов и интерьеров.

1.3. Традиционные конструктивные решения обладают ограниченными возможностями в создании архитектурно-планировочных решений, определяемыми длиной несущих конструкций перекрытий и размещением несущих конструкций, передающих нагрузки на фундамент. Такие конструктивные решения имеют огромный суммарный вес, неоправданный запас приносит и ресурс, что необходимо в связи с особенностями монтажа и работы традиционных конструкций. Например, сборные железобетонные конструкции рассчитываются исходя из транспортных и монтажных нагрузок, которые превышают полезные. Традиционные конструкции очень чувствительны к деформациям, просадкам, динамическим воздействиям, что требует выполнения сложных проектных работ, серьезных предварительных изыскательских работ, геологических и гидрологических исследований застраиваемых территорий, больших объемов земляных и монтажных работ, продолжительных отделочных работ, высоких транспортных расходов.

Помещения в таких зданиях сложно перепланировать без демонтажа несущих конструкций, что связано со сложными монтажными работами, перераспределением нагрузок или снижением надежности конструкций. Срок же службы традиционных зданий не адекватен периоду актуальности идей, взглядов, целей, лежащих в основе задач, решаемых современным строительством.

Так, срок актуальности социальных конструкций и модных течений в XX веке в большей или меньшей степени изменяется на протяжении 5-15 лет. Т.е. традиционное здание, учитывая значительную продолжительность строительства, может

быть еще не закончено физически, но уже быть устаревшим морально или технически.

Налицо значительное несоответствие потенциального ресурса конструкций современных зданий и его элементов. Так, потенциально возможный срок службы традиционных монолитных фундаментов в обычных условиях составляет >2 тысячи лет, сборных фундаментов — 500-1000 лет. Несущих и ограждающих конструкций из кирпича высокой марки — 500-1000 лет, железобетонных перекрытий — 300-500 лет, кровель, выполненных из современных материалов, — 70-150 лет, сантехнических коммуникаций и оборудования — 30-70 лет, элементов заполнения проемов (окон и дверей) — 30-70 лет, электропроводка при нормальной эксплуатации надежно служит 30-70 лет, деревянные элементы интерьера из твердых древесин — 30-70 лет, внутренние декоративные покрытия стен — 10-15 лет, системы кондиционирования, подготовки воздуха и воды — 7-15 лет.

Неадекватность ресурса элементов зданий, коммуникаций и архитектурно-планировочных решений усиливается социально-политическими изменениями в обществе. В результате мы видим, что самые лучшие здания, построенные 10-15 лет назад, сегодня представляются безнадежно устаревшими и требующими кардинальной реконструкции либо демонтажа. На сегодняшний день больше 1 250 млн. м³ жилых помещений в Украине требуют реконструкции и улучшений в соответствии с современными требованиями.

1.4. Дом за городом в Киевской области.

На сегодня в частом секторе столицы насчитывается около **32 тысяч** усадеб. Киевские власти уже прекратили выдачу участков под индивидуальную застройку из-за отсутствия свободных территорий, так что количество коттеджей в городской черте увеличиваться не будет. Кроме того, намечается обратная тенденция — постепенная замена уже существующей малоэтажной застройки высотными домами. По прогнозам, аналогичная ситуация возникнет в ближайшее время на рынке недвижимости в Днепропетровске, Харькове, Одессе, где также ведется активное многоэтажное строительство.

Дефицит свободных земельных участков в мегаполисах приводит к тому, что новые коттеджи появляются преимущественно в пригородах. Так, за прошлый год в Киевской области, по данным госадминистрации, было построено 311,3 тыс. кв.м. жилых домов усадебного типа: на 15% больше, чем в 2002 году. Такой всплеск спроса незамедлительно отразился на стоимости земельных участков, которая существенно повысилась. На сегодня наиболее плотно застроенным является направление вдоль Обуховской трассы. И цены на земельные участки в этом районе сравнительно высоки — до \$8 тыс. за сотку. А самыми дорогими являются участки в Конче-Заспе — до \$10 тыс./сотка. В то же время цена сотки в житомирском направлении и на Софиевской Борщаговке не превышает \$2,2–2,5 тыс. Участки, расположенные в направлении Вышгорода, Ирпеня, Вишенки, еще дешевле и имеют хороший потенциал развития.

По мнению специалистов, рынок коттеджной недвижимости продолжает ощущать нехватку элитного загородного жилья. Цены на него в течение последних нескольких лет постоянно растут, но своего максимума еще не достигли. Правда,

по стоимости квадратного метра — в среднем \$1 тыс. — уже сопоставимы с городской “элитой”. В ближайшие два года, как прогнозируют риэлторы, цены поднимутся еще на 10%.

Все загородное жилье, представленное на рынке после первой волны строительства коттеджей, можно условно разделить на четыре группы. Первая — объекты, построенные много лет назад. Их главной ценностью является удачное месторасположение. Ко второй группе относятся небольшие коттеджи (до 150 кв.м.), построенные на шести (или чуть более) сотках. Третью группу составляют дома попросторней: высотой более двух этажей и площадью от 250 кв.м.

Наиболее дорогостоящие строения специалисты относят к четвертой группе. Это особняки, площадь которых превышает 350 кв.м, расположенные не менее чем на 20 сотках.

При таком многообразии на рынке практически не представлен самый востребованный формат жилья, “жизнеспособность” которого подтверждена мировой практикой: дома площадью от 150 до 250 кв.м на участке 9-12 соток. Отсутствие таких предложений, по мнению экспертов, стало одной из главных причин неудач предыдущего опыта коттеджной застройки киевских пригородов. Многоэтажные монстры площадью до тысячи квадратных метров остались либо недостроенными, либо брошенными из-за высоких затрат на их эксплуатацию. Они так бы и стояли бесхозными, если бы не возрастающая ценность земли. К настоящему времени практически все они скуплены из-за удачного месторасположения. Новые владельцы предпочитают их сносить и строить что-то более удобное. Себестоимость строительства кирпичного коттеджа площадью 150-200 кв.м. составляет около \$70 тыс., а деревянного — около \$40 тыс. Кроме того, сегодня загородное жилье уже начинают рассматривать как объект инвестиционного вложения — постепенно увеличивается процент домов, строящихся для продажи или сдачи в аренду.

“Рынок коттеджного строительства в ближайшее время будет активно развиваться, при этом будут учтены все ошибки, допущенные во время первой волны его развития”, — отметил президент Ассоциации специалистов по недвижимости (риэлторов) Украины Александр Бондаренко на третьей ежегодной конференции “Ипотека и финансирование недвижимости в Украине”. В первую очередь изменятся подходы к профессиональной застройке — будет практиковаться возведение не отдельных загородных домов, а блоков коттеджей или целых поселков. Это предполагает создание более продуманной архитектуры, оптимизацию размеров домов и земельных участков. Кроме того, привлекательность таких поселков для потенциальных покупателей повысит формирование инфраструктуры.

1.5. Дом, дача в аренду.

Достаточно распространенная услуга на рынке недвижимости Киева — это аренда жилья. В определенной степени самостоятельным элементом этого рынка является аренда коттеджей и дач.

Большинство таких объектов предлагают в живописных районах киевского пригорода, и одним из определяющих показателей является транспортная доступность объекта в пределах 20–40 минут до Киева. В основном это населенные пункты: Конча-Заспа, Пуща-Водица, Русановка, Осокорки, Борисполь, Боярка, По-

дгорци. Каждый из перечисленных населенных пунктов обладает своими характерными особенностями. Так, Боярка находится в зоне лесов, есть небольшие реки. Русановка и Осокорки фактически находятся в городе и рядом с Днепром. Конча-Заспа возле реки Козынки. Пуща-Водица, Козын и Борисполь тоже обладают рядом факторов.

Наиболее VIP-зона — это район Кончи-Заспы “Золотые Ворота”. Дневная аренда колеблется от 20 до 500 \$ в день. Аренда за один месяц — от 100 до 1000 \$. Минимальный срок аренды от 3–4 месяцев. По категориям аренда колеблется в следующих пределах:

- Низкий — “Дешевый” (обычный дом, стандартный набор удобств, возможно, недалеко вода) — **100-300 \$ в месяц**;
- Средний (дом кирпичный, набор удобств, в сложившейся застройке, интерьер, мебель, телефон, приусадебный участок с садом) — **300-1000 \$ в месяц**;
- Высокий “Элитный” (то же, что и средний, но более высокого качества, плюс кабельное – спутниковое TV, гараж, сауна, возможно, бассейн, бильярд и пр.) — **5000-6000 \$ в месяц**.

1.6. Согласно заданию на исследование были проанализированы объемы строительства загородных домов по регионам. Информация получена на запросы Института архитектурного менеджмента из управлений архитектуры и градостроительства исследуемых регионов.

Киевская область. Информация получена за период 2000–2003 годов. Получено разрешений на строительство (не обязательно построено) около **31 тысячи**. Строительство индивидуальных домов в г. Киеве не рассматривалось, так как таких домов немного и подавляющее большинство их в более высокой ценовой группе.

Донецкая область и агломерация. За такой же период получено свыше **40 тыс.** разрешений. Здесь следует отметить следующую тенденцию — около 15-20% строящихся в Донецкой области строят также второй-третий дом в другом регионе (Киевская, Николаевская обл., Крым и пр.).

Днепропетровская область. Получено около **18 тыс.** разрешений.

Одесская область. На запрос ответ не поступил. Экспертами определена цифра около **10-15 тыс.** Следует отметить, что значительная часть застройщиков, особенно в селах, строит с разрешения сельсовета, а то и просто без всякого разрешения. Поэтому все указанные цифры можно увеличить на 10-15%.

1.7. В ценовых показателях наиболее показательны два — стоимость строительства и стоимость продажи 1 м.кв. общей площади. Если в себестоимости строительства разброс цен по регионам незначительный, то продажная цена колеблется в разы.

Приведем средние цены 1 м.кв. по киевскому региону, в зависимости от категории жилого дома.

Элитный дом — 1000-1400 у.е. за м.кв.

Среднего класса — 700-900 у.е. за м.кв.

Дешевый — 200-300(450) у.е. за м.кв.¹

¹ Функциональные отличия идентичны приведенным в 1.1.5.

2. Типология индивидуальных жилых зданий в Украине

2.1. Современный этап развития рынка индивидуального жилья характеризуется наличием нескольких основных типов зданий по назначению:

- 2.1.1 — дом с жилой функцией;
- 2.1.2 — дом с дачной функцией (дом на weekend);
- 2.1.3 — дом с жилой функцией для хозяев имеющих городское жилье;
- 2.1.4 — дом с комбинированной функцией.

2.1.1. Дом с жилой функцией

Может быть городского типа — без развитого усадебного хозяйства на небольшом участке. Может быть сельского типа — с развитой функцией приусадебного хозяйства, на большем участке, часто позволяющем устройство сада, огорода, и наличием птичьего либо скотного двора. Отдельно в этом ряду стоят дома городского типа на больших участках. Это, как правило, дома элитного представительского класса, и их количество не оказывает существенного влияния на ситуацию на рынке.

Дачные дома строятся, в своем большинстве, на кирпичных и каменных конструкциях с деревянными фрагментами по традиционным технологиям.

2.1.2. Дом с дачной функцией (дом на weekend)

Большая часть домов дачного типа построена во времена Советского Союза и представляла собой небольшой дом, иногда слепленный из того, что было ($S_{\text{общ}} \approx 40-70 \text{ м}^2$) на участке площадью $\approx 600 \text{ м}^2$. Большая часть таких домов крайне несовершенна. Часто участки предполагают наличие сада и огорода. В последнее десятилетие появились дома “на уикэнд” на участках большой площади ($800-1200 \text{ м}^2$) в элитных дачных поселках либо отведенных в сельской местности. Как правило, такие дома строятся с соблюдением современных требований, с улучшенными архитектурно-планировочными характеристиками.

2.1.3. Дом с жилой функцией для хозяев, имеющих городское жилье.

Преимущественно, новый тип жилого дома, в котором хозяева проживают большую часть года, как правило, более благоприятную (весна-лето). Часто имеют небольшое приусадебное хозяйство. Возводятся для постоянного проживания после выхода на пенсию.

Как развитие такого типа дома — дом с представительской функцией. Для приема гостей, отдыха, имиджа, как надежное вложение капитала.

2.1.4. Дом с комбинированной функцией.

В таком типе дома сосредоточено новое влияние моды, отражены новые функции. Например, жилой дом, объединенный с торговой, производственной либо офисной функцией. Дом — мини-гостиница.

3. Характеристика потребителя

3.1. Анализируя типы индивидуальных жилых домов, возможно выделить следующие основные социальные группы потребителей:

- 3.1.1 — крупные бизнесмены;
- 3.1.2 — бизнесмены и предприниматели среднего уровня;
- 3.1.3 — чиновники и высокооплачиваемые служащие;
- 3.1.4 — городские жители среднего и невысокого достатка, желающие обме-

нять квартиру в городе на больший по площади дом пригороде либо сельской местности;

3.1.5 — сельские жители.

3.1.1. Слой крупных бизнесменов хотя и не велик численно, но, учитывая количество и уровень сооружаемых ими зданий, серьезно влияет на общественное мнение, подтягивая его на большую высоту. Быстросборные каркасные дома интересуют их больше как бизнес. В меньшей степени — как способ быстрого и недорогого решения проблем застройки территорий. Для этой категории населения эталоном считаются сборные дома улучшенного типа, повышенной комфортности. Повышенные требования они предъявляют к качеству и удобству дома, т.к. имеют возможность сравнивать с увиденным ранее у знакомых либо за рубежом.

3.1.2. Наиболее массовое строительство ведут бизнесмены и предприниматели среднего уровня. Для этих людей характерен оптимализм: экономический, технический и эстетический. Стремление к наилучшему соотношению “цена-качество”. В основном их дома имеют общую площадь 220-450 м². Как правило, эти люди достаточно молоды, имеют достаточно широкий кругозор и современные взгляды. Такие люди положительно реагируют на предложение обсудить возможность приобретения и строительства сборного дома, во многом отдавая себе отчет, что это их не последний в жизни дом. Большие средства затрачивают на путешествия, отдых, автомобили. Отдают предпочтение динамичному образу жизни, минимизации бытовых проблем, комфорту. Часто стремятся к экологически чистому жилью из дерева и др. натуральных материалов. Стремятся найти участки ближе к местам приложения труда.

3.1.3. Данный тип потребителей во многом сходен с типом бизнесменов среднего уровня. Возможно, более скромного типа. Большинство таких людей имеют городскую квартиру и не собираются от нее отказываться. Строят небольшие дома для отдыха и проживания в благоприятное время года. Их устраивают дома 120-250 м² на сравнительно небольшом участке.

3.1.4. В связи с ростом цен на жилье в городе, цена квартир в районах, даже удаленных от центра, намного превышает стоимость индивидуального жилого дома такой же площади. По крайней мере, сборный дом стоит часто дешевле, даже с участком. В силу этого многие городские жители, желающие повысить качество жилья, увеличить площадь либо уменьшить расходы и имеющие возможность, продав либо заложив квартиру, купить либо построить индивидуальный дом в пригородных районах либо в сельской местности. Такие люди готовы, продав квартиру за 30-50 тысяч долларов, вложить их в сборное жилье под ключ с общей площадью 120-150 м².

3.1.5. В сельской местности востребованы различные типы легкого сборного жилья, хотя все же предпочтение отдается традиционному строительству, часто из того, что Бог послал. Но их мнение достаточно легко формируется с помощью рекламы и наглядных примеров.

4. Емкость рынка

4.1. По статистическим данным, в Украине от 25 до 30 миллионов жителей проживает постоянно либо периодически в индивидуальных жилых зданиях различных типов, которых насчитывается около 10-12 миллионов. Причем существуют стабильные тенденции к их увеличению, либо реконструкции и перепланированию старых, особенно в районах, примыкающих к крупным городам. В свою очередь наблюдается упадок индивидуального жилья в отдельных и экономически слабых районах. Наиболее активно заинтересовано в строительстве индивидуального жилья население крупных городов. По разным данным, около 1 миллиона семей заинтересовано в решении проблем и (или) улучшении своих жилищных условий, в том числе посредством строительства либо реконструкции индивидуального жилого дома. Из них реально, по мнению экспертов, около 280 тысяч семей готовы морально и материально к строительству дома на основе сборных каркасных систем, из них около 2/3 семей хотели бы построить дом постоянного проживания и около 1/3 для периодического или временного с планами эксплуатации здания как постоянного жилья в будущем. Преимущественно востребованы дома общей площадью 180-250 м². По данным специалистов, потенциальная емкость рынка сборного жилья в ближайшее десятилетие на Украине, исходя из тенденций последних лет, может превысить 30 млрд. долларов.

Для захвата потенциального рынка необходима целенаправленная, методическая, агрессивная информационно-выставочная и рекламная политика.

ЛИТЕРАТУРА

1. Товбич В.В., Васильківська С.М. Прогностичне моделювання, як засіб управління сферою проектування і будівництва житла // Містобудування та територіальне планування.— К., 2004.— Вип.19.— С. 248-252.
2. Товбич В.В. Архітектурний менеджмент. Системний підхід // Строительство, материаловедение, машиностроение. Серия: “Стародубцевские чтения”.— Днепропетровск, 2004.— Вып. 27.— Ч.3.— С. 26-33.
3. Сикичев А. “Жилище будущего” — вчера, сегодня, завтра. // Жилищное строительство.— №5.— 2003.— С. 9.

В. Абизов, Л. Гнатюк, О. Пламеницька

ЗАСАДИ ВКЛЮЧЕННЯ МІСТА-ПОРТУ ОДЕСИ ДО СПИСКУ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО (теоретичний і практичний аспекти)

Культурна спадщина належить до безцінного надбання як кожного народу, так і усього людства. Втрата будь-якої його частини зменшує спадщину всіх народів світу. Деякі об'єкти цієї спадщини через притаманні їм виняткові властивості можуть бути занесені до категорії визначного світового надбання і включені до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО і в якості таких потребують особливого захисту.

У Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО Україну репрезентують лише два об'єкти — містобудівні комплекси Києва Софійський собор з Києво-Печерською лаврою, об'єднані в одну номінацію, та історичний центр Львова. В стадії проходження відповідних процедур включення до Списку перебувають культурний ландшафт м. Кам'янця-Подільського, Ханський палац у Бахчисарай, парк “Софіївка” в Умані. Розроблено попередні пропозиції щодо номінації історичних центрів Одеси та Чернівців.

Підготовка номінації — це нове і складне завдання, що постало перед українськими пам'яткоохоронними органами та науковцями, зважаючи на те, що критерії оцінки, розроблені міжнародними експертами ICOMOS, оновлено.

Відповідно до Конвенції про охорону Всесвітньої спадщини та вимог Центру Всесвітньої спадщини щодо формування Списку Всесвітньої спадщини вказівки щодо номінації об'єктів до Списку Всесвітньої спадщини передбачають, передусім, визначення державами-сторонами відповідних критеріїв включення об'єкту до Списку.

Стосовно історичних міст слід зазначити, що існує безліч труднощів, пов'язаних з самою природою їх як об'єктів номінації. Адже міста розвиваються, і через це виникають проблеми, пов'язані в основному з нестійкістю їхньої розпланувальної структури (єдність якої багато разів порушувалася з настанням індустріальної ери) та з некерованим ростом забудови.

Щоб мати право на включення до Списку, місто повинно одержати визнання як об'єкт, що становить архітектурно-містобудівний інтерес і не може розглядатися лише з погляду тієї інтелектуальної чи духовної ролі, яку воно, можливо, відігравало в минулому, чи з погляду його значення як історичного символу, що відповідає одному з критеріїв включення об'єктів культури до Списку.

Авторський колектив, який опрацьовував номінацію¹, мав завдання, перш за все, визначити в межах історичного центру Одеси об'єкт номінації та обґрунтувати його значення, виходячи з критеріїв його автентичності та цілісності.

¹ Проект номінації виконано на замовлення Управління охорони історичного середовища Одеської облдержадміністрації відділом проблем реставрації і регенерації історичного середовища (О. Пламеницька — відповідальний виконавець, Л. Гнатюк, К. Буцула) під керівництвом директора інституту доктора архітектури В. Абизова.

Сьогодні Одеса є серцевиною масштабного українсько-чорноморського вузла Європи, що сформувався на основі зовнішньоекономічних і міжрегіональних зв'язків та природних ресурсів північно-західної частини чорноморського шельфу. Одеса — перехрестя морських та сухопутних маршрутів, перехрестя ділове, економічне та етнокультурне. За кількістю пам'яток, що знаходяться на державному обліку, Одеса займає третє місце в Україні.

Враховувалося, що відповідно до визначення Конвенції, під поняттям “історичні центри” необхідно розуміти центри, розташовані на місці стародавніх міст, котрі у даний час включені в структуру сучасних міст. Тут важливо чітко визначити межі території, що становитиме об'єкт номінації, і визначити необхідні заходи щодо безпосередньо прилягаючих до нього ділянок — буферну зону.

При ідентифікації об'єкту номінації за відправну позицію було взято історичну портову функцію міста як “порто-франко”, що і визначило об'єкт номінації — **ІСТОРИЧНИЙ ЦЕНТР МІСТА-ПОРТУ ОДЕСИ** — в межах прибережного ядра Старопортофранківської частини, яка охоплює територію площею 95 га в межах вулиць Приморської, Преображенської, Буніна та Польського узвозу та вулиці Польської. Саме тут сконцентровано основну архітектурно-містобудівну спадщину, що перебуває під охороною держави.

Історичний центр міста-порту Одеси в запропонованих межах акумулює в собі всі якості містобудівного середовища Одеси. Він відрізняється найвищою концентрацією архітектурно-містобудівної спадщини (близько 40 пам'яток національного значення, близько 200 пам'яток місцевого значення, понад 70 пам'яток історії, понад 20 пам'яток мистецтва). В межах прибережного ядра міста розташовані найвизначніші архітектурно-містобудівні ансамблі й комплекси:

- Приморський бульвар з напівкруглою площею і пам'ятником Рішельє, що створюють композиційну вісь припортової частини міста;
- Думська площа, що замикає Приморський бульвар з південного сходу;
- Воронцовський палац, що замикає Приморський бульвар з північного заходу;
- Катерининська площа, Катерининська вулиця та Приморські сходи, що сполучають місто з портом і створюють другу композиційну вісь припортової частини;
- Ланжеронівська вулиця з будинком театру опери та балету.

Буферну зону було визначено в межах Старопортофранківської частини.

Сама поява міста незвичайна. Воно виникло немов на чистому аркуші. Нічого з попереднього життєвого ладу тих, хто раніше тут мешкав, не було сприйнято. Адже ще в IV ст. до н.е. в районі майбутнього Приморського бульвару селилися греки. В історії міста були римляни, сармати і скіфи, готи, гуни й анти, слов'яни й тиверці, печеніги, половці, литовці. У причорноморському степу затрималася Золота орда, на морському березі з'явилася турецька фортеця. І наче нічого цього не було. Знехтувавши історією міста, інженер Франц де Волан з благословення Катерини II протрасував на високому березі десяток паралельних ліній назустріч сонцю і ще десяток — перпендикулярно до них. Так постало місто — відповідно до зразкових проектів, розроблених та затверджених в Петербурзі. Цей проект було втілено на одеському ґрунті, на підземних виробітках і у місцевих будівельних матеріалах (пористий вапняк, гіпс, легкі стіни з очерету) — самотня компіляція петербурзько-європейського зразка.

Таким майже без змін дійшло історичне ядро Одеси — єдине в Україні місто, що повністю зберегло характерну для кінця XVIII — XIX ст. урбаністичну структуру і забудову. Його специфіку визначили, однак, не тільки місцеві матеріали, але й унікальний дух багатонаціонального південного міста-порту.

Вигідне географічне розташування, швидко збудований порт перетворили місто на найбільший торгово-промисловий та культурний центр Північного Причорномор'я, поєднавши економічні інтереси Заходу та Сходу. Портова функція стала домінуючою у визначенні урбаністичної системи Одеси, а програма портового міста була реалізована в унікально короткий термін — протягом одного століття (1794 р. — кін. XIX ст.). Внаслідок цього постала цілісна урбаністична система, підпорядкована регулярним засадам класицизму. Збережена структура вуличної мережі межі XVIII — XIX ст. визнана видатним досягненням вітчизняної містобудівної культури періоду класицизму і не має аналогів в Україні.

До великого міста-порту, розташованого на перехресті торгових шляхів, стікалися представники різних народів, що утворили своєрідний етнічний сплав. Режим порто-франко, наданий Одесі 1817 р., ініціював переселення значної кількості іноземного купецтва. Іноземні купці — французи, англійці, італійці, німці — взяли в свої руки зовнішню торгівлю, встановивши тісні зв'язки міста з європейськими країнами. Вони стали носіями особливої культури, в якій регіональні традиції людей, що населяли місто, злилися з потужними культурними європейськими течіями. Ця культура, носіями якої стали одесити, розійшлася по світу, підтвердження чого можна знайти в різних частинах земної кулі, де з'явилося велике число міст з назвою ОДЕСА.

Завдяки статусу порто-франко Одеса стала унікальним прикладом торгового центру і центру тяжіння різноетнічної людності, яка на невеличкій території створила самобутнє поселення. Воно репрезентує конгломерат різних культур і традицій та гармонійну архітектурну поліфонію.

Названі особливості стали визначальними при виборі критеріїв цінності, з числа запропонованих ЮНЕСКО, за якими об'єкт пропонується до Списку Всесвітньої спадщини.

ІСТОРИЧНИЙ ЦЕНТР МІСТА-ПОРТУ ОДЕСИ пропонується до номінації, відповідно до наступних критеріїв:

- відповідно до § 24, п. III (*виняткове свідцтво культурної традиції, що зникла*) Одеса становить унікальний зразок архітектурного середовища поліетнічного портового міста, що репрезентує виняткове свідчення культурної традиції, що зникла, та акумулює в собі якості архітектурно-містобудівного середовища усієї Одеси;
- є видатним зразком архітектурного ансамблю або ландшафту, що ілюструє значний період історії людства (§ 24, п. IV);
- є видатним зразком традиційного заселення території, репрезентативним для культури та вразливим під впливом безповоротних соціальних та урбаністичних змін (§ 24, п. V). Місто демонструє рідкісний як для України, так і для світової культури тип історичного розвитку, коли у штучно створеному соціокультурному середовищі класицистичного портового міста поступово “розчинилися” перші виразні традиційні особливості розселених чіткими етносоціальними гру-

пами болгар, вірменів, греків, євреїв, італійців, молдаван, поляків, росіян, румунів, татар, українців, сліди територій яких зберігає топоніміка міста.

Поза цим об'єкт номінації:

- відповідає критеріям автентичності щодо свого задуму, матеріалів та способу реалізації (§ 24, п. I), а також критеріям, визначеним UNESCO для ансамблів (§ 23) та історичних центрів живих міст, які за своєю природою розвивалися під впливом соціально-економічних та культурних змін (§ 27, п. II);

- репрезентує різний характер розвитку і зберіг у природному безпосередньому оточенні організацію простору та структуру, типову для послідовних стадій історії міста (§ 29, п. II);

- Архітектурним феноменом об'єкту є співіснування двох принципів організації архітектурного середовища — макроурбаністики вулиць і площ, стилістично орієнтованих на європейські стилі, та мікроурбаністики дворів-садиб, де найяскравіше проявилися риси “одеського традиціоналізму”. Етнокультурні особливості об'єкту візуально простежуються на рівні “інтер'єрів” кварталів — у чарунковій структурі міської забудови. У поєднанні з “фасадами” кварталів, вирішеними в архітектурній палітрі європейського класицизму, історизму й модерну, вони становлять цікавий феномен європейського значення. В процесі еволюції міста кордони етнічних груп, що зникли на рівні “фасадів кварталів”, значно довше зберігалися у просторі “інтер'єрів кварталів”, але поступово вони стираються і зникають; з подальшим розвитком урбанізації та реконструкції забудови міста (зокрема реконструкції внутрішньоквартальних просторів) ці риси історичного середовища будуть безповоротно втрачені;

- Особливий інтерес становить повністю збережена ландшафтна підоснова міста, утворена системою гаваней, припортовою береговою смугою та розміщенням на високому березі плато. Адміністративний статус, портова та оборонна функції Одеси відбулися на чіткій організації її містобудівної структури, що постала за єдиним проектом, розробленим Францом де Воланом.

Місто-порт Одеса, що з точки зору критеріїв ЮНЕСКО відноситься до “живих історичних міст”, є типовим для певного часу і майже цілком збереглося без істотного впливу подальшого розвитку (§ 29, I). Це єдине місто в Україні, яке повністю зберегло характерну для кінця XIX ст. урбаністичну структуру і забудову багатонаціонального міста-порту.

Окрім теоретичних проблем, пов'язаних з вибором критеріїв номінації, існують проблеми практичного характеру.

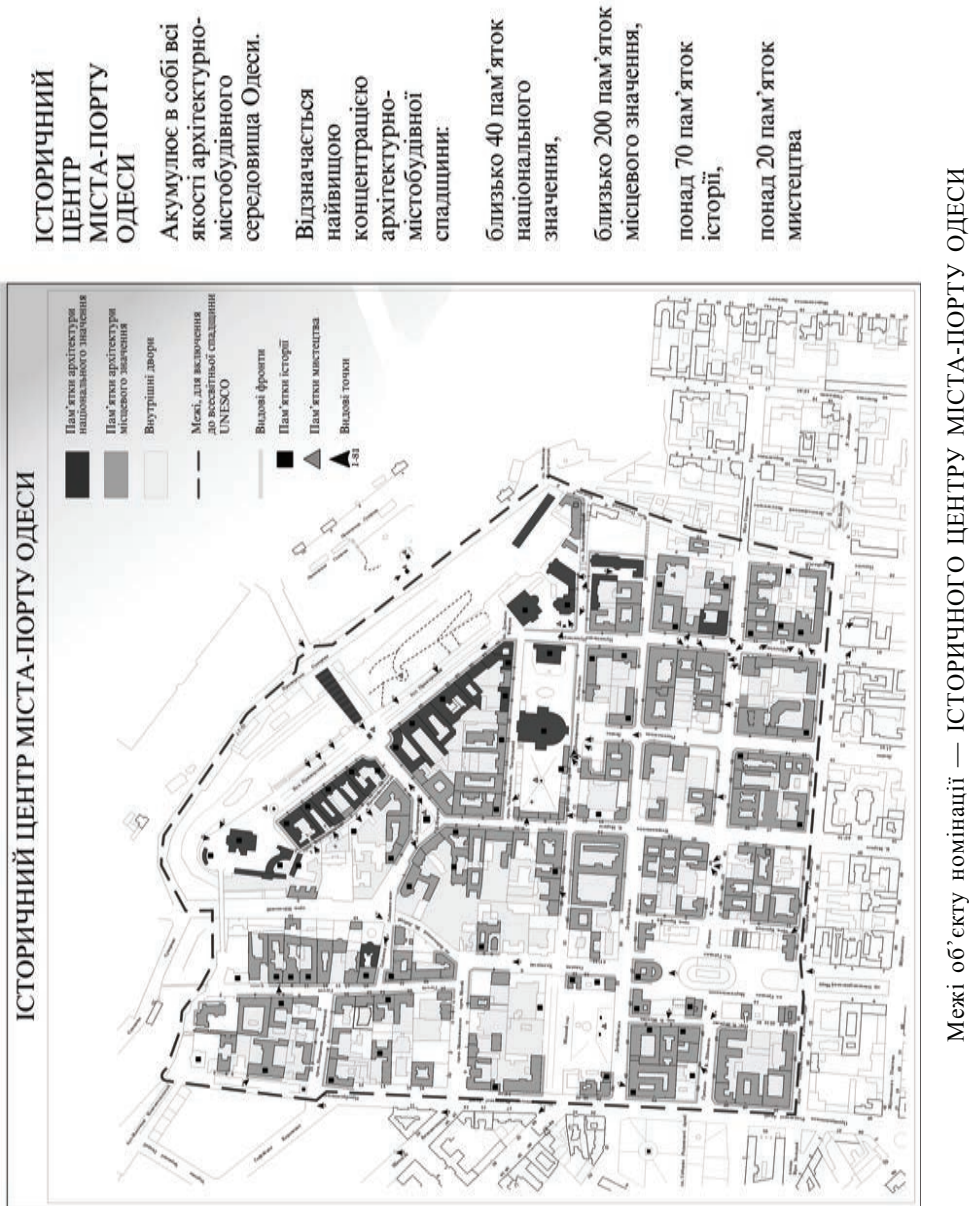
Відповідно до вимог ЮНЕСКО об'єкти можуть бути включені до Списку тільки після того, як держава, що заявляє об'єкт на включення до Списку, гарантуватиме виконання взятих на себе зобов'язань. Такими гарантіями є наявність відповідного законодавства, забезпечення штату, фінансування, планів контролю та управління (менеджменту). Саме ці питання, разом з проектом номінації, розглядалися на організованій замовником проекту (Управлінням охорони історичного середовища Одеської ОДА) міжнародній нараді, проведеній 1-2 квітня 2004 р. в Одесі за участю експерта Світової спадщини, колишнього Консерватора в державному офісі Збереження пам'яток Рінеленд-Палатінате д-ра Ханса Каспарі та експерта ЮНЕСКО, виконавчого директора Німецького Фонду Всесвітньої Спад-

щини Бріджит Майерхофер. Під час обговорення проекту номінації, запропонованого НДІПІАМ, експерти ЮНЕСКО повністю солідаризувалися з представленою концепцією “міста-порту”, наголошуючи на широких зв’язках міста-порту Одеси не тільки як торгового партнера багатьох країн світу, але й як учасника широкого обміну ідей, що також вплинуло на специфіку формування міста. Протилежна точка зору на проект, який, на думку деяких фахівців (В. Вечерський, В. Тимофієнко), слід було б обмежити лише Приморським бульваром та Потьомкінськими сходами, не була підтримана з огляду на те, що такий вибірковий підхід зменшує цінність Одеси як урбаністичної пам’ятки світового значення.

Питання, якому експерти ЮНЕСКО надавали першочергового значення, торкалося практичних засад охорони культурної спадщини Одеси і гарантій її збереження, оскільки реальних підстав для реалізації проекту вони побачили замало. Це стосувалося передусім незадовільного технічного стану житлового фонду, наступу на історичний центр нового будівництва, відсутності плану менеджменту історичної забудови тощо. За цих умов особливого значення набуває практична містобудівна політика і засоби впливу на збереження історичного середовища.

Весь світ розуміє, що неможливо створювати музей у масштабах усього історичного центру міста, котрий повинен функціонувати та розвиватися. Втім неможливо й перетворювати історичне ядро в центр шоу-бізнесу або вести в ньому активну реконструкцію та сучасне будівництво.

З огляду на те, що внесення будь-якого міста до Списку Всесвітньої спадщини може вплинути на майбутній розвиток цього міста, повинні існувати законодавчі й адміністративні гарантії для забезпечення охорони як об’єкту номінації, так і навколишнього середовища. Важливим чинником є просвітницька діяльність серед населення міста, оскільки без його активної участі практично неможливо забезпечити збереження об’єкту, який повинен користуватися дієвим захистом, забезпеченим правовими та договірними механізмами на рівні держави.

В. В. Шулик

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ І ЯВИЩ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ РЕКРЕАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЛЮДИНИ

Відомо, що різноманітність форм сучасного відпочинку людей та тяга до тих чи інших його видів не випадкова. Ці форми визначаються великою кількістю переплєтених воедино причин: віком, професією та характером трудової діяльності людини, психічних суб'єктивних даних, рівнем культурного розвитку, тими чи іншими вподобаннями і т. ін. Навіть в межах одного людського життя відбувається зміна форм відпочинку: спортивний туризм — для молоді, відпочинок в пансіонаті, участь в турпоході та екскурсійній подорожі — для людей зрілого віку, лікування в санаторії — для старших вікових груп.

На сьогоднішній день існує декілька визначень терміну “відпочинок”. Наприклад, деякі з них: 1) “Відпочинок — широке поняття, що розкриває діяльність людини, пов'язану із тривалим перебуванням в закладах відпочинку, короткочасним перебуванням в місцях масового відпочинку — на лоні природи, в парках, лісо- і гідропарках і т. ін.” [3]. Інші визначення даного терміну такі:

2) “Відпочинок — стан спокою чи такого роду діяльність, котра знімає втому і сприяє відновленню працездатності” [10].

3) “Відпочинок — відновлення сил (після роботи, втоми) зміною або припиненням діяльності, руху і т.ін.; вільний від роботи час; короткотривала перерва у роботі; перепочинок” [4].

Досить часто поняття “відпочинок” асоціюється з терміном “рекреація”. Існує декілька визначень цього терміну.

1) “Рекреація (польськ. *rekreacja* — відпочинок, від латинського *rescreatio* — відновлення) — відпочинок, відновлення сил людини, використаних в процесі праці. В багатьох країнах рекреаційне обслуговування — крупна галузь економіки” [10]. За визначенням Ю.М. Лобанова:

2) “Рекреація — діяльність людини, направлена на відновлення своїх фізичних і психічних сил, розвиток особистості, не пов'язана з виконанням трудових обов'язків і задоволенням обов'язкових побутових потреб”. Наступне визначення таке:

3) “Рекреація — відновлення здоров'я і працездатності шляхом відпочинку поза житлом — на лоні природи чи під час туристичної поїздки, пов'язаної з відвіданням цікавих для огляду місць, в тому числі національних парків, архітектурних і історичних пам'яток, музеїв і т. ін.” [9]. Існують й інші визначення цього терміну:

4) “Рекреація — процес відновлення фізичних і духовних сил людини в умовах природних чи культурних ландшафтів” [3].

5) “Рекреація (лат. *rescreatio* — відновлення) — 1) приміщення для відпочинку, зал чекання; 2) відпочинок, відновлення сил людини після роботи (т. зв. рекреаційне обслуговування)” [2].

6) “Рекреація — 1. Відпочинок, оздоровлення, культурно-пізнавальна та ін. діяльність людини на спеціальних територіях поза постійним місцем проживання

(біля моря, річки, озера, у лісо- та гідропарках, у гірській місцевості тощо). 2. У громадських і виробничих будинках — короточасний відпочинок від основних занять і приміщення, пов'язані з цим відпочинком” [1].

Вживаючи терміни “рекреаційна архітектура”, “рекреаційне середовище”, “зона відпочинку” і т. ін., ми маємо на увазі, що основним з функціональної точки зору процесом, який має відбуватися в одному із вказаних видів середовища, буде процес рекреаційний, для більш повного розкриття якого необхідно розглянути ряд тих явищ, які, в тій чи іншій мірі, входять до його складу. Це — туризм, дозвілля, гра, свято, фізична культура і спорт, профілактика.

Важливою складовою рекреації є туризм, який можна розглядати відособлено, як самостійний феномен. За визначенням комісії ООН,

1) “Туризм — це активний відпочинок, який укріплює здоров'я, сприяє фізичному розвитку людини, пов'язаний із переміщенням за межі постійного місця проживання”. Слідуюче визначення можна зустріти у Радянському енциклопедичному словнику. А саме:

2) “Туризм (франц. *tourisme*, від *tour* — прогулянка, поїздка), — подорож (поїздка, похід) у вільний час, один із видів активного відпочинку. Розповсюджений в більшості країн світу. Реалізується, як правило, туристичними організаціями по туристським маршрутам. Існує безліч видів і форм туризму (внутрішній, міжнародний, самодіяльний, організований, ближній, дальній, пізнавальний, спортивний і т. ін.)”. Досить повне визначення туризму дав А.Н. Тарасов:

3) “Туризм — вид соціокультурної та рекреаційної діяльності в умовах вільного часу [8]. У Законі України “Про туризм” зазначено:

4) “Туризм — це тимчасовий виїзд (подорож) осіб з постійного місця проживання з пізнавальною, оздоровлювальною, професійно-діловою, спортивною, релігійною та іншою метою на термін від 24 годин до одного року поспіль, без зайняття оплачуваною діяльністю в місці тимчасового перебування”. Існує і таке визначення даного явища:

5) “Туризм — це вид рекреації, пов'язаний із виїздом за межі постійного місця проживання, активний відпочинок, під час якого відновлення працездатності поєднується з оздоровлювальними, пізнавальними, спортивними і культурно-розважальними цілями” [6].

Інші явища, які в тій чи іншій мірі розкривають зміст рекреаційної діяльності людини, мають наступні визначення. На думку відомого французького соціолога Ж. Дюмазад'є, дозвілля — це сукупність занять, котрими індивід займається за власним бажанням з метою відпочинку, розваг, розвитку своїх знань та добровільно приймає участь в громадському житті у вільний від професійних, сімейних та громадських обов'язків час. Інше визначення даного поняття таке: дозвілля — частина неробочого часу, яка залишається в людини після виконання невиробничих, побутових обов'язків [7]. Ю.М. Лобанов пропонує поняття напівдозвілля — мета якого підпорядкована матеріальним чинникам, не являючись в той же час обов'язком.

Гра — “вид непродуктивної діяльності, мотив якої заключається не в її результатах, а в самому процесі. В історії людського суспільства перепліталася з магією, культовими обрядами і т. ін.; тісно пов'язана із спортом, військовими і іншими тре-

нуваннями, мистецтвом (особливо його виконавчими формами). Має важливе значення у вихованні, навчанні і розвитку дітей як засіб психологічної підготовки до майбутніх життєвих ситуацій. Властива також вищим тваринам” [10]. Отже, стародавній вид вільної діяльності — гра — виділяється властивістю психологічної розрядки, за короткий час знімає втому і тому є важливим елементом відпочинку.

Ще більш значним явищем в сфері рекреації є свято: “Свято не піддається ніякому утилітарному осмисленню (як відпочинок, розрядка), вивільняючи від всякої утилітарності і практицизму. Це тимчасовий вихід в утопічний світ, царство загальності, свободи, рівності та достатку. Другий світ народної культури, пародія на звичайне життя, як світ навиворіт” [5].

Фізична культура, як вказується у Радянському енциклопедичному словнику, — частина загальної культури суспільства, одна із сфер соціальної діяльності, націлена на укріплення здоров’я, розвиток фізичних можливостей людини. В свою чергу, спорт (англ. sport) — складова частина фізичної культури, засіб і метод фізичного виховання, система організації, підготовки і проведення змагань із різноманітних комплексів фізичних вправ. Існує спорт любительський і професійний (джерело доходів для спортсменів).

Профілактика в наш час являє собою засіб попередження захворювань і здійснюється, як правило, у групі закладів, які об’єднані поняттям “оздоровлення”. Під профілактикою розуміють виконання функцій, які забезпечують підтримання оптимального (для даного індивіду) стану здоров’я та збереження характерних для нього біоритмів.

Враховуючи досить велику кількість визначень основних понять, які характеризують рекреаційну діяльність людини, а саме — відпочинок, рекреація, туризм, їх складові елементи можна об’єднати у окремі групи за функціональними ознаками.

Таблиця 1

Аналіз визначень терміну “відпочинок”

№ п/п визначення терміну у тексті	Окремі складові елементи даного терміну						
	Діяльність як перебування у межах спеціальних закладів для відпочинку	Відновлення сил	Діяльність, яка знімає втому	Стан спокою	Відновлення працездатності	Перепочинок	Складова частина графіка трудової діяльності (перерва у роботі)
1	+						
2			+	+	+		
3		+		+		+	+
Всього	+	+	+	+	+	+	+

Як видно із наведених табличних даних, можна стверджувати, що відпочинок (перепочинок) — це стан спокою чи діяльність, яка знімає втому, відновлює сили людини, її працездатність, як у межах громадських і промислових територій в

процесі трудової діяльності, так і в період вільного часу — в межах спеціальних закладів для відпочинку.

Таблиця 2

Аналіз визначень терміну “рекреація”

№ п/п визначення терміну у тексті	Окремі складові елементи даного терміну										
	Відпочинок	Відновлення фізичних і духовних (психічних) сил	Розвиток особистості	Лікувально-профілактичний процес		Зв'язок із певним середовищем			Короткочасний відпочинок у процесі трудової діяльності	Складова частина туристичної поїздки	Галузь обслуговування населення
				Відновлення здоров'я	Відновлення працездатності	Відпочинок поза житлом в умовах природних чи культурних ландшафтів	Відпочинок поза житлом в умовах природних ландшафтів	Відпочинок у спеціальних приміщеннях громадських і промислових будівель			
1	+	+									
2		+	+								
3	+			+	+	+				+	
4		+				+					
5	+	+						+			+
6	+			+			+	+	+	+	
Всього	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	+	+		+		+		+		+	

Тобто, наведені вище дані вказують, що рекреація — відпочинок, процес відновлення фізичних і духовних сил людини, сприяє оздоровленню людини та відновленню її працездатності як у процесі трудової діяльності, так і у вільний час — поза житлом в умовах природних чи культурних ландшафтів, під час туристичної поїздки; окрема галузь обслуговування населення.

Наведені дані говорять про туризм — як активний відпочинок, пов'язаний із переміщенням людини за межі постійного місця проживання, що сприяє її оздоровленню; як вид соціокультурної і рекреаційно-оздоровчої діяльності.

Представлені узагальнені на основі табличних даних (див. табл.1, 2, 3) визначення термінів “відпочинок”, “рекреація” і “туризм” включають всі необхідні функціональні елементи і на перший погляд мають довершену структуру. Однак це лише на перший погляд. Наприклад, рекреація — це не галузь обслуговування населення (із системної точки зору тут доцільно вказати на дві підсистеми рекреаційної індустрії як рекреаційне споживання, тобто рекреація — діяльність, притаманна рекреантам, та рекреаційне обслуговування — діяльність, притаманна

обслуговуючому персоналу, тобто галузь обслуговування населення). По-друге, чи точним є твердження, що рекреація — відновлення сил людини, адже відновлення сил (на лат. мові) — *restauratio virium*, а не *recreatio* [11]. Можна вказати і на інші неточності наведених визначень даних термінів.

Таблиця 3

Аналіз визначень терміну “туризм”

№ п/п визначення терміну у тексті	Окремі складові елементи даного терміну							
	Вид рекреації	Активний відпочинок	Фізичний розвиток людини	Переміщення		Широкий спектр видів діяльності людини		
				За межі постійного місця проживання	Подорожі у вільний час	Соціокультурна і рекреаційна діяльність у вільний час	Соціокультурна і оздоровча діяльність	Соціокультурна і оздоровча діяльність фінансово не прибуткова
1		+	+	+				
2		+			+			
3						+		
4								+
5	+	+		+			+	
Всього				+	+	+	+	+
	+	+	+	+	+	+	+	+
				+				
				+				

Проведений аналіз показує, що інтерпретація понять “відпочинок” та, особливо, “рекреація” і “туризм” є неоднозначною. З іншого боку, поняття “рекреація”, виходячи із наведених вище визначень цього терміну, в наш час не може повністю відобразити різноманітність функцій та вимог, які виконуються індивідом в часі та просторі. Все це обумовлює необхідність наукових досліджень і обґрунтувань, націлених на більш точне і лаконічне встановлення суті рекреації людини. А це, в свою чергу, що є не менш важливим як для архітекторів, так і інших фахівців, дозволить формувати рекреаційне середовище із врахуванням притаманних саме для нього функціональних вимог.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архитектура: Короткий словник-довідник / Під ред. А.П. Мардера. — К.: Будівельник, 1995. — 317 с.
2. Безродний П.П. Архитектурні терміни: Короткий російсько-український словник: Довідк. посібник / За ред. В.В. Савченка. — К.: Вища шк., 1993. — 272 с.
3. Градостроительные основы развития курортно-рекреационных районов СССР / В.Я. Городской, Т.Ф. Панченко, А.А. Мазуркевич и др. — М.: Стройиздат, 1990. — 196 с.

4. Короткий тлумачний словник української мови: Близько 6750 слів / Під ред. Д.Г. Гринчишина. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К.: Рад. шк., 1988. — 320 с.
5. Лобанов Ю.Н. Отдых и архитектура. Будущее и настоящее. — Л.: Стройиздат, Ленинград. отд-ние, 1982. — 200 с.
6. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу: навчальний посібник. — Київ: Центр навчальної літератури, 2004. — 272 с.
7. Платонов Д.Т. Социально-демографические основы проектирования города и жилища. — Л.: Стройиздат, 1979. — 60 с.
8. Попович С.І. Зростання пізнавальних функцій туризму в контексті національно-культурного відродження України // Тези доповідей та повідомлень Всеукраїнської науково-практичної конференції “Туризм і завдання національно-культурного відродження України”. — Київ-Черкаси: Укр. ін-т туризму. — 1992. — С. 23-26.
9. Реймерс Н.Ф., Яблоков А.В. Словарь терминов и понятий, связанных с охраной живой природы. — М.: Наука, 1982. — 144 с.
10. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. — 4-изд. — М.: Сов. энциклопедия, 1989. — 1632 с.
11. Украинско-латинско-русский медицинский словарь / Казьер Г.В., Соколовский В.Г., Февралев Е.А., Чернецкий П.П. — Государственное медицинское издательство УССР. Киев, 1960. — 487 с.

УДК 7.01:72.01

П. С. Задирако

ФИЛОСОФИЯ ИСКУССТВА И АРХИТЕКТУРЫ: ИХ ВЗАИМОСВЯЗЬ И РАЗЛИЧИЕ

Сфера общественного сознания необычайно широка и разнообразна. Она включает в себя самые различные формы духовной жизни общества — политику, или, точнее, политические идеи, правовые взгляды, мораль, искусство, архитектуру, философию, религию и др. Как ни велики различия между этими формами общественного сознания, всем им свойственны некоторые черты и особенности; развитие каждой из них подвержено действию не только ей одной присущих специфических закономерностей, но и некоторых общих законов, характерных в равной мере для всех проявлений духовной жизни.

Каковы же эти наиболее общие черты, присущие всем формам общественного сознания?

Основное положение философии состоит в признании определяющей роли бытия в жизни общества. Все формы общественного сознания являются порождением и отражением общественного бытия. Все они являются отражением общественного бытия даже тогда, когда действительность выражена в них не истинно, не правдиво, а ложно, искаженно, иллюзорно. В “Немецкой идеологии” Маркс указывал на то, что искусство и архитектура были не только областью его философской теории. Это была область, к которой он всегда чувствовал живой личный интерес. Он видел в человеке творца и художника, а художественное творчество считал неотъемлемой и важной частью жизни общества и каждой личности. В острых идеологи-

ческих схватках по вопросам искусства он наносил удары своим противникам, утверждая материалистическое и диалектическое понимание ряда проблем, перед которыми останавливалась старая теория искусства и архитектуры.

Он обнажил связь духовной деятельности человека, искусства и архитектуры в том числе, с реальной действительностью. Если “способ производства материальной жизни обуславливает социальный, политический и духовный процессы жизни вообще” [1], то из этого следует, что и духовный мир также динамичен, полон противоречий и внутренней необходимости изменений и развития. Исследователи, рассматривающие искусство как нечто герметичное, замкнутое в себе, делали интересные частные замечания, но не могли проникнуть в глубинные закономерности искусства, понять динамику художественного развития. “Тонких эстетов” шокирует установление связи искусства и жизни. Им кажется, что философы огрубляют и лишают самостоятельного значения ценности, в которых выражает себя творческий гений человечества. На деле же, установив связь искусства с питающей его почвой реальной действительности, мы открываем возможность полного всестороннего исследования его во всем богатстве, взаимодействии со всей жизнью общества, во всей динамике бытия.

Некоторые теоретики изображали, да и ныне изображают, историю искусства так: развивается общество, изменяются производительные силы и производственные отношения, формы общественных отношений и связей, а где-то сбоку, повторяя и отражая эти изменения, движется искусство — бледная и бедная копия изменяющегося мира. Естественно, что от такого искусства нечего ждать ни самостоятельности, ни творческой активности. Без активного творческого начала, без решения своих проблем оно вообще мало что значит и ничего не может добавить к уже сложившейся картине мира.

Однако у искусства и в архитектуре есть своя специфика; специфичны познавательные возможности искусства, специфично эмоциональное воздействие на человека, отношение к слову, ритму, ко всем выразительным средствам. Закономерная связь с обществом не ослабляет, а многократно усиливает значение этого своеобразия. Сложные и диалектические отношения искусства и реальности нельзя понимать прямолинейно и плоско. Меняются формы и средства художественного изображения, меняются герои и отношение к ним, меняется роль, значение и соотношение разных видов искусства, отношение художественного творчества к другим формам сознания. Поступательное развитие общества непрестанно рождает новые явления.

Но все это новое не колеблет, а подтверждает и обогащает всеобщую истину, философско-научную концепцию связи общества и развития искусства, роли художественного творчества в духовной жизни и производственной деятельности человека.

Единство познания и активности, отражение реальности и деятельности по изменению этой реальности, понимание своеобразия искусства как формы общественного сознания составляет главное в философском понимании искусства. Философия утверждает о разных способах освоения действительности, в том числе и о художественном освоении ее. Но что значит освоить? Проникнуть во всю глубину явлений и процессов жизни, сделать их ясными и отчетливыми, чтобы

влиять на их последующее развитие. Само понятие “освоение” предполагает активную работу познания, постигающего тайны бытия, включение познанной действительности в сферу творческой, преобразующей человеческой деятельности.

Общей чертой всех форм общественного сознания, в том числе для искусства и архитектуры, является их относительная самостоятельность. В отличие от всякого рода фальсификаторов данной концепции, философия не при всех условиях выводит общественное сознание из общественного бытия прямо и непосредственно. Общественное бытие лишь, в конечном счете, определяет сознание людей. При этом различные формы общественного сознания могут находиться в большей или меньшей близости к экономическому базису. Так, политическая форма сознания более непосредственно отражает природу экономических отношений, чем нравственность и тем более искусство. Между материальными и идеологическими отношениями существуют и некоторые ступени (ошибки пролеткультовцев в том и состояли, что они не принимали во внимание всю сложность взаимоотношений между материальной и духовной жизнью общества).

Очень важно учитывать и тот факт, что различные формы общественного сознания вступают во взаимодействие, влияют друг на друга, что существенно для развития каждой из них. Достаточно в этой связи сослаться на влияние, которое оказывает в наше время научно-технический прогресс на искусство, архитектуру, или вспомнить, какое воздействие оказывала на искусство в античном мире мифология, а в средние века — религия.

Выявляя относительную самостоятельность общественного сознания, философия указывает на то, что каждая из его форм имеет и некоторую внутреннюю логику своего развития. Это находит свое выражение в том, что дальнейшее развитие любой формы общественного сознания зависит также от достигнутого его состояния. Так, например, основой науки является общественно-историческая и прежде всего, производственная практика, но в каждую эпоху дальнейшее развитие науки зависит также и от состояния научных знаний, от уровня развития самой науки. В этом смысле речь идет о необходимости накопления собственного “мыслительного материала”, на который опираются искусство и архитектура в ходе своего развития.

Важнейшая особенность всех форм общественного сознания состоит в их активности, в заложенной в них способности обратного воздействия на общественное бытие. В процессе исторического развития различные формы общественного сознания обслуживают разнообразные духовные потребности людей, удовлетворяют те или иные нужды общества, призваны способствовать развитию самой общественной практики. Они не только отражают, но и преобразуют жизнь.

Разумеется, характер и сила обратного влияния той или иной формы сознания на общественное бытие обусловлены тем, насколько верно и глубоко она отражает назревшие потребности жизни.

Одним из основных признаков поступательного развития искусства, его богатства и многогранности является постоянно происходящее внутри него деление на виды и жанры — относительно самостоятельные образования, сохраняющие за собой все качественные характеристики искусства.

Такое деление объективно обусловлено конкретно-историческими обществен-

ными потребностями и возможностями, складывающимися в процессе многовековой деятельности человечества. Таким образом, известные нам сегодня виды и жанры появились не сразу, а постепенно. Они возникали и формировались на протяжении целых исторических эпох, в результате чего искусство разветвлялось и развивалось в многообразные, легко различимые формы.

Однако историческое развитие искусства характеризуется не только многоступенчатостью и неравномерностью, но и противоречивостью. Мы стали свидетелями новой интеграции искусства. Возникают так называемые синтетические искусства, которые как бы совмещают в себе, вбирают в качестве составных элементов давно сложившиеся и самостоятельно существующие виды искусства.

Попытка создать новое, своего рода синкретическое искусство предпринимались не раз и в самых различных направлениях. О таком искусстве мечтали Маяковский и Эйзенштейн, намечая первые штрихи, черточки искусства будущего. В наше время все более обнаруживает себя тенденция к дальнейшей интеграции искусства. И, очевидно, определяющим фактором в развитии этого процесса в современную эпоху является научно-технический прогресс.

Диалектика развития видов искусства в том и состоит, что, взаимодействуя, взаимообогащая и образуя новые более емкие формальные единицы, они одновременно с этим как бы самоопределяются и самоутверждаются в качестве самостоятельных, неподменяемых форм художественного отражения.

Именно такую диалектическую взаимосвязь можно проследить на архитектуре, как специфическом виде искусства.

Архитектура — вид и результат особой творческой деятельности, направленной на организацию и созидание жизненной среды для человека с помощью материальных, технических и художественных средств. Основу понятия жизненной архитектурной среды составляет изолированное и вместе с тем связанное с природой пространство. Частный случай архитектурной среды — здание с прилегающим к нему зеленым окружением, архитектурный ансамбль. Всеобъемлющая форма архитектуры — градостроение. Например, основные положения, теоретическая база градостроительства Возрождения были следующие:

1. Природа, окружающий мир — только материал, а все ее оформление исходит из божественного или человеческого духа. Критерием отыскания прекрасного в природе служит человеческий разум. Человек в творчестве равен богу. Город — микрокосмос, модель мира.

2. Назначение и цель гармонии — упорядочить части. Отсюда — четкая структура, строгая планировка идеальных городов.

3. Красота — высшее согласие и созвучие частей. Это положение и дало нам симметрию и уравновешенность частей планов, в отличие, к примеру, от античных городов гипподамовой системы.

Красота есть идеальная модель эстетически совершенного, реализацией красоты является произведение искусства.

В своей позиции творца человек абсолютен и является теперь уже высшей гармонией мира.

“Ряд искусств начинают обыкновенно с архитектуры”, — писал Чернышевский, видя в этом непоследовательность классификаторов. Но тогда, “называя искусст-

вом всякую деятельность, производящую предметы под преобладающим влиянием эстетического чувства, должно будет расширить круг искусств... То же самое надобно сказать о промышленности..." [2].

Такое расширение сферы искусств казалось Чернышевскому неправомерным; "По нашему понятию о сущности искусства, стремление к произведению прекрасного в смысле грациозного, изящного, красивого не есть еще искусство; для искусства, как увидим, нужно более; потому произведения архитектуры ни в каком случае мы не решимся назвать произведениями искусств". Архитектура — одна из практических деятельностей человека, которые все не чужды стремления к красивости формы, и отличается в этом отношении от мебельного мастерства не существенным характером, а только размером своих произведений" [3].

Вопрос и его решение, сомнения по этому поводу, выдвинутые Чернышевским сто лет назад, ныне, в силу развившейся художественной практики, снова встали в центре внимания эстетиков и классификаторов искусств. Массовая индустриализация и типизация жилищного и общественного строительства взорвала старые представления об образности архитектуры, а осознание новой ее эстетической ценности еще не откристаллизовалось в каких-то твердых понятиях.

Содержательность постановки вопроса Чернышевским заключается в том, что он четко ставит альтернативу: или мы не признаем архитектуру искусством, или признаем, но если признаем, то не в том смысле, в каком это понятие употреблялось ранее. Тем не менее, были и есть основания относить по-прежнему архитектуру к виду изобразительных искусств, выстраивая в один ряд, как это обычно делалось в истории искусств, живопись, скульптуру, архитектуру.

Какова же образная природа архитектуры — изобразительная или неизобразительная?

По нашему мнению, есть два основных типа искусства, природа одних — преимущественно познавательная, других — созидательная. Архитектура в принципе есть искусство, не столько отражающее действительность, сколько ее созидющее.

Предметное творчество — в основе своей, как делание вещей — конструктивно и неизобразительно. Такова и архитектура. Но взятая как предмет субъективной деятельности архитектора (художника), она может нести в себе изобразительное начало. Она как бы трансформирует зрительный образ, полученный извне. Внешний момент лишь через внутренне необходимый конструктивный момент выходит наружу и получает значение архитектурной формы. Целесообразная объемно-пространственная форма предмета с его конструкцией приобретает пластические качества, перестающие быть простым средством достижения практической цели и получающие потому относительно свободный, самоценный характер.

В отличие от любого другого произведения искусства, архитектурное произведение воспринимается нами как изнутри — пространственно, так и извне — объемно. Яснее всего эта мысль иллюстрируется произведениями храмового зодчества, например, древнерусской архитектуры. Внешний объем храма, находящегося в пространстве, организует вместе с тем и эту внешнюю пространственную среду, как говорят, "держит" пространство, создавая в округе особую эмоциональную атмосферу торжественности, силы, покоя, лирического откровения.

Переживание пространства и объема архитектуры входит самым существенным

компонентом в структуру ее образного переживания. То же самое надо сказать и об эстетической интерпретации игры, конструктивных сил, и, наконец, об архитектурном декоре.

В древнегреческой архитектуре при переходе от древнего храма к каменному сохранились некоторые дополнительные детали, повторявшие старые формы, но не игравшие уже больше конструктивной роли. Это такие “не работающие” больше элементы, как капитель, триглиф или зубцы, идущие над триглифами вдоль всего карниза. В прошлом, когда храмы делались из дерева, зубцы представляли собой концы деревянных балок, уложенных в основание крыши, и одновременно начало геометрического орнамента. В каменной же архитектуре зубцы имитируют, повторяют по традиции старые деревянные зубцы, старый орнамент. Тем не менее, эти более независимые декоративные элементы в древнегреческой архитектуре (в Парфеноне) использовались вполне органично. Собственная выразительность здания дополнялась с помощью уже эстетически осмысленных архитектурных мотивов, ими пользовались как элементами уже сложившегося языка архитектурных форм.

В этой связи отношение формы и конструкции в истории и теории архитектуры трактуются как конструктивность и декоративность. Но понимание конструкции всегда связано с применением в строительстве новейших технических достижений и материалов, масс, а они не могут не изменять понятия конструкции на протяжении истории.

Более того, диалектическую взаимосвязь в архитектуре можно проследить и на взаимодействии опор и перекрытий, которые создают то реальное пространство и те основные напряжения вертикальных и горизонтальных сил, которые интерпретируются человеком с точки зрения эстетического восприятия. Любое сочетание горизонтали и вертикали уже бывает нами одухотворено. Горизонталь говорит о статике, вертикаль — о динамике. Взаимодействие этих сил порождает самые различные формы архитектуры — формы энергичные, стремящиеся ввысь и увлекающие нас своим полетом или создающие замкнутый мир форм, построенных на сжатии. Легкий, стремительный ритм, возносящий нас вверх, к нему, и медленный, тяжелый ритм стремящихся к покою масс. Вот почему можно сказать, что в основе архитектурного решения всегда лежит проблема ритма.

Ритм в архитектуре играет не меньшую роль, чем в музыке. А сама теория музыки позволяет переводить с ее языка на язык архитектуры ряд связанных с ней положений. Так, например, через понятие гармонии легче определить и понятие архитектоники — как созвучия, соразмерности, ритмической согласованности всех частей целого, усиливающих ясность построения архитектурного произведения.

Содержательной основой архитектурного решения форм архитектуры служит пространственная функция и выражающая ее конструкция. Конструктивная схема, лежащая в основе образования архитектурной формы, становится эстетическим зрелищем. Действие конструктивных сил всегда вызывает в восприятии ряд ассоциаций. Способность нашего восприятия одухотворять действие конструктивных сил модулируется художниками при создании форм архитектуры. Эта интерпретация игры конструктивных сил и есть один из основных элементов структуры архитектурной формы.

Давая свою, философскую интерпретацию, которая может не совпадать с мнением специалистов-архитекторов, мы должны заметить, что форма в целом и конструкция как ее основа не всегда совпадают между собой и взаимоовладевают друг другом до неразличимости. Обычно отмечают три этапа в циклическом развитии архитектурных форм. На первом этапе своего развития архитектурная форма отстает от конструкции — это архаика. Когда форма и конструкция слиты вместе — классика, если форма обгоняет изжившую себя конструкцию, отрывается и существует самостоятельно, — барокко.

Каковы бы ни были личные симпатии к тому или другому стилю, мы должны сказать, что все три этапа в развитии архитектуры естественны, закономерны, каждый из них отвечает потребностям своей эпохи.

Данное положение, на наш взгляд, относится и к пониманию метода в искусстве и архитектуре.

Реализация метода как системы основных идейно-художественных принципов в искусстве и архитектуре осуществляется через посредство сложного явления стиля. Метод предопределяет выбор ведущих стилевых форм, достижение определенного соотношения этих форм в произведении и, наконец, конкретного, неповторимого стиливого решения произведения, создание его целостной эстетически значимой стиливой структуры, обладающей той или иной идейно-художественной характерностью.

Современная эстетика утверждает понимание категории стиля в архитектуре как содержательно-нормальной, где доминирует момент содержательный, определяемый в итоге всем богатством общественной человеческой практики. В противоположность этому основные направления, некоторые теоретики рассматривают стиль как совокупность Нормальных моментов: как выражение некоей мистической или субъективистской “художественной воли”; как единство замкнутого мира произведения, которое подлежит произвольному стилистическому толкованию, свободной “игре с текстом”.

Представление о той или иной стиливой форме — результат обобщения характерных признаков тех художественных “пластов”, что сходны между собой по функции, по составным элементам и средствам. При этом характерные признаки стиливой нормы несут в своеобразном эстетическом выражении конкретные характерные черты социальной и художественной жизни, а также их авторского осмысления, мировоззренческого и психологического.

Системы средств выражения мировоззренческо-художественной характерности, которые встречаются, по меньшей мере, в творчестве ряда мастеров, — это типовые формы стиля, показывающие принадлежность архитектурных ансамблей к определенной эпохе, народу, нации, художественной традиции (исторический стиль, национальный стиль, жанровый стиль, стиль направления или кружка).

Системы средств выражения эстетически-художественной характерности произведения, присущие только данному мастеру, образуют индивидуальные формы стиля (собственно индивидуальный стиль, индивидуальная манера, “почерк”).

Наиболее цельно выступает в искусстве и архитектуре сочетание разных актуальных стилевых направлений, национальных школ в рамках общего метода. Так, в искусстве при единстве метода существуют стиливые течения, связанные с опре-

деленными национальными традициями, жанровыми особенностями, (например, приверженность к лирическим либо эпическим формам), с характером возвышенно-романтического или отчетливо реалистического склада мироощущения мастеров. И это стилевое разнообразие при общности мировоззрения мастеров составляет основу искусства и архитектуры.

Наиболее общие стилевые признаки синхронных, художественно-архитектурных значимых направлений в разных видах искусства и разных странах дают понятие исторического стиля. В исторических стилях концентрируются наиболее значимые в эстетическом и человеческом аспекте, прогрессивные для определенных этапов характерные способы художественного отражения действительности. Отсюда их относительно большая устойчивость, (ограниченная рамками эпохи) по сравнению с актуальными стилями (течений, кружков), из которых берет свои истоки и исторический стиль.

Само понятие “исторический стиль” возникает на уровне исследования процессов исторического развития искусства, сравнения предшествующих стилей с последующими. Так, классицизм в архитектуре, живописи, литературе, скульптуре и т.п., особенно ярко проявившийся на практике и в теории во Франции, дал общее понятие исторического стиля классицизма в истории искусства, — содержащего определенные характерные идейные и художественные признаки в системе выражения содержания. Понятие “исторический стиль”, таким образом, обозначает узлы стиливых явлений на оси исторического развития общества и искусства.

Другим полюсом стиливых форм является индивидуальный стиль художника-архитектора. Формирование его опосредовано множеством общественных и художественных явлений. Эти связи могут быть чрезвычайно разнообразными, меняющимися. Поэтому в стиле данного художника всегда есть индивидуальные и неиндивидуальные моменты. Последние представляют собой проекцию элементов жанрового, исторического, национального стиля, стиля направления, кружка. Первые характеризуют лишь данного художника. В совокупности же те и другие составляют неповторимый индивидуальный стиль мастера, высшую ступень среди индивидуальных стиливых форм. Явление индивидуального стиля — итог сложного перекрещивания и опосредования множества факторов, как внеэстетических, так и эстетических.

Индивидуальный стиль в искусстве и архитектуре — это система выражения характерных для мастера творческих особенностей в своеобразии художественного языка, что зависит от специфичности индивидуального художественного видения и осмысления мира, от свойств личности и таланта мастера, от неповторимости его жизненного и творческого опыта, от авторских позиций и от характера самой исторической реальности. Очевидно, что наиболее оригинальное зрелое выражение индивидуальный стиль получает в творчестве крупного мастера-новатора, оказавшего глубокое воздействие на искусство своей и последующих эпох.

Индивидуальный стиль, как известно, выступает на фоне других стиливых форм в искусстве. Его оригинальность очевидна лишь при учете тех эстетических норм, на которые опирался художник. Авторская стиливая манера — как более узкое стиливое явление, в отличие от индивидуального стиля, не обладает цельностью, связностью, глубиной, а представляет собой сумму отдельных характерных для

художника способов специфически “видеть” те или иные явления, работать в материале, использовать излюбленные приемы и средства.

Искусство активно защищает право человека на индивидуальность, неповторимость, суверенность его внутреннего мира. Так — совершенно справедливо говорит писатель Д. Данин — параллельно проблеме охраны внешней среды возникает проблема охраны внутреннего мира человека. И так же как в решении первой проблемы неопределима роль науки, так в решении второй неопределима роль искусства.

В человеческой деятельности нет подразделения мира на исключительно “внешние” или чисто “внутренние” реальности, как, например, в классической картезианско-локковской психологии с ее различением двух субстанциальных “миров”. Субъективные мотивы деятельности архитектора всегда осознаются и реализуются только объективно — в целеполагающих действиях и предметных операциях; в свою очередь, деятельность, действие или операция вообще получают свою предметную определенность лишь тогда, когда они связаны единым внутренним мотивом, сознательной целью или конкретной задачей. Более того, если учесть, что в мире человек реализует себя в предметно-направленной деятельности как общественное существо, вступая в разнообразные (деятельностные) общественные отношения, то возникает закономерный вопрос не просто о единстве значения, направляющего отдельную деятельность и ее составляющие, а об основаниях субъективного синтеза многообразных деятельностей в единство индивидуального, хотя и общезначимого, человеческого мира, т.е. о личности. Именно изучение процесса объединения, связывания деятельностей субъекта, в результате которого формируется его личность, представляет собой актуальную задачу философского исследования.

Каждая эпоха ставит перед художником свои задачи, придает свой колорит его произведениям и персонажам. Но есть вечные, не подвластные времени вопросы: тайны жизни и смерти, любви и творчества, коллизии социального и духовного, трагедии выбора, смысла бытия. Именно они были и всегда будут в поле зрения настоящего художника. Без правдивого отображения их не может состояться чудо духовного возвышения.

Роль художника простирается далеко за рамки его земного существования. Все новые и новые поколения будут разгадывать тайны его духовной борьбы, секреты его творчества. Время — судья художника. Чем протяженнее жизнь произведения, тем талантливее творец. Гениальный художник существует вне времени. Он выделяется не столько трудолюбием и профессиональным мастерством, сколько высотой своего эстетического и нравственного идеала.

Идеал нравственный в чем-то подобен идеалу художественному, порой сливается с ним, хотя они и не тождественны. Нравственный идеал всегда глубже, сложнее, органично связан с вечными вопросами о смысле жизни, о предназначении человека.

Художник видит действительность через призму своего эстетического идеала, который органично связан с идеалом нравственным. “Сущность вещей человеку недоступна, — писал Ф.М. Достоевский, — а воспринимает он природу так, как отражается она в его идее, пройдя через его чувства; стало быть, надо дать побо-

лее хода идее и не бояться идеального. Портретист усаживает, например, субъекта, чтобы снять с него портрет, приготавливается, вглядывается. Почему он это делает? А потому, что он знает на практике, что человек не всегда на себя похож, а потому и отыскивает “главную идею его физиономии”, тот момент, когда субъект наиболее на себя похож”.

В жизни человека нет предопределенности. В каждый момент перед ним веер решений, путей будущего. Художник острее простых смертных предчувствует многовариантность будущего, раньше самоопределяется, активнее вмешивается в жизнь. Это иногда выражается в том, что он создает образ, тип, которого еще не было. Автор вводит его в мир. И общество дает как бы формальную санкцию: “Такого человека еще нет, но он может быть”. И хотя его никогда не было ни в жизни, ни в искусстве, художник объявляется реалистом. Говорят, что никаких тургеневских девушек на Руси не было, но Иван Сергеевич предчувствовал их рождение, изобразил их, и они появились. Так творец-художник, опередив современников, делает выбор, самоопределяется и, создав новый образ, активно вмешивается в будущее, начинает армировать его, заселять “своими людьми”.

Все это касается и искусства. Оно и отражало, и нормировало нашу действительность. Сегодня в его зеркале, в образах, в спорах течений — сложный, противоречивый процесс нравственного развития нашего народа, в котором все отчетливее ощущается обратное воздействие искусства и его жанра — архитектуры.

Критериев для оценки художественных произведений можно при желании найти бесчисленное множество. Все зависит от угла зрения. Но если в качестве оселка — вслед за Ф.М. Достоевским — взять постижение “всех глубин души” человека, то нужно признать, что не сразу Москва строилась, что многоэтапный, противоречивый путь прошли архитектура и искусство, прежде чем выйти на сегодняшние рубежи.

Нельзя отрицать, что в последние годы искусство нашей страны стало более динамичным и многообразным. В нем проявились демократизация, свобода творчества, возрождение ранее отвергнутых пластов отечественной культуры, стремление покончить с пагубным для духовного здоровья народа раскультированием его жизни — позорным наследием административно-бюрократической системы, долгие годы говорившей с искусством на языке псевдореволюционного социального утилитаризма, классового подхода и откровенного насилия.

Через покаяние и творческое освобождение, всемерно способствуя духовному раскрепощению и возвышению человека, искусство нашего времени как бы вновь обретает свои подлинно гуманистические черты. Собственно, иной миссии у искусства, как самого глубокого смыслообразующего основания человеческой жизни в ее историческом проявлении, и не может быть. Другое дело — псевдокультура: как антипод подлинных культурных ценностей и достижений, она всегда является реакцией не на самого человека в его сущностном предназначении творца, носителя высоких нравственных добродетелей, а на отлученного от высокого искусства массового потребителя.

Искусство и его жанр — архитектура страны уже подвергаются первым серьезным испытаниям со стороны рынка, однако сама ситуация вхождения искус-

ства в рынок пока остается весьма слабо исследованной и осмысленной как на теоретическом, так и на организационно-управленческом (прикладном) уровнях. Похоже, что и в данном случае привычка полагаться в любом деле на “авось” определяет наше отношение к развитию событий. Однако в искусстве, равно как и в медицине, важна заповедь “Не навреди”, так как и здесь вопрос, по существу, стоит о здоровье людей. Тем легкомысленнее и опаснее выглядят призывы некоторых “стратегов” смелее окунуться в стихию рыночных отношений, ориентироваться прежде всего на коммерческую эффективность принимаемых решений.

Вопрос, следовательно, состоит в том, что понимать под экономической эффективностью творческой деятельности. На наш взгляд, вряд ли оправданно отождествлять ее с чисто коммерческой выгодой, как правило, выступающей определенным результатом торговой сделки между производителем и потребителем культурных услуг, художественных ценностей и т.п. Экономическая эффективность далеко не всегда может быть непосредственным результатом творческой деятельности, и это следует учитывать в культурной политике. Как, скажем, вложения в образование приносят многократную экономическую прибыль через рост общего интеллектуального уровня специалистов, их профессионализм и квалификацию, так мощное финансирование сферы искусства всегда экономически оправдывает себя через человека — субъекта и объекта общественной жизни. Ведь не секрет, что именно дефицитом культуры наших людей в значительной мере объясняются столь участвовавшие в последние годы существенные потери как материального, так и духовного порядка. Не должно быть сомнения в том, что вложения в культуру — это вложения в человека, а культурный человек есть источник всякого богатства и процветания.

Таким образом, отношение философии, искусства и архитектуры получает в современной философии весьма различную интерпретацию. Сам факт множественности точек зрения свидетельствует, несомненно, о большой сложности проблемы и предостерегает от слишком поспешных и прямолинейных выводов. В самом деле, проще всего было бы, наверное, ограничиться утверждением безусловной принадлежности философии к искусству вообще, а все бурные споры сциентизма и антисциентизма отнести на счет извращений со стороны некоторых теоретиков от философии.

Но такой подход игнорировал бы тот факт, что эти споры отражают реальные моменты современной социально-культурной ситуации. К тому же обсуждение философами вопроса о специфике философского знания продиктовано, очевидно, не только потребностью борьбы против некоторых течений в современной философии, но и необходимостью позитивного решения ряда актуальных проблем. Иначе говоря, возникновение вопроса об отношении искусства, архитектуры и философии имеет под собой глубокие основания как социально-культурного, так и методологического порядка.

ЛИТЕРАТУРА

1. К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., т.13,с.7.
2. Н.Г. Чернышевский. Эстетические отношения искусства к действительности. —М.: ГИХЛ,1955. — С. 75-76.
3. Там же, стр. 78.
4. Е.К. Быстрицкий. Феномен личности — мировоззрение, культура, бытие. — Киев, 1991.
5. Сумерки богов. — М., 1989.
6. Шопенгауэр А. Свобода воли и основы морали. — СПб., 1896.
7. Гуревич П.С. Философия культуры. Москва: Аспект Пресс, 1995.
8. Давидов Ю.Н. Философия культуры. Философская энциклопедия, 1970.
9. Каган М.С. Философия культуры. — Санкт-Петербург: Петрополис, 1996.
10. Сильвестров В. В. Философское обоснование теории и истории культуры. Москва. Изд. Всесоюз. заоч. политех. ин-та, 1990.
11. Философия М.М. Бахтина и этика современного мира. Сборник научных статей. Саранск. Изд. Мордовского ун-та, 1992.

УДК 72(477.74)

В. І. Тимофієнко

МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ В ДОСЛІДЖЕННІ АРХІТЕКТУРНОЇ СПАДЩИНИ ОДЕСИ

Лише 212 років тому на чорноморських берегах, серед диких і пустельних степів, було закладено місто і порт Хаджибей. Незабаром його перейменували в Одесу, якій скоро судилося перетворитися у перлину краю, в “південну Пальміру”. Приголомшуючі темпи розвитку, стрімкий приріст населення дивували й вражали навіть сучасників. Адже за яких-небудь сто років Одеса випередила всі старі міста Російської імперії, нараховуючи на початку ХХ сторіччя понад півмільйона мешканців і поступаючись лише Петербургу й Москві.

Одеса й донині зберегла свій колорит, свій темперамент, свою чародійну силу. І немале значення в цьому мають гарні споруди, тіністі вулиці, затишні площі. Забудова міста приваблює, зачаровує і захоплює в полон розмаїттям і свіжістю. У ній відобразились не тільки своєрідність побуту і естетичні смаки багатоплемінного населення, що залюднило місто у перші доби його існування, вона відзначається й надзвичайно високими художніми якостями. Розпланування центрального ядра Одеси, вражаючі ансамблі, монументальні й величні споруди давно вважаються класичними зразками в розвитку всього європейського зодчества. Збереження й примноження величезної архітектурної спадщини, відтворення загиблих скарбів — одне з нагальних завдань молодій Українській державі і всієї світової спільноти.

Одесі присвячено тисячі книг, виданих різними мовами. Однак на тлі величезного масиву друкованих праць, що стосуються соціально-історичного та економічного розвитку міста, його літературного та мистецького життя, військового і

революційного минулого, значення в житті краю та держави, архітектура й містобудування виглядають занадто слабо відображеними. На відміну від Києва або Львова немає досліджень забудови міста в жодний з періодів розвитку Одеси, ніхто з архітекторів не удостоївся, щоб його творчості присвятили монографію, хоча в місті працювали видатні особистості, натхненними творами яких надихалися сучасники і пишались нащадки. Зрозуміло, через відсутність такого підґрунтя не могли з'явитись і фундаментальні монографії, де всебічно розкривалася б архітектурна історія Одеси. Причинами цього було кілька чинників, які діяли протягом минулих десятиліть. Щоб їх усвідомити, слід стисло розглянути надбання і задуми попередників.

Як відомо, незабаром після виникнення Одеси з'явилися публікації, в яких у тому чи іншому ступені йшлося щодо її забудови. Це були шляхові нотатки мандрівників (І. Долгорукова, В. Измайлова, П. Шалікова, Гутрі та інших), спогади сучасників (А. Амфітеатрова, Л. Меліксет-Бекова, К. Сікара, А. Шостака) або праці вчених-географів (К. Невеліна, С. Плещеева, "Городские поселения в Российской империи" тощо). Незабаром, з 1830-х років, почали друкуватись історичні дослідження А. Скальковського, в яких широко використовувались архівні джерела. На цей же час припало заснування низки місцевих періодичних видань, таких, як газета "Одесский вестник", щорічник "Новороссийский календарь", в котрих відзначались значні події у забудові міста та друкувались історичні нотатки, прикладом чого може бути матеріал з історії Приморського бульвару [1]. Ще більше значення для розгортання наукових досліджень мало заснування в 1825 р. міського музею старожитностей, а в 1839 р. — Одеського товариства історії та старожитностей, яке з 1844 р. почало регулярно видавати фундаментальні томи, так звані "Записки Одесского общества истории и древностей", де свої розвідки та узагальнюючі студії друкували М. Мурзакевич [2], К. Смольянінов [3], А. Маркевич [4] та інші дослідники, були оприлюднені численні архівні матеріали про будівельну діяльність, листування посадових осіб щодо створення міст та інше. Всього протягом 2-ї половини XIX — початку XX ст. було видано 33 томи (деякі в 2-х частинах). При цьому чимало робіт істориків і краєзнавців почали виходити й окремими книжками. Але, зрозуміло, жодної праці з історії архітектури Одеси серед них не було, та й сама історико-архітектурна наука у ті часи знаходилась ще в зародковому стані.

Свого zenіту дослідницько-видавнича діяльність, мабуть, досягла у зв'язку із святкуванням 100-річних ювілеїв спочатку взяття Хаджибею, а потім і заснування Одеси. Вийшли друком численні путівники, альбоми, монографії, в тому числі книжки А. Орлова, В. Яковлева, А. Кирпичнікова, В. Коханського, В. Надлера, О. Дерібаса, О. Чижевича та інших. Серед них найфундаментальнішою працею стало ґрунтовне видання "Одесса. 1794–1894: К столетию города", підготовлене провідними вченими міста [5]. В ньому вперше з'явився окремий розділ "Архитектура", написаний одним з провідних зодчих Одеси А. Шейнсом, який служив техніком у міській управі. Можна критично поставитись до викладеного ним матеріалу, концептуального підґрунтя, яке зумовлювалось цілковито тогочасним розумінням архітектури та розвитком науки. Однак позитиву було більше, автор навів атрибуцію низки споруд, зробив спробу визначити регіональні особливості

забудови. На жаль, цей нарис залишився останнім у дореволюційній історії міста. Зрозуміло, можна згадати ще десятки статей і нотаток у періодиці, як місцевій, так і столичній, щодо проектування й будівництва тогочасних споруд, формування містобудівних утворень, благоустрою міста та впорядкування територій, про умови конкурсних змагань тощо. Але все це відноситься до жанрів професійної критики, злободенної інформації, а не наукових студій. Можливо єдиними винятками стали статті М. Фельгера [6] та В. Юрьевича [7], надруковані в московському “Архитектурно-художественном еженедельнике” та “Записках Одесского общества истории и древностей”.

Після революції на хвилі краєзнавчого руху, який припав на кінець 1920-х рр., архітектори О. Зейлігер та М. Замечек створили музей “Стара Одеса”, для якого переважно використали проектні та іконографічні матеріали, що збереглися в документах обласного архіву, а також силами молоді (М. Мінкуса та інших) організували обміри старовинних споруд. В 1927 р. було видано навіть каталог музею, де найціннішим став список та відомості про зодчих [8], хоча чимало наведеної там інформації є не зовсім точною. Загалом же зібраний в музеї величезний іконографічний матеріал виявився несистематизованим і неугальованим. Розповідають, що його засновники і співробітники готували статті й нариси про окремі періоди забудови міста та творчість зодчих, але їхня доля невідома. Мабуть єдиною опублікованою стала коротенька нотатка О. Зейлігера в журналі “Архитектура СССР” — досить поверхова і позбавлена хоч би якоїсь нової інформації або свіжої точки зору на архітектуру міста [9]. Для порівняння, набагато глибше розглянув його розпланування В. Шквариков, хоча вчений займався не лише Одесою, а забудовою міст всієї колишньої Російської імперії [10].

Серед місцевих дослідників помітно виділявся тільки аматор В. Селінов, який на підставі архівних джерел намагався уточнити атрибуцію низки споруд, робив цікаві повідомлення у місцевій газеті, опублікував одну змістовну статтю в журналі та дві брошури, де популяризувались найзначніші пам'ятки Одеси [11]. Її історична забудова привернула увагу також ленінградця М. Сенявера, котрий у 1935 р. надрукував невелику книжку з добре виконаними замальовками і сумнівними анотаціями [12]. Із здобутків довоєнних часів ще слід згадати кандидатську дисертацію А. Осятинського “Архитектура Одессы первой половины XIX века”, захищену в 1939 р. в Ленінграді, де вона сьогодні й зберігається [13]. В ній повторені помилки в атрибуції споруд, припущені в попередніх публікаціях, і недостатньо обгрунтовано висловлені концептуальні положення щодо архітектури міста, як провінційної ремінісценції італійського Ренесансу.

Загалом факт друку книги в Ленінграді і поява там дисертаційного дослідження наочно засвідчили про пасивність одеських науковців, які не змогли (а можливо, виявились професійно неспроможними) показати велич і цінність архітектури міста, її почесне місце у всій європейській культурі, розкрити творчість талановитих зодчих. Можна зробити посилання на компартійний гніт. Але вони не переконують, адже змогли в той же час і в тих же умовах ленінградці та москвичі підняти на високий п'єдестал творчу спадщину Д. Трезині й Б. Растреллі, Дж. Кваренгі й Ч. Камерона, Ж. Тома де Томона й К. Россі, О. Монферрана, О. Бове й Д. Джиллярді та інших іноземців. Їх оголосили російськими зодчими, гордістю російської

культури, хоча деякі з цих архітекторів не знали навіть мови народу, серед якого жили й творили. Але їхніми прізвищами замайоріла періодична преса, їхній творчості присвячувались солідні монографії.

Сумні наслідки пасивності або некомпетентності одеситів наочно проявились в післявоєнне десятиріччя, коли Академія архітектури УРСР розгорнула значні історико-архітектурні дослідження. Втім архітектура Одеси, на відміну від Києва чи Харкова, Львова чи Луцька, Полтави чи Кам'янця-Подільського, Чернігова чи Сум, Черкас чи Житомира, про які видавались окремі книжки, вважалась не вартою особливої уваги, зокрема, за політичними міркуваннями, адже у своїй більшості її творцями були зодчі не з російськими або українськими прізвищами. Тому на шпальтах академічного "Вісника..." з'явилось лише коротеньке повідомлення В. Лазаренка про експедицію до міста [14]. Цим же пояснювалось і те, що під державну охорону у ранзі пам'яток архітектури були взяті лічені об'єкти.

В цей же час було ліквідовано музей "Стара Одеса", а його колекцію, що знаходилась в Одеському музеї західного і східного мистецтва, розпорошено. Деякі матеріали про інші міста передали у відповідні місцеві музеї. Проектні й обмірні креслення, гравюри, карти та інші матеріали, які стосувались Одеси, частково опинилися у фондах Одеського державного історико-краєзнавчого музею, частково переїхали до Києва, де під патронатом Академії планували створити Музей історії архітектури, а частково, як нерідко буває в таких ситуаціях, просто загубили.

Нарешті, в Академії архітектури УРСР було підготовлено і видано багатотомні узагальнюючі праці з історії українського мистецтва та архітектури, на сторінках яких спадщину міста, внаслідок вищевказаних причин, було відображено вкрай поверхово і з помилками [15].

Разом з тим деякі одеські архітектори цікавились минулим рідного міста, збирали матеріал про видатних майстрів, прагнули довідатись, хто і коли збудував ту чи іншу споруду. Серед них можна згадати Н. Канєвського, Р. Владимирську, І. Абрамовича. Однак їхні пошуки, так само, як інших краєзнавців та викладачів місцевого інженерно-будівельного інституту, виявились нереалізованими хоча би у газетних повідомленнях. Залишається гадати, чи їхні праці виявились незатребуваними суспільством, чи вони виявились незакінченими. Що недоведеними до належного наукового рівня — то це безперечно. Тільки в 1960-ті роки в одеських газетах почали з'являтися публікації Т. Ушакова та інших аматорів, своєрідним апофеозом яких став путівник "Архитектура Одессы", випущений в 1967 р. місцевим видавництвом [16]. В ньому поверхово описано обмаль споруд, історія будівництва яких, запозичена з деяких відомих літературних джерел, виявилась часто не лише необґрунтованою, а й помилковою. Природно, про розкриття особливостей архітектурного розвитку міста не могло бути й мови.

Спробу уточнити атрибуцію відомих споруд на підставі документів в центральних і місцевих архівах, розглянути архітектуру дореволюційної Одеси в контексті загального розвитку вітчизняного зодчества було зроблено автором цих рядків при написанні кандидатської дисертації, захищеної в 1968 р. Однак, згідно радянським нормам, дисертації виконувались і зберігались на правах рукопису, залишаючись у переважній більшості ненадрукованими, а публікації дисертанта робились у малодоступних для широкого загалу наукових органах. І тільки через

15 років вдалося надрукувати невелику книжку [17]. При цьому за вимогою видавництва, яке керувалось компартійними настановами, не менше половини обсягу присвячувалось радянському часу, де автор повинний був розкривати велич архітектурних звершень радянського народу, його неабиякі творчі досягнення, а також повсякчасну турботу партії та уряду про збереження пам'яток минулих часів. Зрозуміло, ні про які наукові проблеми не могло йтися, а мізерний обсяг (12 друкованих аркушів — 160 стор.) не дозволив навіть виділити місце для списку літератури. Книга розраховувалась на масового читача і виправдала своє призначення, легко витримавши два тиражі.

Слід згадати ще одну спробу висвітлити архітектуру дореволюційної Одеси у великій монографії обсягом 50–60 друкованих аркушів. Її розпочали в 1972–1973 рр. в Одеському інженерно-будівельному інституті. Було сформовано численний авторський колектив, який очолив кандидат архітектури С. Курбатов, між виконавцями було поділено різні типи споруд. Однак кілька років праці виявились змарнованими, роботу не було закінчено, незважаючи на весь ентузіазм та відданість справі керівника. Можливо, завадило те, що він не був фахівцем з історії архітектури, та й досвіду наукового редагування не мав ніякого. Підтримки в компартійних інстанціях щодо сприяння в публікації видання теж не було ніякої. Чи була пристойною якість самих рукописів? Можна лише гадати.

Разом з тим, у 80-ті роки намітились позитивні зрушення у справі дослідження архітектурної спадщини міста. Нею серйозно зацікавився молодий архітектор В. Пілявський, який мав всі підстави вирости у серйозного і кваліфікованого науковця. На основі архівних джерел і ретельної перевірки отриманої інформації натурними дослідженнями, ним у газеті “Вечерняя Одесса” протягом 1983–1988 рр. було опубліковано низку насичених новими фактами статей про діяльність та твори одеських зодчих дореволюційного часу. На жаль, оформити матеріал і видати його окремою книжкою дослідник не встиг, бо, скориставшись горбачовськими реформами, залишив країну.

Одночасно (з 1983 р.) за ініціативою москвичів і білорусів в СРСР розгорнулась підготовка й видання багатотомного “Зводу пам'яток історії та культури”, де кожній області мав присвячуватися величезний том, іноді в 2–3 книгах обсягом 100 друкованих аркушів кожна. Однак через занедбаний кадровий потенціал, що залишився після ліквідації Академії архітектури, Україна виявилась неспроможною швидко і якісно виконати цю працю. Внаслідок цього 1-шу книгу 1-го тому, присвяченого столичному Києву, надруковано лише в 1999 р., 2-га вийшла друком в 2004 р., а про наступні можна лише гадати. Однак ще в 1987 р. Інститут історії Академії наук УРСР за допомогою місцевих організацій Українського товариства охорони пам'яток історії та культури підготував і видав каталог-довідник “Памятники истории и культуры Украинской ССР” [18], куди крім поставлених на державний облік численних залізобетонних і гіпсових опудал із зображеннями партійних вождів та революціонерів дозволялося включати об'єкти, які заслуговують рангу пам'яток у якості нововиявлених. Тому в розділі, присвяченому Одесі, нами було вміщено інформацію про сотні споруд. Її незабаром добре використали в місті, і список пам'яток архітектури місцевого значення виріс в десятки разів. Зрозуміло, це відбулось на хвилі загального піднесення запропонованого

партією відображення історичних здобутків у Зводі, але результат виявився вражаючим і мав позитивні наслідки у подальшій справі охорони пам'яток, яка зараз здійснюється окремим Управлінням охорони об'єктів культурної спадщини Одеської облдержадміністрації. Очолене ентузіастами збереження пам'яток, воно розгорнуло величезну роботу по фіксації та дослідженню забудови міста, незважаючи на обмеженість коштів, фінансувало низку цікавих видань. Крім того, саме Управлінню вдалося повернути з Києва вивезені з музею "Стара Одеса" надзвичайно цінні іконографічні матеріали, передавши їх на зберігання Державному архіву Одеської області [19].

Доктрина щодо впровадження досягнень науки у практику в останні десятиріччя існування СРСР реалізувалась через замовлення за кошти центрального, республіканського і місцевих бюджетів науковим і проектним інститутам різних досліджень, які виконувались у вигляді наукових звітів без прав на їх публікацію. Та й можливостей їх друкувати в наукових установах не було. Бо видавництва працювали за планом Державного комітету у справах видавництв і поліграфії, узгодженим з партійними інстанціями. Тому розрахований не для ознайомлення наукової громадськості, а на прийняття й схвалення праці відомчими чиновниками, загальний рівень цих звітів про виконання інститутами планової (згодом і госпрозрахункової) тематики залишався невисоким і отримав стійку тенденцію до зниження. Чимало таких тем виконувалось і для Одеси. Однак їхня якість не відрізнялась від інших, зроблених на так звану актуальну тематику, котрі зберігаються в архівах (чи фондах) Держбуду, обласних управлінь у справах архітектури та самих інститутів у вигляді пухлих рукописів. Написані кострубатою мовою, вони відзначались малозрозумілими і поганими описами, рясніли помилками як в атрибуції споруд, так і в термінології. Ймовірно, подібні розробки тем були потрібні керівництву країни не для подальшого розвитку архітектурної науки, а тим більше використання її досягнень (їх, власне кажучи, було обмаль), а для того, щоб створювати враження про існування радянської архітектурної науки. Одночасно, завдяки такій політиці широкі верстви населення країни відлучались від культури взагалі, від потреби цікавитись минулим, мали назавжди забути про художні досягнення своїх прашурів і задовольнялись пропагандою жалюгідних "архітектурних звершень соціалістичного суспільства", якими наповнювались в той час фахові журнали.

На жаль, ця порочна практика залишилась і після краху соціалістичного режиму. Як і раніше, робляться й виконуються замовлення з наукової тематики без їхнього оприлюднення. Більш того, вона узаконена статутами про фінансову й господарчу діяльність державних установ. Очікувати на пристойну якість не доводиться ні сьогодні, коли виконавцями архітектурних тем залишилися ті самі кадри, чисельність яких, правда, значно зменшилась, ні в майбутньому, оскільки у авторів так і не передбачається відповідальності за зроблене. Мабуть, українські законодавці всі надії покладають на високу наукову вимогливість чиновницького апарату. Така позиція, зрозуміло, коментарів не потребує.

На тих же застарілих принципах залишилась і пострадянська стратегія виконання дисертаційних праць, хоча в незалежній Україні створено власну Вищу атестаційну комісію (ВАК), а в Києві, Львові й Харкові вже діють спеціалізовані вче-

ні ради для захисту дисертацій з історії та теорії архітектури. Незважаючи на всі вимоги ВАК щодо високого наукового рівня та актуальності дисертаційних досліджень, розуміння як рівня, так і актуальності залишається таким же, як у славнозвісних радянські часи. Адже воно з одного боку об'єктивне, тобто цілком залежить від стану української історико-архітектурної науки (а він, на жаль, невисокий), а з другого — суб'єктивне, що зумовлюється науковим керівництвом.

А між тим, є змога вийти з кризового становища. Ліквідовано славнозвісний за радянських часів обліт (тобто цензуру), не існує ніяких кількісних обмежень на друкування. Величезним здобутком стало те, що чимало наукових установ, проектних організацій, вищих учбових закладів почали випускати щорічники та інші друковані органи, з'явилися різноманітні журнали й альманахи. Внаслідок цього деякі шановні журнали, наприклад “Пам'ятки України”, в яких раніше роками ждали черги на публікацію замітки, тепер із-за напівпорожнього редакційного портфеля зайняті пошуками пристойної автури.

Подібна ситуація спостерігається і в Одесі, де виникла низка видавництв (зокрема, “Астропринт”, ОКФА, ЧПКФ “Хоббіт”, “Город мастеров”, “Весть” тощо), ряд підготовлених в місті праць виконують видавництва і поліграфічні підприємства в Києві, інших містах України і сусідніх країнах. Друкуються матеріали наукових конференцій, симпозіумів, серед яких найпомітнішими стали опубліковані за їх результатами “Реставрація, реконструкція, урбоекологія” (1998), “Этапы развития и перспективы охраны исторического ареала города Одессы” (2001). Архітектурно-художній інститут Одеської державної академії будівництва і архітектури з 1999 р. видає солідні збірники наукових праць. Тобто труднощів з апробацією результатів історико-архітектурних досліджень не стало. Втім, незважаючи на різке збільшення публікацій з історії архітектури, в Одесі, як і загалом в Україні, якісного зрушення, на жаль, не простежується. В переважній більшості статей і повідомлень відсутня нова інформація щодо споруд і містобудівних утворень, звичайно робиться сумнівна спроба узагальнень на базі відомих пам'яток, що стоять на державному обліку. Однак виконуються подібні узагальнення згідно із застарілими мистецтвознавчими доктринами, розробленими московськими дослідниками ще за радянських часів (між іншим, сьогодні московські вчені вже по-іншому розглядають низку історичних проблем). Зрозуміло, нічого путнього від таких історико-архітектурних вправ українських дослідників чекати не доводиться.

Як відомо, історико-архітектурна наука базується на двох основоположних принципах. По-перше, в праці має бути нова інформація щодо пам'яток, їхніх дат спорудження, автури, будівельників тощо, яку звичайно можна отримати з архівних та інших документальних джерел і на які повинний обов'язково посылатися дослідник. До речі, дехто з науковців в інших містах України цим і обмежується, додаючи до нової історичної інформації описи споруд, внаслідок чого подібна робота виявляється по суті не з історії архітектури, а з історії будівництва. А між тим неодмінною рисою історико-архітектурної праці мають бути обґрунтовані й виважені відповіді на запитання, чому саме так, а не інакше виконано споруду або комплекс, якими чинниками зумовлені ті чи інші композиційні засоби, якою виявилась роль панівних мистецьких тенденцій епохи, яку конкретну роль зіграли державні інстанції або замовники і таке інше.

На жаль, всі ці питання отримують поверхове або примітивне висвітлення в переважній більшості не тільки статей, а й книжок. І причиною, мабуть, є те, що на відміну від Москви і Ленінграда, де крім мистецтва народів СРСР займалися вивченням всесвітньої культури і виховувались відповідні кадри, українська історико-архітектурна наука за радянських часів повинна була займатись вивченням об'єктів виключно на території України. Внаслідок тут не могли не з'явитись риси провінційності та консерватизму, що сьогодні загрожує перспективою скотитись у хуторянство. Це відчувається не лише у малограмотній оцінці споруд, внаслідок чого ординарні будівлі часто-густо відносять до рангу видатних пам'яток, а передовсім в професіональній культурі аналізу. Зрозуміло, ці недоліки притаманні не лише одеським архітектурознавцям, а й столичним. Але позбутись їх, безумовно, потрібно загальними зусиллями.

Причому ліквідувати недоліки у висвітленні архітектурної спадщини Одеси треба якомога раніше. Про це наочно свідчить сьогодення. Згадаймо, що відповідно до Указу Президента України від 9 грудня 1995 р. "Про заходи щодо відтворення видатних пам'яток історії та культури" було створено відповідну Комісію, прийнято постанову Кабінету міністрів України, затверджено розгорнуту програму. Згідно зі списком видатних пам'яток історії та культури, що передбачено відтворити, який склали у Києві ймовірно з допомогою місцевих фахівців, по м. Одесі було включено лише одну пам'ятку. Це Спасо-Преображенський собор, який багаторазово перебудовувався, внаслідок чого набув еклектичного вигляду і серед культових будівель міста багато в чому поступався іншим знищеним спорудам. Так вважали не лише сучасники, це засвідчує навіть поверховий аналіз забудови дореволюційної Одеси. І тим не менш на державному рівні прийняли рішення про відтворення собору, витратили значні кошти і більш-менш вдало завершили майже всі будівельні роботи. В даному випадку не йде мова про якість праці архітекторів та будівельників, що відновлювали храм. Вони цілковито впорались з дорученим завданням, і не їх провина, що це завдання не лише сумнівне, а й відверто помилкове.

Взагалі, обрання об'єктів для відновлення більш ніж дивне. Сучасна влада чомусь вирішила, що повернення до духовності українського народу полягає насамперед у спорудженні культових споруд. Мабуть, тому в Києві та інших містах відповідно до старих креслеників і зображень почали зводити різні храми, хоча ці бетонні новороби юридично не можуть рахуватись пам'ятками, оскільки їх матеріальна структура не автентична. Більш ніж сумнівними виглядають і твердження, що вони прикрасили центри міст. Це стосується і великого Преображенського собору в Одесі, який відновили у тому стані, коли він після останньої перебудови набув вкрай негармонійного вигляду. Досить проблематичним є також питання відносно його заповнення віруючими навіть у дні релігійних свят.

Безумовно, якби архітектурна історія міста була краще висвітлена в працях з історії українського мистецтва і архітектури, якби хоча би трохи знали, що було зроблено в старій Одесі найвидатнішого і не збережено наступними поколіннями, то мабуть за ті ж гроші відновили би унікальний торговельний центр міста. Та й використання його споруд виявилось би досить рентабельним для міського бюджету. Адже рівного цьому архітектурному ансамблю не було не лише в імперсь-

ких столицях Петербурзі та Москві, а й, можливо, в усій Європі 1-ї половини XIX ст. Цікаво, що про наявність в Одесі такого видатного твору мали відомості московські вчені, і кресленики вражаючої анфілади ринкових площ Грецького і Старого базарів по осі Олександрівського проспекту друкували у фундаментальних працях понад чотирьох десятиріч [20]. Але наші київські архітектурознавці на це не звертали ніякої уваги (мабуть, вони читають лише власні праці), і замість відтворення одного з шедеврів, яким могла би пишатись вся Україна, розпорядились збудувати далеко не кращу в художньому відношенні споруду, ординарність якої відзначали ще у XIX ст. При цьому безпідставно вважається, що в Одеській області було зруйновано лише одну цінну пам'ятку, тобто Спасо-Преображенський собор, внаслідок чого виводиться мізерний коефіцієнт втрат архітектурної спадщини — 1,39% [21]. Тому немає нічого дивного, що саме за часи незалежності в Україні зведенням величезних і надзвичайно виродливих споруд майже довершено спотворення колишнього Грецького базару, а посеред Старобазарної площі не знайшли нічого кращого, як урочисто відкрити пам'ятник Антону Головатому. До речі, так само остаточно знищується колишній Пале-Рояль, де не тільки одну зі споруд перетворили в безглузду дзеркальну “коробку”, а й поруч із славнозвісним Одеським театром опери і балету виріс житловий будинок для міської еліти, розміщення якого є відвертим порушенням навіть ліберального українського законодавства. Щодо вкрай огидних, потворних форм цієї будівлі, то вони наочно засвідчують не лише відсутність художнього смаку у автора, а й брак елементарної професійної культури.

Владним структурам бажано серйозно замислитись над стратегічними проблемами, над подальшою долею міста. Вирішуючи злободенні питання міського бюджету, дозволяючи в центрі міста та на престижних приморських ділянках будувати багатоповерхові коробки, вирішені в так званому інтернаціональному стилі або безграмотно стилізовані під старовину, слід чітко пам'ятати, що тим самим знищується імідж Одеси, як міста, насиченого унікальними пам'ятками містобудування і архітектури. І тоді годі надіятись на отримання того почесного статусу, який надає входження до списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО. А найголовніше, у недалекому майбутньому, коли в Україні будуть розвиватися різні форми міжнародного туризму, місто втратить значно більше коштів через те, що історичне середовище спотворили сучасними “шедеврами”, ніж ті, які сьогодні заробляє дозволами на будівництво. Гучні гасла щодо входження до цивілізованої Європи слід підтверджувати повною заборонаю будівництва сучасних споруд, як це робиться в історичних містах тієї ж Європи.

Значну допомогу у вирішенні актуальних для Одеси проблем повинні надати науковці. Їхні праці мають бути спрямованими на глибоке осмислення та належне висвітлення всіх історичних етапів розвитку архітектури міста. Зокрема, сьогодні особливої уваги заслуговують довоєнний та повоєнний періоди, об'єкти яких мають увійти до томів Зводу пам'яток історії та культури міста Одеси. Вкрай потрібне об'єктивне, не заангажоване і глибоко професійне визначення цінності як окремих пам'яток, так і містобудівних утворень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Смольянинов К. Одесский Приморский бульвар и бывшая возле него церковь Св. Екатерины // Одесский вестник. — 1853. — № 103. — С. 1–2.
2. Мурзакевич Н. Н. Гаджибейский замок // Записки Одесского общества истории и древностей (далі ЗООИД). — 1867. — Т. 6. — С. 595–597.
3. Смольянинов К. История Одессы // ЗООИД. — 1852. — Т. 3. — С. 338–432.
4. Маркевич А. И. Город Качибей или Гаджибей — предшественник Одессы. // ЗООИД. — 1894. — Т. 17. — С. 1–72; То же (дополнительная заметка) // ЗООИД. — 1895. — Т. 18, ч. 2. — С. 82–86; *Его же*. Развалины Гаджибеевской крепости в 1818 году // ЗООИД. — 1898. — № 21, ч. 3. — С. 7–8.
5. Одесса. 1794–1894: К столетию города. — Одесса: Тип. А. Шульце, 1895. — 836 с.
6. Фельгер М. О постройке в Одессе больницы Тома де Томоном // Архитектурно-художественный еженедельник. — 1916. — С. 405–407.
7. Юрьевич В. Остатки древней стены, открытой в настоящем году около Карантинной гавани в Одессе // ЗООИД. — 1883. — Т. 13. — С. 199–200; *Его же*. К истории Одесской Архангело-Михайловской монастырской церкви // ЗООИД. — 1898. — Т. 21, ч. 3. — С. 8–28.
8. Стара Одеса: Архітектура Причорномор'я. — Одеса, 1927. — 56 с., 51 л. іл.
9. Зейлигер О. Д. Архитектура Одессы // Архитектура СССР. — 1939. — № 11.
10. Шквариков В. А. Планировка и строительство русских городов // Русская архитектура. — М.: Изд-во Акад. архитектуры СССР, 1940. — С. 7–26.
11. Селинов В. И. Что хранят в себе строительные архивы провинции // Краеведение. — 1927. — № 3. — С. 347–358; *Его же*. Воронцовский дворец как культурно-исторический памятник г. Одессы. — Одесса, 1929. — 74 с., ил.; *Его же*. Архітектурні пам'ятники м. Одеси. — Одеса, 1930. — 26 с., 19 л. іл.; *Его же*. 100 лет Одесской лестницы // Большевицское знамя. — 1941. — 27 мая.
12. Сенявер М. М. Архитектура Старой Одессы. — Л.: Изд-во Ленингр. обл. Союза художников, 1935. — 80 с., ил.
13. Осятинский А. И. Архитектура Одессы первой половины XIX века: Диссертация... канд. архитектурных наук. — Государственный архив Октябрьской революции и социалистического строительства Ленинградской области (бывшее название). — Ф. 4398. — Оп. 6. — Д. 168.
14. Лазаренко В. І. Експедиція до Одеси // Вісник Акад. архітектури УРСР. — 1948. — № 4. — С. 37–39.
15. Грицай М. О., Онищенко М. Ю. Архітектура України за часів Російської дворянської імперії. 70-і роки XVIII — перша половина XIX ст. // Нариси історії архітектури Української РСР: Дожовтневий період. — К.: Держбудвидав УРСР, 1957. — С. 150–199; Ігнаткін І. О. Архітектура // Історія українського мистецтва: В 6 т. — К.: Гол. ред. УРЕ, 1969. — Т. 4. — Кн. 1. — С. 13–53.
16. Котков И. И., Ушаков А. Т. Архитектура Одессы: Путеводитель. — Одесса: Маяк, 1967. — 98 с.
17. Тимофеев В. И. Одесса: Архитектурно-исторический очерк. — К.: Будівельник, 1983. — 160 с., 16 с. ил.; 2-е изд. — 1984 г.
18. Памятники истории и культуры Украинской ССР / Ред. коллегия П. Т. Тронько и др. — К.: Наукова думка, 1987. — 736 с.
19. Архитектурные объекты г. Одессы и других городов Причерноморья. Конец XVIII — начало XX ст. Чертежи, планы, рисунки, гравюры, литографии. Каталог / Сост. и ред. В. Ю. Алексеева. — Одесса: ЧПКФ “Хоббит”, 2003. — 224 с.
20. История русской архитектуры: Краткий курс / Гл. ред. С. В. Безсонов. — М., 1951. —

- С. 239; Лавров В. А. Развитие планировочной структуры исторически сложившихся городов. — М., 1977. — С. 68; Русское градостроительное искусство: Петербург и другие новые русские города. — М., 1995. — С. 332.
21. Вечерський В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України. — К.: НДІТІАМ, Головкинвархітектура, 2002. — С. 485.

УДК 726.54

Ю. Івашко

ІСТОРІЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ЦЕРКВИ СВ. АРХІСТРАТИГА МИХАЙЛА З С. ДОРОГИНКА

Вивчення архітектури народу починається з дослідження його культурних і обрядових традицій, духовності, народної творчості. Культура українського народу увібрала в себе народні традиції, обряди, пісенну творчість, тощо. Усі ці складові частини виступають єдиним цілим, яке створює образ народу, становить основу його ментальності.

Українському народові віддавна були властиві з одного боку висока духовність і зв'язок з православними традиціями, а з другого — стійкі залишки міфологічних обрядів із поганських часів, вірувань, не викорених християнством, які частково залишилися в обрядовості як народних, так і церковних свят, в орнаментіці, в декоративному оздобленні. Особливість української духовності полягає в тому, що на відміну від традицій візантійської чи російської церков, де утверджувався суворий аскетизм в канонах і страх людини перед Божественним абсолют, в Україні головним принципом християнської релігії й моралі був не страх перед Богом, а любов до Творця, до всього світу і до всього живого, створеного Богом.

Надзвичайно вагомою в системі народних цінностей і традицій є народна церковна архітектура. Дерев'яна архітектура так тісно пов'язана з усіма іншими аспектами культури, що розглядати її відокремлено просто неможливо. В українських храмах окрасою виступала чиста лаконічна форма, яка виразно прочитувалась у відкритому до верха просторі інтер'єру храму. Цією розкритістю, створенням перспективності простору також стверджувалась певна психологія прагнення неба й діалогу з Богом. Для кожного селянина церква, що стояла в його селі, була предметом особливої гордості, тому храми з такою любов'ю прикрашали рушниками, ремонтували, розмальовували.

Всього на Київщині, починаючи від князівських часів і до початку XX століття, було збудовано близько двох із половиною тисяч дерев'яних церков. На жаль, збереглося до наших часів значно менше, і однією з існуючих нині церков є Михайлівська церква із с. Дорогинка колишнього Васильківського повіту, яка зараз експонується в Музеї народної архітектури та побуту України.

Про цю церкву є багато згадок в архівних джерелах. Зокрема, Де ля Фліз вмістив її малюнок аквареллю в своєму альбомі "Медико-топографическое описание государственных имуществ Киевского округа" (1854 рік). З цього малюнку вид-

но, якою була церква в першій половині XIX століття. Церква зображена з північного боку, причому видно, що спереду до неї було прибудовано дзвіницю. Прибудова дзвіниці до притвору-бабинця — це характерна риса синодальної архітектури, оскільки в давніх церквах дзвіницю звичайно ставили окремо від церкви. Про цю ж дзвіницю читаємо в книзі Л. Похилевича “Сказания о населенных местностях Киевской губернии” від 1864 року, де про церкву із с. Дорогинка повідомляється: “Свято-Михайловская церковь, 5 класса (1600, в 1852 поправлена и колокольня построена)”.

На жаль, ні Де ля Фліз, ні Похилевич не подали детального опису архітектури церкви в той період. З малюнку Де ля Фліза видно, що він схибив у пропорціях зображення. Можна лише стверджувати, що до церкви вела головна дорога, можливо, вона стояла на майдані, набагато перевищуючи оточуючу забудову. Як і більшість українських церков, вона стояла на пагорбі так, що її було здалека видно. Одразу за церквою починалось поле, а далі — ліс.

Нічого не повідомляє про архітектуру церкви із с. Дорогинка і відомий дослідник Б. Щербина, який в 1901 році здійснив “наукові екскурсії” до Бердичівського, Васильківського та Уманського повітів Київської губернії. Він лише занотував кількість досліджених церков, визначив дати їхньої побудови і характерні їхні особливості. Наприклад, він наголосив на невеликому розмірі всіх оглянутих церков, середній розмір яких становить приблизно 9 x 18 аршинів.

Значно більшу увагу приділив архітектурі церкви із с. Дорогинка відомий вчений, знавець української народної архітектури Г.І. Юрченко. Він навіть запропонував свою власну реконструкцію первісного вигляду церкви, із наметовими, а не бароковими верхами.

На основі архівної інформації й досліджень церкви Св. Архистратига Михаїла можна навести певні судження. Торкаючись містобудівного аспекту, можна стверджувати, що первісно орієнтація церкви відносно вулиці значення не мала (вона звернута до вулиці не головним своїм фасадом, а північним), а визначальною була лише її східна орієнтація, церковна садиба з церквою і прибудованою до неї пізніше дзвіницею огорожувалась невисоким дерев'яним парканом.

Функціональна схема відправи у дерев'яній церкві в XVII-XVIII століттях також мала свої особливості. Зокрема, у старих церквах люди стояли окремими групами, згідно статі та віку: чоловіки, жінки, дівчата, парубки та діти окремо. Можна виділити принаймні чотири таких схеми для церков Київщини.

Також існувало кілька варіантів розміщення кліросів, які регламентувались каноном: 1) зліва і справа від царських врат; 2) в бічних північному й південному зрубах, якщо церква була хрещата; 3) біля західної стіни центрального зрубу. Необхідним було лише, щоб кліроси розміщувались біля стіни.

Церква с. Дорогинка належить до найбільш поширеного на Україні типу триверхих тризрубних церков. Вона має квадратний бабинець, більший за розміром також квадратний центральний зруб і гранчасту апсиду-вівтар. Такий тип плану з двома квадратними й одним гранчастим зрубом є близьким до так званого “архаїчного” поліського типу. Квадратні зруби виникли під впливом архаїчних традицій давньоруського будівництва, тоді як гранчасті зруби — це ознака бароко. Рішення, коли поєднуються квадратні і гранчасті зруби, наметові і барокові вер-

хи не відзначаються стильовою чистотою, вони є перехідними між архаїчними й бароковими.

У цілому важко встановити певну закономірність між розмірами церкви й датою її будівництва. Наприклад, розмір у плані більш ранньої церкви с. Дорогинка більший, ніж барокової церкви с. Зарубинці. Існує певна закономірність переважання певних порід дерев і будівельного матеріалу церков. Церква Св. Архистратига Михаїла, соснова, знаходилась в зоні дубово-соснових лісів між Києвом та Кожанкою. Це ж доведено і дослідженням інших церков. Очевидно, первісно церкву було вкрито гонтом.

В досліджених церквах Київщини зустрічались в'язання двох типів: "впівдерева" та "риб'ячий хвіст". Найбільш поширений тип в'язань — "впівдерева" — був відмічений і в церкві с. Дорогинка.

Раніше старі церкви ставили на стендарі-окорінки (штендарі, стояки, філяри), поставлені сторч. До підвалин, витесаних у чотири грані, які кладуть на підбудову, прикріплювали в цьому випадку дощові фартухи для захисту стендарів від замокання. Подібна конструкція зараз зроблена у відреставрованій церкві с. Дорогинка в Пирогівському скансені.

Композиційні і художньо-образні особливості дерев'яних церков Київщини виражалися в кількості зрубів і верхів, в пропорційних та метроритмічних закономірностях, у просторовості інтер'єрів, тощо. Релігійна символіка була насамперед закладена в плані з кількох зрубів та в кількості бань. Тридольний план символізував Ноев ковчег та троїчність Бога, а на основі вчення архієпископа Солунського: вітвар — сферу божественного, середній зруб — сферу небесного буття, людську душу Христа та душу людини, притвор-бабінець — область земного буття, людське тіло Христа та тіло людини. Саме ця символіка була закладена в основу церкви св. Архистратига Михаїла.

Центральний зруб, який символізував сферу небесного буття, був більшим за розміром і найбільш освітленим. Багаторусний іконостас, що виступав символічною перешкодою між сферою Божого буття й людиною, був орнаментований і оздоблений золотом і декоративною різьбою.

За О. Новицьким, тридільна триверха церква, прикладом якої є церква із с. Дорогинка, найбільш досконала за своєю художньою виразністю. Нерозчленована поясками відносно невисока церква Св. Архистратига Михаїла виглядає монументальною.

Подібно до інших дерев'яних церков, церква із с. Дорогинка прикрашена різьбою. Площини під карнизом оздоблені зубчиками та трикутничками. Виріз між зрубами не оздоблений і мав шестикутну форму зі зрізаними вгорі кутами.

За своїми архітектурними особливостями церква із с. Дорогинка належить до центрально-поліської архітектурної школи, для якої характерні низькі дерев'яні церкви на простих тридольних планах. Якщо на півночі Київщини (Полісся) складалася цілісна картина дерев'яного будівництва, то центр і особливо південь Київщини дає мозаїчну картину типів будівництва, що пояснюється численними переселеннями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. — К.: Мистецтво, 1995. — 336 с.
2. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. — К.: Освіта, 1992. — 192 с.
3. Драган М. Українські дерев'яні церкви. — Л.: 1937. — 160 с.
4. Івашко Ю.В. Дерев'яне церковне зодчество Київщини. — К.: Гопак, 2003. — 120 с.
5. Логвин Г.Н. Дерев'яна архітектура України // Нариси історії архітектури Української РСР: Дожовтневий період. — К.: ДБЛБА УРСР, 1957. — С. 200-231.
6. Наулко В.І. та ін. Культура і побут населення України. — К.: Либідь, 1993. — 285 с.
7. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: Ил. каталог-справочник: В 4-х т. — К.: Будівельник, 1983 — 1986. — Т. 1, 2, 3, 4.
8. Таранушенко С.А. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України (за ред. М. Бажана, Г. Логвина) — К.: Будівельник, 1976. — 336 с.

УДК 72.03

*Н. Ю. Житкова, Ю. О. Шевченко***РЕНОВАЦІЯ ЯК ПОНЯТТЯ І ЯВИЩЕ В СУЧАСНОМУ
АРХІТЕКТУРНОМУ ЖИТТІ**

Зміна пріоритетів в економіці держави, зміна містобудівної ситуації із плином часу, необхідність вирішення задач екології, зміщення акцентів в традиційній для цілого ряду міст України промисловій спеціалізації зробили надзвичайно важливим всебічне та глибоке дослідження питань реновації.

Насправді, промислові підприємства України несуть в собі ознаки різних періодів соціокультурного розвитку суспільства, а відображення їх у характері промислових підприємств і архітектурі дають всі підстави для їх класифікації на наступні етапи:

- I. Промислові об'єкти періоду імперіалізму (до 1914 р.)
- II. Промислові об'єкти періоду першої світової війни і встановлення Радянської влади (до 1926 р.)
- III. Промислові об'єкти до 1941 р.
- IV. Промислові об'єкти періоду післявоєнної відбудови (50-ті рр.)
- V. Період типового будівництва на базі укрупнених уніфікованих елементів індустріального виробництва.

Протягом декількох останніх десятиліть простежується зміна у відношенні до перетворення існуючого міського середовища, в тому числі виробничих і селищно-виробничих територій. Якщо раніше багато уваги приділялося питанням охорони історико-архітектурної спадщини, то завданнями нового часу виступає адаптація пам'яток архітектури і суто утилітарних за своїми якостями промислових будівель до умов сучасного використання, включення їх в структуру міста як повноцінно функціонуючих елементів. Саме тому реновація пам'яток промислової архітектури, так само як і інших промислових об'єктів, що втратили свою функцію, стає одним із засобів відродження міста.

Серед промислових об'єктів, що підлягають реновації, важливе місце посідають саме історичні промислові об'єкти, що являють собою історичну та культурну спадщину людства.

Термін “спадщина” набув особливої популярності наприкінці 1970-х. Його визначальне значення — це власність та нерухомість, що підлягають спадкуванню [8] (за Оксфордським словником, 1970). Але у 1970-х р. термін “спадщина” набуває нового змісту — він використовується у Конвенції ЮНЕСКО Venice Charter (1964) як синонім історичного монументу, що означає не лише витвори культури й архітектури, а й міські та позаміські території, що містять в собі відбиток розвитку цивілізації або історичної події [8]. Таким чином, “спадщина” є власністю всього людства і набуває цінності із плином часу.

У 1972 р. ЮНЕСКО укладає Конвенцію захисту міжнародної та культурної спадщини (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage), де поняття культурної спадщини розширено до меж індустріальної спадщини — доків на портових територіях, машин та механізмів на старих фабриках, вугільних шахт і т.д. Того ж року створюється програма, спрямована на виявлення та збереження світової спадщини, що є під загрозою руйнування не лише за традиційних, а й за складних соціальних та економічних причин. Відтоді індустріальна спадщина стає терміном міжнародним [8].

Процес виявлення та збереження історичних пам'яток підсилюється тим, що за умов нафтової кризи 1973 р. та нестабільної економіки 70-х — 80-х років така спадщина стає ефективним способом привабити туристів та збільшити добробут країни. До того ж, невикористані промислові території створюють багато протиріч та незручностей в сучасному місті: вони простоюють підчас активного будівництва, стають причиною нестачі землі в центральних районах міста, заважають функціонуванню транспорту та утворюють розриви у сприйнятті міської забудови. Таким чином, соціально-економічні, містобудівні, типологічні, технологічні та естетичні причини стимулюють реновацію промислових будівель та територій, перетворення їх на повноцінно функціонуюче міське середовище, що відповідає вимогам сучасного міста.

В силу того, що ця сфера діяльності архітекторів в історичному контексті є відносно новою, виникає цілий ряд питань так званого понятійного характеру. Термін “реновація” новий і потребує конкретизації. По-перше, необхідно визначити ситуації, які ми спостерігаємо сьогодні у вітчизняній практиці:

1. Реновація із частковим зберіганням функції (наприклад, проектна пропозиція по холодокомбінату в м. Києві),

2. Повна реновація

- без вирішення завдань реконструкції (наприклад, клуб “Промзона” в Києві, Технічний музей в Делфті, дизайн-центр в Рурі, Есен, та ін.). Реновація проводиться без втручання в конструктивну та планувальну систему будівлі, часто із зберіганням інженерного обладнання та устаткування для формування особливої емоційної атмосфери;

- з вирішенням завдань реконструкції (наприклад, корпус колишнього заводу “Кабель” в Києві, комплекс газгольдерів в Відні, бібліотека в будівлі колишньої скотобійні в Ландау). Реновація проводиться із повним або частковим переплануванням, що потребує певного втручання в конструктивну систему.

Серед об'єктів, що підлягають реновації, можна визначити такі:

- промислові території;
- промислові будівлі;
- інженерні споруди.

З великої кількості потенційних об'єктів розробки виділяються такі групи:

- історичні, що несуть в собі ознаки стилю, технічного та культурного рівня суспільства (наприклад, будівля старого Арсеналу в Києві);
- нейтральні за естетичними характеристиками (будівельні об'єми), що втратили свою первісну функцію завдяки економічним перетворенням (промислова зона на Теличчі в Києві).

По-друге, такі перетворення в архітектурі і містобудуванні майже не відображаються в існуючій термінології. Відсутність чіткої системи в цій галузі приводить до різного розуміння понять та недоречного уживання термінів.

В галузі перетворення містобудівного середовища використовують наступні терміни: реконструкція, регенерація, ревалоризація, реабілітація, реновація та ін. Найбільш вживаними термінами щодо заходів перетворення промислових об'єктів є “реконструкція”, “реновація” та “реабілітація”.

За РАСЕ [6] існує наступне визначення цього поняття:

“Реконструкция архитектурно-исторической среды городов (от ре... и лат. Constructio — построение) — это достаточно свободный (по сравнению, напр., с реставрацией) режим строительных работ, подчиненный задачам функционирования объектов историко-культурного наследия в новых социально-экономических условиях... Понятие реконструкции архитектурно-исторической среды городов включает: регенерацию городской среды, т.е. сохранение и восстановление градостроительных качеств памятников и среды; ограниченное преобразование, т.е. сохранение градостроительных качеств памятников и среды и их развитие на основе использования исторических традиций; активное преобразование, т.е. изменение градостроительных качеств среды с частичным их сохранением”.

Основною формою реконструкції визначається комплексна реконструкція, що передбачає удосконалення чи зміну функціонального використання, удосконалення інженерного обладнання території, організації транспортного та пішохідного руху, переобладнання чи капітальний ремонт збереженої будівлі, реставрацію всіх пам'яток архітектури, історії та культури в межах ділянки реконструкції, нове будівництво, знесення ветхих будівель та ін. [6].

Відомі також інші визначення цього терміну:

“Реконструкция — докорінне перетворення архітектурної форми окремих будівель і споруд, комплексів, міст та інших населених місць, приведення їх у відповідність із сучасними вимогами функціональності, архітектурно-просторової організації, інженерно-технічного забезпечення, комфортності, тощо. **Комплексна реконструкція** — розробка і реалізація комплексу взаємопов'язаних заходів по відновленню і збереженню цілісного історичного середовища із створенням комфортних умов для постійного проживання і тимчасового перебування населення” [2].

За Тимофієнко [7], **реконструкція** — 1) перебудова споруди з метою удосконалення функціональних вирішень відповідно до сучасних вимог; 2) відновлення вигляду будівлі згідно описам і залишкам, що збереглися.

Якщо розглядати заходи по перетворенню історичних промислових об'єктів, тобто пам'яток архітектури та промислової культури, то термін "реконструкція", що в більшості випадків визначається як комплекс заходів по перетворенню саме історичного середовища, є доречним. Але в цьому випадку він не охоплює такі промислові об'єкти, які потребують нового функціонального наповнення, але не являють собою історичну та архітектурну цінність.

Поняття "**реконструкція промислових підприємств**" також не відповідає змісту цього заходу, тому що означає "систему строительных мероприятий по налаживанию рационального функционирования, способствующую улучшению качества выпускаемой продукции, наращиванию производственных мощностей и интенсивному использованию территории промпредприятия" [6]. Таке визначення та зміст, в якому "реконструкція промислових підприємств" вживається в наукових роботах та літературі, не передбачає втрату виробничої функції в процесі перетворення промислових об'єктів, тому в даному випадку використання терміну "реконструкція" є некоректним.

Останнім часом в працях вітчизняних та закордонних науковців та архітекторів все частіше вживаються терміни "реновація" та "реабілітація" відносно промислових об'єктів. О. Мамлеев, професор кафедри архітектури промислових будівель МАРХІ [3], пише про реновацію промислових будівель: "О разностороннем характере этого явления свидетельствуют многочисленные термины, прочно вошедшие в обиход архитекторов. В их числе ревитализация (возрождение городского пространства, в котором существует объект), адаптация (использование здания с изменением его функционального назначения), консервация и индустриальная археология, включающие исторические и археологические аспекты, и др. Все это многообразие терминов можно объединить условным понятием "реновация"...

Реновацію промислових об'єктів він визначає як вторинне використання промислових будівель в якості архітектурної оболонки для нових функцій разом із історично достовірним збереженням окремих будівель (частин будівель) та споруд. Розрізняються реновація окремих промислових будівель, реновація комплексу виробництва та реновація промислових районів.

Інакше визначає нову тенденцію в перетворенні промислових підприємств А.В. Попов [5] — функціональна адаптація, функціональна переорієнтація промислових об'єктів, пристосування їх до нових потреб суспільства. Пристосування промислової забудови до нових функцій розглядається в цілому ряді робіт, а також в описанні здійснених проєктів, де визначається як "реновація", "адаптація", "реабілітація", "реконструкція", "відновлення", "відродження" в українській та російській мовах та "reuse", "renovation", "rehabilitation", "reintegration".

Слід зазначити, що терміни "адаптація", "реновація" та "реабілітація" існують в реставраційній термінології, але у вузькому значенні, що стосується історико-архітектурної цінності будівель:

– **Адаптація** — пристосування містобудівного об'єкту до потреб сучасного використання. Об'єктом адаптації може бути як окрема споруда — пам'ятка архітектури або історії, так і цілісні елементи історичного середовища — монастирські і церковні садиби, тощо. Адаптація споруди-пам'ятки може відбуватися як з обмеженим втручанням, так і з докорінним перетворенням внутрішньої структури.

Може охоплювати всю споруду або її частину. Проводиться у випадках освоєння пам'ятки, що не використовувалась, зміни характеру використання, або з метою поліпшення умов використання [4].

– **Реновація** — підтримання або повернення зовнішнього естетичного вигляду пам'ятки без втручання в технічний стан споруди, що збереглася [4].

– **Реабілітація** — відбудова архітектурної пам'ятки у первісному стані [7]; різновид реставрації з можливістю заміни окремих деталей інтер'єрів або конструкцій [4].

З англійської мови термін “реновація” перекладається як відновлення, оновлення, модернізація, переробка, починка, реконструкція [1]; а “реабілітація” як ремонт, реконструкція, відновлення.

Таким чином, термін “реконструкція” не відповідає сутності процесу відновлення промислових підприємств в якості громадських об'єктів, а термін “реновація” є одним із найбільш вживаних та поширених при описанні цього процесу та відповідає за своїм первинним змістом.

Надалі пропонується під словом “реновація” розуміти комплекс архітектурних заходів, спрямованих на збереження історичної та архітектурної цінності промислових об'єктів — пам'яток промислової архітектури, зміну функціонального призначення нефункціонуючих промислових об'єктів для адаптації їх в сучасному містобудівному середовищі, благоустрій колишніх промислових територій, при необхідності перебудову існуючих та зведення необхідних нових об'єктів для задоволення нових функцій (невиробничого характеру).

Доречно буде пригадати, що “пам'ятки промислової архітектури” — досить нове словосполучення в архітектурній термінології, адже досить довгий час архітектура промислових будівель вважалася чимось неповноцінним і навіть таким, від чого треба відокремлюватися у міському середовищі. Пам'ятки промислової архітектури — це такі промислові об'єкти, що характеризуються єдністю технологічного процесу, застосуванням передових для свого часу конструкцій і наявністю високих естетичних властивостей будівель і комплексів. Пам'ятками промислової архітектури є заводські комплекси, групи будівель, окремі будівлі і споруди, що служили для виробничої діяльності людини, створені в різні історичні періоди, і що відобразили в плануванні, структурі, композиційному ладі і художньому образі характер трудових процесів і естетичні погляди тієї епохи, до якої вони належать (заводи, фабрики, рудники, солеварні, майстерні, млини, енергетичні, гідротехнічні споруди, штучні водні резервуари, віадуки, акведуки, мости, склади і т.п.).

Реновація історичних промислових об'єктів є різноплановим процесом, що включає в себе: аналіз об'єктів, що підлягають реновації; оцінку існуючої ситуації за основними параметрами життєдіяльності цієї території; визначення позитивних та негативних передумов розвитку; визначення екологічної придатності; виявлення історико-культурних особливостей; встановлення просторової специфіки території, впливу параметрів на композицію території, візуальних зв'язків; аналіз з точки зору транспортної та пішохідної доступності, розташування в структурі системи розселення, в структурі міста [3].

Пропонується розглядати реновацію як, по-перше, явище життя, що, з одного боку, є успадкованим від минулих часів, а з іншого — спрямованим на відповідність новим сучасним вимогам динамічного перетворення. По-друге, термін “ре-

новація” є більш глибоким і змістовним в цьому контексті, ніж “реконструкція” та “реабілітація” та найбільш повно відображає перетворення промислових об’єктів на громадські і житлові, оскільки в рамках реновації можливе здійснення реконструкції із збереженням основного об’єму будівлі.

Викладений матеріал не претендує на вичерпність питання, а лише окреслює коло задач в галузі сучасних зрушень в архітектурі. Процеси, які відбуваються в сучасній архітектурній практиці, дають змогу більш глибоко та всебічно дослідити це питання і прийти до більш містких висновків, що характеризують це явище не лише “на сьогодні”, а й дозволяють зазирнути в “завтра”. А коректна термінологія не лише викристалізовує процес, що відбувається, але і більш коректно та структурно прогнозує його подальший розвиток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-русский словарь по строительству и архитектуре / С. Серебряков. — М., Москоу Интернешнл Паблшерз, 1994. — 664 с.
2. Архітектура. Короткий словник-довідник. / А.П. Мардер та ін. — К., Будівельник, 1995. — 333с.
3. Мамлеев О. Реновация исторических производственных зданий и их адаптация в городской среде // АСД 01 (23) 2001. — С. 21-27.
4. Олійник О.П. Підготування рекомендацій по збереженню усталених ознак і характеристик історичного середовища в процесі реконструкції міст / Звіт. — К., НДІТІАМ, 1993.
5. Попов А.В., Зарывных Г.Г. Архитектурное формирование промышленных объектов, адаптируемых к новой функции // Известия вузов. Строительство. — 1997. — № 6. — С. 132-138.
6. Российская архитектурно-строительная энциклопедия. Т.4, часть 1. Архитектура, градостроительство, здания и сооружения / Басин Е.В., Рочегов А.Г. — М.: Альфа, 1996. — 336 с.
7. Тимофієнко В.І. Архітектура і монументальне мистецтво. Терміни та поняття / Академія мистецтв України. — К.: Видавництво Інституту проблем сучасного мистецтва, 2002. — 472 с.
8. TICCICH occasional papers for the World Heritage Convention. Council of Europe Recommendation R (90) 20 The protection and conservation of the industrial, technical and civil engineering heritage of Europe, September 13, 1990.

УДК 726

И. А. Трутнев

СТИЛЕВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ АРХИТЕКТУРЫ УКРАИНЫ В ЭПОХУ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ (1840–1890 гг.)

Развитие архитектурного процесса в XIX в. в большой мере определялось особенностями перехода от феодализма к капитализму, черты которого четко обозначались уже в предыдущий период.

В 1830-х годах XIX в. в стране начался технический переворот, характеризовавшийся внедрением в промышленность, сельское хозяйство и транспорт паровых двигателей, машин и усовершенствованием орудий труда. Это способствовало росту городов, промышленности и торговли.

В 1840–1850-е годы Россию охватил глубокий кризис, означающий дальнейший распад феодально-крепостнической системы, что, в конечном счете, привело к падению крепостного права и установлению капиталистического строя. Происходили изменения в классовой структуре общества, усилился процесс формирования русской, украинской и других буржуазных наций.

Развитие промышленного переворота привело к развитию промышленности, транспорта, торговли, банков, росту городов и городского населения. Это, в свою очередь, способствовало нарастанию классовой борьбы и развитию революционно-демократической идеологии.

Все эти сложнейшие факторы экономического и социально-политического развития не могли не сказаться на развитии архитектурного процесса. Они воздействовали как непосредственно через социальный заказ (особенности расселения и развитие городов, типологию зданий), так и через мировоззрение (общественно-профессиональную подготовку), формируя идеи и взгляды архитекторов на природу и сущность архитектуры, творческий метод и выбор стилистических направлений.

Дальнейшее развитие капитализма во 2-й половине XIX в. проявлялось в увеличении промышленных предприятий — фабрик и заводов, в строительстве складских сооружений, железных дорог, транспортных и инженерных сооружений, портов, коммерческих банков, кредитных и акционерных обществ, торговых пассажей, больших универсальных магазинов, вокзалов. Строятся выставочные, зрелищные, музейные, больничные, казарменные, культовые здания, специализированные учебные заведения. Некоторые из них, существовавшие ранее, радикально перестраивались, что совершенно изменяло их композиционно-художественную систему и конструктивно-техническую сущность. Количество сооружений резко возрастает, но качество их архитектурных решений снижается. Наблюдается хаотичность городской застройки и крайняя запущенность рабочих окраин, сбивчивая планировка которых контрастирует с городским центром.

Характерный для капиталистического периода тип жилища — в виде доходного дома с квартирами, сдаваемыми внаем, в которых первые этажи обычно отводились для торговых целей: в них размещались магазины, лавки, склады. Большинство городов приобрело плотную застройку жилых кварталов, вследствие чего появились понятия “дворы-колодцы”, “дворы-щели” в 4-6 этажей.

Застройщики стремились придавать зданиям своих фирм и доходным домам броский, индивидуальный облик, выделяя их тем самым из общей архитектурной среды. Это служило эффективным средством привлечения большего числа и более выгодных квартиросъемщиков.

Быстрый рост городов вызвал необходимость в коренном улучшении их благоустройства, что стало возможным благодаря развитию строительной науки и техники. К концу XIX века в ряде больших городов велось достаточно совершенное по тому времени замощение улиц и площадей. Прокладывались водопровод

и канализация, начал создаваться городской транспорт и появилось уличное освещение.

Ансамблевые принципы застройки утрачиваются, архитекторы не имели возможности в полной мере раскрыть свои дарования. Они выполняли лишь отдельные заказы частных лиц, промышленных и коммерческих организаций, совершенно не заинтересованных в том, что бы решать задачи градостроительного порядка, обеспечивать архитектурное единство улиц и площадей. В большинстве случаев облик фасадов зданий, так же как и внутренней отделки помещений, выбор тех или иных пригодных для этого стилей определялись заказчиком, его вкусами и материальными возможностями.

Архитектура середины и второй половины XIX века дает пеструю картину сочетания самых различных стилистических воздействий. Классические традиции гаснут вовсе и окончательно берут верх различные смешанные псевдостили в убранстве фасадов и в оформлении внутренних помещений.

Господствующим направлением теории и практики русской архитектуры XIX века стал ретроспективизм и эклектизм, означающий свободу выбора планировочных решений и стилистических форм здания с использованием композиционных приемов, форм и декора различных эпох и стилей прошлого.

Ретроспективизм (или историзм, стилизаторство) заключался в более или менее удачном воспроизведении снаружи и внутри здания композиционно-декоративных форм какого-то одного исторического архитектурного стиля. Первым из вошедших в моду стилей еще во второй половине 1820-х годов была *готика* и композиции в *мавританском* духе. Древнерусские и византийские образцы архитектуры порождают т.н. *“русско-византийский стиль”*. В 1830-х годах появляется и так называемый стиль *“неогрек”*, ориентирующийся на те области античного искусства, которые до тех пор не были изучены и использованы, — на греко-эллинистическую и генетически связанную с ней помпейскую архитектуру. В 1840-х годах в русскую архитектуру приходит увлечение итальянским *Ренессансом* — *стиль “неоренессанс”*, а вслед за ним — *барокко*, в основном его поздней стадией — *рококо*. В 1870-е годы появляется *“псевдорусский стиль”*, использующий народные (национальные и региональные) традиции в зодчестве.

Эклектизм сводился к употреблению в декоративном убранстве одного здания мотивов различных стилей, смешиваемых друг с другом. Например, фасады здания оформлялись в стиле итальянского барокко, внутренние же помещения подделывались под другие стили — готику, Ренессанс и прочие. Это уже явный конгломерат стилей, то, что называется обычно эклектикой.

Таким образом, в рассматриваемый период в архитектуре под влиянием социальных, экономических и культурно-политических факторов сложились новые творческие тенденции и направления. Выбор стилистического направления был обусловлен назначением здания, идейными симпатиями и предпочтениями заказчика или автора, местными, региональными особенностями и строительными материалами.

Рассмотрим подробнее основные стилевые направления ретроспективизма середины — конца XIX в. в их хронологической последовательности.

Русско-византийский стиль. Возникшее в середине 1820-х годов идеологиче-

ское течение — так называемое славянофильство, объявившее Древнюю Русь истинной носительницей национальной самобытности и наследницей Византии, сформировало русско-византийский стиль, идеологом которого стал архитектор К.А. Тон (1794–1881 г.г.)

Сущность русско-византийского стиля заключалась в использовании архитектурных образов и форм средневекового культового русского зодчества в эклектическом сочетании их с элементами византийской архитектуры. Обычно это были крестообразные в плане церкви с большим центральным куполом на четырех внутренних опорах и колокольнями с малыми куполами на углах здания. Этот прием позволял удовлетворять требованию Синода об обязательности пятиглавия.

Зачатки этого направления в архитектуре появились в произведениях архитектора-классициста В.П. Стасова. В церкви Александра Невского в русской колонии в Потсдаме (близ Берлина) и в Десятинной церкви в Киеве (1828–1842 гг.) проявилась ложновизантийская трактовка призматического объема с пятью куполами на высоких барабанах. Этими произведениями В.П. Стасов как бы превосходил русско-византийское направление архитектуры, получившее затем распространение в середине XIX в. Стасовские проекты, одобренные самим императором, оказали большое влияние на архитектора К. А. Тона, разработавшего в 1830-х годах серию проектов православных храмов в русско-византийском стиле.

Архитектор К.А. Тон в своих проектах церквей и постройках, из которых самым значительным был храм Христа Спасителя в Москве (1837–1883 гг.), шел по пути, проложенному В.П. Стасовым.

В 1844 г. был создан альбом чертежей построенных К.А. Тоном церквей и проектов храмов в русско-византийском стиле, рекомендованных в качестве образцовых для повсеместного использования и подражания. Все это не только узаконило стилистическую направленность церковной архитектуры, но пропагандировало и насаждало русско-византийский стиль как “национально-патриотический”. Было выстроено много церквей, архитектура которых представляла собой механическое сочетание аркатурных поясов и кокошников с византийскими капителями и прочими деталями.

Наиболее удачным произведением русско-византийского стиля в Украине является Владимирский собор в Киеве (1862–1882, А.В. Беретти, И.В. Шторм, И.И. Спарро). Вся композиция собора, силуэт, главы, апсиды и детали выражают идею византизма. Росписи собора, выполненные в 1885–1896 гг. русскими художниками В. М. Васнецовым, Л.В. Нестеровым, М.В. Врубелем, по своему характеру относятся к следующему этапу развития архитектуры конца XIX в. и содержат прямое обращение к образам Киевской Руси.

Русско-византийский стиль особенно отчетливо воплотился в церковной архитектуре. В светском же зодчестве он проявился мало, хотя архитектор К.А. Тон использовал его в Большом Кремлевском дворце (1839–1849 гг.). В архитектуре его фасадов К.А. Тон воспроизвел черты русско-византийского стиля, используя для этого некоторые формы соседнего Теремного дворца (XVII в.), в частности, обрамления его окон, многократно повторив их в сильно увеличенных размерах.

Неоготика. Наиболее ранним проявлением историзма была неоготика, отдельные формы которой встречаются еще в конце XVIII в.

Одно из самых ярких произведений архитектора М.Д. Быковского — ансамбль подмосковной усадьбы Марфино с дворцом, мостом, пристанью, галереями (1837–1839 гг.) — представляет собой романо-готическую интерпретацию высокого художественного уровня. Эту тенденцию подтвердил архитектор А.П. Брюллов, для которого стилизаторство стало творческим методом. Он выстроил в Петербурге на Невском проспекте лютеранскую церковь св. Петра (1832–1838 гг.) в псевдороманском стиле, проявив себя искусным интерпретатором средневековой западноевропейской архитектуры.

В 1830–1850-е гг. под влиянием романтизма в литературе, интереса к средневековью неоготика воплощается в произведениях архитектуры на Юге России, в частности, в Воронцовском дворце в Алушке (1828–1848 гг., арх. Э. Блор, Гейтон, В. Гунт), созданном английскими зодчими, традиции средневековья, готики и некоторые восточные вкусы и идеалы заказчика, местные мотивы готики причудливо переплетены с формами арабского средневековья. В Шахском дворце в Одессе (1852 г., арх. В. Гонсиоровский) использование стрельчатых арок проемов, средневековых башен с зубцами, контрфорсов является характерной чертой этого направления.

Поиски архитектурной образности зданий нового типа — вокзалов — поначалу осуществлялись по пути стилизаторства. В архитектуре Петергофского вокзала с башней (1856–1858 гг.) архитектор Н.Л. Бенуа (1813–1898 гг.) использовал готические элементы, искусно интерпретируя средневековое зодчество. Вокзал, как и корпуса придворных конюшен, выстроенные им же в Петергофе (Петродворце), представляет собой пример стилизации английской готики.

Неогреческие тенденции и неоренессанс. Вторым по времени направлением историзма было обращение к стилистике Античной Греции, обусловленное археологическими раскопками, и к Ренессансу, как наиболее прогрессивному возрождению идеалов античности. Вновь возросший в России интерес к Греции и ее древней культуре связан с победами в освободительной борьбе греческого народа, успешный исход которой во многом решила русская армия, обеспечившая Греции самостоятельность и избавление от турецкого господства.

В отличие от классицизма второй половины XVIII в. и первой четверти XIX в., неогреческая архитектура носила имитационный, явно декоративный, подражательный характер.

Распространению в 1840-х годах неогреческого направления в архитектуре способствовало также возведение в центре Петербурга крупного музейного здания Нового Эрмитажа (1842–1851 гг.), построенного по проекту выдающегося немецкого архитектора Лео Кленце. В архитектуре его фасадов и некоторых интерьеров использованы искусно переработанные формы и декоративные мотивы греческого зодчества. В Петербурге и Москве представителями этого направления были архитекторы А.П. Брюллов, А. Шпакеншнейдер, Г.А. Боссе, А.И. Рязанов и др.

Влияние архитектуры Древней Греции особенно характерно было для Крыма с его наследием городов-полисов. Здания Петропавловского собора (1848 г.) и

Графской пристани (1846 г.) в Севастополе были наиболее ранними проявлениями неогреческого направления. Историзм выразился не только в древнегреческом, но и в ренессансном прочтении классических традиций. Характерным произведением этого направления в Киеве является театр (1856, А.В. Берепи).

Наиболее значительные произведения Одессы этого направления создал Ф.С. Гонсиоровский. Здание городской библиотеки и Археологического музея (1883 г.) имеет высокий четырехколонный портик, поставленный на лестницу-подиум, арочные проемы, русты, пилястры и аттики напоминают о произведениях А. Палладио (XVI в.). Гражданственные черты ренессанса звучат также в знаменитых Павловских дешевых квартирах (1885–1887 гг.), где архитектор не только решил задачу рационального жилища, но и добился наиболее целостного решения художественного образа зданий целого квартала.

Обращение к историзму в творчестве одесских архитекторов было обусловлено главным образом ренессансными устремлениями. На фоне классического наследия города начала XIX в. ярко выступает творчество архитектора “из крепостных”, воспитанника АХ А.С. Шашина. В здании Ришельевского лицея (1852–1857 гг.) и ряде жилых домов архитектор впервые широко использовал приемы ренессансных палаццо, рустовку стен, развитые карнизы.

Все эти произведения лишь условно могут быть объединены в одну группу. Поскольку метод эклектики и стилизации предполагал индивидуализацию авторской трактовки, все они все же обусловлены рамками ренессансной эстетики с реалистической трактовкой форм и материалов.

Необарокко. Одним из направлений ретроспективного стилизаторства XIX в. было обращение к архитектурным форматам барокко и его поздней стадии рококо.

Помпезно-декоративным предстает Ново-Михайловский дворец (1857–1861 гг., арх. А. И. Шпакеншнейдер), выстроенный на Дворцовой набережной Невы для другого сына царя — Михаила. Сложность композиции фасада характеризуется барочными многодетальными формами и включением в трехчастную усложненную композицию фасада кариатид и иных скульптурных элементов, в частности, в тимпанах и на других частях фасада. Очень выразительная по рельефу пластика фасада, обращенного к невским просторам, обуславливалась необходимостью обеспечения хорошего восприятия здания с дальних расстояний. Парадные помещения в Ново-Михайловском дворце отличаются роскошной отделкой, причем особенно выделяются торжественно оформленные вестибюли главных лестниц и танцевальные залы.

Дворец Белосельских-Белозерских (1846–1848 гг., арх. А. И. Шпакеншнейдер), расположенный на углу Невского проспекта и набережной Фонтанки, представляет собой явную стилизацию архитектуры петербургского барокко середины XVIII в., воплощенной в произведениях Ф. Б. Растрелли.

В 1880 — 1890 годы в Одессе был сооружен огромный театр по проекту венских архитекторов Г. Гельмера и Ф. Фельнера в стиле венского барокко. На облике этого театрального здания сказалось увлечение претенциозной эклектической декоративностью, ярче всего воплощенной в очень популярном тогда здании Большой оперы (Гранд-Опера) в Париже (1861–1875 гг.).

Псевдорусский стиль. Наряду и в противовес эклектическому стилизаторству чужеземных архитектурных стилей и форм с 1870-х годов возникли новые идеологические предпосылки обращения к русскому национальному наследию, его изучению, интерпретации и стилизации. Художественные поиски современного архитектурного стиля во многом определялись идеями народнического движения.

Идеологические основы народничества обусловили резкую критику западного ретроспективизма, пробудили в художественных кругах повышенный интерес к народной культуре, крестьянскому зодчеству и русской архитектуре XVI–XVII вв.

Национальный стиль, поиски которого начались еще в 1830-х годах и завершились официальным утверждением русско-византийского стиля, в 1870-х годах приобрел иной характер — псевдорусского стиля, связанного с антифеодальной демократической идеологией. Его утверждению способствовало также и то, что по мере развития капитализма международные связи России все больше расширялись, вследствие чего она все чаще участвовала в международных торгово-промышленных выставках, на которых все страны, в целях рекламы, стремились в облике павильонов отразить свои национальные черты. Подобная тенденция была свойственна и России, для чего был очень удобен псевдорусский стиль. Русские павильоны были оригинальны, нарядны, выразительны и привлекали внимание вычурностью богатого декоративного убранства, заимствованного из крестьянского деревянного зодчества и народного прикладного искусства.

В 1872 г. на Политехнической выставке в Москве архитектор В.А. Гартман выстроил деревянные павильоны, красиво декорированные резьбой по дереву и другими украшениями в духе народного творчества. Затем архитектор И.Л. Ропет возвел русские павильоны на выставках в Париже (1878 г.), Копенгагене (1888 г.) и Чикаго (1893 г.), демонстрируя неиссякаемую фантазию на тему русской архитектуры и стилизаторства народного зодчества.

В обеих столицах возводились крупные жилые и общественные здания, фасады которых были до предела измельчены кирпичной выкладкой, иногда имитирующей даже резьбу по дереву. Характерными примерами псевдорусского стиля в Петербурге являются доходный дом Басина на Театральной площади (1878–1879 гг., арх. Н.Л. Басин), а в Москве — Исторический музей (1875–1881 гг., арх. В.О. Шервул и инж. А.А. Семенов).

Псевдорусское направление, при котором стилизовались прежде всего формы и детали народного зодчества, вскоре вытесняется более широким охватом источников ретроспективизма — допетровского зодчества, главным образом архитектуры XVII в. Ретроспективизм русской допетровской архитектуры знаменовался рядом крупных общественных сооружений в Москве. К ним относятся здание Городской думы, возведенное в 1890–1892 гг. (арх. Д.Н. Чичагов) и Верхние торговые ряды (ныне ГУМ), сооруженные на Красной площади в 1889–1893 гг. (арх. А.Н. Померанцев). Фасады этих зданий с башенками, высокими кровлями, частым ритмом небольших окон в фигурных обрамлениях XVII в. совершенно не соответствуют внутренней функциональной и архитектурно-пространственной организации. Большие залы в здании Думы и четыре ряда двухъярусных галерей в Торговых рядах решены на основе достижений строительной техники тех лет с применением верхнего света, металлических структур, не нашедших отражения в

облике зданий. Становилось все более очевидным несоответствие псевдорусского стиля техническим возможностям и новому назначению архитектуры.

В рассмотренный период было построено большое число каменных капитальных зданий нового типа, развивалась застройка и благоустройство городов, начали концентрироваться местные архитектурные кадры. В Одессе, Киеве, Львове, Харькове возникли местные архитектурные школы из числа воспитанников петербургской Академии художеств и Института гражданских инженеров. Для творческой направленности этих школ стали характерны отход от форм и приемов классицизма на основе идей русской “рациональной архитектуры”, использование местных архитектурных традиций, приемов и материалов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бартеньев Н. А., Батажкова В. Н. Очерки истории архитектурных стилей. — М.: Изобразительное искусство, 1983.
2. Памятники архитектуры Украины (новые исследования). — Киев: Изд-во “Киев НИИТИ”, 1966.
3. Паляевский В. И., Тиц А. А. История русской архитектуры. — М.: Строй. изд-во, 1984.
4. Кириченко Е. Н. Русская архитектура 1830–1910. — М., 1978.
5. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР (иллюстрированный справочник-каталог) том 1-4. — Киев: Будівельник, 1983.
6. Памятники истории и культуры Одесской области. — Одесса: ОНБ им. Горького, 1987.

УДК 725.91

А. А. Харитонова

ОСОБЕННОСТИ ПРИСПОСОБЛЕНИЯ ЗДАНИЙ РАЗЛИЧНОГО НАЗНАЧЕНИЯ ПОД МУЗЕИ И ЦЕНТРЫ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

До момента появления специально построенных зданий под экспозицию произведений искусств использовались самые различные типы сооружений, от древних городов-музеев до галерей в частных домах. Рассмотренные прототипы первых музеев и центров изобразительного искусства позволили выявить тенденции их формирования и развития; провести анализ места и времени их возникновения.

Приспособление зданий различного назначения под музеи и центры изобразительного искусства является актуальным сегодня, т.к. в разное время под функции музеев и центров изобразительного искусства перестраивались средневековые крепости, башни и арсеналы; культовые сооружения — церкви, храмы, капеллы, мавзолеи; дворцовые постройки — дворцы, замки, палаты, загородные резиденции, галереи, эрмитажи и т.д.; реконструированные жилые, муниципаль-

ные, промышленные и спортивные здания. В настоящее время за рубежом приспособление этих немусейных объектов достигает значительных масштабов и становится повсеместным явлением обновления материальной пространственной среды городов, несмотря на появившиеся в конце XIX века специально построенные здания музеев, демонстрирующие произведения изобразительного искусства, такие, как Датский национальный музей (1813 г.), Лондонская национальная галерея (1839 г.), Центр современного искусства в Турине (1863 г. 1959 г.) и т.д.

Проблема изменения первоначального содержания зданий под функции центров изобразительного искусства не рассматривалась архитектурной наукой. Тематика реконструкции и приспособления зданий под культурно-зрелищные функции была использована в студенческих работах КНУБА и ОГАСА; накоплен определенный практический и теоретический опыт использования исторической застройки под зрелищные учреждения, приемы трансформации и приспособления материально-пространственной среды. В работах советских ученых-архитекторов ЦНИИЭП им. Мезенцева под приспособлением зданий в культурных целях предложено было подразумевать: область реконструктивной деятельности, предполагающей смену функции сооружения с целью качественного и количественного развития объекта или системы объектов; изменение первоначального функционального содержания здания, т.к. использование здания заключается в его приспособлении к новым функциональным, эксплуатационным и градостроительным требованиям.

Малые и средние по величине города, не обладающие столь значительным бюджетом по сравнению с крупными городами и столицами, часто организуют центры изобразительного искусства, приспособляя существующие здания под их функции. Для этих целей выбираются, как правило, памятники истории и архитектуры, нуждающиеся в реконструкции и реставрации.

Для условий приспособления наиболее характерна реконструкция — комплекс действий, предусматривающий способность пространственной структуры отвечать новым изменившимся условиям и требованиям с улучшением технического состояния здания. В зависимости от историко-культурной и материальной степени изменений, приспособляемые здания подвергаются как перестройке, так и капитальному ремонту, однако в практике приспособления они встречаются реже, потому что средствами капитального ремонта трудно осуществить адаптацию структуры новых функций центра изобразительного искусства. Наличие объективной материальной формы предопределяет также особенности построения проектной деятельности в условиях приспособления, т.к. нарушается обычный путь деятельности архитектора — от функции к форме.

Основным принципом в данном виде приспособления здания-памятника является сохранение планировочной композиции и всей структуры сооружения, а размещение экспозиции подчиняется существующей организации внутреннего пространства. Положение не одинаково в разных музеях: в одних требуются помещения для реставрации и исследования имеющихся коллекций, в других — остро ощущается нехватка выставочных помещений.

С этой точки зрения характерен пример проведения существенной перестройки существующих художественных музеев и приспособления старых зданий под центры изобразительного искусства, которые осуществила Франция в своих про-

винциальных городах. Франция, занимающая первое место в мировом искусстве в течение пятнадцати лет, начиная с 1979 года, является примером в реализации программы создания музеев и центров изобразительного искусства. В 1982 году Музей искусства и истории Сен-Дени в монастырском комплексе кармелиток был отмечен премией как лучший западноевропейский музей года. Тем самым получило общественное признание новое направление в использовании памятников — не приспособление зданий к коллекциям, а наоборот, их показ, исходя из характера самого сооружения.

В коренной реконструкции Большого Лувра, одного из самых старых мировых музеев, главное внимание было уделено реализации крупномасштабного для Парижа 80-х годов XX века проекта, которая осуществлялась поэтапно. Реконструкции предшествовал представительный конкурс, сформулировавший музейведческие требования и потребности публики. При программировании этого крупнейшего центра изобразительного искусства возникла совершенно особая проблема: необходимо было сохранить не только существующую архитектурную оболочку, но и традиционное ригидное функционирование. В результате исследований была выработана программа реконструкции, обеспечивающая долгосрочную эволюцию музея и не затрагивающая основных залов экспозиции. Целевая установка программы — обеспечение приема посетителей с комфортом, создание современных условий для работы служащих музея и оптимальное содержание произведений искусства в запасниках.

Три главные цели реконструкции Лувра были определены как: объединение всех дворцов в единый ансамбль; раскрытие исторической, художественной и архитектурной значимости памятников; создание нового градостроительного комплекса, включающего ближайшее окружение. Благодаря проведенной реконструкции решились многие насущные проблемы — размещение автостоянок, устройство аудитории на 450 мест, ресторана, информационных служб, периодических выставок, инфраструктуры для изучения коллекции и реставрационных мастерских. Для публики стали доступны все внутренние дворы, проходы, донжон XII века, с которого началось формирование Лувра, крипта XII в. с экспозицией по истории дворца и показом реставрационных работ.

Центром композиции стала стеклянная пирамида главного входа, организованная на пересечении двух осей (Ю-С и З-В), она осветила помещения входной группы на площади 6000 кв.м. Новый график движения посетителей из центра позволил легко ориентироваться и обозревать дворцы изнутри. Расширение и реорганизация всех дворцов стали возможны после переезда министерства финансов; общая площадь увеличилась примерно до 70000 кв.м., из которых 50000 кв.м. занимали существующие экспозиции. Перепланировка административных служб музея позволила рационально использовать занимаемые ранее залы под новые разделы экспозиции.

Еще одним принципиальным приемом приспособления зданий под центр изобразительного искусства является — несохранение планировочной структуры сооружения: построение внутренней композиции исходит из характера размещаемой коллекции произведений изобразительного искусства, по намеченной программе и замыслу автора. Исходный объект реконструкции может дополняться

необходимыми новыми пристройками, что обусловлено недостающими помещениями и необходимостью осуществления новой композиции центра изобразительного искусства. Данный прием используется тогда, когда реконструируемый объект находится в значительной степени разрушения и не требует полного восстановления; таким образом, старая объемно-планировочная структура не сохраняется, а дает развитие новой архитектурно-композиционной организации путем изменений и дополнений на старой основе.

Характерным примером может служить перестройка остатков старого здания женского монастыря в г. Фаензе, который первоначально было решено превратить в музей для хранения части местного художественного наследия. Постепенное развитие программы и работа архитекторов Рита Равы и Клаудио Персанти привели к идее создания Международного центра керамики, что дало большую свободу в изменении первоначальной планировки монастырского здания, проект был дополнен помещениями лабораторий и мастерских, в которых посетители могли заниматься творчеством. Здание расположено в значительном удалении от центра города, в непримечательном районе, стилистически оно отделено от окружения и обращено как бы внутрь себя — два глухих фасада повернуты к дороге, в то же время открыто всем своим многообразием на внутренние дворики и участок, вписано в существующее окружение.

Музейные сооружения в Ватикане появились благодаря реконструкции существующих зданий и строительству новых специальных помещений для демонстрации произведений искусства: апартамент Борджиа, капелла Никколину, библиотека, пинакотекка, Сикстинская капелла, Египетский и Этруский музеи, Галерея гобеленов и Галерея географических карт. Все эти постройки были осуществлены архитекторами Симонетти и Кампоези. Антикварий для статуй был перестроен, все помещения приспособлены под музейные залы, пристроен портик, музей получил название — Пио-Клементио, в нем расположились: Зал муз, Ротонда, Зал зверей, Галерея статуй, Сад масок, Зал греческого креста. В нем собраны ни с чем не сравнимые шедевры древнего искусства многих народов.

В конце XIX века в центре Парижа, на набережной реки Орсе, на месте руин дворца, сгоревшего во время событий Коммуны 1871 года, архитектором Виктором Лалу (1850–1937) были построены вокзал и отель. Автор использовал в своих архитектурных решениях последние достижения в области строительства, применив ажурные металлические конструкции колонн и сводов. В 70-е годы возрос интерес к современному изобразительному искусству, во Франции возникла идея создания специального музея искусств и культуры, и вокзал Орсе оказался наиболее пригодным помещением для экспозиции художественных произведений, созданных на протяжении пятидесяти лет.

Таким образом, приспособление зданий различного назначения под музеи и центры изобразительного искусства не утрачивает своей актуальности в настоящее время. Практика реконструкции определила особенности приспособления реконструктивной деятельности от капитального ремонта до полной перестройки. Перестройка может осуществляться с сохранением планировочной структуры, таким образом, характер экспозиции исходит от характера заданной структуры здания; и несохранением планировочной структуры.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гётц К.-Г., Хоор Д., Мелер К., Ю. Наттерер. *Holzbau Atlas*. — М.: Стройиздат, Перевод, изд.: Institut fur internationale Architektur-Dokumentation. Munchen. — 1985. — 126 с.; Гийебон К. Музей Пикассо в Париже. Современный музей в памятнике архитектуры XVII века // *Museum ЮНЕСКО*. Париж. — 1986. — №151. — С. 40-45. — 56 с.
2. Иорио Г. Южная Америка. Вилла, превращенная в музей: стиль модерн // *Museum*. — 1991. — № 167. — /5/. — С. 18-21.
3. Майстровская М. Музей из вокзала // *Советский музей*. — 1992. — № 5. — С. 14-19. — 64 с.
4. Graburn Nelson. The Museum and the Visitor Experience. In: Linda Draper (ed.). Материалы ежегодной конференции Американской ассоциации музеев.

УДК 72.01; 72.03

А. А. Пучков

О ПРИНЦИПАХ И ГРАНИЦАХ ПРИМЕНИМОСТИ ТЕРМИНА “ПОЭТИКА” В АРХИТЕКТУРОВЕДЕНИИ

Термин “поэтика” со времен Аристотеля приобрел вполне конкретное значение и смысл в теории литературы. Задача нашего этюда — выяснить, насколько возможным оказывается его употребление в теории архитектуры, которая все упорнее превращается из околотехнической дисциплины в гуманитарную и, уже, культурологическую, с той особенностью, что предметом ее оказывается материальная, художественно выразительная архитектурная форма и ее функционирование в общественно-культурном контексте (пространстве истории) [1].

Если Д. С. Лихачёв отмечал в 1980 г., что понятие “поэтика” за последние годы “значительно уточнилось, приобрело определенный смысл как особой науки, и изучение поэтики стало одной из основ современного литературоведения” [2], то не наблюдаем ли мы сегодня, через четверть века, властное проникновение методов литературоведческой поэтики в иные области гуманитарного знания, и прежде прочего в архитектуроведение? Попробуем разобраться в существе вопроса.

В русском обиходе термин “поэтика” имеет по меньшей мере два значения. Во-первых, это научная теория словесного художественного творчества или система методически разработанных рекомендаций для него (трактаты “Поэтика” Аристотеля, Горация, Псевдо-Лонгина, Н. Буало, Г. Э. Лессинга). Во-вторых, это система рабочих принципов какого-либо автора, литературной школы, литературной эпохи: то, что бессознательно создает для себя каждый литератор (пишущий). Забегая вперед, спросим себя, многое ли изменится, если вместо слова “литература” простой подстановкой подставить слово “архитектура”? В первом значении — довольно много: до сих пор сложно говорить о существовании “научной теории архитектурного творчества”, хотя корни ее построения следует искать в 1920-х гг., в трудах А. А. Богданова (1873–1928) о тектологии [3] (от греч. *tekton* — строитель и *logos* — учение) и его последователей, прежде всего, влиятельного в свое

время санкт-петербургского архитектора А. В. Розенберга [4]. О системе методически разработанных рекомендаций для архитектурного творчества в прагматическом, функционально-типологическом смысле говорить проще: рекомендовать всегда просто, следовать рекомендациям, творя — труднее. Г. Н. Логвин (1910–2001) активно возражал против возможности задания архитектурному творчеству “теории архитектуры”, по-своему справедливо полагая, что творчество архитектора отличается от творчества художника только средствами выполнения. Но речь-то всю дорогу идет не о задании неких обязательных для соблюдения постулатов, вроде требований теории упругости или сопротивления материалов, а действительно о “системе знаний об архитектуре как особой форме творческой деятельности, ее происхождении, сущности, специфике, общественных функциях” [5]. То есть — о наблюдении некоторых объективных закономерностей архитектурного процесса: не как о диктатуре, а как о демократии (с несколько авторитарным уклоном). Но вот во втором значении — поэтика как система рабочих принципов автора, школы, эпохи — архитектуроведение давно и чаще бессознательно пользуется именно поэтологическими приемами. Крупнейший мыслитель XX века С. С. Аверинцев (1937–2004) писал по сходному поводу: “Журден не знал, что говорит прозой; но вот Роман Сладкопевец, замечательный поэт VI в., мог не знать, что пишет стихи. Во всяком случае, он не сумел бы ответить, в какой системе стихосложения он работает” [6]. Та же ситуация — с современными архитектуроведами: они не догадываются, что, пиша нечто об архитектуре (все равно о чем именно!), занимаются поэтологическим изысканием. Описанный мной однажды *идиономографический метод архитектуроведения* [7] на каждом шагу прибегает к тем же исследовательским приемам, которыми давно пользуются литературоведы.

Итак, термин “поэтика” до сих пор имело сугубо литературоведческое значение. Насколько эта трактовка однозначна? Не сможет ли поэтика послужить оперативной категорией для теории архитектуры? Чтобы ответить, придется начать издалека: из сферы литературоведения.

Предмет книги акад. С. С. Аверинцева “Поэтика ранневизантийской литературы” (1977 г.) — поэтика во втором из названных смысле слова, имманентная самому литературному творчеству, “практическая поэтика”: не теория литературы ранневизантийских ученых, но рабочие установки ранневизантийских писателей, как эти последние реконструируются из самих литературных памятников. “В ней рассматривается не столько то, что знали о своей литературе люди той эпохи, сколько то, что можем знать о ней мы: а это вещи разные... Конечно, невыговоренная “имманентная” поэтика эпохи хотя бы отчасти пытается выговорить себя в теоретической поэтике этой же эпохи” [8]. Автор, будучи филологом-классиком, ведет речь о поэтике как прерогативе литературного, письменного дела и утверждает, что употребляет слово “поэтика” в таком точно смысле, какой оно имеет внутри заглавия книги акад. Д. С. Лихачёва (1906–1999) “Поэтика древнерусской литературы” (1967 г.). Заглавие книги С. С. Аверинцева подражательно, но “подражательность эта — говорит он, — намеренная; она должна служить знаком жанровой принадлежности. “Поэтика древнерусской литературы” — классический образец научного жанра. Наша книга, — указывает Сергей Сергеевич, — попытка работать в том же жанре, но на ином материале. Выражаясь в терминах

средневековой эстетики, можно было бы сказать, что два заглавия относятся друг к другу, как “первообраз” и “отображение” [9]. Поскольку литература и письмо относятся к области ментальной и культурной жизнедеятельности человечества так же, как архитектура и искусство, то есть обнимают область эстетического творчества, постольку термин “поэтика” закономерно может быть распространен гораздо шире: на область архитектуроведения и искусствоведения.

Еще в 1936 г. О. М. Фрейденберг в книге “Поэтика сюжета и жанра: период античной литературы” отмечала, что поэтика есть наука о закономерности литературных явлений как *явлений общественного сознания*, что общественное сознание исторично и меняется в зависимости от этапа развития общественных отношений и, следовательно, от этапа развития материальной базы [10]. То же самое можно распространить и на архитектуру как *особое явление общественного бытия*. Для такого понимания необходим генетический анализ, и отказ от генезиса в вопросах поэтики будет отказом от исторического анализа архитектурных явлений. Поэтика архитектуры — историческое развитие представлений, образности, типов мышления в связи с порождаемыми ими формами обычая, сказаний, религии, языка, мифа, архитектурной формы. Центральной проблемой здесь оказывается выяснение единства между семантикой архитектуры и ее морфологией: для такого выяснения не следует прибегать к изначальной комплексности или синкретизму, из которых дифференцируются различия, — различие не есть отщепление от тождества или результат его развития, а составляет его самое существенное свойство, это “есть проблема семантики, взятая в ее формообразующей стороне” [11].

Российскому литературоведу, фольклористу и этнографу акад. А. Н. Веселовскому (1838–1906) принадлежит грандиозный замысел “исторической поэтики” [12], то есть изучения в истории литературы литературно-художественных средств (тропы, фигуры, рифмы) и категорий (художественное время, художественное пространство, ритм), что у самого Веселовского — на примере античной и средневековой литератур — состояло в строгом отборе фактов и некой “архитектурности” их подачи. Главное внимание Веселовского было обращено в сторону глубинных исторических движений, центральным творцом которых был народ в ярких его представителях. “Скажите мне, как народ жил, и я скажу, как он писал”, — афористически формулировал свою позицию ученый [13]. Ту же формулу можно перефразировать касательно архитектурного процесса: “Скажите мне, как народ жил, и я скажу, как он строил”. Спасительная особенность такого оксюморона в том, что по жизни народа можно узнать о постройках, а по постройкам — о жизни; в литературе эта закономерность одновекторна и, как правило, выглядит сложнее.

Исторический метод А. Н. Веселовского для выяснения ведущих закономерностей эпохи сам по себе требует значительной временной дистанции. “Современность слишком спутанна, — отмечал он, — слишком нас волнует, чтобы мы могли разобраться в ней целно и спокойно, отыскивая ее законы; к старине мы хладнокровнее, и невольно ищем в ней уроков, которым не следуем, обобщений, к которым манит ее видимая законченность, хотя сами мы живем в ней наполовину. Это и дает нам право голоса и проверки” [14]. Новаторство замысла “исторической поэтики” А. Н. Веселовского, ценность этого, хоть и не законченного це-

лостно труда, и состояли в *идее историзма*, пронизывающего общественные явления от общих социально-культурных построений до анализа мельчайшей клеточки художественного организма. (Можно подставить сюда словосочетание “архитектурный организм”, и натяжки не окажется.) Автор так определяет цель своих исследований: показать, каким образом “новое содержание жизни, этот элемент *свободы*, приливающий с каждым новым поколением, проникает в старые образы, эти формы *необходимости*, в которые неизбежно отливало всякое предыдущее развитие” [15]. Таким образом, по мысли Веселовского, в любом процессе художественного развития происходит своего рода битва между устоявшейся формой и новой мыслью о природе этой формы, и в этой “диалектической” битве, как Афина из головы Зевса, появляется новая форма. “Изучая ряда фактов, мы замечаем их последовательность, отношение между ними последующего и предыдущего; если это отношение повторяется, мы начинаем подозревать в нем известную закономерность; если оно повторяется часто, мы перестаем говорить о предыдущем и последующем, заменяя их выражением причины и следствия” [16]. Трудно не заметить, что такой подход может быть действенным совсем не обязательно в области литературы, поскольку оказывается как бы аналогом (эквивалентом) экспериментального метода в тех областях, где эксперимент в собственном смысле слова невозможен (в гуманитарных науках, в частности в искусствоведении, архитектуроведении и эстетике). Во всякой сфере науки, которая имеет дело с выражением и выразительной формой и потому тесно связана с эстетическим анализом, — то есть во всякой человековедчески-исторической науке, — главное внимание должно быть уделено вопросу, как в недрах старого появилось новое, и что сделалось после этого со старым. Например, “идеализация человека, — считал Веселовский, — начиналась вокруг алтарей (материально-пластический, архитектурный момент — А. 77.) и завершалась в сфере героизма, поднятого над действительностью, в жанре трагедии, типы которой переносились в жизнь для оценки ее реальных отношений (социально-литературный момент — А. 77.)” [17]. Веселовский вычленил особый предмет всеобщей истории литературы, основав сравнительно-историческую школу ее изучения. “Литература представлялась ему особым царством исторической действительности. Литературные произведения живут своей собственной особенной жизнью: развиваются, странствуют, умирают, чтобы воскреснуть вновь, аналогично устойчивым, почти не испытывающим воздействия отдельной личности, фонетическим и морфологическим сочетаниям” [18].

Д. С. Лихачёв в упомянутом оппонентском отзыве на докторскую диссертацию С. С. Аверинцева писал: “Если художественное произведение сравнить с айсбергом, у которого над поверхностью воды возвышается его авторский замысел, то поэтика имеет дело по преимуществу со скрытой частью айсберга, которая по существу держит на себе всю его поверхностную часть” [19]. В той мере, в которой архитектура является художественным произведением (в каждом явлении архитектурного процесса эта сторона занимает свой процент), эта мысль Д. С. Лихачёва находит почву и подтверждение. “Вот почему, — продолжает ученый, — эпохи безличностного творчества (средневековые, отчасти античные) чаще всего становятся объектами исследования их поэтики” [20]. Уже в книге С. С. Аверинцева “система рабочих принципов” его философской по существу поэтики —

есть система всего мировоззрения и мироповедения, “система идеологически реагирующей на мир формы” [21]. Архитектура — явление того же ряда!

Едва ли недопустимым после сказанного может представляться употребление термина “поэтика” в теории архитектуры. Но ответ на вопрос, насколько же применимо в теории архитектуры понятие “поэтика” к тому или иному историческому этапу ее развития, — собственно теоретическая необходимость современного этапа развития архитектуроведения.

Чтобы дать ответ и на этот вопрос, нужно обратиться к выяснению сходства и различий между методами литературоведения (в котором слово “поэтика” за две тысячи лет устоялось) и архитектуроведения (где оно постепенно входит в обиход). Рассуждая об архитектурном наследии отстоящей от нас на большом временном расстоянии законченной в своей целостности исторической эпохе (античность, средневековье, Ренессанс), необходимо понять, что *эмпирически* мы имеем дело с набором так или иначе сохранившихся и потому пригодных для наблюдения (повседневного, экскурсионного или научного) объектов архитектуры, объединенных родством функциональной и декоративной организации, сходством технологии их проектирования и строительной реализации, единством природы строительных материалов и т. д. В литературе — это литературные произведения, в искусстве — произведения изобразительного искусства, скульптуры, музыки, танца и т. д. В мировом архитектуроведении, бесспорно, *эмпирический* аспект античной архитектуры детальнейше изучен, и какое-либо новое знание могут дать едва ли не исключительно новые археологические раскопки и их осмысление в рамках типологии, конструкций и материалов. Акт архитектурной реконструкции найденных руин (чаще это лишь фундаменты), производимой на основании аналогии с предыдущими реконструкциями и досконального знания архитектурных форм эпохи, к которой принадлежит находка, — этот акт уже в известной степени должен базироваться на внеэмпирических, помимоархитектурных данных. Что следует понимать под такого рода данными? Прежде всего, это данные литературных памятников эпохи, текст, в той или иной мере современный обнаруженным развалинам. Жанровая принадлежность этого текста имеет широкую палитру: от текстов строительных договоров, свидетельств историков и хронистов, сохранившихся описаний — до философских трактатов и произведений художественной литературы.

Совместный учет эмпирических и названных мною помимоархитектурными данных, *данных камня* и *данных слова об этом камне* и позволяет проследить тенденцию, которая управлялась по определенным законам, позволяет установить множественность параллельных и пересекающихся рядов культурных фактов в исторической ретроспективе.

Так, в современном *антиковедении* существуют как бы две параллельно существующие отрасли: 1) история культуры античных Греции и Рима, в том числе история военных событий и территориальных перипетий, история античной литературы, музыки, танца и т. д., то есть того, что удастся изучать по нарративным (письменным) источникам и что нельзя увидеть воочию (например, повальный мор — чуму — в Афинах, описанный Лукрецием [*De re rum natura* VI 1138-1286], мы никак увидеть не сможем), и 2) история материальной культуры, главное мес-

то в которой занимает история античной архитектуры, скульптуры и декоративно-прикладного ремесла. Факты этой истории являются фактами нашей с вами современности — их можно увидеть в музее, на экскурсии, можно коснуться рукою колонны Парфенона. Первый тип “истории” — история духовная, второй — история материальная.

Эти две отрасли странным образом существуют отдельно, их представители лишь время от времени осуществляют научные “набеги” на соседа. И до сих пор не существует обобщающей работы, в которой в равной степени результаты исследований античной культурной истории и античной материальной культуры (пользуюсь устоявшимися понятиями) были бы осмыслены с единой точки зрения.

Если сделать попытку обозреть современное состояние применения термина “поэтика”, увидим следующее.

Одним из первых опытов обращения к поэтике античной архитектуры в собственно литературном отношении является монография Л. И. Таруашвили “Тектоника визуального образа в поэзии античности и христианской Европы (К вопросу о культурно-исторических предпосылках ордерного зодчества)” (1998 г. [22]). Решая основную для своего труда проблему наличия или отсутствия достаточных предпосылок к ордерному зодчеству в культурно-историческом архетипе христианской Европы, Л. И. Таруашвили закономерно сводит проблему к вопросу о наличии или отсутствии в самих основах европейско-христианской культуры predisposition к тектонике как самоценному эстетическому качеству. За ответом на этот вопрос автор обращается прежде всего к визуальным образам поэзии, с чьей видовой природой ни тектоника, ни атектоничность не связаны закономерно, играя в ней, как правило, второстепенную роль, но чье наличие в ней именно по этой причине наиболее симптоматично с культурно-исторической точки зрения. Л. И. Таруашвили приходит к (априори напрашивавшемуся) выводу, что архитектурный ордер при всей его необходимости со времен Ренессанса в качестве социально-психологического средового фактора был в европейско-христианском контексте явлением генетически вторичным, и не только из-за влияния доступных древнеримских памятников с их образцами архитектурного ордера, но также и в силу коренных особенностей христианской Европы как типа культуры. Иными словами, Л. И. Таруашвили ставит и рассматривает в качестве основного вопроса работы вопрос об “ордеротворческой потенции” и тектоничности литературной культуры, утверждая в качестве родоначальника такой традиции труд Г. Вёльфлина “Классическое искусство” (1899 г.). “Если ордер есть выражение самой идеи архитектуры, то не следует ли вывести из этого, что ордеротворческая потенция это лишь частное проявление своеобразной чуткости художника к природе того вида искусства, которым он занимается, будь то архитектура, скульптура, живопись или что-то иное? Не должны ли мы заключить... что секрет феномена античной архитектуры (включая и ордер) состоит именно в такой, присущей ее творцам, чуткости и что образное содержание античной архитектуры, воспринимаемое зрителем, является не причиной ее формальной специфики, но закономерным следствием этой специфики и опосредованно — следствием самой природы архитектуры как вида художественной деятельности?” — спрашивает ученый [23]. Автор этого ценного и в методологическом, и в фактологическом отно-

шении труда осуществляет сугубо герменевтический анализ античных и христианских текстов с точки зрения обнаружения в них либо (1) тектонических качеств устройства литературных произведений, либо (2) тектонического выражения в этих произведениях смысла, близкого к архитектурному, понимаемому им как ордерно-тектонический. Л. И. Таруашвили уверен, что “исчезли античные постройки с лица земли раньше, чем к ним возник постоянный и живой интерес, не возникло бы ничего похожего на строгие дворцы Палладио или барочные церкви Борромини... С тех пор как античная цивилизация окончила век, уделенный ей историей, человечество вместе с особым, свойственным античной эпохе восприятием мира навсегда утратило способность к продуцированию культурных традиций, этим восприятием мира обусловленных. Теперь их оставалось только заимствовать, что и было сделано к вящему процветанию европейской культуры. Среди этих заимствованных традиций не последнее по важности место занимал античный архитектурный ордер” [24]. Монография Л. И. Таруашвили — яркий опыт исследования мировоззренческих основ архитектуры без архитектуры: только пользуясь “поэтологическим” мотивом, почерпнутым из нарративного источника. Для теории архитектуры этот опыт чрезвычайно поучителен и ценен, но за основу взят быть не может.

Второй, давший ощутимый научный результат, опыт “поэтологического” рассмотрения архитектуры сделан в монографии доктора архитектуры С. А. Шубович “Архитектурная композиция в свете мифопоэтики” (1999 г. [25]), в которой предмет архитектурной композиции был всесторонне изучен сквозь призму набора архетипов человека, наиболее отчетливо выраженных в мифологической и мифопоэтической традиции. Пространственная основа архитектурной композиции соотносится автором с пространственной моделью мира, с мифологическим универсумом. Это позволило на конкретном материале музыковедческих, литературоведческих, киноведческих и архитектурных концепций раскрыть новые грани эстетической целостности архитектуры как социально-материального явления. Специальный раздел посвящен С. А. Шубович *мифопоэтике античной архитектуры* [26], особая монография — рассмотрению мифопоэтических аспектов архитектурной теории Витрувия [27]. С. А. Шубович приходит, в частности, к выводу, что в трактате Витрувия “De architectura libri decem” удастся выделить — в границах его темы — такие мифопоэтические начала: понимание мира-города как Космоса; выделение в нем центра-храма (агоры); соединение в этом центре первостихий (земли и воды, которые имеют одинаковое значение для структуры города); соотношение Космоса и человека как “схемы” для дальнейших построений и пропорционирования; отношение к ордеру как средству “перевода” пропорций человека в пропорции Космоса [28]. “Творчество Витрувия, — справедливо заключает ученый, — можно рассматривать как соединение в диалектическом противоречии натурфилософской мифопоэтики греков и их же математической рационализации” [29]. Таким образом, аналитическое выделение определенных, обусловленных исследуемым материалом, позиций и категорий приводит к выяснению вполне объективных ценностно- и целеположенных “прафеноменов” (Гёте) творческого труда античного зодчего.

С. А. Шубович выделила и обосновала не только возможность архетипичес-

кого рассмотрения архитектуры как формы общественного бытия, но и — в аспекте материально-художественном — природы архитектуры как формы общественного сознания, как формы искусства. Изучая исполненный высокого ритуального смысла путь от Элевсина к Афинскому акрополю во время одного из главных общегреческих празднеств — праздника Панафиной [30], — ученый приходит к любопытному выводу, что над всей этой процессией царила гармония “золотого века” греческой истории, впоследствии нарушенная: Акрополь представлял собою визуальное закрепление представления о “круге-возврате”. С. А. Шубович впервые в архитектуроведении была показана действенная возможность исследовать архитектурную форму не только с точки зрения формально-композиционных принципов ее организации, но и с точки зрения общечеловечески-мифологических, которые сами по себе не могут не нести архитектурной, композиционной выразительности. Ярko выраженный философский окрас архитектуроведческих трудов С. А. Шубович — залог того, что на современном этапе развития архитектуроведения, многими не осознаваемом, герменевтико-эстетический подход, как никакой иной, может принести научно свежий и общекультурно ценный теоретико-мировоззренческий плод.

На этом фоне, сколь ни парадоксально, представители западной теории архитектуры, даже наиболее влиятельные и значимые, не утруждают себя вопросами, аналогичными тем, какие ставятся и обсуждаются в отечественном архитектуроведении относительно архитектуры античного мира. Возникает дивное ощущение некоего “научного одиночества” в этом вопросе (да и не только в этом). Признанные классическими труды П.-А. Джонсона, К. С. Дж. Вильсона, Р. Скратона, А. Беньямина, Б. Шуми, С. Кьерена и Дж. Тамберлейка, Б. Вассермана, П. Салливена и Г. Палермо, сборники под редакцией Эндрю Беллентайна и др. [31], изданные в последние десятилетия и годы, удивительным образом обходят молчанием вопросы *поэтики* архитектуры и архитектурной формы: архитекторы увлечены трудом в традиции постмодернизма; архитектуроведы и критики их творческие усилия обосновывают, в подробности вдаваясь не слишком.

Итак, границы применимости понятия “поэтика” можно расценивать как попытку разностороннего исследования архитектуры как наиболее яркого явления материальной культуры и особой формы общественного бытия — с точки зрения ее поэтики, то есть ее художественного устройства. В прочих аспектах, в которых архитектура рассматривается со стороны ее технической организации, ее функционально-планировочного, конструктивного устройства, — в этих аспектах термин “поэтика” применим быть не может. Методы поэтики могут быть действенны там, где допустима множественность рассудительных мнений о художественном устройстве выразительной формы. И само это рассуждение в свою очередь может подлежать поэтологическому анализу — но уже как литературное произведение и, стало быть, принадлежит области литературоведения.

Поэтика архитектуры — специальная область теории архитектуры, в рамках которой исследуются феноменологические основания создания и функционирования произведений архитектуры, художественность их деталей и фрагментов, архитектурная деятельность, нарративные свидетельства современников и ближайших к ним потомков, взятых в комплексе художественных и эстетических зна-

чений архитектуры как особой формы общественного бытия. Перефразируя Д. С. Лихачёва, следует констатировать: *поэтика архитектуры есть система исследования идеологически реагирующей на мир архитектурной формы*.

Главный метод такого изучения — герменевтический метод, то есть метод научного прочтения определенного рода символических знаков, “текстов” — будь то фрагменты камня (руины) или фрагменты литературных памятников. Для осуществления такой работы необходимы сильное историческое воображение и серьезная филологическая подготовка.

Теперь, когда речь идет о проблемах созидания социальной инфраструктуры в самом широком смысле, формирование теории цельного восприятия развития культуры не только не кажется излишним, но напрямую зависит от общеметодологических установок, которые должны быть сформулированы обществом в качестве базиса для дальнейших культурных построений. Это, на мой взгляд, стимулирует создание основы, без которой рефлексия культуры как целостности невозможна. Важно понять, что в поэтике архитектуроведение ищет обоснование своих собственных научных задач в качестве решения задач историко-культурных, воспитательных и образовательных.

ЛИТЕРАТУРА

1. См.: Пучков А. А. О культурно-историческом и литературном содержании архитектуроведения: Парадоксально-библиографическое рассуждение // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: 36. наук. пр. — Київ, 2003. — Вип.11-12.—С. 80-100.
2. Лихачёв Д. С. Отзыв на работу С. С. Аверинцева “Ранневизантийская поэтика” // Лихачёв Д. С. Прошлое — будущему: Статьи и очерки. — Л., 1985. — С. 350.
3. Богданов А. А. Всеобщая организационная наука (тектология): В 3 ч. — 3-е изд. — М., 1925–1929. А. А. Богданов, сначала похваленный Лениным за “Краткий курс экономической науки”, потом им же раскритикованный за эмпириомонизм, считал, что “структурные отношения могут быть обобщены до такой же степени формальной чистоты схемы, как в математике отношения величин” (Богданов А. А. Всеобщая организационная наука (тектология). — М., 1929. — Ч. 3. — С. 209). Ученый, кажется, несколько преувеличивал, отводя тектологии роль “обобщенной методологии” — этой осмеянной в научной фантастике 1960-х гг. “всеобщей теории всего”, но продолжающей развиваться в архитектуроведении 1980-х.
4. Розенберг А. В. Философия архитектуры: Общие основания теории проектирования архитектурных сооружений. — Петроград, 1923.
5. Логвин Г. Н. Архітектурознавство // Архітектура: Короткий словник-довідник / За заг. ред. А. П. Мардера. — Київ, 1995. — С. 37.
6. Аверинцев С. С. Поэтика ранневизантийской литературы. — 2-е изд. — М., 1997. — С. 3.
7. Сущность идио-номографического метода состоит в следующем. Архитектуроведение занимается, как правило, двумя вещами: либо занято описанием того, что существовало или существует в определенное время в определенном месте; либо старается вскрыть природу явлений, вывести некие законы, которые всегда укладываются в формулу: если имеются *A, B, C*, необходимо наступает *D*. В первом случае архитектуроведение носит характер *идиографический*, во втором — характер *номографический*. Первое понятие образовано от греч. *idios* — частный, свой, особый, отдельный; второе понятие образовано от греч. *nomos* — обычай, закон. Ближайший перевод слова

- “идиографический” — краткоописательный, слова “номографический” — законоописательный. “В идиографическом аспекте архитектуроведения поставляется фактический материал, в номографическом аспекте фактическая разрозненность связывается воедино, будучи посаженной на некую теоретическую основу. Таким образом, идиографический и номографический аспекты архитектуроведения как гуманитарной дисциплины представляют собой некое единство материала и метода” (Пучков А. А. О культурно-историческом и литературном содержании архитектуроведения... — С. 91). По этой причине вполне логично назвать метод современного архитектуроведения идио-номографическим методом.
8. Аверинцев С. С. Поэтика ранневизантийской литературы. — С. 3.
 9. Там же. — С. 4-5.
 10. Фрейденберг О. М. Поэтика сюжета и жанра: Период античной литературы. — 2-е изд. — М., 1997. — С. 12.
 11. Там же. — С. 12-13.
 12. См. его статьи: “История или теория романа?” (1886 г.), “Из введения в теорию исторической поэтики” (1894 г.), “Из истории эпитета” (1895 г.), “Три раздела из исторической поэтики” (1899 г.) и др. Собраны в книге: Веселовский А. Н. Историческая поэтика. — М., 1940.
 13. Веселовский А. Н. Историческая поэтика. — М., 1940. — С. 390.
 14. Там же. — С. 55.
 15. Там же. — С. 52.
 16. Там же. — С. 47.
 17. Там же. — С. 316.
 18. Энгельгардт Б. М. Александр Николаевич Веселовский. — Петроград, 1924. — С. 80.
 19. Лихачёв Д. С. Отзыв на работу С. С. Аверинцева “Ранневизантийская поэтика”... — С. 351.
 20. Там же.
 21. Там же. — С. 352.
 22. Таруашвили Л. И. Тектоника визуального образа в поэзии античности и христианской Европы (К вопросу о культурно-исторических предпосылках орденового зодчества). — М., 1998.
 23. Там же. — С. 22-23.
 24. Там же. — С. 319-320.
 25. Шубович С. А. Архитектурная композиция в свете мифопоэтики. — Харьков, 1999.
 26. Там же. — С. 298-337.
 27. Шубович С. А. Архитектура как выражение универсума в теориях Витрувия и Альберти. — Харьков, 1999.
 28. Там же. — С. 13.
 29. Там же.
 30. Шубович С. А. Архитектурная композиция... — С. 306—311.
 31. См.: Johnson P. — A. The Theory of Architecture: Concept, Themes & Practices. — N.-Y.; Chichester etc, 1994; Wilson C. St John. Architectural Reflection: Studies in the Philosophy and Practice of Architecture. — Ed. 2. — Manchester; N.-Y., 2000; Scruton R. The Aesthetics of Architecture. — Princeton, 1979; Benjamin A. Architectural Philosophy. — London; New Brunswick, 2000; Tschumi B. Architecture and Disjunction. — L., 1996; Kieran St., Timberlake J. Refabricating Architecture: How Manufacturing Methodologies Are Poised to Transform Building Construction. — N.-Y.; Chicago; San Francisco etc, 2004; Wasserman B., Sullivan P., Palermo G. Ethic and the Practice of Architecture. — N.-Y.; Chichester etc, 2000; What is Architecture? / Ed. by A. Ballantyne. — L.; N.-Y., 2002; Architecture as Experience: Radical Change in Spatial Practice / Ed. by D. Arnold and A. Ballantyne. — L.; N.-Y., 2004, и др.

А. Б. Беломесяцев

РИСИ АРХІТЕКТУРНО-БУДІВЕЛЬНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ У ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДАХ АРІСТОТЕЛЯ

Серед концепцій архітектурно-будівельної правосвідомості давніх, до-римських часів особливе місце посідають такі, в яких зазначена область юридичних питань має хоч якусь певну окресленість. Передовсім, це філософські трактати Платона (“Закони”) і Арістотеля (“Метафізика”, “Нікомахова етика”, “Велика етика”, “Політика”, “Афінська політія”, “Економіка”, “Поетика”). В цій статті розглянемо філософські погляди на проблему архітектурно-будівельної правосвідомості давньогрецького філософа Арістотеля зі Стагіри (384–322 рр. до н. е.).

Не дивно, що Арістотель, як і його вчитель Платон, був людиною свого часу, яка жваво переживала явища античного світу, з правової точки зору вважаючи, що моральна особистість людини тонко й тісно пов’язана з державним устроєм, тобто і зазнає покарання від держави, і, спираючись на моральний імператив, творить державні закони. Інакше кажучи, за загальним рахунком йдеться про взаємостосунки між державою і людиною. Перша відносно другої виступає узурпатором й “регламентатором” людської волі й свободи, друга відносно першої виступає якимсь колективним досвідом, який продукує закони через своїх представників (Платон вважав, що влада повинна бути підпорядкована 37 громадянам віком від 50 до 70 років) і завдає розумні рамки, яким потім свідомо підпорядковується.

Прослідкуємо за розмірковуваннями Арістотеля. Здоровий глузд і розум в цій області диктують, що людина прагне гараздів, а кінцевою її метою є досягнення щастя. Арістотель вчить, що така кінцева мета неодмінно повинна існувати, оскільки, якби її не було, усі інші цілі були б безглуздими. Елліни називали таку кінцеву мету “евдаймонія” — щастя, гаразд. В чому ж полягає цей гаразд? Арістотель вважає, що кожна людина є певна сутність, вона має саме їй властивий спосіб самовияву, власну форму діяльності, і коли такі спосіб і форма наявні, людина може вважати себе щасливою. Таким чином, людське життя полягає в діяльності, що узгоджена з природою конкретної людини. Але в чому ж полягає діяльність людини, узгоджена з її природою і властива лише їй одній? Крім потреби харчуватися й здатності відчувати людина ще має розум, який властивий їй одній серед інших Божих створінь. Тому людська діяльність є розумною діяльністю. Звідси й випливає: щастя людини полягає в розумній діяльності за умови, що така діяльність є успішною. Для успішної діяльності необхідно, аби вона поєднувалася з доброчесністю (arete) [1, с. 281]. Тому розумна й успішна діяльність душі, узгоджена з доброчесністю, і складає мету людського життя, приносячи людині щастя. Але ж доброчесність є не дуже чітко визначеним поняттям, і тому Арістотель у подальших міркуваннях про призначення людини намагається устійнити точне розуміння доброчесності. У будь-якій діяльності (energeia) людини існує один з трьох випадків: або людина робить надто багато, або надто замало, або ж вона тримається золотой середини між цими крайнощами [1, с. 91, 118]. Коли людина

тримається золотій середини, тоді вона чинить добре, похвальне, а коли впадає в крайнощі, чинить недобре, ганебне. Уся її діяльність, таким чином, у міру наближення або віддалення від золотій середини є або добром, або злом, або похвалною, або осудливою. Так, мистецтво є похвальним, коли воно тримається золотій середини. Так само, напевно, і наука. “Оскільки наука зв’язана з доказом..., то розсудливість не буде ані наукою, ані мистецтвом: наукою не буде тому, що вчиняти можна і так, і інакше; а мистецтвом не буде тому, що вчинок і творчість розрізняються за родом. А значить, їй залишається бути щирим причетним судженню складом душі, що припускає вчинки, які стосуються блага і зла для людини. Ціль творчості відмінна від нього самого, а ціль учинку, видимо, ні, оскільки тут метою є саме благополуччя у вчинку” [1, с. 177]. Отже, доброчесність є серединою між двома крайнощами, з яких одна не доходить до середини, друга — переходить її. Наприклад, доброчесність-щедрість є середина між марнотратством й скнарністю; стриманість — середина між хіттю до насолоди і апатією [1, с. 86-90]. В іншому місці Арістотель поділяє доброчесність людства на три групи: першу складають люди, підвладні чуттєвості й позбавлені будь-якої доброчесності; другу складають люди з практичною доброчесністю; третю складають філософи, які все своє життя вбачають у розумному пізнанні світу. Ці сходинки морального життя можуть бути застосовані не лише до приватних осіб, але й до державного устрою як значного “олюдненого” організму. Теоретично держава живе доброчесним життям, обумовлюючи мирне життя своїх громадян, оскільки поза державою окрема людина не може, на думку Арістотеля, жити доброчесно і виявляти моральну особистість: не можна бути свободним без рамок, якими встановлюється неслобода [1, с. 79]. Лише в упорядкованій, правосвідомій державі можливе щастя й доброчесність її громадян. Останню констатацію Арістотель доводить у такій формі: “Усе те, чим ми володіємо по природі, ми одержуємо спочатку як можливість, а потім здійснюємо у дійсності... Доброчинність ми знаходимо, коли що-небудь здійснено, так само як і в інших мистецтвах. Тому що якщо щось варто робити, пройшовши навчання, то вчимося ми, роблячи це; наприклад, зводячи будинок, стають зодчими, а граючи на кіфарі — кіфаристами. Саме так, роблячи праві вчинки, ми робимося правосудними, поводячись розсудливо — розсудливими, діючи мужньо — мужніми. Доводиться це і тим, що відбувається у державі, оскільки законодавці, привчаючи до законів громадян, роблять їх доброчинними, тому що таким є бажання будь-якого законодавця; а хто не досягає успіхів у навчанні — не досягає мети, і в цьому відмінність одного державного устрою від іншого, а саме: доброчинного від поганого... Оскільки добре зводячи будинки (люди), стають добрими зодчими, а будуючи погано — поганями. Якщо б це було не так, не було б потреби у навчанні, а всі так і народжувалися б добрими або поганями майстрами” [1, с. 78-90]. Отже, за уявленням Арістотеля, доброчесність є мистецтво таке саме, як і будь-яке інше мистецтво (techne), міра розвитку якого залежить від частого й тривалого вправлення в цьому мистецтві і, таким чином, усяка чеснота з миті свого зародження в людини проходить тривалий шлях постійного й частого повторення одного й того саме доброчесного вчинку. Адже людина повинна знати дві речі: як більш зручно їй змінити на краще свої пристрасті й схильності й де знайти засоби та норми для їхньої зміни. Обидві вимоги задовольняє держава,

котра дає людині закони, певні норми для перетворення її сутності й виховання, певний засіб для вгамування поганих схильностей й пристрастей [1, с. 150-151]. “Громадяни (держави. — А. Б.) згодні між собою стосовно того, що їм потрібно, і віддають перевагу одним і тим самим речам й роблять те, що прийняли разом” [1, с. 253]. Але якщо хтось наважиться порушити цю “суспільну угоду”, у свої права вступає інститут права, який теж є результатом суспільної домовленості. Арістотель стверджує, що “закони говорить про все разом, причому мають на увазі або користь усіх, або найкращих, або тих, хто має владу за доброчинністю або якимось інакше, отже в одному зі значень ми називаємо правосудним те, що для взаємовідносин у державі створює й зберігає щастя і все, що його становить.. Отже, правосудність... є повна доброчинність, узята, однак, не безвідносно, але у відношенні до іншої особи. Тому правосудність часто здається найвеличнішою з чеснот, і нею здивовуються більше, ніж світлу вечірньої та вранішньої зірки. І навіть прислів'я каже: “Усю доброчинність у собі правосудність сполучає!” [1, с. 147].

Як ми змогли упевнитися, за Арістотелем, як він про те каже у трактаті “Нікомахова етика”, доброчинність людини і правосудність (правосуддя) держави — тотожні поняття, які витікають одне з одного, і тому є благом і для доброчинної людини, і для доброчинної держави. “Благо, — стверджує Арістотель, — є різним для різних дій і мистецтв: одне благо для лікування, інше — для воєначалля і точно так само для іншого. Що ж тоді взагалі благо в кожному випадку? Можливо, те, заради чого усе робиться? Для лікування — це здоров'я, для воєначалля — перемога, для будівництва — будинок і т. д., а для всякого вчинку і свідомого вибору — це ціль, тому що саме заради неї усі роблять все інше” [1, с. 62]. Тому можна стверджувати, що людина в системі держави — це своєрідна політична тварина, оскільки держава є старшою за окремих людей і сім'ї, але “сім'я є первісною й більш необхідною за державу” [1, с. 238]. Порівнюючи сім'ю і державу, Арістотель вказує, що держава є мета людини і сім'ї, а мета існує завжди раніше від засобу для її досягнення. Так само у людини душа є метою, тіло — засобом, але ця мета, викликаючи буття тіла, завше є попереду тіла. Так само у трактаті “Про душу” Арістотель, поєднуючи будинок і людину, зазначав, що будинок є мета будівництва, але метою є і щось інше, стороннє — людина, заради якої зводиться цей будинок: у природних умовах нема таких цілей [2, с. 171]. Хоча вища мета — споглядальне збагнення, інтелектуальна інтуїція, однак людська природа, за Арістотелем, недосконала. У силу її недосконалості життя має потребу в ряді благ, що стосовно головної мети є низькими і підлеглими. Необхідні і тілесне здоров'я, і їжа, і певні умови життя. У числі цих благ як на необхідну умову життя Арістотель указує на багатство. Він порівнює його зі знаряддями, що ми обираємо як засіб для переслідуваної мети. Під багатством у точному смислі слова Арістотель розуміє “нагромадження господарських благ, необхідних для життя і корисних для державного і домашнього спілкування” [3, с. 389-390]. Для Арістотеля як теоретика античного рабовласницького суспільства, за зауваженням В. Ф. Асмуса [4, с. 375], досить характерно, що на багатство він дивиться винятково зі споживчої точки зору рабовласника. Для нього бути багатим означає скоріше користуватися, ніж володіти: багатство — дійсне здійснення володіння, або користування тим, що складає майно. Але саме тому шире, самодостатнє для мило-

стивого життя майно не безмежне. Коштовно етично тільки те, що необхідно для мети, якій є підлеглим багатство, і благо є те, що виявляється не в надлишку. Врозразі з Платоном, що заперечував право на особисте володіння для стражів-воїнів і навіть висунув проект спільності для них дружин і дітей, Арістотель виступає як прихильник індивідуальної приватної власності. Зазвичай спокійний й урівноважений, він, говорячи про власність, піднімається до дійсної наснаги: “важко виразити словами, скільки насолоди у свідомості, що щось тобі належить” [3, с. 410].

Тепер, побіжно з’ясувавши ставлення Арістотеля до ідеальної взаємодії між державою і людиною, тобто — до проблеми правосвідомості людини як такої, — можемо перейти до розгляду деяких конкретних прикладів, які зустрічаються в трактатах античного мудреця щодо архітектурно-будівельного контексту афінського права.

У трактаті “Політика” Арістотель визначає певні правила щодо з’ясування величини міста. Це довге і цікаве міркування, яке ми наводимо майже повністю. “При самому поверховому розгляді — це питання про територію і населення, адже можна собі уявити, що територія і населення роз’єднані, і одні живуть на одній території, інші на іншій. Але це утруднення порівняно просте (через те, що слово “держава” вживається в різних значеннях, дослідження питання стає легким). Так само, якщо люди живуть на одній і тій самій території, коли варто вважати, що тут єдина держава? Зрозуміло, справа не в стінах, адже весь Пелопоннес можна було б оточити однією стіною. Чимось подібним є Вавилон і всяке місто, що представляє собою скоріше племінний округ, ніж державну громаду: за розповідями, уже три дні пройшло, як Вавилон був узятий, а частина мешканців міста нічого не знала про це... Допустимо, що та сама територія заселена тими самими мешканцями; запитується: доти, доки її мешканці будуть того самого походження, чи слід їхню державу вважати одним і тим самим, незважаючи на те, що постійно одні вмирають, інші народжуються? Чи не відбувається тут те саме, що буває з ріками і джерелами? Ми зазвичай називаємо і річки, і джерела тими самими іменами, хоча безупинно одна маса води прибуває, інша убуває... Якщо держава є якесь спілкування — а воно саме і є політичне спілкування громадян, — то природно, раз державний устрій видозмінюється і відрізняється від колишнього, і державу визнавати не тим самим... Тотожність держави повинна визначатися головним чином стосовно до її ладу; давати ж державі найменування інше або те ж саме можна і незалежно від того, чи населяють її ті самі мешканці або зовсім інші. Чи справедливо при зміні державою її устрою не виконувати зобов’язання або виконувати їх — це питання іншого порядку” [3, с. 448-449].

Не слід вважати, що в Арістотеля наявне якесь цілокупне вчення про архітектурно-будівельну правосвідомість, хоча саме такого комплексу розтлумачених уявлень слід було б очікувати в цього античного мислителя. Адже такого суцільного вчення ми взагалі не знайдемо ніде в античній філософській та естетичній думці.

О. Ф. Лосєв був здивований, що такий знавець мистецтва, як Арістотель, і такий небувалий теоретик усіх категорій, з яких будується знання про мистецтво, майже зовсім пройшов повз те, що ми тепер називаємо образотворчим мистецтвом. “Основні інтереси Арістотеля в області мистецтва обмежуються поезією й

ораторським мистецтвом. Навіть щодо музики, в області якої він висловлював геніальні судження, можна судити тільки на підставі текстів, що більш-менш випадково трапляються” [5, с. 561]. І це — не дивлячись на існування трактату “Поетика”, в якому насправді про архітектуру — ані слова [6]. Здавалося б: що ж можна казати про архітектурно-будівельну правосвідомість? Адже правовий аспект в трактатах Арістотеля зустрічається більш часто, ніж естетичний.

Слідом за Лосєвим розпочнемо наш огляд з поняття “архітектоніка”, яке, як зазвичай здається, має безпосереднє відношення до архітектури. “Однак вивчення не дуже численних текстів з цим терміном виявляє, що “побудову” Арістотель мислить взагалі в основі кожного мистецтва. Факти підказують, що, за Арістотелем, не тільки мистецтво, але навіть і вся думка, уся філософія і логіка, усе суспільно-політичне життя, та й життя узагалі є насамперед така “побудова”. Справа тут зовсім не в окремому мистецтві, а в тім, що узагалі всю дійсність... Арістотель мислить на кшталт художнього твору. Тому все ідеальне, усе закономірне, усе цілеспрямоване є такого роду художньою побудовою, у порівнянні з якою матеріальна здійсненність є вже справа вторинна і непринципова. “Архітекторів думки” Арістотель згадує не раз і різко протиставляє їх тим ремісникам і рабам, що зайняті для Арістотеля справою порівняно дрібною, а саме матеріальним здійсненням задуманого архітектонічного плану [7, с. 20]. Відношення форми до матерії є відношення архітектора до матеріалів, які він обробляє [8]. У цьому смислі Арістотель говорить також і взагалі про “архітектонічну практичність” [1, с. 180], “про архітектонічний розум”, про “архітектора-логоса” [3, с. 400] і про “архітектонічну здатність” [1, с. 55]. Начальство в містах, царі і тирани — суспільно-політичні архітектори [7, с. 78]. Лікарі бувають практикуючі, науково мислячі і просто такі, котрі одержали медичну освіту [3, с. 465]. Словами “науково мислячі” (лікарі) ми передали тут грецький вислів Арістотеля “architectonicos”. Іншого разу це слово в Арістотеля буває навіть важко перекласти, оскільки воно відразу вказує і на теоретичну ідею, і на її доцільну спрямованість, і на її планувальний характер. Так, в одному місці “Поетики” (*Poet.* 1456, b. 9–11) слово “architectonice” М. І. Новосадський розуміє як театральну режисуру, В. Г. Аппельрот — як глибоке знання теорії акторського мистецтва, Бучер же просто як майстерність” [5, с. 561–562]. Доповнюючи подив О. Ф. Лосєва, варто сказати, що М. Л. Гаспаров перекладає це слово як “знавець ладу” [9, с. 667], а Борис Тен — як “справа сценічного мистецтва і майстерність в керуванні ним” [6, с. 71]. Далі Лосєв пише: “Філософ у суспільно-політичній області також трактується як “архітектор мети” [10]. Тут також переклад може бути різним, але смисл повною мірою зрозумілий. Таким чином, термін “архітектоніка” не має в Арістотеля ніякого спеціального відношення до архітектури, але відноситься взагалі до образотворчих мистецтв й просто до мистецтва, до суспільно-політичного життя й просто до життя, взагалі до дійсності у цілому” [5, с. 562].

Після з’ясування абстрактного й всезагального характеру поняття “архітектоніка” в Арістотеля, слід, мабуть, наголосити, що це поняття може стосуватися також і правових аспектів архітектури, хоча Арістотель про це ніде спеціально не каже. Але він каже про інше:

“Ясно, що жодна з наук, які ми маємо від минулого, не займається акцідента-

льним. Так, домобудівна наука не розглядає тих привхідних умов, у яких виявляться особи, що будуть користуватися будинком, наприклад, чи буде їхнє життя там сумним або навпаки; не розглядають цього ні ткацьке мистецтво, ні шевське, ні поварене, але кожне з цих мистецтв займається лише тим, що складає приватну його область; і в цьому полягає та спеціальна мета, що ставить собі дане мистецтво” [7, с. 193]. Отже, “домобудівна наука”, як називає, напевно, архітектурну область Арістотель, не розглядає тих наслідків, які будуть наявні для людини, що мешкатиме у будинку. Це, немовби мовити, — зовнішнє обмеження правового поля. Архітектурно-будівельна правосвідомість починається там, де людина входить не у конфлікт з самою собою, мешкаючи у певному будинку, а входить у конфлікт з архітектором, який цей будинок звів. Для системи права головне, аби будинок був зведений на совість, а внутрішнє життя мешканця цього будинку — це не є прерогатива правового поля.

В іншому місці “Метафізики” Арістотель підтверджує це положення у таких словах: “І будівничий дому не створює того, що як привхідні властивості виходить разом з виникненням будинку; адже таких властивостей — нескінченна безліч: ніщо не заважає, аби зведений будинок був для одних приємний, для інших — шкідливий, для третіх — корисний, і щоб він був відмінний від усіх, можна сказати, існуючих речей; але нічого з усього цього не створює будівельне мистецтво як таке” [7, с. 109]. Дійсно, правосвідомість належить не окремій людині, яка може обурюватися, відчувати шкоду оточуючих обставин або їхню корисність, — але належить загальному, що перебуває у над-людяному просторі, хоча й регламентує саме принципи поведінки у людському суспільстві. Цитовані фрагменти Арістотеля слід зарахувати до царини його висловлювань про архітектурно-будівельну правосвідомість як таку.

У трактаті “Політика” знаходимо декілька фрагментів, які є визначальними для існування державних архітектурно-містобудівних регламентацій у великих містах (йдеться про Афіни). Наприклад: “Перше місце серед необхідних турбот займає піклування про міську площу; для цього повинна існувати яка-небудь влада, що спостерігає за укладанням торговельних угод і взагалі за благочестям на площі, адже всім державам неминуче приходить для задоволення необхідних взаємних нестатків мати справу з купівлею і продажем... Другим обов’язком, що безпосередньо впливає з тільки що згаданої агораномії і стоїть до неї у найближчому відношенні, є той, котрий полягає в піклуванні про суспільні і приватні будинки, які знаходяться в місті, для того, аби ці будинки були в належному порядку, щоб будівлі не грозили обвалом, щоб дороги були в гарному стані і приводилися в справний вид, щоб границі окремих володінь були визначені цілком точно і т. п. У більшості грецьких держав виконання такого роду обов’язків називають астиномією; коло цих обов’язків розпадається на кілька окремих галузей, кожна з яких у більш багатолюдних містах перебуває у віданні особливих осіб; такі, наприклад, наглядачі за міськими стінами, попечителі джерел, охоронці гаваней” [3, с. 583]. В цьому фрагменті ми маємо справу, з одного боку, з поліційною організацією міського управління будівництвом і “держарх-наглядом”, а з другого боку — з викладенням Арістотелем кола повноважень таких осіб. Але Арістотель продовжує перелік обов’язків міських астиномів: “Ін-

ший вид обов'язків стосується релігійного культу. Вони полягають у тому, що жерці і попечителі усього, що має відношення до святинь, повинні спостерігати за схоронністю існуючих священних будинків, відновлювати такі, що приходять у занепад, і піклуватися про все інше, що вимагається шануванням богів. Ці обов'язки іноді покладаються на одну особу, як це буває в невеликих містах, іноді ж розподіляються між декількома особами і відокремлюються від жрецтва, а саме доручаються гієропоеям, наофілакам і зберігачам грошей” [3, с. 586]. “Крім того, за жеребом обираються в Афінах, — пише Арістотель в іншому трактаті, міркуючи цілком конкретно й практично, — у якості завідувачів ремонтом храмів десять чоловік, які, одержуючи тридцять мін від аподектів, ремонтують найбільш нужденні в цьому храми. Далі обираються десять астиномів. З них п'ять несуть обов'язки у Піреї, п'ятеро — у місті... Піклуються вони і про те, аби ніхто з прибиральників нечистот не звальював їх ближче десяти стадій від міської стіни. Далі, вони не дозволяють забудовувати вулиці, перекидати над вулицями балкони (*dryphaktoi*), робити висячі жолоби, що мають стік на вулицю, і вікна (*thyridai*), що відкриваються на вулицю” [11, с. 303]. Так, дотримуючись зазначених узаконень, настільки докладно викладених Арістотелем для Афін, у трактаті “Економіка” ним указується, що якийсь “Гіппій Афінський оподаткував балкони, що виступають у верхніх поверхах на вулиці, також сходи, бар'єри і двері, що відкриваються назовні” [12, с. 303]. Дійсно, у грецьких містах двері (ворота) міських садиб було заборонено влаштовувати такими, які відкривалися назовні. Однак ті, хто робив такі двері, обкладалися податком і змушені були, виходячи з садиби, стукати в двері, аби не стукнути дверима випадкового перехожого: бо ж вулиці були вузькими [13, с. 56].

У цих фрагментах Арістотеля перед нами вимальовується якась подоба архітектурно-будівельної правосвідомості, якийсь зразок аналогічних пізніших римських узаконень і навіть “ескіз” пізнішого візантійського “Закону градського” і “Статуту будівельного” Російської імперії. У цих фрагментах цікавішим за все є позначення *правового поля* в області міського життя, в якому головне місце посідали адміністративні обов'язки по нагляду за будівництвом, стягуванню податків тощо.

Не будучи архітектором, Арістотель, безперечно, міг висловлюватися лише з загальних питань створення матеріальних форм сучасних йому міст, однак поняття архітектоніка, яке не носить в нього спеціально архітектурного смислового навантаження, присутнє в Арістотеля у тих його текстах, в яких йдеться про якийсь прозорий, логічний устрій. Тому якщо можна у трактатах Арістотеля намагатися відшукувати розробку проблеми права, і досягти при цьому певного успіху (як це зробив, наприклад, П. Д. Юркевич на початку 1870-х рр.), то намагатися відшукати в них розробку питань архітектурно-будівельної правосвідомості можна лише з точки зору загальної концепції Арістотеля про взаємодію людини і держави, людини і космосу, людей як власників певного майна між собою. “Майном ми називаємо всі те, вартість чого вимірюється грошми” [1, с. 121], — зазначає Арістотель. Можливо, цей вислів — найбільш прагматичний у всій системі його філософсько-правових поглядів.

Але ж цим не вичерпується ставлення Арістотеля до правових питань архітек-

тури й містобудування, як він міг їх розуміти. До певної міри регламентаційні положення “філософії містобудівного права” Арістотеля знаходимо у тому самому трактаті “Політика”. “Якщо ... розглядати місце розташування міста саме по собі, то для того, аби воно відповідало найкращим побажанням, варто звернути увагу на чотири обставини. Насамперед, і це найголовніше, здоров’я. А саме, міста, звернені до сходу й убік східних вітрів, є більш здоровими; за ними йдуть міста, захищені від північних вітрів, — у них зими більш м’які. З інших умов потрібно мати на увазі те, що є сприятливим для внутрішньої політичної діяльності і для воєнного часу. На випадок воєнних дій місто повинне давати громадянам зручний вихід, для ворогів же бути важкодоступним і таким, якому важко заподіяти облогу. Водою і джерелами місто повинно бути забезпечено у можливо більшій кількості; у противному випадку це повинно бути влаштовано за допомогою численних і великих цистерн для збереження дощової води, так щоб ніколи в ній не було нестатку на випадок, якби громадяни виявилися через війну відрізнаними від своєї території... Що стосується укріплених місць у місті, то користь від них не однакова для усіх видів державного ладу. Наприклад, акрополь підходить для олігархії і монархії, однакова укріпленість усіх частин — для демократії, для аристократії ж ні те ні інше, але скоріше кілька укріплених місць. Розташування приватних будинків вважається більш красивим і більш корисним для життєвого побуту тоді, коли вулиці йдуть прямо, по новітньому, тобто за Гіпподамовим способом. Для безпеки ж у військовому відношенні — навпаки, як було у старий час: це розпланування було таким, що при ньому чужі війська з працею могли знайти вихід, а тим, які уриваються в місто, важко було в ньому орієнтуватися. Тому потрібно, аби місто сполучило в собі те й інше розпланування. Правильне розпланування не слід надавати всьому місту, а лише окремим частинам і місцям. Це буде добре у смислі безпеки і краси” [1, с. 608-610]. Як ми бачимо з цього пасажу, Арістотель виступає як досвідчений містобудівник, який не стільки піклується про архітектурні форми цивільних і приватних будинків, скільки про весь міський ансамбль-організм у цілому. Це і зрозуміло, оскільки навряд чи варто чекати від філософа прагматичних архітектурних рекомендацій.

Набагато цікавішим є інше: у цитованому уривку Арістотель згадує так звану Гіпподамову систему розпланування міст. Про це знакове для античного містобудування ім’я Арістотель писав у тім самі трактаті — у “Політиці” — раніше, а саме: “Гіпподам, син Єврифонта, уродженець Мілета (він винайшов поділ полісів і спланував Пірей; він і взагалі в способі життя, спонукуваний честолюбством, схильний був до надмірної ексцентричності, так що, як деяким здавалося, він був дуже зайнятий своєю густою шевелюрою і дорогочінними прикрасами, а також одягом простим і теплим не лише узимку, але й у літню пору, і бажав показати себе ученим знавцем усієї природи речей), першим з людей, що займалися державною діяльністю, спробував викласти дещо про найкращий державний устрій. Він спроектував державу з населенням у десять тисяч громадян, розділену на три частини: першу утворюють ремісники, другу — хлібороби, третю — захисники держави, які володіють зброєю. Територія держави також поділяється на три частини: священну, суспільну і приватну. Священна — та, з доходів якої має відправлятися встановлений релігійний культ; суспільна — та, з доходів якої мають діставатися кошти до існу-

вання захисників держави; третя знаходиться у приватному володінні хліборобів. На його думку, і закони існують тільки потрібного виду, оскільки судові справи виникають із приводу потрібного роду злочинів (образа, ушкодження, вбивство). Він припускав заснувати й одне верховне судилище, куди повинні переноситися розгляди по всіх справах, вирішених, на думку тих, хто судиться, неправильно... Сучасні законоположення він вважає неправильними: виносячи або обвинувальний, або виправдувальний вирок, судді змушені порушувати дану ними присягу. Крім того, він встановлює закон щодо тих, хто вигадє щось корисне для держави: вони повинні одержувати почесні; і діти полеглих на війні повинні виховуватися на казенний рахунок, коли незабаром такого встановлення ще немає в інших. Такого роду закон у даний час існує й в Афінах, і в інших державах... Обрані посадові особи зобов'язані опікуватися державними справами, а також справами, які відносяться до чужоземців і сиріт. Ось велика і найбільш примітна частина передбачуваного Гіпподамом устрою» [3, с. 423]. Далі Арістотель найдокладнішим чином критично розбирає запропонований Гіпподамом [14] державний устрій якоїсь ідеальної держави. Самий факт того, що Арістотель зацікавився умоглядним проектом Гіпподама і так багато місця відвів його аналізу й критиці, свідчить про те, що запропоноване архітектором не настільки вже нерозумно з філософської точки зору. Однак Арістотеля мало цікавлять містобудівні роботи Гіпподама, тому і ми не будемо зупинятися на цих моментах, але вкажемо, що після ідеальної держави Платона проект Гіпподама — наступний зі зразків утопічних державних устроїв, міркування про які особливо займали європейських мислителів XVII–XVIII ст. [15, с. 406–409]. Однак не може бути сумніву, що навіть суто теоретичні побудови античних мислителів, як-от “Держава” і “Закони” Платона, або тих проектів, що розглядаються в другій книзі “Політики” Арістотеля, більшою або меншою мірою зв'язані з реальним життям грецьких міст (полісів). І якщо ці проекти не можна розцінити як архітектурно-правовий момент, тоді взагалі не слід було шукати у трактатах Арістотеля розробки питань правового поля для матеріального існування держави. Дві останні книги трактату “Політика” містять виклад найкращого державного устрою, при якому громадяни ведуть щасливе життя. Як видно зі слів Арістотеля, а також з добре відомих нам творів Платона, автори проектів, задаючись метою побудувати ідеальне місто-державу, не дуже піклувалися про практичне здійснення своїх пропозицій. Іншими словами, тут йдеться про своєрідну “паперову архітектуру”, причому “паперовість” — її навмисна якість. І якість архітектурна! Але Арістотель у тих фрагментах, де він розмірковує прагматично, є прагматиком до кінця (втім, не без гумору). Наприклад: “Вимога не оточувати міста стінами рівносільна тому, як якби хто-небудь став шукати місцевість, зручну для ворожих вторгнень, і наказав би знести всі гористі місця або заборонив би і приватні житла оточувати стінами, тому що при їх наявності мешканці цих жител теж виявляться трусами. Крім того, варто рахуватися і з тим, що якщо місто оточене стінами, то можна користуватися їм і так, і інакше, тобто як таким, що має стіни, і як таким, що їх не має, що виключається в тому випадку, якщо стін у міста немає. А якщо так, то варто не тільки оточувати місто стінами, але і піклуватися про їхню справність: це і поведе до гідної прикраси міста, і послужить для його захисту під час війни... Адже на тих, хто добре підготовлений, узагалі не вирішуються нападати” [3, с. 610–611]. Трохи

нижче Арістотель згадує й про влаштування громадських будинків і розпланування міських площ.

“Будинки... призначені для культу, і будинки для сисситій головних посадових осіб зручно об’єднати в тому самому пристосованому для цього місці, якщо тільки це не ті святині, для яких або закон, або яке-небудь розпорядження оракула вимагає відособленого положення. Саме місце повинне мати вигляд, який відповідає його високому призначенню, і бути більш укріпленим порівняно з сусідніми частинами міста. Нижче цього місця слід улаштувати такого роду площу, яка у Фессалії іменується “вільною площею”. Ця площа повинна бути чистою від усякого роду товарів, і ні ремісники, ні хлібороби, ні хтось інший з подібного роду людей не має права ступати на неї, якщо його не викликають посадові особи. Значене місце виграло б у красі, якби виявилось можливим розташувати в ньому і гімнасії для старших, адже слід і ці будинки, які додають красу місту, розподіляти згідно з віками, причому при гімнасіях молодих повинні знаходитися які-небудь посадові особи, а старші повинні бути поблизу від посадових осіб. Перебування на очах у посадових осіб особливо вселяє ширший сором і страх, властивий вільним людям. Торговельна площа повинна бути відділена від цієї площі і розташована окремо; для неї потрібно вибрати місце, до якого мався б зручний підвіз для всякого роду товарів, які доставляються морським і сухопутним шляхом” [3, с. 611]. У цьому і наступному за ним фрагменті Арістотель виступає як практичний законодавець правил міського розпланування, тобто вказує на те, на що сьогодні вказує “проект детального розпланування” або те, що регламентується “правилами забудови” сучасного міста. Таким чином, Арістотель як законодавець правил містобудівного влаштування полісу (міста-держави) задовго до Вітрувія став приділяти увагу подібним питанням.

П. Д. Юркевич (1827–1874), український філософ, професор Київської духовної академії та з 1861 р. — професор Московського університету, першим серед вітчизняних мислителів займався розробкою проблеми філософії права, зокрема у трактатах Арістотеля. Він пише: той суб’єктивний елемент у державі, який досі виявляється практично необхідним у загальній науці про державу, складає не досконалість, а недолік. Він ставить державу в те егоїстичне відношення до приватних інтересів, наслідком якого є невичерпне джерело бідуваль, що міститься у ворожості держави до інших інтересів. Необхідність певної сторони не збігається з її досконалістю. В цьому відношенні Арістотель не проник у сутність людини, як це зробив Платон. Емпіризм Арістотеля вчить, що держава і у тій формі, як вона є, може бути самовдоволена, що для досягнення цього варто лише зробити деякі вдосконалення згідно із вказівкою статистики, врівноважити інтереси [16, с. 430-432]. Стосовно розрізнення поглядів Арістотеля і його вчителя Платона, П. Д. Юркевич зазначає: моральне єство людини, відношення держави до людини Платон розуміє незрівнянно глибше й істинніше, ніж Арістотель. Але чим яснішою у Платона була ця свідомість ідеалу, що реалізується, тим більше ця свідомість вела його до хибного поняття про організацію держави та людського життя, до емпіризму. В Арістотеля навпаки: чим правильніше споглядав він емпіричний лад життя людини та держави, тим менше він міг підвестися до усвідомлення чистого ідеалу людства і держави [16, с. 432].

Відверто кажучи, навіщо було Арістотелю, як того вимагає П. Д. Юркевич, підноситись “до усвідомлення чистого ідеалу людства і держави”, коли ніякої чистоти в цьому ідеалі бути не може: кожного разу практика і емпіризм примушують забувати про якісь химерні ідеали й шукати інших, але знову-таки прагматичних шляхів свого позиціонування стосовно держави. Більше того, людина прагне саме того, аби якомога менше стикатися з державними інституціями, але не в рамках порушення правового поля. Тому міркування Арістотеля щодо “емпіричного ладу життя людини та держави” являють інтерес саме своєю емпіричністю.

Отже, одними з найбільш емпіричних питань в цій царині міркувань опиняється питання архітектурно-будівельної правосвідомості як такої системи поглядів на влаштування матеріального світу, при якому цей світ репрезентується свідомості глядача або філософа у найдовершеніших щаблях його організації. В цьому дослідженні нами було прослідковано саме таке коло текстових фрагментів, стосовно комплексу яких можна зробити такі загальні висновки.

По-перше, Арістотель, як і інші філософи давньогрецької класичної доби (V–IV ст. до н. е.), важливе значення приділяв розробці питання взаємодії між державою й людиною не лише на абстрактно-етичному рівні (добро і зло, справедливість і несправедливість тощо), але й у матеріальному просторі місця помешкання цієї людини. Якщо чи не єдиний логічний державний устрій у Греції за часів Платона і Арістотеля мало місто-держава, поліс, то в усіх трактатах (і в трактатах Арістотеля), в яких розглядалося питання ідеального устрою поліса, більшою або меншою мірою відбивалося філософське ставлення до правового аспекту влаштування місця помешкання певного скупчення людей — городян. В Арістотеля висвітленню цього питання присвячено декілька трактатів, і головний серед них — “Політика”.

По-друге, Арістотель, як і його вчитель Платон, розглядав будь-яке місто у формі певного матеріальним чином організованого тіла, у вигляді просторового соціально і художньо доцільного організму. Отже, з цієї точки зору, міський організм у розумінні Арістотеля — це така цілісність речей, коли мається одна або декілька таких частин, в яких цілісність присутня субстанційно. Такою цілісністю є для Арістотеля і будь-яка окрема річ, і будь-яка окрема жива істота, і будь-яка окрема історична епоха, і, нарешті, весь світ у цілому. Таким є і місто, й ті правила і закони, за якими воно існує та розбудовується.

По-третє, Арістотель як мало хто з його античних колег приділяв практичним питанням розвитку грецьких полісів належну увагу. І в тих фрагментах, що їх було досліджено нами вище, він виступає як законодавець, як автор до певного роду зовсім практичних правил забудови міських територій. Після Платона (V ст. до н. е.) і перед Вітрувієм (I ст. н. е.), здається, лише тексти Арістотеля можуть бути розцінені як правові документи стосовно розглядуваного нами питання. І тут слід звернути увагу на наступну обставину: якщо Платон розмірковував над архітектурою до певної міри утопічно [17], а Вітрувій переважно надто прагматично, то в архітектурно-будівельно-правових текстах Арістотеля ми маємо певне поєднання обох цих крайнощів. Але, безперечно, Арістотель не знав, про що через чотири століття буде складати свій трактат римський фортифікатор, і тому розмірковував про те і таким чином, немовби його трактати були найновішим словом в царині давньогрецького права. І до певної міри він мав рацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аристотель*. Никомахова етика // *Аристотель*. Сочинения: В 4 т. — М., 1983. — Т. 4.
2. *Зубов В. П.* Аристотель. — М., 1963.
3. *Аристотель*. Политика // *Аристотель*. Сочинения. — Т. 4.
4. *Асмус В. Ф.* Античная философия. — 2-е изд., доп. — М., 1976.
5. *Лосев А. Ф.* История античной эстетики: Аристотель и поздняя классика. — М., 1975.
6. *Аристотель*. Поэтика / Пер. з давньогрецьк. Бориса Тена; Вступ. ст. і комент. Й. У. Кобова. — Київ, 1967.
7. *Аристотель*. Метафизика / Пер. с др. греч. и примеч. А. В. Кубицкого. — М.; Л., 1934.
8. “Існує два мистецтва, які оволодівають матеріалом й пізнають його: мистецтво користування й мистецтво керівництва виготовленням” (*Аристотель*. Фізика // *Аристотель*. Сочинения: В 4 т. — М., 1981. — Т. 3. — С. 86–87).
9. *Аристотель*. Поэтика // *Аристотель*. Сочинения. — Т. 4.
10. “Зрозуміти задоволення й страждання — задача для філософствующого про державні справи, хто немов зодчий здійснює найвищу ціль, позираючи на яку, ми визначаємо кожну річ як зло або як благо у безвідносному смислі” [1, с. 211].
11. *Аристотель*. Афинская полития // *Архитектура античного мира* / Сост. В. П. Зубов и Ф. А. Петровский. — М., 1940.
12. *Аристотель*. Экономика // *Архитектура античного мира*.
13. *Элиан*. Пестрые рассказы / Пер. с др. греч., статья, прим. и указат. С. В. Поляковой. — М.; Л., 1964.
14. Щодо філософських трактатів Гіпподама див.: *Лосев А. Ф.* История античной эстетики: Поздний эллинизм. — М., 1980. — С. 27–30; щодо містобудівних праць: *Николаев И. С.* Профессия архитектора. — М., 1984. — С. 65–69.
15. См.: *Беломесяцев А. Б.* Філософські основи архітектури. — Київ, 2005.
16. *Юркевич П. Д.* Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник. — Київ, 1999.
17. Див.: *Пучков А. А.* Пуантилизм античного пространства, или Архитектура в эстетике Платона. — Киев, 2000.

УДК 72.011

В. А. Токарь**В ПОИСКЕ АРХИТЕКТУРНЫХ ФОРМ**

Архитектурное проектирование является одной из главных дисциплин, изучаемых студентами учебных заведений, готовящих специалистов и магистров в области архитектуры. Методика всего процесса проектирования призвана обучить принципам создания основных исходных материалов для строительства. Любое архитектурное решение начинается с главных чертежей — документов с проекционными видами изображений деталей объектов строительства и архитектуры. Школа проектного дела основана на опыте многих примеров возникновения и становления теоретических основ архитектуры, на результатах многолетней практики зодчих, на оправданности временем принципов и правил сочинения архитектурных форм.

Такая приверженность объективным и историческим закономерностям проявляется в строгой подчиненности законам архитектурной композиции. Метр и ритм, контрасты и их проявление заметны в особом порядке распределения масс, в пропорции архитектурных форм. Сочинение архитектурных форм представляет своеобразный процесс компоновки видов плоских и объемных деталей, которые изображают элементы объектов проектирования.

Логика и обоснованность такого созидательного процесса архитектурного творчества неоднократно проверены на реальных примерах изображения объектов. Естественным процессом творческого мышления, одним из его этапов является эскизирование, рисование на плоскости листа элементов архитектурных форм. Но для полной имитации форм проектные идеи изображаются как на бумаге, так и в макетном исполнении. Наибольшую наглядность в изображении пространства и передачи объемности строительных форм имеют именно архитектурные макеты.

Конкретизация элементов архитектурной среды и обучение студентов умению видеть и абстрагировать формы архитектуры, масштабно выполнять их элементы в макетах, позволяет более подробно изучить всё проектируемое пространство, различать массу и детали, их значение в компоновке целой структуры.

Абстрагированное выражение форм архитектурных элементов как бы раскрепощает, позволяет экспериментировать, придает легкость и вариабельность задуманным композициям. В условности обозначения форм учащиеся получают возможность прогрессивно, возможно, даже авантюрно демонстрировать свои фантазии на определенные темы. Методы их сочинения, этапы пространственного формообразования на более высоком профессиональном уровне — всё это будет потом... Главное — угадать в примитивных кусочках макетного материала, изображающего формы несущих и ограждающих конструкций, адекватный силуэт деталей, грамотную композиционную основу архитектурного сооружения.

При обучении студентов необходим эффектный и эффективный метод объяснения принципов организации форм. Наглядно, на макетах указывается принцип взаимосвязи элементов каркаса и деталей структуры, которые своей формой создают преграды и своеобразные мостики, определенные условия для формирования структуры интерьеров и масс открытого пространства в композиции экстерьеров.

Логическое убеждение о справедливости таких доводов, о необходимости соблюдения пропорциональной соподчиненности деталей с общей массой объёма или о необходимости чередования глухих участков и прозрачных стен на поверхности фасада, может быть подтверждено как в эскизах, так и в масштабном модельном исполнении. В этом случае примеры макетных моделей являются более осязаемыми, эффективными и понятными. На разных стадиях проектирования допускается некоторый гротеск, надуманность форм, но обязательно соблюдение их пропорций, имитация всех характерных признаков и свойств проектируемых или копируемых архитектурных форм.

Такая зависимость от пропорций и вида закладываемых деталей как дисциплинирует самого проектанта, так и мобилизует его потенциал, способности к мышлению, выражает определенный настрой и своеобразную тональность создавае-

мой архитектурной среды. Конкретная компоновка должна иметь строгую взаимосвязь свойств и качеств материалов и создаваемых ими архитектурных форм. Макетный вариант должен имитировать суть конкретных форм и деталей, убеждать в их необходимости в общей композиции элементов всей структуры.

Учитываются при масштабном макетном повторении качество исполнения и материал, из которого выполняются детали объектов. В них должна быть отражена индивидуальность стиля архитектуры, характерность и своеобразие идеи самого объекта проектирования, его рисунок, эмоциональная выразительность проектируемых объемов. В особой технике подачи проектного варианта могут быть заложены черты и признаки проявления как состояния самого автора, его принципов так и особая характерность и специфическая образность объекта проектирования. Ещё в макетном или эскизном варианте образа архитектурных форм и их строительных конструкций может быть представлен главный лейтмотив композиции. Необходимо вовремя заметить и развить это направление, способствовать композиционному росту талантливых решений, сохранять оригинальность мышления. Адекватно реальному проектированию, должны быть учтены все условия и технические, эстетические требования для обеспечения нормального функционирования процессов, происходящих на данном объекте.

На этапе обучения проектному мастерству студентам даются общие сведения о процессах формообразования, о методах и способе компоновки пространства и его форм. Информация о возможностях строительных конструкций, о соответствии им особых планировочных условий дает студентам равные стартовые условия для выполнения проектных работ. В этой ситуации равных возможностей проявляется характер, стиль будущего архитектора-проектировщика, его интуиция и умение выбрать оптимальное композиционное решение будущей структуры. Этому способствует и прогрессивная, эффективная методика выявления архитектурного образа в моделях.

Практика поиска направлений развития композиции в среде архитектурных форм, разновидности исполнения отдельных элементов с помощью объемных макетов имеют большие перспективы. В данном случае используется фактор ускорения поискового процесса. Доступность способов достижения результатов эксперимента по моделированию объемных форм очевидна. Кроме этого, макеты не исчерпали свои возможности и как своеобразный тренинговый метод эффективного обучения.

Такая методика работы над архитектурным формообразованием не нова. Многие объекты классики зодчества, ставшие образцом для подражания, исследуются с точки зрения уже современных взглядов на состояние архитектуры и человека в её пространстве. Объекты, которые нам давно знакомы и привычны для восприятия, стали своеобразным эталоном форм и содержания. Попытка видоизменить объективные и установившиеся признаки данного сооружения становится уделом новаторства или частью учебного процесса.

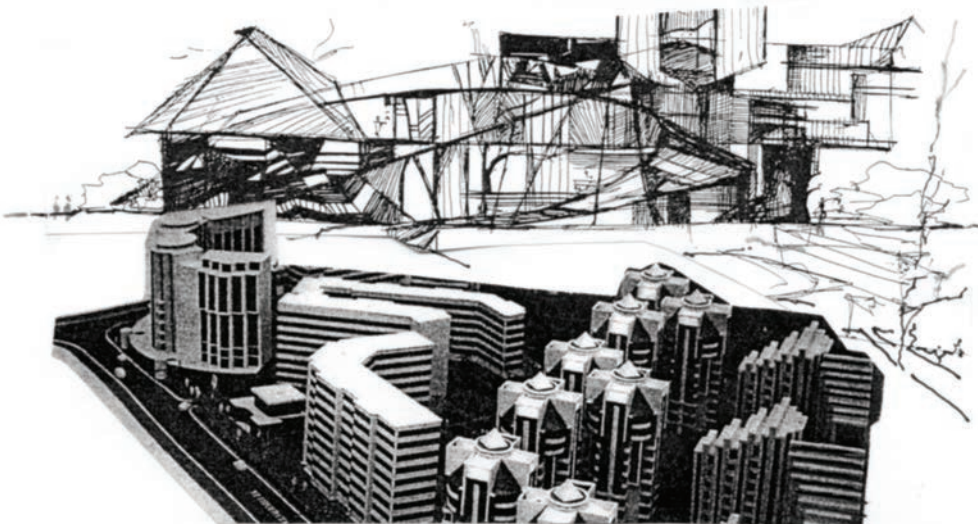
Каждое новое архитектурное решение в виде объемной рабочей модели еще может рассматриваться с точки зрения обоснованности этих форм. Демонстрационные макеты обычно представляют окончательное (но не всегда бесспорно правильное) архитектурное решение. Изображение в моделях компоновочных реше-

ний почти всегда спорно и допускает возможность корректировки. Но лимит времени, отведенного на проектные работы, ограничивает такую свободу мышления. Студенты учатся условиям, когда структуры должны быть исследованы как возможный вариант в крайне сжатые сроки. Такие условия приучают к концентрации усилий и способностей.

В ходе проектирования всегда нужно соблюдать чувство меры в выборе возможностей решения задач. Сама методика сочинения архитектурных форм, при своем разнообразии, сходится в общности главных принципов, которые положены в основу проектирования. В ней содержится зависимость и рациональная необходимость в последовательности и взаимосвязи частей проекта, в способах и видах изображения проектируемых архитектурных форм.

При сочинении композиций, поиске вариантов их структур существенную роль играет точное видение и воспроизведение пропорций деталей строительных объемов. Архитектор формирует массу, которая заключена внутри его структуры, или пространственные массы, которые находятся вне его объема. В архитектурном проектировании, методом моделирования строительных элементов и их структур, проверяются способности к пространственному мышлению и прививаются навыки и методы создаваемой архитектурной среды.

Способы масштабного изображения архитектурных форм, моделей их объемов имеют давние традиции, которые берут начало ещё в ранние годы становления специальности зодчих. В рисунках и первых чертежах плоскостных изображений предметов, их форм была заложена только часть информации о действительном положении объемных тел и их структур в пространстве. Наряду с плоскостными изображениями планируемых композиций, эскизами и чертежами архитектурных форм стали выполняться и объемные варианты проектных решений

Примеры эскизного и макетного исполнения объемно-планировочных решений архитектурных композиций на заданную тему

в виде их макетов. Наиболее полно и достоверно были представлены объекты зданий в моделях памятников зодчества. А.Д. Захаров, А.Н. Воронихин, В.В. Растрелли, Огюст Рикар (Монферран), В.П. Стасов, К.И. Росси и другие использовали в своём творчестве практику моделирования объектов зодчества.

Метод объемного изображения архитектурных форм в макете признается актуальным и эффективным по сей день. Естественны и понятны эксперименты по воспроизведению форм строительных объемов. Студенты не только копируют то, что уже создано, но и предлагают свои варианты сочиняемых композиций. На отдельных этапах копирования архитектурных форм способ подражания работам по “строительству” носит ещё игровой, познавательный характер.

Разные (но обоснованные) сочетания элементов строительных моделей заставляют по-новому понимать взаимосвязь конструктивных и эстетических возможностей элементов. Проектирование методом объемного моделирования становится важным воспитательным моментом в исследовании творческих возможностей проектанта. Именно макетное проектирование допускает случаи, когда создаются варианты композиционных ситуаций, решение которых бывает неожиданным даже для проектировщика с опытом.

В моментальных эскизах, а потом в макете проверяются объемно-планировочные решения. Именно в макетном исполнении можно эмоционально изобразить суть композиции, характер структуры, наглядно и масштабно уточнить решения несущих и несомых элементов, проверить тектонику и эмоциональную выразительность деталей и их форм.

Иллюстративность эскизных и макетных решений, объемное изображение результатов проектных действий дает возможность самоконтроля над экспрессивным процессом проектирования. Абстрагирование изображения деталей, всей ситуации позволяет более раскрепощенно и нестандартно представлять мир архитектурных форм и проектировать их пространственную гармонию.

УДК 7.01:130.12

О. А. Трошкіна

СЕМІОТИЧНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ УКРАЇНИ І РОСІЇ В II ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

З середини 1950-х років, після відомої постанови про боротьбу із надмірностями в архітектурі, почався новий архітектурний період. Він характеризувався роздвоєністю архітектурного процесу — повного масового будівництва з однієї сторони і створення індивідуального, унікального з іншої. Ця роздвоєність і розгубленість архітекторів, їх баталії між традицією і новаторством повною мірою відобразились в двох відібраних проектах архітекторів О. Власова і Л. Павлова в конкурсі на самий представницький об'єкт — Палац Рад (1957–1958 рр.). Мова першого була абсолютно сучасною, зверненою до популярної в ті роки ідеології віль-

ного універсального простору, яку започаткував Л. Міс ван дер Роє. Пропонувалось вільне розміщення трьох овальних в плані залів в єдиному просторі скляного об'єму. Мова другого зверталася до “пролетарської класики” І. Фоміна. Композиція відрізнялась екстремальною гостротою — протиставленням легкої протяжної горизонталі нового будинку могутній монументальності Університету. Проте, жоден проект не був реалізований. Так закінчилась 30-річна епопея із створенням найголовнішої споруди в СРСР.

На початку 60-х у всьому світі функціоналізм вступив у фазу радикальних змін. В СРСР він був тісно пов'язаний із могутньою індустріальною базою і бюрократичним контролем. Архітектор виявився підлеглим технологу. Однотипність рішень, спрощеність форм житлової забудови в 60-ті роки переносились на формотворення будинків громадського призначення, в тому числі — унікальних. Еталоном офіційного будинку став Палац з'їздів в Кремлі (М. Посохін, 1961 р.). Створений без особливої уваги до контексту, але в традиціях американської архітектури “ар-деко”, він заклав фундамент нового офіційного стилю, що в подальшому був розмножений в багатьох містах країни у вигляді різного роду палаців, меморіалів, обкомів, міськрад, тощо.

В 1970-ті роки головним принципом архітектури СРСР став принцип контекстуальності. До цього призвело прагнення перебороти утилітарний погляд на архітектурну форму, що виростає із конструктивних і функціональних задач. Стилістичну одноманітність змінило розмаїття пошуків. Ці пошуки архітектурної мови ґрунтувались на вивченні функції будинків, їх зв'язків з оточуючим середовищем і з полем асоціацій, характерним для сучасної культури. Тим самим була створена передумова зростання складності архітектурної форми. В громадських будинках складність форми стала ознакою “сучасного”.

Для культурної ситуації 70-х була характерною підвищена увага до національних класичних традицій і зв'язку часів. Найбільш повно всі ці пошуки відобразились в громадських будинках, зорієнтованих на урочисту представницьку версію модифікованого неокласицизму.

Адміністративний будинок Ленінградського району Москви (арх. М. Билінкін, 1977 р.) вирізняється триповерховим об'ємом, симетрично розчленованим на павільйони. Вісь курдонеру підкреслена виступаючим далеко вперед порталом, який несе козирьок, — аналогом портика. Традиційність об'ємної побудови продовжена в рельєфній розробці цегляних стін, розчленованих пілястрами. М'яке окреслення мас поєднується із графічними членуваннями фасадів. Адміністративний будинок Петроградського району Ленінграда (арх. Ж. Вержбицький, Л. Шимановський, А. Столярчук, 1981 р.) більш крупномасштабний. Вертикальне членування, розсічені аркади і масив стовпів, що зорозово розщеплюють арки по їх осям, свідчать про декоративність форм. Будинок Ради Міністрів РРФСР в Москві (арх. Д. Чечулін, 1981 р.) урочисто симетричний. Відстань, що відділяє його від сусідніх споруд, забезпечила скульптурність сприйняття композиції. Замкненість в собі і виключення взаємодії з іншими спорудами — прояв безкомпромісності класичної традиції.

Ускладнений естетизований раціоналізм, експресивний романтизм, контекстуальність, зорієнтована на збереження середовища, притаманні будинку ТАРС в

Москві (арх. В. Єгерев, А. Шайхет, З. Абрамова, Г. Сирота, 1977 р.). Вагомість його кубічного об'єму, добротна матеріальність — відгук старих кварталів центру міста, відкидає ефемерність скляної архітектури. Активний рисунок членування фасадів несе побудований на асоціаціях образ архітектури інформації (схожість сітки фасаду на екрани телевізорів).

Різноманіття архітектурних форм 70-х не стало перетворенням їх на загальнозрозумілу мову. Критики тих часів вважали, що архітектурна мова добре розкриває функцію і конструкцію споруд, але ще недостатньо добре “говорить” про ідеї суспільства, яке її створює.

Пошуки такої мови продовжились в 1980-х роках. Інтерес до семантичної сторони архітектури, бажання віднайти можливості збагатити її мову призвели до звернення до історичного досвіду. Спочатку це виявлялось у поверненні до модернізованого класицизму — облицювання білим мармуром будинку Уряду Росії (арх. Д. Чечулін, 1981 р.), адміністративні будинки обкомів КПРС в Ярославлі (арх. Л. Малашонок, В. Шестопапов, Л. Савіна), Калусі (арх. О. Зарецький, В. Шестопапов, М. Шейнфейн), Будинок рад в Тулі (арх. Є. Лебеденко, В. Мілашевський, І. Міхалев, Є. Розанов) та ін. Їх архітектурна мова носить відтінок офіційності і навіть холодності як через величину об'єктів, так і в силу сталої традиції, що йде від Кремлівського Палацу з'їздів. Ці ж традиції знайшли своє втілення і в аналогічних будинках в районах СРСР. В Києві — філіал музею Леніна (арх. В. Гопкало, В. Гречина, В. Коломієць) і Будинок торгівлі на Львівській площі (арх. В. Єжов), що викликають асоціації ордерної системи.

Проте, існувала інша тенденція. З кінця 1970-х в архітектурі союзних республік в цілому і в українській зокрема помічається відродження довоєнних натяків на національні традиції та регіональні тенденції, які переслідувались ряд років. Їх розвиток був своєрідним протестом проти казармено-індустріального напрямку. Так, в Україні найбільший прояв вони знайшли в творах львівської та івано-франківської архітектурних шкіл, що відобразило зростання національної самосвідомості в цьому регіоні. Архітектура громадських і адміністративних центрів сіл Вузлове, П'ятничани, Стеневичі Львівської області доводить визнання своєрідності цього напрямку, в творах представників якого високі черепичні дахи являються алюзіонізмом, що вказує на місцеві народні традиції.

Із створенням Української держави виникла потреба в будинках посольств, представництв іноземних, а пізніше і місцевих фірм. З початком 1990-х років і до сьогодення поняття престижності і представництва стало набувати великого значення не тільки для державних установ, але й для комерційної діяльності. Економічна криза початку десятиліття не дозволяла споруджувати нові будинки для цих потреб, тому великого розмаху набула реконструкція та “осучаснення” новими облицювальними матеріалами існуючих. Та ситуація почала змінюватись в середині 90-х, разом із деякою стабілізацією економіки і залученням іноземних інвесторів.

Пострадянський час звільнив архітекторів від жорсткого бюрократичного натиску державних структур та їх монополії як замовників. Розпочалась активна забудова ділянок в центрах міст, яку раніше обминали державні будівельні організації з їх будівельною базою, що була розрахована на вільні території. Семіоти-

чна активність форми і її індивідуальність підкреслювалась в різноманітні архітектурних рішень. Головними центрами діяльності, в якій відображались нові архітектурні тенденції, стали: в Росії — Москва, Санкт-Петербург і Нижній Новгород; в Україні — Київ, Дніпропетровськ, Харків.

Престижність тепер, як і раніше, виражається масштабністю по відношенню до рядової забудови і ностальгією по багатству і розкоші. Естетичним ідеалом багатства в ХХ ст. слугували еклектика і модерн. Західні і новоросійські новоукраїнські) капіталовкладення забезпечили базис будівельного буму, жертвами якого стали столиці, які першими прийняли на себе удари всіх архітектурних експериментів.

Неокапіталістичний напрямок будівельного підйому в Росії і Україні 1990-х років породив і споруди, де прагнення до престижності перетворились в популістський кіч: реконструкція Манежної площі в Москві (1993 — 1997 рр.) та Майдан Незалежності в Києві (1998 — 2001 рр.).

Комплекс адміністративних будинків на Калузькому шосе, офісний будинок в Дігтярному провулку в Москві (арх. А. Скокан, А. Гнездилов, К. Гладкий, Г. Макарова, Л. Малашонок і ін.), бізнес-центр “Авек” (арх. Б. Фельдман, Ю. Степанян, Н. Фурманова) в історичному центрі Харкова, офісний будинок (арх. С. Бабушкін, А. Мазур, Є. Яновицький), проект офісно-банківського центру (арх. Ф. Хадсон, С. Целовальник) у Києві на вул. Воровського та ін. — контекстуальність задала основу своєрідності цих будинків, формальна мова яких є інтернаціональною. Ця ж мова форм слугувала для створення престижно-монументальних крупних комплексів правління газової монополії “Газпром” (арх. В. Харін, 1997 р.) і його відділення “Мострансгаз” (арх. І. Покровський та ін.). Останній особливо вражає піранезіанською фантастичністю високого вестибюлю і багатоярусних атриумів.

Відкритість границь дозволила архітекторам на власні очі побачити сучасну західноєвропейську та американську архітектуру. Постмодернізм, який на Заході закінчив своє існування на початку 1990-х років, в Україні, як і Росії, набув значного розвитку. В Росії центром постмодернізму вважається Нижній Новгород. Ряд проектів під керівництвом О. Харитонова характеризуються поєднанням постмодерністських алюзій, що відсилають до специфічного місцевого варіанту Арт поучеау початку століття, і парадоксальних деконструктивістських перетворень традиційних об’ємно-просторових структур. Конкретні рішення при цьому визначаються контекстом історичного міста, яке має територію із сильною пластикою рельєфу (адміністративний будинок банку “Гарантія”).

В Україні центром постмодернізму вважається Дніпропетровськ. Багатофункційний комплекс в мікрорайоні Крутогорний та бізнес-центр “Цитадель” (арх. Дольник і К°) є взірцями національного постмодерну. Якщо перший будинок виражає високу, підкреслену технологічність на класично побудованому плані, то другий — це приклад театрального постмодернізму, що викликає асоціації із спорудами Дісней-ленду. Масивність в поєднанні з іграшковістю, рекламністю.

В Києві постмодернізм найбільше проявив себе у банківських спорудах. Взагалі, роль фінансового капіталу в сучасній економіці диктує особливе місце банківських споруд в архітектурі. Сьогодні саме архітектурні форми банківських адмі-

ністративних будинків покликані відображати престиж, представництво, наявність могутнього капіталу і непохитність такого стану. Семантична мова архітектурних форм банків схожа і має вплив на мову офісів комерційних структур і представництв фірм, торгових центрів, де головною вимогою є рекламність.

Скляні фасади, з випуклою центральною частиною і гранітним цоколем, оригінальне завершення будинку, розрив фронтона і “фасадні східці” в дусі Маріо Ботта — такі прикмети багатьох постмодернових київських споруд: Брокбізнес-банку на проспекті Перемоги (арх. О. Хорхот), Укрексімбанку на вул. Горького (арх. І. Шпара), Монетного двору Нацбанку на Троєщині, бориспільської таможні (арх. Л. Левчук) і Торгово-промислової палати на вул. Б. Хмельницького. Все це говорить про те, що пошуки національної своєрідності сучасної архітектури ще далекі від завершення, якщо воно взагалі можливе. Хоча вже зараз можна прослідкувати індивідуальний стиль кожного з авторів, що будуються.

Постмодернізм — це стиль без своєї концепції простору. Він обмежений формальною мовою фасадів. Це мова символічних значень, алюзіонізму і цитат, контекстуального підходу. Гай-тек, що розвився в руслі постмодерну, “виступив як епатажна гра зовнішніми ознаками техносвіту”. А деконструктивізм — “відкрив вихід до ірраціоналістичних крайнощів “художницького” підходу до архітектури”¹.

В Україні та Росії ці напрямки продовжують розвиватися в постмодерновому руслі, тоді як на Заході вони перетворились в цілком самостійні течії. Гай-тек став стилем високих технологій, який почали розвивати Н. Фостер, Н. Грімшоу (Британія) та Ж. Нувель (Франція). Техніка нового покоління дала можливість поєднувати переваги індустріальних методів будівництва із індивідуалізацією форм. Синтез техніки і мистецтва відкрив шлях формі, що говорить вже на рівні структури. Символічність гігантських форм, їх скульптурність втілена в творах Р. Піано, С. Калатрави, Р. Віньоли.

В Україні і Росії і гай-тек не є стилем високих технологій. З використанням його елементів в інтер’єрах та екстер’єрах пов’язана демонстрація фінансових можливостей (а отже, представництва, престижу) замовників, хоч і досить обмежено. Прикладом є офісні будинки компанії АБВ на вулицях П’ятницькій і Третій Тверській-Ямській в Москві, офісно-комерційний центр в Шевченківському районі Києва (арх. ШТАБ “Ліценз і арх.”), новий Південний вокзал, та багато ще не реалізованих проектів, таких, як проект офісного центру (арх. ЗАО “Архітектурний союз”), бульвар Л. Українки і дипломних роботах архітектурних вузів. Значне місце гай-тек займає у віртуальній архітектурі.

Спираючись на те, що архітектура громадських будівель, представницька архітектура є дзеркалом соціальних процесів розвитку суспільства, його духовних цінностей, можемо зробити деякі висновки стосовно архітектурної ситуації в Україні в цілому і представницької архітектури зокрема:

— Зазначимо, що будівництво в Росії все ж таки носить більш масштабний характер в порівнянні із Україною. Про це свідчить велика кількість реалізованих

¹ Иконников А.В. Архитектура: рубеж веков и выбор пути.// Архитектура и строительство Москвы. — 2001. — №2-3. — С. 20.

проектів, масштабність і “космічність” проектів, які знаходяться в стані реалізації. Наприклад, Міжнародний діловий центр “Москва — Сіті” (автор містобудівної концепції кол. під кер. Б. І. Тхора), або готельно-діловий комплекс “Кристал” (арх. М. Посохін);

– Будівництво в Україні дедалі більше орієнтується на західні технології і матеріали, застосування яких автоматично означає сучасність і престиж в спорудах адміністративно-управлінського призначення;

– Сьогодні в українській архітектурі немає свого сучасного стилю. А стилістично нове будівництво в повній мірі відповідає замовнику. Проте пошуки, що ведуться в цьому напрямку, дають надію на майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гозак А. Размышления о судьбах русской архитектуры XX века. // Архитектурный вестник. Журнал Союза архитекторов России. — 2000. — №5 (56). — С. 41-47.
2. Ерофалов Б. Национальный стиль, или Какая в Украине архитектура. // А.С.С. — №1. — 2001. — С. 38-39.
3. Иконников А.В. Архитектура: рубеж веков и выбор пути. // Архитектура и строительство Москвы. — 2001. — №2-3. — С. 20.
4. Фесенко Д. High или low: взгляд из Москвы. // Интервью журналу А.С.С. — 2001. — №7. — С. 22-23.

УДК 725.4(477.74)“18/19”

К. У. Рашковский

ПРОИЗВОДСТВЕННЫЕ ЗДАНИЯ ОДЕССЫ (XIX — НАЧАЛО XX В.)

В отличие от других городов Одесса была основана как крупный торговый порт. Природно-климатические, транспортные и социальные условия были неблагоприятны для строительства крупных промышленных предприятий. Отсутствие пресной воды, сырья, свободных рабочих рук и дешевого топлива сдерживало рост промышленного строительства в городе. Дешевая жизнь благодаря порто-франко, введенному в 1918 г., также не способствовала развитию промышленности, поскольку торговля давала, несомненно, больше прибыли.

Поэтому первые предприятия были, как правило, связаны с торговлей (мельницы, хранение и обработка зерна) и снабжением местного населения продовольствием, строительными материалами и предметами широкого потребления.

Большая торговля хлебом способствовала формированию своеобразных производственных районов города: “Ближние мельницы”, “Дальние мельницы”, “Хлебный городок”, которые располагались на путях подвоза зерна со стороны Тирасполя, Балты, Овидиополя.

Хлебные магазины представляли собой капитальные складские здания в 2-3

этажа с прочными перекрытиями и стенами, где зерно, привозимое в мешках, высыпалось на пол, просушивалось, неоднократно переколачивалось и, по мере необходимости, ссыпалось в мешки и отправлялось в порт для погрузки на суда. Эти здания и по настоящее время являются интересными в архитектурном и конструктивном отношении (Сабанские казармы, дом Папудова и др.). На территории нынешнего медицинского института находилась так называемая Безымянная площадь, застроенная по периметру капитальными зданиями хлебных магазинов. Эта площадь находилась в то время на окраине города вблизи Нарышкинского и Херсонского спусков — важных трактов, по которым осуществлялся подвоз зерна из Балты, Николаева, Херсона и Очакова.

После появления железной дороги в Одессе заметно оживилось промышленное строительство, существующие предприятия увеличивали свою мощность, реконструировались.

Конфигурация побережья Одесского залива и природные условия рельефа местности определили схему разветвления железнодорожных путей, что послужило основой формирования промышленных районов города, и главным образом — Пересыпского промышленного района. Здесь появился ряд крупных предприятий: завод сельскохозяйственных машин, судоремонтный и другие. Удачное совмещение водных, железных и гужевых дорог способствовало дальнейшему успешному развитию промышленного района Пересыпи.

Если крупные предприятия были сосредоточены в Пересыпском промышленном районе, то значительное количество мелких предприятий было сосредоточено на другой окраине города — Молдаванке. Незначительные размеры производств позволяли располагать их в небольших помещениях среди жилых кварталов, не нагружая архитектурно-планировочной и градостроительной основы жилой застройки Молдаванки.

Таким образом, во второй половине XIX в. сформировались два промышленных района Одессы: Пересыпский и на Молдаванке. Некоторая часть промышленных предприятий располагалась и в других предместьях: на Слободке-Романовке, Ближних и Дальних Мельницах, Бугаевке. После постройки железной дороги и разветвления ее сети в пределах города значительная часть предприятий, грузооборот которых требовал железнодорожных путей, располагалась в непосредственной близости от магистралей железнодорожных путей (железнодорожные мастерские и др.).

Основой нынешнего южного промышленного района города можно считать так называемый “Хлебный городок”, созданный вблизи Тираспольской заставы на путях движения основных потоков зерна из Молдавии. Городок представлял собой застройку с четкой прямоугольной сеткой улиц и капитальными складскими и административными зданиями, образующими крупные кварталы. Городок был связан с Одессой Дальницкой улицей, в его центре находилась “Хлебная площадь”. Характерные наименования носили улицы Хлебного городка: “Привозная”, “Въездная”, “Пригонная”, “Балаганная”.

В Одессе имелось большое количество ремесленников-кустарей, выполнявших самые разнообразные работы по обслуживанию населения: кузнецы, столяры, мастера каретных дел и т. д. Об этом говорят старые названия улиц: Кузнечная,

Каретный пер., Ремесленная, Дегтярная, Мастерская, Канатная, Известковая, Кирпичный пер. и др., где жили и работали эти мастера, и осуществлялось производство определенных видов товаров. Значительная часть кустарных небольших производств была сосредоточена в районах Привоза, Старого и Нового базаров, Алексеевского базара и товарной железнодорожной станции, где всегда было много приезжих и бойко происходила торговля.

Железнодорожные мастерские (завод им. Январского восстания) были основаны в 1864 г. Это было второе по численности работающих после джутовой фабрики (где работало 1200 чел.) предприятие в Одессе, к концу XIX в. там работало около 1000 чел.

Они размещались в районе Молдаванки, вблизи слободки Воронцова и Ново-Конной площади. Промышленная площадка мастерских примыкала южной стороной к Ближним Мельницам и второму христианскому кладбищу; северо-восточной стороной — к слободке Воронцова; западной стороной — к территории товарной станции.

Вначале главные подъездные ж.-д. пути к пассажирскому вокзалу “Одесса-Главная” проходили непосредственно по территории железнодорожных мастерских. Однако в начале XX в., в связи с ростом города и увеличением численности пассажирских поездов, возникла необходимость капитальной реконструкции предприятия. Подъездные магистрали были вынесены за пределы промышленной площадки. Таким образом, территория мастерских оказалась зажатой с юга главными подъездными путями, а с севера сортировочными путями товарной станции.

Все возрастающий объем работ по обслуживанию подвижного состава требовал строительства новых производственных зданий и увеличения территории мастерских. В итоге, после решения сложных задач реконструкции и расширения предприятия, связанных с переносом железнодорожных путей, участок вытянулся до 2500 м при ширине около 100 м. В этих условиях весьма сложно было создать хорошее решение генерального плана.

Территория железнодорожных мастерских разделена на две зоны: зона ремонта паровозов и зона ремонта вагонов. Капитальная реконструкция предприятия со сносом старых строений и строительством новых корпусов началась примерно в начале XX века (1900–1906 гг.). Были построены цехи: для ревизии подвижного состава, метизный, для ремонта колесных пар, сталелитейный и др.

Все производственные здания были построены из высококачественного кирпича без штукатурки, с покрытиями по металлическим фермам или балкам. Качество строительных работ было довольно высоким. Пилястры, перемычки над окнами и дверными проемами, карнизы, пояски, парапеты, дымовые и вентиляционные трубы выполнены из кирпича с тщательной проработкой декоративных элементов.

Наибольший интерес с архитектурно-строительной точки зрения представляет паровозоремонтный цех. Это одноэтажное двухпролетное здание высотой около 12 м (до карниза), протяженностью около 80 м и шириной 35 м с трехэтажными пристройками по торцам.

Пристройки решены в виде башен с развитыми, богато декорированными карнизами, парапетами и поясами. В нижней части пристроек — тамбуры и ворота для въезда паровозов в цех.

Кладка стен выполнена из красного кирпича, между окнами на всю высоту простенков (около 8 м) также из кирпича выложены контрфорсы. Окна высотой 7 м завершаются арочными перемышками с оштукатуренным замковым камнем. В пристройках окна верхних этажей решены в виде круглых проемов — “розеток” диаметром 4 м с оштукатуренной и расшитой швами на клинья арочной перемышкой. Переплеты круглых окон выполнены из криволинейных элементов в виде сложного орнамента.

В целом, при высоком качестве строительных работ и сложной орнаментовке фасадов, архитектура здания все же эклектична. Здесь использованы мотивы романской и готической архитектуры, а также приемы декоративной кирпичной кладки отдельных элементов фасада, ставшие традиционными для фабрично-заводской архитектуры тех лет.

Необычным, но вполне обоснованным является размещение по торцам здания, между выступающими многоэтажными пристройками, невысоких кирпичных труб (высотой 20-25 м) круглого сечения. Это вентиляционные трубы, которые, в соответствии с технологическими требованиями для паровозостроительных цехов необходимы для активной вентиляции по удалению дыма, паров и вредных газов. Поэтому в торцах здания расположены мощные вентиляционные установки и трубы, активно формирующие силуэт здания в целом. На трубах, как и на фасадах, сделана декоративная выкладка завершающей части.

Несущими конструкциями цеха служат решетчатые клепаные стальные колонны и фермы. Наружные кирпичные стены выполняют функции ограждающих конструкций, колонны весьма сложной формы с уступами в верхней части служат также для опирания подкрановых балок. Поскольку мостовые краны имеются в обоих пролетах, по среднему ряду расположены спаренные колонны, которые вверху, выше подкрановых балок, объединяются в один ствол, на который опираются фермы смежных пролетов.

По верху в продольном направлении между колоннами расположены металлические связи из решетчатых клепаных элементов. Для увеличения жесткости колонн в средней части, в местах опирания подкрановых балок и ферм, применены конструкции из клепаных стальных листов.

Главные здания трамвайного депо были построены в начале XX в. на Водопроводной ул. вблизи “Привоза” и в районе слободки Воронцова, вблизи товарной железнодорожной станции. Оба здания были построены почти одновременно одной строительной фирмой и, возможно, по проекту одного архитектора. Здание депо на Водопроводной ул. пятипролетное, а в районе товарной станции — трехпролетное. В остальном архитектурно-строительное решение одинаково. Стены — кирпичные, неоштукатуренные, с пилястрами на простенках. Над окнами и проемами — арочные кирпичные перемышки с декоративным замковым, также кирпичным камнем. Кладка стен выше пилястр (до карниза) декорирована путем применения уступов, выступов, фигурной кладки и т.д. Пластика кирпичных стен выполнена с большим мастерством и тонким пониманием конструктивных и декоративных возможностей кирпича. Качество кладки кирпичных стен и ее элементов очень высокое.

Рисунок окон основан на применении двух вертикальных и трех горизонталь-

ных металлических импостов, расчлененных тонкими переплетами на ячейки. В целом он прост и изящен.

Торцы здания представляют собой непрерывный ряд ворот для въезда трамваев; в депо у товарной станции один торец, выходящий на красную линию улицы, — глухой. Ворота металлические, из рифленого железа, усиленные крестообразными ребрами жести. Проемы ворот арочные, заполненные двумя створками с полуарочными завершениями и устройствами для пропуска контактных проводов.

Верхние части зданий по торцам выше ворот выполнены в виде треугольных остекленных фронтонов. Кроме окон на боковых фасадах и стеклянных витражей по торцам, для естественного освещения предусмотрены зенитные треугольные фонари, расположенные в верхней части каждого пролета.

Крыша — черепичная по двускатным металлическим фермам. По углам, а также в торцах здания, в местах сопряжения скатов крыш, возвышаются кирпичные дымовые трубы в виде своеобразных декоративных элементов.

Качество строительных работ весьма высокое. Удачно найденное для своего времени архитектурно-строительное решение зданий депо и повторение его с некоторыми изменениями в двух вариантах свидетельствуют о мастерстве одесских зодчих и правильном понимании таких важных вопросов, как типизация и унификация в строительстве.

Рядом с трамвайным депо на Водопроводной ул. построены вагоноремонтные мастерские. Характерным для этого здания является пилообразный (шедовый) профиль покрытия, обеспечивающий хорошее равномерное освещение рабочих мест по всей длине здания.

Стены здания кирпичные, окна арочные, ворота с раздвижными створками из профилированного железа.

Несмотря на оригинальность архитектурно-строительного решения всего здания в целом, декоративные мотивы кирпичной кладки (перемычки, подоконники, пояски и т.д.), а также колористический строй примененных строительных материалов выражают стилевое единство объектов по обслуживанию трамвая.

Для питания электроэнергией высокого напряжения трамвайной контактной сети вблизи депо у товарной станции построено здание тяговой подстанции. Здание одноэтажное, однопролетное, с подвальным этажом, высоко выступающим над уровнем земли. У входа расположен развитый объем тамбура с лестницей.

Фасадная стена здания расположена по красной линии улицы и смещена с плоскостью заднего торцевого фасада трамвайного депо. Стены кирпичные, окна с арочными перемычками, в простенках имеются пилястры, опирающиеся на выступ цоколи. Перед окнами подвального этажа сделан приямок с металлическим ограждением. Перемычки подвальных окон также арочные кирпичные.

Кирпичная кладка выполнена высококачественно, с тщательной выкладкой деталей простого, но выразительного рисунка, особенно верхней части стен, карниза, перемычек и торцов здания.

Рядом с производственными зданиями по обслуживанию трамвая в районе Водопроводной ул. и Товарной станции расположены четырехэтажные административные здания. Фасады этих зданий явно выражают их административное

назначение и принадлежность объектов к производственным комплексам. Стены выполнены в кирпичной кладке с применением оштукатуренных подоконников, перемычек, карнизов и некоторых деталей. Удачно найдено масштабное и колористическое единство этих зданий с производственными корпусами и примыкающими к ним городскими жилыми строениями.

Приведенные примеры архитектурно-строительного решения производственных зданий трамвайного депо свидетельствуют о правильном понимании сложных задач промышленного зодчества. Техническая грамотность, высокое качество работ и стилевое единство объектов вошли органически в архитектуру города и обогатили ее.

Завод по производству сельскохозяйственных машин И.И. Гега (ныне им. Октябрьской революции) — одно из крупнейших предприятий города, был основан в 1854 г. на Дальницкой ул. В 1893 г. для завода был приобретен участок на Пересыпи по Московской улице. Новая территория примыкала к морю и имела железнодорожные пути. Несмотря на капитальное переустройство предприятия в связи с переходом на новое место, за 15 лет (с 1889 по 1904 гг.) общее производство плугов увеличилось в 20 раз.

Первым был построен кузнечный цех. Затем, на протяжении нескольких лет, были построены литейный и механический цехи, столярная и слесарная мастерские, второй кузнечный цех и др. здания. Материалом стен служил, как правило, кирпич, однако широко применялся и местный камень — ракушечник. Покрытия цехов выполнялись бесчердачными, по металлическим фермам с продольными светоаэрационными фонарями. Цехи были оборудованы подъемно-крановым оборудованием (мостовыми кранами, кран-балками).

Антисанитарное состояние мелких скотобоев часто было причиной массовых заболеваний городского населения. В связи с этим городская управа объявила конкурс на лучший проект городской скотобойни. Наиболее удачным был признан проект арх. Л. Тарнопольского.

Ввиду отсутствия средств для осуществления всего проекта в целом, решили строить по очередям. Окончательный вариант проекта скотобоев и скотопригонного рынка был разработан арх. А. Тодоровым. Пристройка осуществлялась в 1885 — 1889 гг.

Участок скотобоев на Пересыпи по Московской дороге примыкает северной границей к побережью. Такое расположение было наиболее оправданно по условиям доставки скота со стороны Николаевского тракта, использования морской воды для производственных нужд и перспективы развития с использованием железнодорожного и морского транспорта.

Бойни были построены по так называемой “Мюнхенской системе”, при которой помещения для убоя скота располагались на территории в виде павильонов: три для крупного скота, один — для мелкого (овец, телят), один для свиней. Высота всех павильонов одинаковая — около 5,5 м. Кроме боев, на территории были сооружены здания для утилизации отходов с лабораторией. Участок обнесен каменной оградой, дороги и тротуары вымощены булыжниками и плитами. Для животных, заподозренных в болезни, выделена изолированная зона с изолятором и бойнями.

Все павильоны выполнены из кирпича с крышей по деревянным стропилам. В верхней части крыши по коньку устроены вентиляционные фонари; приток воздуха осуществляется через специальные отверстия в стенах, расположенные у пола. Полы выстланы плитами из лавы с заполнением швов цементным раствором. Стены изнутри на высоту 2,1 м (панели) оштукатурены цементным раствором, верхняя часть стен оштукатурена известковым раствором.

Кроме указанных объектов, на территории скотобоен также построены два водоемных здания с резервуарами на 10 тыс. ведер, здания администрации и ветеринарного надзора, казармы для рабочих, конюшни и цейхгауз.

Характерной особенностью архитектурно-художественного решения большинства зданий и павильонов является интересное сочетание кирпичной кладки стен с декоративной обработкой карнизов, поясков и других элементов — с открытыми конструкциями крыши в виде деревянных фигурной обработки стропил и черепичной кровли.

Комплекс сооружений портового элеватора и мельницы расположен на Пересыпи по Московской ул. и примыкает со стороны моря к Хлебной гавани. Главный вход и въезд на территорию предусмотрены со стороны улицы, где расположен административный корпус. В глубине участка, параллельно улице, находятся здание мельницы и склад муки. Расположенные по торцам участка складские и вспомогательные корпуса замыкают по периметру застройку, образуя просторный внутризаводской двор.

Элеватор, находящийся на некотором отдалении от мельницы, связан с нею транспортными галереями большой протяженности, обеспечивающими погрузку зерна из элеватора в трюмы судов, на железнодорожный и гужевой транспорт, транспортировку зерна на мельницу и др. операции. Торговля осуществлялась не только зерном, но и мукой, в этой связи расположение зернового элеватора вблизи мельницы позволяло наилучшим образом решать вопросы, связанные с хранением, перегрузкой, переработкой и торговлей хлебом.

Наиболее интересной с архитектурно-строительной точки зрения является мельница. Здание состоит из двух объемов: четырехэтажного и шестиэтажного, примыкающих друг к другу с некоторым смещением в плане. В уровне первого этажа высокой части здания предусмотрена погрузочная рампа с навесом, примыкающая к ж.-д. ветке; завершают шестиэтажный объем мельницы две круглые, высокие (около 15 м) башни с куполообразным завершением, возвышающиеся над карнизом по краям фасада. Главный вход в здание мельницы предусмотрен через другую четырехэтажную часть здания, где имеется крытое крыльцо. Большие поверхности кирпичных неоштукатуренных стен расчленены спаренными пилястрами, поясками и небольшим венчающим карнизом. Качество работ высокое, хорошо выполнены детали в кирпиче, а также металлические анкера балок, выведенные на наружную поверхность стены в виде ажурных вензелей.

Несколько выпадают из общего архитектурного решения элементы гражданской архитектуры: арочные окна, спаренные и строенные оконные проемы небольшой ширины, излишне вычурный рисунок башен, куполов и завершающих надстроек. Отсутствует какая-либо попытка найти стилевую связь между объемами

зданий, построенных в разное время, но представляющих по существу одно производственное здание.

Большое разнообразие декоративных мотивов при сильных горизонтальных и вертикальных членениях основных объемов и наличии чрезмерно высоких башен делают архитектуру здания эклектичной.

УДК 711.122+711.13:504

І. І. Устинова

ЩОДО ЕКОЛОГІЧНИХ ПЕРЕДУМОВ СТАЛОСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Забезпечення умов сталого розвитку, під яким розуміється підтримання стану екологічної рівноваги в процесах взаємодії Природи та Суспільства, відноситься до новітніх завдань регіонального планування. Проте такі завдання можуть бути виконаними лише за умов, коли вони відповідають реальним можливостям території, обумовленим законами Природи. Мова йде про закономірність екосистемної саморегуляції, виконання якої забезпечує принцип екологічної рівноваги, та про пов'язане із цим світосприйняттям поняття ємності середовища, визначення якої при плануванні розвитку міст та регіонів України сьогодні є обов'язковим (статті 51, 59 Закону "Про охорону навколишнього природного середовища") [1-3].

Згідно із закономірністю саморегуляції, кожний регіон має певну демографічну ємність, резерв якої зумовлює зростання, а нестача — скорочення чисельності його населення [4]. Розрахунки демографічної ємності, як головного обмеження розвитку, що проведені за розробленою автором методикою [1], показують, що у 1986 році Україна наблизилась до реалізації умов екологічної рівноваги та сталого розвитку: параметри чисельності населення досягли показників ємності середовища, відповідно: 50,99 та 50,81 млн. чол. Обрахунки показують, що, за результатами перепису 2001 року, параметри розвитку також відповідають умовам сталості, але з іншими показниками чисельності та ємності, — 48,46 та 48,38 млн. чол. Зазначені зміни можуть бути пояснені дією механізму саморегуляції, який узгоджує: зниження ємності із додержанням територіальної умови екологічної рівноваги — розширенням міських територій у межах просторового ліміту площі інтенсивного антропогенного освоєння середовища; а скорочення чисельності із додержанням функціональної умови екологічної рівноваги — посиленням екосистемної реакції, що вирівнює параметри чисельності та ємності.

У регіональному плануванні прийняття проектного рішення завжди базується на демографічній гіпотезі [5]. Дотепер при демографічних обрахунках виходять з того, що визначальними для відтворення населення та його міграційної спроможності є соціально-економічні процеси [6]. Це відповідає "екологічній дійсності" на етапі зростання чисельності в умовах резерву ємності території. Однак в умовах

дефіциту ємності та скорочення чисельності визначальними стають екологічні процеси саморегульованого розвитку, метою яких є вже не кількісні, а якісні зміни та сталий розвиток у діапазоні екологічної рівноваги [4, 7, с.213-215]. Тому прогноз щодо розвитку системи розселення обов'язково повинен мати екологічну складову.

Згідно з проведеними дослідженнями [9], демографічними показниками та ознаками екологічно сталого розвитку є: середньорічна та загальна динаміка чисельності, смертності й народжуваності населення, відповідно, у 1(0,3-0,5)% та 10(5)% діапазоні; уповільнення означених динамік; внутрісистемна поляризація та стаціонарний тип вікової структури населення.

На сьогодні скорочення чисельності $-9,6\%$ не перевищує 10% від її максимального значення: 1993 рік — 52,2 млн. чол., 2005 рік — 47,2 млн. чол. Отже, за цією демографічною ознакою на Україні є передумови до екологічно сталого розвитку. За даними 2001 року зниження чисельності у системі областей не перевищувало 10% (рис. 1.Б). За цією ознакою територія країни поляризована по осі Схід-Захід: від максимальної депопуляції $-9,7\%$ у Луганській області до максимального приросту $+0,1\%$ у Закарпатській області (рис. 1.Г). Згідно з Л.М. Гумільовим, внутрісистемна поляризація етносу властива тільки етапові його сталого розвитку [10, с.169].

На рис. 1.Б, який характеризує етап депопуляції України (після 1993 року), виділено тенденцію випереджаючого скорочення чисельності населення областей у міру зростання їх демографічного потенціалу (області розташовані в порядку зростання чисельності населення). Ця тенденція є проявом дії закономірності екосистемної саморегуляції: у міру зростання антропогенного навантаження на середовище посилюється його екологічна реакція, яка спрямована на зниження населення — основної причини цього навантаження. На рис. 1.А, В, який характеризує етап зростання чисельності населення (до 1993 року), процес депопуляції спостерігався лише на території 7 областей, розташованих навколо Київської області. Це зумовлено соціально-економічною неоднорідністю освоєння території країни, яка породила відтік населення працездатного віку на суміжні, більш урбанізовані території [11, с.83].

Середньорічний приріст населення України у період з 1973 по 1993 роки становив $0,4\%$, а його сучасне скорочення — з 1993 по 2005 роки — $0,8\%$. Отже, у розглянутий період означена динаміка чисельності знаходилася у діапазоні екологічної сталості. Втім, відповідно до закономірності уповільнення процесів, що відбуваються у врівноважених екосистемах [8, с.124], дворазове прискорення середньорічного скорочення населення за останні 12 років щодо відповідного приросту за попередні 20 років ($0,8 > 0,4$) свідчить про можливість виходу параметрів розвитку з означеного діапазону [7, с.26; 8, с.342].

Згідно з теорією, підвищення смертності населення в екосистемах близьких до рівноваги повинно згодом компенсуватися підвищенням народжуваності, що має забезпечити стабільність демографічного розвитку [4]. Про появу цієї тенденції у розвитку України свідчать сучасні зміни в режимі відтворення її населення. Статистичні дані показують, що в останні 30 років в Україні спостерігався процес підвищення смертності та зниження народжуваності населення, який максималь-

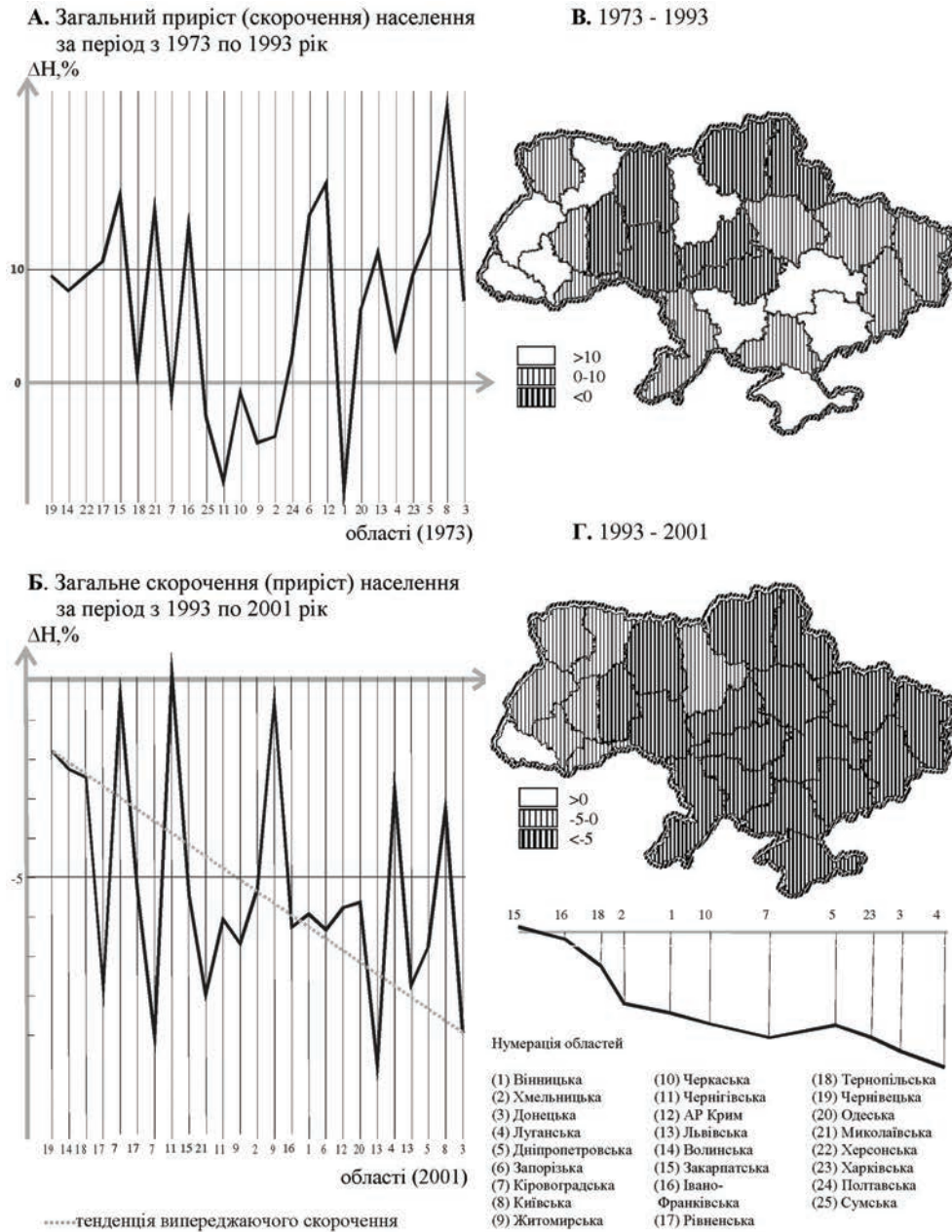

Рис. 1. Зміна чисельності населення областей України за період з 1973 по 2001 роки (А-Г)

но прискорився на початку депопуляції — у період з 1993 по 1997 роки, відповідно на 3,36% та на -5,04% (більш швидке зниження показників народжуваності є проявом загально демографічної тенденції [12, с. 62]). У наступний період означені процеси стали уповільнюватися, а в період з 2001 по 2004 роки народжуваність населення почала зростати — в середньому на 2,03% за рік. Означені зміни в режимі відтворення населення призвели й до уповільнення процесу зниження чисельності населення країни (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка демографічного розвитку України у період з 1973 по 2004 роки

Питома швидкість середньорічного зростання-скорочення (%)	Періоди ¹				
	1973-1986	1986-1993	1993-1997	1997-2001	2001-2004
чисельності населення	0,41	0,41	-0,81	-0,94	-0,89
смертності	1,61	2,92	3,36	0,61	0,31
народжуваності	-0,05	-3,83	-5,04	-4,39	2,03

Примітка. Періоди визначені внутрішньою динамікою демографічного розвитку: з 1973 по 1986 роки – зростання чисельності населення в умовах резерву ємності середовища; з 1986 по 1993 рр. – інерційне зростання в умовах дефіциту ємності; після 1993 р. – скорочення чисельності. У якості додаткових визначені 1997 та 2001 роки, після яких зафіксовано, відповідно: коливання показників смертності (зменшення – збільшення) та зростання показників народжуваності.

Відповідно до правила стабільності статеві-вікової структури, показником стабільного населення є стаціонарний тип вікової структури населення [8, с.84–85]. Відповідно до розрахунків, вікова структура населення України у 1973 році відносилася до стаціонарного типу — питома вага вікових груп у загальній чисельності населення становила: до 15 років — 25%, від 15 до 49 років — 51%, старше 50 років — 24%; в 1993 та 2000 роках — вже до регресивного, відповідно: 21-47-32% та 18-51-31% [12, с.64]. Зміна типу вікової структури населення обумовлена якісними змінами в режимі його відтворення, що також є свідченням зміни стратегії розвитку екосистеми — її “переходу” від етапу кількісного зростання до етапу сталого розвитку.

Означене підтверджує актуальність розробки національної програми щодо підтримки умов екологічної рівноваги — наріжної засади екологічної безпеки та сталого розвитку в сучасних умовах депопуляції України [1-3]. Концепція екологічної безпеки розроблена для Росії, проте, в більшій мірі, вона носить декларативний характер [13]. Для України така концепція не розроблена, втім, це питання увійшло до постанови Верховної Ради України від 5 березня 1998 року “Про основні напрямки державної політики України в області охорони середовища, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки” (188/98 — ВР).

Реалізація визначених еколого-демографічних передумов сталості розвитку України, що виявляються у спрямованості процесу демографічного розвитку до стабілізації, може стати основою для розробки національної еколого-містобудівної програми розвитку урбанізованих територій. У цьому сенсі діючі показники містобудівного розвитку мають бути доповнені еколого-містобудівними показ-

никами розвитку територій, серед яких: екологічний потенціал та індекс розвитку території (визначаються різницею та співвідношенням параметрів ємності середовища та чисельності населення); еколого-містобудівний “модуль” життєзабезпечення людини для умов України, з урахуванням специфіки її регіонів (зворотна величина щільності населення) — приведена загальна площа, міська територія, площа ріллі, ландшафтів, що охороняються, решта території регіону; припустимий рівень регіонального антропогенного навантаження та інші показники, для яких визначені межі діапазону екологічної рівноваги [1,14].

ЛІТЕРАТУРА

1. Устінова І.І. Еколого-містобудівне обґрунтування сталого розвитку у контексті екосистемної саморегуляції // Містобудування та територіальне планування. — К.: КНУБА. — 2004. — Вип. 17. — С. 339-351.
2. Устінова І.І. Екологічна рівновага як наріжна засада сталого розвитку // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Сталий розвиток та екологічна безпека (регіональна політика). — Львів.: Ін-т регіон. досл. НАН України. — 2000. — Вип. XX. — С. 71-77.
3. Устінова І.І. Урбанізоване середовище та екосистемна саморегуляція // Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми. — В трьох частинах. — Львів.: Ін-т регіон. досл. НАН України. — 1998. — III частина. — С. 57-61.
4. Дольник В.Р. Существуют ли биологические механизмы регуляции численности людей? // Природа. — 1992. — №6. — С. 3-16.
5. Районная планировка: Справочник проектировщика / В.В. Владимиров, Н.И. Наймарк, Г.В. Субботин и др. — М.: Стройиздат, 1986. — 325 с.
6. Генеральна схема планування території України / Проект. ін-т. “Діпромісто”. — К., 2000.
7. Одум Ю. Экология: В 2 т.: Пер. с англ. — М.: Мир, 1986. — Т.2. — 376 с.
8. Реймерс Н.Ф. Экология (теории, законы, правила, принципы и гипотезы) // М.: Журнал “Россия молодая”, 1994. — 367 с.
9. Устінова І.І. Еколого-містобудівне обґрунтування сталого розвитку урбанізованих територій України: Автореф. дис... к. архіт.: 18.00.04 / КНУБА — К., 2005. — 19 с.
10. Гумилев Л.Н. География этноса в исторический период. — Л.: Наука, 1990. — 270 с.
11. Быстряков И.К. Территориальные аспекты устойчивого развития производительных сил // Сучасні проблеми архітектури і містобудування. Вип. 3 '97. — К.: КДТУБА, 1998. — С. 80-86.
12. Пирожков С.И. Демографические процессы и возрастная структура населения. — М.: Статистика, 1976. — 135 с.
13. Концепция экологической безопасности РФ // Зелёный мир. — 1993. — №10. — С. 4-6.
14. Устінова І.І. Еколого-містобудівне обґрунтування проектних рішень // Містобудування та територіальне планування. — К.: КНУБА. — 2004. — Вип.18. — С. 244-253.

О. С. Петраковська

ОСНОВИ МЕТОДОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ МІСТ

В основі розвитку людського суспільства лежить матеріальне виробництво. Виробництво матеріальних благ, притаманне кожній соціально-економічній формі, має свої специфічні особливості, але на протязі всього існування людства воно здійснюється в процесі взаємодії людини з природою, в процесі якої людина видозмінює природні ресурси і пристосовує їх для задоволення своїх потреб.

Відповідно до класичної економічної теорії, земля є одним з основних факторів виробництва. Урбаністична концентрація населення та виробництва робить землі в межах населених пунктів унікальним ресурсом. Цінність цих земель полягає в їх здатності приносити додатковий прибуток, що виникає, насамперед, завдяки розташуванню відносно ринків ресурсів, збуту і високого рівня освоєності території. За можливість отримання цього прибутку, власне, й справляється плата за землю. В економічно розвинутих країнах плата за землю становить 15-20% усіх надходжень до місцевого бюджету [2].

Протягом XX сторіччя міста ставали вузлами концентрації демографічного, економіко-виробничого і науково-технічного потенціалів. В Україні, в кінці 90-х, в містах зосереджувалось більш 75% основних виробничих фондів і 95% науково-дослідних установ [1]. За статистичними даними, продуктивність праці на промислових підприємствах великих міст на 28% вища від середньої по країні. Міста з населенням понад 1 млн. мешканців дають до бюджету держави в 2,2 рази більше чистого прибутку, в розрахунку на одного зайнятого в галузях матеріального виробництва, ніж міста із сотисячним населенням [2]. Будучи однією з найважливіших форм соціально-економічної і територіальної організації суспільства, міста реалізують, по суті, дві провідні суспільні функції — виробництва і споживання. Вони виступають головними центрами ресурсоспоживання і поглинають майже 90% усіх природних і антропогенних багатоцільових ресурсів суспільного розвитку [4]. Станом на 01.01.2002 р. площа земель у межах населених пунктів становить 7180,4 тис. га, тобто 11,9% загальної площі земель України, із них землі міст — 1281,6 тис. га (17,8%). У межах населених пунктів 1591,7 тис. га земель забудовано. При невеликій площі земель населених пунктів кількість власників та користувачів цих земель сягає 18 млн. осіб, в тому числі 642,2 тис. га у містах [5].

Земельні ресурси, на відміну від інших, не можна створити додатково та збільшити їх кількість. Земельні ділянки неможливо перемістити у просторі, тому їх продуктивні можливості обумовлюються, в першу чергу, визначеною для кожної конкретної місцевості сукупністю природних та антропогенних факторів. Міста формуються в конкретних природних умовах і містять у собі елементи природного комплексу (земля, вода, рослинність тощо), які знаходяться у постійному взаємозв'язку з елементами техногенного середовища. Цей взаємозв'яз-

зок визначає змінюваність та динамічність містобудівних структур, врахування яких важливо як з позицій здійснення та забезпечення цілеспрямованого розвитку міста, так і реалізації інтересів усіх суб'єктів господарювання. Все це пояснює відмінні і часто суперечливі вимоги до матеріально-просторової організації міського середовища.

Пошуки оптимального поєднання громадських інтересів щодо раціональної організації міських територій в цілому та інтересів приватних власників, спрямованих на отримання максимального ефекту від експлуатації земельної ділянки, у рівній мірі захищених правом, є найактуальнішою задачею регулювання земельних відносин у містах.

Характер земельної власності в населених пунктах детермінований самою сутністю цих земель як просторового базису соціально-економічного та містобудівного розвитку. Власник земельної ділянки фактично використовує не тільки свою ділянку, а й користується об'єктами інженерної, транспортної, соціальної інфраструктури, створеними територіальною громадою за її кошти. При цьому використання земель населених пунктів не обмежується лише їх поверхнею, як у сільськогосподарському або лісгосподарському виробництві, а включає надземний і підземний простір.

Та рента, яка утворюється при використанні земель населених пунктів, передусім обумовлена містобудівною цінністю території, тобто величиною приєднаного до землі капіталу, відображеного вартістю всіх існуючих поліпшень. На відміну від короткострокових витрат, необхідних для відтворення окремого містобудівного об'єкту, загальні кошти, які витрачені на освоєння території, залежать, в першу чергу, від тривалості освоєння. Притому містобудівна цінність території визначається не тільки тривалістю та рівнем освоювання, значну роль відіграє винятковість та незвичайність певних об'єктів та їх зосередження на окремих площах. Різниця в містобудівній цінності окремих частин міста обумовлена також тим, що вони відбудовувались в різні часи і відображають історичну, культурну, архітектурну спадщину різних епох.

У результаті постійно поновлювального процесу взаємодії елементів системи землекористування вони перебувають між собою у діалектичній єдності, кількісній та якісній функціональній залежності. Системі міського землекористування притаманні такі категорії діалектичного матеріалізму, як: якість і кількість, форма і зміст, час і простір, рух, суперечність, причинність, можливість і реальність. Тому ефективні методи управління земельними ресурсами в процесі забезпечення сталого розвитку міст мають бути орієнтовані на використання системного аналізу, потребують чіткого виділення структурних елементів, встановлення принципів їх взаємодії, визначення зовнішніх та внутрішніх факторів, які визначають поведінку системи, сукупність показників в кількості, необхідній та достатній для їх адекватного відображення. Все це дасть можливість визначити характер та властивості системи, тенденції розвитку, передбачити її майбутній стан в певні часові інтервали та розробити обґрунтовані принципи, задачі, методи та механізми управління земельними ресурсами в містах.

Англійський дослідник динаміки розвитку міст Дж. Форрестер зауважив, що взаємодія економічної та соціальної активності населення на урбанізованих тери-

торіях настільки складне явище, що неможливо, спираючись тільки на інтуїцію, виробити політику адміністративного управління, яка би відвернула занепад [6].

Земельні ресурси є просторово-економічною основою управління процесами функціонування та розвитку міста, і сутність категорії власності відносно них обумовлюється соціальними, економічними, політичними пріоритетами тієї або іншої соціально-економічної формації.

В загальній системі національного землекористування доцільно виділити підсистему міського землекористування, яка надалі може бути розглянута як самостійна цілісна система, границею якої встановлюється адміністративна межа міста. Це обумовлено тим, що поняття землекористування містить правову ознаку, тобто всі земельні ресурси в межах міста підпорядковані місцевому апарату управління. Принцип замкнутості системи зумовлює те, що рішення щодо використання земельних ресурсів не визначаються іззовні, а встановлюються в самій системі. Надане визначення границі системи міського землекористування не виключає її залежність від зовнішнього впливу, але передбачає, що хоча певні фактори зовнішнього оточення і впливають на систему, але самі по собі не визначають її розвиток та стабільність характеристик. Характер поведінки системи визначається взаємодіями в самій системі.

Автором проведено аналіз факторів, які обумовлюють структуру землекористування на різних рівнях: національному, регіональному, міському, тощо. В результаті аналізу та дослідження визначені основні групи факторів: політичні, природні, соціальні, демографічні, економічні, екологічні, історико-культурні, функціонально-планувальні, інженерно-транспортні. Для дослідження взаємодії та вагомості окремих факторів було використано теорію графів. В результаті встановлено, що безпосередньо складові наведених вище груп на різних рівнях, тобто безпосередній зміст факторів та їх вплив на структуру землекористування, відрізняються. Наприклад, на національному рівні основними природними факторами, які обумовлюють структуру землекористування, є кліматичні, гідрологічні, геоморфологічні умови, розосередження джерел сировини та біопродуктивність земель. Геологічні умови мають вплив тільки з точки зору наявності корисних копалин та сейсмічності окремих територій. На рівні міста кліматичні умови обумовлюють конструктивне рішення будівель, а ніяк не структуру землекористування. Біопродуктивність земель, як визначальний фактор, взагалі не діє. Але поряд з гідрологічними, геоморфологічними, набуває значення вітровий режим. Такі чинники, як гідрогеологічні, геологічні, обумовлюють вартість освоєння земельної ділянки і паралельно з іншими впливають на ефективність капіталовкладень.

До соціальних факторів, які визначають структуру землекористування на національному рівні, відносяться структура зайнятості, диспропорції добробуту населення та структура соціальних зв'язків, в той час як на місцевому рівні впливовими постають: рівень зайнятості, рівень соціальної активності населення, рівень доходів, рівень розвитку сфери громадського обслуговування, соціальні стандарти населення, рівень житлового забезпечення, рівень освіти та культури.

Діючими економічними факторами національного рівня є диспропорції розвитку внутрішнього ринку та економічного розвитку території, структура народногосподарського комплексу та економічних зв'язків, в той час як міське земле-

користування залежить від галузевої структури міста, фінансової забезпеченості розвитку територій, рівня розвитку фінансового ринку та матеріального виробництва.

На національному рівні прийняття рішень щодо структури землекористування основним екологічним фактором виступає стан довкілля регіонів, якій враховує комплексну оцінку санітарно-гігієнічних характеристик надземного, наземного та підземного середовища, відповідно діючих національних стандартів, а на місцевому відокремлено діють такі чинники, як рівень забруднення повітря, наземних вод, інсоляційний та аераційний режими, і практично не враховується рівень забруднення ґрунту та радіаційного забруднення.

При врахуванні спадщини минулих поколінь на першому рівні враховується розосередження об'єктів культурної спадщини, в той час як в умовах міста паралельно з цим велика увага приділяється ступені цінності цих об'єктів.

Функціонально-планувальними факторами національного рівня визначені: територіальна організація виробництва, сфери обслуговування, населення та диспропорції виробничо-містобудівного освоєння територій. На рівні міста визначними постають: планувальна організація території міста в цілому та зокрема системи культурно-побутового обслуговування та системи зелених насаджень, функціональне використання та зонування територій, адміністративне районування, об'ємно-просторова композиція міста, рівень освоєння підземного простору та соціоантропогенного навантаження.

Останньою групою є інженерно-транспортна, до якої віднесені територіальна організація та рівень розвитку інженерно-транспортної інфраструктури та структура просторових зв'язків в межах країни, а в умовах міста транспорті та інженерні фактори доцільно роз'єднати. До перших відносяться: рівень автомобілізації, рухомості населення, розвитку зовнішнього та громадського транспорту та рівень транспортного обслуговування, до других рівень інженерного забезпечення, розвитку інженерних мереж, системи санітарного очищення та інженерної підготовки територій.

В результаті дослідження визначено, що природні, соціальні, демографічні, економічні, екологічні, історико-культурні фактори обумовлюють політичні рішення і пріоритети щодо використання та розвитку земельних ресурсів на рівні країни, які в свою чергу визначають функціонально-планувальну організацію та рівень розвитку інженерно-транспортної інфраструктури територій. Аналогічна ситуація спостерігається в місті. Політика управління землекористуванням на державному рівні визначається сукупністю принципів, методів та процедур, спрямованих на здійснення концептуальних рішень в питаннях використання земельних ресурсів, соціального, економічного розвитку територій та охорони природних ресурсів, в результаті яких встановлюється режим використання земельних ресурсів. Режим використання — це переважний напрямок господарської діяльності та сукупність визначених вимог та обмежень щодо використання території, обумовлених категоріями земель, природними, екологічними, соціальними та економічними властивостями територій.

Режим використання територій, встановлений на державному рівні, є одним з визначальних політичних факторів зовнішнього середовища на рівні міста. Та-

кож до зовнішніх факторів, які обумовлюють структуру міського землекористування, відносяться: адміністративно-політичний статус та народногосподарський профіль міста, роль міста в системі поселень.

В свою чергу, внутрішні фактори на рівні системи землекористування міста також спрямовані на встановлення режиму використання територій, який визначає сукупність встановлених вимог та обмежень щодо функціональної потужності господарської діяльності, розташування містобудівних об'єктів та їх об'ємно-планувальних характеристик, відповідно до існуючих містобудівних норм та правил.

Ефективність міського землекористування, на підвищення якої спрямований процес управління, в сучасних умовах поєднує в собі дві суперечливі складові, одна з яких відображає оптимальність середовища для життєдіяльності населення, друга — рівень інвестиційної привабливості та прибутковості земельних ресурсів.

Але друга складова є похідною від першої, тобто залежить від функціонування та розвитку містобудівної системи в цілому. Таким чином, забезпечення економічної рівноваги, збереження культурної спадщини, підвищення рівня зайнятості населення, культурно-побутового та інженерно-транспортного обслуговування збільшують економічну цінність території міста і зумовлюють потенціал використання кожної окремої земельної ділянки. На відміну від цього, дії власника, який прагне збільшення прибутку (на умові комерційного використання в першу чергу), далеко не завжди спрямовані на врахування суспільних інтересів та інтересів інших землекористувачів. Тобто, якщо в першому випадку ми маємо безпосередній позитивний зв'язок, то в другому, якщо він є, то виражається негативними наслідками.

Управління земельними ресурсами міста має бути спрямованим на недопущення негативного впливу будь-яких землекористувань на загальний стан та розвиток містобудівної системи при дотриманні та збереженні прав особистості, які гарантовані Конституцією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Города Украины. Экономико-географический справочник. — К.: Высшая школа, 1990. — 279 с.
2. Регулювання земельних відносин у місті / Ю. Дехтяренко, О. Драпіковський, І. Іванова. — К.: Основи, 1997. — 139 с.
3. Третяк А.М. Управління земельними ресурсами та реєстрація земель в Україні. — Київ, 1998. — 224 с.
4. Фільваров Г.Й., Плешкановська А.М. / Проблеми науки // Изд-во КиївЦНТЕІ, Міністерство освіти і науки України. — 2002. — № 4.
5. Формування ринку землі в Україні / Під ред. А.С. Даниленка, Ю.Д. Білика. — Київ.: Урожай, 2002. — 278 с.
6. Форрестер Дж. Динамика развития города. Пер. с англ. М.Г. Орловой. М.: Изд-во "Прогресс", 1974. — 286 с.

В. И. Кныш**КАТАРСИС КАРАНДАШЕЙ**

*“Что позабудут в ярости циклопы,
То трезво довершат карандаши”*

И. Бродский. “Роттердамский дневник”

Старт

Хотя пресловутая магия чисел и существует, пожалуй, только в наших представлениях, тем не менее, одного этого вполне достаточно, чтобы к началу каждого нового столетия наблюдался своего рода всплеск нестандартных, “революционных”, значительно опережающих “свое” время идей. Так было, в частности, на рубеже XIX и XX веков, то же самое происходило (и происходит) при нынешнем нашем вхождении в третье тысячелетие. Возможно, это связано с давней традицией христианского общества: ожидать в конце каждого столетия “конец света”. Отсюда стремление подвести итоги своего развития, “своей жизни”. И если в до-индустриальном, действительно христианском социуме в такие периоды наблюдалась, прежде всего, высокая духовная активность на фоне всеобщего покаяния, то для индустриального и постиндустриального общества, все еще сохраняющего христианские традиции и ментальность, характерна активность интеллектуальная, выражающаяся в своего рода попытках “наверстать упущенное”, предложив “напоследок” миру что-то принципиально новое, тем паче, что в такой ситуации допустимы самые “безумные” идеи, ведь — по крайней мере, подсознательно — не предполагается ни их воплощения, ни, следовательно, ответственности. Неудивительно, что при таких обстоятельствах наиболее креативные и честолюбивые люди отправляются на поиски новых подходов к решению задач, выполнение которых прежде не представлялось возможным, либо же вообще ставят и пытаются решить немислимые прежде задачи. Также не должно удивлять и то, что из огромного количества возникающих в это время идей лишь немногие действительно “входят в историю”, — ведь большинство из них носит декларативный характер или является результатом ничем не обузданной фантазии.

Кроме того, следует упомянуть и о т. н. инерционности мышления, и о еще большей инерционности “развертывания”, или первичного материального воплощения идей. В результате мы можем наблюдать в целом повторяющуюся картину: “старт” (приблизительно 10-15-летний период перед окончанием века, характеризующийся обостренным недовольством прошлым и чем-то вроде “брожения умов”) — “разгон” (последние годы конца и 15-25 лет начала нового века, характеризующиеся расцветом новых школ, направлений и т. п.) — “стабилизация”, период освоения, закрепления, упорядочивания и умеренного критицизма. Таким образом, уже начавшийся и имеющий продолжиться в ближайшие годы подъем интеллектуальной активности дает нам уникальную возможность участвовать в состязании за право “интеллектуального открытия” целого тысячелетия. При этом, понятно, расцвет “интеллектуализма” не ограничивается только научно-техниче-

ским прогрессом, но включает в себя также и “чистые” искусства, и являющееся симбиозом того и другого наиболее прикладное из искусств — архитектуру.

Итак, попробуем — при всей условности аналогий — на основе анализа наиболее ярких объектов и направлений, рожденных в такие периоды “бури и натиска”, а также с учетом продолживших их тенденций, предложить краткий прогноз развития архитектуры в XXI веке. В рамках данной статьи ограничимся лишь рядом примеров “гротесковой”, в определенном смысле наиболее революционной (ибо именно в ней двигателем выступала не технология, а “чистая” идея) архитектуры ближайшего к нам “переломного” прошлого.

Разгон

Антонио Гауди — имя первой величины, верх архитектурного гротеска. Созданные каталонцем на переломе XIX и XX веков шедевры, и, прежде всего, конечно, феерический и так “знаково” недостроенный собор Св. Семейства — “Саграда Фамилия”, превратили Барселону в культовый город для туристов со всего мира. Смелое использование разнообразных мелодий из стилистических мотивов модерна и готики, упорное отрицание прямых углов и линий, повсеместно замещаемых предугаданными матиссовскими изгибами, высокая художественная выразительность и тщательная проработка каждой детали, по-детски нескованная фантазия и зрелое стремление к совершенству — вот неполный перечень главных составляющих его творческого успеха.

Гауди открыл архитектуре XX века новые принципы формообразования, продемонстрировал возможности “скульптурной” архитектуры, создал предпосылки для дальнейшего художественного развития не только набравшего силу в Европе начала прошлого века модерна, но и новых постмодернистских течений его окончания и начала третьего тысячелетия. Не оцененные по достоинству его современниками, шедевры Гауди заложили колоссальный потенциал дальнейшего развития архитектуры, послужили источником вдохновения для многих славных в истории зодчих.

Другим, менее известным Западу, но дорогим сердцу каждого киевлянина именем является имя *Владислава Городецкого*, построившего в 1903 году так называемый “Дом с химерами”. Эпатаж и гротеск этого здания на фоне чинной и в целом скучноватой гражданской застройки провинциального Киева начала XX века был столь велик, что отзвуки этого “скандала” слышны даже по прошествии сотни лет. Однако главным достоинством “Дома” является то, что ни до него, ни после не удавалось построить что-либо подобное в столь всеобъемлющем и завершенном виде. Создателю удалось втянуть наблюдающего в затеянную им игру, заставить его фантазировать, мечтать, мысленно участвовать в “до-создании” архитектурной недосказанности представленных образов. Вот как описывает этот дом К. Паустовский в “Повести о жизни”: “В стены этого серого здания, похожего на замок, были замурованы скульптурные изображения носорогов, жирафов, львов, крокодилов, антилоп и других зверей, которые населяют Африку. Бетонные слоновьи хоботы над входами заменяли водостоки. Из пасти носорогов сочилась вода. Головы серых каменных удавов выглядывали из темных ниш. Он ездил на охоту в Африку. В память об этих охотах он отделал свой дом каменными фигу-

рами зверей. Взрослые говорили, что Городецкий чудак, но мы, пацаны, любили этот чудесный дом. Он помогал нашим мечтам об Африке”.

Как и в случае с творческим наследием А. Гауди, будущее “Дома” Городецкого поначалу тоже казалась неопределенным. Долгое время достоинства этого здания замалчивались, а вместо этого с заслуживающим лучшего применения упорством подчеркивалась технологическая экспериментальность “Дома”, преподносимого как своего рода PR-акция, “промоушн” использования пластических возможностей цемента и бетона в оформлении фасадов зданий. Как бы там ни было, а строительство “Дома” состоялось, открыв для зодчих еще один пласт возможностей для совершенствования индивидуального творчества.

Стабилизация

Архитектура, будучи искусством практическим, всегда более или менее успешно балансировала между утилитарностью и художественностью, а в качестве ориентиров ей служили архитектурные стили. Придерживаться существующих архитектурных канонов означало выступать с позиции здравого смысла. Но что делать, если безумен канон? С другой стороны, может ли канон быть безумным? Если здравый смысл — *common sense*, т. е. “общее (всем) чувство”, — есть то же, что и норма, нормальность, некое среднеарифметическое представление о том, “как надо”, то для своего времени и обстоятельств канон правилен всегда. Но если канон архитектуры отрицает самую ее сущность, то как он в принципе может быть правилен? Если архитектурный канон утверждает сугубую утилитарность, то он отрицает архитектуру как искусство, тем самым отрицая самого себя как канон именно архитектурный. А если здравый смысл становится безумным, то не верх ли здравомыслия — отрицание такого здравого смысла? Жившие и творившие в переломную эпоху Гауди и Городецкий наметили своего рода “точку возврата”, предвосхитив диаметрально противоположную тенденцию — уход в сердцевину “здравого смысла”, в чистую утилитарность. Противопоставлением стал выход на грань “здравого смысла” (Городецкий) и переход за нее (Гауди) — ибо чем был бы его Собор, не будь он только великолепным фасадом? Бросающим вызов небу языческим капищем? “Кукольным домом” обкурившегося Гулливера? В Писании сказано, что дом, разделившийся сам в себе, не устоит. Но это так для “нормального” дома, для ненормального же — единственный шанс устоять. Это тончайше уловили те, кому выпало “достраивать” Собор, и потому, к всеобщему неудовольствию, они несовместимо совмещают с Раем Ад, пристраивая к каталонскому буйству мрачный кастильский склеп.

По мере того, как развивалась архитектура в XX веке, общество постепенно начало привыкать к экстравагантности некоторых зодчих, пытающихся преодолеть устоявшиеся стереотипы “переменившего образ Европы” однообразия, ординарности и подчеркнутой утилитарности создаваемых объектов. Означает ли это “стабилизацию”, закрепление гротескного стиля? Безусловно, нет, поскольку такого стиля не существует. Да и не может оформиться стиль, бросающий вызов здравомыслию, и потому-то речь идет именно об определенном привыкании к экстравагантности — не более. Собственно, это не только закономерно, но и правильно. Неправильно и в определенном смысле не закономерно другое: то, что в

качестве архитектурного стиля возник стиль, строго говоря, вовсе не архитектурный, не-художественный, который (и это главная на сегодняшний день беда) воспитал не только поколения архитекторов, но и заказчиков, просто граждан. Люди привыкли жить в скучном пейзаже как к чему-то само собой разумеющемуся, определять ценность объекта по набору узко-утилитарных характеристик (при том, что красота несет, на самом деле, тоже вполне утилитарную функцию и имеет свою очень высокую утилитарную же цену). И вот уже “скучные” заказчики начали просто навязывать пытающимся что-то изменить архитекторам свое унылое представление о “полезности”. “Карандаши” уже пережили катарсис, “хозяева” рук, их держащих, еще нет.

Так или иначе, но попытки явить миру практичность экстравагантности и гротеска, своего рода “закрепление” если не стиля, то хотя бы ухода из ставшей нормою серости, предпринимались не раз. Одним из наиболее интересных архитекторов второй половины XX века, которому удалось окончательно — нет, не победить, но, по крайней мере, утвердить представление о возможности победы над “правильной” архитектурой, — был австрийский архитектор с труднопроизносимой фамилией *Ф. Хундертвассер*.

Автор построенных неподалеку от центра Вены жилых домов, мусоросжигательного завода “Шпительнау”, станции отдыха на автобане Бад Фишау и проч. в поиске новых необычных средств художественной выразительности перешагнул грань того, что в строгом смысле слова называется архитектурой и скульптурой, и создал свое, синтетическое, а в определенном смысле и синкретическое зодчество. Ф. Хундертвассер вывернул наизнанку фасады, облицевал некоторые из них разноцветной керамической плиткой, практически отказался от прямых горизонтальных и вертикальных линий, а также от типовых окон, активно использовал цвет и фактуру материала, озеленение крыш и других горизонтальных выступающих фрагментов зданий. Но более всего восхищает его умение в каждом построенном объекте сперва задумать, а затем привести к новой гармонии хаос на первый взгляд несовместимых фрагментов и архитектурных форм. Свободное владение различными материалами, их доскональное понимание и искреннее уважение к индивидуальной материальности позволило автору каждому своему объекту присваивать нечто “личностное” в виде оригинальной трактовки каждой керамической колонны, брусчатого покрытия дворового пространства, необычного решения фонтана, дымохода или интерьера, каскада перетекающих пространств в контексте их свободной планировки. Хундертвассер не ограничивал себя в выборе материала, в этом он был всеяден, но его всеядность всегда была подчинена строгой внутренней логике, что позволило при всем многообразии используемых им средств, при очевидной синтетике художественных образов избежать того, что называется китчем, в который раз доказав, что строгий вкус и стиль — это удел таланта, гений же и бездарность тяготеют к эклектизму, хотя и по разным причинам и с разными же результатами.

Старт

Помимо очевидной художественной одаренности и “необщности выражения лиц”, творчество трех упомянутых архитекторов объединяет еще одно: они шагнули в будущее без использования того, с чем, собственно, мы и привыкли ассоциировать это будущее, т. е. без привлечения наукоемких “высоких” технологий. В противовес абсолютизирующей технологию утилитарности они выдвинули чистую художественность, скульптурность, в результате чего, утратив возможность создания нового стиля, продемонстрировали убогость стиля существующего. Синтезом художественности и утилитарности с перспективой создания нового стиля может стать т. н. “хай-тек”. Взяв на вооружение в прямом смысле слова космические технологии и поставив перед собой задачу творить невозможное, архитекторы стали достигать во внешнем облике зданий невиданных прежде зрительных эффектов, выражая архитектурную мысль средствами объемного формотворчества. “Хай-тек” уже уверенно закрепился в строительстве и продолжает успешно развиваться, привлекая все новых и новых адептов по всему миру. Здания, построенные с использованием высоких технологий, растут, как грибы после дождя, соперничая друг с другом оригинальностью форм и смелостью инженерных решений. Но, как уже было сказано, если архитекторы уже могут, то заказчики еще не хотят. Архитекторы XX века воспитали заказчиков XXI века, художественные запросы которых ввергли бы в уныние самого Корбюзье. И так как в современных процессах лидирующая роль принадлежит не сценаристам и режиссерам, и уж тем более не актерам, а продюсерам, то вкусы продюсеров начинают шаг за шагом подминать так революционно стартовавший “хай-тек”. А поскольку камертоном этих вкусов выступает все та же утилитарность, зодчие постепенно утрачивают пальму первенства, уступая ее инженерам, математикам и расчетчикам сложных конструкций.

Поэтому в последнее время все более явственно проступают тенденции, направленные на разрушение архитектурной композиции в общепринятом понимании принципов ее построения. Зачастую авторы самых, казалось бы, авангардных проектов своими решениями стараются достигнуть острого конструктивного эффекта или ассоциативного образа, по внешнему виду напоминающего, например, грудку скомканной бумаги, перевернутую ночную вазу или пасхальное яйцо. Понятно, что возвышающееся над сводящими скулы рядами параллелепипедов и кубов яйцо может выглядеть очень даже мило, но чтобы понять всю степень архитектурной новизны такого решения, достаточно мысленно заменить параллелепипеды на яйца, и вид этого грандиозного инкубатора покажет со всей очевидностью, сколь замечательным архитектурным прорывом будет выглядеть возвышающийся над ним параллелепипед. Поэтому, хотя такого рода конструктивные изыски в последнее время во многом определяют лицо рассматриваемого архитектурного направления, главными его достижениями, намечающими перспективу и стилистическое оформление “хай-тека”, являются, скорее, здания вроде “Джинджер и Фред” в Праге или энергосберегающее офисное здание “Ай-Би-Эм” в Куала-Лумпур.

Естественная потребность творчески мыслящего архитектора создавать плас-

тичные, скульптурные образы в ближайшие годы должна привести к изменению его понимания перспективы как “традиционных” методов строительства, так и “хай-тека”. Продемонстрированные возможности высоких технологий определенно подтолкнут зодчих к переосмыслению отношения к архитектурной композиции как таковой, что, в свою очередь, повлечет отказ от ряда казавшихся прежде незыблемыми стереотипов. Первым “пострадавшим” в этом процессе может оказаться фасад — в смысле понимания адекватности его плоскостного восприятия в объемно-пространственной композиции создаваемого объекта. И не то чтобы эта “штука” была “целиком свежа”, но до сих пор фасад как был, так и остается главным графическим документом, на основе которого архитектурная и околоархитектурная общественность оценивает достоинства будущего объекта. Однако в самое ближайшее время многоплановость архитектуры, выполненной как в близкой к “хай-теку” стилистике, так и просто на основе широкого использования высоких технологий, низведет фасад до уровня одного из документов из перечня технической документации, необходимой на стройке, а не для демонстрации архитектурно-художественных качеств будущего здания. Ряд объемных иллюстраций в сочетании с фасадными изображениями ключевых фрагментов в недалеком будущем составят основу утверждаемой части проекта, отстаивающей авторское видение облика объекта.

Ожидаемое повышение требований к пластичности также обусловит создание многоярусных композиций с постепенным наращиванием, сокращением или перераспределением объемов по высоте. В сооружениях нового поколения наружная стена из традиционно воспринимаемой конструкции, жестко огибающей по периметру любой формируемый объем, преобразится в конструктивную систему, наделенную своего рода эластичностью, способностью адекватно реагировать на любой изгиб и перелом задаваемой проектом формы. Это станет возможным за счет окончательного разграничения функционального назначения несущих и ограждающих конструкций, а также значительного повышения уровня их качества, прежде всего, улучшения специфических конструктивных свойств. Последние строительные эксперименты обозначили четко выраженную тенденцию, направленную на создание новых интегрированных моделей наружной стены, объединяющих в единой структуре не только отдельные ее функциональные звенья — лоджии, эркеры, открытые и остекленные террасы, — но и все составные элементы ее внутренней и наружной структуры, отвечающие за обеспечение внутридомового комфорта. Поэтому, например, окно, коль скоро оконный проем является одним из элементов ограждающей стены, в недалеком будущем превратится в ее неотъемлемую, заводского исполнения конструктивную часть. Помимо того, что это должно привести к повышению качества строительства, опосредованно оно снизит рутинность работы архитекторов, тем самым высвобождая дополнительное время на творчество, — ведь уже и сейчас главной задачей стало придумать и “нарисовать” идею, а дальше в дело вступает научно-технический прогресс: компьютерные программы без видимых с их стороны усилий решают объемную модель, множество чертежей деталей, которые еще недавно требовали скрупулезной проработки, сегодня являются бесплатным приложением к покупаемым готовым строительным изделиям.

Рассуждая о внешнем облике архитектуры будущего, не следует также забывать о “глобализации” — как миграционных процессов, так и мышления в целом. Уже сегодня живущие (в первую очередь, приехавшие жить) на севере люди не хотят мириться с естественными для этих мест холодами, а живущие в пустынях — с жарою, и для них полным ходом создается комфортная (в их представлении) искусственная среда обитания. На Крайнем Севере строятся аквапарки, закрытые песчаные пляжи, оранжереи и зимние “тропические” сады, а в выжженной пустыне — ледовые стадионы, катки и проч. В настоящее время, понятно, роль архитекторов в этих процессах невелика, первую скрипку играют инженеры и обладающие высоким уровнем инженерной подготовки дизайнеры. В существующих проектах тон задает технологическая целесообразность, решаемая не столько за счет рациональной планировочной структуры, сколько ценой дополнительного инженерного оборудования создаваемых искусственных пространств. Но поскольку это ведет к удвоению искусственности (искусственная среда, создаваемая исключительно путем применения искусственных приемов, т. е. не “вписывание”, по крайней мере, в элементах, в природу, а полное от нее отторжение, абсолютная альтернатива), то это не только резко увеличивает эксплуатационные расходы, но рано или поздно непременно приведет к психологическому дискомфорту, поскольку человек — существо природное и, отрицая природу, тем самым как бы отрицает себя. Так что и здесь для архитектуры в скором времени откроются в высшей степени захватывающие перспективы, но это, впрочем, тема для отдельного разговора.

Потребности в создании удобного (причем не только в нынешнем узкоутилитарном смысле) жилья или рабочего помещения подразумевают необходимость использования в строительстве таких стен, конструкций, архитектурных решений в целом, которые могли бы одновременно и защищать внутренние пространства от агрессивного влияния окружающей среды, и “взламывать” агрессивную замкнутость внутреннего пространства, открывать его навстречу благодатному влиянию окружающей среды, максимально естественным образом обеспечивая помещения требуемой инсоляцией, аэрацией и увлажнением внутреннего воздуха, а находящихся в них людей — ощущением гармонии и красоты. Впрочем, ощущение гармонии и красоты имеет первостепенную важность не только — и даже не столько, ввиду малочисленности — для тех, кто “внутри”, но и для тех, кто “снаружи”. Это, похоже, начинают понимать уже все, или почти все — за исключением, пожалуй, некоторых заказчиков, так что дело за малым...

Вооруженные новейшими достижениями науки и техники, позволяющими сосредоточиться именно на со-природном со-творчестве гармонии и красоты, что, применимо к зодчеству, означает также и на создании пластических и оригинальных (пусть даже пока и экстравагантных) образов, архитекторы, пережившие вместе с карандашами катарсис, а затем пережившие и сами карандаши, имеют все основания смотреть в будущее с самым что ни на есть безудержным оптимизмом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Малаков Д. В. Архитектор Городецкий. — Київ: Кий, 1999.
2. Rainer Zerbst. Antoni Gaudi. The Complete Buildings. — Tokyo: Rikuyo-sha publishing Ink., 1993.
3. Дом Хундертвассера. Байер, Beatrixgasse 3, A-1030, Wien.
4. Philip Jodidio. New Forms. Architektur in der 90er Jahren. — Koeln: TASCEN GmbH, 2001.

УДК 72(477):(47+57)

*А. Дружиніна***ЄДНІСТЬ ТА РІЗНИЦЯ ДУХУ НАЦІОНАЛЬНОЇ
АРХІТЕКТУРИ УКРАЇНИ ТА РОСІЇ**

Під духом тої чи іншої нації прийнято розуміти — психіку, мислення, розум, тобто ментальність представників певної культури, що дає змогу інтегрувати свідо́мо потік різноманітних вражень в певне світобачення, яке і покладено в основу всієї культури. Саме дух народу визначає поведінку людини, соціальної групи, суспільства, яка безумовно включається в історичний процес, а значить, духовні настанови на всіх рівнях, починаючи від ідей до емоцій, є невід'ємними компонентами структури, що формують історію.

Історично склалось так, що на основі східнослов'янських племен заснувалась російська народність, з якої пізніше і сформувались такі нації, як росіяни, українці та білоруси. На протязі багатьох років їх об'єднувала спільна боротьба проти ворогів, які хотіли відібрати їх свободу. На цьому етапі в характері представників східнослов'янських племен склались загальні єдині риси, такі як органічна єдність людини з природою (космологізм) та невід'ємність суспільного та індивідуального початків (епічність), що і проявилось в їх мистецтві. Безумовно, що мистецтво східних слов'ян до заснування Київської Русі було загальнонародним і сягало своїми коренями в древність ремесел по деревообробці, гончарству, чеканці по металу та ювелірству. Художньо оброблені предмети втілювали в собі головно антропоморфні образи. Розповсюдженим був образ язичницької богині (Берегині, Живи, Матері-берегині) — його зображували досить схематично, і з'являвся він на різноманітних предметах. Дух богині Берегині залишався присутнім на стінах головно храмових споруд аж до XVIII століття.

З формуванням Київської держави структура мистецтва дуже ускладнилась. Прийняття християнства та утвердження його як державної релігії, а також тісні зв'язки з Візантією й використання її культурних досягнень задля розвитку свого самобутнього мистецтва дало поштовх до небувалого розквіту архітектури, живопису, декоративно-прикладного мистецтва, письменності. Перший план тепер посіла культура міста, що носила світський характер. Визначними пам'ятниками архітектури цього історичного періоду є величаві собори у Києві, Новгороді, Че-

рнігові, Полоцьку. Це зодчество є спільним досягненням братніх народів. Незаперечним є те, що український та російський народ мають єдині витoki та розвиток, які обумовились спільністю багатьох інтересів, які проявлялися в усьому, а також і в розвитку культурних досягнень, при цьому вони все рівно відрізняються один від одного, що полягає в їх ментальних розбіжностях. Мабуть, саме вони і спричинили розпад Київської держави та Радянського Союзу.

Єдиним в національному характері росіянина та українця є “селянська структура” нації, але вона докорінно різна. В росіянина переважає колективістська психологія “спілки”, що основана на підвалинах єдиної мети. Наприклад, ось так описується початок будівництва російських дерев’яних будинків: “Всем миром заготовляли бревна... Свезли лес на облюбованное место...”. Особливими в російському дусі є проникливість та спостережливість, вони формувалися на ідеях побудови Святої Русі, що було поєднано з общинно-родовою самосвідомістю. В українця це психологія “спільноти”, яка об’єднана емоційно-почуттєвим характером, де домінують чутливість та ліризм. Менталітет українця історично формувався на основі боротьби та пригнічення, тому сформулювалась така риса, як занурення в себе, в свій власний світ — світ родини, дому. Досить згадати народне прислів’я “моя хата з краю, я нічого не знаю”. Звідси і широковідомий індивідуалізм українців, який проявляється в усій їхній діяльності і який є відмінним від колективістської психології росіян. Отже національний характер людей відображується в повсякденній діяльності, завдяки якій і виникають твори народного мистецтва. Саме воно відіграло значну роль в подальшому створенні і розвитку професійного мистецтва певної країни, а інколи і світового зокрема. Основи, які заклали народний майстер, були стартовим етапом в формуванні певного національного духу, що відображався в стилістиці будинків тої чи іншої країни. До витоків народного мистецтва художники, зодчі звертались в різні історичні періоди, особливо коли їм випадала нагода і сприяли умови надихати національними ознаками свою архітектуру. Звернення професійних архітекторів до народних традицій при вирішенні цих проблем — неспроста, бо народ, створюючи свої будинки, надихав їх часточкою себе, відображав свою душу. Треба тільки вдивитись в їх побудову, і можна побачити безліч цікавих моментів.

Для народу в ті часи найважливішими спорудами були хата та храм. Розглянувши народне традиційне житло та храм росіянина і українця, можна зазначити, що в них простежуються як спільні, так і індивідуальні риси. Для народного зодчества різних районів, як України, так і Росії, характерною є спільність головних принципів планувальної структури, об’ємно-просторової композиції, архітектурно-художнього рішення. Це говорить про єдину основу українського та російського народного зодчества. Разом з цим різність місцевих умов, таких, як клімат, рельєф, наявність місцевих будівельних матеріалів в кожному конкретному районі в той чи інший період історичного розвитку, вплинули на архітектуру, додавши їй свої специфічні риси.

В минувшину українець не мав в своїй уяві країни без чисто біленої розписної хати та високого “піднесеного до небес” дерев’яного храму, а росіянин — без золотистої, рубленої хати та великого храму, що нагадував казковий терем. Ці образи є пов’язаними з уявленнями про прекрасне. В першого під красою розумі-

лось прикрашання, що і являло собою домінуючу властивість художнього смаку, а в другого це простір та світлість. Це відображалось певною мірою і в побудові будинків. Наприклад, житло північного росіянина відзначалось, як це кажуть, “широкою розмаху” — це масивний, добротний дерев’яний будинок, який займає велику кількість міста, “...це і дім, це і двір...”, будується він як в один, так і в два поверхи з світлицею над ними, з широким критим двором, загальний об’єм деяких з хат досягав двох з половиною тисяч кубометрів. Особливе місце в загальній забудові відігравало велике, масивне крильце, його розміри обумовлені своєрідною функцією — “домашнього клубу”, на ньому зустрічаються ввечері (діти, молоді, старі). Головно ця асиметрична вхідна група, гарно оброблена різьбленням, в більшості випадків розташована на висоті другого поверху, до рундука якої веде драбина. Тут цікавим моментом є те, що в українському житлі таку функцію відігравала лава, що розташовувалась неподалік від калитки будинку, тобто за межами території двора, мабуть, це пов’язано з таким рисами характеру, як недовірливість. На відміну від росіянина, житло українця — це простий, невеличкий, гарно оздоблений одноповерховий чи з мансардним поверхом будинок, прикрашений різноманітними символами, головно захисними, в якому вікна відігравали особливе значення, тому їх різноманітно оздоблювали та захищали, як від погодних умов (ставнями), так і від злих духів різноманітними символічними зображеннями.

Звернувшись до планувальної організації жител, можна зазначити, що на Україні розповсюдження набули такі типи, як однокамерне, двокамерне, пізніше трикамерне житло. Трикамерне житло і є прообразом такого виду планування, як “дві хати підряд” та “хата через сіні”. Визначальною рисою останнього виду планування є те, що житлові приміщення розташовувались по обидві сторони сіней, розповсюдження, набув на Поділлі та Півдні, а першого те, що друга хата створювалась шляхом добудови спеціального приміщення до трикамерного житла, таким чином обидва житлові приміщення розміщувалися по один бік сіней, такий вид зустрічався на Поліссі.

В Росії найбільш розповсюдженими типами жител стали “брус”, “глаголь” та “кошель”. В першому типі, притаманному північним районам, усі житлові та сільськогосподарські приміщення були сплановані в один витягнутий прямокутний зруб, який накривав загальний двосхилий дах, широкі сіні поділяли такий будинок на дві нерівнозначні частини. “Глаголь” мав в плані форму літери Г, в цьому випадку сільськогосподарські приміщення розміщені під кутом до житлових. “Кошель” в плані виглядав, як єдиний квадратний зруб, покритий двосхилим дахом, причому вершина якого проходила не над серединою всього будинку, а по осі житлової частини будинку, такий тип розповсюджений був в південних районах.

В конструктивних схемах російського народного будівництва майже завжди використовували зруб, в українському він був притаманним тільки житлу лісових та гірських районів, а також храмовому будівництву. Зруб майже завжди ставили на землю чи на низький фундамент, що викладали з каміння. Ясні форми зрубу надають мужності, монументальності, природності будинкам своєю ритмікою вінців. Треба зазначити, що побудова зрубних будинків в російському індивідуальному житловому будівництві є досить розповсюдженою і в наші часи.

В хатньому будівництві України переважала каркасна схема побудови, вона заключалась в тому, що стіни каркасних будинків складались з стовпчиків, які заковували в землю або вставляли в нижній зрубний вінець (підвалини), стовпи влаштовували по кутах майбутнього будинку. Для міцності конструкції на кутах робили розкоси. Заповнювали каркас дошками, очеретом і таким іншим, покриваючи їх потім глиняним розчином, така техніка зведення мала назву “мазанка”. У степових та лісостепових районах України переважала безкаркасна техніка, що заключалась в зведенні стін з глиносолом’яних валиків.

Стіни в українській хаті покривали високим чотиришхилим дахом з характерним виносом, особливо для західних районів. В XIX столітті основним типом даху стане чотиришхилий дах з фронтоном, що матиме полігональні обриси, а в післяреволюційні роки розповсюдження набув двосхилий дах з мансардним поверхом. Кути даху обробляли, забезпечуючи його водонепроникність, але з часом ця обробка почне мати тільки декоративне значення. Характерними стають не тільки гребені по конику, а й своєрідні кутові уступи, які часто переходять в горизонтальні уступи, утворюючи членування даху. Дах підтримують консолі, які виступають із верхньої частини стіни, їх декоративно оздоблюють різьбленням, з часом їх прикриватиме підкарнизна дошка, яку також декоративно прикрашатимуть. Вікна та двері декоративно оздоблюють наличниками, кольоровим декором, орнаментикою, фронтончиками, в основному у вигляді трикутників. Вхідну групу виділяли невеликим двосхилим дашком, який підтримували різні стовпчики. Стіна в будинках виступала одним з основних компонентів декоративно-художнього вирішення. Її тинькували, фарбували, прикрашали орнаментикою, наносили різноманітну штучну фактуру, обличковували керамічними плитками. Тональне рішення української хати базувалось на контрастах, наприклад, якщо дах світлий, то стіни темні, відповідно усі декоративні елементи теж світлі, або, якщо дах темний, то стіни світлі, а окремі деталі темні. Улюбленими фарбами при оздобленні споруд стали білий, жовтий, зелений, червоний та синій.

При будівництві зрубного будинку росіянина над завершенням зрубу викладали в торцевих стінах трикутні щипці. В щипці вставляли повздовжні горизонтальні бруски. Впоперек них клались “кокори” або “куриці” — це деревина, головно молоді ялинки, вирвані разом з корінням. Коріння нагадувало голови птиць та кінських голів. Стики скатів даху прикривають “шеломом”, цю деталь декоративно обробляють, іноді в його обрисах вимальовується кінська голова. Дахи головно будували двосхилими, в північних районах його виносили набагато вперед підтримуючи випусками кінцівок верхніх брусків із зрубу, торці яких прикривали уклонними дошками. Стики їх під коником закривали вертикальною дошкою. Обидві дошки прикрашали ажурним різьбленням, майже завжди в їх обробці зустрічається кругла розетка — символічне зображення сонця. Над віконними прорізами влаштовували козирики-наличники, які прикривали їх від дощу та снігу, та підтримували їх двома бічними кронштейнами, або широкою різною дошкою. В другій половині XIX століття на зміну захисним наличникам прийшли пишні накладні з двома по-бароковому вигнутими валютами, парними ставнями та іншими прикрасами, запозиченими вже з міської архітектури. Наличники стали головною декоративною прикрасою в оздобленні народного житла, в їх оздо-

бленні зустрічаються символічні зображення у вигляді “сніжинок”, “завитків”, “листів”, “шишок” та місцевих квітів, птахів, тварин. Також починають більш детально, ніж раніше оздоблювати вхідні групи. Пізніше стіни будинків почнуть декоративно оздоблювати, прикриваючи оголені стіни зрубу декоративними дошками, що надасть специфічної фактурності фасадам будинків. Дошки накладали як по горизонталі, так і по вертикалі, а також у вигляді малюнку “ялинки”. Розповсюдженням стає і пофарбування стін у зелені, сині, коричневі кольори. Архітектурні елементи, головню ті, що мали прорізь, наскрізь виділяли білою фарбою, що надавало ажурності різьбленим карнизам, віконним та дверним наличникам, підкарнизним дошкам, декоративним елементам фронтонів, щипців та дверей, з-під яких світилися темні стіни.

Конструктивна схема та планувальні рішення в храмах походили від традиційних видів хат. Храми, як українські, так і російські, величаво виділялися в загальній забудові села і були смисловими центрами міст чи сел. Досить тільки згадати дерев'яні церкви Юрія в Седнів та Вознесенську в Березні Чернігівської області, Покровську церкву у Зінькові Полтавської області, Преображенську та Витегорську церкву в Кіжах, Успенський собор в Кемі, Петропавлівський собор, побудований на Неві.

Український дерев'яний храм відзначився оригінальним рішенням об'ємно-планувальної структури, всефасадністю, багатоярусністю та висотним розкриттям внутрішнього простору. В його побудові переважала зальна планувальна структура, головними типами стали хрещатий та тридільний. Перший набував найбільшого розповсюдження, його план у вигляді хреста надавав можливість побудувати будинок рівнозначним з різних сторін, другий був нібито складений з трьох частин центральної — прямокутної, квадратної чи восьмикутної та двох бокових, в яких розташовували вівтар, різницю та паламарню.

Улюбленим типом побудови храму росіян був “круглий”, заключався він в тому, що в основу конструктивної схеми покладено восьмирик, до якого по усім чотирьом сторонам прибудовувались зруби. Така побудова надавала багато можливостей для різноманітних архітектурних композицій. Цей тип походить від попереднього типу дерев'яної російської церкви “клецким”, який існував аж до XIX ст., головню серед селянських (часовен). Це був прообраз житла, кожна кліть в такій споруді перекривали двоскатним дахом.

При такому типі побудови на середній коник будівничий ставив цибулиноподібну главку з хрестом. З часом розповсюдження набудуть і шатрові та бочкові верхи. Суть перших заключалася в тому, що їх покривали високим чотирьох-, шести-, восьмигранним пірамідальним покриттям, а других в тому, що обидва ската крівлі закругляли, а в верхній частині вони сходились під гострим кутом, що нагадувало киль в човнах. Шатровий дах іноді досягає не менших розмірів, ніж половина усього будинку. Дивлячись на нього, здається, що взагалі вся церква — це п'єдестал, побудований задля нього. Пізніше завершення храмів взагалі стало грати найголовнішу роль в усій композиційній побудові. На зміну вищезгаданих типів верхів приходять бані (главки), невеликі за розміром, головню цибулиноподібні, їх кількість інколи доходить до двадцяти чотирьох, що надає образу будинку фантастичності. Цікавих рішень набувають склепіння, барабани, які при-

крашають кокошниками, — такий напівкруглий або кільовий декоративний елемент, що нагадує традиційний жіночий головний убір. Кокошниками оздоблюють також і стіни храмів. Цей декоративний елемент є типовим для зодчества XVII століття, та його також використовували й у XX столітті, в сьогоденні цей архітектурний елемент вважається ознакою приналежності будинку до російського національного стилю.

Стіни в українському храмі набули розчленованої структури, яка утворювалась завдяки формам планів по горизонталі та формам заломів по вертикалі, таким чином поділяючи фасади на яруси, інколи їх могло бути аж сім. Для підсилення міцності стіни та захисту від небажаної води кутові місця оббивали вертикальними дошками, з часом вони матимуть вигляд пілястр і стануть традиційним елементом в храмовій архітектурі України. В верхній частині стіни вони поступово переходили в карниз, який завершував виніс даху. На карнизах застосовували різьблений орнамент. Завершували церкву глухими з плавними заломами банями, кількість яких могла досягати дев'яти. На банях часто влаштовували світловий ліхтар, який виник не тільки з естетичних міркувань. Зводити верх намету піраміди до самої вершини недоцільно й важко з конструктивного боку, тому зверху нього робився отвір, який переходив у світлий ліхтар, інколи його закривали наглухо горизонтальною стелею. Форма бані та маківки нагадує цибулину з ковніром.

Вікна в дерев'яній храмовій архітектурі росіян прості, скромні — прямокутні або квадратні за формою, оздоблені наличниками та майже завжди закриті ставнями. Тільки вікно з півдня — “красне вікно”, як і в хатах, обрамляли більш масивними гладкими парадно оздобленими косяками, на відміну від інших вікон його не закривали. Вікна в українському храмі більш різноманітні за формою, вони можуть бути прямокутними, лучковими, круглими, ромбовидними, у вигляді хрестів. Їх облямували, а облямівки обробляли різьбленням, головними темами якого була захисна символіка.

Вхідна група в російському храмі відзначалася масивністю, мала вона вигляд такий же, як і в житлі, — це головне асиметричне “висяче” крильце, в якому оздоблювались головню тільки стовпчики, на яких зустрічається солярна символіка. Вхідна група української церкви відзначалась симетричністю та простотою — це були високі (в деяких випадках досягали 3 м) прямокутні або шестикутні за формою двері, прикрашені різьбленням або кованими декоративними деталями на тему “дерево життя” з досить широкими одвірками, які теж зазвичай прикрашали різьбою. З часом сформувався такий тип вхідних груп, як і в хатах, вхід з дашком.

Декоративній обробці, як в російському, так і в українському дерев'яному храмі, особливо підлягали підзори, віконні та дверні наличники, скоби їх різьбили, але на Україні переважала площинна різьба, а в Росії — різьба наскрізь. Росіяни при оздобленні храмів увагу надавали прикрашанню бань та їх шийок, бочкам, а також кокошникам. Їх оздоблювали “лемехою” — дерев'яною черепицею, кінцівки якої прорізувались у вигляді різноманітних малюнків. Дахи головню обробляються красним тесанням, нижні кінцівки якого оброблялись у формі усіченої піки. Дещо схожим було оздоблення стін в українському храмі, який оздоблювали гонтом у вертикальному та горизонтальному напрямку, кінцівки якого мали різні

профілі. Дрібні зазори між гонтами та їх кінцівки утворювали своєрідний мальовничий декор, який нагадував кору дерев.

Форми дерев'яних народних храмів навіяні ідеями самоутвердження та національної гідності та побудовані на цілісності змісту і форми в усьому, що досягалося завдяки домінуванню головних елементів над другорядними. Естетичність насолоди утворюється ладом і гармонією храму.

Як вже вище зазначалось, саме дерев'яне народне зодчество, що створювалось в XV — XVII столітті, втілило в собі ті національні відмінності, що значно вплинули потім на формування національних рис в будинках послідовних епох. Саме в XVII столітті зв'язок українського та російського народу був досить тісним, особливих контактів він набув після єднання України з Росією в 1654 році. Ця подія мала прогресивне значення для подальшого як економічного, політичного, так і культурного розвитку нашої країни. Безумовно, все це відзначилось і на архітектурі нашої країни, розпочалось велике будівництво кам'яних будинків. Остаточо вже було розподілено народне мистецтво від професійного. В ті часи співробітництво українських та російських майстрів породило велику кількість унікальних творів на Україні, гідних уваги, наприклад, храми в Братському та Нікольському монастирях, дзвіниця на дальніх печерах Києво-Печерської лаври, церква в м. Василькові, Козелецький собор та інші. Творчі особистості Росії, які працювали на Україні в добу бароко, дуже вплинули на його розвиток і формування, але при тому, що митці були виучені на традиціях російського будівництва, це не завадило їм втілити національні українські риси в зодчество. Це говорить не тільки про те, що ці архітектори професіонали, а ще і про те, що вони були в захваті від національного мистецтва. Відзначились твори Г. Устінова, О. Старцева, Д.В. Аксамитова, Г. Шедела, В.В. Растреллі. Українські зодчі також оказували певний вплив на архітектуру Росії, треба відмітити діяльність І.П. Зарудного, особливо його твір — башту Меншикова.

Наприкінці XVIII століття поступово стиль бароко в Україні та Росії поступається класицизму, що засновувався на використанні прийомів і форм архітектурних ордерів. В цей час особливо посилюється вплив російської школи на будівництво нашої країни, він позитивно відзначився на плануванні забудов міст. Особливу участь приймали в реконструкціях та плануванні нових міст, палацово-садибному будівництві України такі російські зодчі, як М.Ф. Казаков, І.Є. Старов, А. Захаров, В.І. Беретті, Д. Карнегі, Ч. Камерон, П.А. Дубровський та інші. Творчість цих архітекторів залишила величезний слід, слід національного духу великої держави — Росії. Доречно згадати круглу площу в Полтаві, напівкруглу площу в Одесі, садиби в Батуріні, Сокиринці, парки в Умані, Білій Церкві. Безумовно, що твори у стилі класицизму, що створювались на Україні, дозволили їй ввійти у загальноєвропейський процес, але якщо в добу бароко будинки створювались на основі традицій дерев'яного зодчества, і таким чином наповнялись національним духом, то в цей історичний період все проходило інакше. Можна зазначити, що саме розмах будівництва, великі розміри споруд, їх входів, простота, строгість, стриманість при декоративній обробці — були притаманні початково народному російському зодчеству. Тому цей загальноєвропейський стиль став гарною основою для втілення національних традицій Росії.

Своєрідні відмінності класицизму Росії були настільки сильні, що він навіть дістав назву в світовому зодчестві, як російський класицизм. Своєрідними представниками його є будинок Сенату, Колонний зал Дворянського зібрання, (нині Будинок Союзів), Галіцинська лікарня, будинок Пашкова (нині будинок бібліотеки) в Москві.

Взагалі класицистичні впливи проявились не тільки в професійному зодчестві України, а й в народному. Це стиль взагалі піддає кардинальним змінам і традиційний тип хати з крильцем, на зміну якому прийшли дві гладкі колони з вінчаючою абакою, та дерев'яного храму, вхідні групи яких почали виділяти портиками. Взагалі суворий регламент до забудови будинків в стилі класицизму підірвав національну ідею, що простежувалась в творчості українців.

В II половині XIX століття панувати починає еkleктизм та історизм, які виникли як протистояння класицизму, де головним стало проявити свою індивідуальність. Головне, проявляються декілька напрямлень, це ренесансно-барокові стилізації, неокласика, російський стиль. Національний український дух відобразився певною мірою в ренесансно-барокових стилізаціях в роботах А.Я. Шиле, Г.П. Шлейфера. Останні два напрямки є результатом творчої діяльності російських архітекторів. Наприклад, розвиток неокласичних тенденцій в архітектурі, як України, так і Росії, пов'язаний з прізвищем російського архітектора І.А. Фоміна, який орієнтував зодчих на досягнення російського класицизму. Розповсюдження російського стилю було обумовлено ідейним змістом, який полягав в ідеях “православ'я та народництва”, що і проявилось в архітектурі, яка відтворювала форми російського зодчества часів Псковської, Новгородської та Північної шкіл Русі XIII–XVI століть. Суттєвість цього напрямку полягала в утвердженні концепцій християнства, як національних основ Росії. Тому відносно Росії — тут національні традиції поступово продовжують жити і національний дух залишається присутнім в спорудах. Треба відмітити такі найяскравіші приклади, як Ярославський вокзал та Позикова палата у Москві, Федорівський собор у Царському Селі. Безумовно, російські традиції широко використовувались і в українських спорудах, це було пов'язано з офіційним прийняттям цього стилю державою та церковними властями, і існував він аж до 1917 року.

Поряд з використанням народних традицій Росії на Україні виникають тенденції використання і народних традицій України. Спочатку такі прояви були майже непомітними, проявились в творчості А.Є. Ягна, Е.І. Червинського та Й. Главка. Пізніше, на початку XX століття, вони набули специфічного характеру і відзначились цілеспрямованими пошуками українського стилю, який дістав назву українського модерну. Потяг до національного виник на протистояння російським стилям та забороні української мови та культури. Будинки, виконані в українському модерні, яскраво відображували національний дух нашого народу, і це ще раз підтверджує слова П. Тичини — “Я є народ, якого правди сила ніким звоійована ще не була... яка біда... мене носила, а сила знову розцвіла...”. І саме в цьому напрямку гарно проявилась така риса нашого народу, як індивідуальність. Особливу роль почало відігравати оздоблення та прикрашання різною орнаментикою. Яскравими представниками цього стилю є Полтавське губернське земство (нині краєзнавчий музей), художня школа у Харкові, школи художника, архі-

тектора О.Г. Сластіона, збудовані на Полтавщині, будинок меморіального музею Т.Г. Шевченка у Каневі.

Зовсім нові процеси почали відчуватись в архітектурі після утворення багатонаціональної держави СРСР, а особливо в післявоєнний період. Ідеологія комунізму відобразила утилітарність та спрощеність в підходах до проектування та будівництва. В цей час індивідуальна творчість майстра зовсім зникає, а на зміну їй приходить діяльність конструкторів. Та все рівно прояви національного певною мірою зустрічаються, головню в оздобленні входів, карнизів, віконних облямівок, що нагадує певні національні мотиви.

А постмодерністська ситуація, що склалася наприкінці ХХ століття, зі своїми гаслами — демократизація культури, відречення від ідеалів минулого, іронічне ставлення до духовних цінностей, взагалі привела архітектуру до масовості та уніфікації. Тому творцям усе важче і важче зберігати свою індивідуальність та надихати споруди національним духом.

Акцентуючи увагу на національних своєрідних особливостях в зодчестві України і Росії, можна зазначити, що розквіт національного в архітектурі розпочинався саме тоді, коли народ усвідомлював свою культурну, національну винятковість, унікальність. І тоді найбільший прояв мали саме ті форми, прийоми, художні рішення, що були історично притаманні зодчеству даної нації. З часом в архітектурі Росії та України сформувались такі спільні риси, які простежуються в головних принципах побудови, наприклад, мальовничий зв'язок будинків з природним оточенням, ієрархічна побудова будинків в загальній структурі міста, села, простота в побудові форм, функціональність, а своєрідні риси в особливому їх трактуванні. Особливе місце в створенні національного духу в архітектурі займають засоби художньої виразності, саме за допомогою їх архітектурні форми виступають як знаки, символи явищ, відношень, що існують поза самою спорудою, мається на увазі в природі чи суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вагнер Г. Несколько тезисов о народном искусстве // Декоративное искусство СССР. — 1988. — №2. — С. 30.
2. Иконников А.В. Гуманистическая направленность советской архитектуры. — М.: Знание, 1980. — 48 с.
3. Кириченко Е. И. Архитектурные теории XIX века в России. — М.: Искусство, 1986 — 344 с.
4. Лихачев Д.С. О национальном характере русских // Вопросы философии. — 1990. — №4. — С. 3-6.
5. Логвин Г.Н. Историческая общность архитектуры русского и украинского народов // Архитектурное творчество. — К.: Изд-во Академия, 1953. — С. 69-92.
6. Ополовников А., Островский А. Русь деревянная. — М.: Детская литература, 1978. — 198 с.
7. Рибаків. Язычество древних славян. — С. 145-153.
8. Самойлович В.П. Народное архитектурное творчество Украины. — 2-е изд., перераб. и доп. — К.: Будівельник, 1989. — 344 с.

9. Українська душа. — К.: Фенікс, 1992. — 128 с.
10. Юрченко П.Г. Дерев'яна архітектура України. — К.: Будівельник, 1970. — 193 с.
11. Яралов Ю.С. Национальное и интернациональное в советской архитектуре. — М.: Стройиздат, 1985. — С. 24.

УДК727.944

Л. М. Абдух

“МІСЬКІ ПЕЙЗАЖІ” ЛОНДОНА МІЖ АРХІТЕКТУРОЮ ТА ПРОМИСЛОВИМ ДИЗАЙНОМ

За останні декілька років “міській пейзаж” в великих столичних містах піддавався постійним та швидким змінам. Необхідність швидкого підйому економіки, потреби в гнучких структурах, які б відповідали швидким соціально-культурним змінам, — все це відбувалось в міських центрах та вимагало чіткого аналізу в процентному співвідношенні ціни та часу, майстрів та матеріалів, та в цілому нових технологій, які б були спроможні здивувати населення.

Лондон має історичне призначення вбирати “високу напругу” в міську промисловість, фактично підкреслюючи та даючи форму того, що архітектор Kooolhaas описував як “жахлива красаота 20-го століття”. За останні десять років місто було переплановано, засновано на великих інвестиціях поруч з архітектурою великих комплексів, робилося це можливим за рахунок методів та матеріалів промислового дизайну.

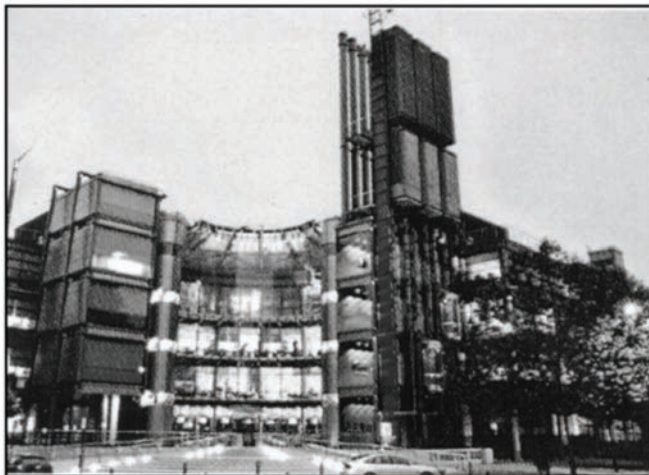

Рис. 1. Апаратно-студійний комплекс “Канал 4”, загальний вид

В сьогодишньому Лондоні споруди, які відображають сильну органічну архітектуру, на прикладі Арки від Ralph Erskine, та за цим прикладом інші споруди, які характеризуються помітними формальними нейтральностями, як кришталь або

дорогоцінне каміння, немов би виростають з можливостей матеріалу, викликано-го технологічною ефективністю, тим, що Reyner Banham стверджує, нічим іншим, як правильною організацією мікроклімату.

Лондон — це місто “безкінечних приваблень”. Від Гринвіча до Вестмінстера, впродовж Темзи, старі та нові архітектурні пам’ятки Лондона слідують одна за одною та разом виявляють велике втручання міської реконструкції, серед яких виділяються нові Доки, фактичний парад безкінечних явищ, інколи надзвичайно зайвих. Пост — Фордовський фінансовий механізм перевертає місто верх дном, даючи туристам безкінечні знаки приваблення, які і стали причиною зростання туризму та зробили Лондон сценою нескінченних розваг. Міські жителі можуть прогулюватись в Національній галереї та галереї Tate і по-справжньому відчувати право постійного здивування, або в Королівській Академії Мистецтва, де запроектовані зіркою міжнародної архітектури Фостером велике металічне крило та скляна вивіска.

“Міські пейзажі” Лондона стали привілейними місцями для виставок та презентацій, пов’язаних з технологічним розвитком, який трансформує місто в візуальну велетенську систему, пояснюючи це через пізнавальні пересічні явища, такі, як дизайн, шоу, мода та кіновистави. Якщо це правда, що місто бере характерні риси свята технологій та форм, то правда і те, що лондонська архітектура є світовим ефектом нових цінностей.

Рис. 2. Апаратно-студійний комплекс “Канал 4”, фрагмент фасаду

Архітектура Лондона інформує нас про те, що відбувається, про ті постійні змінні особливості, через руйнування та реконструкцію, будуючи архітектуру поступово з різними життєвими періодами. Це виникає дякуючи надзвичайним сучасним технологіям, які є результатом експериментів проєктувальників, творчі

здібності яких відомі в виявлених кращих традиціях Великобританії, від Пугіна до Пакстона, до більш відомих представників стилю high-tech, та це більше не рахується, як “утеча” а скоріш за все, як “стратегія”, яка ідеально відповідає сучасному суспільству. Наслідком цього є ті приклади, які можна розглядати з нелюбої стилістичної оцінки, як “наукові приклади сьогодення”.

В ситуації, подібній Лондону, індустріалізація часто розглядалась, як єдиний можливий шлях. Фактично, промислові методи дозволяли контролювати час, затрати та якість, а також піддавали контролю мислення, компоненти виробництва, збірності до останнього цілкового сприйняття всього комплексу. В деякій степені лондонська будівельна промисловість служила фактичною моделлю для системи функціонування та управління проектами, пов’язаними з промисловою логікою; це Лондон, де зародився стиль high-tech. Архітектори з Лондону вперше навчились управляти взаємовідносинами з промисловістю, єдності з творцями, виробниками та устаткувальниками фасадних систем та конструкцій в цілому.

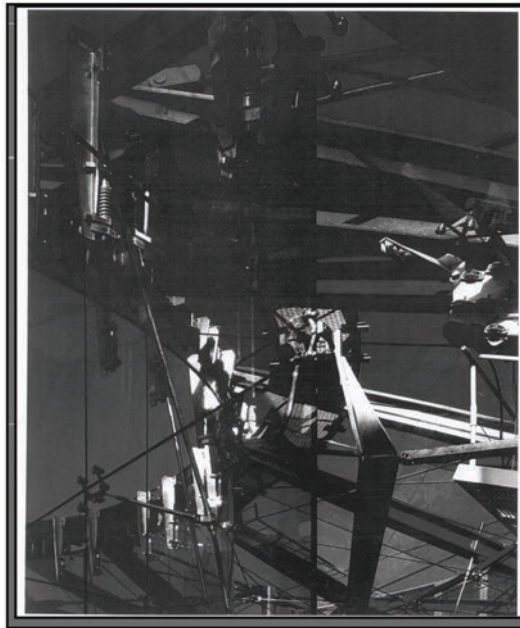

Рис. 3. Апаратно-студійний комплекс “Канал 4”, деталь кріплення підвісного скляного огороження до металевих конструкцій

Це не випадковість, що “ноу-хау” окремого проекту належить декільком студіям або компаніям, серед яких вищезгадані Foster, Rogers, Grimshaw або Ove Arup, всі вони працюють в Лондоні. Промислове виробництво історично зіграло найголовнішу роль в лондонській архітектурі, і той факт, що вибір показаних конструкцій, зібраних з труб “відкритої установки”, винайдений ще в 60-х роках Archigram, який стверджував про необхідність звертати увагу на традиційні проблеми архітектурної композиції більше, ніж підкреслювати зв’язок і

відношення простору, функції та дії, звертати увагу на деталі та збірність конструкцій. Більша частина нової архітектури, виконаної за останні десятиліття, здійснювалась у взаємовідносинах з промисловістю. Подібно спорудам швейцарського Re або Moogehouse, які показують високу якість розробленої технології за виявленою точною чіткістю образу. Деякі форми здаються пристосованими до вітру, нагадуючи літак або парус, і по цій причині є частиною загальної культури; кожний вважає, що він знає їх секрет, але тільки експерти можуть розпізнати ту гармонію, яка виражається в високій степені цінностей їх використання.

Таким чином, отримана англічанами інтерпретація заключається в тому, що архітектор — це один з тих, хто знає на особистому досвіді процес будівництва та здатний забезпечити всі необхідні докази технологічного процесу, поєднуючи при цьому кращі форми. В апаратно-студійному комплексі Лондона, архітектором Rogers були запроєктовані окремі частини споруди в спробі здійснити розвиток по відношенню до форми і функції, дотримуючись прямої методики з врахуванням промислового дизайну (рис.1, 2). Конструкції були тоді результатом пошуків виконаного для розуміння кожного окремого елемента (рис. 3). Це відбувається через “розвиток” проекту, який передбачає та виявляє концепцію загальної роботи, основи для реалізації гнучких систем, конструкцій нестандартної промислової продукції.

Архітектура, подібна до Loid’s, Channel 4, ні в якому випадку не може бути засобом роботи промислового дизайну, як по розмірам, так і по типології використання, але вони підкреслюють деякі важливі аспекти панорамного дизайну: входження в фазу взаємодії та степені їх зв’язків. Для всіх цих споруд паралель різних операційних методів є очевидною: літаки, автомобілі, механізми — все це задумано, дотримуючись процесу проектування, що включає пошук інформації, використання та конкретизацію естетичних намірів, все це має тенденцію послідовності за оптимізацією, легкістю, зниженням маси, внаслідок зменшення вартості та часу виробництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. “Area-72” London, Federico Motta Editore, February, 2004.
2. “Area-69” Workplaces, Federico Motta Editore; August, 2003.

О. П. Чудутова

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕРГОНОМІКИ

Ще не так давно вимірювання та аналіз результатів роботи або будь-якого робочого процесу проводився за досить простими показниками: обсяг продукції, що вироблена; кількість браку та час, за який виготовлена певна продукція. Зміни, що призводили до уповільнення виробництва, вважались недоречними, а якщо прискорювали процес, — бажаними. У наш час на перший план висуваються такі ключові поняття, як якість, конкурентоздатність та комфортність праці, від якої залежить працездатність. Рівень працездатності людини насамперед визначається правильною організацією трудового процесу та робочого місця, залежить від індивідуальних особливостей людини, від професійної підготовки та підбору кадрів. Важливим і проблемним компонентом аналізу організації робочого місця та виробничого середовища стає оцінка роботи фахівця на своєму робочому місці.

Підприємці стимулюють активність та професіоналізм робітників для підвищення продуктивності праці та для того, щоб отримати максимальний результат. Керівники різних компаній та установ зацікавлені у правильній організації та дизайні робочого простору, що впливає на кінцевий результат і отримання прибутку. З огляду на ці обставини виникає необхідність підготовки фахівців, які володіли б науковими даними про функціональні можливості людини, що виявляються в оптимальних умовах праці, як фізичної, так і інтелектуальної. Володіли б даними науки, яка вивчає проблеми системи “людина — об’єкт — середовище”, задачі оптимізації виробничої діяльності людини і яка кінець кінцем отримала назву ергономіка.

Останнім часом відзначається підвищений інтерес до ергономіки в архітектурі та дизайні. Архітектурна ергономіка — комплексна наукова дисципліна, що займається вивченням особливостей і закономірностей взаємодії людини (групи людей) з предметно-просторовим середовищем [1]. Врахування ергономічних вимог при вирішенні інженерних, архітектурних та дизайнерських задач — необхідна умова формування комфортного середовища життєдіяльності людини. Впровадження ергономічних методик та рекомендацій у процес архітектурно-дизайнерського проектування сприяє подальшому підвищенню ролі людського фактора — важливої частини системи “людина — об’єкт — середовище”.

Ергономіка як наука виникла кілька десятиліть тому назад. Проте можна вважати, що вона бере початок від первісного суспільства, яке навчалось свідомо виготовляти знаряддя праці, щоб надати їм зручну для певної роботи форму, розширити можливості органів людини. Уже тоді критеріями оцінки змін, що вносились до знарядь праці з метою їх удосконалення, були зручність при використанні і пропорційність людині. У ті історичні часи зручність та відповідність знарядь праці пропорціям людини були питанням життя і смерті [2].

Коли зодчі стародавнього світу створювали комфортне довкілля, вони засто-

совували відомості про антропоморфні співвідношення людини, психологічні та санітарно-гігієнічні фактори, природно-кліматичні умови. Перші зодчі намагалися підходити до штучного створення довкілля з мірою відповідності, пристосування, зручності, раціональності. Вираз Вітрувія: “Все слід робити, беручи до уваги міцність, користь, красу”, — став майже синонімом досконалості предметно-просторового середовища життєдіяльності людини. Зародження ергономічних явищ в архітектурі ретельно досліджено та викладено у монографії В.П. Міроненко “Эргономические принципы архитектурного проектирования” [1].

Уперше термін “ергономіка” з’явився в пресі у 1857 році, коли дослідник природи з Польщі В. Яштембовський опублікував у тижневику “Природа і промисловість” статтю під назвою “Очерки по эргономике или науке о труде, основанной на закономерностях науки о природе”. Сучасний термін “ергономіка” (від грецького *ergon* — робота, *nomos* — закон) був застосований в Англії у 1949 році англійськими вченими на чолі з К. Маррелом. Тоді було засноване “Ергономічне дослідне товариство”. Наукове вивчення трудової діяльності людини пов’язують з ім’ям американського вченого Ф. Тейлора та його послідовників. Вони розробили та застосували концепцію “інженерного проектування” методів роботи, проте система “людина — машина” була (фактично) системою машин, що абстрагована від людини [2].

Розрізняють три історичні етапи в дослідженні діяльності людини. Майже до кінця ХХ століття в центрі уваги дослідників була техніка. Людина пристосовувалася до неї, та період освоєння був дуже тривалим. Тому головною задачею дослідників того часу був пошук методів професійного відбору та навчання кадрів, які повинні були відповідати особливостям техніки [3]. Усвідомлення ролі людини спонукало вчених приступити до нового етапу дослідження. У центрі уваги тепер стояла людина. Це те, що в англо-американській літературі називається “human engineering”, а на французькій мові відповідає поняттю “L’adaptation de la machine ”a L’home” — пристосування техніки до людини. Необхідно було здійснити такі зміни техніки, щоб були враховані особливості людини, яка працює, та властиві їй обмеження. Наприкінці п’ятдесятих років минулого століття вчені дійшли висновку, що основним об’єктом досліджень, які спрямовані на покращення умов праці, повинна бути система “людина — техніка — середовище”.

Ергономіка розвивалася у країнах Західної і Східної Європи, у Сполучених Штатах Америки, в Японії по-різному. Термін “ергономіка” не використовується у США. Американські вчені надають перевагу психології, на що вказує визначення ергономіки в Америці як “інженерної психології”, яка займається пристосуванням техніки до людини. Велику Британію можна розглядати як батьківщину ергономіки в Європі. В Оксфорді у вересні 1949 року був прийнятий термін “ергономіка” (*ergonomics*). Суспільство ергономічних досліджень (*Ergonomics Research Society*) об’єднує психологів, лікарів та інженерів, які займаються ергономікою на рівні пристосування техніки до людини. Серед спеціалістів з ергономіки у Франції рідко зустрічаються психологи. Там ергономіку розглядають як сферу досліджень фізіологів та лікарів. Дослідницький центр прикладної психології працює в системі ВМФ Франції.

У 1921 році японський учений К. Танака видав книгу “Человеческая инжене-

рия” і вперше запровадив в Японії цей термін. У кінці XX століття в Японії було видано понад 10 підручників з ергономіки. Для студентів технічних університетів було введено курс з людських факторів в обсязі до 60 навчальних годин. Потреба в ергономічних дослідженнях стала настільки необхідною і важливою, що ергономіка в Японії перетворилася нині в свого роду “фетіш” [2]. У Бельгії і за її межами перше місце в галузі ергономіки займали роботи Ж.М. Фавержа і співробітників з лабораторії психології Брюссельського університету. Ж.М. Фаверж займався проблемами щодо досліджень процесів регулювання, які відбуваються в системах. Ергономіка швидко розвинулась в Італії і Швеції. У Німеччині — “антропотехніка” — ототожнюється з фізіологією праці. У 1959 році була створена Міжнародна ергономічна асоціація, діяльність якої була спрямована на організацію конгресів [3].

Як самостійний напрямок ергономіка почала розвиватися у Польщі, Болгарії, Угорщині і колишньому Радянському Союзі у кінці 50-х років XX століття. Ергономісти в Чехії та Словаччії домоглися вагомих результатів з охорони праці та гігієни; у Болгарії — з антропометрії; у Польщі — з фізіології праці. Видавалися журнали, публікувалися “Справочные пособия по эргономике”. Учені та інженери займалися вирішенням ергономічних проблем, що були пов’язані з інженерною психологією. В університетах і вищих навчальних закладах викладались курси лекцій з ергономіки і розроблялись програми з підготовки інженерно-технічних робітників. Але достатньо серйозної уваги підготовці спеціалістів в області ергономіки не приділялося. Рівень розвитку ергономіки, принаймні у якісному відношенні, відповідав американському рівню. У цей час проводились численні і плідні інженерно-психологічні дослідження з ергономіки радянськими вченими під керівництвом Б.Ф. Ломова, А.М. Леонтьєва, В.П. Зінченка, В.М. Муніпова, В.Ф. Венди та ін. Відомі роботи з психології праці: Е.А. Клімова, Е.А. Мілеряна, В.Г. Асєєва з фізіології праці М.І. Виноградова, З.М. Золіна, К.С. Точилова та ін [3].

Починаючи з 1949 року ергономіка зазнала суттєвих змін. Якщо на початку свого існування ергономічні дослідження проводились в галузях антропометрії, фізіології праці, проектування праці, біомеханіки, психології, то останнім часом пріоритети ергономіки суттєво зміщуються в галузь безпеки, проектування праці, біомеханіки, напруженості праці, інтерфейса “людина — комп’ютер”. Біомеханіка і фізіологія праці не домінують, як у минулому, але виникає їх новий аспект. Він пов’язаний з розладом опорно-рухового апарату і був зумовлений зростанням кількості людей, які працювали на комп’ютеризованих місцях.

Власне, сучасну ергономіку не цікавить не людина, ні техніка самі по собі. Її цікавить проблема взаємних відношень між людиною та технікою в конкретних умовах довкілля. У рівній мірі повинні враховуватись характеристики людини, техніки та середовища, у напрямку досягнення максимальної продуктивності системи в цілому. Своїм виникненням ергономіка зобов’язана розвитку протиріч у самій “системі”: між людиною та технікою. К. Маррел так характеризує систему “людина — техніка”: “Коли ми говоримо, що людина діє як складова частина системи “людина — техніка”, то під терміном “техніка” маємо на увазі будь-який елемент обладнання, за допомогою якого людина досягає певної мети. Олівець,

яким ми намалюємо, ракетка, що відбиває м'яч, лопата, якою ми копаємо землю в городі, є в такій же мірі “технікою”, як автомобіль або токарний верстат” [2]. В архітектурі та дизайні під терміном “техніка” маємо на увазі будь-який об’єкт творчості. Система: “людина — об’єкт — середовище” розглядається в ергономіці як складне ціле, що функціонує. У ній головна роль належить людині. Проте, у кожному випадку повинні взаємно узгоджуватися різні елементи системи.

Французький вчений М. де Монмолен, коли звертався до реальної ергономіки, стверджував, що цілями і задачами ергономіста є удосконалення існуючої системи “людина — техніка” або проектування нової системи за сукупністю даних її характеристик. Монмолен зауважує, що коли ергономіст розробляє свої рекомендації, він безпосередньо включений до процесу створення системи, до її проектування, вивчення на макетах, взірцях, ін. Завдяки цьому Монмолен визначає ергономіста технологом, а ергономіку — як “технологію зв’язків” у системах “людина — техніка”.

Сьогодні Україна ухвалила ряд нормативно-правових документів, що направлені на створення національної системи дизайнерського ергономічного забезпечення, за якими ергономіка визначається як науково-практична дисципліна, що вивчає функціональний стан, діяльність людини, знаряддя та засоби її діяльності, довкілля в процесі їх взаємодії з метою забезпечення ефективності, безпеки та комфортності життєдіяльності людини. При цьому ергономіка проектування визначається з позицій сукупності ергономічних методологічних та методичних підходів до проектування виробів, процесів та середовища життєдіяльності, комфортних для людини; ергономіка експлуатаційна — з позицій сукупності ергономічних методологічних та методичних заходів щодо експлуатування виробів, процесів та середовища з тією ж метою.

Об’єктом дослідження ергономіки є система: “людина — техніка — середовище”, в якій реалізується діяльність людини. Під системою розуміється сукупність змінних складових: людина, технічні засоби діяльності і середовище. Предмет ергономіки становлять ергономічні властивості системи “людина — техніка — середовище”. Це такі властивості виробів, які визначають функціональні, експлуатаційні та інші параметри системи. Вони виникають з ряду ергономічних властивостей техніки і середовища, а саме: керування, обслуговування, освоєння і мешкання. Вони являють собою цілісну характеристику узагальнених показників. Перші три показники характеризують органічні включення техніки в деякі види діяльності людини. Мешкання техніки створює умови середовища, в яких людині, що працює, забезпечується нормальний розвиток, здоров’я та висока працездатність. Ці умови здійснюють зменшення або ліквідацію шкідливих наслідків експлуатації системи для оточуючого середовища.

Ергономіка є одночасно науковою та практичною дисципліною, тому що вона вирішує задачі розробки методів врахування людських факторів при модернізації існуючого та створенні нового середовища. Предметна галузь вивчення та проектування в ергономіці вирішується за рахунок включення різних об’єктів, що формують предметно-просторове середовище життєдіяльності людини, де також враховуються люди похилого віку, особи з фізичними вадами. Дослідження ергономіки застосовуються при проектуванні технічно складних промислових виробів

культурно-побутового призначення. Вона вивчає діяльність людини-працівника і людини-споживача і покликана сприяти не тільки створенню оптимальних умов праці, побуту та відпочинку людей, але й формує нові культурні цінності, створює умови всебічного розвитку людини. Ергономіка — природна основа архітектури і дизайну. У свою чергу архітектура і дизайн збагачують ергономічну проблематику, що привносить до неї більш широке розуміння розвитку культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. МIRONENKO В.П. Эргономические принципы архитектурного проектирования (теоретическо-методологический аспект). — Харьков: Основа, 1997. — 112 с.
2. Зінченко В.П., Мунипов В.М. Основы эргономики. — М.: МГУ, 1979. — 344 с.
3. М. Монмолен. Системы “человек и машина”: Пер. с франц. Н.И. Андроновой / Предислов. Д.А. Ошанина. — М.: Мир, — 1973. — 233 с.
4. ДСТУ 3899-99. Дизайн та ергономіка. Терміни та визначення. — Київ: Держстандарт України, 1999. — 33 с.

УДК 725.4.004.6

Н. О. Дмитрик

РЕНОВАЦИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ОБЪЕКТОВ

Совершенно очевидно, что для современных поколений, особенно живущих в урбанизированных районах, массивные корпуса заводов и фабрик, высокие трубы, водонапорные башни и прочие подобные объекты будут обладать не меньшей ценностью, чем, к примеру, замок эпохи барокко или руины средневековой крепости.

В последнее время особенно заметен процесс сокращения промышленности на Украине. Этому способствует ряд причин, одни из них: непрерывное усовершенствование технологий, ликвидация неконкурентоспособных предприятий, урбанизация, приводящая к соседству вредных производств с жилыми районами... Остановленные промышленные объекты, как правило, пустуют, а городская территория при этом используется нерационально.

Проблема использования остановленных предприятий и заброшенных промышленных территорий, их реконструкции и приспособления под новые функции давно волнует многие страны.

В Германии всего набора отраслей индустрии практически не встретить. Текстильная промышленность уже несколько десятилетий неконкурентоспособна на мировом рынке из-за дешевого импорта и давно пришла в упадок. Последние десятилетия прослеживается также циклически повторяющееся резкое уменьшение числа предприятий тяжелой индустрии, таких, как рудники, доменные цеха, заводы по производству и обработке металла.

Не только в Германии, во всей Европе, особенно в ее восточной части, целые реги-

оны теряют свои ведущие отрасли индустрии. Не за горами тот день, когда больше не будут востребованы рудники или доменные печи. Исторические здания и сооружения в области транспорта и обеспечения потеряют необходимость непрерывности своего использования. Каналы и трубопроводы будут проложены по “евростандарту”, вокзалы закроют, а торговые порты превратятся в территории для отдыха...

В целях рационального и эффективного решения этой задачи при ЮНЕСКО создан специальный комитет. В его функции входит изучение мирового опыта архитекторов, дизайнеров, промышленников и экономистов по сохранению и использованию индустриальных объектов стран Европы, Америки и Австралии.

Однако основоположником этого движения является Англия. Еще в 50-х годах в этой стране обратили внимание на ценность индустриальных объектов, поставив их в один ряд с историко-культурными памятниками прошлых столетий. И доказали необходимость их документирования и сохранения для потомков. За ними последовали скандинавы, немцы, итальянцы, бельгийцы, канадцы, американцы. Американцы называют свои проекты “коридорами наследия”. Европейцы — ландшафтными индустриальными парками.

В России пришли к пониманию, что промышленная архитектура является одним из ведущих компонентов городского пейзажа и нуждается в особом статусе, в начале 90-х годов, когда при Комитете по госконтролю, использованию и охране памятников истории и культуры был создан специальный отдел промышленной архитектуры, который ведет интенсивную работу по изучению, атрибуции и постановке на учет памятников промышленного зодчества. Этот отдел занимается также вопросами приспособления остановленных промышленных предприятий под новые функции.

В перепрофилировании памятников индустрии все происходит несколько проще, чем, к примеру, традиционных памятников архитектуры. Здесь не всегда идет речь о сохранении каждого квадратного сантиметра романской штукатурки, которая не переносит отопления, или о каждом кусочке барочной позолоты. Однако обязательным элементом в приспособлении индустриального памятника под новую функцию является выявление и сохранение наиболее ценных конструкций, инженерных решений, дизайна и архитектурного облика объекта. То есть предполагается, что во время перепрофилирования особенности объекта сохраняются.

Это может означать, что чугунный каркас не исчезнет под железобетоном, а деревянные балки перекрытия не будут “пожертвованы” из-за требований противопожарной безопасности и, конечно же, оконные переплеты не заменятся на пластиковые.

Многие промышленные объекты обладают уникальными возможностями размещения в них музеев, галерей, гостиниц, офисов, концертных залов, торговых центров, учебных классов, библиотек... Есть даже примеры, когда старые фабричные и даже заводские здания переоборудуют под жилые квартиры и художественные студии. Владельцы таких квартир любезно разрешат вам зайти в дом и с гордостью продемонстрируют сохраненные элементы специфических перекрытий, фрагменты металлоконструкций или дизайна.

Так, например, Голубой склад в Копенгагене, расположенный по соседству с королевской резиденцией — дворцом Амалиенбург — используется под кварти-

ры, а здания и сооружения кожевенного завода Пибоди, штат Массачусетс, переоборудованы под жилой комплекс с парком и прудом. В Энгельскирхине, расположенном недалеко от Кельна, текстильная фабрика “Ermen und Engels” превратилась в мэрию. Там расположен также музей индустрии. Мэрия является своеобразным квартирантом одного из этажей бывшей хлопчатобумажной фабрики, основанной отцом Фридриха Энгельса. В Дюйсбурге можно рассмотреть доменную печь изнутри и обойти рудниковый бункер.

В Москве, в соответствии с программой вывода промышленных предприятий за черту города, перепрофилированы заводы “Клорос” и “Рускон” под бизнес-парк “Дербеневский” и технопарк “Кожевники”. А известный московский центр дизайна “Артплей” располагается в здании ткацкой фабрики “Красная роза”. В Петербурге здание мануфактуры Гука, расположенное на Васильевском острове, превращено в крупный супермаркет.

Можно привести еще массу увлекательных и полезных примеров.

Известен тот факт, что стоимость реконструкции, как правило, выше, чем стоимость нового строительства, и зачастую предпочесть реконструктивные работы вынуждает не экономика, а общественное мнение, которое во всем мире решительно встало на сторону использования старых сооружений. А в странах с высокой индустриальной культурой предприниматели предпочитают именно здания с историческим прошлым, как символ стабильности и корпоративного менталитета.

Больше всего помогает работа с примерами. Чем больше будет известно проблемных решений, тем легче будут проходить дебаты, и реакция “невозможно” или “слишком дорого” будут противопоставлены примеры осуществленных проектов, подкрепленные сметными расчетами, способными переубедить.

Рис. 1. Гамбургский ж/д вокзал в г. Берлине.
В 1996 г. перепрофилирован под музей современности

В Берлине в рамках программы Европейской Академии городской экологии был проведен семинар “Города будущего. Действенное развитие городов в центре Европы”. Здесь были продемонстрированы результаты реализации проекта реновации Руммельсбургской бухты. На ее территории (130 га) были сконцентрированы промышленные гиганты и заводские районы с жилыми кварталами. Специальной организацией была разработана программа реновации данной терри-

тории. В списке с успехом осуществленных задач были: разработка инвестиционных предложений, оценка, реставрация сохраняемых зданий, реконструкция подземных коммуникаций, очистка почвы от промышленных загрязнений.

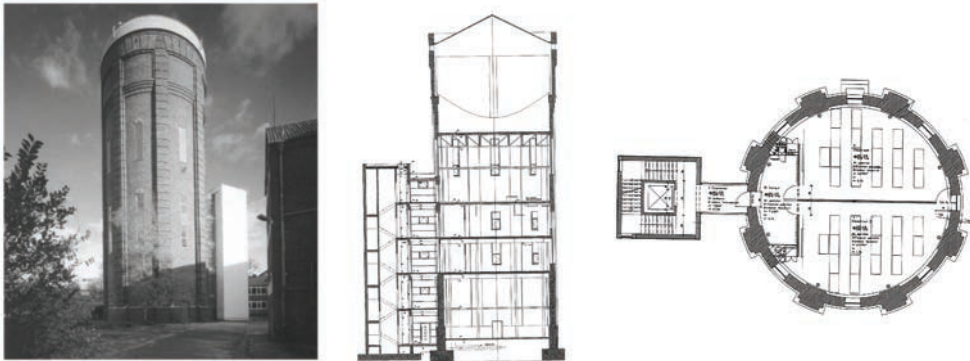

Рис. 2. Водонапорная башня в г. Бохольт.
Используется под классные комнаты расположенной рядом средней школы

Рис. 3. Бывшая гидроэлектростанция в Лондоне.
Перепрофилирована под ресторан Wapping Projekt. Архитектор Джулия Райт

Немецкие инженеры подсчитали, что общая стоимость работ по разрушению, обеспечению безопасности и очистке территории от мусора и руин вместе со стоимостью нового строительства будет примерно равна затратам на восстановление и приспособление к новым условиям старых зданий.

Конечно, сохранение и возвращение индустриальных зон не всегда вызывает только позитивные эмоции. Однако нельзя забывать, что промышленность наряду с наукой, торговлей, культурой, безусловно, была и остается одним из основных градообразующих и градоформирующих факторов, и ставя любые задачи по реконструкции и преобразованию городов, нужно понимать, что созданные ранее индустриальные территории обладают инерцией влияния на перспективы развития города.

Сегодня, когда обсуждается Генеральный план развития Одессы, важно использовать лучшие достижения мировой практики по приспособлению устаревших промышленных зданий и сооружений. Очень важно, чтобы и наши специалисты включили индустриальные объекты в контекст отечественного культурного наследия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Штиглиц М.С. Сохранение и перепрофилирование сооружений промышленного комплекса Санкт-Петербурга // Пром. и гражданское стр-во. — № 5. — 2003.
2. Вахнина М. Вторая жизнь индустриальной застройки. — СПб: Строительный еженедельник. — №28(122). — 02.08.2004.

УДК 72.012

А. М. Коншина

МНОЖЕСТВЕННОСТЬ ВОСПРИЯТИЯ ЦВЕТА

На протяжении своей жизни Вы привыкли оценивать себя, окружающий мир, поступки людей. В связи с Вашей оценкой строится и Ваше дальнейшее отношение к человеку, событию... То же самое происходит, когда Вы сталкиваетесь с вещью. “Да, великолепно!” — говорите Вы о том, что нравится (порой не задумываясь, а почему оно нравится). На самом деле все просто: в предметном мире есть закон красоты, в который входят такие понятия, как пропорции, золотое сечение, динамика, композиция, доминанта и некоторые другие. Зная и понимая эти законы, Вы запросто сможете определить, где ерунда, а где произведение искусства. Легко сможете окружить свою жизнь действительно красивыми вещами и будете всегда уверены в своем вкусе.

Эстетическая составляющая реакции человека на цвет сформировалась под воздействием окружающей природы, которая снабжала человека различной информацией, и одним из языков, которым природа говорила с человеком, был цвет.

В своей практической деятельности человек привык воспринимать каждое цветное пятно как знак, закрепляя за каждым цветом присущее только ему и четко зафиксированное в сознании значение.

Так, зеленый цвет в египетских текстах Пирамид означал бессмертие. Школы иконописи канонизировали цвета и делали их средством выражения религиозных постулатов. Специальная раскраска лица в традиционном японском театре символизировала различные эмоциональные состояния — гнев, печаль, радость и т.д.

История развития цветовых представлений показывает нам, что цвет может приобретать устойчивое значение, обозначая конкретные предметы или явления. Ассоциативный характер мышления позволяет человеку оценить устойчивость этих связей, признать способность цвета выступать в качестве знака определенной знаковой ситуации, выполнять определенные семантические функции.

Признание за цветом знаковой сущности возможно лишь с философской позиции, которая трактует о единстве объекта и субъекта, являясь исходной точкой формирования эстетического отношения, и в частности, исходной точкой формирования отношений в системе “человек — цветовая среда”. Единство объекта и субъекта делает возможным использование принципа двойственного рассмотрения объекта, введенного в математическую логику Карри, из которого следует, что объекты в определенных условиях могут оцениваться субъектом и выступать в качестве предметов и в качестве названий самих себя. Для цвета эта двойственность очень характерна. Когда мы смотрим на цветное пятно, то воспринимаем, прежде всего, объективную сторону явления, так как мы оцениваем цвет, соотнося его с одной из групп спектральных цветов, и тем самым определяем основополагающую сторону явления. В этом случае говорится об “относительном” значении цветового пятна, как элемента определенной знаковой системы.

Но в то же время мы воспринимаем цвет как автоним, то есть как знак самого себя. Наше сознание соотносит цвет с определенным предметом или явлением внешнего мира, определяет его “безотносительное” значение. Развитие общественного сознания значительно расширило спектр безотносительного значения. Одним из способов формирования безотносительного значения цвета является соотношение его с предметом, имеющим в природе соответствующий цвет и давшим название цвету, — малиновый, лимонный, кофейный.

Данное безотносительное значение возникает, строится в человеческом сознании как физическое отражение характерных особенностей реально существующих в природе объектов, их иконический знак.

Если сущностью знака является сходство с объектом, то “знак-символ и знак-индекс находятся с объектами в отношении ассоциации, искусственной в первом случае, естественной во втором”. В результате такой естественной ассоциации красный цвет воспринимается как знак-индекс огня, крови, зари и как знак-символ революционной борьбы на основе искусственно установленной связи.

Эстетическая оценка цвета формируется на основании прямых и усложненных конвенциональных цветовых ассоциаций. Можно привести достаточное количество примеров, когда цвет несет прямую, объективную информацию о предмете, означает конкретный предмет или явление либо дает опосредованное представление о нем.

Знаменательно, что цвет стоял у истоков формирования и развития человеческого языка и письменности. Достаточно вспомнить вавилонянина-североамериканских индейцев, когда цвет раковин нес легко “читаемую” информацию о конкретных предметах, событиях и наличии связи между ними.

Язык древних майя достаточно убедительно доказывает возможность использования прямых цветовых ассоциаций при формировании речевых единиц. При дешифровке названий месяцев у майя ученый **Ю. Кнорзов** высказал предположение, что они имели регулирующий смысл, напоминая о последовательности и оптимальных сроках проведения основных сельскохозяйственных работ. Для нас важно, что названиями отдельных месяцев стали названия цветов, характерных для цветовой характеристики каждого времени года. Существовал месяц календаря “белый”, названный так потому, что белыми были в это время сухие, побелевшие

стебли старого урожая кукурузы, и был месяц “желтое солнце”, потому что обозначал он время, когда солнце казалось желтым сквозь дым лесных пожаров.

Возникновение цветовой ассоциации и ее последующее закрепление носит опосредовательный характер. В интереснейшем исследовании В. Тернера цветовой символизм рассматривается как результат социального, биологического, психологического опыта. Цветовая триада африканских племен “красное-черное-белое” и бинарные системы, построенные на основе исходной триады, носят следы и прямого, иконического отражения человеческого опыта, и опыта социального. По мнению Тернера, собранный им материал, доказывает, что “в примитивных обществах три цвета — белый, красный и черный. Они являются не просто различиями в зрительном восприятии разных частей спектра, это сокращенные или концентрированные обозначения больших областей психофизиологического опыта, затрагивающих как разум, так и все органы чувств, и связанных с первичными групповыми отношениями”.

Естественные науки накопили большой экспериментальный материал о влиянии цвета на человеческий материал.

Изучение цветового воздействия имеет многовековую историю, и нашими сегодняшними сведениями о реакциях человеческого организма на цветовые раздражения внешней среды мы обязаны как априорным данным художников и архитекторов, так и фактологическому материалу и выводам, сделанным учеными точных наук.

На протяжении веков собирались и накапливались сведения о роли цвета, строилась цветовая символика. Наука в процессе развития проверила и систематизировала эти сведения, но без учета художественного и культурного наследия, без чувственного осмысления цветового воздействия были бы невозможны формирование и становление системного подхода и современная стадия использования данных о роли цвета в человеческой жизни.

Проблема цвета исключительно сложна, воздействие цвета активно и многоуровнево — все это диктует необходимость сочетания классических методов логического описания с методами точных наук, использование методов системного анализа в изучении этой проблемы.

Реакция человека на цвет имеет комплексный характер и несколько аспектов:

- аспект физиологический, когда наше ощущение от примененной цветовой группы или отдельного цвета зависит от силы и спектрального состава излучения, от продолжительности его воздействия на наблюдателя, от условий наблюдения;
- аспект психологический, признающий за цветом самостоятельную и активную роль, способность вызывать ассоциации и эмоционально окрашивать реакцию человека;
- аспект эстетический, исходной предпосылкой которого является признание за цветом способности гармонизовать цветовую схему интерьера.

Группа композиционных задач и аспектов, в процессе решения которых архитектор способен выявить и подчеркнуть с помощью цвета логику объемно-пространственной структуры, неотделима от задач по созданию психофизиологического комфорта в помещении, и пренебрежение любой из сторон цветового воздействия опасно и чревато последствиями. Великолепно охарактеризовал эту спе-

цифику цвета современный французский исследователь **Жак Вьено**: *“Цвет способен на все: он может родить свет, успокоение или возбуждение. Он может создать гармонию или вызвать потрясение; от него можно ждать чудес, но он может вызвать и катастрофу”*.

Знание основных закономерностей цветового воздействия, овладение методикой экспериментальной проверки, учет выявленных закономерностей в проектной деятельности — неперенное условие профессиональной деятельности архитекторов. Ведь сегодня, по словам **Ф.Л. Райта**, *“...нам нужно знание там, где раньше было достаточно инстинкта. Случайное и живописное должно уступить место сознательно созданной красоте”*. Овладение методикой оценки и формирования цветовой среды является важной составной частью подготовки студентов-архитекторов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Пономарева Е.С. Цвет в интерьере. — 1987.
2. Библиотека дизайна. Проект “Среда обитания”, “Курс промышленного дизайна”.
3. Аскаров Ш. Д., Соколова А. П. Архитектура Запада-2. — 1975.
4. Ле Корбюзье. Архитектура XX века: Перевод с франц. под редакцией К.Т. Топуридзе. — 1977.

УДК 72. 035

Ю. А. Письмак

РОМАНТИЧЕСКИЙ ОРИЕНТАЛИЗМ КОРОЛЕВСКОГО ПАВИЛЬОНА В БРАЙТОНЕ ДЖОНА НЭША

Анализ последних исследований и публикаций — В процессе работы над данной статьей изучался и анализировался целый ряд библиографических источников разных лет, ссылки на которые приводятся в тексте, а список помещен в конце статьи [1–18]. Наиболее близкими по времени опубликования к этой работе являются статьи автора данной публикации, посвященные, в том числе, и изучению отражения мотивов индийского зодчества в произведениях английских архитекторов [14], [15].

Цель исследования — На примере “программного” произведения английского архитектора Джона Нэша проследить особенности развития романтизма в архитектуре Британии, выявить источники вдохновения английских зодчих-романтиков, повлиявших, в свою очередь и на творчество своих российских коллег и последователей.

Задачи исследования — Проследить причинно-следственные связи отражения ориентальных мотивов в творчестве британских архитекторов конца XVIII — первой половины XIX века; Провести стилистический анализ Королевского па-

вильона в Брайтоне; Выявить взаимосвязь тенденций и процессов развития зодчества Англии первой трети XIX века с процессами формирования и развития архитектурных стилистических направлений на территориях Юга Российской империи.

Виртуозом “картинности” (живописности) называли современники выдающегося английского зодчего Джона Нэша (John Nash) (1752–1835). Его без преувеличения можно назвать одним из лидеров романтического направления в архитектуре не только Британии, но и всей Европы. Ряд исследователей отмечает, что Джон Нэш начинал как палладианец.

Начав самостоятельную практику в 25-летнем возрасте, архитектор постепенно пришел к применению в проектах принципов живописности, использованию и творческому осмыслению традиций средневекового зодчества Англии. Он воссоздавал в своих произведениях романтическую атмосферу средневековых замков.

К числу наиболее значимых произведений мастера относится так называемый Королевский павильон в Брайтоне (Royal Pavilion, Brighton) — дворец, сразу же после возведения ставший и достопримечательностью места своего расположения, и “визитной карточкой” автора. Создавался он в период национального подъема, вызванного исторической победой англичан и их союзников над Наполеоном. Павильон в Брайтоне (1815–1821) был запроектирован и построен Джоном Нэшем по заказу принца-регента (с 1820 г. ставшего королем Георгом IV) в стиле, соединившем элементы готики с формами индо-мусульманского зодчества эпохи Великих Моголов. Часть специалистов квалифицировали этот “стиль” как “псевдоиндийский”. Учитывая то, что эпоха Великих Моголов длилась более трехсот лет (1526–1857), следует отметить сходство творения Джона Нэша с памятниками периода расцвета индо-мусульманской архитектуры — XVII века. В качестве одного из главных прототипов, повлиявших на выбор Нэшем архитектурных форм своего творения в Брайтоне, в первую очередь следует назвать Соборную мечеть в Дели. Вот как описывает профессор А.Б. Раллев этот памятник: “...Одна из крупнейших мечетей Индии... Она построена из красного песчаника, а её купола выполнены из белого мрамора. Эта мечеть представляет собой пример сложившегося типа индийской архитектуры (симметричная планировка, **характерные луковичные очертания куполов, большие выносы карнизов** [подчеркнуто мною, — Ю.П.], килевидные арки с фестонами). Весь образ мечети воплощает величие и сдержанную декоративность. Замечательны её изящные минареты, лаконичные и самобытные” [16, 122]. Подчеркнем, что восточные (ориентальные) мотивы в творчестве европейских архитекторов и художников в первой четверти XIX века были вовсе не новинкой и опирались на более чем вековой опыт развития. Достаточно продолжительной была история бытования отражений дальневосточных традиций в европейском искусстве. Здесь речь идёт, прежде всего, о творческой интерпретации художниками и архитекторами Европы искусства далекого и во многом остававшегося сказочным Китая. “...[В начале XVIII в. — прим. Ю.П.] восточные мотивы в прочтении европейских мастеров нередко получают своеобразную, отличную от оригиналов трактовку. Сюжеты “шинуазри” обретают вид забавных гротесков, изображаются с грацией и изяществом, присущими стилю рококо. Подобная интерпретация восточных мотивов позволяла ес-

тественно сочетать их с рокайльными формами и орнаментами” [11, 114]. Мотивы “шинуазри” (“китайщины”) стали основными при художественном оформлении интерьеров дворца в Брайтоне. При изучении особенностей формообразования во внутренних пространствах зданий представляется необходимым рассмотрение не только декора, но и художественных предметов интерьера, относящихся к смежным видам искусств (декоративно-прикладного, монументального, скульптуры, живописи). Эти предметы играют значительную роль в формировании художественных образов интерьеров, их многоплановости. Именно “полифония” разных видов искусств, объединенных в единый ансамбль и подчиненных единому архитектурно-художественному замыслу, и создает то гармоничное сочетание, которое принято называть синтезом искусств. Так, например, изделия прославленных английских мастеров художественного серебра занимали достойное место в интерьерах не только в самой Британии, но и далеко за её пределами.

Размышляя о преемственности декоративных мотивов в искусстве Англии, стоит немного углубиться в более ранний период. В Государственном Эрмитаже (Санкт-Петербург) хранятся серебряные предметы из Ораниенбаумского сервиза, создававшиеся английским мастером Фуллером Уайтом (Fuller White) в 1756-1757 годах по заказу из России. Чеканный декор предметов этого сервиза как раз демонстрирует сочетание “китайских” сценок и орнаментальных элементов стиля рококо.

В интерьерах дворца в Брайтоне его создатели воплотили “китайскую” тематику в панно и больших фигурах, как бы увеличив то, что более привычно было созерцать в виде росписей “шинуазри” на фарфоровых табакерках и статуэтках персонажей в “китайских” одеяниях, производившихся заводами Европы. Под шатровыми сводами салонов дворца в Брайтоне “парили” экзотические крылатые драконы, со стен взирали люди в восточных нарядах. Интерьеры украшали дальневосточные вазы. А вот во внешнем облике дворца автор проекта использовал цитаты совсем из других — южно-азиатских источников. Индия, её несметные легендарные богатства, экзотика и колоссальные рынки сбыта продукции с давних пор влекли англичан, вставших на путь создания колониальной империи. Индия исподволь, но достаточно настойчиво стала подвергаться целенаправленной английской колонизации, к середине пятидесятих годов XIX века переросшей в полный контроль над субконтинентом. Следует отметить, что Британская Индия по размерам была больше нынешней Индии и включала в себя ещё и территории нынешних Пакистана (с 1956 г. независимая республика), и Бангладеш (с 1971 г. независимая республика). Усиление британской экспансии в Индии вызвало и естественный интерес англичан к культуре и архитектурно-художественному наследию этой страны. В опубликованной ранее работе автора данной статьи уже отмечалось, что “англичане воскресили из забвения сокровища древней культуры Индии, подвергли их всестороннему изучению и способствовали их популяризации в мире” [14, 109]. Значительный вклад в этот процесс внесли английские художники Даниэли, совершившие путешествие в Индию и запечатлевшие за довольно длительный период пребывания там большое количество памятников архитектуры и монументального искусства [1]. Изданные по итогам экспедиций Даниэлей их альбомы и увражи с изображениями многочисленных памятников индийского зодчества привлекли внимание европейской публики к культурному

наследию Индии и вдохновили английских архитекторов на создание произведений, отразивших в своих формах и декоре индийские мотивы. И одним из значительных участников этого движения стал Джон Нэш, применив при проектировании “светского” дворцового здания в Брайтоне формы мусульманского храмового зодчества Индии XVII века. Уже неоднократно говорилось о “генетической” связи Королевского павильона в Брайтоне и шедевра другого выдающегося английского архитектора — дворца князя М.С. Воронцова в Алушке (1830–1848 гг.). Преемственность в использовании форм индо-мусульманского зодчества несколько не умаляет заслуг Эдуарда Блора, создавшего гениальный проект дворцового комплекса для русского вельможи. Г.Г. Филатова пишет: “Центром композиции южного фасада [Алупкинского дворца. — прим. Ю.П.] Э. Блор мыслил нишу, в облике которой достиг гармоничного сочетания восточной и западной архитектуры. ...Портал напоминает одновременно вход в капеллу святого Георгия в Виндзоре и портал мечети Джами Масджид в старом Дели” [18,124]. Ещё не было завершено строительство дворца в Алушке (под руководством ученика Э. Блора — У. Гунта), а по проектам одесского архитектора Георгия Торичелли уже были возведены храмы, формы которых очень близки к алупкинскому проекту британского коллеги. Наиболее ярко это проявилось в здании Преображенской церкви в с. Мошны (ныне Черкасская область).

Выводы. Основываясь на результатах серьезных натурных исследований и художественных фиксаций, проводившихся в конце XVIII века английскими специалистами в Индии (в частности — экспедицией 1786–1793 гг. художников Даниэлей), выпущенных по итогам этих экспедиций богато иллюстрированных изданиях, запечатлевших памятники древней и средневековой архитектуры и монументального искусства Южной Азии, привезенных произведениях искусства, привлекавших своей экзотичностью, а также в развитие бытовавшей в европейском искусстве конца XVII — XVIII вв. традиции использования ориентальных мотивов, зодчие Британии отразили в собственных произведениях экспансию своей страны на юго-восток. В этом стилистическом направлении, соединившем в себе традиции английского средневекового зодчества с формами индо-мусульманской архитектуры эпохи Великих Моголов, — не только дань восхищения экзотике искусства далёкой страны, но и свойственное колонизаторам стремление взять всё лучшее из попавших под их контроль земель.

Наиболее известным (можно даже сказать, “программным”) среди произведений английских архитекторов, созданных под влиянием индийских прототипов, является Королевский павильон в Брайтоне (арх. Джон Нэш). Создание этого дворца во многом предопределило развитие не только английской, но и европейской архитектуры в целом на протяжении XIX и начала XX вв.

Своеобразным связующим звеном, соединившим тенденции и процессы развития зодчества Англии первой трети XIX века с процессами формирования и развития архитектурных стилистических направлений на территориях Юга Российской империи, стал проект Алупкинского дворца М.С. Воронцова, созданный известным британским архитектором Эдуардом Блором (признанный шедевром и лучшим произведением этого мастера). Проект был блестяще осуществлен под руководством ученика Э. Блора — Уильяма Гунта. Проекты Королевского павильона в

Брайтоне и дворца князя М.С. Воронцова в Алушке роднит использование форм индо-мусульманского зодчества в сочетании с элементами английской готики. Следует отметить, что умерший за несколько лет до завершения строительства Алушкинского дворца одесский архитектор Георгий Иванович Торичелли (1802(?) — 1843) успел воплотить в ряде своих произведений формы, в которых трудно не усмотреть трансформированное заимствование элементов проекта дворцового комплекса для Алушки Э. Блора. Среди них, прежде всего: Преображенская церковь в с. Мошны (ныне Черкасская область); Церковь св. Иоанна Златоуста в г. Ялте и другие. Кроме того, в одном из собраний в Санкт-Петербурге сохранился неосуществленный проект собора для г. Одессы, разработанный Г. Торичелли, очень напоминающий по стилистике два названных выше объекта. Судя по всему, М.С. Воронцов ознакомил одного из приближенных к себе архитекторов с готовым ещё в начале 1830-х годов проектом Э. Блора. Скорее всего, желая угодить заказчику (М.С. Воронцову), на деньги которого в 1840 году была выстроена Преображенская церковь в Мошнах, архитектор Г.И. Торичелли применил в своём проекте синтез английской готики и индо-мусульманского зодчества.

Но не только опосредованное влияние творений Дж. Нэша и других английских архитекторов-романтиков (через призму проектов Эдуарда Блора) можно усмотреть в работах Георгия Торичелли. Подтверждением этого может служить сравнение венчающих частей оконных проёмов Преображенской церкви в Мошнах с очень близкими по форме аналогичными деталями оконных проёмов в библиотеке замка усадьбы писателя Г. Уолпола в Стрauberри-Хилл (Strawberry-Hill) (Англия) [14, 114]. Из этого сравнения можно сделать вывод о том, что отечественные зодчие внимательно следили за развитием тенденций архитектурной мысли в странах Западной Европы. К числу приоритетных направлений в деятельности российских архитекторов первой половины XIX века относилось внимательное наблюдение за процессами развития архитектуры в Англии, которая в то время во многом являлась законодательницей архитектурной моды. И в значительной мере этому способствовал сам Михаил Семенович Воронцов, выросший в Англии, где его отец был послом России. Из Англии выписывались книги, альбомы, журналы, гравюры. С этими изданиями имели возможность знакомиться и архитекторы, тесно сотрудничавшие с Воронцовым. Среди них Ф.К. Боффо, Ф. Эльсон, Г.И. Торичелли. Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод о том, что творчество Джона Нэша — одного из самых ярких английских архитекторов-романтиков — повлияло и на развитие зодчества на землях Юга Российской империи.

Королевский павильон в Брайтоне (Англия) 1815–1821 гг.
(арх. Джон Нэш)

Интерьеры Королевского павильона в Брайтоне:
а — Парадная столовая; б — Галерея

ЛИТЕРАТУРА

1. Archer, Mildred. The Daniells in India, 1786–93. — Smithsonian Institution, 1962.
2. Archer, Mildred. Indian architecture and the British // Published by Country Life Books. — 1968, 64 pgs.; ill. 40.
3. Colvin, Howard. A Biographical Dictionary of British Architects, 1600 — 1840, John Murray. — London, 1978.
4. Musgrave, C. Royal Pavilion, an episode in the Romantic. — 1959.
5. Summerson J. John Nash, architect to King George IV, 2 ed. — London, 1949 (1950).
6. Галиченко А.А., Царин А.П. Алушка. Дворец и парк (из истории усадебной культуры Южного берега Крыма). Альбом. — К.: Мистецтво, 1992. — 240 с., ил.
7. Комарова И.И. Архитекторы. — М.: Рипол-классик, 2000. — 576 с.
8. Короцкая А.А. Сокровища индийского искусства. — М.: Искусство, 1966. — 384 с.
9. Короцкая А.А., Сапожников Б.Н. Дели. — Л.: Стройиздат, 1983.
10. Крым. Архитектура, памятники. Альбом. /Автор текста В.И. Тимофеев, фото Р.Т. Папикьяна. — К.: Мистецтво, 1991. — 256 с.
11. Кудрявцева Т.В. Дальневосточные влияния в изделиях Императорского фарфорового завода // Культура и искусство России XIX века: Сб. статей. — Л.: Искусство, 1985. — 174 с., стр. 113-131.
12. Моде Х. Искусство Южной и Юго-Восточной Азии // Малая история искусств. — М., 1978.
13. Письмак Ю.О. Британські мотиви у творчості одеського архітектора Георгія Торічеллі // Проблеми теорії і історії архітектури України. Сборник научных трудов. Вып. 1. (Отв. за выпуск д. арх., проф. Ралев А.Б.). — Одесса: Город мастеров, 1999. — 151 с., стр. 61-64.
14. Письмак Ю.А. Влияние британского зодчества и британских художественно-эстетических традиций на формирование архитектурного наследия Украины (конец XVIII — начало XX вв.) // Реставрация, реконструкция, урбозекология “RUR-2003” № 5-6, сб. науч. трудов ЮОУ НК ICOMOS / Гл. ред. д.т.н., проф. В.А. Лисенко. — Одесса: Оптимум, 2003, — 173 с., стр. 109-114.
15. Письмак Ю.А. Отражение мотивов древнеиндийского зодчества в архитектуре Алуштинского дворца М.С. Воронцова // Проблеми теорії та історії архітектури України. Зб. наук. праць АІ ОДАБА, випуск 4. Архітектурна спадщина і дизайн / За ред. д. арх., проф. О.Б. Ралєва. — Одеса: Астропринт, 2003, — 212 с., стор. 43-50.
16. Ралев А.Б. Национальное и интернациональное в мусульманской архитектуре Индии // Реставрация, реконструкция, урбозекология. Щорічник ПУВ НК ICOMOS. Матеріали міжнародного симпозіуму RUR’98 (Одеса, Білгород-Дністровський, 4-6 вересня 1998 р.). Гол. редактор акад. В.А. Лисенко. Одеса, 1998. — 304 с., стор. 122-124.
17. Тюляев С.И. Архитектура Индии. — М.: Изд. Всесоюзной Академии архитектуры, 1939.
18. Филатова Г.Г. Творческое наследие Эдуарда Блора // Воронцовы и Англия: Материалы IV Крымских международных научных чтений. — Симферополь: Крымский архив, 2002. — 148 с., стр. 121-126.

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ

НСЖУ — Национальный союз журналистов Украины;

ИАУ — Инженерная академия Украины;

УООПИК — Украинское общество охраны памятников истории и культуры.

Н. Є. Новосельчук

**БУДИНОК ПОЛТАВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМСТВА —
ВИДАТНА ПАМ'ЯТКА УКРАЇНСЬКОГО
АРХІТЕКТУРНОГО МОДЕРНУ
(на прикладі формування інтер'єру будинку)**

Постановка наукової проблеми. Вивчення та збереження інтер'єру будинку Полтавського губернського земства як найвидатнішої пам'ятки українського архітектурного модерну (УАМ) є актуальним питанням сьогодення. Загроза руйнування під впливом часу, проведення низки ремонтних робіт приводять до більш відчутних змін інтер'єрів будинку. Особливо актуально стоїть питання реконструкції та реставрації збережених інтер'єрів, органічного включення і поєднання сучасних оздоблювальних матеріалів, елементів матеріально-предметного наповнення із елементами історичного середовища.

Ціль статті. Дослідити стильові, художньо-композиційні особливості організації інтер'єрного простору будинку Полтавського губернського земства, визначити засоби досягнення виразності та єдності його інтер'єру.

Зв'язок з науковими програмами. Дана робота виконується у відповідності з підготовкою і вдосконаленням науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації зі спеціальності 18.00.01. “Теорія архітектури, реставрація пам'ятників архітектури” та науково-дослідницькою роботою кафедри дизайну архітектурного середовища ПНТУ імені Юрія Кондратюка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язанням проблем вивчення та збереження будівель, створених в стилі УАМ, частково розглядаючи питання формування інтер'єру будинку Полтавського земства, займались В.В. Чепелик, Г.О. Лебедев, В.М. Ханко, В.Є. Ясієвич та інші науковці.

Виклад основного матеріалу. Початок ХХ ст. на Полтавщині відрізнявся інтенсивним будівництвом громадських будівель. Значні споруди віддзеркалювали не лише характерні архітектурні тенденції того часу, а й основні культурно-політичні, соціально-економічні напрями розвитку суспільства. Під впливом часу більшість із цих будівель змінили свій зовнішній вигляд чи були втрачені, але серед них збереглися справжні перлини української архітектурної спадщини. Це будівлі, створені в стилі українського архітектурного модерну, і, перш за все, будинок Полтавського губернського земства (1903–1908, арх. В.Г. Кричевський). Саме цей будинок є найвидатнішою спорудою УАМ і становить науковий інтерес як пам'ятка культурної та архітектурної скарбниці України.

Зазначимо, що на зламі ХІХ–ХХ ст. значно посилюлися вивчення та популяризація вітчизняної архітектурної спадщини. Так, деякі дослідники вважали, що тільки звернення до народної творчості зможе придати українській архітектурі глибоко національний характер [1].

Український архітектурний модерн як особливий мистецький напрям народився на початку ХХ ст. В. Чепелик визначає три хронологічні етапи розвитку УАМ,

перший з яких охоплює період з 1903 по 1917 рр. [2]. В цей час сформувались два основні різновиди: народний стиль (декоративно-романтичний, раціоналістичний, небароковий і неокласицистичний) та раціоналістичний модерн [3, 4].

Зачинателем першого декоративно-романтичного напрямку був видатний український архітектор, художник, вчений і педагог В.Г. Кричевський. Спорудження за його проектом будинку губернського земства у Полтаві стало важливою подією в архітектурному житті України. Спочатку у 1902 р. земським архітектором О.І. Ширшовим було розроблено проект земської управи, який затвердили до будівництва. Земство зажадало внесення змін до проекту, однак перший відмовився їх робити. Тому з Києва запросили знаного і модного тоді академіка архітектури М.О. Ніколаєва, який на підставі затвердженого виконав свій проект. Художник С.І. Васильківський висловив незадоволення архітектурою будинку, Г. Хоткевич зауважив, що це “шаблонна творчість...” [5]. Результатом численної дискусії стало проведення конкурсів на розробку архітектури будинку земства, хоча фундаменти вже закладались. Переможцем конкурсу став молодий харківський архітектор-художник В.Г. Кричевський, проект якого спочатку віднесли до творів псевдомавританського стилю, пізніше до “южнорусского” і згодом до “малорусского” “і, нарешті, опинилося, що у дійсності — первісток українського архітектурного та ще й народного стилю” [6].

Це була найбільша робота Василя Кричевського, в яку він вклав всю свою енергію, знання, здоров'я і любов до рідного мистецтва, яка зробила його ім'я відомим далеко за межами України. Цей будинок став “наочним свідченням нової стадії розвитку української культури, що почала виходити із закритого, так би мовити “інтер’єрного” стану, і відкривати свій екстер’єр” [7].

Працюючи над проектом, Василю Кричевському довелося перемагати багато труднощів. Перш за все, це була новаторська праця. Він самостійно прокладав свій шлях в мистецьких пошуках, бо на той час не було опублікованих наукових досліджень у галузі української народної архітектури. Отже, всі матеріали Кричевський брав із своїх власних студій. У стислі строки йому довелося проробити величезну дослідну роботу, щоб за півроку, до початку конкурсу, встигнути не тільки “скристалізувати ідею українського стилю для сучасної великої кам’яної міської будівлі”, але й втілити цю ідею у реальні форми архітектурного проекту [8].

В.Г. Кричевський зробив колосальну роботу. І сьогодні ми маємо можливість милуватись найвизначнішим твором і первістком українського архітектурного модерну — Полтавським губернським земством, будинком, що “склав епоху” і який вражає своєю монументальністю, багатством внутрішньої і зовнішньої архітектури, зовсім новою, надзвичайною декоративністю, почуттям міри, життєрадісністю, а також глибоким відображенням багатючих традицій народної архітектури і мистецької спадщини.

Василь Кричевський приділяв велику увагу внутрішньому оформленню приміщень. Інтер’єр розглядався ним як невід’ємний компонент від архітектури будівлі в цілому, тобто то був нерозривний зв’язок зовнішнього і внутрішнього стильових рішень. Великий майстер у відтворенні стилів минулих епох і в створенні нових, модерних ансамблів, він проектував інтер’єри, яким була властива простота, оригінальність, гармонія кольорів, і що мали риси блискучої індивідуальності митця.

Зазначимо, що надзвичайно популярним в українському народному будівництві XVII–XIX ст. був орнамент. В.Г. Кричевський успадкував цю традицію в проєкті Губернського земства, і глядачем, який добре знає характерні особливості українського народного будівництва, багатство орнаменталії будинку сприймається природним і цілком зрозумілим. Впливу народного мистецтва зазнав не тільки симетричний головний фасад, стіни якого багато оздоблені майолікою з стилізованими мотивами народного орнаменту, а й інтер'єр будинку. Високі дерев'яні, оздоблені орнаментальним різьбленням парадні двері розміщені посередині симетричного Ш-подібного у плані корпусу і ведуть до парадного вестибюлю. Його світлі стіни вкриті орнаментом з вінків і мережок. За вестибюлем розміщені центральний хол з парадними сходами і великий зал засідань. Інші частини мають широкі коридори, які об'єднували ділові приміщення земської управи, розташовані на двох поверхах. На третьому поверсі, з боку двору, було влаштовано музейні приміщення, в одному з крил — кімнати готельного призначення.

Отже, вестибюль через широкі аркові прорізи перетікав до центрального сходового холу. Ці сходи із білого мармуру, залиті через скляну стелю потоками світла, вели на другий поверх. Оточували хол чотиригранні синьо-білі колони, прикрашені стилізованими орнаментами типу “вазон”. Стрункий ряд білих стилізованих куманців, з яких виходить важке колосся пшениці, створював гідну подиву світлу огорожу. Стіни на рівні сходів вкривали білі фаянсові кахлі з блакитно-зеленими квітками на них.

Просторий зал загальних земських засідань, розміщений на другому поверсі й освітлений верхнім природним світлом, мав дуже виразно вирішений хрещатий простір, перекритий еліптичним склепінням. Майолікові панелі, між якими вставлені плитки, орнаментовані розетками, оперізували світлі стіни залу. Стеля і стіни також прикрашені окремими барвистими візерунками.

Декорування будинку не обмежується керамічним матеріалом. Для оформлення інтер'єрів В.Г. Кричевський застосував різьблення по дереву. Так, він розробив орнаментальну різьбу для сволюку і балюстради балкону в залі загальних земських засідань. На дерев'яній балці, що підтримувала балкон, було вирізьблено, як за традицією робилось на сволюках хат, напис українською мовою: “Збудовано заходом і порадою Полтавського Губернського Земського зібрання” і поставлено дати “2-XII-1902–2-XII-1907” [9].

Різьбленим стилізованим орнаментом прикрашені двері й одвірки головного входу, а також двері парадних і ряду бічних приміщень. Причому, за проєктом Кричевського, багатство орнаменталії мало бути таким, аби різьба на дверях ніде не повторювалась, тобто всі орнаменти були різними. Опрацьовуючи деталі різьби, він не повторював готові узори, а виводив нові, переважно дотримуючись зразків народної творчості.

Для оздоблення інтер'єру зодчий застосував ще один прийом — кольорове скло. Він запроектував вітражі в центральних вікнах над головним входом (у залі комітету земської управи), над балконом для публіки та у вікнах двох холів, що з боків залу засідань. У вітражах вжито стилізований рослинний орнамент. Крім того, різьбленні двері також прикрашено вітражними вставками.

Отже, В.Г. Кричевський відвів у своєму проєкті орнаментальному елементові

дуже важливу роль, відповідно до його ролі в українському народному мистецтві. В. Павловський зазначав: “Ці мотиви — творчість самого Кричевського, але вони наскрізь народні в своїй основі. Вони є в будівлі земства повсюди — в майоліці, в різьбі на дереві, в ковальських виробих, у вітражах. Вони композиційно пов’язані з архітектурою будівлі в одне мистецьке ціле. Лише орнаменти, мальовані на стінах, вносять дисгармонію в цей ансамбль, але вони виконані не Василем Кричевським, а іншими митцями” [10]. Кричевський відчував в орнаменті надзвичайну енергію, що здатна творити відповідний настрій, і вважав, що в архітектурі найсильніше враження виникає тоді, коли будівля доповнена орнаментом: “...і саме таким, що своїм настроєм є в гармонії з нею, а не суперечить їй” [11]. Цим обмежується орнаментация будинку, здійснена за проектом В.Г. Кричевського, яка була виконана під час авторського нагляду за будівництвом. Орнаментальні композиції для розпису стін залу загальних земських засідань він розробив пізніше, виїхавши з Полтави до Києва. Оригінали цих нездійснених проектів В. Кричевського збереглися в архівах губерньського земства (зараз Краєзнавчий музей м. Полтави) [12].

Після вимушеного від’їзду Кричевського земська управа домовилась з художником С.І. Васильківським про виконання трьох великих монументальних історичних панно для зали загальних земських засідань. Тематичні картини були написані С.І. Васильківським за участю М. Уварова, М. Беркоса і М. Самокиша. Головну вісь залу завершувала картина “Вибори полтавського полковника М. Пушкаря”, що прославляла демократичні форми виборів керівників; ліворуч на повздовжній стіні — “Козак Голота і татарин”, яка розкривала тему військової звитяги в обороні рідного краю; праворуч — “Ромадановський шлях”, про торговельні зв’язки і підприємництво [13]. Ці історичні композиції, що нині стали класикою нашого мистецтва, були створені без згоди і всупереч волі Василя Кричевського [14].

Стіни залу вкривали рослинні орнаменти, виконанні за ескізами М. Самокиша та С. Васильківського. До речі, вибрані художниками узори в основі не є навіть народні українські: вони були взяті із візерунків церковного шитва зі східних тканин перського або турецького походження. Деякі ж орнаменти, наприклад на площині передньої стіни парадних сходів першого поверху, позначені стилем західного модерну і не мали тієї стилістики, що характерна для орнаментальних композицій з дерева і кераміки В. Кричевського [15].

Формування інтер’єру будинку доповнювало виразне предметне наповнення. Працюючи над внутрішнім оформленням приміщень, В.Г. Кричевський розробив низку проектів дерев’яних меблів. Ці зразки уціліли до наших днів і зберігаються у Краєзнавчому музеї м. Полтави. Це табурети, шафи, стільці, крісла, буфет та лави. Меблі були виготовлені фахівцями харківського відділення одеської столярної фабрики братів Ворушило і Ко .

В цілому, мебелеве обладнання було вирішено на основі художньо-композиційної єдності з інтер’єром будинку. Загальний вигляд меблів дуже мальовничий і ошатний, насамперед завдяки виразній формі і багатому декору. Так, наприклад, кожен стілець не схожий на інший ні за формою, ні за пропорціями, але єдина стилістика, декорування, мальовничість рішень надають їм споріднених рис. Українського колориту також додає декоративне оздоблення поверхонь. Меблі прикрашають різні за розмірами та візерунками різьблені розети, орнаменти типу

“вазон”, “стрічка”, “букет”, іноді зустрічається умовне зображення птаха. До орнаментальних мотивів входили також символічні зображення у формі “трилисника”, “серця”, “зірки” та інше, які були принесені до оздоблення меблів з української народної символіки.

До проектування меблів в національному стилі зверталось багато українських художників того часу: А. Ждаха, Г. Нарбут, М. Самокиш, О. Лушпинський, С. Васильківський, В. Черненко, О. Сластьон, І. Левинський, М. Жук та ін. Однак спадщина, залишена нам майстрами, що виготовили меблі для будинку Полтавського губернського земства за креслениками В.Г. Кричевського, є однією з найважливіших здобутків українського народу на ниві національного зодчества.

Василем Кричевським також було запроєктоване драпірування та запони для вікон в ряді приміщень.

Для оздоблення стін, стелі та підлоги земського будинку були використанні опоряджувальні матеріали, виготовлені різними майстернями. Так, під керівництвом відомого російського кераміста П. Вауліна, викладача Миргородської художньо-промислової школи ім. М. Гоголя, було виготовлено 24458 полив'яних плиток; 39 тисяч плиток білого, синього і зеленого кольорів для сіней, вестибюля і зали засідань виробили колишні вихованці тієї ж Миргородської школи в Опішному. Паркетні роботи для першого і другого поверхів виконали працівники фабрики Ю. Духовського з с. Мерчики Харківської губернії. Фахівці керамічного заводу Дзевульського і Лонге з м. Слав'янська Харківської губернії керамічними плитками постелили в окремих місцях підлогу і частково застосували їх для стін. Фахівці з Одеси виконали центральні сходи з білого мармуру, підлогу вестибюля і галереї другого поверху з плит білого і сірого мармуру. Силами працівників купця Венгерова з Кременчука зробили пофарбування стін всіх кімнат, залів і коридорів мінеральними фарбами виробництва фабрики “Джон Гернанд” [за 16]. На одеській фабриці братів Ворушило і Ко виготовили дубові вікна, двері й тамбур у парадних сінях.

Пізніше, досліджуючи творчість В.Г. Кричевського, С. Таранушенко писав: “Будинок Полтавського земства мав для нашої новітньої архітектури епохальне значення. Його стиль визначив новий напрямок у будівництві, до якого тяжить багато архітекторів аж до сьогодні. Від нього, як від зразку, відходила чимала група архітекторів перших двох десятиліть ХХ століття” [17].

Отже, підсумовуючи вищесказане, відзначимо, що художня концепція формування інтер'єру будинку Губернського земства досягнута архітектором-новатором В.Г. Кричевським завдяки наступним принципам композиційної організації: взаємопроникнення внутрішнього і зовнішнього просторів; єдність і виразність об'ємно-просторової структури внутрішнього простору; композиційна єдність інтер'єру та його матеріально-предметного наповнення.

Головними художніми засобами в формуванні інтер'єру будинку були: єдність стилю; наявність головної теми, що створила неповторний образ будівлі; виразне гармонійне кольоросполучення (блакитний, жовтий, білий, зелений, помаранчевий кольори); синтез архітектури з монументально-декоративним мистецтвом. Обладнання, меблі, дрібна пластика, декор елементів тощо доповнили формування інтер'єру, створивши цілісне внутрішнє середовище. Розташування монументально-декоративних композицій на вертикальних і горизонтальних площинах

дало змогу акцентувати головний об'єм, розділити внутрішній простір та зафіксувати функціональні блоки будівлі. Монументальні панно, розміщені на склепінні, виконані дуже вдало — вони співмасштабні з простором, тектонічні, гармонійні за кольором, тематично доречні.

Відмітимо, що сьогодні, на початку ХХІ століття, Полтава має низку цінних архітектурних пам'яток, серед яких провідне місце належить будинкові Полтавського губернського земства. Зазнавши жакливної руйнації та пожежі під час другої світової війни, післявоєнної відбудови, кількох відновлювальних та ремонтних робіт, будинок зберіг у собі “багато від автентичності, так добре відчутної й блискуче зреалізованої великим архітектором Василем Кричевським доби національного Відродження” [18].

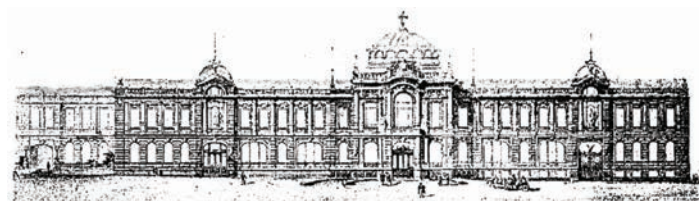
Вартість надзвичайно багатой творчої спадщини українського архітектурного модерну на сьогодні загальновизнана, але ще не досить повно і глибоко вивчено й використано її скарби, що мають велике значення для створення національної своєрідності сучасної архітектури України. Отже, дослідження цієї проблеми залишається й надалі актуальним.

ЛІТЕРАТУРА

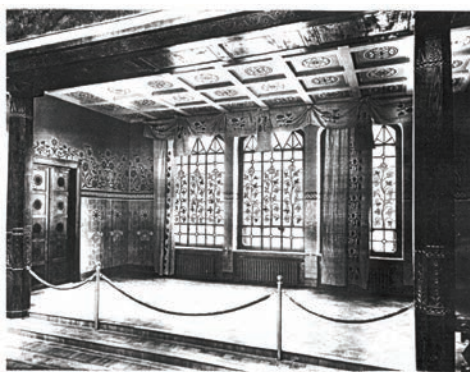
1. Асеев Ю.С. Стили в архитектуре Украины. — К.: Будівельник, 1989. — С. 74.
2. Чепелик В.В. Український архітектурний модерн / Упорядник З.В. Мойсеєнко-Чепелик. — К.: КНУБА, 2000. — С. 12.
3. Там само. — С. 13.
4. Чепелик В.В. Формування українського архітектурного модерну початку ХХ ст. у контексті інтернаціональних творчих зв'язків: // Українське мистецтво та архітектура кінця ХІХ — початку ХХ ст. / Під ред. Білецького П.О. — К.: Наукова думка, 2000. — С. 170.
5. Ханко В. Будинок Полтавського земства: дещо з історії спорудження і функціонування // Матеріали першої наукової конференції “Вайнгортівські читання” (Полтава: архітектура, історія, мистецтво) / За ред. В.Трегубова. — Полтава: ТОВ “Фірма “Техсервіс”. — 2002. — С. 22.
6. Чепелик В.В. Український архітектурний модерн / Упорядник З.В. Мойсеєнко-Чепелик. — К.: КНУБА, 2000. — С. 77.
7. Там само. — С. 74.
8. Павловський В. Василь Григорович Кричевський: життя і творчість: Монографія. — Нью-Йорк: Українська Вільна Академія наук у США, 1974. — С. 85.
9. Там само. — С. 88.
10. Там само. — С. 89.
11. Там само. — С. 121.
12. Там само. — С. 90.
13. Полтавщина. Енциклопедичний довідник. /За ред. А.В. Кудрицького. — К.: “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 1992. — С. 789.
14. Ханко В. — Вказ. праця. — С. 26.
15. Там само. — С. 26.
16. Там само. — С. 25, 26.
17. Таранушенко С. Василь Кричевський. “Життя і революція”. — Х. 1926. — Ч. 1. — С. 25, 26.
18. Ханко В. — Вказ. праця. — С. 28.

Будинок Полтавського губернського земства. Архітектор В. Г. Кричевський.
Фото І. Ц. Хмелевського, поч. XX ст.

Головний фасад будинку Полтавського губернського земства.
Нездійснений проект арх. О. Ширшова
(таким міг бути цей будинок у стилі французького неоренесансу)

Інтер'єр залу земських засідань. Фото І.Ц. Хмелевського, поч. XX ст.

Інтер'єр загального залу.
Фото І.Ц. Хмелевського, поч. XX ст.

Інтер'єр мансардного поверху.
Експозиція музею К.М. Скаржинської —
зал "Природа краю".
Фото І.Ц. Хмелевського, поч. XX ст.

УДК 725.24

Н. М. Шило

ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ АРХІТЕКТУРНО-ЕКОЛОГІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ НА РІВНІ ОКРЕМИХ ПРОСТОРОВИХ ФОРМ

Сприйняття архітектури як діяльності, направленої на перетворення природного середовища та формування штучного середовища, спричинило необхідність стрімкого розвитку наукових екологічних досліджень.

Наукові розробки ведуться в демоекосистемах різних рівней ієрархії, починаючи від містобудівних утворень і до окремих просторових форм.

В той час, як більшість теоретичних досліджень проводиться на рівні районного планування, практичні розробки здійснюються при проектуванні та будівництві житлових та громадських споруд.

Початковий етап архітектурно-екологічних пошуків характеризується застосуванням в архітектурних об'єктах окремих екологічних заходів або елементів, направлених на вирішення конкретних екологічних завдань, наприклад, будівництво з екологічно чистих будівельних матеріалів, застосування альтернативних джерел енергопостачання тощо.

Сучасне екологічне проектування полягає у сприйнятті архітектурного об'єкта як цілісної складної системи взаємопов'язаних елементів. Такий підхід передбачає наявність первісно передбачених екологічних принципів, тобто таких, які закладаються на стадії формування функціонально-планувальної і об'ємно-просторової структури об'єкта. Відповідно ці головні чинники впливають на весь спектр складових архітектурного об'єкта.

Найбільш суттєвими засобами формування функціонально-планувальної стру-

тури архітектурного об'єкта в контексті покращання екології його внутрішнього середовища є:

- встановлення оптимальної компактності плану;
- створення специфічної форми плану;
- застосування приміщень з новими екологічними функціями.

Планувальний критерій компактності, в даному випадку, визначається відношенням суми площі транзиту до суми нормованої площі. Екологічна ж рівновага досягається при оптимальному співвідношенні кількісних і якісних показників.

Створення специфічної форми плану екологічного будинку частіше всього пов'язане із застосуванням в ньому певних прийомів для покращання мікроклімату, обігріву, охолодження або провітрювання будинку (табл. 1).

Таблиця 1

Ефективність архітектурно-екологічних прийомів

№№ пп	Складові архітектурного об'єкта	Екологічні прийоми	Досягнутий ефект
1.	Функціонально-планувальна структура	- компактність плану; - специфічна форма плану; - приміщення з новими екологічними функціями	- зменшення енерговитрат; - заощадження енергоносіїв;
2.	Об'ємно-просторова структура	Визначення оптимальних параметрів будинку	- психологічний комфорт
3.	Окремі елементи: віконні та дверні прорізи, дах	- правильний вибір розмірів і форми віконних і дверних прорізів; - застосування озелених дахів	Мінімізація енерговитрат
4.	Інженерне обладнання	- використання альтернативних джерел енергопостачання; - використання нових інженерних систем	Заощадження енергоресурсів
5.	Будівельні матеріали і конструкції	- використання екологічних будівельних систем і матеріалів	- зменшення енерговитрат; - комфортність проживання

Прикладом створення архітектурного об'єкта, який втілює майже всі сучасні засоби і прийоми екологічного проектування, є будівля Академії соціального тренінгу в м. Содінгені в Німеччині, архітектори F. Jourdain і G. Perregaudin (рис. 1).

Будинок зведено на місці колишніх вугільних шахт, які вже не функціонують, але екологічні проблеми залишилися: це забруднене повітря і вихід метанового газу.

Будинок являє собою скляний паралелепіпед, каркас якого виконаний з дерева, що слугує оболонкою для створення штучного мікроклімату всередині, де розташовані приміщення Академії: офіси, лекційна зала, бібліотека, кафе, рекреаційна зона.

Функціонально-планувальна структура об'єкта побудована за принципом “екс-

тер'єрного інтер'єру", коли окремі невеличкі будівлі розміщені під одним скляним дахом і об'єднані рекреаційним простором. Всі екологічні системи працюють з урахуванням пори року, зовнішньої температури і погодних умов.

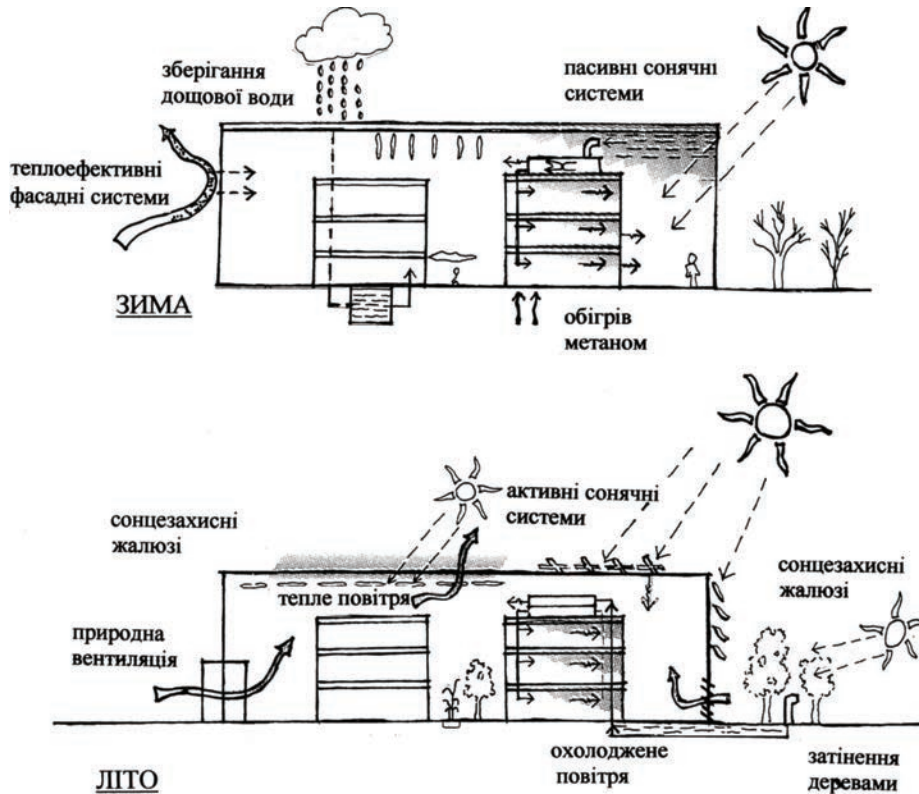

Рис. 1. Схема застосованих екологічних прийомів в будівлі Академії соціального тренінгу, м. Содінген

В будівлі використовуються пасивні і активні геліосистеми, які заощаджують енерговитрати будинку. Підземний метан також заощаджує енергоносії. Тепло-ефективні фасадні системи запобігають перегріву влітку і переохолодженню взимку. Дощова вода збирається і після очищення використовується для поливу рослин та в санвузлах.

Значну частину інвестування цього проекту здійснила енергетична компанія, що спеціалізується на виготовленні геліосистем.

Однією з високотехнологічних будівель є Комерцбанк у Франкфурті-на-Майні, арх. Norman Foster (рис. 2). Трикутна форма плану дозволяє створити всередині вентиляційну шахту на всю висоту 52-поверхового будинку. Такий прийом значно знижує витрати будівлі на кондиціонування, які в офісних будинках становлять левову частку. Зимові сади регулюють мікроклімат, накопичуючи тепло взимку і охолоджуючи приміщення влітку. Крім того, наявність озелененого атриумного приміщення в громадській будівлі є позитивним психологічним фактором.

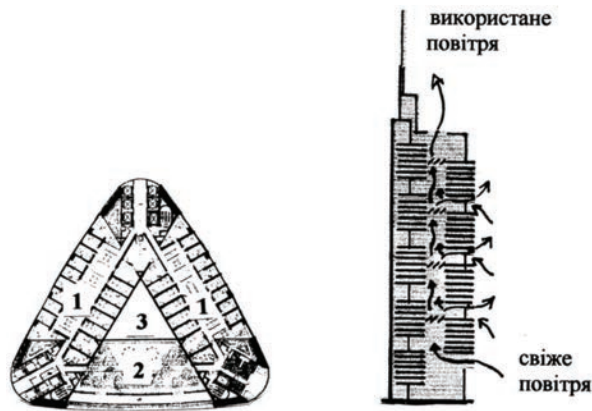

Рис. 2. Комерцбанк у Франкфурті-на-Майні. План будівлі та схема вентиляції.
1. Офісні приміщення; 2. Зимовий сад; 3. Вентиляційна шахта

Обидва будинки мають досконалу автоматичну систему контролю за мікрокліматом і роботою всіх систем.

УДК 725.39

Е. В. Семькина

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ОБРАЗА ПАССАЖИРСКОГО КОМПЛЕКСА АЭРОПОРТА

Четкое функциональное решение необходимо для сложного транспортного сооружения, которым является пассажирский комплекс аэропорта. Однако оно не может заменить эстетического решения, художественного образа архитектуры данного объекта. Отсутствие образного решения нельзя заменить ни высокой культурой строительного производства, ни использованием дорогостоящих отделочных материалов. К сожалению, нередко при разработке проектов зданий пассажирского комплекса современного аэропорта чисто архитектурные аспекты решения, проблемы образности забываются. Даже подчас возникает ошибочное мнение, что проектирование этих объектов есть делом технолога, а не архитектора.

Основа этого противоречия заложена в различии взглядов на пассажирский комплекс аэропорта, как на “воздушные ворота города” (то есть объект уникальный и оригинальный) или как на чистый “комплекс обслуживания” (то есть объект транспортно-технологический и только утилитарный).

По-видимому, истина находится в “золотой середине”, в оптимальной фокусной точке, в которой гармонично совмещено продуманное функционально-планировочное решение и яркий художественный образ. Применительно к пассажирскому комплексу аэропорта можно сказать, что задача создания его образа сос-

тоит в художественно осмысленном выражении основной его функции — наиболее рациональной организации перемещения больших масс людей, наземного транспорта и самолетов.

Рассматривая проблему образности, архитектор Мис ван дер Роэ говорил: “Архитектура является отражением сущности цивилизации, в которой мы живем. Очень трудно эту сущность “схватить”. Делается много такого, что не имеет ничего общего с этой сущностью. Но когда удастся это “схватить”, мы имеем настоящую архитектуру. “Большое — в малом!” [1, с. 101].

Развитие архитектуры становится возможным благодаря изменениям, происходящим в психологии людей, потребляющих ее, и изменениям в психологии архитекторов, ее создающих. Одним из важных факторов трансформации творческого мышления и мировоззрения архитектора является научно-технический прогресс. Он изменяет многие аспекты нашей жизни, в том числе и художественные идеалы. В этом смысле можно считать, что архитектура аэропорта находится на острие развития современной архитектуры. Здесь сосредоточены с одной стороны новейшая технология, связанная с авиационной индустрией, технология обслуживания не только пассажиров, но и сложнейших технических комплексов, а с другой стороны — психология восприятия, поскольку здания и сооружения пассажирского комплекса носят общественный характер, они создаются для людей.

Проанализировав историю развития архитектуры зданий и сооружений аэропорта, возведенных с начала 60-х годов и по сегодняшний день, можно обобщенно выделить три основных стилистических направления (дав им условные определения): технологизм, романтизм, использование национальных и исторических черт архитектуры региона.

Философия “технологизма” нашла отражение в четком ответе, данном одним из крупнейших специалистов в области аэропортостроения Т. Салливаном на упрек, брошенный ему по поводу выразительности архитектурного образа аэровокзального комплекса Даллас — Форт-Уорт, что в данном случае архитектор не занимается созданием памятника, а строит комплекс обслуживания. Нет “фасадов”, нет “красивости”, есть сдержанная красота, цельность организма с отлично продуманной, налаженной технологией. Видна четкость замысла. Это комплекс обслуживания пассажиров со своей особой, “инженерной” эстетикой, т.е. эстетикой, лишенной декора, выраженной инженерными средствами (конструкциями, фермами, пространственными элементами). Инженерные коммуникации открыты для взгляда, часто окрашены в чистые, яркие цвета — красный, синий, желтый и т.д. Интерьер организован с помощью тщательно проработанного технологического оборудования (стойки контроля, весы, информационные табло и т.д.).

На основе этой позиции стал формироваться, носящий определенную рекламную окраску, интернациональный стиль в архитектуре аэропортов. Общий стиль авиакомпаний в аэропорту любого уголка мира, например: фирменный стиль Люфтганза, фирменный стиль Аэрофлота и т.д.

“Романтизм” в образных решениях зданий пассажирского комплекса аэропорта основывается на идеализированном отражении идеи движения, столь характерной для воздушного транспорта. Это образ распластанных крыльев, воплощенный в аэровокзале ТВА в аэропорту Кеннеди. Это метафора движения, соз-

данная одним из мастеров современной архитектуры Э.Саариненом, автором аэровокзала в аэропорту Вашингтон — Даллас.

Современное здание общего назначения, входящее в комплекс новых терминалов (строительство с 1981 по 2003 гг.) в аэропорту Париж — де Голль, запроектированное архитектором П. Андре, имеет продолговатую конфигурацию с заостренными углами, вызывающую ассоциацию с силуэтом океанского лайнера. Очевидно использование архитектором метафоры сравнения морских и воздушных портов.

Все это позволяет подчеркнуть наиболее характерную черту образа аэровокзала — динамичность. И трактовка пассажирского комплекса как сложного, растущего “живого” организма способствует созданию динамичного образа этого транспортного сооружения.

Как увлечение достижениями научно-технического прогресса породило “технологизм”, так и приход нового “экологического” мышления в общественное сознание привел архитекторов к осмыслению национальных архитектурных традиций. Использование традиционных силуэтов кровель, элементов декора, строительных материалов, характерных для региона, стало популярным, широко распространенным художественным приемом в решении объектов пассажирского комплекса во многих уголках мира.

Тема “парящих” над плоской застройкой исламских куполов обыграна в решении перекрытия аэровокзального комплекса в аэропорту Кинг-Халед (Саудовская Аравия). Также в застройку комплекса включена мечеть с минаретом, что придает пассажирскому комплексу неповторимый силуэт и образность.

Архитектор Кихо Куракава в проекте аэропорта Куалу-Лумпур (Малайзия) соединил традиции местной деревянной архитектуры и модернистическую абстракцию. Здание терминала перекрыто серией гиперболических параболоидных оболочек, форма которых перекликается с формой покрытий исламских культовых сооружений. Оболочка терминала сочетает панели из нержавеющей стали и местных пород дерева. Поскольку Малайзия является крупнейшим экспортером древесины в мире, то в проекте использованы образные упоминания о лесе в виде внутренних садилов. Также организована визуальная связь через прозрачную оболочку перекрытия с лесом, окружающим аэропорт, который к тому же высажен искусственно (рис. 1.2).

Осмысление традиций возведения скатных черепичных кровель помогло в создании образа аэровокзала в аэропорту Таллинн. Здесь чувствуются национальные мотивы эстонской архитектуры. В ясную погоду здание аэропорта просматривается на фоне силуэта Тоомпеа — исторического центра Таллинна. При всем этом в выборе такой формы здания нет никакой стилизации “под старину”. В том, что оно современно, убеждают два ряда взметнувшихся вверх железобетонных балок, делающих здание принадлежностью именно транспортной архитектуры (рис.1.1).

Переосмысление архитектурных традиций региона, их национального своеобразия позволяет придать зданиям и сооружениям пассажирского комплекса запоминающийся, неповторимый облик, дающий возможность говорить об аэропорте, как о визитной карточке города и региона, где он расположен. Это позволяет создать символические воздушные ворота города, по образу которых путешественник мог бы безошибочно определить место своего прибытия.

Рис. 1. Аэропорт Таллинн (Эстония)

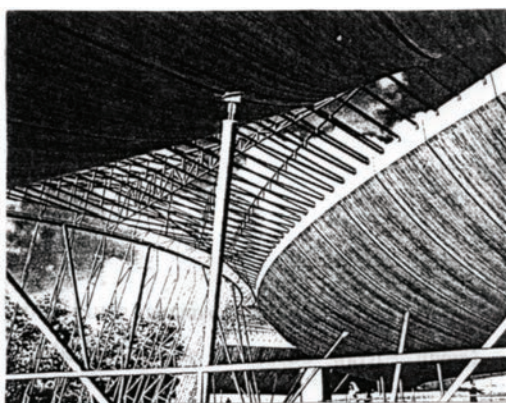

Рис. 2. Проект аэропорта Куалу-Лумпур (Малайзия)
решение внутреннего пространства, решение одного планировочного модуля

Использование традиционного для данного региона силуэта кровли стало наиболее распространенным композиционным приемом решения пассажирского комплекса во всем мире.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мачульский Г. Мис ван дер Роэ. К столетию со дня рождения. Большое в малом // Архитектура СССР. — 1986. — №6. — С. 98-101.
2. Писков М. Г. Аэровокзальные комплексы аэропортов. — М.: Воздушный транспорт, 1983. — 158 с.
3. A forest runs through it// Architectural Record Pacific Rim. — 1995. — July. — P. 34-37.
4. New exchange module at France's Charles de Gaulle Airport // Architectural Record. — January. — P. 78-84.

УДК 72(477):33

М. Ксенович

РОЛЬ І МІСЦЕ УКРАЇНСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ В СУЧАСНИХ ПРОЦЕСАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Роль та місце національної архітектури. Рівень значущості та вагомості архітектури у себе в державі та у світі не може визначатися лише за показниками зручності, економічності та технічної досконалості чи іншими схожими характеристиками. Від покоління до покоління людство виокремлювало Єгипетську, Грецьку, Римську, Індійську, Китайську та інші архітектури. Мотивацією у визначенні їх значимості є, у першу чергу, світова, міжнародна унікальність архітектурного явища, її довершеність, майстерність, її інформативність, духовність, тобто всі ті якості, що входять до етнокультурної уособленості, як ми говоримо сьогодні — національне явище. Разом з грандіозними колосами, дивами, що створили ті чи інші народи: піраміди, храми, палаци, мури, до особливих слід віднести також не менш важливе явище — народну архітектуру, в тому числі українську народну архітектуру, джерело та річище національної архітектури.

“Архітектура первородного стилю (народна архітектура — М.К.), споріднена з Архітектурою Природи, владарювала тисячоліттями, створила величезне багатство різноликих форм Будівельного мистецтва. Тепер ця природа забута, а її благородна руда підміняється сурогатом із суміші Інженерії та архітектурної мішури”. (К. Мельніков)

Незамінне, просте й значиме в житті народу: їжа, житло, пісня, мова... Зрозуміло, що в цьому переліку важко щось виділити як найголовніше. Очевидно, й не потрібно виділяти лише одне з них — вони разом — ціле. Є аксіоми людського життя, його культури — до них належать мова, музика, архітектура. Саме ними реалізуються найвищі та найточніші прояви народу, нації, етносу. Народ, нація, етнос беруть початок в особистості, сім'ї, родині. У передачі свідомості й пам'яті кожного із поколінь етносу, передачі біологічних, особистісних, соціальних, моральних, духовних цінностей та носіїв — життя людства. На цій основі формується і розвивається все розмаїття, все багатство культур, в тому числі й архітектур народів світу, і в усьому прислуговується не тільки кількість населення, народу

або його технічні та економічні здобутки, серед них чільне місце займає архітектура, в тому числі і українська.

Значимість архітектури того чи іншого народу, її престижність у світі бере початок з унікальності культури, з шанобливого ставлення до власної історії, з прояву духовності, непересічності, незборимого життєствердження, сили та енергії. Це залежить, зрозуміло, від статусу особистості в суспільстві і в цілому народу, нації, етносу, їхньої внутрішньої орієнтованості, самооцінки та зовнішнього впливу, в тому числі ролі архітектури у родині, суспільстві й у світі. В цьому плані нам, українцям, ще треба сьогодні багато допрацювати, щоб підняти на гідний рівень у світі нашу національну архітектуру.

Засоби престижу архітектури. Відомі засоби забезпечення переваги та впливу тої чи іншої культури, архітектури. Перевага частіше досягається різними формами експансії, утиску, нищення іншого народу, нації, його проявів та діянь. Навіть за всієї важливості історичної ситуації, створення незалежної держави, самовизначення нації, народу, в тому числі і в такій сфері, як архітектура, саме внутрішня свобода, незалежність, світова значущість, інформативність національної архітектури та через неї оцінка досягнень і здобутків народу, в тому числі в цій галузі, є пріоритетним. Як важливо це зараз для України. Тому саме відома особистість, народ, нація неодмінно мають показувати себе світові, захищати Богом дану неповторність держави, краю, поселення, оселі, культури, мови, природи... Відстоювати саме себе, свою сім'ю, родину, громаду, народ, націю і разом з тим — свою духовність, культуру, науку, свою архітектуру, життєве середовище. Дехто з критиків-фахівців вважає, що національної української архітектури не існує самостійно. Треба на то відповісти, що не зневажання та незнання, а пізнання та усвідомлення є базовим та визначальним в ім'я розвитку та досконалості української національної архітектури, як, очевидно, й інших складових культури. Її неповторність, якість та гідне, чільне місце у світі виявляються при вивченні та порівнянні з іншими національними архітектурами.

Престиж національної української архітектури треба і можливо вбачати у залученні найновітніших технологій, наукових та технічних світових здобутків, інших народів, націй. Зрозуміло, не за рахунок забуття або нищення свого, віками набутого, перевіреного. Все повинно бути спрямовано на удосконалення та результатами пізнання свого неповторного, унікального, якісно придатного, що вже віками опрацьоване, перевірене своїм народом. І миттєві закордонні спалахи з боку — лише привід, підстава для стимулювання подальшого вдосконалення власного виживання та ствердження.

Що несемо ми, українці, нового, досконалого, неповторного у світ широкий, багатолікий, багатонаціональний? На все це має дати відповідь ділом у духовній та професійній справах активний, вмючий, знаючий український майстер, який, очевидно, має бути концентрованим уособленням народу, нації. Саме він є дійсно гордістю українського суспільства, держави. І він — творець, майстер, так само, як і його твір є уособленням престижу — національною гордістю, шанування у себе в державі, серед свого народу й у світі.

Престиж і майбутнє української архітектури. Кількість та поширеність у світі українського люду, носіїв національного уособлення, тих, що змагаються за пре-

стиж українських досягнень у світі, в тому числі і в архітектурі, на сьогодні досить значна. Хоча тривалий час, близько тисячі років, вибивали цю людську якість в українцях — втовкмачували покору, рабське приборкання та терплячість. Тавром було лишень прояв етнічної, національної зорієнтованості. Морили голодом, нівечили війнами, забороняли розмовляти і писати рідною мовою, нищили культуру і її матеріальні свідчення, рукописи, присвоювали історію, розум, пам'ять, розтинали, але не знищили, ми вистояли, вижили. Доля знову дає шанс у ХХІ столітті підвестися з колін. Це ствердження невмирущого духу, незнищенної сили українського народу.

Архітектурна національна українська культура є однією з найдавніших у світі, за даними істориків — більше 7 тисяч років на своїй прадавній землі, в історично обжитих, природних умовах. Архітектурна українська культура несла і несе в собі як провідне не стільки утилітарну функцію, скільки — духовну, художню наповненість і досконалість, особливо у багаточисленній храмовій архітектурі. Архітектура, архітектурна культура була тисячоліттями в Україні і є змістом та формою життєвого середовища українців. Вони любили свій край, свою оселю, своє середовище, боронили їх і несли у світ широкий, разом з собою. Бо були нероз'єднані зі своїм життєдайним, духовним світом, були величні в ньому і горді. Висока свідомість носіїв української національної народної архітектури стверджувала її престижність для себе і для світу. Посадити сад, побудувати дім, створити сім'ю — ось проста всеохоплююча формула життя українського народу, так було і дай, Боже, щоб так було навіки, назавжди. Через тяжкі і спокусливі випробування, боротьбу, перемоги і поразки, тортури — ми вижили. Так створив нас Бог, і такими ми є на віки віків.

УДК 72.01

Абдулбахи Морадшелех

ЗНАЧЕНИЕ ТРАДИЦИОННЫХ АРХИТЕКТУРНЫХ ФОРМ ДЛЯ СОВРЕМЕННОЙ АРХИТЕКТУРЫ ИРАНА

В современном мире всё большую популярность приобретают идеи органической архитектуры. По органической архитектуре читаются многочисленные лекции, и многие известные архитекторы с гордостью причисляют себя к приверженцам этого направления. Суть органической архитектуры по самому её определению заключается в наиболее рациональном соответствии архитектурных форм социальным процессам подобно тому как живые организмы, растения или животные по своим формам являются наиболее приспособленными к своей среде системами. Вместе с тем существует принципиальная разница между архитектурой и природными формами.

Живая природа — самоорганизующаяся система, не имеющая иной цели, кроме поддержания постоянства жизни. Сформированная как творение Бога посредством сил эволюции, она совершенна и наилучшим образом выполняет свою за-

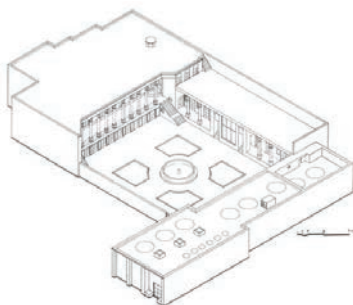
дачу. Архитектура — материя неживая. Здания, создаваемые целенаправленно для обслуживания конкретных потребностей человека, в частности, защиты его от неблагоприятных воздействий природы и общества, подвержены энтропии. Решения, принимаемые архитекторами, в зависимости от многих факторов, иногда оказываются более или менее удачными, часто неоднозначными, иногда просто ошибочными.

В народной архитектуре действуют факторы, подобные факторам естественной эволюции: избыток времени, стремление добиться наилучшего эффекта наименьшими средствами, преемственность наиболее удачных решений. Народная архитектура накапливает многовековой опыт использования для защиты человечества от неблагоприятных факторов и стихийных бедствий местных материалов, из поколения в поколение синтезируя оптимальные функциональные, бытовые и конструктивные схемы и системы.

Народная жилищная архитектура Ирана веками защищала его население от сурового климата. Большая часть территории страны расположена в тропической континентальной климатической зоне. Средняя температура июля здесь $+25^{\circ}\text{C}$ — $+34^{\circ}\text{C}$, но иногда она достигает днём $+40^{\circ}\text{C}$ — $+50^{\circ}\text{C}$. Количество осадков не превышает 200–400 мм в год, кроме побережья Персидского залива. В тех случаях, когда в процессе трансформации сибирских воздушных масс весь поступающий с севера воздух не успевает прогреться, наблюдаются вторжения на территорию Ирана холодных воздушных масс. Эти вторжения сопровождаются снижением температуры, усилением ветра и пыльными бурями преимущественно при ясном небе. Если учесть высокую испаряемость, превышающую количество осадков в 10–15 раз, то станет понятным, насколько остро здесь ощущается недостаток влаги.

Пустынный климат Иранского нагорья характеризуется чрезвычайной континентальностью, т. е. резкими суточными и годовыми колебаниями температуры. Здесь низкая влажность воздуха и малое количество осадков. Лето бездождное и жаркое, продолжается около четырех месяцев — с мая по август. Зной усугубляется постоянными сухими и жаркими ветрами. Средние температуры летних месяцев около $+30^{\circ}$ (Тегеран $27,9^{\circ}$, Исфахан $26,1^{\circ}$). Зимние ночи холодные, с абсолютными минимумами температуры значительно ниже 0° . Средняя температура зимних месяцев около 0 — 4° (Тегеран $3,9^{\circ}$, Исфахан $3,4^{\circ}$). Относительная влажность воздуха низкая, особенно летом. В отдельные дни она падает до 2–3%. Земледелие ведется только с помощью искусственного орошения.

Для защиты от этих факторов архитектура Ближнего Востока нашла много оригинальных решений. В городах участки для защиты от суховеев обносились высокими стенами, образующими лабиринты, непроницаемые для горячего ветра, приходящего из пустыни. Жилые и хозяйственные помещения пристраивались изнутри к внешней стене, образуя внутренний двор — хайят, частично затеняемый при любом положении солнца. Приходящий гость, прежде чем пройти в помещения дома, всегда проходил через хайят, игравший в восприятии архитектуры роль, сопоставимую с ролью фасада европейского здания. Хайяты часто насыщались бассейнами для дополнительной аэрации воздуха, фруктовыми деревьями, цветниками и вьющимися растениями для поглощения жары. Крыши делались плоскими, на них могли устраиваться перголы или места для сна в летнее время.

Многие бытовые функции могли происходить в полуоткрытых лоджиях — айванах. В самих же комнатах мебели почти не было, сидели и спали на коврах в нижней зоне комнаты, где скапливается прохладный воздух. Большинство комнат, выходящих в хайят, дополнительно проветривались через двери, зато окна оборудовались солнцезащитными решётками или витражами. Дома строились с толстыми стенами из кирпича-сырца, большая тепловая инерция которых позволяла им сохранять днём прохладу, а ночью тепло.

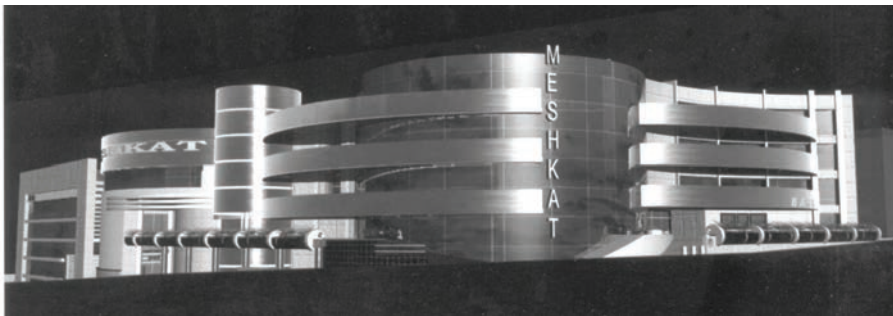
Ещё одно характерное решение — бад-гир, возвышающийся над крышей персидского дома, как печная труба над европейским. Бад-гиры — воздушные ловушки, блоки вентиляционных труб, спускающихся до подвалов и подземных колодцев и каналов, обеспечивая непрерывную естественную вентиляцию.

Самое обычное использование ветряных ловушек — охлаждать и проветривать летом гостиные комнаты на первом и подвальном этажах зданий; воздух, пойманный в ловушку в башне, опускаясь, охлаждается, и в свою очередь охлаждает комнаты благодаря конвекции и испарению. Там, где ветер слаб или отсутствует, воздух поднимается в башню, стены которой нагреты солнцем, таким образом притягивая прохладный влажный воздух из внутреннего двора и подвала через летние комнаты. Чтобы дополнительно охладить и увлажнить воздух, поперёк шахт часто устраивают лёгкие бамбуковые экраны, на которых устанавливают кувшины с водой.

Ветряные башни найдены всюду по Ближнему Востоку, от Пакистана до Северной Африки, где они строились с древности. Их конструкции и формы очень разнообразны, но они все исполняют общую функцию, направляя пойманный над крышей здания ветер вниз, чтобы охладить и проветрить расположенные ниже комнаты.

В последние десятилетия превосходство западных технологий привело к давлению западной культуры, в том числе архитектурной. Многие иранские архитекторы получают образование за границей; в странах Западной Европы или СНГ. Большинство из построенных или запроектированных в последние годы в Иране объектов являют собою провинциальное подражание западной архитектуре с более или менее успешным применением солнцезащитных технологий, разработанных для южных штатов США или стран Южной Европы.

Отчасти это логично — типология народного зодчества мало отвечает задачам, стоящим перед современной архитектурой. Традиционная архитектура у многих, как иранцев, так и иностранцев, ассоциируется исключительно со стереотипными внешними её элементами: стрельчатыми арками, орнаментами, персидскими коврами, лабиринтами средневековых городов и т. д. Исходя из этого, памятники традиционной архитектуры можно было бы считать исключительно историческими памятниками.

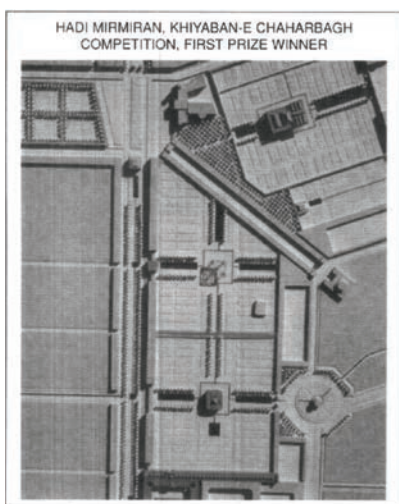
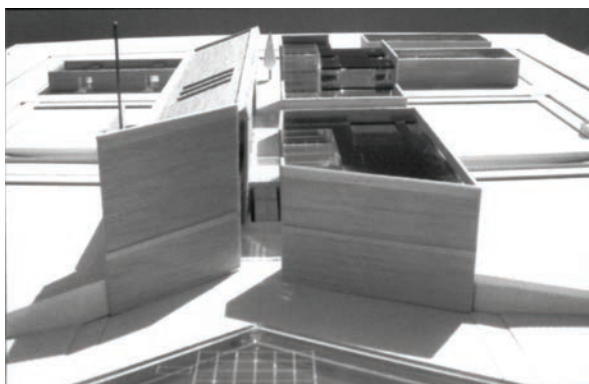
И действительно, многие элементы, функциональные для традиционного дома, бессмысленны для современного. Так, например, дровяной камин является для современных городских жителей исключительно игрушкой, а не жизненно важной отопительной системой. Современные здания строятся в условиях намного более жёсткого дефицита места и времени. Тяжело представить современный быт без привычной мебели или найти в традиционном укладе быта места для телевизора и компьютера.

Однако недопустимо пренебрегать колоссальным опытом оптимизации микроклимата пространства помещений, накопленным народной архитектурой на протяжении веков, самыми естественными, простыми и доступными средствами. Средства народной архитектуры не требуют дополнительного расхода энергии, как кондиционеры и вентиляторы, или дорогих, сертифицированных, часто привозимых издалека материалов, как солнцезащитное архитектурное стекло.

Среди архитекторов Ирана всё чаще звучат призывы к тщательному изучению культурного наследия, а не только заимствованию пусть даже и лучших мировых достижений. На архитектурных конкурсах последних лет появляются проекты с чертами традиционных персидских домов: малоэтажные, даже при большой суммарной площади помещений, использующие полузакрытые внутренние пространства: дворики и аллеи; со стенами, облицованными натуральными местными материалами: песчаником или керамикой с высоким коэффициентом отражения.

Среди проектов последних лет можно выделить культурный центр “Фаргангестан” в Тегеране, Консульство Ирана в Герате (Афганистан) и другие. В качестве примера использования традиционных архитектурных форм здесь приводится также дипломный проект автора на звание магистра архитектуры, защищённый в 2004 г.

Вышеизложенное даёт основания утверждать, что в настоящее время становится крайне необходимым исследование объективных основ традиций архитектурного формообразования во всех аспектах архитектурного проектирования для преемственного использования традиций в современной архитектуре.

Конкурсные проекты. Культурные центры в Тегеране и Ширазе

ЛИТЕРАТУРА

1. Принципы формирования малоэтажного жилища в северных странах арабского Востока / Махмуд Сальман Юсеф. Киев, КИСИ, 1993.
2. www.iran.ru
3. Архитектура Ирана. Здания из традиционных материалов / Хоссейн Земершиди, 1373.
4. Kaveh Bazrafkan. Technology and Contemporary Architecture of Iran // Architecture / Urbanism, 74-75. — Winter 2004.

УДК 378.16

В. А. Смілка

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

В умовах незалежності України у молодого покоління зріс пріоритет вищої освіти. За останні вісім років контингент студентів вищих навчальних закладів (далі — ВНЗ) в країні збільшився майже на 25% (з 1,75 млн. осіб в 1996 р. до 2,2 млн. осіб в 2004 р.), що свідчить про позитивні зрушення у розвитку системи вищої освіти в Україні. Характерно, що в останні роки розширилась мережа вищих навчальних закладів, в основному за рахунок створення нових ВНЗ, а також у зв'язку з приєднанням до системи вищої освіти середніх спеціальних навчальних закладів (технікумів та училищ, які віднесені до I-II рівнів акредитації вищої освіти).

Мережа ВНЗ I-II рівнів акредитації налічує 667 вищих навчальних закладів, із загальною чисельністю 583 тисячі студентів.

Мережа ВНЗ III-IV рівнів акредитації налічує 330 закладів. Серед них функціонує 116 університетів, 59 академій, 155 інститутів. Статус національного мають 48 університетів та академій. В університетах, академіях, інститутах навчаються 1687 тис. студентів. Динаміка зростання кількості студентів в Україні за два останні десятиріччя наведена у таблиці 1.

Підвищення престижу вищої освіти обумовлює укріплення матеріальної бази ВНЗ, територіальний розвиток навчальних зон.

Особливо яскраво ця тенденція проявляється в надвеликих містах України, зокрема, в столиці, що знайшло підтримку і відображення в Генеральному плані міста Києва на період до 2020 року. Згідно з цим документом: кількість студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації зросте більш як на 26% (в основному за рахунок збільшення числа студентів заочної та дистанційної форм навчання); контингент студентів ВНЗ I-II рівнів акредитації збільшиться на 25% переважно за рахунок студентів денної форми навчання. При цьому планується розширення загальної території ВНЗ I-IV рівнів акредитації на 32% до 2010 року і на 77% до 2020 року.

Таблиця 1

	Кількість населення України, млн. жител.	Кількість ВНЗ		Кількість студентів, тис. студ.		Відношення кількості студентів до населення України, %		
		I-II	III-IV	I-II	III-IV	I-II	III-IV	разом
1980	49,7	731	146	808,9	853,1	1,63	1,72	3,34
1990	51,7	742	149	757,0	881,3	1,46	1,70	3,17
2001	48,5	664	315	528,0	1402,9	1,09	2,89	3,98
2004	48,0	667	330	582,9	1686,9	1,21	3,51	4,72

Необхідність у розширенні матеріально-технічної бази ВНЗ пояснюється перш за все потребою держави в конкурентоздатних фахівцях відповідної кваліфікації та професійного рівня, необхідністю забезпечення економічних комплексів Києва та регіонів України висококваліфікованими кадрами.

При сучасному розвитку комп'ютерної техніки є можливість застосування новітніх інформаційних технологій до обліку матеріально-технічної бази навчальних закладів.

Інформацію сьогодні слід розглядати як стратегічний продукт. Здатність суспільства та його інституцій збирати, обробляти, аналізувати, систематизувати та накопичувати інформацію, забезпечувати свободу інформаційного обміну є важливою передумовою соціального та технологічного прогресу, чинником національної безпеки, однією з основ успішної внутрішньої та зовнішньої політики. Інформаційна сфера має системоутворюючий характер і впливає практично на всі галузі суспільних відносин.

Однією з головних вимог становлення української державності є інформатизація суспільства і як її складова — інформатизація освіти.

Це зазначено у Законі України "Про Національну програму інформатизації" від 04.02.1998 №74/98-ВР.

Головною метою Національної програми інформатизації є створення необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією. Програма передбачає створення загальнодержавної мережі інформаційного забезпечення науки, освіти, культури, охорони здоров'я.

Створення інформаційного забезпечення матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів може розглядатись як нижчий рівень Національної програми інформатизації.

Основною умовою створення інформаційного забезпечення матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів є узагальнена термінологія об'єктів, що входять до складу матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів. Дублювання, неоднозначність сприйняття понять є неприпустимими, оскільки основні вимоги термінології — унікальність і однозначність тлумачення.

Одним з варіантів узагальнення термінології предметної області є аналіз нормативно-методичної, довідкової та наукової літератури. Результатом зазначеного аналізу може бути таблиця з повним переліком всіх термінів, які зустрічаються в літературі, після виявлення та ліквідування розбіжностей та неточностей.

Наступним етапом по створенню інформаційної системи закладів вищої освіти необхідно побудувати функціональну модель ВНЗ. Для цього потрібно визначитись з рівнями ієрархії структурних елементів ВНЗ. Пропонується ввести 7 рівнів ієрархії:

- 1 — вищий навчальний заклад,
- 2 — функціональні зони,
- 3 — функціональні підзони,
- 4 — 4.1 будівлі і споруди,
4.2 територія,
- 5 — 5.1 групи приміщень,
5.2 елементи території,
- 6 — приміщення,
- 7 — обладнання приміщень.

Для складання загальної функціональної моделі до розгляду приймається великий вищий навчальний заклад, до складу якого входять всі можливі структурні елементи. Для зручного використання розглядувана функціональна модель ВНЗ має вигляд таблиці, в якій за наведеними рівнями розподілені всі структурні елементи навчального закладу. Складання інформаційної системи закладів вищої освіти та подальше ведення містобудівного кадастру ВНЗ ґрунтується на використанні зазначеної функціональної моделі ВНЗ. Результатом розробки інформаційної моделі ВНЗ є програмний продукт.

Зазначимо, що питання інформаційного забезпечення містобудівних об'єктів набули актуальності вже у 1960-х роках, внаслідок досягнень науково-технічного прогресу та розвитку вітчизняних електронно-обчислювальних машин. Вперше на терені СРСР принципова можливість, основні напрямки та методи застосування математичного моделювання та обчислювальної техніки у архітектурно-містобудівному проектуванні були обґрунтовані у 1963 році Л.Н. Авдоїним.

Праця М.М. Дьоміна “Управление развитием градостроительных систем” розглядає питання, пов'язані з визначенням параметрів об'єкта, який проектується, його зовнішніх та внутрішніх зв'язків; освітлюються методи управління об'єктом, ґрунтовані на принципах безперервного процесу містобудівного проектування з використанням засобів автоматизації, банка містобудівних даних.

Дисертація О.І.Сингаївської “Містобудівна графіка в комплексі проектно-планувальних робіт в використанні засобів прикладної інформатики” присвячена ретроспективному аналізу форм і методів містобудівного проектування, подано аналіз раціонального застосування комп'ютерних технологій.

У Державному науково-дослідному інституті теорії та історії архітектури і містобудування виконана наукова робота з створення інформаційного забезпечення кадастрової системи нерухомих пам'яток культурної спадщини архітектури та містобудування. Метою цієї роботи є розробка методичних рекомендацій і програмного забезпечення створення та ведення кадастру нерухомих пам'яток архітектури та містобудування в м. Києві. Результатом роботи є програмний продукт.

Аналіз наукових праць показує, що проблема інформаційного забезпечення освітніх закладів, зокрема, вищих навчальних закладів, вченими не розглядалась. Ця проблема ще потребує ґрунтового дослідження з наукової точки зору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдотьян Л.Н. Методологические вопросы моделирования процессов градостроительного проектирования: Автореф. дис. ... докт. архитектуры: 840. — М., 1972. — 52 с.
2. Демин Н.М. Управление развитием градостроительных систем. — К.: Будівельник, 1991.
3. Закон України від 17.12.2002 №2984-III “Про вищу освіту”.
4. Закон України від 04.02.1998 №74/98 “Про Національну програму інформатизації”.
5. Звіт про науково-дослідну роботу “Створення і ведення міського кадастру в м. Києві”. — К.: НДІТІАМ, 2001. — 146 с.
6. Ковальская Г.Л. Принципы та методи оптимізації функціонально-планувального розвитку вищих навчальних закладів в існуючій міській забудові: Дис. ... канд. архітектури: 18.00.02. — К., 2002. — 168 с.
7. Основные положения Генерального плана м. Киева на период до 2020 року. — К.: Київ-проект, 2001. — 69 с.
8. Сингаївська О.І. Містобудівна графіка. — К.: НДІТІАМ, 1998. — 176 с.
9. Статистичний щорічник України за 2004 рік. — К.: Державний комітет статистики України, 2005.

УДК 725, 212, 061,4

О. С. Савицкая

ПРИНЦИПЫ ФУНКЦИОНАЛЬНО-ПЛАНИРОВОЧНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ВЫСТАВОЧНЫХ КОМПЛЕКСОВ

Определение общих принципов функционирования и развития архитектурных объектов является одной из наиболее весомых задач архитектурной методологии.

Взаимосвязь выставочного комплекса с застройкой всего города, с общественными и культурными центрами, внешними транспортными узлами города, рекреационными зонами, с окружающей застройкой, транспортной сетью и другими функциональными городскими элементами можно определить как принцип доступности к общественным объектам города.

Принцип направлен на сокращение затрат времени участников и посетителей выставки благодаря минимизации расстояний от выставочного комплекса к объектам города, так как в первую очередь посещаемость выставки зависит от времени, затрачиваемого посетителями на преодоление расстояния до места ее проведения.

Размещение выставочных комплексов во многом определяется планировочной структурой и транспортной системой города. Наряду с дефицитом территории, сложность размещения выставочных комплексов в плане города заключается в том, что на их территории концентрируются интенсивные пешеходные потоки, которые в свою очередь создают транспортные потоки на автомагистралях, при-

мыкающим к выставкам. Транспортная доступность выставочного комплекса во многом определяет удобство обслуживания посетителей и эффективность работы всего комплекса.

Большое значение имеют также принципы компактности и комплексности. Основной фактор гармоничного решения выставочного комплекса — рациональное функциональное зонирование его территории, оптимальные решения коммуникационных пространств и пешеходных путей для посетителей в целях максимального сокращения затрат времени и лучшей взаимосвязи элементов комплекса, компактность зданий и сооружений.

При проектировании генерального плана выставки следует придавать особое значение компактности, преследуя цель, чтобы посетители, несмотря на большую протяженность общей экспозиции, ясно представляли себе назначение отдельных сооружений, легко ориентировались в размещении разделов выставки. Это достигается четкой функциональной организацией территории.

Принцип компактности направлен на то, что суммарное расстояние между структурными элементами выставочного комплекса минимизируется, а коммуникационная площадь направляется к минимуму.

Одним из важных современных требований к проектированию генеральных планов выставочных комплексов является рассредоточенность входов на территорию комплекса. Что особенно важно при проведении нескольких выставок и сопутствующих им мероприятий одновременно.

Таким образом, для определения оптимального территориального размещения выставочных комплексов необходимо использовать критерии, обусловленные соответственно принципами доступности выставочного комплекса к общественным объектам города и принципами компактности и комплексности.

Выставочные объекты носят особый характер, и невозможно разграничить их функции.

Сложно представить большую выставку без обсуждения в ее рамках различных идей на собраниях специалистов. Также невозможно представить и солидный международный конгресс по любой тематике без демонстрации каких-либо возможностей на сопутствующей выставке. Одно из основных требований, предъявляемых к выставочным комплексам и зданиям, неразрывно связано с универсальным использованием основных помещений.

Важное значение при выборе участка под строительство выставочных заведений имеет взаимосвязь размещения выставочного комплекса с местами массового отдыха и парковыми зонами для создания комфортных санитарно-гигиенических условий, что можно определить как принцип экологичности.

В настоящее время большинство выставочных комплексов сформировались вблизи зеленых массивов, что улучшает их функционирование.

При строительстве новых выставочных комплексов в рекреационных зонах города имеется возможность включить озелененные участки в городской ландшафт, иметь территорию для последующего развития выставочного заведения, а также образуются прекрасные экологические условия для его функционирования.

Архитектурно-планировочную структуру выставочных комплексов в значительной степени определяет связь выставочных зон с окружающей застройкой.

Функциональные связи выставочного заведения с окружающей застройкой имеют связи прямые и обратные. К прямым относятся контакты, которые осуществляются в городском объекте, например, посещение участниками выставок культурно-зрелищных заведений и использование гостиничной сети города. К обратным — использование жителями города сооружений выставочных комплексов.

В архитектурно-планировочном отношении возможно выделить два принципиальных приема размещения выставочных комплексов в структуре окружающей застройки: локальный и интегрированный.

Локальное формирование характеризуется автономным развитием выставочного комплекса на свободном участке. Комплекс в таком случае имеет все необходимые структурные подразделения и почти не использует смежные заведения культурно-бытового обслуживания. Выставочные здания в большинстве случаев в архитектурном отношении доминируют над окружающей застройкой. Локальное размещение не способствует возникновению прямых и обратных связей между комплексом и его окружением. Однако возможно частичное и общее использование отдельных сооружений жителями прилегающих районов.

Принцип функционально-пространственной интеграции отображает включение выставочного комплекса в окружающую застройку, кооперирующее использование отдельных функциональных элементов выставочниками и населением прилегающих районов. Культурно-зрелищные, торговые и деловые подразделы выставочного комплекса часто выполняют общегородские функции, и таким образом осуществляются прямые и обратные связи между выставочным комплексом и окружением.

Принцип интеграции целесообразно применять также при развитии выставочных комплексов в районных и общегородских центрах, где возможно использование музеев, концертно-театральных помещений. С другой стороны, помещения культурно-развлекательного и делового назначения выставок, размещенных в центрах городов, целесообразно использовать для общегородских мероприятий.

Независимо от места расположения все выставочные комплексы должны иметь эффективные связи с общегородской социально-культурной инфраструктурой, общественными центрами, рекреационными зонами, жилищной застройкой и транспортными узлами. Поэтому при создании новых и модернизации действующих выставочных заведений особенное внимание в первую очередь необходимо уделять оценке эффективности транспортной сети.

Желательно, чтобы средние затраты времени на движение от выставочного комплекса ко всем основным функциональным зонам города (объектов притяжения) были минимальны. Реализация этого требования в значительной степени зависит от качества связи комплекса с главными магистралями, прилегающими улицами, удобства пешеходных подходов к остановкам транспорта, рациональной организации движения городского пассажирского транспорта.

Таким образом, формирование выставочных комплексов в системе города зависит от многих градостроительных и социально-экономических условий: взаимосвязи выставки с учреждениями культурно-бытового обслуживания, зонами отдыха. Архитектурно-планировочные особенности выставочных комплексов в значительной степени обуславливаются их местоположением, характером связей

с общегородскими и районными общественными центрами, природным окружением и смежной застройкой. При этом здания комплекса могут занимать локальное место в общей архитектурной композиции планировочного района и всего города или активно влиять на объемно-пространственное решение, с включением в общую композицию городских ансамблей. Выставочный комплекс существенно влияет на транспортные коммуникации города, нуждается в создании соответствующих условий для эффективной связи заведений с общегородскими общественными центрами, зонами отдыха, внешними транспортными узлами, гостиницами и т.д.

Одно из основных условий проектирования выставочных комплексов — универсальность, соответствие современным социальным условиям. Материальная среда должна формировать необходимые условия для внедрения новых выставочных технологий. Согласно технологическим выставочным требованиям формируется функционально-планировочная структура выставочных комплексов.

Практика показывает, что в выставочной сфере постоянно происходят значительные изменения в выставочной технологии, которые требуют модернизации материальной среды, поэтому одно из основных условий проектирования выставочных комплексов — создание гибких архитектурно-планировочных решений, которые дают возможность в процессе эксплуатации внедрять новые формы и методы выставочной экспозиции.

Таким образом, данным исследованием предлагается для определения оптимального архитектурно-планировочного решения выставочных комплексов использовать критерии, обусловленные соответственно принципами адаптивности и соответствия, использовать передовые научно-технические, архитектурно-художественные и инженерно-технические достижения.

Выставки являются зеркалом технического развития современного общества, поэтому работа по их организации и техника их строительства не могут базироваться на застывших методах проектирования и строительства.

Постоянному изменению тематики и росту числа экспозиций должна соответствовать динамичная структура выставочного здания. Учет закономерности развития выставок, конкретных градостроительных условий и дифференцированного подхода к организации разного вида экспозиций требует гибкости и вариативности объемно-планировочных композиций.

Как свидетельствует изучение теоретических работ по проблеме динамической архитектуры и анализ проектных материалов, гибкая структура выставочных комплексов достигается следующим способом: гибкими должны быть не только архитектурно-планировочные решения зданий, но и весь выставочный комплекс.

Мобильность и вариативность функционально-планировочных решений означают возможность осуществления трех основных форм переоборудования:

- первая форма носит локальный характер и связана с трансформацией экспозиционных помещений и помещений конгресс-центра, а также предусматривает возможность использования вспомогательных помещений для выставочных целей;
- вторая форма переоборудования связана с расширением выставочного здания посредством присоединения новых выставочных ячеек;

– третья форма представляет научно обоснованное резервирование площадей. При разработке проекта предусматривается некоторый запас площадей, являющихся внутренними резервами мощности выставочного комплекса.

Проведенный анализ практики проектирования, строительства и эксплуатации выставочных комплексов, а также основных направлений их перспективного развития, дает возможность выделить научные особенности формирования функционально-планировочной структуры выставочных комплексов. Совокупность различных аспектов проектирования возможно свести к следующим функционально-планировочным принципам:

- доступность; – компактность; – комплексность; – интеграция;
- адаптивность; – соответствие; – экологичность.

ЛИТЕРАТУРА

1. Руководство по проектированию комплексов общественных центров районного значения в жилой застройке. — Москва: Стройиздат, 1982.
2. Э. Цайдлер. Многофункциональная архитектура. — Москва: Стройиздат, 1988.
3. Архитектура общественных зданий (Госгражданстрой при Госстрое СССР. ЦНИИ-ЭП им. Б.С. Мезенцева). — М.: Стройиздат, 1980.
4. Fred Lawson. Congress, Convention and Exhibition Facilities: planning, design and management // Scribe Design, Gillingham, Kent — UK. 2000
5. Федутиков Ю.А. Градостроительные проблемы формирования крупных выставочных комплексов и зон отдыха в больших городах. — Москва, 1976.
6. Ревякин В.И. Выставки (Архитектура и экспозиция). — М.: Стройиздат, 1975.
7. Кликс Р. Р. Художественное проектирование экспозиций. — Москва: Высшая школа, 1978.
8. Черепанов В.А. Транспорт в планировке городов. — М.: Стройиздат, 1981.

УДК 719

В. П. Уренев, О. В. Харитонова

ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ МУЗЕЙНЫХ КОМПЛЕКСОВ АРХИТЕКТУРЫ

Культурное наследие античности можно по праву считать началом формирования музейных комплексов архитектуры.

Широкий и неоднозначный смысл заключен в понятии “античное культурное наследие”: это легенды и мифы Древней Греции, не менее удивительные события ее истории, высочайшие достижения человеческой мысли и археологические памятники; это и древняя мудрость, и наша собственная культура; это, конечно, и Афинский Акрополь. Архитектура составляет лишь часть единого сложного комплекса античной культуры, но на ее долю выпала особая, уникальная роль.

Любая страна вправе гордиться памятниками античной архитектуры, будь то знаменитые Баальбек и Пальмира или скромная рядовая застройка. Все они рас-

сматриваются как общечеловеческое достояние, все они — действующие или потенциальные объекты паломничества и туризма. Величественные руины позволяют непосредственно прикоснуться к подлинности, эмоционально ощутить цивилизацию, за которой стоят шедевры Фидия, геометрия Евклида и первый в истории человечества опыт демократического государства.

Античная цивилизация оставила заметный след и на территории СНГ и Украины. Все знают о существовании Боспорского царства, Пантикапея и Херсонеса — вот уже более двух веков известны памятники античной архитектуры и искусства в Северном Причерноморье. И резонно задать вопрос: каково в целом их научное и историко-культурное значение, художественное качество и степень сохранности? А главное — каким образом они включены в современную культуру? Все это равным образом относится к античным памятникам Закавказья и Средней Азии.

За последние десятилетия по всей античной периферии (и у нас, и за рубежом) сделаны открытия, никак не укладывающиеся в рамки старых представлений.

Мы не перестаем удивляться находкам, которые из года в год дарит нам, в частности, земля Северного Причерноморья. Тут и рафинированные эллинские формы, и произведения “варварского” искусства. Традиционные греческие сюжеты часто выглядят по-детски наивными, но им не откажешь в яркой образности. Таковы фрески анапского “склепа Геракла”. Совсем недалеко друг от друга, на Таманском полуострове, найдены великолепная архаическая капитель VI в. до н. э. и фрагмент фриза с рельефом “Амазономахии”. Полная экспрессии композиция рельефа представляет столь органичный синтез греческих и скифских элементов, что трудно говорить о “варваризации” даже в кавычках. В этом калейдоскопе форм происходит своеобразная переоценка ценностей.

Античная культура Северного Причерноморья исчезла, оставив нам лишь руины. Завоеватели оказались не способны воспринять ее. В Закавказье же развитие продолжалось естественным путем. Возникнув на почве предшествующей цивилизации и в активном взаимодействии с современными ей культурами восточного типа, античность Закавказья стала той колыбелью, из которой вышло раннехристианское искусство Грузии и Армении. Символично, что на земле древнего Урарту находится единственный пока в нашей стране полностью восстановленный памятник античной архитектуры — Гарни.

Научные исследования продолжаются и далеки от завершения, однако целостная картина ясна. На территории СНГ — в Причерноморье, Закавказье и на юге Средней Азии — в течение почти тысячелетия развивалась античная цивилизация и процветала античная культура, заслуживающая, чтобы о ней знали, могли увидеть и ощутить как свою предысторию. С той же определенностью приходится констатировать — эта культура до сих пор еще не стала всеобщим достоянием.

Новые находки, непрерывно пополняющие коллекции музеев нашей страны, способны украсить собой любое крупнейшее собрание. Отраднo, что и в Государственном музее изобразительных искусств им. А. С. Пушкина наряду с гипсовыми слепками римских копий греческих оригиналов появляется все больше подлинных уникальных творений античного искусства. И все же музей есть музей. Ника-

кая коллекция шедевров не передает впечатления непосредственной встречи с античной культурой.

Альтернативой традиционной “пассивной” форме экспозиции представляются музеи-заповедники на базе археологических раскопок памятников античности. Заповедник может более органично войти в ткань нынешней культурной среды, стать одновременно и достопримечательностью, и неотъемлемой частью природного или городского ландшафта. Главная цель здесь — не подбор первоклассных экспонатов (едва ли заповедник способен соперничать в этом с музеем), но поиск новых действенных средств популяризации исторического наследия, общекультурного и эстетического воспитания людей.

Находясь на территории заповедника, человек должен ощутить, что именно тут, на этом месте существовала когда-то античная цивилизация. Те же музейные реликвии обретут новое качество, когда фоном для восприятия послужат следы современной им жизни — предметы, остатки зданий, сохранившая их земля. Этот “фон” надо суметь сберечь, а при необходимости и воссоздать, сделав его основным экспонатом. Важнейшее значение приобретают консервация и максимально возможная реставрация памятников архитектуры, т. е. речь идет, по существу, об организации архитектурно-археологических заповедников.

В 1977 г. в Анапе организован музей-заповедник под открытым небом “Горгиппия”. Заповедником стало и городище “Гермонас-Тмутаракань” в Тамани. Но ведь это только начало! Такие памятники, как Фанагория, Ильичевское городище или Пантикапей, Нимфей, Илурат на территории Украины и многие другие, до сих пор не объявлены заповедниками. Даже перечисленных объектов хватило бы для создания единого туристического маршрута — своего рода “золотого кольца” античных городов Боспора. Тысячи людей могли бы встретиться здесь с античным прошлым своего Отечества.

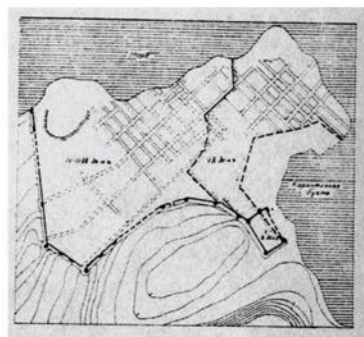
Для многослойных археологических памятников античной эпохи наиболее верным кажется нам принцип выборочной демонстрации объектов, несущих основную смысловую нагрузку экспозиции. Центральным экспонатом заповедника может стать либо комплекс наилучшей сохранности, либо единственный в своем роде комплекс, выделяющийся в рядовой застройке. Он свяжет в единую картину разрозненные и разновременные строительные остатки, которые будут, по возможности, сохранены вокруг него.

Впрочем, готовых рецептов не существует. Всякий раз концепция заповедника будет обусловлена особенностями памятника, наличием материальных средств, методами реставрации, климатическими условиями и т. д. При любом решении важно дать максимальную, зримую информацию об объекте. Что-то необходимо подчеркнуть, чем-то придется пожертвовать. Экспозиция заповедника должна строиться по принципу последовательного исторического показа, быть доступной массовому зрителю, а кроме того, образной и запоминающейся. Тут на первый план выходит проблема научно обоснованной архитектурной реконструкции.

Музеи-скансены. Музеи деревянного зодчества под открытым небом или музеи-скансены, как их принято называть сегодня, вызывают много споров. Остаются нерешенными многие вопросы их организации и строительства, хотя существует многолетняя практика создания таких музеев во многих странах мира.

Рис. 1. Античные города Боспора

Рис. 2. Древний Херсонес.
План города

Большей частью музеи-скансены разрабатывались архитекторами, этнографами, историками и, по их мнению, должны отражать жизнь и быт крестьян, мещан, горожан в определенные периоды истории тех или иных поселений. Первоначально целью таких музеев, несомненно, являлось сохранение памятников архитектуры, различных этнографических коллекций, их демонстрация в близких к реальным ландшафтным и историческим условиям. При этом воссоздавались эстетические образы историко-культурной среды регионов за счет реставрации архитектурных сооружений и природных ландшафтов. Решение же современных проблем общества музейными средствами, влияние на образ жизни населения, поиск путей адаптации исторических форм народной культуры к требованиям социокультурной жизни как в городской, так и в сельской среде, не входили в задачи проектной деятельности.

Музеи под открытым небом рассматриваются сегодня в качестве экспериментальных баз для выявления возможных и действенных форм такой адаптации. Целью музеев в этой связи является не только охрана, демонстрация и раскрытие значения культурного наследия или его образцов в прошлом и настоящем, но и включение их реальную жизнь сегодняшнего дня. Музейная экспозиция позволяет оценить и выделить возможности их осмысления, репродуцирования или копирования, будь то памятников народного зодчества, образцов ремесел, промыслов или элементов праздников, обрядов, народных игр и пр. Такая музейная деятельность, будучи включенной в сегодняшние структуры хозяйствования, может стать важным звеном в поддержании и распространении культурного наследия, в восстановлении некоторых традиционных форм строительной ремесленной культуры, ныне утерянной. Это, в свою очередь, может привести к повышению качества жизни, как в сельской, так и в городской среде.

Один из наиболее крупных музеев-скансенов — Архангельский государственный музей деревянного зодчества и народного творчества в д. Малые Корелы, в котором сегодня насчитывается около ста объектов народной архитектуры.

Музей расположен в 25 км от Архангельска и занимает площадь около 78 га на берегу р. Корелки — небольшого притока Северной Двины. Его проектирование началось в 1968 г. Последний вариант генерального плана музея был утвержден в

1975 г. (авторы — архитекторы Б.В. Гнедовский и О. Г. Севан), и, начиная с этого времени, разрабатывались проекты секторов как самостоятельных новых моделей поселений.

Архитекторы ставили задачу восстановления не только памятников народного зодчества, но и исторического ландшафта, а также культурной среды определенных зон Архангельской обл. в соответствующих секторах. Одновременно решались задачи организации объемной композиции памятников на всей заповедной территории, их пространственной и ландшафтной взаимосвязи. То есть средствами экспозиции авторы стремились восстановить архитектурную среду в комплексе с природной средой, создать экологический ансамбль. Так природные свойства региона учитывались при размещении и проектировании, в частности, Каргопольского и Мезенского секторов музея в д. Малые Корелы.

Исследования природного и этнографического разнообразия отдельных регионов, этапов заселения и расселения на русском Севере с опорой на особенности типологических характеристик и метода строительства памятников народного деревянного жилища уточнили историко-культурные зоны изучаемых территорий. В соответствии с таким зонированием были определены архитектурно-этнографические секторы музея: Каргопольско-Онежский, Важский, Северо-Двинский (низовье, среднее течение и Вычегодская зона), Пинежский, Мезенский и Поморский. Маршрут движения туристов предложено было начинать от Каргопольско-Онежского сектора к Мезенскому, т.е. посетители могли ознакомиться с культурой края, как бы условно перемещаясь с запада на восток Архангельской обл.

Одним из существенных условий формирования музея и его генерального плана был показ разнообразных образцов культуры изучаемых земель. Это касалось не только особенностей объемно-пространственных решений поселений, их планировочных и памятниковых характеристик, но и элементов этнографии, истории, фольклора. Поэтому секторы воссоздавались с учетом распространения основных типов поселений, которые изучались в процессе полевых исследований, с учетом различных размещений в них культовых сооружений (вне жилой застройки, в конце поселения, на площадях и т.д.), в музее восстановлены определенные планировочные структуры секторов-деревень. Для некоторых из них выбиралось конкретное поселение-аналог, которое и воспроизводилось фрагментарно в музее.

Тем временем со все более быстрым продвижением науки и техники в мире распространялись многообразные электрические механизмы, автомобиль, телефон. Выдающиеся достижения ученых, инженеров и изобретателей пропагандировали Музей науки в Лондоне и Музей науки и техники в Париже (основанные еще в 1794 г.). Именно после посещения их у блестящего инженера Оскара фон Миллера окончательно вызрела идея создать научно-технический музей у себя на родине. Согласно замыслу основателя, это должен был быть нейтральный музей для всех немецких земель, где бы широко популяризировались достижения всех сфер науки и техники не только с образовательной целью, а и ради надлежащего общественного признания в Германии научно-технической отрасли и ее работников.

Генеральный план музея. Арх. Б. Гнедовский, О. Севан.

1. Каргопольско-Онежский сектор. 2. Важский сектор. 3. Северо-Двинский сектор.
4. Пинежский сектор. 5. Мезенский сектор. 6. Поморский сектор.
7. Производственная база музея

На протяжении почти тридцати лет строился музейный комплекс. Форма комплекса сооружений приспособлена к рельефу острова. Павильоны ограничены прямоугольником с двумя краеугольными башнями обсерватории. Возле северо-западного крыла центральной части музея вздымается наивысшее сооружение комплекса — метеорологическая башня. Середину прямоугольника вскрывает пополам павильон “Аэронавтика”. Юго-восточная часть немного сужается и завершается сооружением центра конгресса. Кроме того, в музейном комплексе размещены еще техническая библиотека, мастерские, книжный магазин с киоском сувениров, ресторан и небольшая гостиница.

Музей, построенный в немецком стиле, имеет пятьдесят тысяч квадратных метров выставочной площади. Здесь в настоящее время работают свыше четырехсот сотрудников.

Оскар фон Миллер стремился, чтобы в экспозиции Немецкого музея были отображены все важнейшие периоды развития общества.

Музей финской архитектуры. С самого начала своего существования Музей финской архитектуры уделял большое внимание архитектуре модерна. Первая выставка, организованная в 1955 году, еще до его официального открытия, была посвящена хельсинкским постройкам Элиеля Сааринена. Вторая выставка Элиеля Сааринена экспонировалась в Хельсинки в 1984 году. За годы, прошедшие между этими двумя событиями, музей показал еще целый ряд крупных и представительных выставок, а также выпустил публикации, рассказывающие о творчестве двух крупнейших архитекторов модерна — Ларса Сонка и Армаса Линдгрена. Таким образом, Музей финской архитектуры многое сделал для популяризации архитектуры модерна.

Наш музей является одним из старейших в мире архитектурных музеев (раньше него основан только Государственный научно-исследовательский музей име-

ни А.В. Щусева в Москве). Идея создать в Финляндии такой музей была впервые высказана еще в начале столетия. Первым конкретным шагом на пути ее воплощения стала организация в 1949 году Ассоциацией финских музеев фотоархива — предшественника существующего ныне музея. Перед фотоархивом стояла задача собирать фотодокументы, главным образом связанные с современной архитектурой. О музее тогда никто не думал. Хотя в архиве хранились некоторые работы старых мастеров, которые иначе погибли бы, в ту пору о создании коллекции рисунков не было и речи. Работа по организации самого музея началась в 1954 году, а в 1956 году его открыли для публики. Основу собрания составил фотоархив, насчитывающий 8066 фотографий, и коллекция рисунков Элиеля Сааринена, еще в 1951 году.

Музей финской архитектуры ставит своей целью пробудить у людей интерес к архитектуре и распространять знания о ней. Музей обладает коллекциями рисунков, фотографий и документов; в нем имеются архив, библиотека и научный отдел. Музей организует выставки, посвященные архитектуре, занимается издательской деятельностью и предоставляет различную информацию. Музей финской архитектуры приобрел широкую известность в основном благодаря своим выставкам и публикациям. В архиве представлены все известные финские архитекторы.

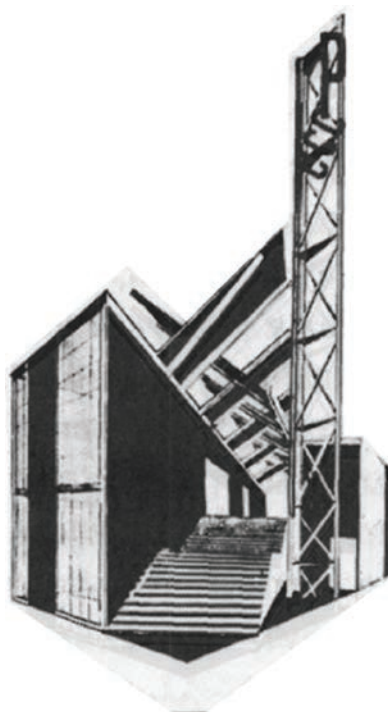
Архитектура модерна широко представлена в архиве, но она не выделена в специальный раздел, хотя и составляет значительную часть коллекции. Архив содержит семьдесят тысяч черно-белых фотографий памятников старой и новой архитектуры. Архитектура “национального романтизма” долго считалась исключительно местным явлением. В то же время в начале века явно ощущались другие влияния, например, американской архитектуры. Об этом не вспоминали до тех пор, пока в пятидесятые годы молодое поколение историков искусства не начало по-новому изучать архитектуру того периода. В пятидесятые и шестидесятые годы в университете была предпринята серия исследований творчества Ларса Сонка, Селима Линдквиста, Сигурда Фростеруса и Элиеля Сааринена. Их результаты оказались сенсационными: они доказали международный характер стиля модерн.

В наши дни архитектура модерна получила окончательное признание, и вряд ли в будущем отношение к ней изменится. Никто больше не собирается отрицать значение таких зданий, как Центральный вокзал в Хельсинки или собор в Тампере.

Скорее всего, в коллекциях Музея финской архитектуры собраны все материалы, относящиеся к модерну, которые можно было найти в Финляндии и которых нет в других архивах, но в будущем возможны самые неожиданные открытия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Р. Кочеровець, В. Байдаков. Музей на острові, 1992.
2. Периодическое издание “Наследие”. — 1998, 1997.
3. Цайдлер Э.Н. Многофункциональная архитектура: Пер.с нем. — М.: Стройиздат, 1988. — 187 с. Multi-use architecture / E.N. Zeidler — Karl Kramer, Verlag, Stuttgart.

4

ДИЗАЙН АРХИТЕКТУРНОЙ СРЕДЫ

В. А. Ніколаєнко, Д. А. Величко

ГЕОМЕТРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМОТВОРЕННЯ ХУДОЖНІХ ВИРОБІВ З МЕТАЛУ

Геометричні аспекти в історії художнього металу мали місце ще на самому початку зародження художнього ремесла. З метою оздоблення матеріалу давні ковалі використовували насічку поверхні у вигляді геометричних орнаментів, ямок або крапок. З метою зміцнення матеріалу, що працює на розтягування, кельтські ковалі використовували декоративне скручування, наприклад, в так званих ланцюгових поясах.

Зазвичай масивна решітка романського періоду була прикладом ритмічної площинної композиції — вона складалася з вертикальних прутів квадратного перерізу, які ставилися навскіс або прямовисно; окремі проміжки між ними заповнювались спіралями, що виходили з прутків. Ці елементи в більшості випадків рівномірно заповнювали усю поверхню решітки.

В період готики ковалі використовували в композиції решіток складний архітектонічний орнамент, що повторював мотиви арочних склепінь церковної архітектури того часу. Характерним для решіток даного періоду було також запозичення парчевих і текстильних геометричних візерунків, які заповнювали простір між вертикальними прутками квадратного перерізу.

В епоху Ренесансу відбувається перехід до округлого прутка, з якого виготовлялись розкішні спіралі та розгалуження. З точки зору композиції, решітки цього періоду умовно можна поділити на дві групи.

В решітках першої групи візерунок розвивається від основного вертикального прутка. Від нього розходяться і розгалужуються по обидва боки в спіралях інші прутки. Вільна поверхня далі заповнюється кованим листям, плодами і квітами.

Другу групу складають вироби, в котрих домінують лінійні мотиви, візерунки розбігаються від середини, і простір навколо заповнюється розгалуженнями і листям. Цей спосіб ґрунтується, в першу чергу, на каліграфії XVI ст. і на каноні, який створили майстри німецького живопису і графіки Дюрер і Гольбейн.

В композиції ренесансної решітки використовувався прийом дзеркальної або переносної симетрії з вертикальною або діагональною віссю. Саме тоді вперше з'являються фонтанні решітки у вигляді замкнених об'ємних склепінь — художній метал знаходить третій вимір. Цікавим також стає факт перенесення акценту з зовнішнього декоративного оформлення на вміння художника створювати “хитромудрі” механізми.

В період бароко посилюється домінування архітектури над художнім ремеслом. Решітки створюються таких розмірів, яких потребує архітектурний замисел. Ковальське мистецтво того часу в декоративних принципах виходить не з техніки ремесла, а скоріше з проектів, що створювалися спеціальними декораторами або самими архітекторами.

В композиційних рішеннях того часу принципово можна виділити дві основні течії: класицизм з більш чітким рядом тенденцій в стилі античності з точним строєм і строгою симетрією, і радикалізм, насичений драматичними кривими і різноманітними ажурними формами.

Відкриття законів перспективи і застосування останніх в мистецтві знайшло відображення в численних прикладах решіток так званого перспективного ряду. За конструкцією цей тип решіток являв собою прагнення упоратися з простором в скороченій перспективі за принципом створення ілюзії третього виміру. Вперше цей принцип використав італійський зодчій Лоренцо Берніні в архітектурі при встановленні колонади перед собором св. Петра в Римі.

В ковальських роботах періоду рококо декоративний фактор стає домінантним. S- і C-образні криві розміщуються на площині досить необґрунтовано. Орнаментальна композиція йде по шляху асиметрії і роздрібленості.

Класицизм, що розвивався паралельно зі стилем бароко, став панівним стилем в художній ковці в 70-х роках XVIII ст. В художніх виробах з металу цього періоду знов використовуються прямі гладкі прутки, в композиції переважають геометричні фігури, простота і чітка симетрія. Мотиви прикрас повторюються вздовж кожного з поясів, що складають виріб; часто також використовують періодичне чередування листів з меандрами або іншими геометричними візерунками.

Друга половина XIX ст. стала часом бурхливого промислового розвитку і перших систематичних досліджень історичних стилів, художніх творів і орнаментів. Нові досягнення в техніці ремесла полегшили і прискорили роботу, але зашкодили якості. Форми і декоративні елементи, запозичені з історичних стилів, довільно видозмінювались і змішувались.

В лінеаризмі епохи Модерну орнаментальність вперше вийшла за межі декору і оздоблення, вона стала самою суттю нового мистецтва. Запозичені у природи хвилясті криві передавали в площині імпульсну динаміку. Композиція стає підкреслено асиметричною, однак зберігається і тенденція щодо використання дзеркальної симетрії. Нові абстракції форм породжені стилізацією, суттєво відрізнялися від канонів рослинних і тваринних мотивів історичних стилів, що вже склалися на той час.

Модерн відкрив шлях подальшому розвитку сучасного мистецтва. Реакцією на орнаментальність і декоративність модерну стали спочатку кубистські, а потім — функціоналістські і конструктивістські тенденції в художньому металі. Переважними стають принципи чіткого суворого ряду, пропорційності і функціональної простоти форми. Після першої світової війни поглиблюється зв'язок мистецтва з наукою, широко застосовуються експеримент і раціоналізація; продовжується пошук форм, отриманих науковими методами, які б відповідали можливостям виробництва.

В композиційних рішеннях епохи функціоналізму і суворого техніцизму домінують підходи до художнього формотворення з позицій точних наук, сформовані ще за часи античності (які мали подальший розвиток в історичні періоди Відродження та Нової доби). Цікавими стають експерименти застосування оптичних ефектів, що створюються за допомогою геометричних прийомів.

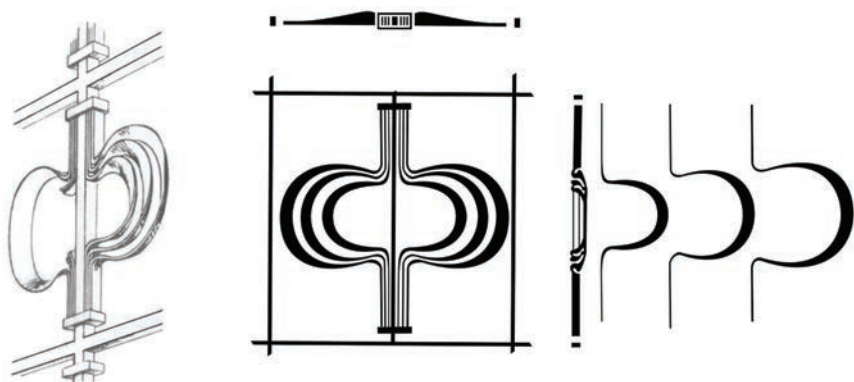

Рис. 1. Ритмічна решітка з елементів, які повторюються

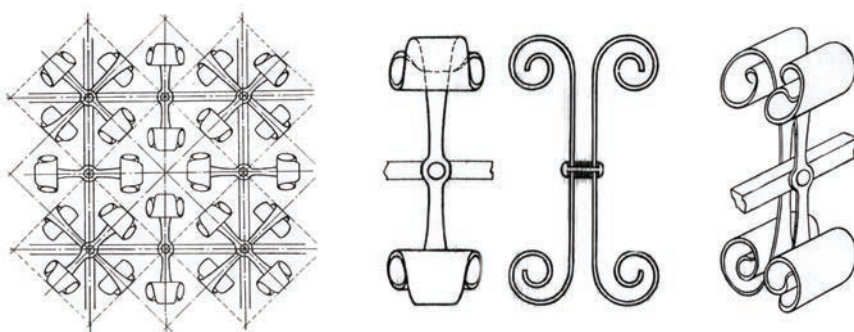

Рис. 2. Ритмічна решітка з одним типом елемента, який повторюється

Сучасні тенденції розвитку ковальського мистецтва і металопластики свідчать про зростання інтересу до геометричних аспектів в процесі формотворення виробів. Певною мірою це обумовлено тісним зв'язком художніх ремесел з сучасною архітектурою та дизайном.

Сучасні технології зварювання дозволяють з'єднувати окремі деталі без допомоги клепки, хомутів і обійм; класичні ковальські прийоми деформування металу застосовуються все рідше... — зміна технології, в свою чергу, веде за собою зміни в формотворчому підході, актуальним стає пошук нових форм і рішень. Немаловажну роль в цьому відіграють геометричні аспекти, зокрема засоби художньо-дизайнерської комбінаторики. Художньо-дизайнерська комбінаторика — метод побудови складної форми з трьох, двох і навіть одного типу елементів шляхом багатократного їх повторення. Цей метод дозволяє отримувати широкий спектр композиційних варіацій на базі комбінаторних типоелементів; часто використовується при створенні інтер'єрних решіток.

Підвищення ролі геометрії в навчальному процесі підготовки фахівців з декоративно-прикладного мистецтва, впровадження науково обґрунтованих методик викладання, тісний зв'язок з основами дизайну — все це формує певний геометричний апарат мислення, за допомогою якого художник (або дизайнер) може ефек-

тивно досліджувати та удосконалювати об'єкти і закономірності об'ємно-просторової композиції, а також створювати нові сучасні форми. Такий художній підхід, безумовно, відзначається необмеженими творчими можливостями.

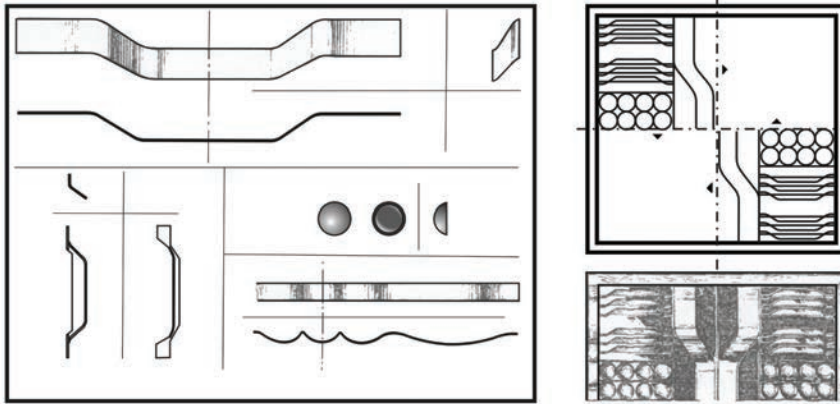

Рис. 3. Сучасна решітка з дзеркальною симетрією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семерак Г., Богман К. Художественнаяковка и слесарное искусство: Пер. с чеш. — М.: Машиностроение, 1982. — 232 с.
2. Ледзинский В.С. Современная художественнаяковка. — М.: Металлургия, 1994. — 468 с.
3. Анри де Моран. История декоративно-прикладного искусства: Пер. с фр. — М.: Искусство, 1982. — 577 с.
4. Божко Ю.Г. Основы архитектуры и комбинаторики формообразования. — Х.: Вища шк., 1984. — 184 с.
5. Михайленко В.С., Яковлев М.І. Основы композиции (геометричні аспекти художнього формотворення): Навчальний посібник. — К.: Каравела, 2004. — 304 с.

УДК 725.812: 534.84

Е. В. Витвицкая

АКУСТИЧЕСКИЙ ЭФФЕКТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В ЗАЛЕ ПОВЕРХНОСТЕЙ РАЗЛИЧНОЙ КОНФИГУРАЦИИ

Анализ последних исследований и публикаций. Начиная с середины XX века в литературе по архитектурной акустике появилось очень много информации об отражении звука поверхностями различных конфигураций, и в различных литературных источниках прослеживался *один и тот же вывод*: *плоские поверхности* — эффективно отражают звук и целесообразны в речевых залах; *выпуклые криволинейные поверхности* — эффективно рассеивают звук и целесообразны в музы-

кальных залах; *вогнутые криволинейные поверхности* — эффективно концентрируют звук, приводят к акустическим дефектам и нежелательны в залах.

Рис. 1. Интерьер многофункционального зала Юридической академии в Одессе с отражателями звука в присценной части

Распространенный вывод о негативном акустическом воздействии вогнутых криволинейных элементов способствовал тому, что они практически исчезли из интерьера залов постройки второй половины XX века, но при этом хорошей акустикой эти залы не прославились. Вместе с тем следует отметить, что удивительно хорошей акустикой обладают залы как старинных, так и новых построек, интерьеры которых содержат грамотно запроектированные вогнутые криволинейные элементы.

Формулирование целей работы. Целью настоящей работы является оценка акустического воздействия плоских, выпуклых и вогнутых поверхностей и выявление целесообразности их использования для улучшения акустики залов различного назначения, объемов и пропорций. Результаты исследований апробировались на примере улучшения акустики актового зала СШ № 4 в г. Ильичевске при реконструкции его в театр и замене плоских поверхностей потолка на вогнутые криволинейные элементы.

Результаты работы. **Выполнен акустический анализ, который позволил установить следующее:**

– *Плоские поверхности в зале* — не являются оптимальным решением, т.к. создают большую неравномерность звука и неодинаковые акустические условия на разных зрительских местах: *в присценной части* — *гулкое, неразборчивое звучание* (возможно эхо) при высоте зала $H \geq 10\text{м}$ и ширине зала $B \geq 20\text{м}$ — из-за интенсивных звуковых отражений с поздним запаздыванием ($\Delta\tau \gg \Delta\tau_n$); *на удаленных рядах* — *отрывистое, тихое звучание* — из-за ослабленных звуковых отражений, имеющих слишком короткие запаздывания ($\Delta\tau \ll \Delta\tau_n$).

– *Отражатели звука в зале* — используются для улучшения акустики помещения с плоскими поверхностями и представляют собой *крупные плоские или слегка выпуклые поверхности*, которые перераспределяют звуковую энергию и направляют её на удаленные ряды. Правильно запроектированные *отражатели улучшают качество звучания речи в зале: в передней присценной части зала* снижается гулкость и неразборчивость звучания речи, (т.к. уменьшаются запаздывания звуковых отражений — $\Delta\tau \leq \Delta\tau_n$); а *на удаленных рядах партера и балкона* усиливает-

тся громкость речи (т.к. здесь увеличиваются запаздывания звуковых отражений — $\uparrow \Delta \tau \approx \Delta \tau_n$). Следует отметить, что отражатели малоэффективны для улучшения акустики музыкальных залов.

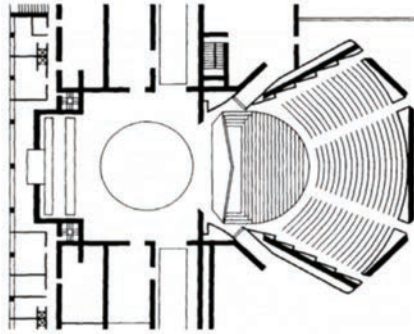

Рис. 2. Отражатели звука драматического театра в Алма-Ате

Отражатели устанавливаются *в двух вариантах* (см. рис. 1-2): *в присценной части* (при большой высоте и ширине зала) и *в виде скоса задней части боковых стен* (при большой длине зала и большой ширине задней стены).

– *Криволинейные поверхности в зале* — являются рассеивателями или концентраторами звука в зависимости от вида элемента — выпуклые или вогнутые.

Выпуклые криволинейные элементы (см. рис. 3) — эффективно рассеивают звук по всей зоне зрительских мест, способствуя равномерному звучанию в зале; резко уменьшают запаздывания звуковых отражений ($\downarrow \Delta \tau$); не способствуют эффективному усилению громкости речи на удаленных местах; *уменьшают гулкость и создают иллюзию звучания в зале меньшего объема и высоты.*

Рис. 3. Выпуклые криволинейные элементы в интерьере зала Метрополитен-Опера, Нью-Йорк

Акустический эффект от использования выпуклых элементов зависит от объема зала и его пропорций: *в больших высоких и широких залах акустика улучшается* — уменьшается гулкость и неразборчивость речи, усиливается пространствен-

ность и объемность звучания музыки ($\Delta\tau \approx \Delta\tau_n$); **в небольших низких залах акустика ухудшается** — звучание музыки и речи становится более отрывистым и “сухим” ($\Delta\tau \ll \Delta\tau_n$).

Выпуклые криволинейные элементы **целесообразно использовать** в высоких и широких залах большого объема — напр., при реконструкции старинных построек или в современных залах большой высоты.

Но **они нежелательны** в современных низких залах небольшого объема, т.к. могут вызвать отрицательный эффект — не улучшить акустику помещения (как это предписано в литературных источниках), а ухудшить её.

Вогнутые криволинейные элементы (см. рис. 4-5) — эффективно концентрируют звук и позволяют существенно улучшить качество звучания речи и музыки на удаленных боковых местах партера и балконов: **усиливается громкость звучания** (что очень важно для речи) за счет дополнительно поступающей сюда звуковой энергии, **уменьшается “сухость” звучания** (что очень важно для музыки) за счет увеличения запаздывания звуковых отражений и приближения их к нормативным величинам ($\uparrow\uparrow\Delta\tau \approx \Delta\tau_n$). При соответствующем радиусе кривизны элементов, наличии балконов и других рассеивателей в зале угроза возникновения эха отсутствует.

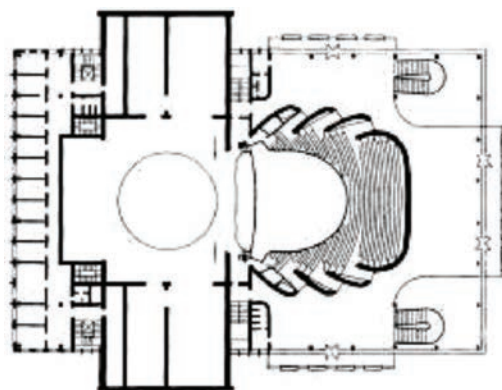

Рис. 4. Вогнутые криволинейные элементы стен театра музыкальной комедии в Хабаровске

Акустический эффект от вогнутых криволинейных элементов — **увеличение гулкости зала** — т.е. **создается иллюзия звучания в зале большего объема и высоты**.

Грамотно запроектированные вогнутые криволинейные элементы хорошо рекомендовали себя не только в классических многоярусных театрах, но и в современных залах. На рис. 4 и 5 приведены примеры использования вогнутых криволинейных элементов в залах с хорошей акустикой.

Результаты проведенных исследований апробированы автором данной статьи на примере улучшения акустики актового зала (СШ № 4 в г. Ильичевске) при реконструкции его в театр и замене плоских поверхностей потолка на вогнутые криволинейные элементы. На рис. 6. представлены предложенные конфигурации вогнутых элементов потолка и структура звуковых отражений до и после реконструкции в театр актового зала СШ № 4 в г. Ильичевске.

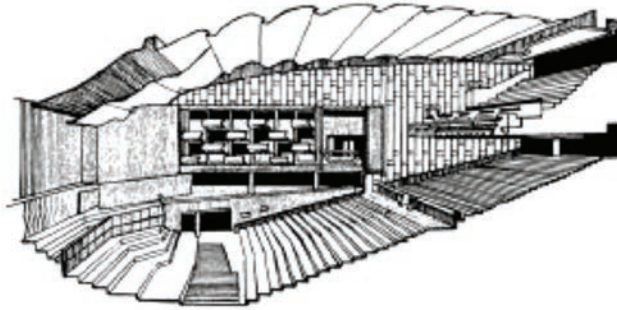

Рис. 5. Вогнутые криволинейные элементы потолка
Королевского фестивального зала в Лондоне

Принятые решения позволили существенно улучшить акустику будущего театра, т.к. на удаленные ряды партера и балкона направлены *дополнительные звуковые отражения с хорошими запаздываниями* (? ~7,7-9,5м), вместо поступавших ранее в эту зону зала отражений со слишком короткими запаздываниями (? ~2,0-3,6 м).

Выводы. Полученные результаты проведенного анализа показывают, что ожидаемый акустический эффект от использования поверхностей различных конфигураций в зале не всегда совпадает с описываемым в литературе и существенно зависит от назначения помещения, его объема и пропорций:

– *Плоские поверхности в зале* — не способствуют созданию хорошей акустики помещений (даже для речи), и в таких помещениях целесообразно устанавливать *отражатели* (крупные плоские или слегка выпуклые поверхности) **в присценной части зала и на удаленных участках боковых стен**; но они **эффективны только в речевых залах**;

– *Выпуклые криволинейные элементы* — не всегда улучшают акустику помещения (хотя очень рекомендуются в литературе для использования в залах); они **более приемлемы для музыки и эффективны только в высоких больших залах** (напр., старинных построек);

– *Вогнутые криволинейные элементы* — не всегда ухудшают акустику помещения (хотя обычно не рекомендуются в литературе для использования в залах); они **способны существенно улучшить звучание музыки и речи в современных низких залах небольшого объема**.

Для обеспечения акустического комфорта в залах (как новых построек, так и при реконструкции существующих) при разработке архитектурных решений необходимо учитывать описанные выше акустические особенности плоских и криволинейных элементов в залах различных объемов и пропорций.

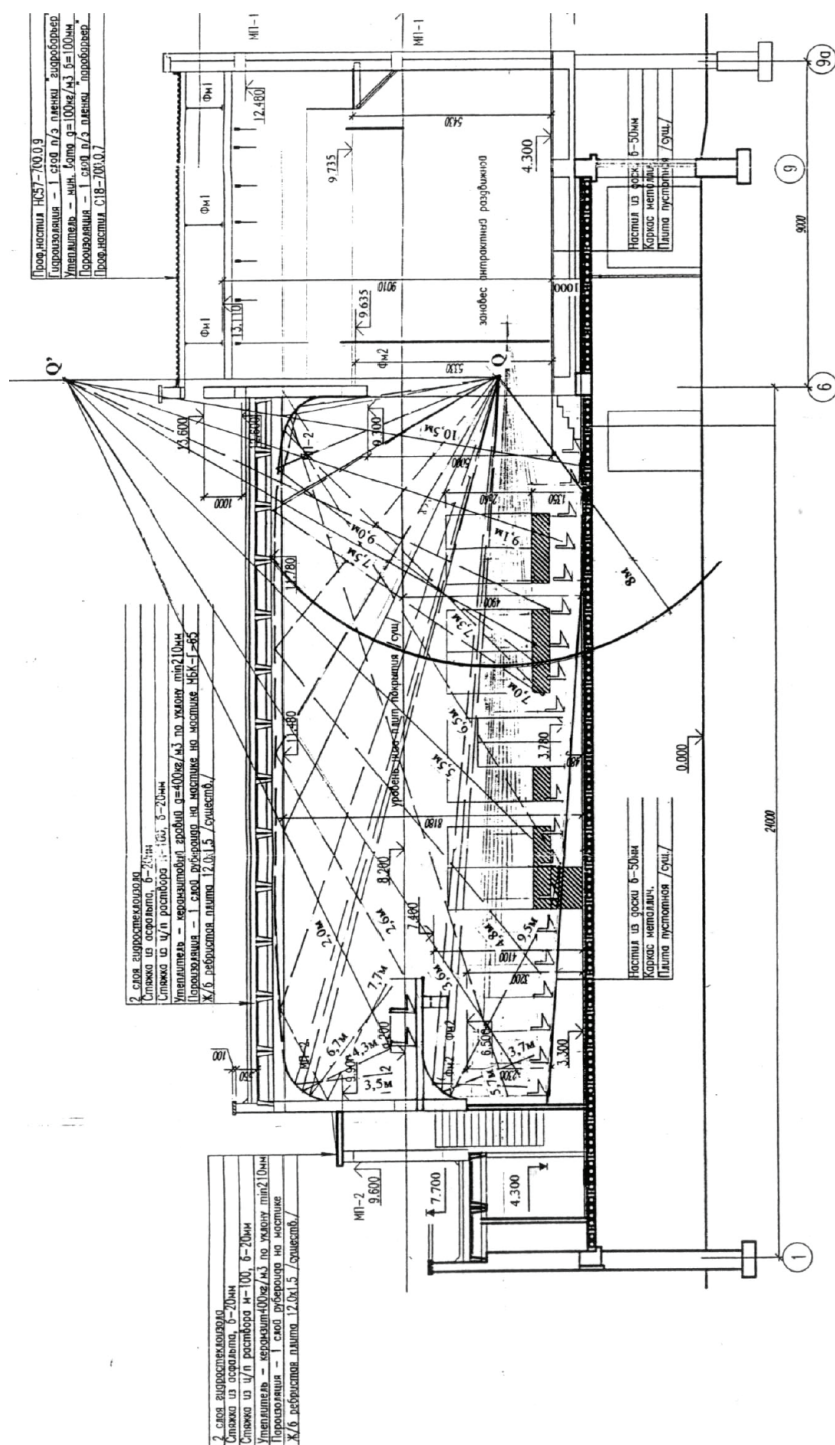

Рис. 6. Структура звуковых отражений на разрезе зала СШ № 4 в г. Ильичевске до и после реконструкции его в театр

ЛИТЕРАТУРА

1. Вітвицька Є.В. Акустика залів: Навчальний посібник. — Одеса: Астропринт, 2002, 144 с.
2. Витвицкая Е.В. Акустика речевых залов и их архитектурное решение // Проблемы теории и истории архитектуры Украины. Сборник научных трудов. — Одеса: Астропринт, 2002. — В. 3. — С.131-133.
3. Архитектурная физика / Под ред. проф.Н.В.Оболенского. — М.: СИ, 1998.

УДК 72.0:681.3

*О. Н. Протопопова***К ВОПРОСУ О ВИРТУАЛЬНОЙ АРХИТЕКТУРНОЙ СРЕДЕ
И ДИГИТАЛЬНОЙ АРХИТЕКТУРЕ**

В двадцать первый век архитекторы вступили с новыми средствами для воплощения идей, реализация которых представлялась невозможной в прошлом столетии. Показательным в этом плане явилось Биеннале архитектуры в Венеции в 2000 г., курируемое итальянцем Массимилиано Фукасом, где были показаны виртуальные архитектурные миры наряду с реальными объектами. Грег Линн, Хани Рашид, Энн Лиз Кутюр и др. представили проекты, ориентированные на восприятие в ирреальной виртуальной среде.

Пятилетний срок в новом тысячелетии показал жизнеспособность этой тенденции. Хани Рашид, в частности, считает, что виртуальная архитектура "...использует цифровые технологии, чтобы расширить возможности реального пространства и времени. Обычная архитектура основана на постоянстве и неоспоримости принципов традиционной геометрии. В отличие от нее виртуальная базируется на изменении реальности и отображает текущие, трансформируемые геометрические формы. Важно отметить, что хотя большинство атрибутов виртуальной архитектуры кажутся далекими от практического строительства в его обычном понимании, в будущем два мира объединятся" [1].

Терминологически сегодня эта современная тенденция описывается различно, единства нет до сих пор, практически как синонимы используются понятия "виртуальная", "электронная", "дигитальная архитектура", "nurbs-архитектура" и пр. Термины нуждаются в пояснении.

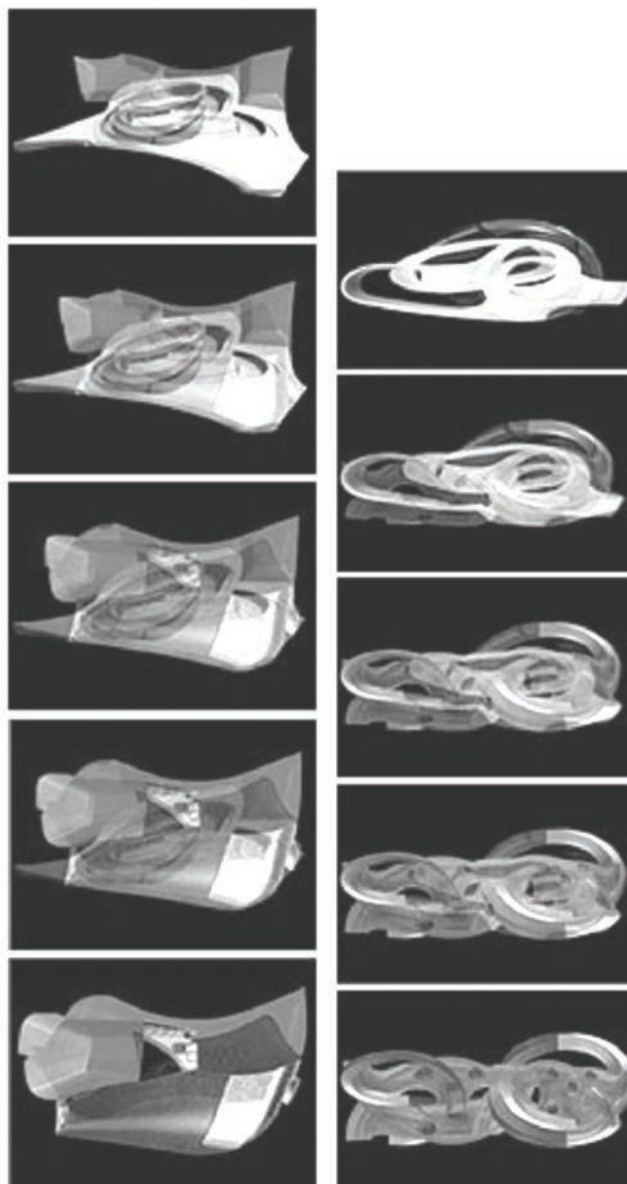
"Virtual" (англ.) — 1. фактический, действительный; являющийся (*чем-л.*) по существу, реально (*а не формально*) . 2. такой, который может или должен проявиться, возникнуть и т.п. при определенных условиях, возможный.

"Digital" (англ.) — цифровой, числовой.

"NURBS, Non-Uniform Rational Bezier Splines" — аббревиатура: неоднородные рациональные сплайны Безье.

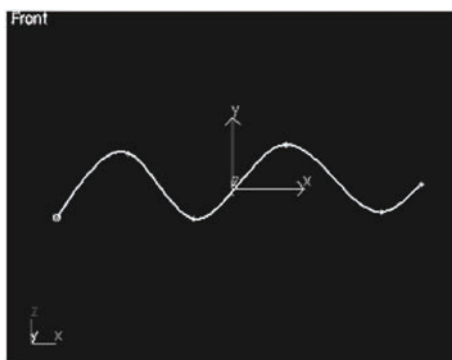
Неоднородный (Non-Uniform) означает, что различные области объектов NURBS (кривых или поверхностей) обладают различными свойствами (весами),

значения которых не равны между собой. Рациональный (Rational) означает, что объект NURBS может быть описан с помощью математических формул. **В-сплайн** (B-Spline) — это любая гладкая кривая, определенная в трехмерном пространстве, нормаль которой может иметь любое направление (другими словами, она может искривляться в любом направлении).

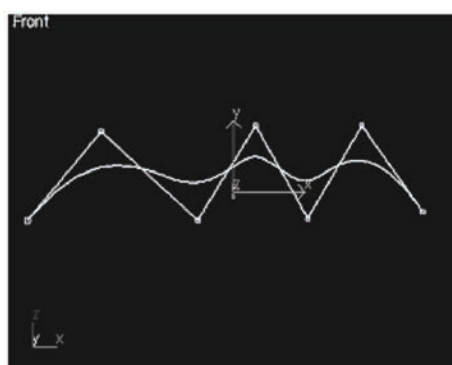

Виртуальный музей Гуггенхайма. 2000 г.

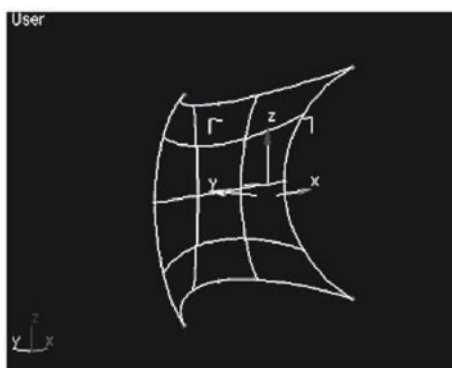
В компьютерной графике строятся двумя способами:

Кривая строится по серии контрольных точек, которые лежат на кривой.

Кривая строится по опорным точкам вне ее.

Эта поверхность получена из плоского прямоугольника 3x4 посредством перемещения контрольных точек.

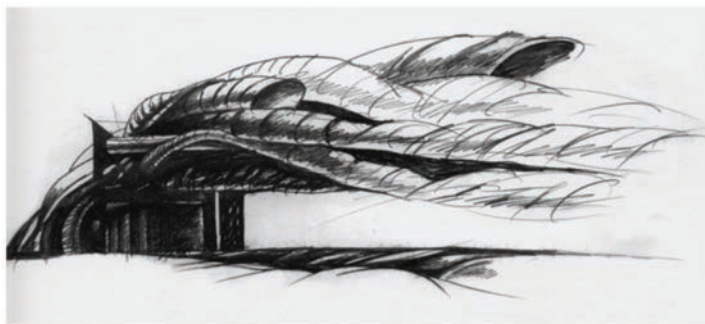
Сегодня в архитектуре использование NURB-поверхностей — один из способов формообразования, активно применяемый в виртуальном мире. Они формируются в среде, где отсутствует гравитация, и оттуда проникают в реальность, шокируя

своей ирреальностью, как, например, многие работы Фрэнка О. Герри. Многие сегодня ассоциируют дигитальную архитектуру именно с такими формами.

Фрэнк О. Герри. Experience music project

Вместе с тем представляется, что дигитальным по сути является любой объект, выполненный в компьютерной графике, независимо от того, проект ли это несуществующего сооружения или оцифрованное существующее здание. Эти объекты обустривают цифровой виртуальный мир, в котором начинает обживаться современный человек. Вместе с тем виртуальный мир не ограничивается компьютерными технологиями: в нем также существуют несуществующие, описанные в литературе объекты и снятые в фильмах, а также “бумажноархитектурные”. В этой связи хотелось бы предложить некую классификацию дигитальных архитектурных объектов.

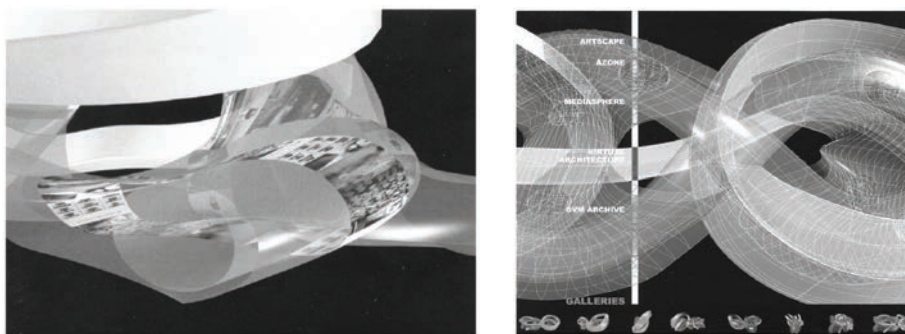

Объект, выполненный в традиционной графике, без использования компьютерных технологий. Рис. Виктора Кудина

К первой группе относятся объекты, реально существующие, оцифрованные, предназначенные для того, чтобы пользователь мог “побродить” по ним, по аналогии с компьютерной игрой. Таких объектов в Интернете масса, от собора Нотр Дам де Пари до мавзолея Ленина. Это — перетекание реальности в виртуальный мир.

Ко второй относятся проекты, которые разрабатываются для реального строительства, ориентированные на существование гравитации и определенных технологий строительного производства, практически ничем, кроме используемых инструментов создания, не отличающиеся от проектов, выполненных в традиционной “ручной” графике.

Третья группа объектов представляет особый интерес, ибо они тяготеют к “бумажной архитектуре” 80-х и вовсе не предназначены для реализации. Зачастую именно их ассоциируют с цифровой архитектурой. К ним следует отнести объекты, которые живут в сети и являют собой отдельные сооружения и компьютерные города, где каждый может “посадить” свое здание, а все вместе сформируют среду.

Виртуальный музей Гуггенхейма. Группа Асимптот 1999 — 2000 г.

В частности, о виртуальном музее рассказывает автор: “Музей заказал нам разработку интернет-версии для сбора и хранения произведений искусства, созданных с помощью цифровых технологий для Всемирной сети. Его специалисты были уверены в том, что новые формы экспрессии требуют нетрадиционных способов экспонирования. Тогда-то у нас и появилась идея, что Интернет способен стать основным местом размещения новой нестандартной архитектуры и что подобный музей сможет избежать таких ограничений, как гравитация, статика форм, традиционные способы экспонирования и т.д. Наоборот, необычные характеристики музея позволят продемонстрировать новые возможности архитектуры — текучесть, изменчивость, интерактивность, повторное воспроизведение. Пока подобные вещи удастся создать только в киберпространстве, однако было бы очень интересно использовать эти приемы и для реального строительства” [1]

Следует отметить, что сегодня создаются объекты на границе миров. В частности, той же группой Асимптот разработан виртуальный этаж Нью-Йоркской биржи, служащий приложением к основному залу торгов [2].

Таким образом, сегодня можно говорить об активном заселении виртуальной реальности. При этом дискуссии в периодической печати [3] свидетельствуют, что общее мнение ведущих архитекторов страны сводится к тому, что строительные технологии в Украине далеки от совершенства, и еще следует пройти долгий путь до создания сооружений, которые требуют применения высоких технологий.

Нью-Йоркская биржа. Группа Асимптот 1997–2000

Вместе с тем следует отметить, что поскольку тенденция освоения виртуальных миров четко наметилась, ее имеет смысл развивать, хотя бы на уровне подготовки будущих архитекторов в учебном процессе. Компьютерная среда практически уравнивает пользователей различных стран, она не связана с производственными технологиями и позволяет студентам формировать образы, апеллирующие к будущему.

В этой связи подготовка студентов-архитекторов к работе на компьютере не должна сводиться только к разработке реальных проектов с выполнением чертежей в компьютерной графике. Необходимо формировать у будущих зодчих образ мышления, ориентированный на освоение виртуальных миров. И такая работа ведется в Архитектурно-художественном институте Одесской государственной академии строительства и архитектуры.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кудрявцев Петр. Современный дом. — 2002. — №1. — <http://archi.ru/press/index/htm>
2. Войтицкая Марьяна. “Физика” и “метафизика” дигитальной архитектуры: п(р)оиски формы и воплощение невозможного // А.С.С. — 2005. — №2. — С 30-33.
3. Смык Лариса, Савченко Елена. Компьютерный ренессанс // А.С.С. — 2005. — №2. — С. 36-40.

Н. М. Шебек

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ АРХИТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

Протягом останнього сторіччя цивілізація суттєво збагатилася видатними технічними і художніми відкриттями. Разом з тим треба визнати, що штучне середовище у цілому перебуває у відчутно незадовільному стані і дедалі набуває форм, небезпечних для життєдіяльності людини. Демографічний вибух, спонтанна глобальна урбанізація, зміна клімату, збитки, нанесені водним, повітряним та земельним ресурсам, знищення великої частки флори і фауни призвели до глибокої кризи довкілля. Усвідомлення масштабів екологічної катастрофи, що загрожує самому існуванню людства, підштовхує фахівців різних спеціальностей до пошуку шляхів усунення наявного дисбалансу в оточуючому середовищі.

Останнім часом у різних сферах формування штучного довкілля поширюється новий напрям діяльності, що отримав загальну назву екодизайн, тобто екологічне проектування. Екодизайн ґрунтується на засадах дбайливого ставлення до природи і до людини як до її невід'ємної частки. Витоками екодизайну можна вважати органічну архітектуру, архітектурну біоніку, урбоекологію, енергоефективний дизайн.

Поняття “органічна архітектура” виникло наприкінці XIX сторіччя як антитеза еклектичній архітектурі. Перша співвідносилася з другою як жива природа з неживою. В основі органічної архітектури лежить ідея, що архітектурна форма впливає з функції споруди та її оточення. Теорію органічної архітектури розвивали наприкінці XIX ст. Л. Саллівен, у 30–50-х роках XX ст. Ф. Райт, Б. Дзеві, А. Аалто та інші. Основні принципи органічної архітектури: індивідуальність кожної споруди, зумовлена властивостями будівельних матеріалів, особливостями призначення, запитами замовника, місцем будівництва; відповідність архітектурних форм природному ландшафту та злиття з ним; створення в інтер'єрах єдиного простору, що перетікає.

Архітектурна біоніка — наука, яка досліджує питання використання в архітектурі принципів формоутворення і технологій функціонування живої природи — утворилася на початку 60-х років XX сторіччя одночасно з загальною технічною біонікою. Урбоекологія виникла у 70-х роках XX століття. Це наука про екологію міста, серед завдань якої — визначення принципів формування ландшафту сучасного міста та раціонального розташування промислових, житлових та рекреаційних зон. Розквіт енергоефективного проектування припадає на 80–90-ті роки XX століття. Послідовники ідей впровадження в архітектуру енергоефективних технологій спрямовують зусилля на пошук ефективних відтворюваних енергоджерел, а також на розробку архітектурних форм і конструкцій, які б зменшували енерговитрати.

П. Солері, починаючи з 50-х років XX ст., опрацьовував концепцію аркології — теорії організації тривимірних містобудівних систем, що забезпечувалися б

енергією сонця. Суть концепції полягає у використанні фізичних і біологічних явищ (теплинний ефект, ефект димаря, ефект апсиди, ефект теплової інерції), а також соціальних проявів людини (ефект садівництва і містобудівний ефект) з метою розв'язання проблем зростання населення, енергетичної кризи, забруднення середовища, вичерпання природних ресурсів, нестачі їжі та погіршення життя у великих містах. Ідеї аркології — злиття архітектури і екології — були реалізовані при будівництві міст Козанті і Аркозанті, спорудження яких розпочалося у 1971 році в Аризоні, США. Містечка Козанті та Аркозанті П. Солері розглядає як “неоприродні” органічні утворення, “антиречі”, протиставлені сучасному місту.

На початку 90-х років XX ст. про себе заявила нова архітектурна течія, що пропагує впровадження у будівництво досягнень комп'ютерної революції. Мета апологетів електротеху (електроніка і технологія) — С. Крафта, Дж. Йохансена та інших — за рахунок упровадження найсучасніших інформаційних технологій створювати будинки зі штучним інтелектом, які певною мірою імітують живі природні форми.

Найбільш відомим реалізованим проектом, у якому досягнення інформаційних технологій використовуються для створення архітектурного середовища, є павільйони Прісної та Солоної води голландських архітекторів Л. Спайброека та К. Устерх'юса (1994–97). Павільйон Солоної води, частково розміщений на воді і на суші, представляє собою зооморфний панцир, у середині якого знаходиться “гідра” — складна скульптурна форма. Інтер'єр споруди постійно змінюється: реальний простір доповнюється проєкціями віртуального тривимірного світу на внутрішню поверхню павільйону. Відвідувачі можуть керувати цими проєкціями та взаємодіяти з ними, рухаючись у середині ілюзорного простору. Споруда має власну метеорологічну станцію і переводить її дані про стан погоди у музикальні та світлові імпульси, які трансформують внутрішнє середовище. Форма павільйону Прісної води утворена шляхом деформації 14 еліптичних просторів упродовж 65 метрів. Інтер'єр споруди формується єдиною поверхнею — підлога і стеля не паралельні, поняття стін зовсім відсутнє — так утворюється образ гомогенного та дезорієнтованого простору. Колір, інтенсивність та інші параметри освітлення, а також ритм і тембр звука визначаються поведінкою і кількістю людей у середині приміщення. Відвідувачі впливають на “біоритм” споруди, при цьому складність медіа-систем настільки значна, що зміни стають зовсім непередбачуваними.

Комп'ютерні технології привносять у процес проектування мінливість, гнучкість і нескінченність перетворень. Таким чином створюється “текуча архітектура” (Liquid Architectures — термін, запропонований Маркосом Новакон), “м'яка архітектура” (Soft Architecture — у концепції В. Броуді), або “нелінійна архітектура”, як її назвав Ч. Дженкс. Її твори виготовляються напівавтоматично, її форми не лишають у пам'яті чіткого уявлення. Їх автори не організують простір, а ніби викривлюють його. Архітектурна споруда набуває рис інтелектуальної системи, стає інтерактивною, здатною до самоорганізації. Архітектурний простір перетворюється у кіберпростір, реальне світосприйняття доповнюється віртуальним.

Екодизайн, становлення якого відбувається сьогодні, прагне поєднати ідеологію толерантного співіснування природи і суспільства, досвід використання традиційних геомантичних систем, досягнення органічної архітектури, засоби енер-

гозберігаючого дизайну та комп'ютерні технології. Екологічне проектування є прогресивним напрямом розвитку професійної культури, оскільки, дотримуючись базових принципів формування архітектурного середовища, концентрує увагу на дуже важливих і малодосліджених аспектах співіснування природного і штучного світів. Гаслом екодизайну можна вважати заклик — не псувати незаймане і відновлювати ушкоджене. Проявами ощадливого ставлення до природи є мінімізація забруднення навколишнього середовища побічними продуктами виробництва і життєдіяльності; застосовування матеріалів, виробництво, експлуатація, переробка чи утилізація яких не завдають шкоди довкіллю; використання альтернативних джерел виробництва і раціональне споживання енергії і сировини; впровадження гнучких технологій, які дозволяють пристосовувати мікроклімат у споруді до зовнішніх обставин; відтворення ландшафту, понівеченого виробничою діяльністю, — колишні кар'єри, копальні, вирубки тощо.

Екодизайном не є проектування меблів з натуральної деревини екзотичних рослин, що зростають лише у незайманій природі, або використання шкір диких тварин для оздоблення інтер'єрів. Екодизайном не є конструювання одноразових речей, вторинна переробка чи утилізація яких вимагає значних енерговитрат або супроводжується забрудненням атмосфери. Тобто проектувальник має уважно стежити за причинно-наслідковими зв'язками діяльності і жодної фахової задачі не розв'язувати за рахунок природи.

Напрями екодизайну відповідають сталим галузям діяльності з формування предметно-просторового середовища: планувальний — розв'язанню містобудівних завдань; об'ємно-просторовий — проектуванню архітектурних споруд; інженерно-технічний — розробці інфраструктури проєктованого об'єкту; предметний — художньому конструюванню предметного наповнення архітектурного середовища.

Шляхи подолання екологічної кризи урбанізованих територій сучасні архітектори бачать у забороні спонтанного житлового будівництва у передмістях столиць, обмеженні багатопверхового житлового будівництва, припиненні неконтрольованого зростання парку індивідуального автотранспорту. Натомість пропонується концепція малоповерхового житлового будівництва високої щільності з розвинутою інфраструктурою, забезпеченого системою громадського транспорту різних швидкостей; впровадження ландшафтної стратегії, а саме заміна асфальтованих автостоянок майданчиками з перфорованих бетонних елементів, засіяних травою; інтеграція окремо стоячих об'єктів з поверхнею землі тощо.

Екологічний дизайн будівель і споруд передбачає організацію архітектурного об'єкту у відповідності до основоположних принципів існування природних систем — раціональне використання ресурсів, пристосування до умов оточуючого середовища, здатність до розвитку і трансформації, самозабезпечення, самоконтроль і самоорганізація. В архітектурі починають застосовуватися нові “мутуючі” синтетичні матеріали, пов'язані сотнями тисяч сенсорів з центральним комп'ютером і здатні змінювати власну форму. Архітектори використовують у своїх проєктах високотехнологічний “мутуючий” простір, у якому кожна чарунка може змінювати своє положення і контур в залежності від побажань споживача.

Розробка інженерно-технічного забезпечення орієнтується на використання замкнених циклів водопостачання; системи біологічного очищення стічних вод;

ефективних систем регулювання відносної вологості повітря, вологісної дифузії і газообміну; швидкості руху повітряного потоку, температурного режиму всередині приміщень; застосування автоматизованої системи контролю за станом освітлення, температурою у приміщенні, вентиляцією, ощадливістю витрати електроенергії та інших ресурсів (автоматичне провітрювання, якщо необхідно, вимкнення світла і води); автономне виробництво енергії для власних потреб, і спирається на сучасні досягнення інформаційних технологій.

Екологічне проектування предметного наповнення архітектурного середовища спрямовує зусилля на створення у споруді атмосфери, сприятливої для перебування людини. Зокрема, велика увага приділяється налагодженню гармонійного зв'язку споруди з довкіллям, використанню прийомів перетікання природного середовища в архітектурне і навпаки. В інтер'єрах не застосовують матеріали, що містять формальдегід та інші речовини — джерела шкідливих для людини випаровувань, і матеріали, які випромінюють штучну радіацію.

У рамках екодизайну формується окремий напрям — візуальна екологія. Його прихильники стверджують, що людську психіку дратують і пригнічують прямолінійні фасади багатосекційних будинків з безперервними рядами вікон, довгі прямі вулиці і проспекти, глуха цегляна кладка, непрозорі огорожі, “суворі” шпалери у квартирах. Психологічне забруднення середовища характеризується насамперед гомогенними, або агресивними полями, тобто видимими архітектурними просторами, перенасиченими одноманітними елементами. Негативно діють на підсвідомість людини архітектурні споруди, що викликають асоціації з ворожими образами чужинних світів — технічного, органічного, міфічного тощо. Зусилля екодизайнерів спрямовані як на врахування загальних закономірностей психології сприйняття архітектурного середовища людиною, так і на індивідуальний підбір засобів художньої виразності, які б відповідали особовим рисам конкретного споживача.

Екологічний рух народжує нові проектні і будівельні методи, нову організацію простору і функції. Він формує потенціал більш гуманної, біологічно співзвучної і здорової архітектури. Екологічні споруди здатні уособлювати собою життя. “Зелені” будови є втіленням нових моральних устоїв. У нових проектах символізм переважає над функцією, демонструючи відносини людини і природи. Разом з тим екологічне проектування лишається раціональним, соціально орієнтованим, високотехнологічним методом будівництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архитектурная бионика /Ю.С. Лебедев, В.И. Рабинович, Е.Д. Положай и др.; Под ред. Ю.С. Лебедева. — М.: Стройиздат, 1990. — 269 с.
2. *Современные проблемы биосферы // Урбоэкология.* / Под ред. А.А. Николаева. — М.: Наука, 1990. — 352 с.
3. Фремpton К. Семь критических точек тысячелетия: преждевременный манифест // XX Всемирный конгресс Международного союза архитекторов, состоявшийся в Пекине 23-26 июня 1999 года. Информационный бюллетень Российской академии архитектуры и строительных наук”. Специальный выпуск. — М.: Отдел информационно-издательской деятельности РААСН, 1999. — С. 12-19.

В. В. Самойлович

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ДОВГОВІЧНОСТІ АРХІТЕКТУРНО-ХУДОЖНІХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПОКРИТТЯ ПІДЛОГ

Первісні архітектурно-художні властивості покриття підлог повинні зберігатися без суттєвих змін протягом усього необхідного терміну служби. Існуючі показники гарантованої довговічності покриття підлог характеризують строк їх служби до повного виходу з ладу за умов, що усунення пошкоджень стає неможливим чи економічно невиправданим. Ці строки служби значно перевищують термін схоронності первісних архітектурно-художніх властивостей.

З подальшим розвитком промисловості опоряджувальних матеріалів і пов'язаним з цим розширенням номенклатури та асортименту покриття підлог, особливого значення набувають питання вибору і раціонального застосування матеріалів в приміщеннях різного призначення. Визначення критеріїв оцінки довговічності архітектурно-художніх властивостей покриття підлог має бути важливою і необхідною складовою для вирішення цих питань.

Аналіз літературних джерел [1, 2, 3, 4, 5] свідчить про те, що в технічній літературі недостатньо розкриті саме ті сторони проблеми, яких торкається дана робота, метою якої є визначення основних чинників, що впливають на схоронність первісних естетичних властивостей покриття підлог протягом експлуатації, а також критеріїв їх оцінки при виборі матеріалів.

До найважливіших експлуатаційних показників матеріалів для покриття підлог, що тією чи іншою мірою впливають на забезпечення довговічності їх первісних архітектурно-художніх властивостей, слід віднести стиранисть (зносостійкість), водостійкість, твердість, стійкість до хімічних агентів, а також до агресивної дії сонячного проміння [1, 5].

Стирання або знос покриття підлоги відбувається в основному під впливом механічних дій, що виникають під час ходіння людей. Таким чином, термін збереження первісних архітектурно-художніх властивостей покриття підлоги залежить, перш за все, від інтенсивності ходіння, з одного боку, і показника стираності (зносостійкості покриття) — з другого.

Інтенсивність ходіння, в свою чергу, залежить від призначення приміщення. Так, наприклад, інтенсивність ходіння в спальній кімнаті в значній мірі відрізняється від інтенсивності ходіння в супермаркеті, а тим більше на станції метрополітену. Для визначення кількісної характеристики зношуючої дії ходіння на покриття підлоги в приміщеннях різного призначення були проведені спеціальні дослідження і розрахунки [3]. В результаті роботи встановлено, що середня інтенсивність зношуючої дії **K** коливається від 9 до 33 наступів впродовж доби.

Так, наприклад, в житлових будівлях секційного типу коефіцієнт **K** дорівнює:
для кімнат — 9...14;
для кухонь — 20...28;
для коридорів — 12...21.

В нежитлових будівлях:

для офісних приміщень — 16...28;

для коридорів — 30...33.

Показники стираності для різних покриттів підлоги також значно відрізняються один від одного. Навіть в межах одного виду матеріалів для покриття підлог — лінолеумів — існує досить широкий діапазон показників стираності (зносостійкості).

Так, наприклад, алкідний лінолеум характеризується стираністю 300...350 мкм; полівінілхлоридні плитки — 160 мкм, лінолеум на теплозвукоізоляційній основі — 45, 60, 90 мкм (6).

Наведені показники дозволяють оцінювати лише відносну величину стираності покриття підлоги по абразивному зносу на лабораторних приладах. Але й за допомогою них можливо робити висновки щодо експлуатаційних характеристик лінолеумів і сфери їх використання.

Більш точні показники були отримані в колишньому НІПМосбуді на підставі натурних досліджень багатьох приміщень різного призначення, що знаходились в експлуатації 10...20 років. В результаті проведеної роботи зносостійкість матеріалу покриття підлог **W** характеризувалась кількістю наступів при ходінні, яка призводила до зменшення товщини покриття (зносу) на 1 мм. Показники зносостійкості деяких матеріалів наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Зносостійкість покриття підлоги

Матеріал покриття	Зносостійкість Наступів мм зносу
Полівінілхлоридний лінолеум	230 000
Полівінілхлоридна плитка	320 000
Полівінілацетатне безшовне наливне покриття	340 000
Поліефірне безшовне наливне покриття	380 000
Деревностружкова плита	166 000
Паркетна дошка	160 000

Якщо співставити наведені вище дані, то можна зробити висновок, що, наприклад, покриття підлоги з паркетної дошки буде вдвічі довше служити в кімнаті житлової будівлі, ніж в кухні, і майже втричі довше в порівнянні з коридором нежитлової будівлі.

А якщо в коридорах офісної будівлі замість паркетних дошок для влаштування підлоги застосувати монолітне безшовне покриття, то така підлога прослужить майже вдвічі більше.

Маючи в розпорядженні дані, що характеризують стираність матеріалів покриття підлог і інтенсивність їх експлуатації, можливо робити вибір оптимального варіанту.

Зменшення товщини покриття на 1 мм — вагомий і важливий показник щодо довговічності значної кількості покриття підлог, колір, текстура, малюнок і фактура яких нанесені на лицьову поверхню дво- або багатошарового матеріалу.

Руйнування верхнього шару таких підлог і є ознакою кінця терміну служби матеріалів.

До таких матеріалів належать не тільки багатошарові лінолеумні покриття підлог, але й глазурована керамічна плитка, ламінат, художній паркет, килимові покриття тощо. Це правило не розповсюджується на одношарові покриття підлог, колір і малюнок яких однорідний по всій товщині матеріалу.

Не менш важливою експлуатаційною характеристикою, яка також відіграє значну роль у забезпеченні довговічності первісних архітектурно-художніх властивостей підлоги, є водостійкість — здатність матеріалу покриття зберігати міцність при тимчасовому чи постійному зволоженні. Водостійкість характеризується коефіцієнтом розм'якшення або водостійкості, який визначається відношенням міцності насиченого водою матеріалу до його міцності в сухому стані. Коефіцієнт розм'якшення абсолютно водостійкого матеріалу дорівнює 1. Матеріал покриття підлоги вважається достатньо водостійким, якщо коефіцієнт розм'якшення не менше 0,8. Урахування коефіцієнту розм'якшення необхідно при виборі покриття підлоги в приміщеннях з вологостійкими процесами — лазнях, кухнях, мийках тощо. Тільки матеріали з коефіцієнтом розм'якшення 0,8 і більше здатні забезпечити необхідну тривалість збереження первісних архітектурно-художніх властивостей приміщення.

Твердість покриття, в свою чергу, є також важливою і необхідною його характеристикою при використанні в приміщеннях, що обумовлюють тимчасове або постійне точкове навантаження в окремих місцях підлоги — ходіння на тонких підборах, пересування роялю, монтаж і демонтаж виставочних стендів, тощо.

Твердість — це здатність матеріалу чинити опір місцевим деформаціям, які виникають тоді, коли в нього проникають інші, твердіші тіла. Її визначають в лабораторних умовах, вдавлиючи в зразки з певним зусиллям сталеву кульку або наконечник (конус, піраміду). Ступінь твердості встановлюють за величиною відбитка. Число твердості за Брінелем (**НВ**) визначають відношенням прикладеного навантаження **P** до площі поверхні відбитка **F**.

Покриття підлог з високими показниками стираності можуть не відповідати вимогам твердості покриття, і навпаки [7]. Тому при виборі покриття підлог для приміщень з наведеними вище навантаженнями показник твердості необхідно враховувати обов'язково. Навіть серед паркетного покриття підлоги, яке найчастіше застосовують для концертних залів, холів, тощо, показники твердості значно відрізняються в залежності від породи деревини, з якої виготовлені планки паркету. Так, наприклад, твердість ясеня дорівнює 60,9; дуба — 56,8; берези — 33,6; сосни — 22,3; осики — 18,3 МПа.

З наведених даних видно, що помилка при виборі покриття підлоги без врахування показника твердості може значно прискорити втрату первісних архітектурно-художніх якостей інтер'єру.

Стійкість до хімічних агентів також досить важлива експлуатаційна характеристика покриттів підлог, яку необхідно враховувати при виборі матеріалів для значної кількості приміщень. До них відносять лабораторії науково-дослідних установ, амбулаторії, деякі приміщення поліклінік і лікарень, кухонь, барів, кафе, тощо.

Основними агентами, що приводять до руйнівних дій матеріалів, є кислоти і луги. Тому покриття підлоги необхідно вибирати з урахуванням можливої дії подібних реактивів, що можуть входити до складу будь-яких речовин.

Існують такі визначення, як кислотостійкість — здатність матеріалу чинити опір дії кислот, і лугостійкість — здатність матеріалу чинити опір дії лугів. Але на практиці найчастіше попадають на підлогу і ті, й інші агенти. Це, насамперед, засоби дезінфекції, ліки, органічні розчинники, страви, миючі засоби тощо.

Нехтування вимогами стійкості до хімічних агентів призводить до передчасної втрати первісних архітектурно-художніх якостей покриття підлог. Як показали натурні обстеження готелів різного призначення, проведені свого часу фахівцями ЦНДІЕП курортно-туристичних будівель і комплексів Держживільбуду, застосування килимових покриттів в зонах розташування обідніх столів в залах ресторанів і барів у зв'язку з інтенсивним забрудненням і неможливістю використання сильнодіючих миючих засобів призвело до необхідності передчасної заміни або ремонту підлог.

Інша експлуатаційна характеристика, яку також необхідно враховувати при виборі покриття підлог, — це стійкість до агресивної дії сонячного проміння.

Руйнуюча дія сонячного проміння найбільше впливає на довговічність покриттів підлог з полімерних матеріалів. Агресивна дія світла, нагрівання і радіації викликає різні фізичні і хімічні процеси, що негативно впливають на експлуатаційні властивості покриття підлог. Як показали лабораторні дослідження, що були проведені під керівництвом Є.Д. Білоусова в кліматичній камері, яка імітує інфрачервоне й ультрафіолетове випромінювання, покриття підлог з полімерних матеріалів зазнають під дією сонячного проміння значних змін, що призводять до повної втрати не тільки архітектурно-художніх властивостей підлоги, але й до повного руйнування [1].

Натурні спостереження автора, що були проведені в будівлі районної поліклініки (м. Київ, вул. Саксаганського, 100) показали, що полівінілхлоридний лінолеум, який був застосований для покриття підлоги коридорів, потребував заміни вже через 3...4 роки експлуатації у зв'язку з втратою первісного кольору. Покриття жовтого кольору (охра) під вікнами набуло бурого-чорного кольору. Такі бурі-чорні плями, що виступали від стіни з вікном до протилежної стіни, були окреслені сонячним промінням за розмірами віконних прорізів, що орієнтовані на південно-західну сторону горизонту. Незважаючи на повну втрату первісних архітектурно-художніх властивостей, покриття підлоги з лінолеуму не мало жодних інших ознак руйнування, тому ще довгий час знаходилося в експлуатації.

Важливою експлуатаційною характеристикою покриття підлог слід вважати також їх здатність до ремонту. Така властивість матеріалів не має відношення до фізико-технічних характеристик покриття підлоги, але все ж таки відіграє чималу роль у забезпеченні довговічності (більш правильно було б сказати про продовження довговічності) первісних архітектурно-художніх властивостей підлог.

Як показали спостереження, зношуюча дія ходіння людей на покриття підлоги в житлових і нежитлових будівлях неоднакова в різних ділянках підлоги. В кожному приміщенні є так звана зона критичного зносу підлоги, яка займає 20...50% всієї площі. В таких зонах до кінця терміну служби підлога виявляється повністю

зношеною [3]. У зв'язку зі значною площею зношеної зони практично все покриття підлоги доводиться замінювати новим. До таких зон відносять місця проходу між столами кафе, ресторанів, офісів, підходи до стоек оформлення документів або кас в операційних залах ощадбанків, пошти, кінотеатрів.

Крім зон критичного зносу існують також місця максимального стирання підлоги безпосередньо у вхідних дверей, біля кухонної плити тощо.

В реальних умовах експлуатації підлог в багатьох приміщеннях існують до того ж експлуатаційні дії місцевого характеру, які в кілька разів перевищують середній рівень існуючих дій і несуть найбільше руйнування. Це випадкове проливання агресивної, щодо даного матеріалу, рідини і випадкове падіння важкого предмету, розливання фарби, пересування важких меблів тощо. Спостереженнями [2] встановлено такі види руйнування покриття підлог з плиткових матеріалів від так званих екстремальних дій:

- викривування плиток з утворенням вибоїн;
- відшаровування від основи;
- утворення тріщин і розколин.

Таким чином слід зробити висновок, що в приміщеннях з імовірним існуванням екстремальних дій слід використовувати ремонтпридатні покриття підлог. Адже досить нерационально застосовувати більш стійке покриття підлоги на всій площині задля врахування екстремальних дій, що відбуваються нечасто. Як показали розрахунки [2], невеликі періодичні ремонти більш економічні, ніж застосування матеріалів, в яких поява тріщин, вибоїн, тощо була заздалегідь виключена. Такі рішення, як правило, приводять до значного подорожчання підлоги і не можуть бути виправдані з економічної точки зору.

Не всі сучасні покриття підлог відповідають вимогам ремонтпридатності. Так, наприклад, плиткові покриття найбільш ремонтпридатні. Будь-яку пошкоджену керамічну плитку або плитку з натурального чи штучного каменю легко можна замінити на іншу. Трохи важче замінити ділянку пошкодженого покриття підлог з рулонних матеріалів. Як правило, заміна якоїсь ділянки пошкодженого рулонного покриття (лінолеуму, ковrolіну тощо) призводить до зниження його естетичних властивостей. Найчастіше замінюють все покриття підлоги, незважаючи на те, що пошкодженням може бути ділянка підлоги біля дверей, місця проходу відвідувачів кафе до столів, тощо. Враховуючи це, деякі фірми виготовляють модульні килимові плитки. Перевага килимових плиток стає відчутною вже під час їх транспортування у коробках у порівнянні з важкими килимовими рулонами. Крім того, при необхідності ремонтних робіт, що потребують здіймання підлоги (наприклад під час прокладання кабелю), килимові плитки легко зняти, а потім укласти знов.

Шостишарова основа покриття надає йому високі тепло- та звукоізоляційні властивості і дозволяє застосовувати як первинне покриття підлог замість паркету, лінолеуму тощо.

В результаті проведеної роботи визначені основні чинники, що впливають на строк служби архітектурно-художніх властивостей покриття підлог; отримані деякі якісні і кількісні критерії оцінки довговічності матеріалів, які необхідно застосовувати при виборі покриття підлог для приміщень різного призначення.

Наведені дані можуть бути корисними для розробки методики раціонального вибору і застосування покриття підлог. Саме в цьому напрямку і слід продовжити дану роботу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белоусов Е.Д., Линде Е.М., Быков А.С. Полы жилых и общественных зданий. — М.: Стройиздат, 1974. — 336 с.
2. Григорьев Э.В. Оптимизация технологии устройства покрытий полов из шлакоситалловых плит по параметру долговечности // Экспериментальные исследования в области прогнозирования долговечности покрытий полов. — М.: ЦНИИпромзданий, 1979. — С.47-53.
3. Работоспособность строительных материалов при воздействии различных эксплуатационных факторов: Межвузовский сборник научных трудов. — Казань: КХТИ, 1988. — 123 с.
4. Савйовский В.В. Болотских О.Н. Ремонт и реконструкция гражданских зданий. — Харьков: Ватерпас, 1999.
5. Долговечность строительных конструкций: Сборник научных трудов. — К.: Будівельник, 1972. — 132 с.
6. Строительные материалы: Справочник / Сост. А.С. Болдырев, П.П. Золотов, А.Н. Люсов и др. — М.: Стройиздат, 1989. — 567 с.
7. Будівельні матеріали: Підручник / П.В. Кривенко, В.Б. Барановський, М.П. Безсмертний та інші; За ред. П.В. Кривенка. — К.: Вища школа, 1993. — 389 с.

УДК 72.03 (2 Ук)

Ю. В. Івашко

ДЕКОРАТИВНЕ ОЗДОБЛЕННЯ ВХОДІВ І ВІКОН В БУДИНКАХ КИЇВСЬКОГО МОДЕРНУ

Питання дослідження типів вікон і дверей київського модерну в житлових будинках є і досі майже недослідженим, оскільки київський модерн розглядався відомими вченими — В. Є. Ясієвичем, В. І. Тимофієнком, В. В. Чепеликом — передусім в загальному контексті характеристики окремих шкіл цього стилю на Україні. Правда, в книгах В. Є. Ясієвича [4] і В. В. Чепелика [3] є згадка про деталізацію окремих будинків, проте немає зведених таблиць щодо оформлення вікон і дверей в будинках раціоналістичного, декоративного та національно-романтичного модерну Києва. В. В. Чепелик детально дослідив лише вікна та двері національно-романтичного (українського) модерну на Україні.

Характерними ознаками модерну взагалі є віконні та дверні прорізи нетипової форми — круглі, напівкруглі, трапеційні, овальні, складної форми. Як в країнах Європи, так і в Києві найбільшою оригінальністю відзначалися входи декоративного модерну. Ці входи можна розподілити на кілька видів: 1) входи у вигляді кола; 2) входи на основі кривих ліній; 3) входи нетипової складної форми;

4) входи прямокутної форми з декором — водночас підкресливши, що декор, як правило, застосовувався в усіх зазначених видах.

Найбільш незвичними і водночас дуже характерними для європейського декоративного модерну були входи у вигляді кола, прикрашені декором. Подібний тип входів застосовувався в одному з будинків району Катаяночка в Гельсінкі (1900), в театрі “Фасенца” в Боготі (1900), а також в київському житловому будинку на вул. Городецького, 15 (поч. XX ст.). Водночас київські архітектори-автори будинку на вул. Городецького, 15 Е. Брадтман та Г. Шлейфер знайшли своє трактування теми входу у вигляді кола, який відрізняється від західноєвропейських, північноєвропейських та латиноамериканських зразків. Монументальна житлова споруда в Гельсінкі дещо нагадує за фактурою поверхні стіни будинку Каса Міла в Барселоні архітектора А. Гауді, і в цій масивній стіні зроблений масивний вхід, оздоблений рваним рустом з гранітних блоків. Маса каміння неначе деформує вхід, який нагадує вхід до печери з нависаючими над головою кам’яними склепіннями. Можливо, це відповідало задуму фінського архітектора, який навмисно дещо zdeформував вхід, надавши йому трохи “яйцевидної” форми. Порівняно з цим входом геометрично правильний вхід до театру в Боготі виглядає статичним, оскільки тут застосовано геометричне правильне коло, до якого включено і вхід, і вікна.

В будинку на вул. Городецького, 15 коло окреслює не безпосередньо сам вхід, а всю вхідну частину з входом і двома майже овальними вікнами. Взагалі слід зазначити, що часто в модерні, як в київському, так і в зарубіжному: чи то європейському, чи то латиноамериканському, вхід — це не лише безпосередньо проріз дверей, а й часто вхідна частина з вікнами, дверима та декором. Відмінність вхідної частини будинку на вул. Городецького, 15 від зарубіжних аналогів полягає в наступному:

- 1) у вході будинку в Києві на вул. Городецького, 15 застосовано не лише елементи модерну, а й елементи еклектики;
- 2) особлива роль в декоративному оздобленні входу будинку на вул. Городецького, 15 відведена цеглі і цегляному декору;
- 3) декор входу на вул. Городецького, 15 по суті є поєднанням модерну та київської еклектики.

Другий вид входів декоративного модерну в будинках Києва — це входи на основі кривих ліній (в деяких випадках — з рустовкою та декором). Ця група будинків представлена будинками на вул. Пушкінській, 21, Рогнідинській, 2 та на вул. Ярославів Вал, 14-а. В будинках на вул. Пушкінській, 21 та Ярославів Вал, 14-а переосмислено відповідно до традицій модерну давню середньовічну традицію заглибленого перспективного порталу. Таким чином, безпосередній вхід до будинку заглиблений, а площини стіни перед ним прикрашені рустовкою та ліпленням. Так, в будинку на вул. Ярославів Вал, 14-а площі стін перед входом прикрашають фігури двох жінок в довгому вбранні, з розпущеним волоссям, які тримають в руках картуші. Над цими фігурами вміщено ряди рустів. Подібні приклади заглиблених входів існували і в інших країнах, наприклад, це входи будинків в кварталах Ейра та Катаяночка в Гельсінкі, вхід Народного дому в Брюсселі, будинку Фрізон в Брюсселі, будинку Делхей в Брюсселі та будинку № 29 на авеню

Рапп в Парижі. Відмінність київських зразків цього виду входів полягає в тому, що в них також поєдналися традиції декоративного модерну, еклектики та неокласицизму, який поступово приходив в першому десятилітті XX століття на зміну модерну.

Третій вид входів київських будинків — це входи нетипової складної форми. До цієї групи можуть бути віднесені входи будинків на вул. Жилянській, 55 та Мельникова, 8. Прямокутні двері в будинку на вул. Жилянській, 55 об'єднані в одне ціле з півциркульним вікном вхідного тамбуру. Незвичної форми і вхід до будинку на вул. Мельникова, 8, де над дверима знаходиться барельєф з ірисами та ліпним поясом вгорі, обабіч якого знаходяться стилізовані “вуха”. Раніше цей барельєф був закритий скляним, на металевому каркасі, козирком над парадним входом, який пізніше було знято.

Ще один вид входів в будинках декоративного модерну в Києві — це входи прямокутної форми, з декором. Прикладами таких входів можна назвати входи будинків на вул. Ярославів Вал, 14-б та на вул. Великий Житомирській, 23. Коли вхід будинку на вул. Ярославів Вал, 14-б вів до розкішного помешкання родини домовласників Родзянко, яке знаходилося на першому і другому поверхах цього будинку. Тому власники всіляко підкреслювали саме “свої” двері, прикрасивши їх вибагливими рамами, оскленими прорізами химерної форми, картушем з ініціалами власників та вишуканим ліпленням рослинного та таратологічного характеру. Порівняно з цим входом вхід будинку на вул. Великий Житомирській, 23 виглядає більш простим і не таким монументальним, хоча його і прикрашають дві великі лев'ячі голови. До того ж, первісні вхідні двері будинку не збереглися.

В декоративному модерні Європи прямокутні входи хоча і зустрічалися, проте рідко, поступаючись за кількістю іншим, згаданим вище, видам входів. Прикладом прямокутного входу є вхід до першого об'єкту стилю модерн — будинку Таселя в Брюсселі, а також більш пізній вхід до будинку Ван Еетвелда в Брюсселі. Втім зазначимо, що автор проектів обох будинків, “батько модерну” Віктор Орта рідко застосовував чисті прямокутні форми входів, віддаючи перевагу кривим лініям.

В будинках Києва з елементами модерну зустрічалися і досить прості, неоригінальні та еклектичні форми входів. Прикладами таких входів можуть служити входи будинку № 38 на вул. Воровського, № 13/4 на вул. Інститутській, № 41 на вул. Пушкінській, № 106 на вул. Червоноармійській, № 81 на вул. Тургеневській, № 101 та № 103 на вул. Саксаганського, № 62 на вул. Дмитріївській, № 26/26 на вул. Горького, № 20 на вул. Горького.

В національному модерні форми були в основному схожі, оскільки наслідували форми української народної архітектури. Наприклад, майже ідентичні входи будинків на вул. Кудрявській, 9-а та Полтавській, 4. Як зазначав відомий дослідник українського модерну проф. В.В. Чепелик, шестикутний трапеційний дверний проріз portalу будинку на вул. Полтавській, 4 був оздоблений дрібними нішами у формі квадратних чарунок, заповнених синьо-зеленими глазурованими плитками, а сам головний вхід у вигляді ганку був накритий вальмовим дахом із блакитно-зеленою черепицею. В більш пізньому будинку на вул. Кудрявській, 9-а також було застосовано мотив виступаючого вперед “ганку” — тамбуру, на-

критого вальмовим дашком, хоча, на думку В.В. Чепелика, “шестикутний портал і не зовсім вдало намальовані двері виявляють не досить майстерну руку основного автора і володаря — П.О. Мазюкевича” [3, с. 157]. Отже, київські входи неоригінальної форми та входи в національних традиціях по суті становили відповідно четвертий і п'ятий вид входів, невластивих для європейських видів модерну.

Входи у вигляді кола мали місце і в російському модерні. Зокрема в будинку Афремова на Садовій-Спаській вулиці в Москві дверний проріз має форму прямокутника із скругленими кутами, над яким окреслено декоративне коло. У вигляді кола, утвореного двома вікнами з гострими кутами при вершинах та дверима сегментної форми, яке переривається двома пілястрами між вікнами та дверима, був виконаний і вхід до особняка Правдиної на Садовій-Сухаревській вул. в Москві. Подібну до кола форму мають і входи будинку на Плуталовій вул. в Петербурзі.

В російському модерні зустрічались і входи на основі кривих ліній, з рустовкою та декором. До цього типу входів належать входи півциркульної та овальної форми. Це входи будинку Кохендорфа на Казанській вул. в Петербурзі, будинку Афремова на Садовій-Спаській вул. в Москві, будинку в Підсосенському пров. в Москві, в будинку на Кам'яноострівському пр. в Петербурзі, будинку Мельцера на Б. Конюшеній вул. в Петербурзі, будинку Московського купецького товариства в М. Черкаському пров. в Москві, будинку на Большому пр. Петроградської сторони в Петербурзі, будинку 3-го Басейного товариства на Басейній вул. в Петербурзі, будинку на наб. Карповки в Петербурзі, будинку на Кронверкському пр. в Петербурзі.

Прикладів третього з зазначених видів входів — входів нетипової складної форми — в російському модерні в житлових будинках відомо лише кілька: в особняку Рябушинського на М. Нікітській вул. в Москві, в будинку Перцова в Соїмонівському пров. в Москві, в будинку на Плуталовій вул. в Петербурзі, в будинку Лідваля на Кам'яноострівському пр. в Петербурзі, в будинку Цимермана на Кам'яноострівському пр. в Петербурзі.

Поширеним в будинках Москви і Петербургу був четвертий тип входів — прямокутні входи з декором. Це входи будинку Філатової на Арбаті в Москві, будинку на Б. Дворянській вул. в Петербурзі. Прямокутні входи були характерні для другого періоду російського модерну. На другому періоді модерну зустрічались і прямокутні неоригінальні входи без декору — в будинку Лобозосєва в Оружейному пров. в Москві, в будинку на наб. Фонтанки в Петербурзі, в будинку Московського купецького товариства в М. Черкаському пров. в Москві, в будинку Пігіт на Б. Садовій вул. в Москві, будинку Скопника на Садовій-Кудринській вул. в Москві, в будинку Філатової на Арбаті в Москві, в будинку Панюшева на Арбаті в Москві, в будинку на Гангутській вул. в Петербурзі. Прямокутні неоригінальні входи без декору притаманні московській школі модерну. Традиційні для України входи трапеційної форми в будинках Москви та Петербургу не застосовувались, хоча трапеційні і трикутні входи там мали місце, зокрема в будинку на Большому пр. Петроградської сторони в Петербурзі і в будинку на Широкій вул. Петроградської сторони в Петербурзі.

В Харкові також зустрічались кілька типів входів в житлових будинках. При-

кладом входів декоративного модерну на основі кривих ліній є оригінальний вхід прибуткового будинку на вул. Сумській.

Вікна споруд європейського декоративного модерну також були оригінальної форми: у вигляді кола, у вигляді витягнутих по вертикалі прямокутників, оздоблених декором, овальні, трикутні та складних форм. В житлових будинках Києва зустрічались вікна восьми типів:

- 1) у вигляді кола;
- 2) криволінійні, витягнуті по вертикалі і по горизонталі;
- 3) овальні;
- 4) півциркульні;
- 5) прямокутні різних пропорцій (з декором та без нього);
- 6) прямокутні з скругленими кутами;
- 7) трапеційні;
- 8) з гострим кутом при вершині.

Із зазначених типів найбільш характерними для модерну були вікна у вигляді кола, криволінійні, овальні, витягнуті по вертикалі прямокутні, а в національно-романтичному (українському) модерні — трапеційні. Застосування в будинках з елементами модерну вікон інших типів є свідченням певної еkleктичності київського модерну.

Вікна у вигляді кола зустрічаються в будинках на вул. Пушкінській, 21, Ярославів Вал, 14-а, Городецького, 15, Костянтинівській, 1. Криволінійні вікна зустрічаються в будинках на вул. Пушкінській, 21, Великій Житомирській, 32, Ярославів Вал, 14-а, Рогнідинській, 2, Банковій, 5/7, Пушкінській, 41, Тургеневській, 81, Саксаганського, 99, Гончара, 40, Горького, 20, Городецького, 15, Гончара, 65, Еспланадній, 34/2, Городецького, 12/1, Костянтинівській, 1. Овальні вікна зустрічаються в будинку № 68 на вул. Саксаганського. Водночас слід зазначити, що ці властиві саме модерну типи вікон не набули значного поширення в київських будинках з елементами модерну і за кількістю значно поступались прямокутним і півциркульним вікнам.

Приклади півциркульних вікон зустрічались значно частіше: в будинках на вул. Пушкінській, 21, Великій Житомирській, 23, Ярославів Вал, 14-а та 14-б, Великій Житомирській, 8/14, Рогнідинській, 2, Лютеранській, 23, Банковій, 5/7, Червоноармійській, 106, Саксаганського, 99, Городецького, 15, Герцена, 6, на Контрактовій площі, 10-а та на вул. Городецького, 12/1.

Прямокутні вікна присутні майже в кожному будинку Києва з елементами модерну, однак лише частина з них має характерні для модерну витягнуті по вертикалі пропорції. Видовжені по вертикалі прямокутні вікна були застосовані на фасадах будинків на вул. Пушкінській, 21, Мельникова, 8, Ярославів Вал, 14-а, Саксаганського, 99 та 101, Гончара, 40, Великій Житомирській, 6, Городецького, 15, Гончара, 65, Червоноармійській, 14, Банковій, 10, Володимирській, 61/11, Герцена, 6, Горького, 26/26, Музейному пров., 4, Кравченка, 21, Воровського, 19, Малій Житомирській, 12, Шота Руставелі, 23.

Трапеційні вікна були характерною рисою національного модерну і зустрічались в будинках цього напрямку модерну — на вул. Полтавській, 4-а, Кудрявській, 9-а, Микільсько-Ботанічній, 14 та Паньківській, 8.

В європейському модерні також були поширені різні типи вікон. Тут найбільшого поширення зазнали витягнуті по вертикалі прямокутні та сегментні вікна, в окремих творах декоративного та експресивного і національно-романтичного модерну застосовувались вікна в вигляді кола та овала, півциркульні вікна та прямокутні різних пропорцій, в тому числі і прямокутні з скругленими кутами.

Витягнуті по вертикалі вікна присутні в більшості споруд Віктора Орта — будинку Аутрік, будинку Тасселя, будинку Фрізон, будинку Вінсінгер, будинку Сольвая. Сегментні вікна застосовувались в будинку Вінсінгер, будинку Сольвая, будинку Ван Еетвелда, будинку Делхей, у власному будинку Орта та його студії, будинку Карпентьер та будинку Аубек. Прямокутні вікна хоча і зустрічались в бельгійському модерні, проте значного поширення не мали. Прикладами прямокутних вікон різних пропорцій можна витягнуті по вертикалі одинарні та спаровані і строені вікна будинків Ван Еетвелда та на вул. Апелманс, 20 в Брюсселі та витягнуті по горизонталі вікна будинку Браек та каталонського будинку Міла.

Досить поширеними в бельгійському модерні були прямокутні вікна з скругленими кутами, які зустрічаються в будинку Орта, в будинку Сольвая та в будинку Депре-Ван де Вельде. В експресивному модерні Іспанії присутні і приклади вікон з гострим кутом при вершині — в палаці Гуель. Відомі і приклади нетипових складних за формою вікон — в будинку Делхей та студії Орта в Брюсселі та в будинку Батльо в Барселоні. В цілому ж європейські школи модерну продемонстрували різноманітні варіанти вирішення віконних прорізів. В тих випадках, коли віконні прорізи мали традиційну форму, як в будинку “Майоліка хауз” у Відні, площини стін навколо них оздоблювали майоліковими панно. Пізніше ця традиція додання мальовничості фасадам з стандартними вікнами засобами площинного декору поширилась і в Росії, і на Україні.

В модерні Петербургу та Москви також зустрічались різноманітні типи вікон, однак в формах віконних прорізів російського модерну вікон складної форми або криволінійної форми небагато: тут переважав суворий раціоналізм північних шкіл модерну. Характерною особливістю російської школи модерну є те, що мальовничість віконних прорізів тут часто створювалась не завдяки оригінальній криволінійній формі або декору, а завдяки наявності різноманітних фактур площини стіни: облицювання рваним рустом, тесаним камінням, цегляного мурування без тинькування і тинькування “під шубу”.

Прикладами вікон у вигляді кола є вікна особняка Савіної на вул. Літераторів в Петербурзі, будинку на Большому пр. Петроградської сторони, особняка Тасасова в Скатертному пров. в Москві. Прикладом криволінійного вікна є вікно особняка Рябушинського на М. Нікітській вул. в Москві. Відомо досить багато прикладів півциркульних та сегментних вікон. Серед півциркульних вікон зустрічаються видовжені по вертикалі вікна (будинки в Підсосенському пров. в Москві) та видовжені по горизонталі вікна (будинки на Фурштадській вул. в Петербурзі), будинки на Казанській вул. в Петербурзі). Так само і сегментні вікна можуть бути видовженими по вертикалі (будинки Цимермана на Кам’яноострівському пр. в Москві) та по горизонталі (особняк Правдиної на Садовій-Сухаревській вул. в Москві).

Серед прямокутних вікон зустрічаються і витягнуті по вертикалі, і майже ква-

дратної форми, і витягнуті по горизонталі вікна. Витягнуті по вертикалі вікна можуть бути одинарні (будинок в Підсосенському пров. в Москві) та спаровані і строєні (будинок на Садовій-Кудринській вул. в Москві, будинок в Дегтярному пров. в Москві). Прикладом витягнутих по горизонталі одинарних вікон є вікна будинку московського купецького товариства в М. Черкаському пров. в Москві. Прямокутні вікна з скругленими кутами зустрічалися рідше. Прикладами вікон цього типу можна назвати вікна будинку на Садовій-Кудринській вул. в Москві та будинку на Большому пр. Петроградської сторони в Петербурзі.

В будинках Москви та Петербургу мали місце і трапеційні вікна, характерні для національно-романтичного модерну на Україні. Ці трапеційні вікна могли бути одинарними (будинок на Широкій вул. Петроградської сторони в Петербурзі, будинок на Кам'яноострівському пр. в Петербурзі, будинок Перцова в Соїмонівському пр. в Москві, будинок на Большому пр. Петроградської сторони в Петербурзі) та спарованими і строєними (будинок на Кам'яноострівському пр. в Петербурзі).

Нетипових складних за формою вікон в будинках Москви та Петербургу відомо небагато: в основному це будинки декоративного та національно-романтичного модерну (будинок на Кам'яноострівському пр. в Петербурзі, будинок в Підсосенському пр. в Москві, будинок на Плуталовій вул. в Петербурзі).

Таким чином, можна відмітити, що київська школа модерну знаходиться ближче до європейського декоративного модерну, в будинках Києва віконні прорізи часто мали криволінійну, характерну для модерну форму, а самі прорізи — незважаючи на те, були вони круглими, овальними, криволінійними, гранчастими чи складної форми, — оздоблювались ліпним декором та майолікою. Натомість російська школа модерну була більш стриманою в проявах декоративності, які там мають місце лише на ранньому етапі становлення модерну. В декоративному модерні Бельгії переважали плавні криві в формах вікон і не застосовувались трапеційні та гострокутні вікна, в експресивному і національному модерні Іспанії застосовувались криволінійні вікна та вікна оригінальної форми. В модерні Росії мало застосовувались плавні криві в формах і оздобленні віконних прорізів, зовсім немає овальних вікон, мало вікон у вигляді кола. В більшості житлових будинків російського модерну відчувається сильний вплив неокласичних традицій з переважаючою симетрією. Саме тому надзвичайно поширеними були вікна півциркульної та прямокутної форми, а декоративне оздоблення вікон відзначається неокласичним характером.

Окремо варто сказати про застосування в модерні Петербургу (і в окремих випадках Москви) трапеційних прорізів, які на Україні вважалися основною ознакою українського модерну. Тут варто послатися на дослідження проф. В.В. Чепелика, яке присвячене українському модерну. Серед п'яти осередків українського модерну поряд з харківським, полтавським, київським та львівським він називає і петербурзький з його представниками — Д. Дяченком, О. Литвиненком, Ф. Шумовим, І. Кальбусом, В. Січинським. Особливу роль в поширенні “народного напрямку” в модерні відіграла петербурзька “Громада” — своєрідний гурток української архітектури, зареєстрований при Петербурзькому інституті цивільних інженерів. Саме цей інститут наприкінці XIX — на початку XX століть постачав

будівельників та архітекторів для України. Особливістю підготовки фахівців в цьому вузі була обізнаність з новими конструкціями, історизмом XIX століття, знання регіональних і національних особливостей архітектури тих місць, де випускникам доводилось працювати (3, с. 217, 218). Перебування петербурзьких студентів на практиці на будівництві в 1903 — 1907 роках Полтавського губернського земства, особливо вихідців з України, а також революційні події 1905 — 1907 років сприяли створенню гуртка “Громада”. Задачами нового гуртка було вивчення народної творчості та національної архітектурної спадщини, виявлення і збереження пам’яток архітектури на Україні, всіляка популяризація українського мистецтва через виставки, лекції і публікації, а також запровадження народних форм в сучасному будівництві. Хоча проекти в українському народному стилі розроблялись ними для України, будівлі з елементами українського модерну з’являлись з 1905 — 1906 років (з часу існування “Громади”) і в Петербурзі, причому створювались вони архітекторами, які не належали до членів гуртка. Тут варто згадати будинок Цимермана на Кам’яноострівському пр. в Петербурзі архітектора Ф.І. Лідваля (1906), будинок на Большому пр. Петроградської сторони в Петербурзі архітектора І. Претро (поч. XX ст.), будинок Перцова в Соймонівському пр. в Москві архітекторів С.В. Малютіна та М.К. Жукова (1905 — 1907), будинок Лідваля на Кам’яноострівському пр. в Петербурзі архітектора Ф.І. Лідваля (1896 — 1904), будинок на Широкий вул. Петроградської сторони в Петербурзі архітектора С.І. Мінаша (1910 — 1913), будинок на Воскресенському пр. в Петербурзі архітектора С. Баранкеєва (1910). Правда, в модерні Петербургу і Москви трапечійні форми прорізів були насамперед оригінальним елементом без прив’язки до національного колориту і не претендували на головну архітектурну тему фасадів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кириллов В.В. Архитектура русского модерна (опыт формологического анализа). — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. — 214 с., 38 ил.
2. Кириченко Е.И. Русская архитектура 1830 — 1910-х годов. — М.: Искусство, 1982. — 400 с., ил.
3. Чепелик В.В. Український архітектурний модерн. — К.: КНУБА, 2000. — 378 с., ил.
4. Ясевич В.Е. Архитектура Украины на рубеже XIX — XX веков. — К.: Будівельник, 1988. — 184 с., ил.
5. Borsi Franko, Portoghesi Paolo. Victor Horta. — J.M. Collet. — 1996. — 414 p.

Л. Фьюмара, Е. Горбик

ВВЕДЕНИЕ В ПРИНЦИПЫ ОРГАНИЧЕСКОЙ АРХИТЕКТУРЫ

В современном мировом архитектурном процессе присутствует явление “органической архитектуры”, мало знакомое отечественной архитектурно-научной обществу. Презентация этого направления в рамках тематических лекций и семинаров на базе архитектурного факультета КНУБА выявляет необходимость вынесения данной темы на уровень научных публикаций для публичного уточнения определенных теоретико-методологических положений, лежащих в основании этого современного архитектурного явления. Определенная информация по данным вопросам содержится в нескольких зарубежных [1-4] и одном русскоязычном издании [5] и нескольких публикациях последних лет [6-7]. Данная статья имеет целью создать введение в цикл публикаций, посвященных данной теме, и содержит лишь самые общие положения относительно теоретических оснований рассматриваемого направления.

Исторически явление органической архитектуры имеет истоки в архитектурной практике и теории конца XIX — начала XX веков: основания этого направления заложены работами Л. Салливена, Ф.Л. Райта, А. Гауди, Р. Штайнера, Х. Херенга и др. Столь различные мыслители и зодчие создавали в определенной мере единые подходы к пониманию целей и принципов проектирования и, шире, к пониманию существа архитектуры. С течением времени, в последующих поколениях архитекторов эти принципы не были утеряны и забыты, но до сих пор объединяют единомышленников в группы “органических архитекторов”, создающих формально различные, но сущностно сходные архитектурные произведения. Представителями направления органической архитектуры можно считать таких известных зодчих, как Ганс Шарун, Брюс Гофф, Варт Принс, Сантьяго Калатрава, Эрик Асмуссен, Тон Альбертс, Дуглас Кардинал, Юстус Дахинден, Имре Маковец. Каждый из них и сегодня в своей практике развивает индивидуальный и оригинальный подход к проектированию, создавая показательно разные архитектурные формы, имеющие основание в конкретике культурного, общественного, регионально-географического и пр. “запроса” к проектируемому объекту. Потому, прежде всего, следует подчеркнуть, что (как в историческом, так и в современном проявлении) понятие “органической архитектуры” не может быть сведено к поиску и анализу формалистической общности в работах упомянутых архитекторов, но имеет основания в общности понимания ими целей и принципов проектирования. Общность методологических принципов объединяет в единое целое столь различные формально произведения.

В качестве объективных предпосылок появления феномена органической архитектуры представители этого направления указывают обычно эволюцию современного общества и культуры, где, при реально происходящем в течение последнего столетия выделении личностного начала, нарастающем значении лично-

сти, происходит утрата связи современного человека и с естественной природой, и с социумом, дегуманизация человека в условиях дегармонизации урбанистической индустриализированной среды.

Отнюдь не настаивая на идеях дезурбанизации, представители органического движения ищут пути преодоления данных кризисных и даже трагичных моментов эволюционного процесса, в т.ч. путем акцентирования и осмысления данных вопросов. Постулируется и подчеркивается, что с отдалением от природы в течение тысячелетий цивилизационного развития человек все больше утрачивает возможность познать (истинно познать, а не научно понять) законы природных процессов бытия (в себе и в мире). Постулируется, что тяга к природе и нарастающие неудовлетворенность и недомогание, физическое и внутреннее нездоровье человека не в последнюю очередь обусловлены “качеством” архитектурной среды, этой “второй природы” и “новой естественной среды обитания” современного человека. Архитектура, являясь формой общественного бытия, сопровождает человека почти повсеместно и всевременно, организует не только протекающие в ней процессы бытия, но и провоцируемые ею процессы сознания, что делает крайне опасным для человека современную, то мертвяще монотонную и невыразительную, то навязчиво неврастеническую и агрессивную индустриальную городскую архитектурную среду.

Из этого вытекает неосознанная потребность у “пользователей архитектуры” (и у ее заказчиков, и у ее создателей) к личностному противостоянию “среде”, путем манифестации своей индивидуальности в искомом проектном решении. Все возрастающее личностное самосознание требует адекватного индивидуалистического выражения в архитектурной форме. В целом можно заметить, что параллельное во времени становление в одном обществе разных архитектурных стилевых течений не наблюдалось до XIX–XX ст. с такой наглядностью.

Более всего индивидуальность запросов заказчика стала очевидна в жилом строительстве, где индивидуальность характера жильца и жилища синонимичны. Волюнтаризм и раскрепощенность, демократизм и свобода в выборе образа жизни, возможность выбора моральных оснований и “выбора веры”, плюрализм и свобода высказываний (реже свобода мнений) — все эти имманентные качества современного мира, которые в области архитектуры выражаются в “свободе от стиля” и формальной (конструктивной и пр.) вседозволенности. В какой-то мере эти явления есть следствием (реакцией) на “массовое строительство” (единомыслие и стилистическую цельность) прошлого. Явление “восстания масс”, отмеченное Ортегой-и-Гассетом в начале XX века, проявилось в области архитектуры, кроме прочего, в парадоксальной ситуации, когда процесс удовлетворения и улучшения жизненных условий для каждого индивидуума (каждого жителя все возрастающего населения городов) привел к унифицированному и “экономному” массовому строительству, нивелирующему саму возможность проявления личностного, подавляющему развитие личности. Т.е. архитектурно выраженный процесс создания “человеческих условий для жизни человека” выродился в дегуманизацию и обездушивание этого самого человека. И потому органические архитекторы ищут путей снятия противоречия в современных запросах о создании “архитектуры для всех” и создании архитектуры, поддерживающей личностное начало.

Архитекторы органического направления рассматривают отмеченные кризисные эволюционные моменты как основные проблемы современного общества и современной архитектуры, признавая, что нет возможности и причин противостоять радикально этим процессам или избегать их в утопических попытках возврата к прошлому уровню развития сознания и бытия (в.т.ч. к историческому архитектурному ретроспективизму). Наоборот, они стремятся развивать подход к проектированию, основанный на современной ситуации и позволяющий достичь некоторой ее гармонизации. Основополагающими в этом подходе (методике) можно считать несколько положений:

1. Не имитируя природу, архитекторы должны организовывать среду (здание) исходя из законов природы: архитектура, не повторяя природу, должна иметь тот же характер, что и природная среда, исходить из природных закономерностей становления форм;

2. Проектирование основывается на понятии человека как личности, стремящейся к внутреннему развитию. Поэтому каждый элемент среды (здания) должен быть продуман и сформирован исходя не только из материальных, но и внутренних, личностных, духовных, душевных, психологических потребностей и запросов, для поддержания развития личностного самосознания каждого человека;

3. Форма проектируемого современного здания не может происходить из стилистических (исторических) и композиционных (формалистических) критериев, “внешних” для проектируемого объекта. Наоборот, форма здания должна развиваться естественно, исходя из конкретного проектного задания.

Эти принципы имеют общность и взаимосогласованность. Каждый из них должен быть уточнен в ходе проектирования и получить большее или меньшее значение в зависимости от рода проекта.

Раскрывая содержание указанных основных положений в подходе к проектированию, следует выделить следующее. Относительно первого пункта, нужно указать, что исходя из методики органического проектирования:

- здание должно формально и функционально организовываться сообразно с контекстом — средовым: природным, архитектурным (ансамблевым) — так, будто само здание развивалось от контекста подобно природному организму;

- здание продумывается как организм, развивающий свою форму в отношении к функциям и жизненным процессам, внутри него происходящим. В идеале каждая часть здания должна иметь форму и архитектурное решение, вытекающее из функции (ср. Л. Салливена “Форма следует функции”, Ф.Л. Райта “Форма и функция — одно”), что подразумевает, однако, понимание “функции” не только как сценария физических процессов, протекающих внутри здания, но и как “функцию” культурных, духовных, психологических и т.п. процессов;

- здание продумывается в целом и в отношении между своими частями как живущий организм, что значит происхождение одной части из другой как непрерывной вариации или метаморфоза единого принципа, организующего все здание. Здание понимается как “живой” развивающийся организм, и прояснение принципа, связующего в единство и цельность составные части этого организма (здания), — предмет общенаучных изысканий, инициированных еще Гете, указывавшим на принцип метаморфоза, как основание бытия и развития живущих организмов;

– органичность здания выражается как единство, в котором иерархия частей отражает иерархическое отношение между их функциями;

– органичность здания выражается в интеграции между техническим (конструкция, инженерия) и эстетическим (форма) подобно единству эстетики и функциональности, существующей в живой природе. (Ясность этого принципа самым наглядным образом можно видеть у А. Гауди, С. Калатравы, Э. Сааринена). Поэтому в органической архитектуре принципиально неприемлемым есть разделение между декором (шире: внешней формой, “фасадной” поверхностью) и конструкцией. Наоборот, каждый технический элемент здания должен содействовать в создании образа и “эстетики” здания. Каждая архитектурная деталь и декоративный элемент должны иметь “функциональное” значение (т.е. и конструктивное, и функциональное, и содержательное, и духовное значения) и органично развиваться из общего принципа здания.

Все эти положения связаны с целью привести качества и закономерности живой природы в архитектуру.

Относительно выделенного тезиса о стремлении архитектурными средствами поддержать внутреннее личностное развитие человека, следует уточнить, какие же это архитектурные средства в концепции органической архитектуры.

Жизненные потребности человека предполагают и психологический, и физический комфорт, создаваемый формой, ее пропорциональным строем, характером материала, цветовым решением и пр. Поэтому органический подход предусматривает внимательный учет данных факторов, их влияния на самочувствие человека, адекватное их решение исходя из каждой функции и ситуации.

Интеллектуальная жизнь, познавательная потребность человека поддерживается и стимулируется через выражение “функции” (в многообразном значении этого понятия, указывавшегося выше) в форме — общей форме и пространственном решении, в решении каждой части и детали и их связности, — чтобы дать возможность наблюдателям познать законы и процессы, которые существуют в здании. Вероятно, следует говорить о новом, более широком понимании *тектоники* формы — о ее содержательной информативности, информативности формы относительно существующих в ней и собственно сформировавших ее внутренних содержательных процессов. Тогда и выражение сил, действующих в конструкции, и смысловое “функциональное” развитие формы позволяют наблюдателям понять феномены бытия (здания), которые иначе не были бы выявлены.

Через действующий в органической архитектуре принцип метаморфоза форм стимулируется развитие способности чувственного, интуитивного, творческого, рационально-аналитического постижения и мышления человека. Внутреннее развитие человека поддерживается и стимулируется через разные приемы. В том числе в методике органического проектирования предусматривается:

- индивидуальное решение объекта, которое отражает индивидуальный характер современного человека и помогает самопознанию личности;
- подобие здания развивающемуся организму делает принцип развития и цельности наглядным и выделяет их как основной принцип бытия и природы, и личности;
- продуманность и наглядность выражения в форме здания его функциональ-

но-содержательного смысла (например, защищающее и ласковое впечатление, необходимое для архитектурной формы детского сада) делает возможным для наблюдателя более вдумчиво и познавательно относиться к каждому жизненно-му процессу и явлению;

– гармоничная связь между зданием и контекстом выражает возможность для каждой личности развивать такое же отношение к среде (природной и социальной).

Все вышерассмотренные принципы и подходы к проектированию находят место в большинстве работ органических архитекторов. Вместе с тем, нужно помнить, что органическая архитектура есть не догматичным и косным, а живым и развивающимся явлением современного мира и современной архитектуры. Поэтому она не может ни происходить (проектироваться), ни быть сведена (в критическом теоретическом анализе) к жесткому своду правил, подобным догматическим для функционализма пяти правилам Ле Корбюзье. Образ мышления, основанный “на пунктах и параграфах”, противоречит стремлению органической концепции, которая основана на живом чувстве и живом мышлении, стремящихся к познанию законов природы и существа человека.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ree Pieter van der. Organische Architektur. — Stuttgart, 2001. — 247 s.
2. Pearson David. New Organic Architecture — the Breaking Wave. — London: Gaia Books Ltd., 2001.
3. Colin St. John Wilson, The other Tradition of Modern Architecture, 1995, Academy Editions, Great Britain.
4. Sharp Dennis. Modern Architecture and Expressionism. — New York: Braziller, 1966.
5. Архитектура и антропософия / Сост. А. Соколова. — М.: Издательство КМК, 2001. — 268 с.
6. В.С. Горюнов, В.П. Поршнев. “Говорящая архитектура” Рудольфа Штайнера // Архитектура мира. Материалы конф. “Проблемы истории архитектуры”. — М.: ВНИИ-ТАГ, 1992. — С. 139-144.
7. Фьюмара Л. Living organic architecture (интервью Г. Ушакова, Е. Горбик) // Сучасні проблеми архітектури і містобудівництва: Зб. наук.-техн. пр. — К: КНУБА, 2003. — Вип. 11-12. — С. 113-122.

УДК 72.011 : 711.641

В. А. Токарь

УЧИТЬСЯ ВИДЕТЬ ГАРМОНИЮ ФОРМ

Каждое знакомство с объектом архитектуры, зданием или сооружением, которое интересует нас, начинается с того, что мы собираем информацию о данном сооружении. Сведения о нём, об авторе этих архитектурных форм, помогают лучше понять характер и стилевые особенности, присущие данному сооружению. Наряду с этим мы как бы сопереживаем волнительные минуты рождения архи-

тектурных форм, наблюдаем и обсуждаем возникающие композиции элементов фасадов, их неповторимые сочетания и детали.

Такие картины дают возможность исследовать стилевые признаки и датировать их сообразно господствующим признакам. Характерность в рисунке и материале, объёме и рельефности форм и изображений позволяет делать заключение о порядке, строе деталей в композиции, присущей архитектуре того времени. Сам набор таких элементов и их очертания информируют нас о стиле и ордере классических форм.

Примеры памятников архитектуры, ставших своеобразной азбукой классических приёмов формообразования, дают возможность в естественных условиях современного города наблюдать и оценивать их величие и соразмерность, масштабность человеку, одновременную чистоту и парадность линий и форм. Наиболее доступно изучать классические архитектурные формы на объектах, которые вписались в ткань городской среды. Такие здания и сооружения, отдельные объёмы и целые кварталы старых (по стилю застройки и архитектурным формам фасадов) районов города дают возможность ознакомления учащихся архитектурных специальностей с историей не только данного места, но и аналогами построек, достигших признания, мировой славой специальности зодчих.

Познать законы формообразования, понять смысл и назначение всех деталей возможно при изучении материалов фотографий, зарисовок объектов классической архитектуры, чертежей, обмерных чертежей, которые помогут узнать факты из истории сооружения здания. Каждая эпоха архитектурного стиля, обстоятельства и условия, сопутствующие процессам рождения конкретного памятника архитектуры, виртуально переносят во времена, в которых творил над проектом и возводил его автор-зодчий, архитектор по духу и мастерству.

Во время ознакомительных работ, при изучении опыта великих зодчих на примерах решения фасадов, студенты имеют возможность научиться грамотному и рациональному использованию возможностей архитектурных форм. Наглядно рассматривается сочетание элементов плоскостей и объёмов, зависимости деталей и элементов от общих правил компоновки архитектурных форм в единой структуре. Учащиеся, уже на первом этапе обучения архитектурному мастерству, имеют возможность на практике приобщиться к великим творениям, использовать свой шанс в ответственном процессе познания основ архитектурного творчества.

Для первых шагов в работе архитектора-проектировщика необходимо понимание самой чертежной работы и видов графического изображения этих деталей, их форм. Студенты должны сознательно выполнять чертежи и другие виды проектной документации, знать названия частей и элементов фасадов и их деталей, уметь и обоснованно аргументировать место расположения конкретных деталей. Знакомство с миром архитектурных форм, на примерах фасадных решений, должно протекать логично и естественно, в соответствии с последовательностью выполнения графических работ — чертежей в линейной графике, программой и методикой обучения дисциплине 1.А11.01. “Архитектурное проектирование”

Процесс проектирования является очень разноплановым в средствах и приёмах выполнения графической части проекта. Многие составляющие сути графического материала, проектного выражения форм объёмов и плоскостей, компози-

ций этих деталей в пространстве проектируемой среды — не сразу становятся “своей”, именно манерой выражения архитектурных мыслей. Требуется особый подход к технике исполнения и своей специфике материалов и средств, с помощью которых можно выразить в чертежах состояние форм и положение их в пространстве. Средством архитектурной графики относительно достоверно можно передать пропорциональную и масштабную зависимость деталей и всей массы форм проектируемого или исследуемого объекта, независимо от его принадлежности к объектам памятников архитектуры.

Чаще всего для ознакомления учащихся с основами архитектурного проектирования выбирают объекты, которые внешне и структурой, и своими формами составляют своеобразное “наглядное пособие” по изучению классических систем архитектурных форм.

Разделы дисциплины “Архитектурное проектирование” включают в свою программу методику наиболее доступного и точного способа запоминания примеров композиций классических архитектурных форм, когда на фоне теоретических лекционных занятий курса по основам архитектурного проектирования учащиеся имеют возможность реально воспринимать и воспроизводить детали классических архитектурных форм и их композиции. Наряду с этими плановыми занятиями и канонами их ведения, следует указывать на реалии проектного искусства, на сегодняшнее состояние дел в архитектурной политике и вновь проявившуюся актуальность в строительстве таких деталей и форм с их участием.

Классическое наследие в виде объёмных и доступных в изучении форм объектов, относящихся к памятникам архитектуры, дает возможность с первых дней обучения прикоснуться к миру деталей высокого искусства архитектуры.

УДК 725.2

Ю. С. Козидуб

ФОРМОТВОРЕННЯ В АРХІТЕКТУРНОМУ ДИЗАЙНІ МОБІЛЬНИХ ОБ’ЄКТІВ ЕКСПРЕС-ОБСЛУГОВУВАННЯ

Мобільні будівлі і споруди, до яких належать і мобільні підприємства громадського експрес-обслуговування, — це особливий клас архітектурних об’єктів, які здатні до багаторазових переміщень та трансформацій (в процесі транспортування та експлуатації), призначені для короткочасної, періодичної чи епізодичної експлуатації на одному місці. Мобільна архітектура являється складовою частиною динамічної архітектури, яка розглядає проблеми формування будівель та їх комплексів з перспективою подальшої адаптації до нових умов експлуатації шляхом розвитку та трансформації.

Проблема архітектурно-естетичної виразності мобільних об’єктів експрес-обслуговування та їх гармонічного співіснування зі стаціонарними архітектурними об’єктами надзвичайно важлива в сучасній архітектурі України. Наші вулиці та площі заповнили безліч мобільних об’єктів, таких, як кіоски та павільйони, в

яких розміщуються дрібні підприємства торгівлі, громадського харчування та побутового обслуговування, які не відповідають архітектурно-естетичним вимогам. Тому використання принципів сучасної архітектури та дизайну, застосування сучасних конструктивних систем та матеріалів в архітектурі мобільних об'єктів експрес-обслуговування надзвичайно важливе.

Мобільні підприємства швидкого громадського обслуговування є невід'ємною частиною сучасного архітектурного простору. Вони є перехідним масштабним елементом від благоустрою території, малих архітектурних форм до багатопверхових громадських та житлових будівель, таким чином збагачуючи середовище. Включення їх в архітектурне середовище відбувається у відповідності до області застосування та потреб в них.

Мобільні будівлі експрес-обслуговування за зовнішнім виглядом настільки різні, що їх іноді досить важко ідентифікувати. Серед цього класу є будівлі, які є майже транспортними засобами з двигуном та ходовою частиною, натомість існують майже стаціонарні будівлі за розміром та архітектурними формами.

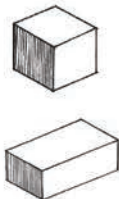
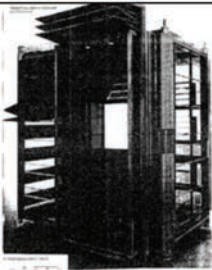
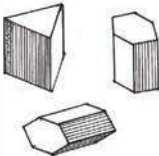
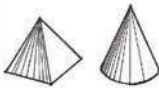
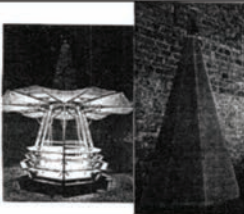
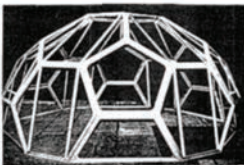
Архітектура і дизайн мобільних будівель та споруд найбільшим чином залежать від ступеня мобільності, який характеризується кількістю переміщень за певний час. Так, найбільшу кількість переміщень, порівняно з іншими, здійснює мобільне сезонне кафе у вигляді транспортного засобу, у якого безпосередньо процес приготування їжі з напівфабрикатів здійснюється у закритій кузовній частині, роль торгового залу відіграє відкрита площадка, над якою розгортається навіс від автофургона. Більш звичною, традиційною та менш мобільною є архітектура звичайного торгового кіоску "Овочі-фрукти", розробленого на базі КиївЗДНІПУ.

Архітектурне формотворення мобільних будівель громадського експрес-обслуговування невід'ємне від конструктивних рішень та якостей матеріалів, що використовуються. Саме архітектурно-конструктивна система визначає майбутню архітектурно-просторову форму мобільного об'єкту, а вибраний матеріал надає цій формі певної архітектурної виразності і, одночасно, варіантності в оздобленні.

Широкий вибір конструктивних систем мобільних будівель дає можливість вибору варіантів об'ємно-просторових рішень при застосуванні тієї чи іншої конструктивної системи. Типологія мобільних будівель і споруд виділяє такі основні типи архітектурно-конструктивних систем: пересувні, збірно-розбірні, з легких об'ємних блоків, тентові, пневматичні та комбіновані. Основними різновидами геометричних форм мобільних будівель та їх частин, які обираються в залежності від призначення будівлі, архітектурного задуму, якостей матеріалів, способу транспортування, можливостей будівельної бази, є: прямокутна, багатогранна, пірамідальна та конічна, циліндрична, сферична, сфероїдна та еліпсоїдна, а також найбільш складна криволінійна, комбінована (табл. 1). Кожний з цих типів геометричних форм має свої переваги і недоліки, які стосуються вибору архітектурно-конструктивної системи, складності організації функціональних процесів в тій чи іншій просторовій геометричній формі. Слід зазначити, що мобільні будівлі та споруди однієї форми можуть мати різні розміри, а також відрізнятися конструктивним рішенням та оздобленням.

Таблиця 1

Взаємозв'язок просторової архітектурної форми та дизайну

ТИПИ ГЕОМЕТРИЧНИХ ФОРМ		ВИКОРИСТАННЯ РЕТРОМОТИВІВ	СУЧАСНИЙ ДИЗАЙН	МОЖЛИВІ АРХІТЕКТУРНО- КОНСТРУКТИВНІ СИСТЕМИ
	ПРЯМОКУТНА 			• ПЕРЕСУВНІ • ЗБІРНО-РОЗБІРНІ • З ЛЕГКИХ ОБ'ЄМНИХ БЛОКІВ • ТЕНТОВІ
	БАГАТОГРАННА 			• ПЕРЕСУВНІ • ЗБІРНО-РОЗБІРНІ • З ЛЕГКИХ ОБ'ЄМНИХ БЛОКІВ • ТЕНТОВІ
	ПІРАМІДАЛЬНА, КОНУСОІДНА 			• ЗБІРНО-РОЗБІРНІ • З ЛЕГКИХ ОБ'ЄМНИХ БЛОКІВ • ТЕНТОВІ • ПНЕВМАТИЧНІ
	ЦИЛІНДРИЧНА 			• ПЕРЕСУВНІ • ЗБІРНО-РОЗБІРНІ • З ЛЕГКИХ ОБ'ЄМНИХ БЛОКІВ • ТЕНТОВІ • ПНЕВМАТИЧНІ
	СФЕРОЇДНА, ЕЛІПСОЇДНА 			• ЗБІРНО-РОЗБІРНІ • З ЛЕГКИХ ОБ'ЄМНИХ БЛОКІВ • ТЕНТОВІ • ПНЕВМАТИЧНІ

СКЛАДНА КРИВОЛІНІЙНА			• ЗБІРНО-РОЗБІРНИ • ТЕНТОВІ • ПНЕВМАТИЧНІ
КОМБІНОВАНА			• ЗБІРНО-РОЗБІРНИ • З ЛЕГКИХ ОБ'ЄМНИХ БЛОКІВ • ТЕНТОВІ • ПНЕВМАТИЧНІ

Найбільш простою і поширеною є просторова геометрична форма на **основі прямокутника чи квадрата** — паралелепіпед чи куб. Її популярність пов'язана перш за все з безліччю переваг. Мобільні об'єкти такої форми надзвичайно технологічні з точки зору промислового виготовлення; легко транспортуються, можуть мати власну ходову частину (габарити лише обмежуються вимогами як до транспортних засобів); надзвичайно варіабельні з архітектурно-планувальної точки зору, легко блокуються та можуть утворювати цілі мобільні комплекси громадського експрес-обслуговування. Дана форма дає можливість застосовувати різноманітні схеми організації функціональних процесів. Підприємства експрес-обслуговування на основі паралелепіпеда можуть бути виконані в різноманітних конструктивних системах та матеріалах: збірно-розбірних, з легких об'ємних блоків та елементів, тентових, з власною ходовою частиною — пересувні. Приклади архітектурних рішень об'єктів експрес-обслуговування такої форми ми зустрічаємо на кожному кроці. Завдяки різноманітному дизайну та різним оздоблювальним матеріалам кожний об'єкт має свій індивідуальний образ.

Форма призми, в основі якої лежить трикутник, п'ятикутник, шестикутник або інший многогранник, теж є досить розповсюдженою. Порівняно з прямокутною вона є більш цікавою з архітектурно-дизайнерської точки зору — надає об'єкту виразного архітектурного образу. Досить технологічна, транспортабельна, може також мати власну ходову частину, але має більші обмеження по габаритах. Водночас багатогранна форма може ускладнити організацію в ній функціонального процесу. В залежності від вибраного багатокутника, може бути ускладнений процес блокування. Мобільні об'єкти такої форми можуть бути виконані в таких архітектурно-конструктивних системах: збірно-розбірних, з легких об'ємних блоків та елементів, тентових, пневматичних, з власною ходовою частиною — пересувні.

Пірамідальна та конусоїдна геометричні форми роблять надзвичайно виразни-

ми, динамічними мобільні об'єкти експрес-обслуговування. Переважно вони виконуються зі збірно-розбірних, з об'ємних блоків та тентових конструктивних систем. Блокування об'ємів такої форми неможливо, тому вони є окремо розташованими, від підприємств невеликого об'єму до тих, що досягають значних розмірів. Важливим недоліком також є ускладнення організації функціонального процесу в даному об'ємі. Пірамідальна та конусоїдна геометричні форми є менш мобільними порівняно з двома попередніми, їх передислокація з місця на місце можлива лише за допомогою транспортного засобу.

Циліндрична форма об'єднує в собі переваги прямокутної та багатогранної геометричних форм: технологічна, особливо зі збірних елементів, транспортабельна (в лежачому положенні циліндра може мати власну ходову частину), водночас має деякі обмеження в можливостях блокування. Може бути втілена в збірно-розбірних, з легких об'ємних елементів, тентових та пневматичних конструкціях.

Сфероїдальну та еліпсоїдну геометричні форми переважно застосовують для об'єктів, які потребують значної площі, для малих об'єктів використовувати дану форму недоцільно, тому що виникають складнощі в організації функції за рахунок утворення "мертвих зон". Найбільш доцільно використовувати тентові та пневматичні конструкції, тому що вони забезпечують легкість та швидкість монтажу, досить низько матеріалоемні. Також підприємства з даною формою виконуються зі збірно-розбірних конструкцій.

Складна криволінійна форма — форма, утворена на основі складного плану (у вигляді неправильної геометричної форми). Для даного типу форми доцільно використовувати збірно-розбірні, тентові та пневматичні конструкції, а також їх поєднання. Застосування криволінійної форми характерне для об'єктів, які досягають великих площ, та є менш мобільними порівняно з іншими. Водночас такі об'єкти можуть з певністю претендувати на унікальне, для такого масштабу, архітектурно-просторове рішення.

Комбінована просторова геометрична форма може поєднувати в собі певні сполучення вищенаведених геометричних форм.

В радянські часи та в перші роки незалежності України дизайну мобільних об'єктів експрес-обслуговування приділялося дуже мало уваги, дані підприємства виникали стихійно і не відповідали вимогам естетичної виразності. На сьогоднішній день почалася боротьба за архітектурно виразне обличчя підприємств експрес-обслуговування.

Дизайн мобільних будівель має яскраво виражений техногенний характер, зумовлений промисловим методом виробництва на базі сучасних високих технологій, який досягається за рахунок варіабельності об'ємно-просторових рішень, різноманітної пластики, яскравих кольорових сполучень. Принцип високих технологій являється основним в провідному стилі кінця XX століття "хай-тек", застосування якого надає мобільним спорудам вигляду промислових виробів. Це пов'язано з тим, що при проектуванні мобільних будівель та споруд використовуються методи художнього конструювання промислових виробів. Особливо яскраво це відображається в дизайні пересувних мобільних будівель, які є майже транспортними засобами і мають ходову частину. Особливостей дизайну надають також засоби часткової або повної трансформації.

Збагатити дизайн мобільних підприємств експрес-обслуговування можливо за рахунок активного використання кольору, як засобу архітектурної виразності. За допомогою кольору може бути виявлена тектоніка споруди або ж підкреслені окремі елементи конструкції. Цікавим може бути застосування суперграфіки, фірмових знаків та логотипів, елементів реклами та інформації, що є надзвичайно важливим для візуальної ідентифікації функціонального призначення підприємства експрес-обслуговування.

В історичному середовищі міста найбільш доцільно використовувати ретромотиви та стилізовані декоративні елементи, які давали б можливість об'єктам експрес-обслуговування гармонійно вписатися в оточуючу історичну забудову. Цікавими в цьому плані є павільйони-кramниці арх. Захарченка, які виконані в стилі український модерн. Мобільна архітектура для періодичних святкових заходів розроблена арх. Несторенко (Набережні Човни, Росія), виконана в дусі народної архітектури, в поєднанні сучасних матеріалів (метал) та матеріалів минулого (очерет, плетена лоза).

Таким чином, в дизайні мобільних будівель громадського призначення можна вирізнити три основні характерні риси: використання ретромотивів та стильових елементів в оздобленні; індустріальність дизайну мобільних споруд; застосування принципів гнучкого планування та трансформації.

УДК 725.21

В. Г. Чернявский

СРЕДСТВА АРХИТЕКТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ВЫРАЗИТЕЛЬНОСТИ ЗДАНИЙ ТОРГОВО-БЫТОВОГО НАЗНАЧЕНИЯ ИЗ ЛЕГКИХ МЕТАЛЛИЧЕСКИХ КОНСТРУКЦИЙ

В настоящее время отмечается период активного развития архитектуры зданий с применением легких металлических конструкций.

Анализ примеров эстетической организации объемно-планировочных решений зданий различного назначения позволяет выявить, что необходимыми условиями художественной выразительности зданий, в том числе из легких конструкций, являются их функциональная и конструктивная целесообразность. Конструктивное решение принимается в процессе удовлетворения практической потребности, выражения социального содержания, например, предприятий торгового обслуживания.

Формируя предприятия обслуживания, следует руководствоваться не только их утилитарным назначением, но пытаться организовать архитектурное пространство, эмоционально воспринимаемое человеком. Здание предоставляет человеку физическую защиту, психологическое ощущение защищенности. Но при этом человек стремится видеть открытый ландшафт, небо, ощутить связь с внешней средой. Эта диалектическая связь открытости и замкнутости — двух противополож-

ных начал — может быть достигнута при проектировании зданий торгово-бытового назначения путем включения в композиции внутренних открытых пространств для летней торговли, летних террас предприятий питания, использования фонарей верхнего света в торговых залах, открытых структур. Современная техника позволяет снять визуальную изоляцию интерьера, используя стеклянные стены, защитное освещение, сохраняя устойчивый микроклимат.

Подход к формированию архитектурной структуры с позиций красоты представляет сложную задачу архитектурной композиции. В архитектуре красота теснейшим образом связана с назначением, функцией сооружения. В основе красоты архитектурного произведения лежат определенные объективные закономерности, позволяющие создать упорядоченную структуру, отвечающую как утилитарным, так и художественным требованиям. Для художественной выразительности здание, кроме функциональной и конструктивной целесообразности, должно обладать целостностью, упорядоченностью и соразмерностью.

Получение новых пластических качеств архитектуры зданий предприятий торгово-бытового обслуживания из легких металлических конструкций базируется на следующих предпосылках: 1) снижение трудоемкости производства и сокращение сроков строительства — подчеркнутая сборность, выявленная технологичность производства и монтажа, структурность; 2) снижение стоимости строительства зданий — простота и лаконичность, компактность решений, универсальность и стандартизация объемов и деталей, типизация приемов; 3) снижение массы зданий — подчеркнутая легкость конструкций, утонченность сечений элементов, конструктивная ажурность и модульность.

Новые конструкции выдвигают необходимость поиска средств и приемов повышения архитектурной выразительности зданий.

Средства эстетической выразительности относятся к композиционным, участвующим в творческом процессе, и составляют три группы: средства, способствующие организации структуры зданий; средства гармонизации формы; средства, усиливающие эмоциональную выразительность зданий.

Применительно к легким металлическим конструкциям для формирования предприятий обслуживания среди средств организации структуры, к которым относятся симметрия, метрическо-ритмические закономерности и др., наиболее характерным является тектоника.

Тектоничность архитектурной формы зданий из легких металлических конструкций определяется использованием свойств конструкции как средств выразительности, при организации целесообразной и вместе с тем выразительной конструктивной структуры зданий, влияющей на образ сооружения.

Конструктивная структура зданий состоит из различного количества элементов (колонны, балки, фермы, диафрагмы жесткости, стержни пространственных конструкций и т. д.), которые соединяются различными узлами и образуют в целом пространственные структуры, способные за счет сборно-разборности развиваться в пространстве. Конструктивная специфика металлических конструкций наиболее полно воспринимается тогда, когда они открыты или когда художественными средствами выявлена их структура.

На основе изучения научно-исследовательских и проектных работ, а также при

участию в разработке экспериментальных проектов и строительстве предлагаются основные направления выявления тектоничной формы зданий предприятий торгово-бытового назначения из легких металлических конструкций.

Прежде всего, это:

- 1) выявление специфики различных видов легких металлических конструкций в объемно-пространственной структуре здания;
- 2) решение принципиальной схемы распределения направлений в конструкциях;
- 3) выявление основных конструктивных элементов и выделение их архитектурными средствами с учетом разграничения несущих и ограждающих конструкций;
- 4) соответствие ритмического строя здания системе опорных элементов;
- 5) использование художественных возможностей цвета для выявления тектоники зданий из легких металлических конструкций (рис.1).

К средствам, усиливающим эмоциональное воздействие архитектурной формы, относятся светлота, фактура. Применительно к легким металлическим конструкциям наиболее важным является цвет, большое значение имеют также дизайн, малые архитектурные формы, монументальное и декоративно-прикладное искусство, реклама.

Отношение к полихромии по существу отражает эволюцию творческих позиций и принципов современной архитектуры. Цвет способствует выявлению внутренней логики предприятий обслуживания, решает задачи выявления формы, членения ее, придания динамичности.

На выбор цветового решения при формировании предприятий влияет группа факторов, это: климатические условия (климат и освещение), существующая цветовая среда города (гамма естественной среды и цветовая гамма преобладающей застройки), культурно-исторические традиции, объемно-планировочное решение.

Тектоническая роль цвета может играть формообразующую роль, способствовать созданию архитектурного образа, раскрывающего функцию здания. Предприятие обслуживания, являясь средоточием социально-функциональных процессов, приобретает значение композиционно-художественной доминанты в застройке жилого района. Цветовое решение является одним из основных средств повышения его художественной выразительности.

Одновременно с общим архитектурным решением зданий торгово-бытового назначения проектируются их интерьеры. При решении колорита интерьера и колористического единства всех составляющих предприятия, при разнообразии их цветового построения, цветовое решение интерьеров, как прием художественной выразительности, определяется, прежде всего, четким функциональным решением, оптимальной организацией технологического процесса. Цветовое решение интерьеров оказывает эмоциональное воздействие на человека.

Окраска ограждающих конструкций зон и отделов в разные цвета снимает зрительное утомление и облегчает ориентацию покупателей. Залы кафе, ресторанов могут быть самостоятельными организмами со своей колористической средой.

Анализ научно-исследовательских работ, а также участие в разработках цветового решения зданий предприятий и их интерьеров позволяют выделить основные компоненты построения колористического решения зданий предприятий торгово-бытового назначения из легких металлических конструкций:

Рис. 1. Выявление тектонической формы зданий из легких металлических конструкций

- 1) учет климатических условий, существующей цветовой среды города, культурно-исторических традиций;
- 2) выделение цветовых характеристик относительно цветового решения жилой застройки района;
- 3) выявление основных функциональных зон и выделение их колористическим решением;
- 4) дифференциация на отдельные группы инженерных коммуникаций при помощи цвета;
- 5) создание композиционной целостности и колористического единства при разнообразии цветового построения интерьеров основных помещений.

При использовании любого из этих компонентов цвет должен выявлять объемно-пространственную и конструктивную структуру сооружения.

Дополнительными приемами может служить окраска панелей, конструкций, парапетов, суперграфика указателей и названий остановки транспорта, реклама. Визуальная информация в виде суперграфики играет двойную роль — чисто функциональную, помогая ориентироваться, и декоративную, использующую пластические свойства шрифта как на ближних, так и на дальних точках восприятия. Возможности суперграфики разнообразны — яркие полосы по фасаду, цветовые пятна, заполняющие всю плоскость, геометрические орнаментальные структуры и т.д.

Решая общую композицию, необходимо активно решать поверхность земли. Комбинирование различных типов покрытий — цветного асфальта, фэма, гальки, утопленной в цементном растворе, бетонных плит — воспринимается большими декоративными панно. В урбанистическую полихромную среду можно включить неэксплуатируемые кровли, видимые с верхних уровней, из окон домов. Кровля, фонари верхнего света, инженерные коммуникации, вышедшие на кровлю, в этом случае решаются в цвете безукоризненно.

В формировании колористического образа участвует и урбанистическая мебель. Она может быть системой ярких по цвету пластмассовых объемов, которые легко комбинируются и приспособляются к любой пространственной структуре.

Цветовая среда как средство художественной выразительности непосредственно связана со световым решением. Применение легких металлических конструкций позволило коренным образом изменить композицию внутреннего пространства — ритм конструктивных элементов, стыки и сопряжения. Использование возможностей верхнего света в виде фонарей и открытых структур расширило композиционные возможности и обогатило архитектурно-планировочные решения.

При разработке легких металлических конструкций необычайно велика роль дизайна. Конструкции — индустриальные; благодаря дизайну индустрия способна отвечать эстетическим требованиям формы, пользуясь для этого выразительным языком искусства.

Одним из важных средств эстетической выразительности предприятий обслуживания, эстетизации процесса торговли является графический дизайн, он действует на покупателя непосредственно через продукт, т.е. упаковку, этикетку, ярлык, рекламный проспект.

Комплексный подход к решению задачи формирования зданий предприятий

торгово-бытового обслуживания, их эстетической организации предполагает использование средств архитектурной композиции для повышения эстетической выразительности зданий из легких металлических конструкций.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гидион З. Пространство, время, архитектура: Сок. пер. с нем. М.В. Леомене, И.П. Черня. — 3-е изд. — М.: Стройиздат, 1984. — 455 с.
2. Мардер А.П. Металл в архитектуре. — М.: Стройиздат, 1980. — 232 с.
3. Иконников А.В. Функция, форма, образ и архитектура. — М.: Искусство, 1985. — 175 с.
4. Основы архитектурной композиции и проектирования / Ю.Г. Божко, Г.И. Иванова, Н.А. Киреева и др. / Под ред. А.А. Тица. — К.: Вища школа, 1976. — 256 с.

УДК 331.101:72.012

О. П. Чудутова

ІНТЕГРАЦІЯ ЕРГОНОМІКИ

Ергономіка не є цілком однорідною наукою. Можна виділити її різні аспекти і певним чином з'єднати їх. Визначення ергономіки буде вичерпаним, якщо розглянути ці аспекти. По-перше, слід звернути увагу на сам розвиток ергономіки від ручного інструмента до системи. Це — етап пристосування людини до машини, коли дослідники шукали методи професійного відбору та навчання людей, які відповідали б особливостям машини. На другому етапі досліджень у центрі уваги стояла людина. Дослідники вирішували задачі змінення машин з метою врахування особливостей людини. І лише наприкінці ХХ століття науковці дійшли висновку, що основним об'єктом досліджень, спрямованих на покращення умов праці, повинна бути система “людина — техніка — середовище”. Це слід вважати інтеграцією ергономіки тому, що і в наш час є країни, де ергономічні дослідження все ще проводяться на рівні пристосування машини до людини. З цим можна погодитись, бо системи “людина — техніка” (“одна людина — одна машина”) ще не досконалі з точки зору виявлення можливостей людини [1].

Далі можна виділити інтеграцію двох видів підсистем систем ергономіки — “людина і машина” та “група людей — група машин” [1]. Ця систематизація відповідає різним практичним проблемам та різним методам дослідження. Система “людина і машина” являє собою робоче місце: одна людина плюс одна машина у певному середовищі. Ергономічні проблеми, що пов'язані з аналізом та проектуванням робочого місця, завжди мають відношення до усіх компонентів системи. Аналізуючи систему “людина — машина”, ергономіст впливає на неї, максимально використовуючи можливості організму людини, або пристосовує машину до людини. Тому особливо важливим стає аналіз головної частини системи — людини.

Система “група людей та група машин” — це система, що являє собою сукуп-

ність багатьох взаємодіючих елементів: людей та машин. При такому підході ергономіка вирішує задачі взаємного узгодження різних елементів системи. Це проблеми складних систем, які мають велику кількість змінних складових, що впливають на систему в цілому і які не можуть бути досліджені окремо.

На практиці, ці два підходи до вивчення системи “людина — техніка” не в повній мірі інтегровано. Мова йде про ієрархічність системи, яка дозволяє ученим з самого початку встановити різні рівні організації досліджень. Там, де це можливо, слід починати з ергономіки системи “група людей — група машин”. Інакше може статися така ситуація коли за час вивчення певного робочого місця змінився технологічний процес, що призвело до знищення цього робочого місця і перекреслило всю роботу дослідників.

Крім подібної інтеграції складних систем та робочих місць мають місце інші підходи. В одному з них розрізняють дві стадії у розвитку ергономіки і відповідно два її види: корективну та проєктивну (превентивну). Їх, зазвичай, пов’язують із задачами модернізації існуючої системи або з проєктуванням нової. Прийнятий у корективній ергономіці підхід вирішує задачу оптимізації діяльності по черзі, за окремими факторами: психологічним, коли значення антропометричного, фізіологічного та гігієнічного факторів заздалегідь сприймаються оптимальними або взагалі не враховуються; антропометричним, фізіологічним і т. ін. (із тими же застереженнями). Особлива ознака корективної ергономіки — це всебічне вивчення діяльності людини, умов її існування, коли всі грані та умови розглядаються окремо одне від одного. Потім окремі дані сумуються. Методична база корективної ергономіки, розкрита в працях засновників ергономіки на Заході: К.Ф. Маррела, Дж. Бюргера, Ж.М. Фавержа та ін., орієнтує на незалежне розглядання різних сторін та елементів діяльності людини, на реалізовані системи, де мова йде про їх удосконалення.

Формування проєктивної ергономіки передбачає не тільки набуття даних щодо впливу людського фактора, але й розвиток соціальних досліджень типових видів та форм діяльності людини. Мова йде про створення методів аналізу, виявлення факторів, які визначають ефективність цієї діяльності. Проєктивна ергономіка покликана створити методику комплексної об’єктивної оцінки якості існуючих систем. Це мається на увазі, коли розглядають систему, яка в дійсності ще не існує. Проєктна ергономіка — наука про оптимальний багатофакторний синтез системи “людина — техніка — середовище”. Галузь її застосування — дослідження військових та космічних систем [1].

Наступний напрямок інтеграції, на який вказує М. де Монмолен і з чим можна погодитись, це орієнтація на дослідження ергономіки продукту та ергономіки виробництва. Ергономіка продукту в значній мірі визначається ергономікою робочого місця. Це можуть бути знаряддя праці, різноманітна промислова продукція, побутові товари народного споживання. Для ергономіки продукту характерним є те, що можливість безпосереднього її впливу на споживача дуже обмежена різними описами способів вживання продукту.

Сьогодні прийнято виділяти дві форми досліджень виробничої діяльності людини — лабораторну та на виробництві. Ергономіку теж можна розділити на лабораторну та ергономіку на виробництві [1]. Виробничий цикл має фазу експериментування та фазу впровадження наукових даних. Не можна заперечувати того

факту, що завдяки втручанню ергономіки фази експериментування та впровадження розрізняються. Проте, недоцільно говорити, що ці дві форми дослідження несумісні і що існують два види фахівців з ергономіки: лабораторного профілю та практиків. У кожному разі ергономіка завжди спрямована на оптимізацію конкретного трудового процесу [1].

В. Шейкель так характеризує розвиток ергономіки за десятиліттями:

1950 — військова ергономіка;

1960 — промислова ергономіка;

1970 — ергономіка товарів широкого споживання;

1980 — інтерфейс “людина — комп’ютер” і ергономіка програмного забезпечення;

1990 — когнітивна і організаційна ергономіка [2].

На сьогоднішній день можна виділити три напрямки інтеграції ергономіки. Ергономіка, що розглядає питання, які пов’язані з анатомічними, антропометричними, фізіологічними і біомеханічними характеристиками людини, що мають відношення до фізичної праці. До найбільш актуальних проблем цього напрямку входить дослідження робочої пози, розлад опорно-рухового апарату, компоновки робочого місця, надійність і здоров’я.

Когнітивна ергономіка пов’язана з психічними процесами, такими, як, наприклад, сприйняття, пам’ять, прийняття рішень, тому що вони впливають на взаємодію між людиною та іншими елементами системи. Відповідні проблеми цього напрямку пов’язані з дослідженнями і урахуванням особливостей розумової праці, прийняття рішень, кваліфікованого виконання операцій, взаємодією людини і комп’ютера. При цьому акцент робиться на підготовці і безперервному навчанні при проектуванні соціотехнічної системи.

Організаційна ергономіка розглядає питання, що пов’язані з оптимізацією соціо-технічних систем, а також їх організаційних структур, і процеси управління. Об’єктами дослідженнями стають також системи зв’язків між індивідуумами, розробка проектів, групова праця, методи управління. Процес проектування включає не тільки виробу, але й саму структуру праці, структуру виробничих колективів і їх взаємодії. При цьому підготовка і безперервна перепідготовка спеціалістів стають елементами виробничого процесу, а тому також належать до проектування [3].

У всьому світі і на Україні зростає, хоч і повільно, розуміння широких можливостей ергономіки її системної інтеграції. Методи ергономічного аналізу та оцінки застосовуються у різних галузях науки і техніки. Сучасна ергономіка розвивається у таких напрямках, як макроергономіка, ергономіка програмного забезпечення, будівництва, врахування фактора людини в атомній енергетиці, культурі. Ергономіка і театр — це приклад інтеграційної діяльності фахівців різних професій, крім акторів і музикантів. У результаті такої співдружності з’являється один єдиний продукт праці: — “Спектакль” або серія спектаклів — “Репертуар” [4]. Сьогодні інтереси людини об’єднують також ергономіку, спорт та відпочинок. Цей напрямок розвитку ергономіки вносить суттєвий вклад у розробку спортивних знарядь, одягу та інше. У деяких випадках ергономіка втручається у найсвятіше — у процес народження дитини. Для цього, наприклад, розроблена перспективна ергономічна наукова програма: “Медична система підтримки тіла” [4].

Ергономіка в архітектурі вивчає функціональні стани, діяльність людини, знаряддя та засоби її діяльності, довкілля в процесі їхньої взаємодії з метою забезпечення ефективності, безпеки та комфортності життєдіяльності людини, в цілому все те, що формує архітектурне середовище [5]. Ми проектуємо середовище для життя та діяльності людини і розуміємо, що ця діяльність підпорядковується впливам як позитивних, так і негативних факторів, у тій мірі, в якій фізичні об'єкти середовища відповідають особливостям людини. Архітектурну ергономіку слід також розрізняти як корективну або проєктивну, залежно від того, про що йде мова: про ремонт і реконструкцію або про проєктування нового об'єкта. Цей напрямок інтеграції архітектурної ергономіки слід розглядати як систему “людина — предмет” або “людина — архітектурний об'єкт — середовище” [6].

Коли розглядається середовище життєдіяльності людини та його елементи, де реалізуються вимоги і ергономіки, і дизайну, формується новий напрямок “Ерго-дизайн”, який охоплює комплексну науково-практичну діяльність [5]. Цей напрямок з'явився на ґрунті “електронної революції” офісу і став важливим кроком більш ефективного взаємного використання методів ергономіки та дизайну в архітектурно-дизайнерському проєктуванні.

Державний стандарт України визначає проєктувальну ергономіку як сукупність ергономічних методологічних та методичних підходів до проєктування виробів, процесів та середовища життєдіяльності, комфортних до людини, також експлуатаційну ергономіку як сукупність ергономічних методологічних та методичних заходів щодо експлуатування (використання) виробів, процесів та середовища з метою створення комфортних умов життєдіяльності людини [5].

Таким чином у розвитку сучасної ергономіки, в тому числі і архітектурної ергономіки, спостерігається процес інтеграції різних галузей знання, більш широкої і поглибленої трактовки створення цілісної системи: людина, її природне та штучне середовище. Значний вклад у вирішення цієї кардинальної проблеми належить архітектурним дослідженням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Монмолен М. де. Системы “человек и машина”: Пер. с франц. Н.И. Андроновой. — М.: Мир. 1973. — 233 с.
2. Hendrick H. The IEA and International Ergonomics: Past, Present and Future Proceedings of the IEA/Russian Conference-Ergonomics in Russia, the Other Independent States and Around the World-Past, Present and Future. St. Petersburg, Russia: Russian Ergonomics Society. — 1993. — P. 5-11.
3. Ергономика в Украине (человек — техника — среда). — Киев: Киевский военный институт управления и связи. Всеукраинская эргономическая ассоциация, 2000. — 92 с.
4. Мунипов В.М. Неизвестные и малоизвестные направления эргономики, ТЭ. — 1992. — №7. — 23 с.
5. ДСТУ 3899-99. Дизайн та ергономіка. Терміни та визначення. — Київ: Держстандарт України, 1999. — 33 с.
6. Мироненко В.П. Эргономические принципы архитектурного проектирования (теоретико-методологический аспект). — Харьков: Основа, 1997. — 112 с.

О. А. Трошкіна

СЕМАНТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЕКОРАТИВНО-СИМВОЛІЧНИХ ДЕТАЛЕЙ В ФОРМУВАННІ ОБРАЗУ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ

Історія використання декоративно-символічних деталей в представницькій архітектурі сягає в давнину. Декор завершує побудову форми у відповідності із внутрішнім структурним принципом, утворюючи зовнішній рівень пластичного і кольорового деталювання, в якому форма набуває свого індивідуального осмисленого буття. Цей зовнішній рівень (шар) архітектурної форми є знаком, носієм як явних, так і прихованих символічних значень, які є активними компонентами образу представницької споруди. Декор є інтерпретатором архітектурної форми, тому його відсутність є не менш красномовною, ніж його збитковість.

Тіц О.О. та Воробйова О.В., розглядаючи сукупність пластичних засобів, які формують образ архітектурного об'єкту, і таких, що розкривають його ідейний зміст, поділяють архітектурну пластику на структурну, тематичну і орнаментальну. Структурна пластика виявляє конструктивно-просторову організацію об'єкту, тематична — виражає семантичні аспекти і розкриває образ, орнаментальна — може органічно входити в систему структури, покриваючи орнаментом окремі її елементи, або доповнювати тематичну композицію. Неузгодженість або зверхність одного із видів пластики призводить до порушення художньої цілісності архітектури. Забуття конструктивних зв'язків підсилює декоративне начало, а відмова від орнаментальної і тематичної пластики веде до примату функціонально-конструктивної основи [1].

Для знаковості представницької архітектури велике значення має тематична пластика, що включає в зображення сюжетні або символічні рельєфи. Останні найчастіше займають найбільш важливі і добре оглядувані місця в композиції фасадів, фіксуючи головні осі, підкреслюючи входи, акцентуючи увагу на значних фрагментах будинку. Її місцезнаходження в меншій мірі обумовлене функціонально-конструктивною структурою і в основному визначається художніми і зоровими умовами. Тематична пластика може включати одинокі фігури або символи, групові композиції. Із всіх видів архітектурної пластики поверхні вона має найбільші можливості для конкретизації інформації, тому що її мова використовує історико-літературні і фольклорні сюжети, символічні і міфологічні образи, а також явища сучасного життя. Завдяки своїм інформаційним можливостям тематична пластика використовується для розкриття змісту і загальної ідейно-художньої концепції архітектурного твору. Вона використовувалась у всі часи — від скульптури античних фронтонів, романських та готичних тимпанів, фризів класицизму, масок модерну до сучасних синтетичних композицій із скла, бетону, кераміки і сталі.

Більшості декоративних деталей (особливо тих, що знаходяться перед входом в будинок чи на його головному фасаді), як скульптурних, так і живописних, з

давини надавалось символічне охоронне значення. У давньоєгипетському зодчестві входи в храми організовувались як могутні портали, нерідко з рельєфами, що покривали площини пілонів, чи великою скульптурою перед входом. Навіть перед входами в невеликі сакральні спорудження створювали своєрідні акценти — стели, що мали свого роду охоронне значення. Такі форми прикрашаються ієрогліфічними зображеннями, символами божественних сил. В середньовіччя вхід в замок зміцнювався вежами, що спеціально влаштовуються, обрамляючи його, або вхід влаштовувався через вежу. Масштаб в'їздної вежі визначався оборонними цілями. Від укріплень, фортифікацій укрупнені фізичні розміри переходять у сакральну архітектуру, де ідеологічна сторона переважає над функціональним призначенням споруди. В добу бароко символами охорони стають скульптури левів перед будинками, а в класицизмі, як і в усіх його реінкарнаціях, — колони портику. На початку XX ст. охоронну функцію виконували маскарони, а в II пол. XX ст., коли вхід в представницьку будівлю став тільки температурним бар'єром і позначався козирком великого виносу, ознакою офіційності споруди, її "охоронцями" ставали ялини перед головним фасадом. Сьогодні ця тенденція збереглася разом із традицією оформлення головного входу колонами із металу. Поряд із цим існує інша — оформлення головного входу в приватний будинок скульптурами тварин (собак, левів), міфологічних створінь (китайських драконів) і навіть гномів, що не тільки не характерно для країни, але й має відверто кітчевий характер, проте є символом престижу у певної групи населення.

Використання символіки і геральдики на фасадах представницьких будинків є знаковим і бере свій початок із давнини, коли герб над воротами замка вказував на місце володаря на соціальній драбині, а рельєф із зображенням Христа в тимпані порталу — на культове призначення будинку. Геральдичні ознаки приналежності роду, державі традиційно розміщувались на самому видному місці — над будинком, над входом, або в головних, офіційних приміщеннях споруди, що поряд із багатим декоруванням фасадів і розкішними інтер'єрами створювали збитковість інформації про володаря. Цьому сприяв і повтор однієї і тієї ж символіки і емблематики перед будинком і всередині його, що особливо добре прослідковується на прикладі розробки фірмового стилю корпорації і застосування його як на фасаді, так на стінах і підлогах будинку, і навіть на канцелярських приналежностях. Для державних установ СРСР традиційним було повторення пам'ятника вождю та прапора, які знаходяться ззовні будинку, в зменшених масштабах: в головному вестибюлі (фігура на повний зріст або бюст великих розмірів) і в менших масштабах — в кабінетах урядовців (бюст або портрет, прапор, маленькі прапорці на столі).

Та основне значення все ж мав головний фасад будинку із розміщенням державної емблематики над входом, скульптурного рельєфу в фронтоні і прапора над будинком.

В скульптурних фронтонах часто розміщувались не просто герб держави або рельєфні розповіді про подвиги радянського народу, із робочими і селянами, але й прапори, у вигляді сувоїв, на тлі яких — державний герб. Ця тематика стала настільки популярною, що її використовували на всіх значних об'єктах, навіть не урядових — наприклад, в фронтоні Палацу культури залізничників в Луганську

бачимо симетричну композицію: рельєф із 16 прапорів, що символізують республіки, в центрі — ліра, скрипка і театральні маски, які вказують на профіль об'єкту, обрамлені лавровими вітами, переплетеними стрічками, і завершення композиції — серп і молот внизу і п'ятикутна зірка зверху (див. рис. 1).

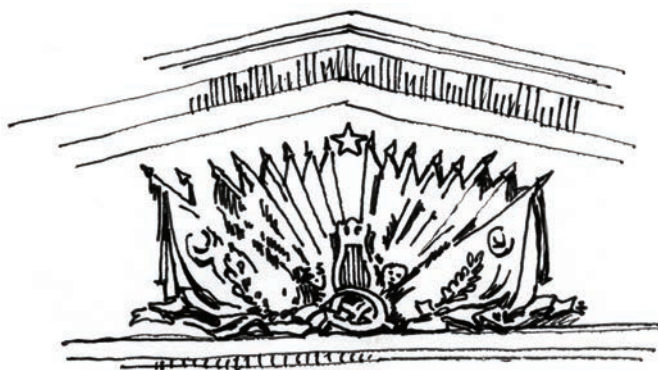

Рис. 1. Фрагмент фронтона Палацу культури залізничників в Луганську

Схожа композиція на колонаді Міністерства іноземних справ в Києві — шість прапорів, на яких знаходиться герб держави. Колонида надає урочистості і значимості споруді, а також слугує воротами, бар'єром, який відокремлює офіційний простір від загального.

Навіть після позбавлення будинків надлишкових декоративно-орнаментальних засобів герб і прапор залишались головними і обов'язковими атрибутами влади. В радянських провінційних урядових установах 70-х — 80-х років це був обов'язковий мінімум декоративно-пластичних засобів. А в 90-ті вони просто замінились новими гербами.

Виділялись лише значні об'єкти всесоюзного і республіканського значення, де державна емблематика була виконана з більшим розмахом і на більш високому професійно-художньому рівні. Так, осьове розміщення головного входу в Кремлівському Палаці з'їздів закріплено розміщенням чеканного із міді, позолоченого державного герба СРСР і мозаїчними зображеннями емблем Труда, Миру і Соціалізму (художник А. Дейнека), що мало сприяти розкриттю ідейно-художнього образу палацу народних форумів. Те ж саме в Будинках Рад союзних і автономних республік (див. рис. 2).

В таких спорудах активно використовувалась монументальна пропаганда, і більш того, вони самі були монументальною пропагандою державного устрою і ідеалів. Синтез архітектури і монументального живопису (особливо під гаслом соцреалізму) став можливим і набув значного розмаху в масштабах країни завдяки тому, що ідейний зміст є вербальним, тобто таким, що можна перевести на природну мову. І справді, ще в конкурсних проектах на Палац Рад ступінчата тричастинна композиція була ілюстрацією до Ленінської праці «Три источника, три составных части марксизма», що створювало збитковість, а отже сприяє правильному прочитанню інформації (див. рис. 3).

Рис. 2. Фрагмент головного фасаду Будинку Рад в Йошкар-Олі з гербом Марійської АРСР

Рис. 3. Один із варіантів проекту Палацу Рад СРСР.
Арх. Щуко Б. та Гельфрейх В. 1930-ті рр.

Прямолінійною (літературною) інтерпретацією головних соціальних ідей архітектурними засобами відзначались пропозиції простих людей, далеких від архітектури, але чийі думки брали до уваги при створенні конкурсних проектів. Ідея побудувати Палац Рад, головну споруду країни, на плані-карті СРСР, на якій ви-

сочіють вичурні машини, трансформовані в будинки, із центральною фігурою робочого, який одушевляє ці машини, — сплав багатьох робочих пропозицій [2]. Можливість повної вербальної розшифровки композиції призводила до втілення мовою архітектури великих лозунгів партії в виставкових спорудах як на міжнародних виставках, так і на всесоюзних. Нерухомість, вертикальність, ієрархічність — ознака перших і пафос урожайності, урочистості, великих досягнень в других. Ці ознаки досі збереглися на входах в Бессарабський та Сінний ринки в Києві.

Пластика і монументальний живопис беруть участь в розкритті як форми, так і змісту архітектурного образу. Вони можуть вирішувати задачі образного проявлення об'ємно-просторової та конструктивної структури будинку, виступаючи в якості органічно взаємопов'язаної із функційним змістом зовнішньої оболонки архітектурного простору, а можуть бути відносно самостійними зовнішніми формами, основна задача яких — розкриття художнього змісту.

Відсутність орнаментальної і тематичної пластики ускладнює деталізацію архітектурного повідомлення і зводить його до узагальненої інформації про соціальні пріоритети, технічний прогрес, про зміни в суспільстві. "Тай-тек — супертехніцизм, доведений до своєї протилежності і набравший декоративного характеру, сягає своїм корінням в конструктивізм 20–30-х років. Поклоніння перед технікою, возведення її в надсоціальний ранг призвели до переродження технічних деталей в будинках в елементи декору. Якщо на рубежі XX ст. техніка і методи раціонального конструювання були винесені за скобки із сфери мистецтва, до середини XX ст. технічне формоутворення займає ведуче місце в формулі Вітрувія, а до його кінця — набуває естетичного значення. Ставши невід'ємною частиною сучасної культури, техніка, а вірніше її атрибути, починають використовуватись як символи сучасності, людського прогресу" [3].

Багате використання металевих конструкцій і новітніх технологій, створення будь-якої форми, яка наче не підвладна законам тяжіння, — демонстрація фінансових можливостей, продовження традиції ототожнення багатства із духовністю, започаткованої в давнину. Позолота ліпних деталей в інтер'єрах давніх палаців, багате їх прикрашення, недоступне рядовій будівлі, знайшли своє продовження і в символіці кольору. Золото — символ сонця, божественного начала. Замінник золота — жовтий колір, який відповідає земному центру, началу всіх начал. Нездарма майже всі представницькі об'єкти класицистичного характеру мають жовтий колір — знак офіційності, главенства, позначення місця.

Сьогодні ж головні кольори — кольори металу, символи вічності. В людських масштабах нержавіюча сталь — матеріал майже вічний, адже строк її служби перевищує сто років. Легкі і тонкі металеві конструкції завдяки металевому блиску не виглядають ненадійними, а навпаки, втілюють в підсвідомість ідеї стабільності і довгого існування, не уступаючи в цьому своїм кам'яним попередникам.

Використання імпортних матеріалів і технологій призводить до нівелювання представницьких споруд із рядовою забудовою. Для того, щоб представницька споруда і в майбутньому не втратила значення головного кристалізуючого міське середовище чинника, декоративна обробка повинна знову зайняти відповідне місце у створенні образу представницького об'єкту. Застосування декору тісно по-

в'язане із виробленням українською архітектурою власного національного стилю, якого поки що немає, і для якого поки що не вироблені орієнтири в культурному контексті. Не лише державна чи корпоративна символіка і геральдика, а й використання традиційних для України і вироблення нових декоративно-символічних засобів повинно стати провідником значення представницької споруди сьогодні і в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тиц А.А., Воробьева Е.В. Пластический язык архитектуры. — М.: Стройиздат, 1986. — 312 с.
2. Астафьева-Длугач М., Волчок Ю. Диалектика и динамика конкурсного проектирования. // Архитектура СССР. — 1982. — №6. — С. 52-55.
3. Тиц А.А., Воробьева Е.В. Пластический язык архитектуры. — М.: Стройиздат, 1986. — С. 271.

УДК 72.01; 72.03

А. А. Пучков

АРХИТЕКТУРНАЯ ФОРМА АНТИЧНОСТИ КАК ОРГАНИЗОВАННЫЙ ХАОС БЫТИЯ

Этюд посвящен выяснению граничных корреляций между *бытием античности* и *античностью*, *антикварностью*, *археологичностью бытия* как человекообразного инобытия всякой архитектурной формы. Если лик, *en face* бытия, явленный сознанию человека, есть в конечном счете пространство человеческой деятельности (данной ему как переживание, рефлексия себя как самости), причем такое пространство, которое эстетизировано в выразительной форме как форме проявления, — то *профиль* бытия — собственное лицо архитектуры.

Архитектура — человеческое бытие *со стороны*. Она — живое инобытие человека, в котором время бытия есть портрет инобытия. Чтобы в этом разобраться, я вынужден зайти несколько издалека. М. Хайдеггер (в конце 1920-х годов), сам, похоже, не замечая, занялся разрисовкой, даже раскраской этого портрета, оставив читателю прописывать контур изображенного. Его трактат “Бытие и время” (1927 г.) — пристально обтекстованный зрачок человека на циферблате его сознания. Причем, и зрачок, и самый человек даны в режиме *наличного* присутствия. И потому, по Хайдеггеру, проблематика греческой онтологии “должна брать свою путеводную нить из самого присутствия”. — “Присутствие, то есть бытие человека, в расхожей (равно как и в философской) “дефиниции” очерчено как *soon logon echon*, живущее, чье бытие сущностно определяется способностью говорить” [1].

В книге “Парадокс античности” [2] я постарался закрепить подтверждение старой мысли об оро-акустической специфике греческого письма (вслед М. Л. Гаспа-

ровым и С. Л. Утченко), порожденного и замешенного на говорении, на слове звучащем. Здесь же утвердимся в мысли, что “античное толкование бытия сущего ориентировано на “мир”, соответственно, “природу” в широком смысле, и что оно по сути дела получает понимание бытия из “времени”. Сущее в его бытии схвачено как “пребывание”, то есть оно понятно в виду одного определенного модуса времени — “*настоящего*”. После удостоверений М. Хайдеггера становится очевидным, что присутствие бытия может быть представлено сущим само по себе, в силу невозможности мыслить нечто вне его присутствия в сознании. Любое присутствие есть прежде всего бытие, предъявленное сознанию сущим, но и всякое бытие дается в качестве присутствия лишь в некоторой *форме*, происходящей из сущего в бытие и потому формующей это сущее в некоем *теле бытия*, имеющем архитектурное устройство.

В чем состоит предельная форма выразительности бытия, где находится то предельное тело, которое приводит природу реального и природу идеального к одному целому, к существованию, источнику, из которого они вместе возникают? Именно *слово*, которым мы задаем себе эти вопросы, оказывается выразительным элементом, который приводит сущее в сознание бытия. Сущее приходит в сознание *словом*. И никаким иным образом, никакой иной формой бытия не может сущее проявиться в сознании, ничем иным не выказывается сознанию присутствие бытия, — как *словом*, имеющим вес, смысловые рамки и определенное тело, которым оно отлично от другого слова.

Потому древний грек столь большое значение придавал *звучащему слову*, работающему как принцип при-существования сущего сознанию, а не *слову письменному*, которое передает смысл бумаге, где звуковой элемент стирается. В слове, приданном бумаге, сущее выказывает себя сознанию как историческое, дается в форме *истории смысла* и *истории слова*, которым этот смысл фиксирован, прису-ществлен сознанию, и тем самым историзирует его активность, онтологизирует ее, нагружая обязанностью быть причиной бытия, причиняя ее бытию как присутствию. Этим в первую очередь и занимается тот раздел литературоведения, который ведает искусством поэтики. Мне уже приходилось замечать, что теория и история архитектуры — это околоархитектурная, сиречь текстовая дисциплина [3], которая по этой веской причине прибегает к методам поэтики, заимствуя их из литературоведения, и приходит на этом пути к положительным и важным результатам.

М. Хайдеггер заметил, что в конкретном исполнении речь имеет характер говорения, голосового озвучания в словах (что предшествовало, разумеется, слову письменному, или — по С. С. Аверинцеву — “записанному слову”) — “*logos* есть *fone*, а именно *fone meta fantasias* — озвучание голосом, при котором нечто увидено” [4]. Не что иное, как логос, выразительность которого *пребывает* в слове как бытии сущего (и его конструкции), приводит сущее, во-первых, к видимости (а видимость ведь может быть и ложной), во-вторых, — к бытию как выразительности, и потому — к наличному *присутствию эстетического*. Для архитектурной формы в античности, по пути уяснения природы которой мы движемся, именно в *присутствии эстетического* выражает себя ценность ее пространственного бытия, которое посредством присутствия выразительности (как инобытие сущего)

“формулирует” архитектурную форму в качестве сущего, как произведение природы (посредством придания человеку способности творчества и выявления в нем этой способности через деятельностный, инобытийный момент).

В Греции эта специфика носила “пан-ический”, то есть всеобщий характер, проявляясь в звучащем слове, которое было и сущим, и бытием. Мифический Пан, являясь сознанию, наводил на людей ужас страшным видом, вызывая “панику”, и это — высшее проявление эстетизации бытия в слове: *далее выражения чувства слову двигаться некуда*. Это — основная работа звучащего, опозитизированного слова, его предельная “работа”. Посредством слова сущее приводит бытие к эстетическому присутствию, эстетизируя самое себя как именно сущее. И потому присутствие бытия в сознании никаким иным образом, кроме *телесной массы кажимого смысла* (оформленного, отлитого в форму слова), не может быть эстетическим. Архитектурная форма — “снятая”, материализованная форма технологически “сказанного”.

Слово — *масса* эстетического в сознании. *Вес* эстетического — присутствие бытия как кажимости сущего, явленного сознанию *мерой* эстетического (сколь бы абсолютный характер ни носило эстетическое само по себе). Эстетическое присутствует в бытии *словом*, и потому бытие имеет эстетическую ценность благодаря выразительной *кажимости сознания*, поскольку бытие дано человеку (1) непосредственно (2) в качестве *образа*. Этот образ — не только *образ человеческого инобытия*, но и некий *абсолютно сущий образ*, в отношении которого сам человек оказывается инобытием. Иначе говоря, то, что принято наименовывать *средой* по отношению к деятельностным и вообще онтологическим проявлениям человека, создает требуемые пространства и, стало быть, бытийные ограничения для этих человеческих проявлений, — есть не что иное, как подлинно человекообразное инобытие, данное ему непосредственным *образом*. В сложении этого образа архитектор участвует, и оставаясь самим собой, и становясь, по удачному выражению Г. З. Каганова, “всеми остальными”. Таким образом, среда, в которой человек “любит и страдает”, выказывает человеку своим *образом* его подлинное инобытие, для пренебрежения которым нужно только перестать быть человеком.

Образ среды возвращает в человеческую “камеру сознания” (Хайдеггер) самого человека как некую онтологическую добычу. То есть образ среды как наличное бытие сущего провоцирует человека к познанию (осуществлению волевых актов выхода из себя и возвращения в *себя-другого*) своего инобытия, или, в снятом виде, — собственной онтологии, иначе — как выразился Хайдеггер — своего “онтологического присутствия”. Ведь познание есть “бытийный способ бытия-в-мире” [5]. *Образ среды эйдетичен*, дается сознанию в своем *выглядении* и требует прежде всего описания, которое непременно (в силу присутствия) привязывается к сущему, чьим подлинным выражением и является человеку образ его инобытия. *Человек есть инобытие среды* в той же степени, в которой *среда есть инобытие человека*: они равновелики. Образ среды выразителен и потому эстетичен, но не всегда выразителен художественно, поскольку горы, долины и “водные глади” эстетичны помимо художественности и помимо понятия о художественном.

Недаром Э. В. Ильенков записал, что “неутомимый труженик дух творит мировую историю, пользуясь человеком как орудием своего собственного воплоще-

ния во внешнем, природном материале” [6]. Но дух и природа, порождающие один другого специфическим образом, порождают человека прежде всего как собственное духовно-природное *инобытие*. Человек как одновременно и инобытие духа и природы, и их непереносимое порождение (от них отчужденное индивидуальность и социальность), — посредством же духа и природы возвращает себе пространство жизнедеятельности и жизнепроявления. И тогда стоит утверждать, что истинное бытие — это печать, которая накладывается идеями на материю (Платон, Федр 75 d), но для понимания этого бытия в качестве эмпирического необходимы условия, сами эмпирическими не являющиеся. Иными словами, архитектурная форма, сформированная человеком “по своему образу и подобию” (и для реализации этого “образа” в его “подобии”), не проявляясь в грубо эмпирическом смысле, не довлея над постигнутым этой формой пространством, оказывается вне-эмпирическим, эйдетическим условием формулировки человеческого инобытия как его *выразительной непосредственности*. И тем самым — архитектурно, деятельностно, материально.

Таким образом, *идеальность* архитектурной формы проявляется как представленная в вещи форма общественно-человеческой деятельности или, иначе, — как форма деятельности, представленная в виде вещи и предмета. “Форма вещи, созданной человеком для человека, поэтому и есть тот прообраз, на котором воспитывается, возникает и тренируется культура силы воображения” [7]. Именно сила воображения ставит архитектурную форму в отношение к человеку как его *естественное* инобытие. Создание сакральных сооружений, на главенствующем положении которых в истории архитектуры начиная с доисторического времени настаивал А. Г. Габричевский (менгиры, дольмены, мемноны, кромлехи сакральны *par excellence*), являлось, сколь ни странно, естественной человеческой потребностью, нацеленной на закрепление на земной поверхности такой ценной для человека сферы его деятельности. Их содержание до сих пор остается *рационально* необъяснимым (вспомним, сколь трудно было преодолеть С. А. Жебелёву застой в утверждении лишь *отчасти* сакрального характера афинского Парфенона [8]). Все это как элементы фиксации содержания деятельности человека не может не навести на мысль, что, во-первых, архитектурной формой оформляются не только прагматизированные, но и отвлеченные проявления бытия человека, во-вторых — наивысшую степень художественного раскрытия этого инобытия в архитектурной форме удается фиксировать именно в *сакральных сооружениях*, в постройках, посвященных якобы *отвлеченному*, по фактам существования которого фиксируются эпохи становления человеческого духа в форме зодчества. Видимо, Габричевский имел в виду прежде всего сакральную форму зодчества, утверждая вслед за Гегелем, что история архитектуры суть запечатленное в ставшей форме развитие человеческого духа. Исходя из этого, можно предложить следующую цепочку развития идеи архитектурной формы (и ее изучения): человеческий дух — материализация сакральных проявлений человеческого духа — история архитектурной формы.

Что являют нам *греки* в названном круге вопросов? Так, храм должен быть воспринимаем как отчужденный элемент мифологического сознания, присущего *древнему* греку, причем в том самом смысле, в каком жилище его является отчуж-

дением общественной деятельности в системе повседневности. В *теле храма* античный человек отчуждал не только родовую сущность божества, взятую как мифологический типаж, но и собственную способность *мышления этого божества (помышления о божестве)*. Он наделял миф телесностью и фигурностью, помимо которых идеальная реальность не может быть постигнута в качестве материально устроенной конкретики. “Древнегреческое мироощущение, — повторим вслед за А. Ф. Лосевым, — есть узрение и осязание мира как тела” [9], и тела — как мира, да и само “бытие для греков есть храм, или дворец, наполненный статуями..., ибо... человек есть не что иное, как статуя” [10]. Если я однажды попробовал обосновать, что колонна греческого периптера — предельный *символ выражения* тектонической построенности всякой идеи [11], то храм в том же смысле может быть рассматриваем как предельное выражение и олицетворение отчужденной абстрактной деятельности человеческого сознания, способного порождать ту или иную идеальную телесную форму, — *идею и вместе с нею тело божества*.

Ведь “что такое греческая “идея”, как не *видение*, зрение, узрение, если уже сама этимология указывает на это? Пусть в древнем языке “идея” равносильна чувственному виду, как и *synesis* связано со слуховыми впечатлениями... Столь развитой философский язык, как у Платона, нисколько не стесняется употреблять это слово в чисто оптически-чувственном смысле... Все эти тексты говорят об идее человеческого *тела* в смысле его *наружности и фигурности*” [12]. Иное смысловое состояние наблюдаем в христианскую эпоху, когда равновесие между божеством и человеком нарушается, Бог начинает властвовать над порожденным им человеческим сознанием. Язык, которым, обволакиваясь в слово, пользуется идея, дабы выказать себя человеку, и который человек создал, чтобы дать идее возможность выказывать себя, и идея сама по себе как нечто, являющееся “беспредпосылочным началом”, выказывающим себя сознанию в качестве некоторой *телесно сложенной и словесно выраженной* формы, — невозможны помимо наличности для них некоего “жилища” (вместилища, обиталища), которое оберегает вечный непокой сознания и свободу идеи от беспредметности, бесформенности и гибели.

А. Ф. Лосев сначала доказывал, что, по Аристотелю, каждое художественное произведение не есть сама действительность, но некоторого рода выражение действительности, но позже он убедился, что логика самого выражения не является точной и формально обоснованной логикой действительности. “Она потому и является логикой действительности, что она не есть логика чистого разума..., но есть логика... топологическая... В художественном произведении эта топологическая логика есть не что иное, как *эстетика развертывания сюжета*” [13]. Таким образом, и архитектурная форма как особого рода художественное произведение есть и действительность, и выражение действительности, и объект, и рефлексированное, материализованное понятие об объекте, и в области архитектуроведческого письма может рассматриваться только с позиций эстетики развертывания ее сюжетов: деятельностных, специально проектных, оценочно-охранительных, поэтологических. Среди этого ряда только первое и последнее утверждения позволяют приблизиться к более или менее адекватному представлению об архитектуре древнего (в частности, античного) мира, поскольку исследуется не столько ар-

хитектурная форма, сколько ее социально и художественно окрашенный *эйдос* (чувственная форма эстетического предмета), который реконструируется исследователем, опирающимся на миродержавный эллинский Космос нашего о нем знания.

Как никакой иной символ материальной культуры человечества, именно *греческий храм* позволяет заключить о себе — сгустке духовной жизни эпохи — как о некоем предельно выразительном и категориально значимом символе единства предельного же состояния пластического языка античного художественного мышления и телесной *идеи*, этим языком вымолвленной пространству греческого полиса. “Ни у одного народа, — пишет В. В. Розанов, — всецелое увлечение внешним миром не выразилось в такой яркой, вполне законченной — до художественности — форме, как у древних греков. Всеми силами души... они погружены были во внешний чувственный мир, смотря на земную жизнь как на законченное целое, и почти совсем не задумываясь о жизни вечной” [14]. Видимо, они чувствовали, что чем более чистыми и откровенными будут в своих жизненных порывах, тем дольше окажется их “посмертное” духовное движение. *Древний грек знал, потому что чувствовал, — христианин верит, потому что знает.*

По Гегелю, если архитектура греков дала истории храм, а скульптура — статую, то нечто третье должно было дать *общину*, предстоящую этой статуе в храме, ту внутреннюю и индивидуализированную духовность, которая, не будучи абстракцией, не является уже просто *духовной телесностью*, но чем-то значительно большим: материальной общностью коллектива. Недаром А. Ф. Лосев обратил внимание, что *музыка* греков “гораздо ближе к Фидию, чем к Баху и Бетховену. Грек и здесь продолжает как бы *ощупывать статую*, хотя, казалось бы, столь бестелесное искусство, как музыка, очень мало дает к этому оснований” [15]. Напротив, не что иное как музыка и способно дать к этому основание. Вероятно, более верного основания для созидания на нем архитектурной формы трудно себе представить, а тем более “подложить” архитектурной форме. Что греческая музыка ближе к Фидию, а не к Бетховену, — более чем объяснимо: боюсь, греки о существовании какой-либо иной музыки, кроме их собственной, даже не давали труд подозревать. Для этого не было ни необходимости, ни *основания*. Кроме того, музыка, не сопровождавшаяся пением или танцем (хотя бы военным!), у греков — редкость [16]. Апокинос, пиррихий и примий — военные танцы, которые были сродни ритуальным (например, вакхическим) и сопровождались музыкальным исполнением. Архитектурный контекст для этого был не только обязателен, но имел, пожалуй, ведущее значение.

Вероятно, *пластическое бытие* идеи дало основание В. С. Библеру считать, что “колонна Парфенона *сказана жителю Афин*” [17], поскольку она, как и сам Парфенон, — результат человеческого действия и человеческого жеста. А еще больше — результат античной мифологической речи. “И если непосредственные трудовые действия в их направленности на предмет воплощены в камне, металле, злаках, то “сказание”, “сага” этих действий только подразумевается, эти действия существуют в живом процессе общения, они молчат о своем “сказании”; их... речь мыслится... как нечто радикально неинформационное” [18]. Обратимся к примеру.

Подтверждение допустимости рассмотрения и понимания архитектуры и как

(1) некой всеобъемлющей бытийной формы, выражающей целокупно человеческую деятельность, и как (2) непрерывный процесс волевой организации человеком инобытия, находим в реконструированных пра-формах первичного языкового состояния (“пра-языка”), в частности, в терминах *мир*, *земля*, *поселение*, *жилье*, которые приведены в книге Ю. Л. Мосенкиса. Автор, пользуясь внеязыковыми интерпретациями, то есть прибегая к данным, сохранившимся помимо языка, приходит к любопытным выводам. И хотя его заключение, что, “представляя себя, свое племя, свою территорию центром, *древний человек соотносил с собою представления о жилье, поселении, мире*” [19; курсив мой], кажется несколько размытым (*чи* именно представления он “с собою соотносил”?), суть вопроса ухвачена верно. И если со специальной задачей Ю. Л. Мосенкис виртуозно справляется, утверждая, что понятия *поселение*, *жилище*, *территория* связаны с названиями человеческих объединений и что все они, в том числе и понятие *мир*, имеют структуру, отвечающую структуре слов со значением *круг* (вспомним легенду об основании Рима “по этрускам”), и этих выводов для целей его исследования достаточно, — в архитектуроведческом аспекте следует пойти чуть дальше.

Поскольку языковой материал дает основания для таких интересных выводов, нужно полагать, что в понятиях *жилье*, *поселение*, *территория* и даже *мир* основанием является не столько представление о *круге*, сколько представление человека о конкретной *форме протяжения его деятельностиной сущности*, его “жестикуляции”, его бытия (рефлектируемого в форме инобытия), граничности его сознания (с одинаковой силой простирающегося в разные стороны), наконец, о некой шарообразности как границе восприятия человеком чего-либо. И понятие о такой *шарообразности*, отпечатавшееся в языке, будучи распространенным на “строительный” аспект, дает возможность заключить о разумении архаическим жителем *онтологического бытия* в качестве некоторой предельной мыслительной формы. *Форма* такого понимания — уже *архитектурная форма* в разнообразном множестве условий ее материального осуществления. Это тем более важно, принимая во внимание устойчивые *формы выражения в языках мира*, что свидетельствует — лишний раз! — о “всенародном” значении круга или шара как понятий, коррелятивных понятию и бытия, и его границ.

Может быть (как это делает В. С. Библер), и вправду стоит признать за *речью* колонн Парфенона нечто “радикально неинформационное”, — ведь они упорно молчат о себе, не выказывая ничего иного, кроме самих же себя: колонна — колонной. И лишь вступая в диалог, стоит утверждать, что мы начинаем понимать ее работу, проявленное в воздействии на нас, более того — в *диалогическом воздействии*, в котором ты играешь первую роль и которое только тобой инициируется. Так, всякое явление будет мертво, если к нему не обращен вопрос, если оно не “вступило” в диалог: так мертвы, например, книги, которые не читают. Они существуют подобно мумиям, имеют тело, структуру-тектонику, но остаются как бы *помимо жизни*. В этом смысле колонна как снятая пластическая форма человеческого бытия, как некое визуальное превращение этого бытия должна быть понята не просто как видимость, а как некая *внутренняя форма самой видимости*, как ее устойчивое и воспроизводящееся ядро, выявление которого на феноменологическом уровне может оказаться результатом специального анализа. Пара-

докс в таком “диалоге” состоит в том, что и задаем вопросы, и выдумываем подходящие ответы мы сами, и колонна — только повод. Но — семиотически важный и интересный.

Таким образом, колонна (как превращенная форма сознания и элемент конкретного физического тела) и храм (как организм, приводящий это тело в *семиотическую подвижность*), являясь самостоятельно и общественно ценными знаковыми *системами*, замещают для древнего грека (и тем более для нас) определенные моменты содержательной *работы сознания*, и потому в своих превращенных формах выступают конечной причиной самой подвижности, живости сознания, которая только в нем себя выказывает. Деятельность же сознания по постижению этих превращенных форм оказывается не только их распределением, но и актом сообщения сознанию посредством *причины* их смыслозорождения в теле античной культуры. Вскрыть механизм этого процесса я и пытался в предыдущем изложении.

Однако из всего сказанного нельзя не сделать интересный вывод, который позволит увязать ставшую архитектурную форму с контекстом, породившим ее в качестве символически значимой и онтологически ценной. Вывод этот в определенной степени вытекает из отмеченной В. С. Библером “сказанности”.

С точки зрения информативности, всякая архитектурная форма, безусловно, вступает в отношение с *пространством*, инобытием которого она себя проявляет, с *контекстом*, вызвавшим ее к жизни как функционально обоснованное отграничение типа человеческой деятельности, и с *общественным вкусом*, который породил ее как нечто выразительное и тем самым выразил в корпусном виде эстетические пристрастия эпохи. Она со всем этим соотносится не иначе как в своеобразной *диалогической форме*. Принципы диалога, условия резонанса двух собеседников — произведения архитектуры и человека — в разные эпохи постулируются по-новому, и потому беседа по своей форме близка к разговору на “вечную тему”. Никаким иным образом не пояснить весь тот монблан литературы, так или иначе касающийся природы античной архитектуры, как назойливым желанием вступить в диалог с вечностью, данной не только как “интересный собеседник”, но и как объект, способный вынести какие угодно оценки его “мыслительных способностей” и умеющий общаться с каждым, и значит — со всеми. Но и “истец”, и “ответчик” в таком диалоге — ты сам.

В этом именно смысле мы вполне серьезно могли бы провести параллель между архитектурной формой как открытой “всем ветрам” последующих эпох *семиотической системой* и *оро-акустической спецификой* античной культуры. В обоих случаях сталкиваемся с удивительно похожими *выразительными формами*, происхождение и функционирование которых нельзя представить помимо среды, их породившей. И как по первому мы вправе судить о жизнедеятельности второго, так и наоборот. Если трактаты Гераклита, Парменида или Аристотеля сейчас мало кому придет в голову читать вслух наедине, — в той же степени нельзя не допустить, что в теле колонны Парфенона *не* сокрыто для нас нечто, о чем богобоязненные Гераклит, Парменид и Аристотель просто умолчали (как умолчали все древние писатели о подробностях Элевсинских мистерий). Здесь важно понятие “символ” в его античной специфике, но символ, понятый не как снятая форма его

собственного прообраза, того, что он символизирует (*чего* он есть символ), а как открытая коммуникативная система, только в этом случае и имеющая право называться символом: чем-то, состоящим из двух половинок, из двух значений, как нечто двоящееся.

Символ дан нам как “законченный собеседник”, с косной системой взглядов и “сложившимся стереотипом мировосприятия”. Лишь ты перед ним изменен — паяц и лицедей, на ходу меняющий маски, в страхе перед “провалом” подстраивающийся под его прихоти. Он молчит — ты фантазируешь. Но оба — “общаетесь”. Такова же — символична — и природа всякой архитектурной формы, тем более столь семиотически причудливая, как жилище античного божества, как храм. Современному исследователю трудно “раскрутить” его на разговор, твой голос звучит не так, как ты привык, а храм всегда отвечает по-своему. Язык его непонятен без перевода. Самый принцип организации архитектурной формы как организационной системы доступен лишь в качестве превращенного, и в себе непроблематичен. Вызывая архитектурную форму на диалогическую “откровенность”, мы слышим в ответ на вопрошания то, что *хотим* услышать. (В этом смысле архитектурная форма не педагогична.) Турист, посещающий Афинский акрополь, в лучшем случае отделается от своей эмоции пышным эпитетом по поводу увиденного: следовательно, даже это произведение не способно воспитать в нем ремесло *задавания вопросов*. Но наши вопрошания оно способно инициировать *не* на уровне отражения визуальной реальности, но на уровне ее освоения и постоянной *эстетической самопеределки*. Только в этом смысле античная архитектурная форма может быть “научной”, а не мифологичной, несмотря на совершенно очевидные корни и крону именно в мифологии. Хаос переживаний античной культуры вписан в ранжиры логических построений, и именно они, являясь результатом разъясности, а потом синтезаций бытия, названы “научной картиной мира”. В античности нет ничего от науки, мир, окружавший древнего грека, был ему понятен, и каждый знал наверняка, *из чего* он возникает и *во что* обращается, *что происходит*, когда ты уходишь, и что река Стикс — реальна. Пути “от мифа к логосу” (о котором писал Ф. Х. Кессиди) для античного человека, судя по всему, *не существовало*. Во всяком случае, он его “не проходил”.

Но куда делся античный хаос, когда мир возник как его порождение? Вопрос этот столь же некорректен, сколь и многие другие, едва речь заходит о подобных вещах. Примем, что хаос — инобытие сущего, некая форма, самим же хаосом порожденная, но форма, отверстая в своем выражении, ничего не несущая в качестве наполнения и вряд ли имеющая рамки “длины, глубины и ширины”, но точно имеющая качества *сопротивления и полноты*. И тогда вполне может статься, что архитектурная форма как нечто организованное тоже является порождением хаоса: (1) инобытием и (2) художественным достоинством этого инобытия. Или — иначе — архитектурная форма может расцениваться как организованный *хаос бытия*, поскольку противостоит хаосу, но имеет в нем гносеогенное начало как живое причастие сущему, выразившемуся в *урегулированном бытии* архитектурной формы. А ее бытие, как мы только что видели, есть порождение природы, ставшее действительным благодаря волевой и рефлексивной природе человека как формы своего инобытия и как превращенной *формы природы*, слитой с природой

до неразличения. Но, с другой стороны, всякое художественное произведение есть *результат* целесообразной *художественной воли* (А. Ригль), пробивающей дорогу в ристании с хаотическим *назначением предмета*, сырым материалом и способностями техники, данными природой человеку в “нагрузку”, в назидание, посланными “во искушение”. Следовательно, трем последним факторам никак не принадлежит та положительная творческая роль, которую отводит им т. наз. “прагматическая теория Г. Земпера”, но наоборот — препятствующая, отрицательная роль. Они представляют, по слову А. Ригля, “как бы коэффициенты трения в общей сложности создаваемого”. И в этом смысле вовсе нет необходимости, как это делает, скажем, В. П. Иванов [20], утверждать, что, во-первых, человек — и продукт природы, и ее органическая часть (это очевидно), и, во-вторых, что человек со стороны своей сущности не может быть порожден действием естественных природных механизмов. Конечно, с точки зрения творческого акта, порождающего в человеке человеческое, это утверждение, свидетельствующее о якобы *над-природной* сущности самого творчества, может быть оправдано. Собственно “человеческий эффект” природы принадлежит, конечно же, самому человеку, поскольку без очеловечивающей *работы* над собой человека не было бы. Если условиться, что под природой все разумеют одно и то же, этот тезис также более чем сомнителен, поскольку феномен сознания, по становлении в человеке и превращающий человека в *человека*, дается природой как нечто, присущее только человеку и понуждающее его к осуществлению творческого акта; стимулирующего способности мышления в рамках человеческой природы и — значит — природы вообще.

Архитектурная форма, рассматриваемая в таком разрезе, *должна* (1) выступить не иначе как неким профилем, ликом бытия, поскольку одновременно есть и его порождение, и оно само, выраженное как инобытие человека; (2) иметь в бытии свои онтологические и гносеогенные основания, формируясь по его законам и формируя бытие, придавая бытию некую художественную форму; (3) всячески соотноситься с бытием и самой себя, и с бытием человека, находя в этом взаимоотношении подпитку для развития в качестве превращенной формы. Таким образом, являясь *природным явлением*, архитектурная форма — наиболее косная форма проявления природы, и в таком качестве дана человеку как граничное состояние проявления им собственной волевой природы.

В античности это явление было столь же красочным, сколь для современного человека неожиданным. Это ее качество налагает особую ответственность при восстановлении форм ее проявления в архитектурной форме. Античность тем и отлична от всякого другого отрезка истории, что на материале ее художественных проявлений слишком рискованно выстраивать какие-либо твердые и окончательно выверенные конструкции в силу, во-первых, разнохарактерности свидетельств, а во-вторых, в силу совершенно своеобразной специфики античного художественного мышления, не столько зависящего от волевых усилий конкретного мастера (чьим именем обычно “заклинается” эпоха), сколько вытекающего из общего характера культурного обустройства, разнящегося с появлением всякого последующего характера. И если соглашаться с В. В. Бычковым, что для древних греков история — часть природы, и потому “духовная жизнь аисторична”; что грек мало интересуется своим прошлым, поскольку оно, воспринятое в качестве

прошлого, тотчас же становится мифом и потому утрачивает “реальное значение” [21], — то соглашаться с оговорками. Миф для грека — самое что ни на есть реальное, действительное существо его бытия, более того — это его бытие, данное в *логическом* завершении. Прошлое для грека оказывается мифологичным в той же степени, в какой мифологично и его настоящее и в какой мифологично его будущее. Но в той же степени — оно реально и действительно. В этой мифологичности состоит вся полнота древнегреческого бытия.

С течением времени ситуация изменилась, и когда античность прекратила “выходить из берегов”, обрела рамки и начала именоваться древностью, “древнее Аристотеля”, стало возможным утверждение, что уже вовсе не люди, поклонявшиеся олимпийским богам, но сами эти олимпийские боги “обратились в христианство”; и хаос, этот предмет ужаса не только для людей, но и для самих богов (вспомним “Теогонию” Гесиода), становится постепенно организованным и не столь уж и страшным (хотя “*primus in orbe deos fecit timor*”. — “Богов первым на земле создал страх”; *Стаций*, Фиваида III 661), превратясь в “божественный”, “восхитительный” и тем самым поправ весь зачатый Гомером мифологический репертуар.

Осознав это, мы перестанем бежать мысли, что греческая философия есть логическая конструкция мифа и что в основе “античного познания в качестве априорной формы лежит телесность в себе, чему в Кантовой картине мира точно соответствует абсолютное пространство, исходя из которого Кант, по собственному [его] показанию, мог “мысленно вывести все вещи” [22]. Из античной телесности (понятой в том широком смысле, на выяснении и утверждении которого была построена моя книга “Парадокс античности”) оказывается возможным действительно “мысленно вывести все вещи”, имеющие отношение к бытию, в бытии коренящиеся и тем самым выдающие его в качестве *формы проявления человеческой деятельности*, сколь бы сложные формы этой деятельности ни приходилось восстанавливать в их проявлении.

Такое проявление в силу специфики имеет не только телесный, но и строго выдержанный “опорно-двигательный” аппарат, нарушение функционирования которого влекло нарушение тектонического устройства не только человеческого инобытия, данного в архитектурной форме, но и человеческого сознания, выразительного только в форме архитектурной построенности самого инобытия, то есть архитектурной формы. Греки понимали это лучше нас с вами, и современный человек вынужден к ним лишь тщательно прислушиваться и приглядываться.

ЛИТЕРАТУРА

1. Хайдеггер М. Бытие и время / Пер. с нем. В. В. Бибихина. — М., 1997. — С. 25.
2. Пучков А. А. Парадокс античности: Принцип художественно-пластической телесности античной архитектуры. — К., 1998.
3. Пучков А. А. Архитектуроведение и культурология: Избранные статьи. — К., 2005. — С. 518–519.
4. Хайдеггер М. Бытие и время... — С. 32–33.

5. Там же. — С. 61.
6. Ильенков Э. В. Искусство и коммунистический идеал: Избранные статьи по философии и эстетике. — М., 1984. — С. 154.
7. Там же. — С. 260.
8. Жебелёв С. А. Парфенон в “Парфеноне” (К истории культа Афины Девы) // Вестник древней истории. — 1939. — № 2. — С. 47–56.
9. Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии. — М., 1993. — С. 84.
10. Там же. — С. 87.
11. Пучков А. А. Парадокс античности... — С. 211–218.
12. Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии. — С. 93.
13. Лосев А. Ф. История античной эстетики: Аристотель и поздняя классика. — М., 1974. — С. 719.
14. Розанов В. В. Люди лунного света: Метафизика христианства // Розанов В. В. Уединенное: В 2 т. — М., 1990. — Т. 2. — С. 23.
15. Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии. — С. 81.
16. См.: Fortlage K. Das musikalische System der Griechen. — Leipzig, 1847; Gevaert F. — A. Histoire et theorie de la musique de l'Antiquite. — Vol. I–II. — Paris, 1875–1881; Ряец Ф. Искусство муз и гимнастика как воспитательное средство по Платону. — Кишинёв, 1878; Westphal D. Musik des griechischen Altetums. — Leipzig, 1883; Шостьин А. Г. Нравственно-воспитательное значение музыки по воззрениям Платона и Аристотеля. — Сергиев Посад, 1898; Abert H. Die Lehre von Ethos in der griechische Musik. — Leipzig, 1899; Петр В. И. О составах, строях и ладах в древнегреческой музыке. — К., 1901; Остроумов Н. Мысли Аристотеля о воспитании и значении музыки в деле воспитания. — Тула, 1903; Дальский А. Н. Театрально-зрелищные действия на Крите и в Микенах во II тыс. до н. э. — М.; Л., 1937; Грубер Р. И. О составе, строе и ладах в древнегреческой музыке. — Л., 1937; Музична естетика античного світу / Вступ. нарис і зібрання текстів О. Ф. Лосєва. — К., 1974; Герцман Е. В. Античное музыкальное мышление. — Л., 1986; Delavaud-Koux M. — H. Les Danses Pasifiques en Grece Antique. — Paris, 1994; Delavaud-Koux M. — H. Les Danses Dionysiaque en Grece Antique. — Paris, 1995.
17. Библер В. С. От наукоучения — к логике культуры: Два философских введения в XXI век. — М., 1991. — С. 242.
18. Там же.
19. Мосенкіс Ю. Л. Теоретичні аспекти поглибленого діахронічного дослідження основної лексики. — К., 1997. — С. 157.
20. Иванов В. П. Человеческая деятельность — познание — искусство. — К., 1977. — С. 88–90.
21. Бычков В. В. Aesthetica Patrum: Эстетика Отцов Церкви. — М., 1995. — С. 23.
22. Лосев А. Ф. Античный космос и современная наука // Лосев А. Ф. Бытие. Имя. Космос. — М., 1993. — С. 76.

Саллюм Асем Мунир

ФОРМИРОВАНИЕ ПОП В УСЛОВИЯХ СУХОГО ЖАРКОГО КЛИМАТА ВОСТОЧНОГО АРАБСКОГО СРЕДИЗЕМНОМОРЬЯ

Район Восточного арабского Средиземноморья занимает обширную территорию, составляющую около 195,18 тыс. км². В частности, территория Сирии — 185,2 тыс. км², со столицей Дамаск, Ливана — 10,4 тыс. км², со столицей Бейрут.

Он тянется широкой полосой вдоль восточного побережья Средиземного моря. Природа этого района очень разнообразна, это обусловлено резкой сменой ландшафта, поэтому его территория довольно чётко подразделяется на четыре основные климатические зоны:

1. Первая — прибрежная равнина;
2. Вторая — горный массив;
3. Третья — внутренние равнинные районы;
4. Четвёртая — Сирийская пустыня [1, 2, 3].

В каждой зоне свой, особый климат (таблица). Если на море в январе в погожий день можно искупаться и позагорать, то в это же время в горах Любнан аль Шаркые может выпасть снег [3].

Климат Восточного арабского Средиземноморья оказал значительное влияние на выбор архитектурно-планировочных и композиционных решений. Веками накапливался опыт защиты зданий от вредных воздействий, а именно от ветра, пыли и самое главное, от воздействия солнца, а также ряда других факторов. Большинство архитектурно-планировочных решений существующих зданий, а также приёмов организации внутренней среды — это результат комплексного учёта климатических особенностей, национальных традиций и местных строительных и отделочных материалов. В настоящее время современные архитекторы мало уделяют внимания архитектурным приёмам, которые использовали древние зодчие. Вместо этого они полагаются на современные средства защиты, что не всегда целесообразно.

Учитывая то, что в районе Восточного Средиземноморья господствуют сухие горячие ветры, большинство общественных зданий Сирии и Ливана проектировали закрытого типа с внутренним двориком, фонтаном и зелёными насаждениями (рис. 1). Последние являются одним из основных средств выразительности интерьера, который максимально используется человеком. Необходимо отметить, что растения служат не только в качестве декора, но они также регулируют температуру и влажность, насыщают воздух кислородом, защищают помещения от попадания прямых солнечных лучей. Для Восточного арабского Средиземноморья с субтропическим сухим климатом важной составляющей интерьера является также вода, она традиционно присутствует во всех общественных зданиях. Наиболее часто в качестве водоёмов используют фонтаны. Они бывают различных форм и расцветок, их покрывают мозаикой или выкладывают естественным камнем.

Таблица 1

Климатическое районирование района Восточного арабского Средиземноморья

Основные зоны		Климат	Климатические районы	Географические характеристики			Преобладающие ветры
				Горные массивы	Лесные, садовые ресурсы	Водные ресурсы	
Прибрежная равнина	Субтропический климат средиземноморского типа	Заключена между Средиземным морем и хребтом Эн Нусайрия, переходящим в массив Любан. Тянется от турецкой границы до Палестины, узкой полосой (не более 32 км)	Горы Эль Акрад, горы Эз Завия и Семьян Горы Эль Джибаль аль Аляуин, хребет Джибаль Любанан Эш-Шаркие и Любанан Эль-Гарбие Эш Шейх, Маалула, Шаркият Эн Нэбк, Думейр, Эн Насрани, Эль Ханазир, Эль Джулян. Джеббель эль-Араб	Цитрусовые, олива, вечнозеленые дубы, лавр, олиандр, тополь, виноградники	Реки Эль-Кебир (южный), Эль-Кебир (северный), Эс-Син (тер-я Сирии). Абу-Али, Негр Ибрагим, Эль-Кельп, Эль-Дамур, Эль-Литани (тер-я Ливана)	Юго-западные Влажные средиземноморские	
Горный массив	Субтропический влажный	Восточная часть массива, на границе с Турцией; Западная полоса массива Вдоль сирийско-ливанской границы параллельно берегу В восточном направлении от Любанан Эш Шаркие, всеором последовательно по убыванию На границе с Иорданией	Кедровые роши, кипарис, сосны дубовые леса, можжевельник	Эль-Аси (берёт начало в горах Любанан Эш-Шаркие) Барада (берёт начало северо-западнее Дамаска)	Юго-западные		
Внутренние равнинные районы	Засушливый континентальный	В центральной части Сирии Примыкают к Тадмору с юга Северо-восточная часть Сирии К северу от Тадмора	Горный массив Тадмор, составленный из гор Шумария, Бильяс, Шаар, Эль-Марх, Абу-Руджейн, Эль-Абьяд, Бишири, Абд-Эль-Азиз Джалль-эль-Джурн, Эль-Хасс	Виноград, хлопчат, финиковые роши, тополь, тамариск, гранаты, оливковые роши, фруктовые сады	Реки Эль-Аси, Барада, Эд-Джия, Эль-Фурат с притоками Хабур, Белих, Саджур и водохранилищем Эль-Асад, озера Эль-Джабуль, Каттына, Атэйбе, Хатуние	Юго-восточные, северо-восточные, северо-западные	
Сирийская пустыня	Очень жаркий, сухой	Юго-восточная часть Сирии	Кустарники, колючие травы, полынь, разнотравье	Юго-восточные			

При этом внутреннее пространство интерьера как бы захватывает природу, максимально приближая её к человеку.

Рис. 1. Ресторан в г. Дамаске

При рассмотрении основных особенностей архитектурно-строительных приёмов следует отметить, что плитку в дворике клали непосредственно на землю, чтобы при прохождении потока воздуха по низу он касался пола и тем самым охлаждался. Далее уже охлажденный воздух через дверные и оконные проёмы попадал в помещения, неся прохладу, нагретый воздух собирался вверх, а потом через верхние проёмы окон выходил во двор, а дальше в атмосферу. Также для улучшения микроклимата общественных зданий использовали малкоф — охотник воздуха. В Дамаске в большинстве случаев в качестве малкоф употребляют лестничную клетку, выходящую на крышу, на которой установлена наклонная плита, которая направлена против господствующего ветра. Ветер, попадая туда, поступает во дворик, тем самым охлаждаясь и увлажняясь через фонтан, после чего проходит дальше в помещения (рис. 2). Малкоф может представлять собой вентиляционную шахту, внутри которой расположен сосуд с водой, воздух проходит через него и в итоге поступает в нишу, на которой установлена решётка (её по желанию можно открывать и закрывать), дальше в помещения — уже охлаждённый, увлажнённый и обеспыленный, после, нагретый, — во дворик. Иногда внизу малкофа раскладывают древесный уголь, который увлажняется капавшей водой из сосуда, уголь тем самым становится испарителем, воздух через него поступает в помещения также охлаждённым, обеспыленным и увлажнённым. В современной практике для охлаждения и очистки воздуха используют кондиционеры.

Ещё одним из важных функциональных элементов восточной архитектуры и средством эстетического решения является солнцезащита. В качестве её использо-

вали мешрабие (араб.) — ажурные, декоративные деревянные, металлические решётки, которые используют также для снижения шума, защиты от ветра и в качестве декоративного элемента, подчёркивающего выразительность фасадов зданий. Также использовали мешрабие, собираемые из отдельных элементов кубической или шаровидной формы. Имели место решётки с геометрическим орнаментом. В южных районах использовали мешрабие с узкими круглыми отверстиями для преломления солнечных лучей. На севере, наоборот, с более широкими, для прохождения света и тепла. Также для солнцезащиты использовали ставни, изготавливаемые из дерева. Ещё одним оригинальным традиционным приёмом солнцезащиты в архитектуре Сирии можно считать использование так называемых нависающих этажей, напоминающих эркеры, деревянные, искусно зарешечённые балконы, дающие также тень прохожим [2].

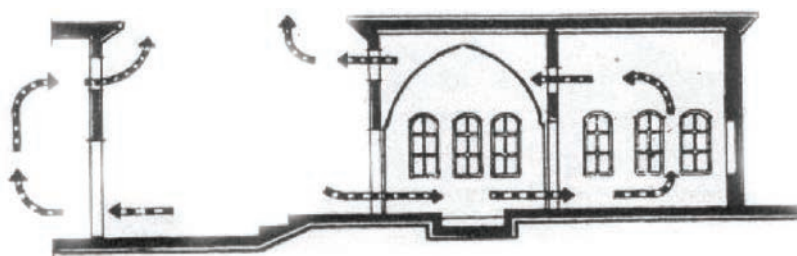

Рис. 2. Проветривание помещений из внутреннего дворика, г. Дамаск, Сирия

Учитывая разнообразный климат, также географические условия Восточного Средиземноморья, для достижения полного комфорта и благоприятного микроклимата в помещении необходимо учитывать ряд факторов, корни которых уходят в национально-бытовые традиции. Например, в арабской архитектуре, и в особенности в Сирии и Ливане, издавна главным строительным материалом был камень, из тесаного мрамора или гранита возводили стены первого этажа, также мраморной плиткой выкладывали пол и фонтаны. Для поддержания прохлады летом и тепла зимой делали также следующее: стены второго этажа строили из более лёгких материалов — глины и дерева, ширина стен была намного меньше стен первого этажа. Для того, чтобы была большая потеря тепла в жаркие дни и прохождение прохлады ночью, оконные проёмы второго этажа были больше чем первого, для потери температуры летом и попадания солнечных лучей зимой.

Следует отметить, что в большинстве случаев кровли зданий плоские, на них растёт виноград, для которого сооружены подставки, тем самым он плетётся и затеняет всю крышу, не давая ей нагреваться; крыша также может эксплуатироваться в других целях, например, как терраса.

Современная архитектура создала новый тип интерьера, с использованием новых строительных материалов, таких, как железобетон, полимеры, металлопластиковые конструкции, в последнее время многие архитекторы проектируют ПОП с остекленными фасадами, но без учёта солнцезащиты, что нецелесообразно и, самое главное, некомфортно для посетителей.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Сирия*. Справочник. — М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1992. — 416 с.
2. *Сидорова Н.А.* Города Сирии. Н.А. Сидорова, Т.Х. Стародуб. — М.: Искусство, 1979. — 231 с.
3. *Тёмкин Г. Е.* Удивительные донумы. Десять рассказов о Сирии. — М.: Главная редакция восточной литературы издательства “Наука”, 1987.
4. *Страны Азии*. Географические справки. Сирия, Ливан, Иордания, Израиль / Министерство культуры СССР. — Москва, 1956.
5. *Syrian Arab Republic / Ministry of Defence Meteorological Department Climate Division. Meteorological Department Damascus*, 1977.
6. *Карта Сирии и Ливана*. Сирийская Арабская Республика / Государственное учреждение геодезии. — Дамаск, 1995.

УДК 792.82.02.(092)(477.83)Лисик

Х. Козак

**НОВАТОРСЬКА КОНЦЕПЦІЯ Є. ЛИСИКА У ВИРІШЕННІ
АРХІТЕКТОНІКИ СЦЕНІЧНОГО ПРОСТОРУ
В СЦЕНОГРАФІЇ ДО СПЕКТАКЛЮ
“ТІЛЬ УЛЕНШПІГЕЛЬ”**

В липні 2004 року у столиці Білорусі відбулась театральна подія, яка має пряме відношення до мистецького життя Львова. Йдеться про прем'єру балету “Тіль Уленшпігель” у Мінському Національному академічному великому театрі балету на музику білоруського композитора Євгена Глебова. У репертуарі театру це була поновлена балетна постановка, прем'єра якої ставилась тут ще у 1978 році. Тоді ж до створення цього спектаклю був запрошений один із найвидатніших творців театральної сценографії — львівський художник Євген Лисик. Митець перебував у zenіті своєї творчості, здобувши широке визнання першорядними сценографічними рішеннями спектаклів у театрах Львова, Києва, Ленінграду, Мінська, Варшави, Скоп'є (Югославія).

У ті роки був ще живий композитор. Сумісно з балетмейстером В. Єлізар'євим та Є. Лисиком спектакль формувався “на живо”: саме так любив працювати художник — під час репетиції щось відкидати, щось доробляти чи змінювати. Постановку балету 2004 року здійснив сам лише балетмейстер Валентин Єлізар'єв, якому належить ідея поновлення спектаклю у репертуарі мінського театру з усіма сценографічними задумами, здійсненими Євгеном Лисиком.

Ключова ідея спектаклю — втілена в історії Уленшпігеля ідея боротьби із тиранією, за справедливість, за волю свого народу та за своє кохання. Ця тема, розкрита у музичній матерії спектаклю, у талановитій хореографії В. Єлізар'єва, і сьогодні не втратила своєї актуальності. Поновлення спектаклю у Мінську відбулося при повній залі. Серед глядачів були присутні театральні критики, багаточи-

сельні журналісти, представники телебачення, балетні танцівники, зайняті у виставі “Тіля” у далекому 1978 році. Не випадково була запрошена п. Оксана Лисик-Зінченко, дружина художника. Справа в тому, що також завдяки геніальній сценографії нашого львівського художника спектакль здобув велике визнання та успіх. Слід зазначити, що мінський театр має одну з найбільших балетних сцен у Східній Європі. А Євген Лисик, як відомо, був майстром монументального простору. З характерним розмахом мистецької фантазії художник наповнив цю сцену вражаючою сценографічною пластикою, глибокою філософською думкою, рішуче відмовляючись від сюжетної ілюстративності.

Перед тим, як перейти до аналізу мінського спектаклю 1978 року, важливо відмітити, що на сцені Львівської опери художник поставив цей спектакль ще у 1975 році. Тоді рішення цього спектаклю вразило глядачів новизною і сміливістю сценічного втілення. Боротьбу героя художник передав в образі колосального велета, який домінує над сценою серед хвиль розбурханого океану. Львівська преса писала тоді про цей спектакль: “Колективу Львівського академічного театру опери та балету ім. І.Франка притаманне почуття першовідкриття і новизни... Художнє вирішення вистави належить головному художникові театру Є. Лисику. Талановитий майстер своєрідно прочитав першоджерело... Його концепція виразна, сильно вражаюча, по-філософськи глибока. Розподіл сил у виставі чіткий. Насильство, жорстокість і зрада з одного боку, радість, краса, любов і мужність — з другого. Ці категорії знайшли втілення в кольорі, фактурі й пластиці балету”[1]. Дуже цікаву оцінку спектаклю дає, зокрема, класик української сценографії Ф. Нірод: “Я хочу привітати особливо Є. Лисика. Він сказав неповторне слово разом зі своїми вихованцями. Сьогодні так зроблено виставу, рівної якій нема в СРСР. Дуже чітка, чиста і велика робота” [2].

Після львівської вистави Є. Лисик створить свого другого “Тіля”, але вже на сцені мінського театру. Не повторюючи пластичних ходів львівського спектаклю, художник у Мінську подає цілком інший його сценографічний образ. Митець пропонує глядачеві складний візуально-асоціативний ряд: горизонти з’являються і розвиваються разом з подіями сюжету, синтезуючи музичну драматургію та драматургію твору. Одна із блискучих образних знахідок художника — вирішення сцени у вигляді палуби корабля як символу людської долі в океані життя. У центрі простору — символічний образ штурвалу, присутнього на сцені впродовж усього спектаклю. Довкола нього точиться запекла боротьба добрих і злих сил, в яку втягнутий і Тіль Уленшпігель. Художник у найбільш лаконічній, вражаючій формі передає масштабну за думкою ідею спектаклю — подвиг героїчного виклику особистості світові насилля та зла.

Розпочинається спектакль енергійно-барвистою музикою та хореографією. Перед глядачем — працелюбний, життєрадісний народ Фландрії часів короля-тирана — Філіппа. Цей сценічний простір, аранжований декораціями Євгена Лисика, наче переносить глядача у позачасовий простір: над постатями героїв-акторів весь час міняється панорама маленького середньовічного містечка, немов калейдоскопічно змінюються пори року. Ці мотиви, зображені на одному сценічному заднику (горизонті), якби одночасно присутні у дійстві.

Наступною картиною є дія, коли народжуються сили зла, — гасне світло, де-

корація різуче змінюється, звучать різкі, тривожні акорди. В глибині, на тлі чорного неба з'являється уособлення сил зла, зображення гігантської сірої аморфної потвори-спрута, готового своїми кінцівками поглинути все навколо. Його супроводжують дрібні "васали" — фантастичні істоти — плазуни, павуки, комахи, чорні птахи, що оточують "великого, могутнього та жорстокого". Ця істота, рухаючись із темних глибин (від затемненої ар'єрсцени), домінує над усім дійством і заповнює собою увесь простір сценічного неба, символізуючи насилля тиранії та її слуг.

У наступній дії Тіль, довідуючись про втрату близьких людей (страта батька і смерть матері), переживає важкі хвилини відчаю і болю. Над сценою здійснюється (підкреслюючи виразність хореографічної пластики) вражаючий образ закривавленого серця, обвитого терням. Цей багатозначний символ, що сприймається одночасно і як натяк на скорботу Христового серця над Світом зла, і як алегорія внутрішнього стану героя. Образ збагачується і конкретизується безліччю супутніх образних мотивів. "Страждальне серце" оточене світлим простором — немов скорботною тишею, яка відділяє його від ненависті і злоби навколишніх подій, персоніфікованих у сценографії нагромадженням абстрактно-колючих форм. Так митець, ідучи тут від сюжетної лінії балету, знаходить їй аналогії у живописному образі.

У третій дії спектаклю Тіля — єдину надію народу — поранено, і сили зла, здається, тріумфують. Під тривожні акорди дзонів на глибокому тлі неба виринає образ пломенючого хреста, який стрімко злітає вгору у безмежний темний простір. Довкола витають більші й дрібніші згаслі планети, що асоціюються з понівеченими людськими обличчями-долями, можливо — це душі закатованих жертв тиранії та інквізиції.

Після напружених подій у балеті настають світлі хвилини зустрічі Тіля з коханою Неле. Чудова лірична музика та хореографія гармонійно співдіє із елегійно-просвітленим образом зимового краєвиду, замкнутого у круговій композиції, заповненого мотивами щоденного людського життя. Час, розгортаючись на своїх одвічних орбітах, немов зупиняється для закоханих.

У завершальній сцені спектаклю художник раптом оголює лаштунки театру: усі декорації зникають, символізуючи те, що з світу тиранії зірвано маску, її переможено. На цьому аскетичному тлі акцент переноситься на виразність хореографічної пластики.

У сценографії спектаклю художник використовує розмаїті засоби сучасного мистецтва — від потужної композиційної експресії до абстрактної гри форм (наприклад, постійно присутня на сцені, підвішана в просторі постать юнака, клітки з птахами та довільні форми — символи кораблів в морі), на тлі яких тут і там озиваються сюрреалістичні інтонації. Гіперболізована метафорика сценографічних образів з великою сугестивною силою розкриває не тільки емоційно-змістові акценти дії, але й переносить цю дію у параметри вічності перед лицем Абсолюту. Лисикові притаманне уміння розширювати сценічний простір, розкривати його, як модель Всесвіту. В такому контексті дійство набуває неперехідного позачасового звучання.

Мінська постановка "Тіля Уленшпігеля" мала небувалий успіх. На початку

1979 року Євгена Лисика запрошують на постійну працю у Мінськ. Тут художник працює до осені 1981 року, залишивши для столичного білоруського театру немало вражаючих сценографічних оформлень балетів, серед яких: “Створення світу”, “Спартак”, “Лускунчик”, “Кармен-сюїта”. Особливо приємно відзначити, що усі названі балети із добре збереженими декораціями Є. Лисика є і тепер у репертуарі мінського театру.

На превеликий жаль, рідний художникові львівський театр, де він впродовж більш ніж тридцяти років працював, вкладаючи в нього всю пристрасть свого серця і таланту,— цей театр не зберіг цілого ряду сценографічних полотен Лисика, в тому числі й “Тіля Уленшпігеля”. Це втрачені сторінки не лише у творчості митця, а й в усій нашій культурі. На щастя, не усе втрачено. Одна з найбільш вражаючих сценографій художника, його декорації до балету “Створення світу” — збереглися, але і цей спектакль нині чомусь відсутній у репертуарі львівського театру.

Таким чином, декорації Є. Лисика до балетного спектаклю “Тіль Уленшпігель”, відновленого в 2004 році у репертуарі Мінського академічного театру балету, є сьогодні унікальним взірцем сценографічного мистецтва цього художника періоду 1970-х років. У сценографії цього спектаклю яскраво виражені прикметні Є. Лисика особливості інтерпретації сценічного простору, як філософсько-естетичної категорії, — як вихід у колосально-великий світ Всесенної, на тлі якої конкретне сценічне дійство набуває глобального, позачасового звучання.

Працюючи в 1970-х роках в умовах ідеологічного диктату та нормативної естетики (соцреалізму), Є. Лисик відмовляється від поширеного в той час описового ілюстративного методу. У своїй сценографії він звертається до складних образно-асоціативних рішень, творчо використовуючи розмаїті виражальні засоби сучасного мистецтва, — від потужної композиційної експресії та абстрактних форм до символічних образів-знаків та гіперболізованого трактування сценічних образів.

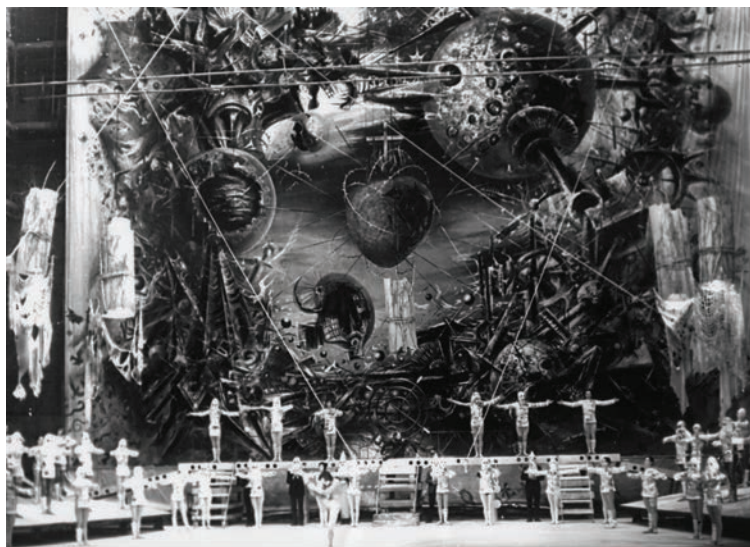

Рис. 1. Балет “Тіль Уленшпігель”, худ. Є. Лисик, Мінськ, 1978 р.

Рис. 2. Балет “Тіль Уленшпигель”, худ. Є. Лисик, Львів, 1975 р.

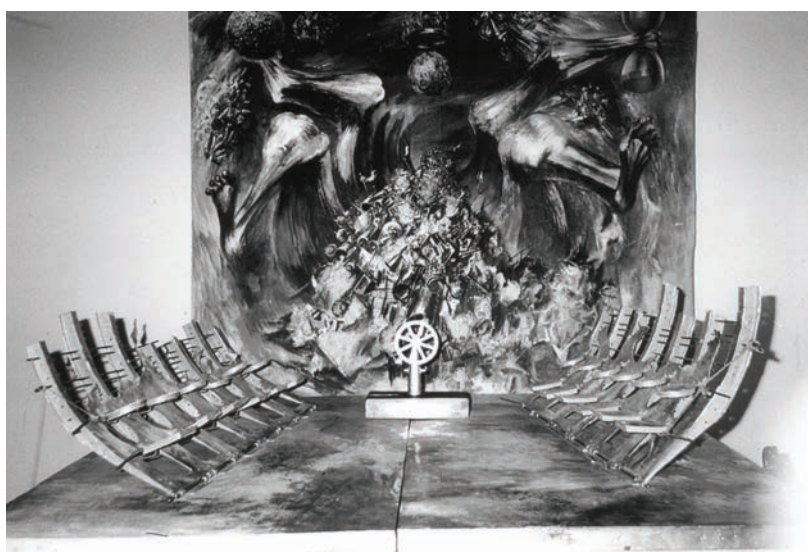

Рис. 3. Макет до балету “Тіль Уленшпигель”, худ. Є. Лисик, Мінськ, 1978 р.

ЛІТЕРАТУРА

1. Полтарєва В. Вільна Україна (Львів) — 1975. — 9 грудня
2. Труш Н. Портрет художника в інтер'єрі протоколів // Театральна бесіда (Львів). — 2001. — Ч. 2 (10). — С. 8.

В. П. Дубинский

АРХИТЕКТУРНО-КОМПОЗИЦИОННЫЕ ЗАДАЧИ ФОРМИРОВАНИЯ СВЕТО-ЦВЕТОВОЙ СРЕДЫ СОВРЕМЕННОГО ГОРОДА

Свето-цветовая среда современного города рассмотрена как пространственная система. Определены основные задачи ее архитектурно-композиционного проектирования.

Использование естественного солнечного света и искусственного освещения в архитектуре осуществлялось на заре человеческой цивилизации. Об этом свидетельствует целый ряд фактов истории развития цивилизации. Искусственное освещение первоначально выполняло утилитарную функцию. Наши предки разжигали костры, которые служили для улучшения температурного режима, приготовления пищи, освещения локального пространства. Однако на протяжении многих столетий архитектура городов воспринималась только в дневное время, а с заходом солнца погружалась во мрак. Но в XX в., и особенно в последнее десятилетие, возможности вечернего освещения городов значительно возросли. Появились новые более совершенные технологии и энергоресурсы. Накоплен значительный позитивный опыт в технике управления городским освещением, использовании средств автоматики и телемеханики. Появилась также необходимость в теоретическом осмыслении и анализе различных вопросов формирования световой среды современного города, но особенно ее архитектурно-художественного аспекта.

Исследованию особенностей освещения городов посвящены работы многих авторов — Дамского А.И. [1], Гусева Н.М. [2], Макаревича В.Г. [2], Волоцкого Н.В. [3] и др. Однако эти исследования несколько устарели, в них не рассматривается световая среда города как иерархическая система.

Цель настоящей статьи — выявить основные недостатки в освещении современных городов, рассмотреть свето-цветовую среду (СЦС) как систему, определить основные уровни архитектурно-композиционных задач ее формирования.

Проведенный анализ освещения городов в Украине позволил выявить целый ряд недостатков. Основной недостаток формирования световой среды во многих современных городах — это отсутствие единства в решении освещения различных территорий города, превалирование световой рекламы над архитектурными объектами, разрушающей стилевое единство городской среды. Имеются в городских центрах объекты с избыточным освещением, при неравномерном освещении периферийных районов многих городов. Показательным является опыт Европы, где избыточная городская иллюминация, а также освещение автострад стали настоящей проблемой. В больших европейских городах возникла проблема загрязнения светом. Из-за избыточного освещения сегодня в мире впустую тратится 30% электроэнергии. Даже из космоса видны яркие огни мегаполисов.

Основателем движения против загрязнения светом стала итальянская фирма

“Bizzini” (Дом и интерьер). При наружном освещении эффект загрязнения светом, как правило, вызван неграмотным использованием осветительного оборудования либо применением оборудования, технические характеристики которого неспособны предотвратить утечку света. Необходимо оборудование с направленным светом, что сводит к минимуму количество бесконтрольных бликов, рассеивающихся в окружающей среде.

Свет в городской среде должен быть безопасным, успокаивающим по характеристикам, максимально приближенным к естественному.

Формирование свето-цветовой среды города необходимо осуществлять комплексно, с учетом целого ряда факторов. Необходимо стремиться к единству композиционного решения свето-цветовой среды города в целом и его отдельных частей в частности. Для этого целесообразно выявить иерархическую зависимость структуроформирующих компонентов по значимости функциональных, архитектурно-художественных, идеологических характеристик. Как показывает проведенный анализ формирования свето-цветовой среды городов, основными средствами выявления и формирования искусственного света в современных городах являются:

ТРПИ — транспортно-пешеходная инфраструктура города (с подсистемой жилых и промышленных территорий);

ГЦ — городской центр;

ОЛРИ — объекты ландшафтно-рекреационной инфраструктуры города.

Но основным средством выявления и формирования свето-цветовой среды города является транспортная инфраструктура. Именно она является вечерним и ночным каркасом любого современного города и четко выявляет главные и второстепенные оси — магистральные улицы с композиционными световыми узлами, роль которых выполняют городские площади. Система общегородских магистралей четко выявляет центр города с уникальными архитектурными ансамблями, рекламой, системой визуальной коммуникации. Общегородские и районные магистрали объединяют и выявляют иерархию ландшафтно-рекреационных территорий города — скверов, бульваров, набережных, малых садов возле жилых и общественных зданий.

Формирование свето-цветовой среды города целесообразно осуществлять с учетом характера сложившейся архитектурно-планировочной композиции города, которая обусловлена особенностями взаимосвязи трех компонентов:

ТРПИ + ГЦ + ОЛРИ

Именно характер взаимосвязи этих компонентов является определяющим в разработке дизайн-концепции формирования свето-цветовой среды города.

Формирование свето-цветовой среды любого современного города следует рассматривать на макро- и микроуровне.

Под макросредой понимается система всех световых материальных элементов города, по сути говоря, это вся световая среда города с особенностями взаимосвязи антропогенного и природного ландшафтов. Это уровень рассмотрения всех составляющих элементов, который позволяет выявить природные, архитектурные и исторические особенности любого города. На этом уровне проектирования создается индивидуальный, неповторимый образ каждого города с выявлением его национального колорита.

Задачи формирования свето-цветовой среды на макроуровне должны быть следующими:

- создание индивидуального высокохудожественного облика города;
- выявление его архитектурно-пластической структуры;
- определение номенклатуры архитектурно-исторических ансамблей с различными приемами освещения;
- упорядоченное размещение рекламы;
- формирование системы ориентации в городском пространстве;
- выявление основных типов горизонта, наличие в системе обзорных площадок;
- выявление своеобразия природного и антропогенного ландшафтов.

На микроуровне решаются задачи формирования световой среды отдельного городского объекта: улицы, площади, сквера, здания, памятника и др.

На этом уровне решаются следующие основные задачи:

- достижение художественно-декоративных эффектов;
- обеспечение стиливого единства с архитектурной средой города;
- создание всевозможных иллюзий (увеличение высоты, архитектурного объема и пр.);
- формирование динамической подсветки;
- экспонирование наиболее привлекательных архитектурных деталей;
- повышение эстетических характеристик объекта в вечернее и ночное время, создание нового индивидуального характера восприятия объекта;
- акцентирование внимания на наиболее значимых деталях объекта;
- улучшение безопасности объекта и его окружения;
- формирование безопасности транспортно-пешеходных коммуникаций.

Функционирование свето-цветовой среды на макро- и микроуровне обеспечивается приборами и устройствами искусственного освещения, которые должны отвечать современным эстетическим требованиям в различное время суток (днем и вечером), поскольку они являются активными элементами формирования пространственной среды города. Осветительные установки в городской среде подразделяются на следующие типы:

- для функционального (утилитарного) освещения — обеспечение освещенности, необходимой для безопасного движения транспорта и пешеходов;
- для архитектурно-художественного освещения — создание световой архитектуры города в вечернее и ночное время суток с выявлением наиболее ценных в архитектурном, историческом, художественном отношении элементов городских зданий, сооружений, архитектурных ансамблей, памятников;
- для формирования системы визуальной коммуникации — подсветка транспортных указателей, указателей входов в общественные здания, метро, стоянок и др.;
- для рекламного освещения — обеспечение информационных услуг населению (о торговле, о службе быта, о культурно-зрелищных мероприятиях);
- трансформируемое иллюминационное освещение — для создания высокохудожественного свето-цветового, динамического оформления города в праздничные дни.

Условно проектирование свето-цветовой среды как на макроуровне, так и на микроуровне включает три этапа:

1-й этап — разработка инженерных устройств, конструктивно-технологических решений, охватывающих детализовку, оборудование, предметное наполнение различных типов свето-цветовой среды (это сфера деятельности инженеров-светотехников).

2-й этап — формирование собственно состояния свето-цветовой среды для осуществления той или иной деятельности с учетом особенностей восприятия человеком архитектурного пространства — интерьерного или экстерьерного (сфера деятельности дизайнера-светотехника, эргономиста, психолога).

3-й этап — формирование художественных впечатлений от среды, создание эмоционально-образных характеристик и свойств (сфера деятельности архитектора, художника).

Архитектурно-художественные и архитектурно-композиционные задачи формирования свето-цветовой среды решаются на 2-м и 3-м этапах ее проектирования.

В результате проведенного исследования можно сформулировать следующие выводы:

1. Свето-цветовая среда города является динамической иерархической системой, значимость ее исследования определяется объективными процессами старения материально-пространственной среды городов, а следовательно, возникает необходимость разработки инновационно-теоретических положений по ее формированию.

2. Проведенный анализ формирования свето-цветовой среды современных городов позволил выявить ряд недостатков в ее проектировании:

- отсутствие стилевого единства в создании световой среды с использованием светотехнических приборов, устройств и компонентов антропогенного и природного ландшафтов;
- превалирование и хаотичное размещение световой рекламы;
- загрязнение отдельных территорий городской среды светом;
- недостаточное выявление светом композиционной и архитектурно-планировочной структуры города и др.

3. Основные задачи и принципы проектирования свето-цветовой среды современного города должны быть отражены в комплексном системном подходе “свето-цветовая среда — человек — город и учитывать характер взаимосвязи ее структуроформирующих компонентов (ТРПИ + ГЦ + ОЛРИ), где:

ТРПИ — транспортно-пешеходная инфраструктура города (с подсистемой жилых и промышленных территорий);

ГЦ — городской центр;

ОЛРИ — объекты ландшафтно-рекреационной инфраструктуры.

Формирование свето-цветовой среды города следует рассматривать на макро- и микроуровне, где осуществляется дизайн-концепция создания свето-цветовой среды города и его отдельных компонентов.

Макроуровень обеспечивает создание целостной свето-цветовой среды современного города, выявляет ее яркий художественный образ и национальный колорит. Микроуровень позволяет решить задачи формирования световой среды отдельного городского объекта, органично включить его в композиционную структуру конкретной городской территории и обеспечить стилевое единство среды в целом.

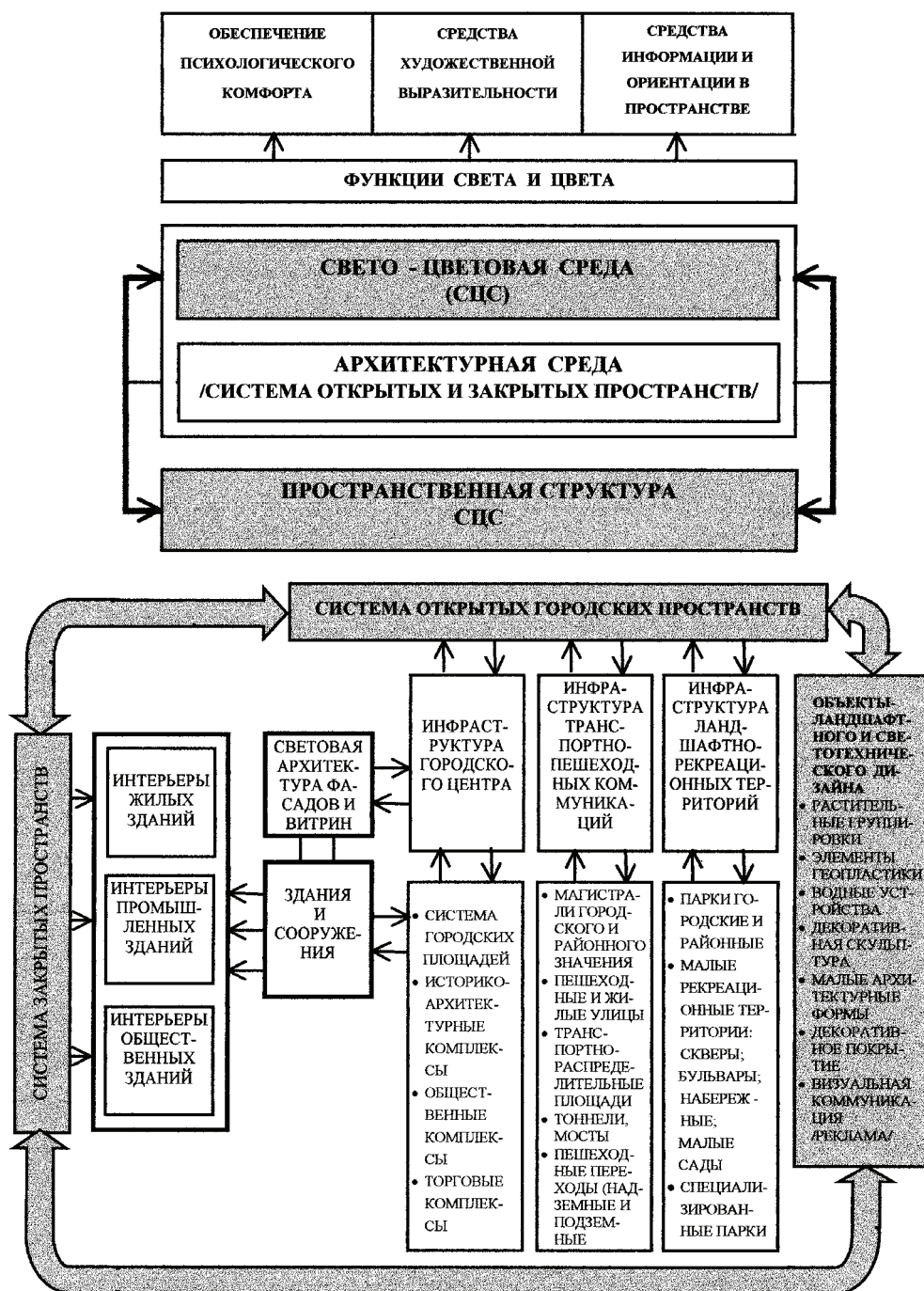

Рис. 1. Модель пространственной структуры свето-цветовой среды современного города

Свето-цветовая среда как динамическая система находится в постоянном развитии, обусловленном процессами реструктуризации и реконструкции городской среды и появлением новых более совершенных светотехнических технологий, поэтому разработка концепции ее формирования должна иметь определенные временные параметры.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дамский А.И. Электрический свет в архитектуре города. — М.: Стройиздат, 1970.
2. Гусев Н.М., Макаревич В.Г. Световая архитектура. — М.: Стройиздат, 1973.
3. Волоцкий Н.В. Светотехника. — М.: Стройиздат, 1979.
4. Рябчик О.Н. Свет больших городов. //Дом и интерьер. — 2002. — №2(17). — С. 152-153.

УДК 711.5

О. В. Бачинская

ЗАДАЧИ ФОРМИРОВАНИЯ ВОДНО- ЛАНДШАФТНОГО ПАРКА

(на примере островов днепровской поймы в Киеве)

Градостроительная структура Киева достаточно сложна из-за того, что в центре города протекает Днепр, образовавший сеть островов с богатой природой. Эти острова — достаточно большие по площади, с характерной для полосы Киева буйной растительностью, с внутренними озерами и многочисленными ответвлениями Днепра, в виде вытянутой в направлении север — юг цепочки — оказались буферной зоной между Правым и Левым берегами города и служат зоной отдыха горожан. На отдельных их участках сооружены по принципу “где удобно” турбазы, рестораны, летние постройки для отдыха на открытом воздухе, песчаное побережье используют для пляжей, но все это не упорядочено, обширная территория используется для дикого отдыха.

В связи с популярностью больших парков как мест организованного отдыха населения и туристов во всем мире целесообразно рассмотреть вопрос о превращении киевских островов в *единый парк отдыха*, учитывая своеобразие природы и размеры площади¹, вследствие чего острова не только объединят две столь разные части Киева, но и станут новой достопримечательностью, которая будет притягивать массы людей.

Поскольку на обширной территории можно представить многие виды отдыха и развлечений, то при проектировании парка надо учитывать специфику процесса современного отдыха. Деятельность людей в крупнейших городах сопряжена

¹ Эта идея была апробирована в дипломных проектах на архитектурном факультете КНУСА, руководитель — профессор Слепцов О.С.

с физическими и психологическими перегрузками, поэтому современный отдых — это не пассивное восприятие природы. Он должен обеспечивать полноценную релаксацию, соединяя физические удовольствия с духовной деятельностью человека, создавать условия физического и духовного оздоровления нации, поэтому современная индустрия отдыха становится все более разнообразной, с учетом разных вкусов и темпераментов, интересов соответственно возрасту и физическому состоянию посетителей.

Физический отдых, включающий самые разные виды активности отдыхающих — от рыбалки до экстремальных видов спорта, — сочетается с приобщением к красоте окружающей естественной и искусственной среды, с получением новой информации и другими видами духовной деятельности. Поэтому комплекс парка должен включать типы отдыха и развлечений, рассчитанные на одиночек, компании посетителей одного поколения и смешанные по возрасту (в том числе и семьи), на все виды темпераментов (то есть иметь тихие и шумные формы развлечений), рассчитанные на разный возраст посетителей (удовлетворять потребности детей, подростков, молодежи, людей среднего возраста и пожилых) и объединяющие увеселения с познавательностью. Многообразие видов развлечений, предоставляемых нынешней индустрией отдыха, требует больших площадей, и киевские острова с этой точки зрения — весьма удачное место, так как находятся в центре города, в его зеленой зоне в сочетании с речными просторами.

Но площадка, предлагаемая под парк, имеет ряд особенностей, которые повлияют на архитектурно-планировочное решение паркового комплекса и размещение его сооружений.

Природные характеристики участка, особенно наличие рукавов Днестра, озер и растительности, указывают на возможность создания неповторимого объекта ландшафтной архитектуры по типам известных исторических украинских парков. Вытянутая форма участка позволяет легко разделить ее на зоны, обеспечивая взаимосвязь между ними с помощью разных видов транспорта, в том числе и водного в судоходный период. Водные просторы вызывают романтические ассоциации с Венецией, что с успехом можно использовать для формирования киевской зоны отдыха. Но подтопление во время паводков и наличие водохранилища выше по течению понуждает предусмотреть защитные мероприятия на случай подъема уровня воды.

Положение островов в городском окружении удачно с точки зрения устройства доступа к месту отдыха и достаточно простой организации его связи с железнодорожным и автовокзалом, аэропортом. Мосты над территорией островов — это коммуникации, по которым прибывают посетители. В местах их пересечения с островами целесообразно организовать узлы пересадки с городского и личного транспорта на местный парковый, экологически чистый транспорт, с помощью которого можно перевозить посетителей.

Другие особенности этого уникального по ландшафту места влияют на формирование архитектурных сооружений. Из-за небольшого купального сезона необходимо возводить крытые здания осенне-зимне-весеннего использования, для чего потребуются осушение заболоченных участков. Специфика визуальных связей островов с обоими берегами и восприятия плана островов с высокого Правого берега вынуждает тщательно продумывать формы и силуэт сооружений парка.

Использование островов для отдыха и существующие ныне отдельные постройки для развлечений подтверждают правильность идеи создания комплекса, при этом существующие сооружения можно сберечь, включив их в новый проект. Следы древних поселений на островах могут подсказать оригинальные сюжеты для создания ландшафтного парка, а мосты над зоной отдыха создают особые условия восприятия пространства с верхних точек.

Чтобы разнообразить условия восприятия на участках с плоским рельефом нужно использовать средства изменения ландшафта — искусственные холмы, развитые в высоту аттракционы, но при значительной их высоте следует учитывать условия обзора территории с Правого и Левого берегов.

Итак, каким же должен быть парк отдыха и развлечений на островах днепровской поймы?

1. Прежде всего, это должен быть *ландшафтный парк*, чтобы не уничтожить образовавшийся стихийно, посреди города кусочек природы, так необходимый, когда город задыхается во вредных выбросах.

2. Это должен быть *единый комплекс*, а не *совокупность отдельных сооружений*, разбросанных по островам, несмотря на то, что его строительство может затянуться по времени и осуществляться по этапам.

3. В парке должна быть *местная транспортная система*, которая будет обеспечивать удобство перемещения по всем его участкам на суше и воде и удобную связь с городским и междугородным транспортом.

4. Архитектурные сооружения в парке *не должны подавлять природу*, они должны образовывать *единый комплекс построек* на основе их взаимосвязи по функции, зонированию и форме, органично вписывающийся в среду с учетом формообразования застройки Правого и Левого берегов.

5. При проектировании комплекса парка следует *учитывать перспективы использования участков Левобережья*, не занятых застройкой. Это обогатит районы Левого берега, создаст зоны притяжения населения, сделает структуру города более цельной, при которой Правый берег с его историческими зонами и жилыми массивами будет плавно перетекать через благоустроенные и обжитые территории парка на островах в районы Левого берега.

Таким образом, в комплексе парка отдыха на островах предлагается средствами благоустройства и архитектуры собрать разные виды увеселений, которые могут быть реализованы в полосе Киева.

Учитывая обширное пространство водных поверхностей: русла рек Днепра и Десенки, заливов, проливов, многочисленных озер и прудов — проектирование паркового комплекса следует начинать с четкого и последовательного зонирования. Его можно осуществлять, выбрав границами зон пересекающие территорию мосты, так как они, во-первых, обеспечивают транспортную доступность на территорию парка сразу в интересующую нас зону, и, во-вторых, на плоском рельефе мост создает пространственный ориентир, зрительную доминанту, визуальную пересекающую территорию на участки.

Вблизи от паркового комплекса такого масштаба следует разместить туристическую гостиницу, местоположение которой целесообразно на Левом берегу, недалеко от моста Патона с учетом удобной транспортной доступности. Вытянутая

форма островов с гостиницей в начале участка натолкнула на ассоциации с процессом жизни человека, поэтому возникла идея зонирования парка в соответствии с возрастом человека: на каждом участке располагать виды активного отдыха, характерные для определенного возраста, — зону детства, то есть развлечения для самых маленьких, разместить на острове рядом с гостиницей, так как им трудно передвигаться на большие расстояния; дальше с юга на север соответственно расположить участки юности, молодости, зрелого возраста и преклонных лет. Психология восприятия мира в каждом возрасте своеобразна: для детства характерны наблюдение красочности мира и непосредственность восприятия; для юности — романтизм первой любви и познание загадочного мира с иных сторон; для молодости — динамизм, самоутверждение и ожидание новых впечатлений; для зрелых лет — уравновешенность и гармония постоянных взаимоотношений между собственным “я” и окружающим миром; для преклонных лет — наблюдение мира в его целостности, любование природой и т.п. Идея *возрастного зонирования* состоит в том, чтобы в каждой зоне природа, здания и сооружения для развлечений, отражающие тематику ландшафтного парка, подчинялись требованиям определенного возраста посетителей. Но нужно учесть, что в парк будут приходить и смешанные по возрасту и интересам компании, среди которых будут те, кто предпочитает разные виды увеселений: тихие и шумные, связанные с активным действием и созерцанием, интеллектуальные и физически активные, а также семьи с детьми разного возраста, где члены одной семьи принадлежат к разным поколениям. И пока родители отдыхают, дети не должны скучать, и наоборот, поэтому в каждой зоне необходимо предусмотреть *возможности развлечений на все возрасты*, как вкрапления в общую идею зонирования в зависимости от возраста. (Схему зонирования парка на островах и местоположения основных объектов — см. рис. 1, а).

Учитывая короткий купальный сезон и то, что развлечения, даже не связанные с купанием, не могут удовлетворять посетителей круглый год, следует предусмотреть сооружения, которые позволят функционировать парку зимой, обеспечат активный отдых не только днем, но и ночью, осуществляя тем самым *круглогодичное и круглосуточное функционирование комплекса*. (Предложения по зонированию территории парка в зависимости от сезона использования объектов и времени суток — см. рис. 1, б и в). Отдых, выплескивающийся на лоно природы в теплые летние дни, возвращался бы в стены зданий в неблагоприятную погоду. Но это совсем не означает, что функции зданий должны полностью дублировать виды отдыха под открытым небом. Закрытое пространство дает больше возможностей для их реализации, поэтому крытые сооружения будут представлять интерес для посетителей парка и в летнюю жаркую погоду. Простой пример: организовать аттракцион поиска сокровищ под водой с аквалангом среди затонувших кораблей в заливе для купания под открытым небом сложнее из-за разрушения водой и контраста температур, занесения оборудования илом, течений, которые могут уносить части подводных декораций и т.п., чем в закрытом бассейне, где намного легче смонтировать, сохранять и обновлять подводные элементы аттракциона. Для разведения экзотической водной растительности и представления с водоплавающими птицами и животными также лучше иметь крытые бассейны. Поэтому

в каждую зону стоит включать такие здания, где можно реализовывать необычные виды развлечений, и тогда парк предоставит возможность самого разнообразного отдыха в любую неблагоприятную погоду.

Внешний вид зданий в парке, их архитектура должны гармонично вписываться в окружение, дополнять его, не разрушая целостности, поэтому проектирование следует начинать с оценки *функциональных и информационных качеств природного пространства*, с анализа существующих построек. Необходимо учитывать также положение острова относительно существующей застройки берегов. Например, застройка островов, параллельных историческому центру, может немного превышать высоту деревьев, чтобы не мешать сложившемуся силуэту города, но в то же время их крыши, видимые с высокого Правого берега, явятся еще одним фасадом здания из-за высокого уровня перцепции. В районах типовой застройки внешний облик домов однообразен, потому строительство более высоких и сложных по форме построек разнообразит силуэт и даст возможность реализовать развлечения, связанные с самым динамичным периодом жизни человека — с молодостью.

Особое внимание нужно уделить *парковому транспорту*, который должен быть экологически чистым для сохранения естественной природной среды. Движение городского транспорта и легковых машин на территории парка необходимо исключить. Местный парковый транспорт, используемый в благоприятную погоду, должен включать разнообразные его виды для движения с разной скоростью (средней — 25-35 км/час. — и тихоходные), по воде (лодки, велосипеды, катера, яхты) и по суше, с использованием животных (верхом на лошадях, пони, осликах, в повозках), с приспособлениями для увеличения скорости передвижения (роликовые коньки, самокаты и др.), на механической тяге (одно- и многоместные велосипеды), с применением двигателей внутреннего сгорания, но на экологически чистом топливе или с минимальным объемом выбросов (например, таксобусы, работающие на газе), на электротяге (парковый трамвайчик) и т.п. Можно предположить, что в перспективе одним из видов паркового транспорта может стать монорельс, который объединит острова, приподнимет движение над поверхностью земли и позволит обозревать панорамы Киева по обоим берегам. Зимой количество перевозок сокращается, маршруты должны пролегать ближе к эксплуатируемым зданиям. Поскольку артериями, по которым в парк попадают посетители, являются мосты (с движением городского транспорта, в том числе и метро, и личного), в местах их размещения нужно организовывать стоянки для легковых автомобилей и остановки городского транспорта. (Схему движения городского транспорта и местного паркового по островам — см. рис. 1, г).

Кроме летних видов отдыха, необходимо также предусмотреть и разные виды зимнего отдыха с широкой эксплуатацией территории и сооружений на основе трансформации их функций.

Рис 1. Схема функционального зонирования территорий островов и размещения основных объектов (предложение): а) зонирование и размещение объектов по возрастным категориям посетителей парка отдыха и развлечений

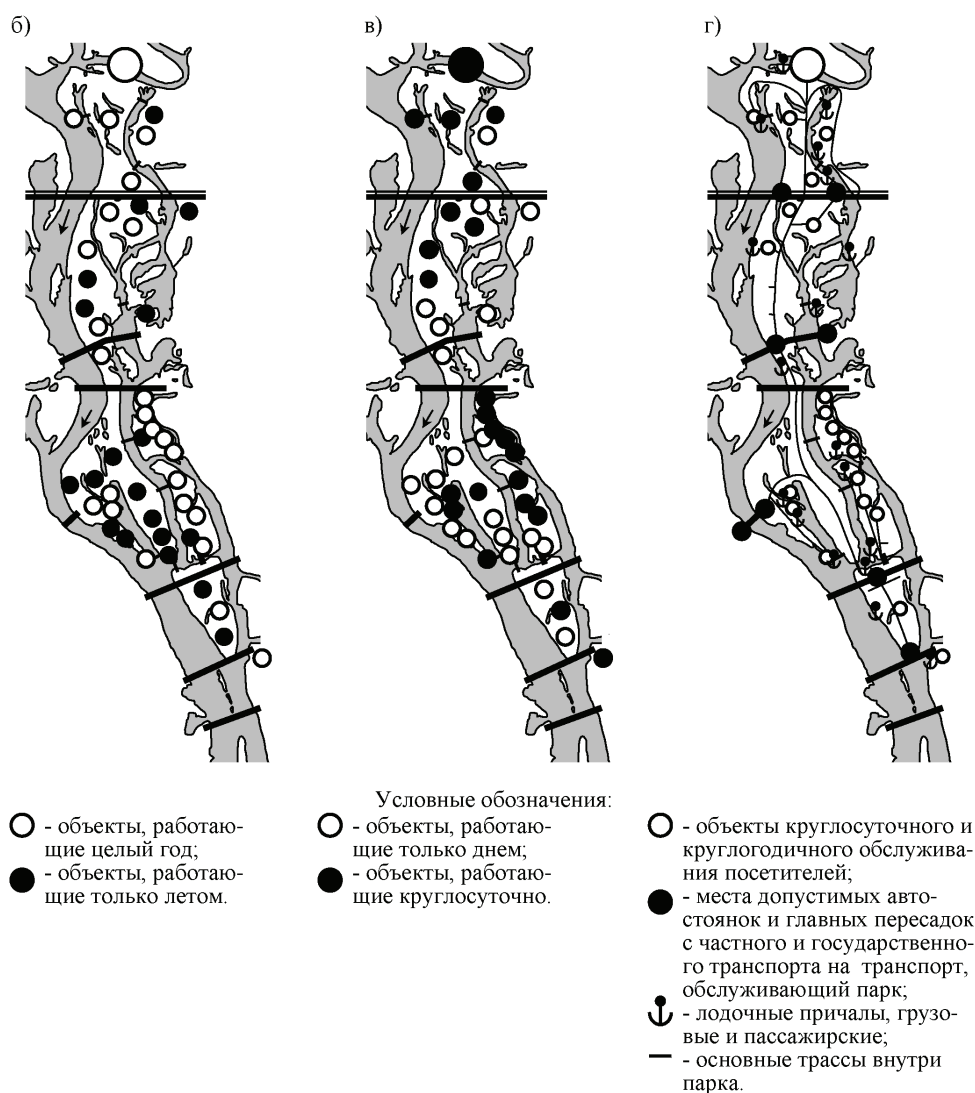

Рис. 1. Схема функционального зонирования территорий островов и размещения основных объектов (предложение):

- б) по периодичности работы в разные сезоны года;
в) по периодичности работы в разное время суток;
г) местоположение транспортных узлов и маршрутов транспорта в парке отдыха и развлечений

Л. Ю. Брідня

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЕСТИБЮЛЬНОЇ ГРУПИ ГОТЕЛІВ

Приймально-вестибюльний групі належить визначне місце серед готельних приміщень громадського призначення. Саме потрапляючи у вестибюль, відвідувач одержує своє перше уявлення про готель в цілому, його архітектонічні особливості, рівень, стильову та тематичну направленість. Вестибюль задає тон всьому готелю, виступає його свого роду “візитною карткою”, тому від архітектурно-дизайнерського та функціонального рішення прийомної групи значною мірою залежить успіх господарської діяльності готелю.

Особливостям формування вестибюльної групи приділяється увага практично у всій науковій та методичній літературі, присвяченій проектуванню готельних споруд. Відповідні розділи є у роботах А.Н. Ольхової, Н.Д. Манучарової, А.Т. Полянського, В.В. Гусєва, Дж. Портмана, У. Рутеса, Р. Пеннера, Ч. Лезереску та багатьох інших. У даній роботі пропонуються рекомендації щодо архітектурної організації прийомно-вестибюльної групи приміщень готелю, розроблені відповідно до сучасних вимог, з урахуванням державних та відомчих нормативних документів, а також основних тенденцій розвитку галузі.

Вестибюльно-приймний групі приміщень належить роль основного розподільчого вузла у структурі готелю. Основу прийомної групи складає приміщення вхідного вестибюлю. В останні десятиріччя у світовій практиці готельного господарства склалася тенденція до розширення складу функціональних груп, що формують структуру вестибюльної групи готелю. Якщо функція прийому, реєстрації та оформлення документів клієнтів у поєднанні з зонами відпочинку та очікування була завжди притаманна вхідній групі готелю, то пізніше до них приєдналася розширена інформаційна та торговельна зона, група приміщень по збереженню особистих речей та цінностей проживаючих. У багатьох готелях середньо-високого рівню комфортності до складу приміщень вестибюля входять бари, або ж — ресторани, чи інші підприємства громадського харчування розташовуються у безпосередній близькості від нього.

З середини 70-х років XX сторіччя (особливо після відкриття у 1967 році готелю “Хайат-Редженсі” в Атланті (США) з його величним центральним холмом-вестибюлем) тенденція до збільшення прийомно-вестибюльних площ не тільки у конгрес-готелях та багатофункціональних ділових та туристичних комплексах, де ці розміри диктуються безпосередньо функцією, набуває широкого розповсюдження, в тому числі серед досить невеликих периферійних та транспортних готелів. Правда, вже в кінці 80-х, з ростом спеціалізації в готельному бізнесі, просліджується тенденція повернення до більш інтимних вхідних просторів, в прешу чергу це стосується суїт-готелів та готелів класу “люкс”, де значимість вестибюльної групи досягається не за рахунок розмірів, а за рахунок використання дорогих оздоблювальних матеріалів і обладнання та цікавого художньо-образного рішення.

При розташуванні у вестибюльному холі кіосків, бару, кафе, банківських відділень та інших площ громадського призначення — вестибюль видається об'ємнішим, ніж є насправді. Площа його сприймається значно більшою, ніж сума приміщень та зон, що його складають. Архітектором Джоном Портманом був запропонований термін “розділеного простору”, що характеризує це явище. Він зазначає, що при створенні певного “руху в просторі” виникає також візуальне розширення його меж, що деякою мірою змінює пропорції та об'єми. Окремі компоненти, що складають простір вестибюля, повинні легко розрізнятися відвідувачами, перед проектувальником постає завдання правильної організації шляхів та потоків.

Основу прийомної групи готелю складає приміщення вестибюля з наступними функціональними зонами та приміщеннями: зоною реєстрації та оформлення документів; зоною відпочинку та очікування; інформаційною та торговельною зонами; приміщеннями по збереженню особистих речей та цінностей проживаючих; приміщеннями гардеробу та санвузлів для відвідувачів. Безпосередньо близько до вестибюля мають розташовуватися ліфтові холи та сходи для клієнтів; в деяких випадках — бар чи ресторан, відділення зв'язку, медпункт, перукарня, салон краси, тощо.

Крім приміщень громадського призначення до прийомно-вестибюльної групи належить ряд службових приміщень, що забезпечують їх роботу. Це приміщення охорони; група приміщень, що обслуговують реєстрацію та виконують організаційні функції; приміщення по прийому, перенесенню та збереженню багажу клієнтів; інші службові приміщення (див. таб. 1).

Загальна схема функціональних взаємозв'язків у прийомно-вестибюльній групі пропонується в таб. 2. Зупинимося на окремих складових її частинах та особливостях рішення.

Функцію прийому, реєстрації, бронювання та оформлення документів клієнтів виконує *реєстраційна стійка*. Вона має розташовуватись таким чином, щоб, з одного боку, — привертати увагу відвідувачів від самого входу, з іншого — забезпечувати можливість персоналу, що працює за нею, контролювати входи-виходи з ліфтових холів та сходів для проживаючих.

За стійкою реєстрації мають працювати співробітники готелю, що займаються видачею ключів, оформленням та бронюванням місць, одержанням/видачею пошти та інформації. Там також має розташовуватись місце касира з касовим апаратом. Кількість робочих місць залежить від місткості готелю (2 робочих місця на перші 150 місць, + 1 додаткове місце на кожні наступні 100 місць, + 1 робоче місце для прийому/видачі пошти — на кожні 600 місць). На кожне таке робоче місце припадає 1,8 мп довжини реєстраційної стійки. Перед самою стійкою необхідно передбачити площі для черг клієнтів або прийому організованих груп (для ділових, а також конференц- або конгрес-готелів — цей простір складає мінімум 6,1 м²). Біля стійки розташовуються службові приміщення для чергового персоналу. В готелях високого класу комфортності (****, *****) передбачається також місце для готельного менеджера-асистента. Він розташовується або ж за загальною стійкою реєстрації, або для нього виділяється окремий письмовий стіл зі стільцями для 2-3 клієнтів. В останньому випадку це місце може виступати окремою композиційною домінантою у рішенні холу.

Таблиця 1

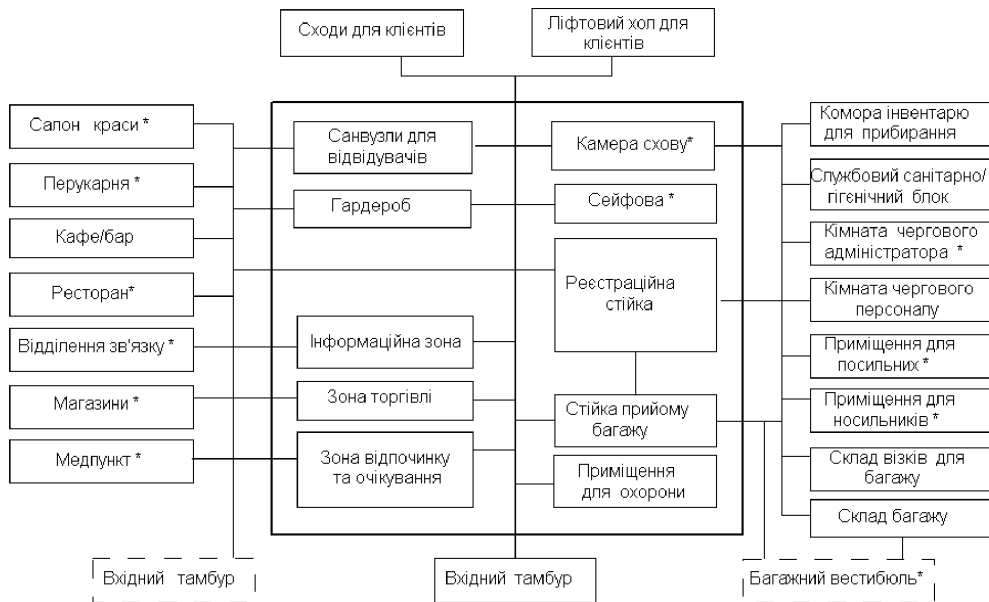
Наступну важливу групу приміщень складає *багажне відділення готелю*. До його складу входять: стійка прийому, збереження та доставки багажу; приміщення для збереження багажних візків; у 4-5-зіркових готелях — приміщення для носильників. Стойка прийому багажу розташовується близько від реєстраційної (або ж разом), склад багажу та інші службові приміщення — за нею. В деяких випадках, особливо, коли готель розрахований на прийом великих організованих груп прибуваючих, багаж може заноситися безпосередньо у приміщення складу або ж через спеціальний розподільчий багажний вестибюль.

Приміщення камери схову та сейфової має розташовуватися неподалік від вестибюлю або входити до його складу. В деяких готелях сейфи для збереження цінностей, що належать проживаючим, розміщуються прямо у житлових номерах.

Після реєстраційно-багажної функціональної зони найбільш значимою (і найбільшою за площею) у складі вестибюля є *зона відпочинку, очікування та збору організованих груп*. Вона розташовується у непрохідній зоні вестибюлю, відокремлено від основних потоків, може розміщатися в декількох місцях, створюючи затишні куточки, оснащені м'якими меблями. В деяких випадках зона відпочинку може групуватися навколо якогось композиційного центру — фонтану, зимового саду, декоративного елементу, тощо.

Таблиця 2

Функціональні взаємозв'язки у вестибюльній групі приміщень готелю

Поблизу вестибюльної групи розміщуються підприємства громадського харчування (бар нерідко розташовується прямо у входньому вестибюлі), підприємства побутового та культурно-масового обслуговування (перукарні, салони краси, клуби здоров'я і т.і.), торговельні магазини та кіоски, відділення зв'язку та банківські представництва, гардероби та санвузли для відвідувачів; повинен забезпечуватися зручний зв'язок з іншими приміщеннями громадського призначення готелю.

Загальна площа готельного вестибюля обчислюється приблизно з розрахунку 0,5 — 0,9 м² на номер, однак показник цей може коливатися досить значною мірою в залежності від рівня комфортності та типологічних особливостей готелю.

У художньо-образному рішенні готельних вестибюлів в останні десятиріччя намітилася тенденція відходу від деякою мірою уніфіковано-безособового підходу до їх проектування, характерного для 70–80-х років XX сторіччя, коли, незважаючи на високий рівень технічного оснащення, використання дорогих та сучасних оздоблювальних матеріалів, меблів та обладнання, рішення готелів (особливо середнього класу комфортності) часто були позбавлені характерних національних, культурних та образних особливостей. Однаковий образ сучасного готелю можна було зустріти в різних країнах і навіть на різних континентах.

Наведемо декілька прикладів вестибюлів сучасних готелів, де образне рішення досягається за рахунок різних композиційних та стильових прийомів: вираження в вестибюльній групі конструктивної структури готелю (відкритий або закритий атриумний простір), включення до простору вестибюля панорамних ліфтів, цікаві просторово-предметні рішення, використання характерних національних та етнічних особливостей, тощо.

Індивідуальність готелю, поряд з широким комплексом обслуговування та вдалим функціональним рішенням, — ось виграшна комбінація для сучасного готелю у теперішній час жорсткої конкуренції, невинного росту темпів життя та, в той же час, потягу до зближення з власним національним корінням і прагненням до вивчення традицій та надбань інших країн та народів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Rutes W.A., Penner R.H. Hotel Planning and Design. Watson-Guptill Publications. New York, 1985. Edazione italiana. Pubblistampa. — Milano, 1990.
2. Buzzelli G.E. Manuale dell'Industria Alberghiera. Progetto, struttura, tecnologia. Turing Club Italiano/Zanichelli. — Bologna, 1990.
3. Wimberly Allison Tong & Goo (Firm). Designing the World's Best Resorts. — Mulgrave, Victoria, Australia, 2001.
4. ГОСТ 28681.4-95. Межгосударственный стандарт. Туристско-экскурсионное обслуживание. Классификация гостиниц. Дата введения 1.01.1997.
5. МГСН 4.16-98. ТСН 31-316-99 г. Москвы. Гостиницы. Дата введения 08.04.1998.
6. Ольхова А.Н. Гостиницы. — М.: Стройиздат, 1983.
7. Ким Н.Н., Маклакова Т.Г. Архитектура гражданских и промышленных зданий: Специальный курс. — М.: Стройиздат, 1987.
8. Лэзэреску Ч. Постройка отелей: Пер. с румынского А.П.Кудрявцева. — М.: Стройиздат, 1976.
9. Архитектура общественных зданий. — М.: Стройиздат, 1980.
10. Архитектурное проектирование общественных зданий и сооружений: Учебник. — М.: Стройиздат, 1970.

УДК 72.01, 7.01

Р. О. Косаревська

АРХИТЕКТУРНО-СЕМІОТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ЛАНДШАФТНИХ УТВОРЕНЬ ТА ЇХ МЕТОДИ

Мистецтво паркового ландшафту є специфічною сферою людської діяльності. За своїми засобами впливу воно незмірно складніше, ніж інші види образотворчого мистецтва та архітектури. Це синтез естетизованої об'ємно-просторової форми та образно-семіотичного потенціалу середовища.

Традиційними підходами вивчення об'єктів паркового мистецтва є архітектурно-планувальний (аналіз прийомів формування паркової композиції і впливів на неї природних компонентів) та естетико-емоційний (перенесення на пейзажі мистецтвознавчих понять типу “живописність”, “мальовничість”). Проте такі підходи по суті являються ландшафтно-графічними (описовими). Вони не виявляють художньо-ідеологічних факторів та формують ознаки пейзажних конструкцій, суперечать природі художнього вирішення паркового утворення, специфіці його сприйняття.

За Дж. О. Саймондсом, символіко-семіотична структура ландшафту розкривається перед відвідувачем у вигляді окремих або серії пейзажів (видових напрямків), які пов'язані між собою в межах відносно самостійних формоутворень (ермітажів). Пейзаж, як універсальний компонент архітектурно-ландшафтної структури парку, найбільш повно передає глядачу інформацію про співвідношення корисного і прекрасного, функціонального і художнього. Однак, для виконання цієї ролі пейзаж має бути логічно виправданим і конструктивно стійким співвідношенням природних і штучних просторових форм. Це зумовлено тим, що будь-яке штучно створене середовище неминуче спричиняє до комунікаційних явищ — взаємодії людини і простору або людини і архітектурного об'єкту. Результатом цієї взаємодії є змістовне повідомлення (смыслопорождения).

Ю.С. Янковська так інтерпретує процес комунікаційних явищ: “Организация формы и пространства на основе композиционных приемов и правил является только предпосылкой для реализации в этом пространстве неких событий, обусловленных функциональным назначением объекта. Событие раскрывает скрытые возможности, свернутые в формах, ограничивающих пространства действия. Эти возможности соотносятся с действиями и структурной организацией пространственных форм, тем самым являясь причиной смыслопорождения. Смысл не сводится к организации формы, но обусловлен ею. Организуя пространство для того или иного функционального процесса, архитектор актом ограничения конструирует событийную форму. Появление этой формы — начало семиотического процесса”¹.

Отже, семіотика, орієнтуючись на процес комунікації, вивчає ту чи іншу просторову форму не лише за допомогою системи формально-композиційних прийомів, а у взаємозв'язку її з більш загальними системами, зокрема з культурою, історією. Просторова форма розглядається як текст, сукупність знаків, системи їх відношень.

Вище зазначалось, що процес комунікації породжує значення, які приписуються просторовій формі, тобто інтерпретує образне відображення цієї форми на вербальну мову. Кількість та образи можливих інтерпретацій безпосередньо залежать від “готовності” (культурного рівня) глядача до сприйняття і осмислення просторової форми та середовища, що її оточує (контекстуальність).

Враховуючи викладене та те, що семіотичні моделі, застосовані в історичних паркових утвореннях, підпорядковувались загальній системі традиційної культури, орієнтованій на канон (ціннісний орієнтир), ми вважаємо метод архітектурно-семіотичного дослідження найбільш повним і дієвим для вивчення їх планувальної і пейзажної композицій. Крім того, запропонований спосіб надає реальну можливість розшифрувати систему символів, застосовану в пейзажних композиціях таких об'єктів для передачі їх ідейного задуму.

Архітектурно-семіологічний метод передбачає обов'язковими наступні етапи:

1. Ознайомлення з естетичними нормами, що були властиві часу утворення парку.

¹ Янковская Ю.С. Семиотика в архитектуре — диалог во взаимодействии: Место семиотических исследований в современной теории архитектуры.— Екатеринбург, 2003.— С. 97.

2. Историчне дослідження мотивації семіотики парку: на рівні епохи, оточення та особистості володаря.
3. Збір відомостей про семантичні особливості парку.
4. Експериментальна перевірка виявленої системи.
5. Відтворення художнього образу парку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Линч К. Образ города: Пер. с англ. В.Л. Глазычева / Сост. А.В. Иконников; Под ред. А.В. Иконникова.— М.: Стройиздат, 1982.— 328 с., ил.
2. Лихачев Д.С. Поэзия садов. К семантике садово-парковых стилей. Сад как текст.— СПб: Наука, 1991.— 372 с. с ил.
3. Николаевская З.А. Садово-парковый ландшафт.— М.: Стройиздат, 1989.— 344 с. с ил.
4. Ожегов С.С. История ландшафтной архитектуры: Краткий очерк.— М.: Стройиздат, 1993.— 240 с. с ил.
5. Палентреер С.Н. Садово-парковое искусство.— М., 1978.— Выпуск 2.— 44 с.
6. Почепцов Г.Г. Семіотика.— М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2002.— 432 с.— (Образовательная библиотека).
7. Саймондс Джон Ормсби. Ландшафт и архитектура: Сокращенный перевод с англ. А.И. Маньшавина — М.: Издательство литературы по строительству, 1965.— 196 с.
8. Янковская Ю.С. Семіотика в архітектурі — діалог во взаємодії: Место семиотических исследований в современной теории архитектуры.— Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2003.— 125 с.; 73 ил.

УДК 72.017.9

Е. П. Ярошук

ПРОЕКТИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ИСКУССТВЕННОГО ОСВЕЩЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО ГОРОДА

Искусственное наружное освещение современного города является важным функциональным и эстетическим фактором, состоящим из трёх основных направлений: освещение транспортных магистралей, освещение жилых районов, включая пешеходные зоны, и архитектурное освещение. Главная задача освещения проезжих частей улиц — это обеспечение безопасности на дороге. Для этого необходимо создание такого уровня освещённости, чтобы достоверно и своевременно воспринимать дорожную ситуацию. В жилых районах, где кроме пешеходных зон существует развитая транспортная сеть, наружное освещение должно обеспечить безопасность движения транспорта и пешеходов, беспрепятственную ориентацию в жилой застройке, создавать визуальную, психологически комфортную возможность восприятия различной графической информации в городской среде. Архитектурное освещение, с эстетической, художественной точки зрения — это инструмент, который не только подчёркивает индивидуальность сооружения, “впи-

сывает” его в окружающую историческую и стилевую среду, но и создаёт новую реальность, эмоционально воздействующую на человека.

При дневном природном освещении визуальная структура здания определяется направлением прямого солнечного или рассеянного света. В результате этого зритель воспринимает непрерывную игру света и тени, которая подчёркивает пластическую динамику объёмов архитектурного объекта. Древние зодчие мастерски использовали формообразующие свойства света, создавая различные психологические эффекты от пространства в храмах Египта и Вавилона, в готических соборах. Для выявления светом формы древние греки предусматривали глубину каннелюр на северных колоннах Парфенона большей, чем на южных.

Искусственное освещение города активно формирует его визуальную структуру, помогает раскрыть концептуальную идею авторского замысла. Кроме того, увеличивается продолжительность экспонирования городской застройки в условиях ограниченной видимости. При помощи искусственного освещения можно разграничить единое пространство города на отдельные функциональные зоны, подчеркнуть направление движения, выявить наиболее важные архитектурные объёмы. С эстетической точки зрения панорама ночного города выглядит очень эмоционально: современные здания в ночное время представляют собой светящиеся объёмы, автостреды — светящиеся ленты, мосты — световые гирлянды, улицы и площади — светящиеся пространства.

При моделировании вечернего светового образа сооружения возможны два варианта: создание подобия дневного освещения или специфическое декоративно-театральное решение объекта, не имеющее прямых зрительных аналогов в условиях природного освещения и обладающее собственными выразительными качествами. Это так называемая “световая архитектура”, создающая зрительные образы сооружения, которые возникают при искусственном освещении и исчезают вместе с ним.

Понимание значения искусственного освещения как важного формообразующего фактора возникло в начале XX века, пройдя в своём развитии сложный и многогранный путь. В связи с готовящейся международной выставкой в 1937 году выдающийся французский художник-монументалист Ф. Леже предложил цветное решение городской планировки Парижа, где отдельные здания должны были дополнительно освещаться цветным светом. Реальные проекты “световой архитектуры” появляются в 1951-53 годах. Итальянский архитектор Бальдесари создаёт павильоны для миланских выставок, где предусматривает световые эффекты в вечернее и ночное время. Бальдесари, кроме того, создаёт ряд оригинальных подсветок оболочек, декоративную световую скульптурно-пространственную графику. Система светового моделирования в настоящее время обладает большими композиционными возможностями, легко меняющими масштаб архитектурного пространства, регулирующими взаимодействие цветосветовых характеристик отдельных объектов. В различных по функциональному и декоративному назначению системах освещения в программу может быть заложено одновременно несколько вариантов световой композиции пространства. Использование отдельных источников света и их непрерывного ряда, светящихся поверхностей, рассеянного, сосредоточенного, направленного и отражённого света, сочетание света

с цветом и движением даёт широкий вариативный спектр проектных решений. Равномерное освещение, направленность светового потока, взаимное расположение и яркость источников света может дать углубление или уплощение объёмно-пространственной композиции. Фрагментарное освещение или боковое прожекторное создаёт выразительные тени, подчёркивающие пластику сооружения.

Архитектурный облик нашего города в последние годы активно меняется. В Одессе возникают новые архитектурные сооружения, по стилистике существенно отличающиеся от классической, исторически сложившейся застройки. Современные конструктивные решения, выразительная колористическая палитра, активная социальная функция — всё это делает такие архитектурные объекты новыми художественно-образными акцентами в структуре города. Авторы тактично “вписывают” эти объекты в самобытную застройку Одессы, включая фрагменты исторической стилистики в современные сооружения и ансамбли. Градостроительная структура города становится пластически выразительной и оригинальной. Использование управляемого искусственного света даёт большие возможности в трансформации городского пространства, а в сочетании с цветом — разнообразные декоративные приёмы в создании выразительного облика вечернего города, повседневного и праздничного. Поэтому проблема искусственного освещения Одессы в вечернее время должна решаться в комплексе общегородской планировочной структуры, а не ограничиваться только локальной подсветкой отдельных зданий.

Композиционные подходы к решению системы искусственного освещения городской застройки зависят от характера архитектурного объекта. Для памятников архитектуры, истории, культуры и монументального искусства, зрительные стереотипы которых уже сложились в сознании, более естественным представляется имитация светом подобия дневного освещения. Для современных сооружений творчески продуктивны комбинации различных приёмов освещения, позволяющие более эффективно выявить архитектурную форму, акцентировать внимание на главных элементах композиции и пластически выразительных деталях. Кроме того, внешнее искусственное освещение может стать мощным выразительным средством рекламы — неотъемлемой части информативно-имиджевой системы общественных зданий, имеющих коммерческую специализацию. Необходимо только учитывать эстетическую оправданность светового оформления, особенно там, где доминирует историческая застройка.

Системы искусственного освещения могут работать в нескольких режимах: экономном, повседневном и праздничном. Так, приглушённый свет соответствует будням, направленный заливающий — дням отдыха, яркие цветные лучи иллюминации должны украшать город в праздники. Каждый режим имеет свою программу, позволяющую менять последовательность световых сюжетов. Разработка световой концепции праздника — сложный процесс. Ему предшествует изучение архитектурных особенностей застройки, затем готовится планировочное решение: выстраивается пространство в целом. Далее продумываются отдельные элементы оформления в духе основной идеи. Это может быть и уходящая вдаль перспектива гирлянд, и окутанные клип-лайтом деревья, и световые панно. Например, гирлянды из ламп, установленные по принципу анфиладности, усилива-

ют ощущение глубины пространства. Крупномасштабные световые композиции на административных зданиях “осваивают” новые уровни городской среды, влияют на вечерний облик города, подчёркивают светом его архитектурные особенности или, если необходимо, корректируют невыразительные сооружения. Разноцветные световые линии в ночное время могут менять привычный вид улицы или проспекта, трансформировать геометрию здания. Примером может служить световое оформление Волгоградского проспекта в Москве. Все световые опоры вдоль него оформлены гирляндами, напоминающими ветви деревьев; в центре композиции рисунок проецируется на одно из административных зданий, превращая его в гигантское дерево. Создаётся ощущение бесконечного светящегося леса, захватывающего всё пространство.

В исторической части города, где уже сложился традиционный, самобытный пластический облик архитектуры, основной вид освещения — это архитектурная подсветка. Задача проектировщика — организовать пространство, гармонизировать среду, придать исторической застройке современное звучание путём выбора интенсивности световых потоков, введением цвета в освещение.

Особого подхода требует решение искусственного освещения храмов, поскольку эти сооружения в структуре городской застройки всегда были символом духовных устремлений граждан. При разработке проекта искусственного освещения храма за основу обычно берётся дневной вариант. В современной практике, особенно для авангардных проектов храмов, характерных для западных стран, используется цветной и динамический свет. Оригинальный проект искусственного освещения готической базилики аббатства Сен-Дени в Париже предложил французский светодизайнер Ян Керсале. Здание освещено полихромным “свето-пуантилистическим” потоком, создающим на фасадах фантастическую мозаику в динамическом режиме. Такое решение противоречит и световой тектонике, и архитектурной светоформе, но абсолютно ассоциируется с готическими витражами в интерьере. Этот же автор реализовал проект искусственного освещения готического собора Святого Петра в Нанте. В фасады собора вмонтированы стекловолоконные световоды торцевого свечения, создающие мерцание сотен “микромозков” света на пластических деталях, не особо выделяя общие формы здания. В практике искусственного освещения православных храмов существует определённый набор приёмов. Главным композиционным элементом храма является глава (или главы) с венчающим крестом, выделить которую можно по-разному: интенсивным высвечиванием колоколов изнутри или акцентированием внешней формы. Дверной портал выделяется скрытой подсветкой или при помощи бра по сторонам от входа. Иконографические изображения (живопись, мозаика), барельефы на фасадах освещаются малогабаритными приборами, имитирующими свет лампы. Основная же идея — передача целостности и выразительности общей архитектурной формы — осуществляется заливающим светом прожекторов, расположенных на земле, на опорах или на соседних зданиях. Удачное решение можно отметить в проекте освещения церкви Николы в Студенце (Москва). Цветным светом, зелёным и синим, высвечены кроны деревьев, окружающие храм; само же сооружение освещает направленный белый свет. Окрашенность светового потока, если это не противоречит церковным канонам, может усилить колористичес-

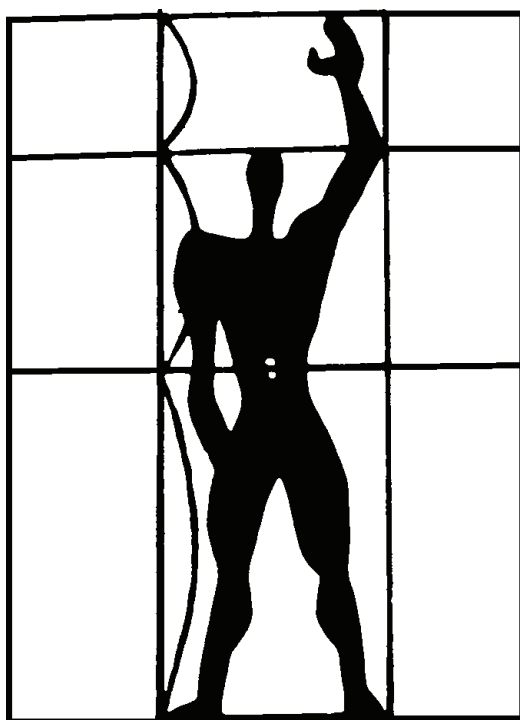
кое звучание декора на фасадах храма; эмоционально же цветное и динамическое освещение способно выразить состояние праздничности и духовного подъёма во время службы в храме.

В настоящее время, наряду с наружным функциональным и декоративным архитектурным освещением, применяется и ландшафтное освещение. Это самостоятельное направление наружного светового дизайна, которое в полной мере учитывает саму суть архитектурно-ландшафтной структуры городской среды, где каждое здание воспринимается вместе с прилегающей территорией, живой природой, малыми архитектурными формами. В зависимости от планировочной ситуации проектное решение может быть “классическим” или “альтернативным”.

Градостроительная структура современной Одессы очень выразительна и разнообразна: культурные доминанты — Театральная, Греческая, Привокзальная, морская площади с выдающимися архитектурными сооружениями; бульвары — Приморский, Французский, Александровский; музеи, храмы; современная архитектура, общественная и жилая; морская панорама побережья. Возможности создания концептуальных проектов ночного освещения города представляются очень перспективными в смысле эстетического обогащения силуэта Одессы, создания оригинальных художественных и смысловых направлений в планировке, новой интерпретации архитектурной пластики исторической и современной застройки.

ЛИТЕРАТУРА

1. Азизян И. Н. Свет — формообразующее средство // “Композиция в современной архитектуре”. — М.: Стройиздат, 1973. — 188 с.
2. Воронцов В. В. Архитектурное освещение объектов в городе // Сборник статей под ред. д. т. н. проф. Айзенберга Ю. Б. — М.: Знак, 2002.
3. Ефимов А. В. Формообразующее действие полихромии в архитектуре. — М.: Стройиздат, 1984. — 168 с.
4. Щепетков Н. И. Световой урбанизм — его задачи, способы решения и перспективы развития // Сборник статей под ред. д. т. н. проф. Айзенберга Ю.Б. — М.: Знак, 2002.

5

АРХИТЕКТУРНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

І. А. Кадієвська

ОСВІТА В ГАЛУЗІ АРХІТЕКТУРИ В СТОЛІТТЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Першого липня святкується Всесвітній день архітектури. Від більшості видів мистецтва вона відрізняється тим, що виконує не тільки ідейно-художні, але і практичні завдання.

Архітектурна освіта пов'язана з мистецтвом містобудівництва і є одним із орієнтирів духовного простору.

Архітектура покликана врівноважувати різні рівні ієрархії духовних цінностей в суспільстві. Саме архітектурі відведено значне місце у гармонізації протиріч існуючих ціннісних орієнтацій, і саме вона приймає діяльну участь в роботі перетворення багатьох цінностей в одне гомогенне ціле.

Архітектура має властивість випереджати час, формулювати принципи людського буття, універсалізувати його. Архітектура — це міра та мірило людського існування, історичного та метаісторичного.

Сучасна архітектурна освіта відчуває гостру потребу в новому методологічному підході, який дозволяв би швидше пристосовуватись до нових умов інформатизації.

Все більшу актуальність в цьому контексті набувають нові фундаментальні дослідження, нормативні розробки та технологічні інновації, які все частіш запроваджуються в освітній галузі. В архітектурній освіті поява комплексних проектно-експериментальних робіт стає полігоном для апробації нових методик навчання.

Роки незалежності України характеризуються корінними змінами та пошуками нових шляхів в галузі освіти в століття інформаційних технологій. В час швидкого розвитку техногенної цивілізації разом із появою фантастичних за красою нових конструкцій та матеріалів, що дозволяють втілювати проекти будь-якої складності, підвищується інтерес до інформаційних технологій у архітектурній освіті.

Перспективи застосування нових технологій в освіті архітекторів стали предметом обговорення представників науково-технічної еліти.

Важливою є проблема методики архітектурної та будівельної освіти. Новий потенціал комп'юерної техніки дозволяє відмовлятися від збереження проектів та різноманітних документів на папері, знизити кількість помилок в них та пришвидшити темпи проектування та керування будівництвом.

В будівельній науці швидкість, точність та раціональність, забезпечені новими технологіями, розкривають нові межі архітектурної творчості.

Величезна роль у реалізації інформаційного підходу належить системі вищої архітектурно-будівельної освіти. Усвідомлення змінюваних умов проектного процесу торкається традиційної структури освіти та потребує її перегляду. Необхідно пильніш вдивитись в сутність процесу навчання професії та спробувати прийняти її в іншому ракурсі.

Кредито-модульна система навчання, що актуалізувалась останнім часом в Україні, може бути застосована і для архітектурної освіти.

Наша держава планує досягти позитивних результатів в сфері інтеграції у Болонський простір, але на шляху до цього необхідно виконати ряд вимог та умов, серед яких провідне місце займає запровадження у вітчизняних вузах кредитно-модульної системи навчання [1, с. 44-50], [2, с. 3]. Одним з основних завдань європейської інтеграції є інформатизація вищої школи із запровадженням “кредитно-модульної системи”. Її не варто розуміти тільки як нову методику навчання. Мова йде про загальну трансформацію вищої освіти в нових економічних умовах. Це нова кредитно-модульна система організації навчального процесу.

Важливим є те, що вона для нашої країни є новою та незвичною. Викладачам та студентам необхідно докладно ознайомитись з цією системою і зрозуміти її недоліки та переваги.

Кредитно-модульна система навчання створює умови для реалізації в процесі навчання можливості не тільки оволодівати теоретичними азами майбутньої професії, але і вирішувати на рівні навчання самостійні практичні завдання, що є надзвичайно важливим для майбутніх архітекторів [3, с. 51-58].

Ключовими поняттями нової освітньої системи є: кредитно-модульна система організації навчального процесу (КМСОНП), заліковий кредит, модуль, змістовий модуль.

Поняття “кредитна технологія” походить від слова “кредит” (лат. Credit — довіра) та позначає уніфіковану одиницю вимірювання учбової роботи студента або магістра. Кредитна технологія передбачає участь студентів у формуванні власного учбового плану на весь період навчання, вільний вибір дисциплін. Для оцінювання знань використовується рейтингова система. Використання сучасних інформаційних технологій дозволяє зробити учбовий процес більш інтенсивним.

Актуальність рішення проблеми введення системи освітніх кредитів ECTS підкреслена на міжнародному семінарі “Реформування вищої освіти і Болонський процес”, що відбувся 25-26 листопада 2003 року у Києві. На ньому розглядалися теоретичні та практичні аспекти проблеми [4, с. 81-92].

Історично ECTS була введена у 1989 році Євросоюзом та Радою Європи в рамках програми Erasmus. ECTS являлась єдиною системою кредитів, що була успішно перевірена та використана в усій Європі. Спочатку ECTS призначалась для передачі кредитів. Система полегшувала визнання періодів навчання за кордоном і таким чином підвищувала якість та збільшувала розміри студентської мобільності в Європі.

На початку 1999 року Єврокомісія створила робочу групу, що була покликана вивчати можливості переходу від системи “трансферу-передачі” кредитів ECTS до системи накопичення кредитів — European Credit Accumulation. Ця концепція постійно намагається поширювати систему ECTS та ставить собі за мету перетворення її в європейську систему SCS, яка включала б і передачу, і накопичення кредитів.

Практичне введення системи освітніх кредитів пов’язане з переведенням ДОС в кредити ECTS на Україні [4, с. 37-39].

Неодноразово відзначалось, що система ДОС громіздка та незручна для спів-

ставлення з іншими системами залікових одиниць, і тому вона потребує реформування.

За традиційною системою ДОС загальне навантаження включає аудиторну та самостійну роботу, а в низці напрямків ще і контроль засвоєння знань (екзаменаційні сесії). Цьому принципу побудови ДОС найбільш відповідною є європейська система залікових одиниць (кредитів) ECTS [4, с. 36], в якій кількість залікових одиниць, що нараховується, відображає загальне навантаження студента.

Європейська система залікових кредитів ECTS включає аудиторні заняття (лекції, практичні заняття та семінари), самостійну роботу, усі види робіт по перевірці знань та підсумкову атестацію. За повний академічний рік денної форми навчання в системі ECTS нараховується 60 залікових одиниць.

Система кредитних одиниць — це системний засіб складання освітніх програм шляхом присвоєння кредитних одиниць її компонентам (дисциплінам, курсам та ін.). У вищій освіті визначення кредиту базується на різноманітних параметрах, таких, як загальне робоче навантаження студента або тривалість контакту з викладачем під час засвоєння дисципліни навчального плану та результати навчання [5].

В світовій системі вищої освіти, окрім ECTS, широко використовуються й інші системи кредитів, такі, як:

USCS — американська система кредитів;

CATS — британська система кредитів;

UCTS — система кредитів у країнах Азії та басейну Тихого океану.

Приєднання України до Болонського процесу обумовлює обрання європейського варіанту системи кредитів. У 2003 році в більш ніж 1200 університетах країн Євросоюзу ECTS-кредити використовувались в повному обсязі.

Європейська система ECTS заснована на загальній трудомісткості роботи студентів, потрібної для освоєння навчальної програми, мета якої позначається в результатах навчання — знаннях, уміннях та навичках. Вважається, що при введенні ECTS полегшується академічне визнання дипломів та кваліфікацій, робляться доступними та прозорими освітні програми та учбові плани. ECTS покликана зробити європейський освітній простір більш принадним для студентів із різних країн.

Кредит також являє собою засіб визначення кількісних результатів навчання — набору компетенцій (що студент буде знати, розуміти або чим здатен володіти після завершення процесу навчання).

Кредити в ECTS можуть бути отримані тільки після виконання потрібної роботи та отримання відповідної оцінки за досягнуті результати навчання. Розподілення кредитів в ECTS будується на встановленій тривалості циклу навчання. Загальне робоче навантаження навчання для отримання ступеню бакалавра складає 180 або 240 кредитів відповідно.

Кредити проставлені по усім освітнім компонентам програми навчання (модулі, дисципліни та курси, виконання випускної роботи і т. д.) та відображають потрібну кількість часу занять за кожною з них відповідно до повного об'єму роботи, необхідної для завершення одного року навчання за освітньою програмою.

Виконання студентом програми підтверджується національними чи місцевими вузівськими оцінками, однак вважається доброю практикою додавати до них ECTS-оцінки.

В Україні використання ECTS можливе на двох рівнях. Перший рівень — формальне введення системи залікових одиниць (кредитів). На цьому рівні ніяких змін в системі організації навчання не проводиться, а робоче навантаження засвоєння різних дисциплін, що оцінюються сьогодні державними освітніми стандартами в годинах аудиторного навантаження, перераховується в залікові одиниці. В документах (додатках до диплому, академічних довідках та ін.) при такому застосуванні ECTS робоче навантаження може вказуватись як в годинах, так і в залікових одиницях.

Другий рівень застосування ECTS — інноваційний, і тому принципово відрізняється від першого. Якщо в першому випадку основою організаційної побудови навчального процесу виступали години, то на другому рівні такою основою стають кредити. Вже проста зміна одиниць виміру призводить до серйозних змін. Значно спрощується система обліку діяльності викладачів та студентів, порядок розрахунку заробітної плати, коштовності навчання та низка інших важливих процедур організації навчального процесу у вузі. В результаті у вуза з'являються нові можливості. Залікові одиниці стають основою для створення гнучкої та мобільної системи навчання.

Введення ECTS на першому рівні не вимагатиме від вузу ніяких змін в організації навчального процесу, за виключенням необхідності введення тарифної ставки для спеціаліста, який би офіційно виконував перерахунок годин в залікові одиниці.

Використання ECTS на другому рівні, який обіцяє значно спростити систему організації діяльності вузу, призведе до наступного:

- розробки та введення нових програм та дисциплін, в яких зміст подається та контролюється за модулями — заліковими одиницями;
- створення учбових планів “нового типу”, побудованих за новими правилами;
- більш широкому використанню тестування в ході навчання, тому що зміст значної кількості залікових одиниць в різних вузах буде співпадати (у відповідності з ДОО), та, зручно проводити контроль засвоєння матеріалу залікової одиниці за єдиними та відпрацьованими тестами;
- перебудови ідеології розробки навчальних курсів (в ході освоєння залікової одиниці повинні подаватись знання, відпрацьовуватись практичні навички та проводитись контроль освоєння змісту);

В освіті система кредитів ECTS краще діє у поєднанні із модульною системою, звідки й назва — кредитно-модульна система навчання.

Кредитно-модульна система навчання проявляється, по-перше, у модульній технології та по-друге — у модульному навчанні.

Модульна технологія є методикою, основним засобом якої, окрім модуля як частини програмного матеріалу учбової дисципліни, виступає сформована на основі модулів модульна програма. Вона застосовується під час підготовки підручників та формування курсів, дозволяє викладачам в умовах відсутності підручників готувати навчальний матеріал окремими тематичними блоками у вигляді невеликих брошур, розмножених на комп'ютері, ксероксі, ризографі або будь-якій

копіювальній техніці з необхідною кількістю доповнень та поправок. Модульна програма — це система засобів, за допомогою яких досягається інтегративна мета, якій підлягають усі модулі учбової дисципліни. Вона розробляється викладачами на основі визначення основних ідей курсу. Кожній такій ідеї відповідає окремий модуль. Їх сукупність забезпечує реалізацію основної мети вивчення усієї учбової дисципліни. Кожен модуль, як правило, починається з вхідного контролю знань та навичок, де виявляється загальний рівень готовності студентів до наступної самостійної роботи.

В архітектурній освіті першим модулем є діагностика — етап, що демонструє рівень знань та дозволяє оцінити вихідну базу для кожного та обрати його індивідуальну тактику навчання. Наприклад, це може бути вправа, в якій пропонується створювати яку-небудь архітектурну форму — “торговельний центр”, “банк”, “замок”. Другим модулем може бути формування, тобто система вправ, що дозволяє досягти формування тієї професійної навички, яка запланована на даному етапі навчання. Наприклад: відпрацювання загальних прийомів створення об’ємно-просторових форм. У якості третього модуля може використовуватись контроль — спеціальні вправи, що виконуються самостійно та демонструють рівень засвоєння практичної навички. Це можуть бути вправи, що пропонують створення певної архітектурної форми, але вже з урахуванням відпрацьованих прийомів формотворення. Четвертим модулем пропонується твір — творча складова модульної програми. Ця робота виконується самостійно протягом одного аудиторного заняття. Тема твору пропонується таким чином, щоб без засвоєних в даній модульній програмі знань реалізувати її було неможливо. Твором може бути розробка якої-небудь нової архітектурної теми із змалюванням фасадів, схематичних планів, антуражу і т. д.

Модульну технологію відрізняє саме проблемний підхід та творче відношення студентів до навчання. Спочатку створюється проблемна ситуація, яка викликає усвідомлений інтерес. Потім визначається склад необхідної діяльності, направленої на оволодіння знаннями та практичними навичками [6].

Модуль, від латинського слова “*modulies*”, перекладається як “*міра*” або “*засіб*”. Дидактичне визначення цього поняття співвідноситься з розумінням модуля в технічних науках. Це цілісна функціональна, обмежена певними рамками система, що забезпечує виконання конкретної функції від початку до кінця. Це функціонально та конструктивно незалежна одиниця, котра може бути відносно самостійною частиною у складі іншого більш складного об’єкта.

Модуль — це функціональний вузол, в якому учбовий матеріал та технологія оволодіння цим матеріалом об’єднані в систему високого рівня цілісності. Модуль можна розглядати як програму навчання, індивідуальну за змістом, методами навчання, рівнем самостійності та темпом учбово-пізнавальної діяльності студентів. Кожен модуль має свою дидактичну мету, якій повинен відповідати учбовий матеріал, у якому подається:

- принципово важливий зміст учбової інформації;
- пояснення до цієї інформації;
- умови занурення до інформації;
- теоретичні завдання та рекомендації до них;

– практичні завдання, які в модулі складають до 80%.

Відповідно до принципу цільового застосування розрізняють такі типи модулів:

- пізнавальні, що використовуються для вивчення основ науки;
- операційні, які формують практичні навички;
- змішані, які є найбільш корисними для студентів.

Модуль, що виступає засобом модульної технології, складається з банку інформації, методичного керівництва досягнення дидактичної мети та цільового плану дій. Модуль можна використовувати у будь-якій системі навчання, у тому числі у електронній. Дослідники у галузі модульних технологій рекомендують розподіляти учбову дисципліну на 10 — 12 модулів, виходячи з того, що оптимальний об'єм модуля фактично відповідає завершеному розділу учбової дисципліни, на вивчення якої приділяється, як правило, 10 — 12 або ж 18 — 20 годин. Дослідники вважають, що в межах одної учбової дисципліни мають бути від 5 до 12 модулів. При цьому рекомендується уникати таких крайнощів, як надто великий чи надто малий модуль, що ускладнює засвоєння знань студентами.

Таким чином, у модулі запрограмована певна система. Модуль як структурно-функціональний вузол вміщує у собі усі параметри систем, що вивчаються: структуру, функції та властивості. Модуль — це стандартизована, формалізована одиниця. Батишев С.Я. зазначав, що “модуль — це частина блоку учбового матеріалу, завдяки якому забезпечується оволодіння деякими теоретичними та практичними навичками для виконання конкретної роботи” [7]. Суханов Н.І., як практик, поділяв визначення, що “модуль — це навчальна програма, підкріплена оптимізованою учбовою інформацією, що включає достатній об'єм знань та практичних навичок, необхідних для виконання професійного завдання чи службових обов'язків, обумовлених кваліфікаційними стандартами та посадовими функціями.

Державні вимоги до навчальних програм орієнтують викладачів виходити з того, що “уніфікований навчальний модуль — це комплекс теоретичних та практичних, колективних та індивідуальних знань уніфікованого призначення, об'єму та структури.

Конкретний зміст модульної програми може варіюватись в певних межах: з одного боку — стандарт архітектурної спеціальності, з іншого — рівень професіоналізації для студента. Він відзначається специфікою учбового процесу в архітектурному інституті, його традицією та низкою інших обставин. Підхід до модульної системи навчання передбачає певні зміни учбового процесу, приведення його до більш чітких психолого-педагогічних меж. Це означає, що будь-яке завдання виконання вправи чи курсового проекту повинно бути індивідуалізованим.

Застосування кредитно-модульної системи видозмінює стратегію навчання. В результаті продуктом архітектора-викладача стають практичні навички професійної діяльності студентів, які повинні сформуватись в ході виконання певного проекту.

Важливою особливістю модульної системи навчання є досягнення того, щоб проектування студентів було втіленням їх власної творчої роботи. Це і є одною із головних проблем нової тактики навчального процесу.

Традиційна методика навчання вдало формує моторні навички професійної діяльності, але проблеми виникають при формуванні навичок професійного формотворення. Цю проблему вирішує застосування модульної системи навчання, де

можна структурувати навчальний процес в межах формування навичок професійного формотворення.

Модульне навчання у наших вітчизняних вузах ще знаходиться у стадії експерименту та пошуку шляхів оптимального застосування. Наказом МОН України від 23.01.04 р. №48 затверджено тимчасове положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців. Рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 28 лютого 2003 року (протокол №2/3-4) та від 24 квітня 2003 року (протокол №5/5-4) передбачено проведення з 2003/2004 навчального року педагогічного експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III — IV рівнів акредитації [8:13-21]. Впродовж багатьох років деякі з українських вузів впроваджували елементи кредитно-модульної системи. Це, зокрема, Національний університет “Львівська політехніка”, Вінницький національний технічний університет, Національний технічний університет України “КПІ”, Національний гірничий університет, Київський національний економічний університет, Київський національний торгово-економічний університет, Тернопільський державний педагогічний університет, Національний авіаційний університет, Донбаська державна академія будівництва та архітектури та ін. На часі приєднання до цієї плеяди ВНЗ Одеської державної академії будівництва та архітектури, адже застосування модульної системи навчання — це реальність, що є актуальною. Вона допомагає виховувати творчі здібності в студентів, розвивати в них такі необхідні для архітекторів риси, як швидкість, точність та раціональність. Усвідомлення змінюваних умов проектного процесу торкається рівнів структури освіти та потребує її скоординованості з потребами життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корсак К. Нова українська мрія — європейський освітній простір // Освіта і управління. — 2003. — №2. — С. 44-50.
2. Ковальчук Т. Українській освіті — європейські стандарти // Аудиторія. — 2003. — №36. — С. 3.
3. Коханко О. Доцільність застосування кредитно-рейтингової системи навчання // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2002. — №5. — С. 51-58.
4. Основні засади розвитку вищої освіти в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003 — 2004 рр.) / За редакцією Кременя В.Г. — Тернопіль: Вид-во ТДПУ імені В. Гнатюка, 2004. — 147 с.
5. Ефремов А.П., Чистохвалов В.Н. Кредиты и учебный процесс: Научное издание. — М.: Изд-во РУДН, 2003.
6. Нові технології навчання: Науково-методичний збірник. — Вип. 31 / Гол. ред. В.О. Зайчук. — Наук-метод. центр вищ освіти, 2001. — 222 с.
7. Беспалько В.П., Татур Ю.П. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса — М., 1991 — 144 с.
8. Про проведення експерименту щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації: Рішення колегії МОН України // Інформаційний збірник Міністерства науки і освіти України. — 2003. — №11. — С.13-21.

Р. З. Стоцько

ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРИ ВІРО-ДУХОВНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій

Важко переоцінити значення духовної освіти для спільноти будь-якої держави на будь-якому континенті світу. Вплив Богослов'я розповсюджується далеко за межі завдань релігії: більш, ніж будь-яка інша наука, Богослов'я сприяло формуванню людських цінностей та формуванню культури. З часів Римської імперії і до наших днів християнське світобачення поступово змінювало юридичні установки і соціальні норми, формувало суспільство гуманістичного типу.

Природньо, що християнські спільноти всебічно і любовно плекали розвиток богословських наук шляхом видання спеціальної літератури, виховання молодих священних кадрів, зведення споруд сакральнo-освітнього призначення.

Поряд з храмами віро-духовні освітні заклади набули стратегічного значення в пропаганді християнського світогляду Католицької, Православної, Протестантської церков. Адже якісний вишкіл священників та богословів — це запорука росту та зміцнення морально-етичного і духовного впливу Церкви на громадянське суспільство будь-якої країни.

Проблемам архітектурно-планувальної організації віро-духовних освітніх закладів присвячено ряд публікацій в українських та зарубіжних спеціалізованих виданнях. Серед них праця В. Рожко “Духовні православні освітні заклади Волині Х–ХХ ст.” [1], в якій автор висвітлив історію заснування та розвитку багатьох духовних шкіл України, ідеологічні особливості устрою та діяльності освітніх закладів віро-духовного спрямування. Цінним з погляду історичного та духовно-канонічного аспектів є видання М. Пристай “Львівська Греко-католицька Духовна Семінарія 1783–1945” [2]. Праця Р. Галишича “Українська церковна архітектура і монументально-декоративне мистецтво зарубіжжя” [3] всесторонньо висвітлила особливості архітектурно-планувальної організації українських сакральних споруд як минулого, так і сьогодення, наголошує на основних чинниках, які вплинули на той чи інший архітектурний образ. Серед зарубіжних видань шляхи формування сучасної церковної і монастирської архітектури, а також архітектури духовно-освітніх закладів підіймають такі публікації: Zuk R. “Tradition und Gegenwart” [4], Karcz I. “Nowe kościoły w Polsce” [5], Reuber P. “Getthee to a monastery” [6], тощо...

Виклад основного матеріалу дослідження

Аналізуючи архітектуру віро-духовних освітніх закладів на території України з давніх часів і до сьогодення, можна помітити досить чітко виражені тенденції в організації просторів, стилістиці і функціонуванні споруд відповідного призначення. Існують комплекси факторів, що вплинули на формування самобутньої архітектури того чи іншого духовно-освітнього закладу.

Насамперед необхідно наголосити на духовній підоснові таких споруд і просторових формацій. Прагнення зодчих задекларувати приналежність споруди до тієї чи іншої релігії, різних гілок віросповідання є абсолютно домінуючим. Духовне призначення будівлі декларується завжди, незважаючи на інші досить важливі функції, — освітню, оборонну, господарсько-побутову, соціально-культурну і ін. Усі сакральні християнські споруди, чи то в Україні, чи в іншій частині Світу, об'єднані образом, при створенні якого використана ідеологічно та історично утверджена церковна символіка (хрест), а також набір архітектурно-будівельних вирішень (характерне планування, перекриття куполом, шатром тощо), які стали традиційними і притаманними саме сакральній архітектурі.

Прикладом домінування віро-духовного фактору в архітектурі українських церковних освітніх закладів можуть слугувати образи таких комплексів, як: Львівська греко-католицька духовна семінарія на вул. Коперніка (1783–1945рр) (рис. 1), сучасна Львівська духовна семінарія на вул. Хуторівка (рис. 2), Острозька академія, Волинська духовна семінарія в м. Ганнополі, Волинська духовна семінарія в м. Житомирі (початок XX ст.), Холмська духовна семінарія, Тернопільська духовна семінарія, Рівненська духовна семінарія (рис. 3). Спільною ознакою перерахованих комплексів є домінування споруди церкви перед іншими менш важливими в духовному аспекті спорудами: навчальними, житловими, адміністративними і господарськими будівлями.

Рис. 1. Львівська Греко-католицька духовна семінарія на вул. Коперніка (1783–1945 рр.)

Таким чином, **віро-духовні засади** є першим і головним чинником у формуванні архітектури духовних освітніх закладів.

При дослідженні архітектурних рішень того чи іншого духовного навчального закладу важко не помітити різницю в плануванні та стилістиці споруд. Як

правило, такі відмінності є наслідком конфесійної приналежності освітнього закладу. Православні духовні школи, семінарії та університети характерні дещо консервативним, замкнутим архітектурним плануванням внутрішніх як закритих, так і відкритих просторів та обмеженістю доступу до освітнього закладу світських осіб. В Православній церкві духовні освітні заклади часто утворюються на базі монастирів або проєктуються за принципами монашого духовного і побутового життя. Такий стан речей відображає консервативно-ортодоксальну ідеологію православ'я. Дещо інша ідеологія Католицької церкви знайшла своє відображення в архітектурі католицьких сакральних споруд в цілому та в освітніх закладах зокрема. Просторові структури католицьких богословських комплексів характерні вільним, не замкнутим плануванням, доступом до сакральних, навчальних та житлових об'єктів як студентів, так і цивільних осіб. Архітектура відрізняється сучасною стилістикою фасадів без надлишкового акценту на сакральних символах. Прикладом можуть слугувати духовні освітні центри в Європі, а саме: Реколекційний центр отців Салезіан в Римі (рис. 4), католицький центр в м. Arnsberg-Sud, Німеччина, католицький центр в м. Puchepou, Австрія, тощо...

Рис. 2. Сучасна Львівська греко-католицька духовна семінарія на вул. Хуторівка

Крізь модернову архітектуру католицьких освітніх центрів чітко проглядається сучасна ідеологія католицизму на зближення з суспільством через активну пропаганду християнських ідей та інтеграцію релігії у всі сфери життя людини.

На прикладі впливу двох найбільших гілок християнства (православ'я та католицизму) на архітектурні образи духовних шкіл можна відзначити другу — **ідеологічно-конфесійну** засаду формування віро-духовних освітніх закладів.

Неможливо уявити будь-який освітній заклад без чіткої організації навчального процесу. Проектування духовних шкіл вимагає врахування багатьох скла-

дових, пов'язаних з особливістю навчання, духовного та побутового життя студентів, професійної діяльності викладачів-наставників та роботи обслуговуючого персоналу. В результаті для більшості освітніх закладів викристалізувалася певна схема організації простору, до якої входять споруди сакрального призначення (церква, каплиця), навчальні аудиторії, конференц-зали, бібліотеки, приміщення для проживання студентів та духівників-наставників, їдальня, спортивна зала, господарсько-побутовий блок і ін. Така схема притаманна багатьом освітнім закладам різних гілок християнства і різних конфесій. Складові, що вплинули на формування цієї схеми, можна об'єднати в **освітньо-організаційні** засади формування віро-духовних освітніх закладів.

Рис. 3. Рівненська духовна семінарія

Духовні освітні заклади в Західній Європі сконцентровані переважно у великих містах, таких як Рим, Відень, Варшава, Краків, Мадрид тощо... Такий стан речей можна пояснити розвинутою інфраструктурою закладів соціально-культурного призначення, близькістю інших вищих навчальних закладів, наявністю широкої мережі бібліотек та доступністю до різноманітних наукових та інформаційних ресурсів. Велике значення має високий рівень підготовки абітурієнтів — вихідців із соціально благополучних родин та сама кількість бажаючих отримати богословську освіту.

Проте, незважаючи на явні переваги великих міст, багато духовних освітніх закладів розташовано в провінції. Прикладом можуть бути духовні школи і семінарії в Україні: Греко-католицька духовна семінарія в Дрогобичі, православні духовні семінарії в Збаражі, Крем'янці, духовні училища в містах Володимирі-Волинському, Овручі, Бердичеві, Ковелі, Кобрині. Таке розташування пояснюється великою побожністю місцевого населення та наявністю монастирських комплексів, в яких базувалися духовні школи, училища та семінарії. Крім цього, для православних освітніх закладів така ізольованість є ще й ідеологічно обґрунтованою.

Зважаючи на місцезнаходження духовних освітніх закладів та особливості

учнівського контингенту, виділимо значну роль **соціально-демографічних** засад в формуванні віро-духовних освітніх закладів.

Аналізуючи різноманітні приклади архітектурних вирішень духовних освітніх закладів у західній Європі, Польщі та Україні, не можна не помітити впливу **економічного** фактору. Особливо це стосується сучасних споруд і комплексів.

Будь-який навчальний заклад вимагає номенклатури спеціалізованих приміщень, тому що є об'єктом вузкофункціональним. Ще більш обов'язковою є ця вимога для духовно-богословських шкіл. Тому при спорудженні спеціалізованого закладу є потреба у значних коштах.

Богословська освіта Західної Європи давно отримує потрібні кошти. Відомим прикладом є Реколекційний центр отців Салезіан в Римі (рис. 4), де задоволені усі можливі духовні та навчальні потреби студентів і викладачів. Велика територія, чудова архітектура, розвинена інфраструктура навчальних аудиторій, класів, конференц-зали, бібліотеки, комп'ютерно-інформаційні центри, висококомфортне житло, якісний харчовий комплекс, спортивні майданчики, затишні рекреаційні зони. Все назване — ознаки, характерні для Реколекційного центру.

Рис. 4. Реколекційний центр отців Салезіан в Римі

Богословські освітні центри в Східній Європі є значно скромнішими як за розмірами, так і за стилістикою не завжди сучасних, скромно опоряджених фасадів. Хоча в останні роки з підйомом економіки країн колишнього “соцтабору” споруджуються нові добре обладнані і якісно виконані в архітектурно-будівельному сенсі духовні освітні заклади. Прикладом можуть слугувати Духовна греко-католицька семінарія в Пряшеві (Словаччина), Греко-католицька духовна семінарія у Львові (рис. 2), Католицька духовна семінарія в с.м.т. Брюховичі Львівської обл.

Останнім на даний час вагомим чинником формування архітектури віро-духовних освітніх закладів є **природно-кліматичний**. Однакові за своїм духовно-освітницьким призначенням споруди і комплекси часто значно різняться архітектурними і конструктивними вирішеннями. І це незважаючи на однакові ідеологічно-

конфесійні засади, соціально-демографічні та економічні умови. Пояснюється це саме природно-кліматичними відмінностями. Найбільш показовими є об'єкти в Італії та в Україні. Реколекційний центр отців Салезіан в Римі (рис. 4) репрезентує типову південну архітектуру з плоскими дахами, відкритими терасами, балконами, портиками, переходами у вигляді містків з багатим озелененням рослинами екзотичних видів. На противагу цьому рішення нову духовну семінарію у Львові (рис. 2), зважаючи на особливості вологого клімату, споруджена з врахуванням досвіду і традиційно-народного стилю, якому притаманні похилі дахи складної конфігурації, невисока поверховість, оптимальна площа застелення, відсутність балконів і терас, опорядження природними матеріалами даного регіону.

Висновки

Аналіз досвіду проектування та будівництва віро-духовних освітніх закладів в Європі та Україні дозволяє виділити ряд основних аспектів, що вплинули на формування архітектурно-планувальної структури та архітектурно-художнього образу об'єктів сакрального-освітнього призначення і які надалі будуть головними чинниками в проектних пошуках сучасних архітекторів.

Серед найважливіших аспектів, засад, факторів є наступні:

- віро-духовні;
- ідеологічно-конфесійні;
- освітньо-організаційні;
- соціально-демографічні;
- економічні;
- природно-кліматичні.

Кожний з наведених принципів є невід'ємною складовою не лише формування архітектури окремого закладу духовної освіти, але і є важливим чинником в утвердженні ролі богословської освіти і Церкви в цілому. Переступивши поріг третього тисячоліття, людство починає усвідомлювати, що один з найцінніших скарбів, який бере з собою, — це молоде, освічене і духовно збагачене покоління. На противагу культу смерті, деградації свідомості, руйнації духовних і моральних цінностей, що так інтенсивно нав'язується людству технократичною цивілізацією, новостворені храми духовної науки відіграють важливу роль в утвердженні високодуховної людської цивілізації майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рожко В. Духовні православні освітні заклади Волині Х–ХХ ст. — Луцьк, 2002. — С. 31-54.
2. Пристай М. Львівська Греко-католицька Духовна Семінарія 1783–1945. — Львів, 2003. — С. 52-59.
3. Галишич Р. Українська церковна архітектура і монументально-декоративне мистецтво зарубіжжя. — Львів, 2002. — С. 152-196.
4. Zuk R. Tradition und Gegenwart. — Munchen, 1996. — P. 17-24.
5. Karcz I. Nowe koscioly w Polsce. — Warszawa, 1978. — S. 41-56.
6. Reuber P. Getthee to a monastery / Canadian Architect. — May, 1999. — P. 36-39.
7. Головач У., Маринович М., Ясіновський А. Ідентичність і місія Українського Католицького Університету. — Львів, 2003. — С. 17-35.

В. Б. Григорьева

СТРУКТУРА ПРАКТИЧЕСКОЙ КОМПОЗИЦИИ

Студенты IV курса выполняют выпускную итоговую работу по рисунку различными техниками в жанре пейзажа с элементами портрета, натюрморта и интерьера по теме “Моя Одесса”. Для успешного овладения практическими навыками построения картины необходимо знание основных понятий теории композиции и способы оперирования ими. Эту задачу решает практическая композиция, которая имеет свои законы — законы восприятия плоскости, т.е. законы композиционной формы. Эти законы вытекают из объективных законов изобразительного искусства и определяются последовательностью работы над картиной: линейное построение (идея, формат, композиционная схема, форма и фон, композиционный центр, равновесие, ритм, перспективное построение); композиция светлотных отношений (общий светлотный строй, трехкомпонентность и принцип сближенных отношений); композиция цвета (общий цветовой строй, цветовая система и модель, симметрия цвета, цветовой контраст или нюанс, цветовые акценты, разработка колорита).

На этапе линейного построения картины работают общие законы композиции: закон целостности, как основа единства произведения искусства, состоящего из конструктивных частей; закон пропорции (соотношение сторон формата, равновесие разных по размеру элементов композиции); закон симметрии (тип равновесия в формате, виды перспективных построений); закон ритма (ритмическое членение и объединение линейно-плоскостного изображения); закон главного в целом (выделение композиционного центра).

Кроме общих законов композиции в создании композиционной формы учитываются законы построения и восприятия изображения на плоскости: закон воздействия “рамы” на композицию изображения; закон равновесия; закон неоднородности плоского поля. Композиционными приёмами являются: разработка композиционной схемы, выделение композиционного центра, выбор точки зрения, перспектива и т.д.

На этапе работы светлотными отношениями продолжается действие закона целостности, как главного условия создания светлотного строя; законов пропорции и симметрии, ритма в трехкомпонентности светлот, в принципе сближенности; закона выделения главного в целом, как условия выделения композиционного центра с помощью светлотных отношений.

Композиционные приемы на этом этапе проявляются в трёх вариантах: светлое пятно на темном фоне; темное на светлом фоне; светлое и темное на сером фоне.

Последним этапом создания формы является композиция цвета. Общий цветовой строй подчинен общему закону целостности. Закон пропорций влияет на разработку цветовых гармоний; закон симметрии и ритма проявляется в цветовых контрастах и нюансах; закон выделения главного в целом присутствует при создании цветовой доминанты и нахождении выразительного акцента.

Композиционными приёмами цветового решения являются: использование теплой и холодной цветовой гаммы, использование цветового фона в картине, ограничение палитры.

Все эти законы лежат в основе построения колорита: на одной краске (с применением чёрной и белой или без одной из них); на родственных красках; на красках, дающих образование родственно-контрастных цветов; на контрастных сочетаниях цветов.

Разработка колорита осуществляется на нескольких уровнях: первый уровень — плоскостное значение цвета; второй уровень — разработка колорита в связи с “лепкой формы цветом”; третий уровень — единство цветового решения и подчинение его образной задаче. Цвет предмета должен быть не просто похожий, внешне красивый, а психологически необходимый, создающий нужное настроение.

Этапы создания композиционной формы неразрывно связаны с содержанием, как главной движущей силой композиционно-мыслительного процесса. Форма и содержание взаимовлияют и взаимодополняют друг друга, создавая целостное художественное произведение.

Кроме общих законов построения картины существуют еще эстетические требования к ней, как к любому произведению искусства: эстетическое очищение (катарсис), развитие художественного вкуса человека, формирование эстетической оценки окружающей действительности. Они выражаются в характерном и типическом искусстве, в единстве объективного и субъективного.

Практическая композиция включает в себя и специфические понятия: композиционная схема; “рама”; композиционный формат; практическая, т.е. образная перспектива; взаимоотношение композиционного центра и смыслового узла.

Понятие “композиционная схема” впервые появилось в искусствоведческих анализах произведений искусства, как принцип анализа структурно-плоскостной формы. Композиционная схема может быть представлена в виде простой геометрической фигуры. Это объясняется физиологией и психологией нашего восприятия: в любой мозаике пятен помимо нашей воли восприятие находит некоторую упорядоченность, напоминающую геометрические формы. Выделение той или иной композиционной схемы условно, так как в чистом виде одна геометрическая форма не является носителем смысла, а чаще всего она объединена с другими геометрическими формами.

Анализ композиционных схем художественного произведения важен для обучающего, так как позволяет понять установление разнообразных связей формы со смыслом. Использование композиционных схем в творческой деятельности может идти в двух направлениях — в усилении выразительности, обогащении смысла, иносказания; и в обеднении выразительности, сжатии композиционной формы до голого геометрического понятия.

Говоря о композиционных схемах картины, обычно предполагают построение изображения на плоскости в пределах заданного формата или “рамы”.

“Рама” — это граница изобразительного поля, она тесно связана с композицией самого изображения. С помощью “рамы” определяется неоднородность картинного поля: плоское поле благодаря наличию “рамы” становится пространством; наклонные отрезки в плоскости “рамы” воспринимаются как уходящие в

глубину; вертикальные и горизонтальные отрезки воспринимаются лежащими во фронтальной плоскости поля; предметы, изображенные близко к раме, читаются слитыми с ней; предмет, расположенный в верхней зоне, падает, а в нижней — лежит на горизонтальной плоскости.

Неоднородность изобразительного поля, ограниченного “рамой”, ставит вопросы пересечения фигур и предметов рамой. Например: пересечение дальних и второстепенных предметов (пейзаж в фигурной композиции) композиционно нейтрально и не требует смыслового оправдания. Пересечение предметов переднего плана нижним краем картины, или активно вылепленных, ярких по цвету, должно быть оправдано как специальный знак осмысленного нарушения равновесия. Впрочем, пересечение фигур и предметов сейчас становится привычным благодаря влиянию кино и фотографии.

С фактом “рамы” связано и понятие композиционного формата, т.е. формата, несущего содержательную характеристику изображения. В практической композиции применяются следующие виды форматов: вертикальный и горизонтальный прямоугольник, прямоугольник в пропорциях золотого сечения, квадрат и т.д.

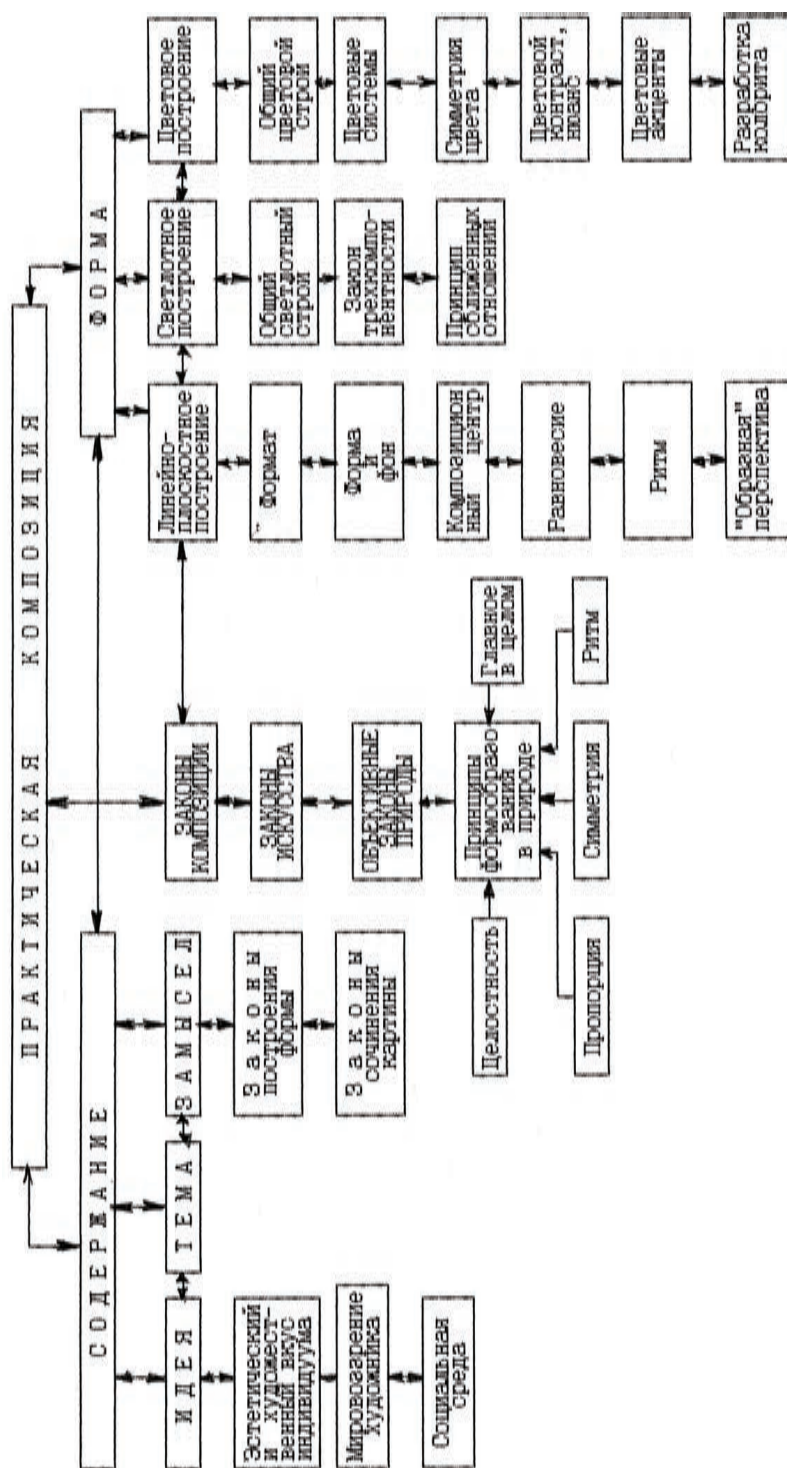
Организация картинного поля определяется выбором формата и осуществляется выделением главного в целом — выделением композиционного центра. Понятие композиционного центра произведения связано с понятием композиционного узла. Композиционный центр или узел — это главная часть картины, главное действие, главные предметы или объекты, это “источник энергии” картинного поля. Композиционный центр может не совпадать с оптическим центром (существуют центральные и децентрализованные картины). Например, “Возвращение блудного сына” Рембрандта — децентрализованная картина, а “Джоконда” Леонардо да Винчи — центральная. Композиционный центр несет в себе как цвето-пространственную нагрузку, так и смысловую, а смысловой — только одну.

Таковы основные понятия практической композиции, которые формируются в результате изучения законов построения формы (таблица 1). В данной статье не рассматриваются законы сочинения картины (содержание), так как формирование композиционного мышления начинается с особенностей организации композиционной формы, а единство содержательной и формальной стороны художественного произведения является следующим этапом совершенствования композиционной деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аксенов Ю. Загадки изобразительного поля // Художник. — 1982. — №72. — С. 62-63.
2. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. — М.: Прогресс, 1974. — С. 397.
3. Волков Н.Н. Композиция в живописи: В 2-х т. — М.: Искусство, 1977. — 264 с.
4. Жегин В.С. Язык живописного произведения (Условность древнего искусства). — М.: Искусство, 1970. — 124 с.
5. Ковалев Ф.В. Золотое сечение в живописи. — К.: Вища школа, 1986. — 140 с.
6. Шорохов Е.В. Композиция: Учебное пособие для студентов худ.-граф. факультетов педагогических институтов. — М.: Просвещение, 1986. — 207 с.

Таблица 1

В. П. Бредньова

ДО ФОРМУВАННЯ ГЕОМЕТРИЧНОГО СВИТОГЛЯДУ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ

Зміст нарисної геометрії як самостійної науки на сучасному етапі значно змінюється у результаті подальшого розвитку математики та інших наук, але, перш за все, у зв'язку з комп'ютеризацією усіх галузей, в тому числі в архітектурній практиці.

Однак одна з основних теорій нарисної геометрії — теорія геометричного моделювання трьохвимірних об'єктів, як і раніше, базується на проєкційному методі, тобто комплексні креслення розглядаються як самостійні плоскі моделі, що геометрично рівноцінні просторовому оригіналу.

Як відомо, нарисна геометрія займає специфічне положення серед інших загальноосвітніх дисциплін, тому що вона є ефективним засобом розвитку у студентів просторового уявлення та мислення. В основі цього процесу лежать засоби абстрагування та узагальнення, які сприяють створенню різних моделей, у тому числі графічних. В цілому, графічна мова — це засіб закріплення інформації з можливістю наступної передачі її у просторі у будь-яку годину.

На наш погляд, у формуванні геометричного світогляду студента велике значення має активізація пізнавальної діяльності, за допомогою якої успішно досягається позитивний кінцевий результат. Засобом засвоєння геометричних знань та графічної культури в цілому є адекватні дії самого студента.

У 2004–2005 учб. р. для студентів-першокурсників архітектурних спеціальностей у першому семестрі було передбачено 72 год. лекційних та практичних занять, а також 10 год. індивідуальних занять. Необхідно підкреслити, що в одному потоку було дві групи — це 60 студентів (у порівнянні, наприклад, з потоком ПЦБ інженерно-будівельного інституту, в якому було п'ять груп (137 студентів) — це одна з найважливіших позитивних складових).

Крім того, на вступних екзаменах з креслення майбутні студенти-архітектори вже демонстрували свої графічні навички та просторове уявлення. Отже, по-перше, була поставлена задача подальшого поглиблення вивчення теоретичних основ нарисної геометрії, по-друге, розвинення індивідуальних здібностей, а по-третє, для досягнення максимальних результатів в залежності від конкретної діяльності (лекція, практичне або індивідуальне заняття) автором, що вже більше 20 років викладає нарисну геометрію в ОДАБА, були вжиті різні окремі заходи: усне опитування на кожній лекції, поточний експрес-контроль знань на практичних заняттях, конкретні приклади розв'язування задач за допомогою учбово-методичного комплексу, який був розроблений у 2000–2001 уч.р. доцентами кафедри Бредньовою В.П., Мальцевим Д.В., Марченко В.С., Калініним О.О. тощо. Індивідуальні заняття були проведені за графіком та за тематикою окремих графічних завдань.

Найбільш успішні студенти були рекомендовані до участі у відкритій олімпіаді з нарисної геометрії, що була присвячена 75-річчю ОДАБА. Студенти гр. А-134

не тільки стали переможцями серед студентів ОДАБА, але й в неофіційному командному заліку принесли перемогу ОДАБА серед інших вузів м. Одеси.

Таким чином, аналіз показує, що на формування геометричного світогляду студента вже на першому курсі активно впливає його відношення до навчання, творчий підхід викладача до активізації пізнавальної діяльності студента.

УДК 72.02:378.672

С. Н. Карпова

УЧЕБНЫЙ РИСУНОК — КАК ОСНОВА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ В АРХИТЕКТУРНОМ ВУЗЕ

В связи с возросшим интересом к специальности архитектора возрастают и предъявляемые требования к архитектурному образованию. Сегодня многих специалистов волнуют организация и результаты подготовки будущих архитекторов к их профессиональной деятельности.

Одной из декларируемых особенностей архитектурной школы является комплексный характер подготовки специалистов, который должен состоять в оптимальном сочетании изучаемых общеобразовательных, общетехнических и специальных художественных дисциплин с разнообразной творческой подготовкой. Решение этой проблемы в системе архитектурного образования целиком зависит от уровня научно-творческого потенциала конкретного учебного заведения. Архитектурное образование можно получить как в специальных архитектурных, так и в политехнических, инженерно-строительных и художественных вузах. Естественно, что и уровень художественной подготовки в различных вузах разный. Профессиональная подготовка специалиста данного звена подлежит совершенствованию на основе изменений в современном мире.

Введение студентов архитектурно-строительных вузов в архитектурную специальность осуществляется по ряду дисциплин, предусмотренных образовательным стандартом высшего профессионального образования. Одной из них является “Рисунок”.

Рисунок дает базовую подготовку для успешного освоения будущими архитекторами специальных дисциплин. Он преподается первые четыре года обучения в вузе как общепрофессиональная дисциплина. Основные задачи курса связаны с необходимостью решения сложных профессиональных изобразительных задач. Рисование развивает необходимые для данной профессии объемно-пространственное и художественно-композиционное мышление. В процессе создания изображений у студентов формируются понимание и умение передавать архитектурные формы и пространство, окружающую среду.

Существуют различные методические подходы к преподаванию дисциплины “Рисунок” в архитектурных вузах. Одни специалисты придерживаются методики, характерной для подготовки художника, художника-педагога. Другие — ри-

сунок тесно связывают с черчением. Часто это исходит от базовой подготовки самого преподавателя. Первые перенасыщают программу по рисунку чисто художественными постановками и решениями. Вторые — подменяют язык рисунка языком черчения и начертательной геометрии. Споры эти будут существовать, пока мы, вузовские работники, не приведем в соответствие задачи рисунка, его методическую основу с целями подготовки специалистов данного профиля.

На основе анализа и обобщения опыта ведения данной дисциплины в вузовской системе и учета специфики профессии будущих архитекторов, преподавателями архитектурно-художественного института ОДАБА предлагается в качестве методической основы использовать традиции русской академической школы, отводившей важную роль реалистическому рисунку в подготовке и архитекторов, и художников. В наше время серьезное развитие получила аналитическая сторона рисунка, особенно необходимая для становления профессионального мышления будущих зодчих.

Для студента архитектурного учебного заведения самым важным является умение адекватно представить и отобразить трехмерную предметную ситуацию на плоскости. Но конечной целью обучения рисунку будущего зодчего являются не сами навыки отображения внешнего мира, получение “картины”, хотя это и входит в задачу обучения. Главное — точное отражение мыслей, идей, фантазий автора, без которых невозможно само понятие архитектурного творчества. Умение увидеть будущий объект с разных точек зрения, в различных ракурсах, проекциях, снаружи и изнутри прежде, чем это найдет отражение в строгих чертежах, — то есть развитое пространственное мышление — это одна из важнейших задач обучения рисунку в архитектурной школе. И в этом основное отличие от задач чисто художественных, когда сама “картина” и является целью творческого процесса.

Программа курса “Рисунок” строится на трех основных направлениях, которые тесно взаимодействуют, взаимопроникают на основе единой методологии:

1 — Геометрические формы.

Ключевой раздел, закладывающий основные принципы аналитического конструктивно-структурного рисунка, приемы построения трехмерной формы на плоскости, понимание закономерностей светотени и восприятия.

2 — Человек. Это главный “модуль” в архитектуре. Здесь изучаются природные структуры и пластика форм, рассматривается органичная связь функций частей тела с их конструкцией, размерами деталей, возможности движения. Изучение и рисование человека позволяет воспитать в студентах широкий диапазон профессиональных качеств на таком уровне, какого не дает никакой другой объект.

3 — Архитектура и её окружение. Эти задания пронизывают весь курс рисунка, открывая и завершая его. Студент познает композиционно-художественные закономерности, стилевые особенности, конструктивно-художественную логику построения частей и целого в архитектурном организме. Происходит накопление художественных и технических приемов изображения архитектуры.

Сегодня мы рассматриваем “Рисунок” как фундаментальную дисциплину, имеющую множество выходов на прикладные направления. Совместно с другими творческими дисциплинами “Рисунок” является основой формирования у студентов объемно-пространственного и художественно-композиционного мышления,

общей изобразительной культуры, понимания и умения изображать архитектурные формы и пространства, окружающую среду с натуры и по воображению.

Учитывая серьезность требований профессиональной пригодности к будущим архитекторам, мы считаем, что при разработке и воплощении в реальный учебный процесс художественной подготовки специалистов-архитекторов в качестве методической основы обучения рисунку необходимо использовать структурно-аналитический рисунок.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кудряшов К.В. Архитектурная графика. — М., 1990.
2. Ли Н.Г. Рисунок. Основы учебного академического рисунка: Учебник. — М.: Изд-во “Эксмо”, 2005.
3. Терентьев А.Е. Рисунок в педагогической практике учителя изобразительного искусства. — М., 1981.

УДК 72.02:741.02

О. Д. Любімова

ВИВЧЕННЯ В ПРОЦЕСІ МАЛЮНКА ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ ФОРМОУТВОРЕННЯ ГОЛОВИ ЛЮДИНИ

Удосконалення навчального процесу в архітектурній школі безпосередньо зв'язане з розвитком методики навчального малюнка і його наукових основ.

Вивчення в процесі малюнка закономірностей формоутворення дістає велике поширення в даний час, будучи, з одного боку, відображенням сучасного рівня наукових знань про природу і потребу в розвитку візуальної культури, з іншого боку, продовженням реалістичних традицій класичного мистецтва, яке практично і теоретично обґрунтувало природність мистецтва — його внутрішній зв'язок із природою, з людиною.

Центральним об'єктом навчального малюнка в архітектурній школі є людина як вища, універсальна форма природи. На людській фігурі найбільш повно пізнаються закономірності побудови форми в природі й у малюнку.

Міцність і переконливість форми в малюнку є критерієм освоєння натури — бачення пропорційностей, розуміння конструктивних зв'язків, почуття ритму і пластики.

Зображення людини, цієї досконалої “композиції” природи, неможливе без розуміння механіки її рухів, просторової структури, без розуміння функціонального призначення її частин, їхніх зв'язків.

Процес вивчення здобуває не меншу цінність, ніж образотворчий результат, тому що безпосередній графічний аналіз просторової живої форми сприяє збагненню гармонії органічної природи.

Принцип дослідження біологічних форм за допомогою малюнка має пряме відношення до ідей архітектурної біоніки — її пластичного аспекту, що є малодослідженою сферою і має, на наш погляд, перспективу.

Дана робота присвячена аналізу будови голови людини. Вона містить основні відомості з анатомії головного і шийного відділів, механіки рухів. Також дається аналіз будови деталей і вузлів голови, які мають важливе пластичне значення. Викладений матеріал допоможе скласти явлення про будову голови, дасть необхідні відомості над малюнком живої моделі.

В основі роботи лежить педагогічна практика кафедри малюнка та живопису архітектурно-художнього інституту в Одеській державній академії будівництва та архітектури.

Вивчення голови — важливий етап на шляху пізнання форм людського тіла. Розглядати голову потрібно як фрагмент, маючи на увазі її конструктивні зв'язки з торсом.

Метою вивчення є з'ясування зовнішніх і внутрішніх основ побудови форми, її динаміки і розвитку.

Починається пізнання з дослідження зовнішньої форми, потім вивчаються внутрішні зв'язки і структури — скелет, м'язи. Вивчення анатомії дає уявлення про конструктивну основу і пластичний взаємозв'язок форм голови. Зовнішнє вивчення форм голови спирається на прості узагальнення уявлення про основні маси голови, використовуючи при цьому нескладні прості геометричні схеми, побудовані на основі характерних пунктів переломів поверхні і головних охоплюючих розтинів.

Перше, зовнішнє знайомство з формами голови людини доцільно здійснювати в малюнку зі зліпків класичної структури і спостерігаючи живу натуру. Досконалість, пластична виразність творів мистецтва швидше допоможуть зрозуміти загальну об'ємно-просторову структуру голови.

Будова голови відрізняється надзвичайною складністю. Це зв'язано з її складною функцією в організмі. У головному відділі зосереджені життєво важливі органи, які пройшли тривалий шлях розвитку та мають складний функціональний взаємозв'язок у просторі.

З погляду образного змісту, голова людини — найцікавіший об'єкт, нескінченно різноманітний і багатий за пластикою. Голова — найбільш знайома нам форма. На сприйнятті її форм і рухів людина в значній мірі удосконалювала своє бачення, формувалася як художник.

У пластичному мистецтві (особливо в портреті) ця форма виступає як відносно самостійна, як символ людського, розумного “теоретичного” відношення до природи.

Різнманіття навчальних завдань, які можуть бути поставлені в малюнку голови, робить цю форму незамінним об'єктом навчального малюнка, що має, поряд з науково-пізнавальним, велике естетичне значення.

Для архітектора, який вивчає форми людського тіла, викликає великий професійний інтерес просторова структура голови, пропорційність, конструктивна логіка, пластика. При вивченні структури варто звертати увагу на загальні закономірності будови, виділяючи характерні пункти, вузли структури — так звані “маяки”, по яких легко визначається загальний план будови голови.

У процесі вивчення форм необхідно звернути увагу на наступне:

1. Всі форми розглядаються з усіх боків у вихідних ортогональних проекціях.
2. Необхідне знання необхідних розрізів, які пояснюють походження і характер зовнішніх форм.

3. Особлива увага звертається на функціональність форм і їхню конструкцію.

4. Рухомі елементи варто розглядати в різних положеннях.

Процес будови голови в малюнку в основі відображає принцип її розвитку в природі — її симетрію, основні напрямки, центри розвитку мас.

При вивченні голови, як частини тіла, особливу увагу варто звернути на зв'язок її з торсом.

Як і торс, голова є осьовим елементом тіла. Елементи плечового пояса: ключиці, лопатки, акроміально-ключичне зчленування, грудинно-ключичне зчленування (ремна ямка), сьомий шийний хребець є тими частинами кістяка торса, з яким зв'язаний скелет голови і щодо яких визначається просторове положення голови в різних рухах. Основними вузлами є яремна ямка (рукоятка грудини) і сьомий шийний хребець, тому що вони безпосередньо зв'язані з грудною кліткою, у той час як ключиці і лопатки можуть змінювати своє положення щодо грудної клітки.

Зовнішні форми голови.

Вивчення будь-якого явища починають з розгляду його зовнішніх сторін. Зовнішні форми голови людини — її об'єми, поверхні, які сприймаються нами. Вони складають основи її пластики.

При уважному вивченні зовнішніх форм можна розглянути риси внутрішньої будови. Розкрити внутрішній зміст допомагає аналіз внутрішньої будови голови. Але перш ніж займатися дослідженням, необхідно навчитися добре бачити форму.

Знайомство з формами й особливостями пластики голови доцільно починати з нескладних античних зразків, ясність, краса побудови яких дають естетичну основу більш глибокому анатомічному вивченню.

Безкрайня розмаїтість типів голів визначена, у цілому, спільними характерними ознаками.

Голова має площину симетрії, яка у житті трохи порушується.

Істотну роль у створенні форм голови відіграє скелет — череп, який цілком визначає форму мозкової частини й у меншому ступені — пластику лицьової частини. В ділянці шиї скелет не відіграє такої ролі. По виступаючих частинах черепа легко будується схема об'єму голови.

Спостерігаючи голову в русі, відзначаємо велику рухливість шиї, нижньої щелепи, очей, рота. Розташування очей, носа, вух на одному “поверсі” говорить про внутрішній функціональний зв'язок їх з мозковим відділом.

Найбільші труднощі в малюнку живої голови складає пластична характеристика форми, яка вимагає великої спостережливості і знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жданов Д.А. Леонардо да Винчи — анатом. — М.; Л., 1955.
2. Иваницкий М.Ф. Анатомия человека: Т. 1 и 2. — М.: Физкультура и спорт, 1965.

3. Павлов Г.М., Павлова В.Н. Пластическая анатомия. — М.: Искусство, 1965.
4. Синельников Р.Д. Атлас анатомии человека: Т.1. — М.: Медицина, 1972.
5. Tank W. Form und Funktion. Eine Anatomie des Menschen Dritter Band. — Dresden, 1953.
6. Bammes G. Der nackte Mensch. — Dresden.

УДК 75

А. С. Рындин

К ПРОБЛЕМЕ ПЕРЕДАЧИ СВЕЛОТНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЖИВОПИСИ

Многовековой творческий опыт художников-реалистов неразрывно связан с принципами работы отношениями. В процессе живописи художник определяет и передает на холсте различие окружающего нас мира по светлотным и цветовым отношениям. С помощью отношений живописец моделирует форму, передает пространство, колористическое состояние и материальность предметного мира. Обучению принципам работы отношениями художники-педагоги придавали и придают первостепенное значение. Великий русский художник — педагог П.П. Чистяков считал работу светлотными и цветовыми отношениями в живописи основой основ обучения в художественной школе. “Живопись, — по утверждению Левитана, — это не игра кистью, а верные отношения и гармония тонов” [4, 14].

Замечательный художник — педагог Д.Н. Кардовский говорил, что “главное внимание как в постановке, так и в руководстве работой должно быть обращено на то, чтобы вести все преподавание только на нахождении цветовых отношений...”. И далее: “...нужно все время приучаться мыслить и работать отношениями. Ничего не должно быть сделано, как говорят, “в упор”, так как в результате такого рисования неизбежно придем к натурализму” [2, 8].

Известный советский художник Б.В. Иогансон в пособии “О живописи” писал о том, что “точная передача светлотных и цветовых отношений и оттенков тонов составляет основу живописи”. Однако до сих пор проблема светлотных отношений в учебной живописи, ее научная и методическая сущность не нашла точного теоретического освещения и поэтому трактуется по-разному. Так, Г.В. Беда в учебных пособиях по живописи пишет, что пропорциональность отношений между натурой и изображением можно выразить вполне измеримыми числовыми величинами, уподобляет светлотные отношения передаче пропорций в рисунке.

Диаметрально противоположную мысль высказывает А.С. Зайцев. Утверждая, что пропорциональные отношения цветов не могут быть законом реалистического искусства, его поддерживают в специально проведенных исследованиях А.А. Унковский и А.И. Масленников.

Скромная возможность красок нашей палитры и значительные природные диапазоны световых эффектов породили теорию пропорциональности отношений в живописи. Профессор Г.В. Беда считает, что пропорциональность отноше-

ний между натурой и изображением можно выразить математически. Предположим, пишет он, светлота трех объектов в природе (например, освещенных солнцем облаков, синего неба и вспаханного поля) равна 100, 50, и 20 условным единицам, художник должен передать эти светлотные различия белилами и другими светлыми красками, предельная светлота которых равна не более как 10 единицам. Задача живописца заключается в том, чтобы перевести натурные отношения светлот в диапазон светлот красок. Светлота облаков на холсте может равняться только 10 единицам, неба — 5, а поверхности — 2. Отношения светлот натуры будут равны отношениям светлот на холсте: $100 : 50 : 20 = 10 : 5 : 2/3$.

Несостоятельность математического подхода к передаче пропорциональных отношений усматривается в следующем. Во-первых, зрительные ощущения светлот не пропорциональны яркостям натуры. В этом убеждает психофизиологический закон Вебера-Фехнера. Он устанавливает, что яркость (сила раздражающего света) возрастает в геометрической прогрессии (0,1; 0,2; 0,4; 0,8 и т.д.), а интенсивность зрительных ощущений — в арифметической (2, 3, 4, 5, 6, 7, и т.д.).

Вторая особенность, говорящая не в пользу закона пропорциональности отношений, заключается в том, что в природе человеческий глаз различает 260 порогов светлоты, а в красках между белилами и сажей газовой всего 60 градаций. Следуя концепции Г.В. Беды, четыре светлотных ступени природы художник должен изображать одной в этюде. Профессор Г.В. Беда совершенно не учитывает сложность зрительного восприятия, его обусловленность психофизиологическими факторами.

Представим себе, что живописец выполнил этюд, транспонируя каждые четыре соседние градации натуры в одну при изображении, и использовал всю шкалу изобразительных средств. В следующей натурной постановке светлотный диапазон вполтину меньше предыдущей, т.е. глаз воспринимает только 120 градаций. Чтобы общий тон второго этюда не совпадал с первым, художник, подчиняясь арифметической концепции уменьшения светлот, обязан работать соответственно половиной шкалы красок. Наконец, третий мотив имеет диапазон, равный диапазону изобразительных средств. Выполняя третий этюд, необходимо иметь только 15 соседних градаций шкалы красок. Третий этюд уже теряет необходимые качества: выразительность и изобразительность.

Таким образом, мы видим, что математическое моделирование светлотных отношений не способствует передаче всего богатства светотеневых нюансов, тем более оно усугубляется тогда, когда художнику приходится сталкиваться с изображением глубоких сумерек, лунных ночей, светящихся объектов и т.д.

Передача состояний в картине не сводится к пропорциональному сокращению всех светлот, причем значительному их понижению, по отношению к натуре. В силу особенностей нашего зрения приспособляться к определенному уровню освещения, в условиях заходящего солнца темные по окраске предметы пейзажа не воспринимаются нами более темными, чем днем; белые — воспринимаются белыми даже в сумерках, хотя отражают во много раз меньше света, чем черные предметы в полдень. Следовательно, понижение светлоты общего тона, например, во время работы над вечерним состоянием в этюде, нельзя связывать с буквальным понижением яркости в природе. Пропорционального утмнения всего изо-

бражения во много раз по сравнению с другим, более светлым состоянием, не требуется. Подтверждением этому служат этюды лунных ночей и “Сумерки” И. Левитана, которые по общему тону совсем незначительно разнятся между собой, а небо в них по тону написано одинаково. Несмотря на это, художник убедительно передает состояние лунной ночи и сумерек.

Должный эффект колористического состояния в изображении достигается не за счет повышения или понижения абсолютной величины яркости красок, соответственно тому или иному природному освещению, а при помощи передачи остро подмеченных цветовых особенностей, выраженных в цветовом напряжении красок, теплостудности, контрастном взаимодействии цветов, особенностей той или иной световой и воздушной среды, объединяющей все краски природы.

В жизни человек постоянно сталкивается с предметами окружающего нас мира и у него складываются определенные понятия о них. Благодаря линейному очертанию человек узнает предмет, “тональная” память характеризует материал, из которого он сделан. Так мы безошибочно узнаем белую вазу, эмалированную кружку, шелковую ткань и т.д. Если эти предметы объединить в натюрморт, то на сетчатку глаза действует комплекс раздражителей, “отпечатываясь” на ней, он создает своеобразное мозаичное панно. Раздражители от сетчатки глаза через зрительный нерв передаются в мозг, где преобразуются в зрительные образы, создавая между собой и фоном определенные светлотные отношения. Предметы, которые с наибольшей полнотой отражают световой поток, воспринимаются светлее, и, наоборот, темнее — если поглощают его.

Цветоведение различает два понятия: объективную величину — степень раздражения органов зрения и субъективную — восприятие. Объективной величиной является степень светового раздражения, которой подвергается сетчатка глаза при действии на нее светового раздражителя. Субъективная величина характеризуется интенсивностью светового ощущения и определяется величиной светлот.

До сих пор мы рассматривали принцип работы светлотными отношениями без учета состояния природы, психолого-физиологических особенностей ее восприятия и возможностей красок палитры художника. Только тесное единство объективных и субъективных факторов позволит правильно решить проблему светлотных отношений в живописи.

В мастерской и в отдельных случаях на пленэре, а именно в пасмурный день, с небом, затянутым тяжелыми черными грозовыми облаками, возможна передача природной яркости натуры арсеналом красок, который имеется в распоряжении художника. В большинстве случаев яркость природы во много раз превосходит возможности красок палитры. Например, яркость плоскости картона, окрашенного цинковыми белилами, освещенной прямыми солнечными лучами, составляет 30 000 НИТ. Освещенная лунным светом, эта же выкраска имеет яркость всего 0,07 НИТ. Яркость цинковых белил в мастерской художника составляет всего 118 НИТ. Отраженный белилами свет (в условиях мастерской) является тем пределом самого светлого, которым пользуется художник. Из приведенного примера видно, что предел светлого, которым пользуется художник, более чем в 250 раз меньше природной яркости. Однако довольно скупой диапазон светлот красок палит-

ры не мешает художнику убедительно передавать освещенные полуденным солнцем стены белых домов или, более того, эффект искрящегося на солнце снега.

Разрешить проблему передачи на холсте ограниченным диапазоном красок палитры многообразия световых и цветовых эффектов природы помогают свойства нашего зрительного аппарата.

Приведенные выше цифровые данные яркости природных красок, определяемые на спектрофотометре, не есть “видимая” светлота. Художник, как правило, передает не абсолютные физические данные натуры, а воспринимаемый характер отношений этой натуры.

Природная яркость света в момент анализа ее органами зрения претерпевает значительные изменения, чувствительность глаза при усилении и ослаблении освещения может возрастать или уменьшаться, иначе говоря, адаптироваться к той или иной силе освещения.

В период длительного пребывания на ярком солнечном свете наш глаз адаптируется, приспосабливается к этому освещению. При переходе в темное помещение мы ничего не видим до тех пор, пока наш глаз не приспособится к более слабому освещению. По мере адаптации к новым условиям освещения мы начинаем различать силуэты предметов, затем их цвет и, наконец, детали.

Адаптация бывает двоякого рода. При резком изменении слабого освещения на сильное имеет место адаптация к свету, при смене сильного освещения на слабое — адаптация к темноте. При адаптации к свету чувствительность зрительного анализатора снижается, а при адаптации к темноте — повышается. Чувствительность сетчатки глаза автоматически регулирует зрачок. Реагируя на свет, он способен увеличиваться или уменьшаться. При ярком дневном свете зрачок сжимается до 1–2 мм в диаметре. В темноте он расширяется до 8–10 мм, пропуская много света. Количество входящего света определяется площадью зрачка. Учитывая, что площадь пропорциональна квадрату диаметра, можно, например, установить, что при переходе из освещенного помещения на улицу, в сумерки, зрачок увеличивается в 4 раза, количество пропускаемого им света — в 16 раз.

Способность глаза к адаптации является ценным свойством физиологии зрения, способствующим постоянному, устойчивому восприятию светлоты и цветов природы. Именно поэтому мы не замечаем значительных изменений светлоты и цвета окружающих нас вещей; белые предметы нам кажутся белыми как в условиях серого дня, так и солнечного, вечернего и искусственного освещения. Черный предмет в сумерках не будет нам казаться во много раз темнее, чем в условиях дневного освещения. Освещение изменилось, солнце зашло за тучу, а снег все кажется нам белым, хотя освещенность в тени всегда меньше, чем под прямыми лучами солнца.

Несмотря на постоянные и значительные изменения яркости предметов, мы безошибочно узнаем их. Психологи убедительно доказали, что человек видит предметный цвет на основе отношений светлот. Приведем пример. Три диска: белый, серый и черный были установлены на нейтральном фоне. В первой части эксперимента на все три диска поочередно направляли сильный, а затем слабый поток света. В этом случае цвет дисков воспринимается без изменений. Затем пучок достаточно сильного света был направлен только на черный диск, последний

стал ничем не отличаться от серого. Осветили серый диск, он стал казаться белым. Если осветить только белый, он будет казаться светящимся.

Опыт психологов наглядно иллюстрирует относительность в восприятии светлоты и доказывает, что предметный цвет узнается независимо от резких изменений освещения, если изменениям одновременно подвергаются все попадающие в поле зрения предметы. Закон отношений помогает ограниченными возможностями красок палитры передавать в картине правильное впечатление от предметов природы, несмотря на изменения яркости освещения.

Нельзя рассматривать цвет в живописи вне изображаемой среды, вне отношений. Чтобы убедиться в этом, достаточно посмотреть на цвет лица старухи, сидящей на переднем плане в картине В.И. Сурикова “Утро стрелецкой казни”, изолировав его от окружающих цветов. Цвет лица, взятый отдельно, выглядит неестественным, очень темным и грязным, но при наблюдении всей картины в целом этот цвет воспринимается живым цветом старческого лица, находящегося в глубокой тени.

Таким образом, для передачи всего богатства и разнообразия световых и цветовых состояний природы художнику вполне достаточно светлотной шкалы красок палитры, т.к. количественное сопоставление светлот является лишь одним из немногих компонентов, способствующих решению вопроса изображения природы.

Если объективную величину — яркость — можно измерить физическим прибором и представить в определенных единицах измерения, то светлоте, воспринимаемой глазом, измерить нельзя. Художника интересует не количественная степень раздражителей, а отношение между ними. В процессе живописи с натуры художник постоянно сравнивает отдельные предметы или их части между собой, находит переходы от темного к светлому так, чтобы самое темное, воспринимаемое в природе, было самым темным в изображении, самое светлое — самым светлым, а промежуточные тональности в природе и изображении подчинялись первым.

Любая светлотная оценка возможна только в сопоставлении друг с другом по светлоте не менее двух пятен. Дать светлотную характеристику одному пятну безотносительно другого невозможно. При определении светлотных отношений следует выделить три последовательные стадии восприятия работы над изображением: определение больших тональных отношений, проработка формы, приведение изображения к целостному единству. Такая последовательность работы обусловлена особенностью нашего зрительного восприятия. Наше восприятие целенаправленно. Если внимание направлено на восприятие деталей, то мы не видим целого, и наоборот, воспринимая целое, не видим деталей. Как правило, начинающие живописцы воспринимают природу по частям, не видя целого. Поэтому первая и третья стадии работы над изображением требуют специального воспитания глаза, воспитания целостного видения природы.

Обычно наш глаз последовательно воспринимает природу, переводя взгляд с близлежащих предметов на расположенные в глубине. При меняющемся фокусном расстоянии глаз осуществляет настройку на каком-либо предмете. Определенный предмет, или его часть, при таком восприятии глаз видит довольно четко, детально; другие предметы, попавшие в поле зрения, но удаленные от зрительно-

го центра, воспринимаются более общее, расплывчато по форме и цветовой характеристике. В иных случаях глаз может настраиваться так, что острота зрения становится максимальной в центре и минимальной в периферических пунктах. При последовательном видении натуры предметы будут восприниматься даже на значительном расстоянии четко по форме, а светлотные, цветовые и перспективные изменения не замечаются.

Успех первоначальной стадии — нахождение отношений больших цветовых масс — зависит от умения правильно воспринимать общее. Достигается это умением смотреть в бесконечное пространство, не фиксируя внимания в одной точке; удержанием постоянного фокусного расстояния глаза при расширенном поле зрения, как говорят художники, способностью “раскрыть глаза”; умением отдельными “вспышками” глаз переводить свое зрение в разные участки изучаемого пространства. При таком взгляде и определенном угле зрения охватывается вся натура одновременно, цельно.

Существует ряд приемов одновременного видения, но наилучшим из них следует признать такую аккомодацию зрения, при которой удастся одновременно видеть две — освещенную и неосвещенную — плоскости (или плана), близлежащий и далеко стоящий предмет, приведенные на одну вертикальную плоскость, как бы на поверхность слегка затемненного стекла. Только при таком целостном одновременном восприятии можно правильно оценить светлотные и цветовые отношения, динамику цвета, пространство, цветовое единство в природе.

Во второй стадии, т.е. в процессе детальной проработки предметов на холсте, взгляд должен быть сфокусирован на отдельном предмете или его детали, но в этом случае он должен быть мгновенным. После кратковременного взгляда на предмет необходимо определить цвет отдельного элемента по его цветовым свойствам с учетом целого в натуре и на холсте. Поэтому следует не увлекаться долго проработкой деталей, а чередовать стадии работы.

Воспитание целостного видения — одна из задач учебного процесса. Этот процесс очень сложен и требует специального и постоянного напряжения глаза во время работы. В противном случае, расслабляя свой взгляд, последовательно воспринимая отдельные участки натуры, не увязывая их в единый, целостный образ, учащиеся занимаются пассивным копированием изолированных пятен и, разумеется, не достигают желаемых результатов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Зайцев А.П. Наука о цвете и живопись. — М.: Искусство, 1986.
2. Кардовский Д.Н. Об искусстве. — М.: Изд-во АХ СССР, 1960.
3. Кравков С.В. Цветовое зрение. — М., 1951.
4. Левитан И. Письма, документы, воспоминания. — М.: Искусство, 1963.
5. Масленников А.И. Основы живописи. — Уфа, 2005.
6. Унковский А.А. Живопись. Основы колорита. — М., 1980.
7. Чистяков П.П. Письма, записные книжки, воспоминания. — М.: Искусство, 1953.

СОДЕРЖАНИЕ

В. П. Уреньов

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК АРХІТЕКТУРНО-ХУДОЖНЬОГО ІНСТИТУТУ 3

РАЗДЕЛ 1

ГРАДОСТРОИТЕЛЬСТВО

Т. Ф. Панченко

ПРИРОДНІ ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ
АЗОВО-ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ 9

В. О. Тімохін

ПРИНЦИПИ ГЛОБАЛЬНОГО ЕВОЛЮЦІОНІЗМУ ТА ЇХ ВПЛИВ
НА РОЗВИТОК МІСТОБУДІВНОЇ ТЕОРІЇ 18

М. Ксєневич

МІСТОБУДІВНА СИСТЕМА СУЧАСНОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ
МІСТ УКРАЇНИ 23

Ю. О. Супрунович

ЗАСТОСУВАННЯ АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНИХ ПРИНЦИПІВ
РЕНОВАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ОБ'ЄКТІВ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ЗАВОДУ
“РАДИКАЛ” 32

О. І. Косаревський, В. В. Товбич

ІСТОРИКО-РЕГІОНАЛЬНЕ КАРТОГРАФУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ
ТА ПРИРОДНОЇ СПАДЩИНИ ЯК ОСНОВА АДМІНІСТРАТИВНО-
ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ (ЧАСТИНА 2, ЗАКІНЧЕННЯ) 39

Ю. С. Козидуб

РОЗМІЩЕННЯ МОБІЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ ЕКСПРЕС-ОБСЛУГОВУВАННЯ
В МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ 45

Ю. О. Хараборська

СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО МЕТОДІВ ОЦІНКИ ПРОЕКТНИХ РІШЕНЬ
ПЕРВИННИХ СЕЛЬБИЩНИХ ТЕРИТОРІЙ МІСТ 50

Ю. В. Третьак

ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ ВИПРАВНИХ
ЗАКЛАДІВ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ 54

Р. О. Косаревська

ПАРК “ОЛЕКСАНДРІЯ” В М. БІЛА ЦЕРКВА КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.
ІСТОРИКО-СЕМІОТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ 58

Н. М. Ярменко

ПРОБЛЕМЫ ПРОЕКТИРОВАНИЯ И СТРОИТЕЛЬСТВА В ПРИБРЕЖНОЙ
ЗОНЕ ОДЕССЫ 69

О. С. Петраковська

РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ МІСТОБУДІВНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ
В УМОВАХ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ 76

В. В. Шулик АНАЛІЗ ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНИХ МОДЕЛЕЙ ВИВЧЕННЯ ПОПИТУ НА РЕКРЕАЦІЮ	83
Ю. В. Лисенька, В. В. Товбич ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ ПЕРЕДПРОЕКТНОГО АНАЛІЗУ В НОРМАТИВНО-ПРАВОВОМУ АСПЕКТІ ГЕНЕРАЛЬНОГО ПЛАНУ МІСТА	88
О. М. Карасьова АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНІ РІШЕННЯ ГЕНЕРАЛЬНИХ ПЛАНІВ МАЛИХ ГОТЕЛІВ НА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ	93
І. І. Устинова ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО- ОРІЄНТОВАНОГО ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ	98
Н. А. Плахотная ПРИЕМЫ РАЗМЕЩЕНИЯ ПРАВОСЛАВНЫХ ХРАМОВ В СОВРЕМЕННЫХ ГРАДООБРАЗОВАНИЯХ	104

РАЗДЕЛ 2 АРХИТЕКТУРА ЗДАНИЙ И СООРУЖЕНИЙ

В. Проскуряков, Л. Шулдан ДОСВІД ПРОЕКТУВАННЯ І БУДІВНИЦТВА МОДЕРНИХ ШКІЛ ТА КОМПЛЕКСІВ ЗА КОРДОНОМ І В УКРАЇНІ З РЕАЛІЗАЦІЄЮ ІДЕЙ ЕНЕРГОЗАОЩАДЖЕННЯ	111
В. В. Куцевич ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПЕРСПЕКТИВНЫХ ТИПОВ ТЕАТРОВ МАЛОЙ ВМЕСТИМОСТИ	122
К. У. Рашковский ЗДАНИЯ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ОДЕССЫ (XIX — XX ВВ.)	129
Е. В. Витвицкая СОВРЕМЕННЫЕ ЭНЕРГОСБЕРЕГАЮЩИЕ СИСТЕМЫ И КОНСТРУКЦИИ ЗДАНИЙ	137
В. М. Лях, В. Л. Долматов ПРО СУЧАСНИЙ СТАН І ОСОБЛИВОСТІ ОФІСНИХ БУДІВЕЛЬ ТА КОМПЛЕКСІВ В УКРАЇНІ	145
В. И. Вершинин ЭТАПЫ ЭВОЛЮЦИИ АРХИТЕКТУРЫ ПРОМЫШЛЕННЫХ СООРУЖЕНИЙ	148
Т. А. Олійник СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СУЧАСНИХ ТИПІВ СПОРУД СУЧАСНИХ КЛУБІВ	155
А. А. Харитонова ПРИНЦИПЫ АРХИТЕКТУРНО-КОМПОЗИЦИОННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ЦЕНТРОВ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА	158
Г. І. Шемседінов, Ю. С. Рябець АРХІТЕКТУРНО-КОНСТРУКТИВНА СИСТЕМА БУДІВЕЛЬ ДРІБНИХ ПІДПРИЄМСТВ ГРОМАДСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ	162

Д. А. Курганов ТРАДИЦИИ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ БИЗНЕС-ЦЕНТРОВ	169
А. Е. Богомолов ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ АРХИТЕКТУРНЫХ ОБЪЕКТОВ ЯХТИНГА	174
О. М. Карасьева ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДУ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПЛАНУВАЛЬНІ РІШЕННЯ КУЛЬТУРНО-МАСОВИХ ПРИМІЩЕНЬ МАЛИХ ГОТЕЛІВ НА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ	176
Г. В. Літошенко ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КВАРТИР ЗА РІВНЕМ КОМФОРТНОСТІ ВІДПОВІДНО ДО ПРИЗНАЧЕННЯ ЖИТЛА	181
Ю. В. Третьак СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОЕКТУВАННЯ ТА БУДІВНИЦТВА ВИПРАВНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ	185
Г. В. Кузьміна ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ АРХІТЕКТУРИ ПІДПРИЄМСТВ ДРІБНОРОЗДІБНОЇ ТОРГІВЛІ	189
Е. В. Семькина СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПОЭТАПНОГО РАЗВИТИЯ АЭРОВОКЗАЛЬНЫХ КОМПЛЕКСОВ	194
О. В. Романова ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ АРХІТЕКТУРНОГО МАСШТАБУ В АЕРОВОКЗАЛАХ	199
В. П. Уренев, О. С. Савицкая, Ю. А. Пушкина ЭВОЛЮЦИЯ АРХИТЕКТУРЫ ЛЕЧЕБНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ДЛЯ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ	206
Н. С. Захаревская, А. А. Котляр СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ СПОРТИВНО- ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫХ ЛАГЕРЕЙ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ	211
А. О. Ахаймова ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПЛАНУВАЛЬНІ РІШЕННЯ ТА СПЕЦИФІЧНІСТЬ РОЗВИТКУ ПРИЛЕГЛОЇ ТЕРИТОРІЇ СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ ДЛЯ БЕЗПРИТУЛЬНИХ НЕПОВНОЛІТНІХ	218
О. С. Савицкая ФУНКЦИОНАЛЬНО-ПЛАНИРОВОЧНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ВЫСТАВОЧНЫХ КОМПЛЕКСОВ. ЗОНА ВЫСТАВОЧНОЙ ЭКСПОЗИЦИИ	222
Л. Ю. Брідня ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ТЕРМІНОЛОГІЇ В ГАЛУЗІ АРХІТЕКТУРНОГО ПРОЕКТУВАННЯ ТА РЕКОНСТРУКЦІЇ ГОТЕЛІВ	226
Т. К. Ернст ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО ПРОСТОРУ ТА “ДИТЯЧИЙ” МАСШТАБ У ПРОЕКТУВАННІ ДИТЯЧИХ ОСВІТНЬО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ	234
Г. А. Андріанова ВПЛИВ СПОСОБУ ЖИТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ СВІДОМОСТІ МЕШКАНЦЯ СУЧАСНОГО МІСТА НА ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРИ ЗАКЛАДІВ ГРОМАДСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ	242

Н. А. Плахотная

ОБЪЁМНО-ПЛАНИРОВОЧНОЕ РЕШЕНИЕ ПРАВОСЛАВНОГО
ПРИХОДСКОГО ХРАМА ЮГО-ЗАПАДНОГО РЕГИОНА УКРАИНЫ 247

Л. М. Абдух

АРХИТЕКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНЕ ФОРМУВАННЯ АПАРАТНО-
СТУДІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ В ЄВРОПІ..... 250

В. И. Кныш

АЛГОРИТМИЗАЦИЯ ПОДХОДОВ К РАЗРАБОТКЕ ПРОЕКТНЫХ
ПРЕДЛОЖЕНИЙ ДЛЯ МНОГОКВАРТИРНЫХ ЖИЛЫХ ДОМОВ
НА МОНОЛИТНОМ КАРКАСЕ (НА ПРИМЕРЕ 2-ПРОЛЕТНЫХ
СЕКЦИОННЫХ ЗДАНИЙ)..... 257

О. В. Левченко

СИСТЕМНИЙ МЕТОД ПРОЕКТУВАННЯ ЖИТЛОВИХ УТВОРЕНЬ
З ВИКОРИСТАННЯМ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 263

О. И. Марценюк

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ОРГАНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО
ПИТАНИЯ В ГОРОДСКОЙ ЗАСТРОЙКЕ..... 266

В. В. Самойлович

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗБІРНИХ МЕТОДІВ ОПОРЯДЖЕННЯ
З МЕТОЮ ПОКРАЩАННЯ ТЕПЛО-ЗВУКОІЗОЛЯЦІЙНИХ ЯКОСТЕЙ
ПРИМІЩЕНЬ 269

Л. Е. Подолянская

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ЖИЛЫХ
ЗДАНИЙ 274

РАЗДЕЛ 3

ТЕОРИЯ АРХИТЕКТУРЫ. РЕСТАВРАЦИЯ ПАМЯТНИКОВ

В. О. Тімохін

ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ ЗАСАДИ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ
КОНЦЕПЦІЇ ЕВОЛЮЦІОНІЗМУ 279

В. В. Товбыч

АНАЛИЗ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО РЫНКА ИНДИВИДУАЛЬНОГО
ЖИЛЬЯ — ПОТЕНЦИАЛЬНОЙ БАЗЫ СБОРНОГО ДОМОСТРОЕНИЯ 285

В. Абизов, Л. Гнатюк, О. Пламеницька

ЗАСАДИ ВКЛЮЧЕННЯ МІСТА-ПОРТУ ОДЕСИ ДО СПИСКУ ВСЕСВІТНЬОЇ
СПАДЩИНИ ЮНЕСКО (ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ) 293

В. В. Шулик

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ І ЯВИЩ, ПОВ'ЯЗАНИХ
ІЗ РЕКРЕАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЛЮДИНИ 299

П. С. Задирако

ФИЛОСОФИЯ ИСКУССТВА И АРХИТЕКТУРЫ: ИХ ВЗАИМОСВЯЗЬ
И РАЗЛИЧИЕ 304

В. І. Тимофієнко

МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ В ДОСЛІДЖЕННІ АРХІТЕКТУРНОЇ СПАДЩИНИ
ОДЕСИ 315

Ю. Івашико ІСТОРІЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ЦЕРКВИ СВ. АРХІСТРАТИГА МИХАЇЛА З С. ДОРОГІНКА	325
Н. Ю. Житкова, Ю. О. Шевченко РЕНОВАЦІЯ ЯК ПОНЯТТЯ І ЯВИЩЕ В СУЧАСНОМУ АРХІТЕКТУРНОМУ ЖИТТІ	328
И. А. Трутнев СТИЛЕВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ АРХИТЕКТУРЫ УКРАИНЫ В ЭПОХУ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ (1840–1890 ГГ.)	333
А. А. Харитонова ОСОБЕННОСТИ ПРИСПОСОБЛЕНИЯ ЗДАНИЙ РАЗЛИЧНОГО НАЗНАЧЕНИЯ ПОД МУЗЕИ И ЦЕНТРЫ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА	340
А. А. Пучков О ПРИНЦИПАХ И ГРАНИЦАХ ПРИМЕНИМОСТИ ТЕРМИНА “ПОЭТИКА” В АРХИТЕКТУРОВЕДЕНИИ	344
А. Б. Беломесяцев РИСИ АРХІТЕКТУРНО-БУДІВЕЛЬНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ У ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДАХ АРІСТОТЕЛЯ	354
В. А. Токарь В ПОИСКЕ АРХИТЕКТУРНЫХ ФОРМ	365
О. А. Трошкіна СЕМІОТИЧНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ УКРАЇНИ І РОСІЇ В II ПОЛОВИНІ ХХ СТ.	369
К. У. Рашиковский ПРОИЗВОДСТВЕННЫЕ ЗДАНИЯ ОДЕССЫ (XIX — НАЧАЛО XX В.)	374
І. І. Устинова ЩОДО ЕКОЛОГІЧНИХ ПЕРЕДУМОВ СТАЛОСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	381
О. С. Петраковська ОСНОВИ МЕТОДОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ МІСТ	386
В. И. Кныш КАТАРСИС КАРАНДАШЕЙ	391
А. Дружиніна ЄДНІСТЬ ТА РІЗНИЦЯ ДУХУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ УКРАЇНИ ТА РОСІЇ	398
Л. М. Абдух “МІСЬКІ ПЕЙЗАЖІ” ЛОНДОНА МІЖ АРХІТЕКТУРОЮ ТА ПРОМИСЛОВИМ ДИЗАЙНОМ	407
О. П. Чудутова ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕРГОНОМІКИ	411
Н. О. Дмитрик РЕНОВАЦІЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ОБЪЕКТОВ	415
А. М. Коншина МНОЖЕСТВЕННОСТЬ ВОСПРИЯТИЯ ЦВЕТА	419

Ю. А. Письмак РОМАНТИЧЕСКИЙ ОРИЕНТАЛИЗМ КОРОЛЕВСКОГО ПАВИЛЬОНА В БРАЙТОНЕ ДЖОНА НЭША	422
Н. Є. Новосельчук БУДИНОК ПОЛТАВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМСТВА — ВИДАТНА ПАМ'ЯТКА УКРАЇНСЬКОГО АРХІТЕКТУРНОГО МОДЕРНУ (НА ПРИКЛАДІ ФОРМУВАННЯ ІНТЕР'ЄРУ БУДИНКУ)	429
Н. М. Шило ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ АРХІТЕКТУРНО-ЕКОЛОГІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ НА РІВНІ ОКРЕМИХ ПРОСТОРОВИХ ФОРМ	436
Е. В. Семькина СТИЛИСТИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ОБРАЗА ПАССАЖИРСКОГО КОМПЛЕКСА АЭРОПОРТА	439
М. Ксеневич РОЛЬ І МІСЦЕ УКРАЇНСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ В СУЧАСНИХ ПРОЦЕСАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	443
Абдулбахи Морадшелех ЗНАЧЕНИЕ ТРАДИЦИОННЫХ АРХИТЕКТУРНЫХ ФОРМ ДЛЯ СОВРЕМЕННОЙ АРХИТЕКТУРЫ ИРАНА	445
В. А. Смілка ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	451
О. С. Савицкая ПРИНЦИПЫ ФУНКЦИОНАЛЬНО-ПЛАНИРОВОЧНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ВЫСТАВОЧНЫХ КОМПЛЕКСОВ	454
В. П. Уренев, О. В. Харитонова ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ МУЗЕЙНЫХ КОМПЛЕКСОВ АРХИТЕКТУРЫ	458

РАЗДЕЛ 4 ДИЗАЙН АРХИТЕКТУРНОЙ СРЕДЫ

В. А. Ніколаєнко, Д. А. Величко ГЕОМЕТРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМОТВОРЕННЯ ХУДОЖНІХ ВИРОБІВ З МЕТАЛУ	467
Е. В. Витвицкая АКУСТИЧЕСКИЙ ЭФФЕКТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В ЗАЛЕ ПОВЕРХНОСТЕЙ РАЗЛИЧНОЙ КОНФИГУРАЦИИ	470
О. Н. Протопопова К ВОПРОСУ О ВИРТУАЛЬНОЙ АРХИТЕКТУРНОЙ СРЕДЕ И ДИГИТАЛЬНОЙ АРХИТЕКТУРЕ	476
Н. М. Шебек ЕКОЛОГІЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА	482
В. В. Самойлович КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ДОВГОВІЧНОСТІ АРХІТЕКТУРНО-ХУДОЖНІХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПОКРИТТЯ ПІДЛОГ	486

Ю. В. Івашко ДЕКОРАТИВНЕ ОЗДОБЛЕННЯ ВХОДІВ І ВІКОН В БУДИНКАХ КИЇВСЬКОГО МОДЕРНУ	491
Л. Фьюмара, Е. Горбик ВВЕДЕНИЕ В ПРИНЦИПЫ ОРГАНИЧЕСКОЙ АРХИТЕКТУРЫ	499
В. А. Токаръ УЧИТЬСЯ ВИДЕТЬ ГАРМОНИЮ ФОРМ	503
Ю. С. Козидуб ФОРМОТВОРЕННЯ В АРХІТЕКТУРНОМУ ДИЗАЙНІ МОБІЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ ЕКСПРЕС-ОБСЛУГОВУВАННЯ	505
В. Г. Чернявский СРЕДСТВА АРХИТЕКТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ВЫРАЗИТЕЛЬНОСТИ ЗДАНИЙ ТОРГОВО-БЫТОВОГО НАЗНАЧЕНИЯ ИЗ ЛЕГКИХ МЕТАЛЛИЧЕСКИХ КОНСТРУКЦИЙ	510
О. П. Чудутова ІНТЕГРАЦІЯ ЕРГОНОМІКИ	515
О. А. Трошкіна СЕМАНТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЕКОРАТИВНО-СИМВОЛІЧНИХ ДЕТАЛЕЙ В ФОРМУВАННІ ОБРАЗУ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ	519
А. А. Пучков АРХИТЕКТУРНАЯ ФОРМА АНТИЧНОСТИ КАК ОРГАНИЗОВАННЫЙ ХАОС БЫТИЯ	524
Саллюм Асем Мунир ФОРМИРОВАНИЕ ПОП В УСЛОВИЯХ СУХОГО ЖАРКОГО КЛИМАТА ВОСТОЧНОГО АРАБСКОГО СРЕДИЗЕМНОМОРЬЯ	536
Х. Козак НОВАТОРСЬКА КОНЦЕПЦІЯ Є. ЛИСИКА У ВИРШЕННІ АРХІТЕКТОНІКИ СЦЕНІЧНОГО ПРОСТОРУ В СЦЕНОГРАФІЇ ДО СПЕКТАКЛЮ “ТІЛЬ УЛЕНШПІГЕЛЬ”	540
В. П. Дубинский АРХИТЕКТУРНО-КОМПОЗИЦИОННЫЕ ЗАДАЧИ ФОРМИРОВАНИЯ СВЕТО-ЦВЕТОВОЙ СРЕДЫ СОВРЕМЕННОГО ГОРОДА	545
О. В. Бачинская ЗАДАЧИ ФОРМИРОВАНИЯ ВОДНО-ЛАНДШАФТНОГО ПАРКА (НА ПРИМЕРЕ ОСТРОВОВ ДНЕПРОВСКОЙ ПОЙМЫ В КИЕВЕ)	550
Л. Ю. Брідня ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЕСТИБЮЛЬНОЇ ГРУПИ ГОТЕЛІВ	557
Р. О. Косаревська АРХІТЕКТУРНО-СЕМІОТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ЛАНДШАФТНИХ УТВОРЕНЬ ТА ЇХ МЕТОДИ	561
Е. П. Ярошук ПРОЕКТИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ИСКУССТВЕННОГО ОСВЕЩЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО ГОРОДА	563

РАЗДЕЛ 5
АРХИТЕКТУРНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

<i>І. А. Кадієвська</i> ОСВІТА В ГАЛУЗІ АРХІТЕКТУРИ В СТОЛІТТЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	571
<i>Р. З. Стоцько</i> ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРИ ВІРО-ДУХОВНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ.....	578
<i>В. Б. Григорьева</i> СТРУКТУРА ПРАКТИЧЕСКОЙ КОМПОЗИЦИИ.....	584
<i>В. П. Бредньова</i> ДО ФОРМУВАННЯ ГЕОМЕТРИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТІВ- ПЕРШОКУРСНИКІВ	588
<i>С. Н. Карпова</i> УЧЕБНЫЙ РИСУНОК — КАК ОСНОВА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ В АРХИТЕКТУРНОМ ВУЗЕ.....	589
<i>О. Д. Любімова</i> ВИВЧЕННЯ В ПРОЦЕСІ МАЛЮНКА ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ ФОРМОУТВОРЕННЯ ГОЛОВИ ЛЮДИНИ	591
<i>А. С. Рындин</i> К ПРОБЛЕМЕ ПЕРЕДАЧИ СВЕТОТНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЖИВОПИСИ	594

Наукове видання

**РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
АРХІТЕКТУРИ
ТА МІСТОБУДУВАННЯ**

Збірник наукових праць

Випуски 7 – 8

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Російською та українською мовами

Голова редакційної колегії,
голов. редактор **В. П. Уреньов**

Зав. редакцією *Т. М. Забанова*
Редактор *Ж. Б. Мельниченко*
Технічний редактор *М. М. Бушин*
Коректор *Т. В. Волніна*

Здано у виробництво 17.11.2005. Підписано до друку 19.12.2005. Формат 70×100/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 49,40.
Тираж 300 прим. Зам. № 617.

Видавництво і друкарня “Астропринт”
(Свідоцтво ДК № 1373 від 28.05.2003 р.)
65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 24.
Тел.: (048) 726-98-82, 726-96-82, (0482) 37-14-25.
www.fotoalbom-odessa.com